ISSN 1330-7487

BOSNA FRANCISCANA

ČASOPIS FRANJEVAČKE TEOLOGIJE
SARAJEVO

Godina XXI • Broj 39

39

Sarajevo, 2013.

BOSNA FRANCISCANA
Časopis Franjevačke teologije

Izdavač
Franjevačka teologija Sarajevo

Uredničko vijeće
Mile Babić, Anđelko Barun, Velimir Blažević, Miro Jelečević, Josip Jozić, Mirko Jozić, Anto Kovačić, Božo Lujić, Luka Markešić, Ivo Marković, Marinko Pejić, Danimir Pezer, Anto Popović, Marko Semren, Miron Sikirić, Slavko Topić, Velimir Valjan, Miro Vrgoč, Benedikt Vujica, Andrija Zirdum

Glavni i odgovorni urednik
Marko Karamatić

Zamjenik glavnog i odgovornog urednika
Ivan Šarčević

Uredništvo
Ivan Bubalo, Stjepan Duvnjak,
Petar Jeleč, Marko Karamatić,
Vili Radman, Ivan Šarčević

Lektor
Ivan Nujić

Naslovna stranica
Ljubomir Perčinlić

Grafičko oblikovanje
Branko R. Ilić

Tisak
»GRAFOTISAK« - Grude

Adresa uredništva
BOSNA FRANCISCANA
Aleja Bosne Srebrene 111, 71000 Sarajevo
Tel: +387 33 45 32 66; Fax: 46 05 07
E-mail: bosna.franciscana@gmail.com
karamat@bih.net.ba
ivansarst@gmail.com

RASPRAVE I CLANCI

ISUS KRIST – RIJEČ, PARABOLA, DOGAĐAJ

Jadranka Brnčić

Proces međuznačenja između parabola i evanđelja

Strukturalisti kažu da parabole dolaze k nama kao citati unutar teksta evanđelja. To znači da je "govornik" koji kazuje parabolu ujedno i "lik" globalne priče. Parabola je, dakle, imputirana svom govorniku kao onome o kome *priča drugoga reda* (koja je, ustvari, "prva priča") govori. Ovakva identifikacija govornika – koja nam omogućuje da o parabolama govorimo kao o parabolama – stoga je raskršće dvaju procesa. Jedinstvenost govornika označena je jedinstvenošću njegove vizije stvarnosti, a takva vizija stvarnosti implicira dvostruku referenciju – referenciju unatrag na modus bivanja i referenciju unaprijed na govornika koji sebe izražava posredstvom neizravne ispovijesti. Ili riječima strukturalista: govornik je onaj tko "daje" priču u određenoj narativnoj komunikaciji. Jedinstveni govornik pred nama, posredstvom metaforičke priče, razvija jedinstveni modus bivanja. On što nam omogućuje imenovati govornika parabola i nazvati ga "Isusom" jest spoj "lika" evanđelja kao priče i "donatora" parabole kao citata evanđelja. "Lik" evanđeljske priče je i "donator" parabola kao sekundarnih priča te teži postati neizravnim referentom parabole kao metafore.

Važna posljedica ovoga procesa međuznačenja između parabola i evanđelja jest da je cjelina Isusovih "riječi" i "djela" (običnih, neobičnih i čudotvornih) posredstvom forme evanđelja povezana s glavnim predmetom evanđelja – pričom o Muci. Srodnost "riječi" i "djela" s povijesnošću Muke usred prostora međuznačenja nije samo srodnost susjedstva, nego i međusobne interpretacije i simboličke inteferencije.[1] Ricœurovo uvjerenje jest da je alegorijska interpretacija, kakvu većina modernih egzegeta hoće odvojiti od parabola, neizbježno motivirana simboličkom igrom između priče o Muci i parabola. Parabole nisu samo "Isusove" parabole, nego su parabole "Raspetoga".

[1] Usp. *L'herméneutique biblique*, Pariz 2005, str. 216.

John Dominic Crossan kaže da je redakcija Evanđelja uključivala i "premještanje intencionalnosti": Isus je u parabolama proglašavao Boga, no Prva crkva je Isusa proglasila parabolom Božjom.[2] Ovakvo premještanje intencionalnosti utemeljeno je na samom činu kompozicije kakva je vodila redakciju prvih Evanđelja. Prepletanje Isusove propovijedi kao "Raspetoga" s pričama o njegovim "riječima" i "djelima", posredstvom onoga što Ricœur zove "premještanjem prostora međuznačenja", otvorena je specifična mogućnost interpretacije pod kojom se razumije mogućnost da se proglašavanje Isusa "Božjom parabolom" čita *unutar* proglašavanja Boga u parabolama.[3] Uključivanje parabola u formu evanđelja dovelo je istodobno i do otkrivanja njihova značenja i do njihova krivog tumačenja.

Narativni oblik evanđelja opskrbljuje zajedničko (ograničeno) mjesto međuznačenja za različite vrste diskursa te za konvergenciju značenja između Isusovih "riječi" i "djela". Evanđelje, u mjeri u kojoj je priča, uključuje, dakle, u sebe druge priče. Proces "međuznačenja" kakav je na djelu među parabolama, pa onda i između parabola i drugih evanđeljskih diskursa, operira i između Isusovih "riječi" i "djela", koja su jednako ekstravagantna, hiperbolična, ironična kao i same Isusove riječi te samim tim jednako "neobična u običnom" kao i priče ispripovijedane u parabolama, a onda i kao "čuda". Događaji "čuda" ispripovijedani su poput fikcionalnih priča koje kazuju isto što i parabole: tijek običnoga života je prekinut, iznenađuje i u njega izbija neobičnost koja poziva na djelovanje. Dolazi neočekivano i poziva slušateljstvo da misli nemislivo. Stoga evanđelist Ivan čuda i zove znamenjima (*semeia*). Iz ovakva supostavljanja "riječi", "djela" i "čuda" Ricœur izvlači zanimljiv zaključak da parabole privlače našu pozornost zbog "čudotvorne dimenzije vremena", a priče o čudima zbog njihove paraboličnosti.[4]

"Povijesni Isus" i "Krist vjere"

Budući da Isus sam nije bilježio svoje riječi, ono što znamo o njemu, doznajemo na temelju svjedočanstava što su ih zabilježili njegovi učenici i učenici njegovih učenika. Zato ishodište moguće interpretacije Isusove osobe kako je shvaća kršćanstvo – prema Edwardu Schillebeeckxu[5] – nije sam Isus iz Nazareta, nego značenje što je njegova osoba imala za Prvu crkvu, a onda i za kasniju kršćansku tradiciju.

Isusova se povijest dade lako locirati i datirati, ali to je otprilike sve što se može a da je historiografski pouzdano. Više od toga ne može se iščitati ni iz

---

[2] Usp. *In Parables*, New York 1973, str. XIV.

[3] Usp. *L'herméneutique biblique*, str. 216.

[4] Usp. *L'herméneutique biblique*, str. 214.

[5] *Jesus: An Experiment in Christology*, New York 1991.

kanonskih ni iz apokrifnih evanđelja. Ovi dokumenti ne donose tijek Isusova života u njegovu razvoju – dan je samo okvir: Isusov put od galilejskoga zavičaja do judejskoga glavnog grada Jeruzalema, od javnih govora, preko sukoba sa službenim židovstvom do smaknuća. Sve drugo se učitava. Čak se i evanđelisti među se razlikuju u doživljavanju Isusa. No, geneza Isusove religiozne svijesti i motiva njegova djelovanja te njegova osobnost prvim svjedocima nisu bili zanimljivi: više od toga tko je, zanimalo ih je što On znači. Svi evanđeljski tekstovi nastali su, na temelju prethodne usmene predaje, u službi kateheze i liturgijske zajednice te imaju interpretativni i navještajni oblik, tj. kerigmatsko značenje. Njihova je nakana i svrha da u svjetlu Kristova uskrsnuća naviještaju Njega kao Mesiju. Evanđelje, tj. Radosna vijest (grč. *euangelion*) angažirano je i angažirajuće svjedočanstvo vjere.

Povijesno-kritičkom metodom teologiji je dan instrument pomoću kojeg može pitati o zbiljskom, povijesnom Isusu na način na koji to u ranijim stoljećima nije bilo moguće. Čista kerigmatska teologija imala je svoje vrijeme. Danas valja iznalaziti ravnotežu između površne lakovjernosti, srodne praznovjerju, po kojoj se Evanđelja shvaćaju doslovno i uzimaju kao povijesna činjenica, te radikalne skepse koja sve dovodi u pitanje. Hoće li se dobiti što potpunija predodžba tko je Isus doista bio, zbog pomicanja perspektive iz koje se promatra, ne bi se smjelo polaziti samo od jedne određene slike ili interpretacije, nego, na temelju kritike teksta, književne i historijske kritike, a onda i povijesti tradicije, uzimati u obzir sve moguće perspektive. Nakon važne knjige o Isusu Rudolfa Bultmanna[6] razvija se nova kristološka egzegeza, tj. povijesna i egzistencijalistička interpretacija drugozavjetnih tekstova u kojoj se, pomnim odvajanjem raznih slojeva, pokušavaju rekonstruirati temeljne crte i obrise Isusova naviještanja, ponašanja i života. Povijesna analiza, koliko god se možda činila napornom, ili čak suvišnom, može pomoći da Isus pred našim očima ne bude zastrt eklezijalnim i teološkim svjetonazorom, moralnim, pravnim i liturgijskim interpretacijama, nego da mu dopustimo da nam, koliko nam je moguće čuti, On sam progovori. Tek kad postane jasno što je On htio, koje je nade nudio ljudima svog vremena, postat će jasno i što ima reći ljudima današnjega doba, koju nadu može značiti za čovjeka.

Kerigma i naracija neprestano se prepleću u Evanđeljima. Kroz nekoliko generacija kršćanska se kerigma ograničavala na proklamaciju koja je sadržavala tek jezgru priče usredotočene na punktualne događaje predstavljene u formulacijama poput: "Krist je umro, pokopan je, uskrsnuo, pojavio se Kefi i drugima" (usp. 1 Kor 15,3-8). Kada govorimo o jezgri priče, činimo to na temelju pretpostavke da se u svakom kršćanskom propovijedanju "nastanjuje" i identitet zemaljskoga Isusa koji je živio i trpio te Krista vjere koji je proročkim jezikom govorio zajednici vjere. Minimalan događaj ili sadržaj u prvotnoj kerigmi bio je dovoljan da poveže eshatološki događaj s činjeničnom poviješću, tj. s mogućnostima vremena. Pitanje je da li narativni naboj ove jezgre

[6] *Jesus*. Berlin 1926. (3. Aufl. Tübingen 1951; 4. Aufl. München 1970)

u formi književnoga modusa evanđelja proizlazi iz iste nužnosti ili izražava mogućnosti povijesne situacije kakva zahtijeva povratak kerigmi s najšturijim narativnim sastavnicama.

Već je Bultmann, referirajući se na tradiciju o Isusu, govorio da valja poduzeti nemogući zadatak rekonstrukcije Isusova života. No, povijest redakcija i povijesno-kritička metoda već su pokazale da je takav pokušaj nužno neuspješan. Liberalna teologija podcijenila je strogo egzegetske prepreke za takav pothvat koji znači tretirati kristološku interpretaciju kao nadstrukturu kakvu treba izbjeći da bi se došlo do Isusova života oslobođena dogmatskih ili eklezijalnih predrasuda. Međutim, kao što je to u jednoj od svojih posljednjih analiza rekao Albert Schweitzer, autor mnogih pokušaja Isusove "biografije"[7]: svaka priča o Isusovu životu odražava tek autorovu viziju svijeta i vremena. Bultmann je, unutar programa "Leben-Jesu Forschung",[8] ustrajavao na tome da se u rekonstrukciji Isusova života posve očuva njegovo kerigmatsko značenje. Smatrao je da je narativizacija sekundaran fenomen proizišao iz mitova i legendi te stoga bitno kerigmatski, a ne narativni. Odvajanje povijesnoga Isusa od njegova kerigmatskoga okvira, štoviše, držao je opasnim: kad bi takav projekt i uspio, doveo bi, prema Bultmannu, do toga da se spasenje počne smatrati ljudskim djelom, a ne djelom čiste milosti kakva se prima vjerom.

S druge strane, Joachim Jeremias (*The Parables of Jesus* i *Die Gleichnisse Jesu /Isusove parabole/*, 1970) i Norman Perrin (*Rediscovering the Teaching of Jesus*), zahtjevni poput Bultmanna u očuvanju kerigmatskoga težišta Isusova učenja i života, naglašavaju činjenicu da je tradicija o Isusu prenijela neka sjećanja na Isusove riječi i djela koje možemo smatrati autentičnima i koja mogu poslužiti kao narativni "punktovi" za razvoj eventualne priče koja, međutim, ne smije biti različita od kerigme o Kristu. Identifikacija ovih "riječi" i "djela" omogućuje nam da izoliramo ono što Ricœur, preuzimajući naziv od Alfreda Whiteheada,[9] zove "prigodama" (*occasions*) za narativnu kompoziciju o Isusovu životu.[10] Jeremias i Perrin ih identificiraju na sljedeći način: kada se neka Isusova riječ ili djelo dvostruko ne slažu s onim što poznajemo iz judaizma onoga doba te kada nas povijest redakcija primorava da ih gledamo kao kreaciju pouskrsne tradicije, tada te "riječi" i "djela" možemo smatrati autentičnima, tj. mogu biti pripisane povijesnom Isusu. No, čini se da valja pretpostaviti upravo suprotno. Naime, nakon prekida sa židovskom zajednicom u Jeruzalemu 50. g. po Kristu, kršćanska je zajednica svoj identitet gradila na

---

[7] *The Quest Of The Historical Jesus; A Critical Study Of Its Progress From Reimarus To Wrede* (1906), Augsburg 2001.

[8] "Leben-Jesu Forschung" ili "Jesusforschung" istraživalački je projekt u potrazi za povijesnim Isusom protestantskih teologa i mislioca (Hermann S. Reimarus, David F. Strauß, Albert Schweitzer, Ernst Käsemann) što ga je ustanovio i razvio Rudolf Bultmann.

[9] Usp. *Process and Reality* (1929), New York 1978, str. 18, 187, 287.

[10] Usp. *L'herméneutique biblique*, str. 307.

temelju kontrasta sa židovskom zajednicom te je, što je više moguće, Isusovo učenje nastojala prikazati različitim od judaističkoga učenja onoga doba. A ipak bezbrojne su indikacije u Evanđeljima da Isus ne samo da je, dakako, bio Židov, nego da je bio i pobožan i vjeran Židov koji nije došao utemeljiti novu religiju, nego obnoviti svoju – judaizam.[11]

Ako nismo profesionalni egzegeti, pita Ricœur, zašto slijediti radije jednu školu od druge? Za njega je odgovor jasan: izazov da se rekonstruira ili ponovno otkrije (što je za Ricœura isto) Isusovo učenje i život, koherentan je s drugim zahtjevima koji ne moraju biti izravno egzegetski i teološki.[12] Prvo, moguće je pokazati da rekonstrukcija Isusova učenja i života omogućuje temelj za kritički nadzor nad radom misli što ga izaziva suptilno nesuglasje između kerigme uskrsnuća i eshatološkog očekivanja Paruzije, riječju: temelj za ono što Ricœur zove "kritičkim nadzorom strukture kršćanske nade".[13] Drugo, dodamo li Isusovu učenju sve ono što znamo o Isusovu stavu u kriznim situacijama, sukobima i kontroverzama, možemo odabrati konfiguraciju ili stil kakav ne bi samo imao kritičku, nego i egzemplarnu vrijednost kakva može opravdati tradiciju *Imitatio Christi*.[14] Naposljetku, konvergencija između takve konfiguracije i Isusove smrti omogućuje nam da dođemo do "povijesti patnje" različite od povijesti pobjednika kakva preteže u ljetopisima i historiografijama.

Dakle, ono što se može rekonstruirati iz tragova ostavljenih u Evanđeljima, tj. iz "prigoda" za narativnu konfiguraciju, Ricœur sažima u tri skupine: navještaj Kraljevstva Božjeg, kontroverze i patnja.[15] Ove tri "prigode" – kakve tvore trijadu funkcija: kritičke, egzemplarne i inauguralne – oblikuju nešto poput zapleta te funkcioniraju kao "točke usidrenja" za narativnu aktivnost kakva se događa u Evanđeljima.

Kraljevstvo "već jest" i "još nije"

Sam Isus interpretirao je svoje poslanje kao anticipaciju Kraljevstva Božjeg, zabranivši pritom svaku spekulaciju o vremenu koje je preostalo do dolaska Kraljevstva: "blizini" Kraljevstva dao je nekvantitativno i nekronološko značenje. Skori njegov dolazak potpuno počiva na sposobnosti anticipacije u Isusovu govoru o Kraljevstvu i u krizama koje takav govor izaziva. Kao što kaže

---

[11] Usp. Brnčić, *Biti katolik još*, Zagreb 2007, str. 77-102.

[12] Usp. *L'herméneutique biblique*, str. 308.

[13] *Isto*.

[14] *De Imitatio Christi*, knjižica Thomasa von Kempena (ili Thomasa Kempisa /1379-1471/) (u nas prevedeno kao: Toma Kempenski, *Nasljeduj Krista*) često je objavljivana bez imena autora te je stoljećima služila kao glavni vodič za kršćanski život. Tradicija duhovnosti kakvu ova knjižica promovira sastoji se u nastojanju vjernika da što više nalikuje Isusu, posebno u načinu na koji je on podnosio patnju i odricao se svjetovnoga.

[15] Usp. *L'herméneutique biblique*, str. 309.

Norman Perrin: "Kraljevstvo je neprestano u dolaženju svaki puta kada je ljudsko iskustvo izazvano govorom koji ga naviješta".[16] Dakle, u mjeri u kojoj je Isusovo poslanje označeno u parabolama – u situacijama radosti, krize, izazova, ekstravagancije – možemo ga shvatiti kao dio samoga Kraljevstva. Perrin kaže da parabole, zapravo pripadaju "Isusovu seberazumijevanju".[17]

Ako parabole, dakle, ne govore samo o Kraljevstvu, nego i o odnosu između Kraljevstva i Isusove osobe, problem orijentacije eshatologije prema budućnosti nalazi rješenje u tom istom odnosu. Uspostavljena je linija između sadašnjosti Isusove osobe i budućnosti Kraljevstva, a prostor među tim dvama vremenima vrijeme je napetosti između "već jest" i "još nije". Istu vezu između sadašnje i buduće egzistencije nalazimo i u samim parabolama: u parabolama odvajanja kukolja od žita (Mt 13,24-30) naviješteno je za neodređenu budućnost i ne treba se pitati kada će stići; u parabolama o talentima (Mt 25,14-30; Lk 19,12-27) nije upitno trajanje kao vremensko razdoblje, nego trajanje kao razdoblje odgovornosti. U usporedbama koje ohrabruju razmišljanje o znakovima (jak čovjek u Mk 3,27; smokva u Mk 13,28) naglasak se stavlja na prisutnost budućega Kraljevstva "među nama". Ukratko, nema drugih znakova do onih koji su dani sada i ovdje. Nikakva "slika" budućnosti odsada nema smisla. Kontroverze, pak, stvaraju prigode posredovanja među njima. Isus je, među ostalim, i istjerivanja đavla i ozdravljenje bolesnih također tumačio kao anticipaciju Kraljevstva, što znači da su bolest i patnja shvaćeni kao situacije eshatološkoga sukoba u kojima je kriza posljednjih dana spuštena u ljudsku situaciju.

Znakovi koji naviještaju Kraljevstvo prisutni su u Isusovoj osobi. Isus je sav svoj nauk smjestio pod znak iščekivanja, ne nečega ili nekoga, ni pod njegov raspon, nego same kvalitete iščekivanja, povjerenja i nade. Interpretacija Onoga koji dolazi i Isusove osobe tvore jedinstvo. Kraljevstvo koje "još nije", "već jest" u Isusovu učenju. Upravo zbog ovoga paradoksa Isus i može reći da Kraljevstvo jest "među nama" (Lk 17,20). Dolazak Kraljevstva Isus vidi u situaciji u kojoj je čovjek pozvan biti odgovoran za svoje odluke na kakve ga pozivaju parabole. Parabole su, prije no što su bile postale tekstom, bile govorni čin s kojim je izazvano slušateljstvo uspostavljalo živ, dijaloški odnos. Isusov nauk nije poduka nego strogo osoban izazov, odnos uspostavljen na prepoznavanju i odazivu na to prepoznavanje. Eshatološka dimenzija iščekivanja, na kojoj toliko insistira eklezijalna interpretacija Isusova govora o Kraljevstvu, u sjeni je ovakva Isusova učenja o paradoksu nade.

Da bi se otkrila kontroverzna dimenzija parabola, nužno je zaći dublje od alegorijskih interpretacija kojima evanđelisti združuju Isusove riječi. Svaku parabolu Isus je kazivao u zasebnoj situaciji. Parabola ne samo da je govorila o erupciji Kraljevstva koje počinje ovdje i sada, nego je i otkrivala krizne

---

[16] *Rediscovering the Teaching of Jesus*, New York 1967, str. 65.

[17] "Present and Future in the Sinoptic Tradition", *Journal for Theology and Church*, br. 5, 1968, str. 37.

situacije stvorene tom erupcijom. U tom smislu Kraljevstvo dolazi u parabolama samo onome tko odgovara na kriznu situaciju kakvu stvara Isusov govor. Interpretacija parabola kao opravdanja, obrane, napada i provokacije omogućuje nam da shvatimo jedno od temeljnih obilježja cjelokupna Isusova poslanja: Isusove riječi nisu samo govor, nego one istodobno čine ono što govore.[18]

Isus se druži (dijeli stol) s carinicima, grešnicima i onima izvan zakona – njegovo ponašanje je parabola u činu. Za Isusa Kraljevstvo je svuda gdje je uspostavljen nov odnos prihvaćanjem izazova. No, propovijedati radost Božju, stvara skandal, bijes, čak nasilje. Vrijeme svadbene gozbe iz parabola je stiglo, ali da bi se shvatilo njezino značenje treba svladati neprijateljstvo. Tragična jezgra povezuje proklamaciju Kraljevstva, koja stvara konfrontaciju, i križ kao povijest patnje. Povijest patnje, dakle, doseže točku u kojoj nužnost prijelaza s proklamacije na naraciju postaje nutarnjim zahtjevom same te povijesti. Ako ovo već nije zaplet, svakako je niz prigoda koje nude mogućnost naracije, a samim time i određuju stil kojim ova povijest treba biti ispripovijedana, stil različit od svih tragičnih priča hebrejske i ne-hebrejske tradicije. Ne kao niz djela, nego kao povijest patnje, ne kao nalaženje, nego kao gubljenje.

[18] Na način na koji o tome govori J. L. Austin u *How to Do Things with Words*, London 1962. Osnovna teza Austinova teksta jest da rečenični iskazi nemaju samo propozicijski sadržaj (ne pružaju tek informaciju o stanjima stvari), nego i "ilokutivnu" dimenziju – kao iskaz oni, budući da je govor radnja, konstituiraju određeno stanje stvari. Austin osobitu pozornost posvećuje tzv. "perlokutivnim" dimenzijama govornih čina, onima koji samima sobom u slušatelja proizvode određeni učinak. Performativni čini (nalozi, zapovijedi, obećanja, prisege) nisu "istiniti" ili "neistiniti", nego "uspješni" ili "neuspješni", s obzirom na institucije i konvencije u kojima se pojavljuju.

NAUK O VJERI PO IZJAVAMA I. i II. VATIKANSKOG SABORA*

Anđelko Barun

Uvod

Papa Benedikt XVI. apostolskim pismom *Porta fidei – Vrata vjere* proglasio je 10. listopada 2012. *Godinu vjere.* Proći kroz vrata vjere "znači krenuti na put koji traje cio život".[1] Godina vjere je poziv na obnovljeno obraćanje na život po vjeri. Sadašnji papa Franjo, na svetkovinu sv. Petra 29. lipnja 2013. potpisao je svoju prvu papinsku encikliku *Lumen fidei – Svjetlo vjere*.[2] Želja je obadvojice papa da se upravo u ovo naše vrijeme "ponovno otkrije put vjere da bi se sve jasnije iznosilo na vidjelo radost i obnovljeni zanos susreta s Kristom".[3]

U kršćanskoj uporabi izraz *vjera* ima više značenja. Ponajprije označava vjerovanje u transcendentalnog Boga ili Isusa Krista kao vjernog i moćnog da ispunjava sva obećanja, ali, također, označava i vjerovanje da je istinito ono što je objavljeno ili da će se zbiti ono što je obećano. Važno je uočiti razliku između ova dva različita sadržaja pojma vjere. Vjerovati u nekoga znači podložiti mu svoju volju, osjećaje, način života i svoje usmjerenje. Vjerovati da je nešto istinito ili da će se ispuniti obećano obuhvaća samo um i razumijevanje. Ova razlika između vjerovanja u nekoga i vjerovanja da će se obećano ispuniti bila je važna i teška u kršćanskoj povijesti i prouzročila je duboka nerazumijevanja.[4]

---

* Tekst je, osim Uvoda, Zaključka i nekih manjih promjenama, prvi od tri dijela licencijatske radnje na Teološkom fakultetu u Ljubljani 1970.

1 Papa Benedikt XVI, *Porta fidei*, 1.

2 Papa Franjo, *Lumen fidei*, preveo s talijanskog Slavko Antunović, Kršćanska sadašnjost. Zagreb. 2013.

3 *Porta fidei*, 2.

4 Usp. Monika K. HELLWIG, *Vjera,* u: Suvremena katolička enciklopedija, Laus, Split, 1998, 1025.

U svim biblijskim tekstovima vjera se pokazuje kao način života, s uvjerenjem o Božjoj prisutnosti, dobroti, moći i neposrednoj osobnoj brizi za sva stvorenja. Očituje se to i u opisanim zgoda patrijarha u Bibliji Starog zavjeta. Patrijarh se Abrahama stavlja za uzor vjere svim budućim pokoljenjima jer bez oklijevanja odgovara na svaki Božji poziv. Abrahamova vjera prihvaća Božju riječ kao hrid na kojoj se sigurno može graditi. U Novom zavjetu poslanica Hebrejima donosi definiciju vjere: "Vjera je jamstvo za ono čemu se nadamo, dokaz za one stvarnosti kojih ne vidimo" (Hebr 11,2).

Prvi crkveni pisci razrađivali su nauk o vjeri, ali nije dolazilo do kakvih većih sustava. Ćiril Jeruzalemski u 4. st. razlikuje dvije vrste vjere. Jedna koja je povezana s davanjem umnog pristanka uz nauk, i druga koja je poseban dar Božje milosti. Kod sv. Augustina susreće se, također, dvostruko poimanje vjere, jedno kao vjerovanje u ono što čovjek ne vidi, i drugo vjerovanje srcem, tj. da čovjek može srcem doživjeti i okušati Isusovu božanstvenost. Nakon Augustina na Zapadu se sve više stavlja naglasak na vjeru kao prihvaćanje istina, dok su se ostali aspekti vjere zanemarivali. Srednjovjekovni skolastički pisci bili su više zaokupljeni sadržajem vjere, tj. onim u što se vjeruje, nego činom, krepošću ili darom vjere. Za sv. Tomu Akvinskog vjera je kvaliteta ili ustaljeno svojstvo uma da prihvaća kao istinito Božje objavljenje samoga sebe. Tridentinski je sabor podržao takvo poimanje vjere, suprotno Lutheru i protestantskom nauku o fiduciji – povjerenju, za koje vjera znači otvorenost prema Božjem daru opravdanja tako da se vjernik ne pouzdaje u vlastite zasluge nego u spasonosni zahvat Isusa Krista. Prema protestantskom nauku, sama vjera u Isusa Krista, po milosti Božjoj, predstavlja prijelaz u ozračje milosti. Katolička strana proglašava taj nauk heretičnim, jer za spasenje nije dostatno imati samo krepost vjere, mora se imati i krepost nade i ljubavi. "Vjera bez djela je mrtva" (Jak 2, 26). Najopširniji nauk o vjeri Katolička je crkva iznijela na I. vatikanskom saboru. Na temelju tog nauka izrađeni su sustavi koje su uglavnom donosili teološki udžbenici s manje ili više sitnih razmimoilaženja.[5]

Pojam vjere prema I. vatikanskom saboru

U prvom poglavlju dogmatske konstitucije *Dei Filius*, odmah na početku, I. vatikanski sabor donosi opisnu definiciju vjere u kojoj kaže da je vjera nadnaravna krepost kojom - uz pomoć i poticaj Božje milosti - vjerujemo da je istinito sve što je Bog objavio radi Božjeg autoriteta, a ne radi unutrašnje evidencije objavljenih istina koje bismo mi spoznali svojim razumom.[6] Prvi

[5] Isto, 1025-1027.

[6] "Hanc vero fidem, quae humanae salutis initium est, Ecclesia catholica profiteatur, virtutem esse supernaturalem, qua, Dei aspirante et adiuvante gratia, ab eo revelata vera esse credimus, non propter intrinsecam rerum veritatem naturali rationis lumine perspectam, sed propter auctoritatem ipsius Dei revelantis, qui nec falli nec fallere potest". – Denzinger-Schönmetzer /DzS/, 3008 /1789/.

dio te definicije odnosi se na opći element vjere. Vjera je nadnaravna[7] krepost. Time je Sabor osudio racionalizam, tj. da čovjek po sebi može i treba spoznati nadnaravne istine. Vjera je put kojim dolazimo do spoznaje nadnaravnih istina. Taj se put objave sastoji u božanskom komuniciranju, preko Krista i proroka, istina koje nadilaze ljudski razum, pa je već po tome nadnaravan. Ukoliko vjerom prihvaćamo objavljene istine, čin vjere je i čin razuma, jer razum ima za objekt istinu.

Sabor je izričito naglasio što treba vjerovati, naime, sve što je "od Boga objavljeno". Time je određen materijalni objekt vjere. Objekt vjere obuhvaća i istine koje se naravnim razumom mogu spoznati, ali i istine koje nikad ne možemo shvatiti i razumjeti.[8] Drugi dio definicije vjere izriče specifični element vjere, naime radi čega vjerujemo da je istinito. To je pitanje motiva vjere. Motiv stavlja duh u pogon, prouzrokuje spoznaju i pristanak. "Odrediti taj motiv znači prodrijeti u narav vjere".[9] Motiv vjere je autoritet Božji. Bog sam daje svjedočanstvo za svoju objavu, a to svjedočanstvo treba prihvatiti zato što je Bog sveznajući u spoznaji i istinit u objavljivanju svoje istine.[10]

Konstitucija *Dei Filius* nije donijela cjelokupni nauk Crkve o vjeri. U trećem se poglavlju raspravlja o vjeri, ali se uglavnom donose sporne točke modernih zabluda. "Poslije definicije vjere koja se suprotstavlja racionalističkim tezama (usp. c. 1 i 2) Sabor definira razumski karakter čina vjere protiv iluminizma nekih protestanata koji se pozivaju isključivo na nutarnje iskustvo (usp. c. 3) i protiv racionalizma koji niječe vrijednost klasičnih motiva vjerodostojnosti, posebno čuda... Također definira protiv Hermesa[11] da je vjera u isto vrijeme slobodni pristanak i dar milosti (usp. c. 5)."[12] Racionalisti i semiracionalisti konfundiraju vjeru s prirodnom naukom o moralnim stvarima, koju nazivamo etikom ili moralnom filozofijom. Za njih argumenti etike ili teodiceje, ako su uvjerljivi, proizvode stvarni čin vjere. Ti su argumenti, po njihovu mišljenju, i motiv vjere, a ne autoritet svjedočanstva Božjeg. Hermes je razlikovao "fides cognitionis" i "fides cordis". Prva se sastoji u nužnom pristanku, koji nastaje po čistim razumskim argumentima, na istine kršćanske vjere i u uvjerenju o spoznatoj istini, a druga, koja djeluje "per caritatem adiuvante gratia", pretpostavlja potpuno i slobodno podlaganje objavljenim istinama. Za njega, motiv

---

[7] Pod *nadnaravnim* razumijeva se, u najopćenitijem smislu riječi, ono što prelazi moć i zahtjeve naravi.

[8] Sabor naime doslovno kaže: "quia preter ea, ad quae naturalis ratio pertingere potest, credenda nobis proponuntur mysteria in Deo abscondita, quae, nisi revelata divinitus, inotescere non possunt." – DzS, 3015 /1797/.

[9] S. HARENT, *Foi*, u: Dictionaire de Théologie catholique, Paris, 1947, sv. VI, I. dio, stup., 98.

[10] Isto, stup., 117.

[11] Georg Hermes (+1831) i "hermesovci" djelovali su u Bonnu i pokušavali vjeru osvijetliti misaonim kategorijama Kanta i Fichtea. Njegov su nauk odbacili i prije Sabora pape Grgur XVI. i Pijo IX.

[12] Roger AUBERT, *Vatican I*, Paris, 1964, 192.

vjere nije autoritet Božji nego neki nužni zahtjev praktičnog razuma.[13] Günter i Froschhammer pošli su korak dalje pa su tvrdili da se samim razumom može dosegnuti, razumjeti i objasniti istine vjere, pa čak i misteriji kao što su Presveto Trojstvo i Inkarnacija. Prema njima, "fides cognitionis" ne razlikuje se od znanosti jer razumski pristanak na istine vjere može biti i bez milosti i bez slobodne volje. Taj je nauk odbacio Pijo IX, a I. vatikanski sabor osudio ga je kao zabludu.[14]

Određujući jasno motiv vjere, I. vatikanski sabor pridonio je mnogo jasnijem poimanju vjere. "Konstitucija *Dei Filius* imala je velik utjecaj na teološku nauku... Traktati *De religione revelata* i *De fide* ne mogu više biti isti kao prije 1870. godine."[15] Slično mišljenje izražava i Y. Congar kad kaže: "I. vatikanski sabor dao je svoje autentično pravilo teologiji kad je proglasio da se vjerom postiže, s milošću Božjom, vrlo plodna spoznaja misterija."[16]

I kada bismo ukratko htjeli donijeti opis vjere po I. vatikanskom saboru, mogli bismo s Ratzingerom kazati: "I. vatikanski objasnio je genezu vjere s tri elementa: unutarnja moć Duha Svetoga, vanjski argumenti objave i konačno nutarnje prosvjetljenje Duha Svetoga."[17] Posebno je Sabor naglasio drugi element – vanjske argumente objave koji govore o autoritetu Božje riječi radi koje na koncu i dolazi do čina vjere.

Pojam vjere prema II. vatikanskom saboru

Papi Ivanu XXIII, koji je sazvao II. vatikanski sabor, postalo je jasno da katoličkoj nauci o vjeri treba dati novo ruho, kako su to već i prije teolozi pokušavali. Papa je izričito kazao: "Jedno je bit starodrevnog nauka sadržanog u pokladu vjere, a drugo je oblik naviještanja tog nauka; upravo o ovom drugom moramo raspravljati."[18] Učinio je to II. vatikanski sabor koji je intenzivirao pojam vjere i naglasio aspekte koji su doduše postojali u crkvenoj starini, ali su tijekom vremena zanemareni. Te je elemente već bila iznijela na vidjelo tadašnja teologija.[19]

---

[13] Usp. TANQUERREY, *Synopsis theologiae dogmaticae*, Parisiis-Tornaci-Romae, 1959, Tom. II, n. 142.

[14] DzS, 3041 /1816/.

[15] Roger AUBERT, nav. dj., 246.

[16] *Situation et tache presentes de la théologie*, Paris /Cerf/, 1967, 105.

[17] Dr. Josephus RATZINGER, *Konstitution über götliche Offenbarung: Kommenter zum Proemium, I und II Kapitel*, u: Lexikon für Theologie und Kirche, Herder, 1967, II, 512.

[18] *Koncilska papeška govora* (ciklostil), Ljubljana, 1963, 8.

[19] Nasljednik Ivana XXIII, papa Pavao VI, koji je nastavio održavanje II. vatikanskog sabora, u govoru talijanskim biskupima 7. travnja 1967. naglasio je da se ne smije ići predaleko i podcjenjivati ono što jer Crkva vjerovala sve do sada. Kazao je doslovno: "Konstatira se čak i kod katolika jedna vrsta duhovne vrtoglavice, pa čak se i među onima koji poznaju i

Dokumenti II. vatikanskog sabora koji govore o vjeri

II. vatikanski sabor ni u jednom svom dokumentu ne raspravlja direktno o vjeri, ali u nekoliko konstitucija, dekreta i deklaracija jasnije osvjetljava pitanje vjere. Čini to, na poseban način, u Dogmatskoj konstituciji *Dei Verbum* o božanskoj objavi, zatim u Dogmatskoj konstituciji *Lumen gentium* o Crkvi, Konstituciji *Sacrosanctum Concilium* o svetoj liturgiji, Pastoralnoj konstituciju *Gaudium et spes* o Crkvi u suvremenom svijetu, Deklaraciji *Dignitati humanae* o vjerskoj slobodi, Dekretu *Unitatis redintegratio* o ekumenizmu. Pitanja vjerske prakse dotiču se Dekret *Christus Dominus* o pastoralnoj službi biskupa, Dekret *Presbyterorum ordinis* o službi i životu prezbitera, Dekret *Apostolicam actuositatem* o apostolatu laika, Deklaracija *Gravissimum educationis* o kršćanskom odgoju i Dekret *Ad Gentes divinitus* o misijskoj djelatnosti Crkve. Prema tim dokumentima obradit ćemo nekoliko bitnih elemenata sadržanih u poimanju vjere i vjerovanja.

Definicija vjere

U konstituciji *Dei Verbum*, br. 5, II. vatikanski sabor donosi opisnu definiciju vjere ovim riječima: "Bogu objavitelju treba odgovoriti 'poslušnom vjerom' (Rim 16, 26; usp. Rim 1, 6; 2 Kor 10, 5-6) kojom čovjek čitava sebe slobodno Bogu izručuje stavljajući na raspolaganje 'Bogu objavitelju potpuno i odano služenje uma i volje' i dajući slobodan pristanak objavi koju je On dao. A da uzvjerujemo, treba nam Božja milost, koja predusreće i potpomaže, i iznutrašnja pomoć Duha Svetoga da srce pokrene i k Bogu ga obrati, otvori oči duše i dadne 'svima ugodnost pristanka i vjerovanja istini.'" Time II. vatikanski sabor koncizno izlaže nauk I. vatikanskog sabora o vjeri, što se jasno vidi iz samih riječi, ali i iz općeg načina kako to čini.[20] Ipak je velika razlika u naglašavanju intelektualnog elementa vjere. "I. vatikanski naglašava konkretno pokornost vjeri, naime, da ono što je Bog objavio po njoj držimo za istinu. S ovom tvrdnjom postavljenom odmah u prvom odsjeku poglavlja o vjeri, svi su sljedeći izrazi jako orijentirani u intelektualnom pravcu... II. vatikanski je pojednostavio ove izraze, a ipak jezgrovito govori o "davanju slobodnog pristanka objavi koju je On dao".[21]

---

studiraju riječ Božju, opaža umanjivanje sigurnosti objektivne istine i sposobnosti da ljudski um do nje dođe; slabi se osjećaj jedine i autentične vjere; dozvoljavaju se najradikalniji napadi protiv najsvetijih istina naše vjere, uvijek vjerovanih i priznavanih od kršćanskog puka; dovodi se u pitanje svaka dogma koja se napada, a koja, da se prihvati, zahtjeva poniznu pokornost duha; ne vodi se računa o nezamjenjivom i providencijalnom autoritetu učiteljstva." – Nouvelle revue théologique (NRT), 99/1967, 1097.

[20] Usp. J. RATZINGER, nav. dj., stup., 512-513.

[21] J. RATZINGER, nav. dj., stup., 513.

Personalistički aspekt vjere

Dok I. vatikanski govori o objavljenim istinama na koje treba dati svoj razumski pristanak, dotle II. vatikanski govori o Bogu objavitelju komu treba "odgovori" poslušnom vjerom i to tako da čovjek "čitava sebe Njemu izručuje". Takvu bismo vjeru mogli ukratko označiti kao čovjekov odgovor Bogu koji se objavljuje.[22] Na taj je način naglašen osobni karakter vjere. "Konstitucija uči da se u prvom redu u objavi Bog sam sa svojim otkupiteljskim djelovanjem približava čovjeku i otkriva mu odluke svoje volje glede čovjekovog otkupljenja i spasenja te ga na neki način tim samim otkupljuje."[23] Bilo je nekoliko nacrta konstitucije *Dei Verbum*, ali je u konačnom nacrtu, sasvim razumljivo, usvojen personalistički aspekt vjere. "Sabor opisuje vjeru kao uspostavljenu živu vezu između Boga i čovjeka, od osobe k osobi, u globalnom pristupu koji angažira spoznaju i ljubav; čovjek čitava sebe slobodno Bogu povjerava. Po objavi Bog dolazi čovjeku, iskazuje mu ljubav, tajne svog intimnog života u namjeri da mu se uzvrati ljubavlju. A po vjeri se čovjek okreće prema Bogu i povjerava mu se u prijateljstvu."[24]

Prema II. vatikanskom "vjera je u svojoj zadnjoj instanci prihvaćanje ne jedne nauke nego realnosti izražene tom naukom."[25] Vjerovati znači suglasiti se sa samim Bogom, a ne s naukom o Bogu. Po vjeri se čovjek povjerava Bogu i ulazi u životnu zajednicu s njim. Vjera je susret dviju osoba, čovjekov odgovor osobnom Bogu.[26]

Gledajući vjeru s personalističkog aspekta, kako ju opisuje II. vatikanski, Bernard Catâo zaključuje: "Ono što je važno za čovječji život i smisao naše uloge u svijetu dovodi nas do toga da moramo drugačije sebi predstavljati Boga i u njemu gledati onoga koji nas ljubi i koji želi s nama stupiti u savez. Bog jest netko tko stoji sučelice nama i koji nas poziva u svoje prijateljstvo, netko tko od nas traži slobodnu odluku kojom se njemu darujemo kao prijatelju, polažući u ruke njegove ljubavi sav naš život i svega sebe."[27]

---

[22] Usp. A. STRLE, *Pojem vere po nauku konstitucije o božanskoj objavi*, u: Bogoslovni vestnik, 27/1967, 162.

[23] A. STRLE, nav. dj., 163.

[24] R. LATOURELLE, *La révélation et sa transmission selon la Constitution "Dei Verbum"*, u: Gregorianum, 47/1966, 22.

[25] Juan ALFARO, *La foi abandon personnel de l'homme à Dieu et acceptation du message chretien*, u: Concilium, 21/1967, 52.

[26] Usp. Franc RODE, *Međuosobna struktura vjere*, u: Svesci, 13/1969, 4.

[27] *Današnja vjera traži svoj rječnik*, Svesci, 9/1968, 43.

Kristocentričnost vjerovanja

II. vatikanski sabor jasno je imao pred očima kristocentričnost u objavi i liturgiji.[28] Kristocentričnost je naglašena i u vjerovanju. Vjera je odgovor Bogu objavitelju. To je istaknuto odmah na početku opisne definicije vjere. Neposredno prije, u istoj konstituciji, naglašeno je da se Bog objavio i otkrio u Kristu: "Posla naime svoga Sina, vječnu Riječ, koji prosvjetljuje sve ljude da se među ljudima nastani i da ih uputi u najnutarnjije tajnosti Božje... Stoga, jer tko njega vidi, vidi i Oca (usp. Iv 14, 9) – sveukupnom svojom prisutnošću i pojavom, riječima i djelima, znacima i čudesima, a osobito svojom smrću i slavnim uskrsnućem od mrtvih i konačno poslanjem Duha istine – On objavi daje puninu i dovršava je te božanskim svjedočanstvom potvrđuje: Bog je s nama da nas iz tame grijeha i smrti oslobodi i na vječni život uskrisi."[29] Krist je u isto vrijeme vrhovni Objavitelj i glavni objavljeni objekt, Bog koji objavljuje i objavljeni misterij. Stoga je za kršćanina vjera ne samo idealni nego i realni pristanak Kristu, jedinom putu spasenja. Vjera je odgovor Kristu objavitelju, a preko Krista trojednom Bogu.

Bog nas preko Krista poziva da sudjelujemo u Božanskom životu. Otkrio nam je tajne tog života, pokazao put i dao sredstva. Na taj poziv čovjek treba odgovoriti. Pozitivan odgovor jest vjera. I jer nas Bog nije pozvao samo riječima, zato i čovjekov odgovor Bogu ne smije biti samo riječima. Odgovor mora obuhvatiti čitava čovjeka.[30] U tom smislu govori i papa Pavao VI. da je vjera "odgovor na dijalog s Bogom, na njegovu riječ, na njegovu objavu. Ona je 'da' koje dopušta misli Božjoj da uđe u nas."[31] Objava je razgovor u ljubavi pobuđen od Božje naklonosti prema čovjeku.[32] Stoga i odgovor čovjeka mora biti takav, mora težiti prema Bogu iz naklonosti prema njemu; odgovor mora prožimati čitava čovjeka, sa svim njegovim osjećajima i težnjama.

Po takvom predanju Bogu, živi u čovjeku na poseban način Krist, a po Kristu Presveto Trojstvo. "Zato čovjek gleda na stvari s drugim očima, prosuđuje s drugačijim mjerilima, radi s drugačijim rukama – sa svojim i s Božjim zajedno".[33]

---

[28] U konstituciji *Sacrosanctum concilium*, br. 7. stoji: "Krist je u svojoj Crkvi uvijek prisutan, a osobito u liturgijskim činima. Prisutan je u misnoj žrtvi i u osobi službenika... Prisutan je svojom moću u sakramentima, pa kad tko krsti, sam Krist krsti. Prisutan je u svojoj riječi, jer on govori kad se u Crkvi čita Sveto pismo. Prisutan je napokon kad Crkva moli i psalmira, jer je obećao: 'Gdje su dvojica ili trojica sabrana u moje ime, tu sam ja među njima (Mt 18, 20)."

[29] *Dei Verbum,* 4.

[30] "Nemoguće je da postoji vjera bez da čovjek odgovori, u čitavom svom zanosu, onome koji se objavljuje kao ljubav i poziva na recipročnu ljubav, na ljubav koja je u svoj svojoj punini ljubav prema drugome." – J. MOUROUX, *À travers le monde de la foi,* Paris, /Cerf/, 1968, 89.

[31] Na Generalnoj audijenciji 19. travnja 1967, u: NRT, 99/1967, 1099.

[32] Usp. A. M. JANVIERRE, nav. dj., 135.

[33] Isto, 9.

Vjera je prijateljska poslušnost i potpuno predanje Bogu

U opisnoj definiciji vjere II. vatikanskog sabora, vjera se predstavlja kao poslušnost ("oboeditio") koju traži suvereni glas Gospodina, prožeta vjerom, kao riječ jednog prijatelja.[34] Riječ "poslušnost" podsjeća na Abrahamovo vladanje. Abraham je tip Krista ukoliko je vjerni čuvar riječi Božje, ali isto tako Abraham je i tip autentičnog vjernika (usp. Gal 3,6). Svojim vladanjem pokazuje svoju čvrstu i bezuvjetnu vjeru. I sv. Pavao veli: "Abraham je, nadajući se protiv nade, vjerovao, da će postati ocem mnogih naroda" (Rim 4,18). Povjerovao je potpuno stavljajući samoga sebe na raspolaganje riječi Božjoj, ne mjereći žrtve u izvršavanju poslušnosti. Njegova je vjera bila herojska, neobična i nadnaravna. Takvom vjerom čovjek čitava sebe predaje živome Bogu.

Vjerom se čovjek potpuno opredjeljuje za Boga. Nije to obično opredjeljenje, nego takvo opredjeljenje koje obuhvaća cijelog čovjeka, koje odjekuje u cijeloj unutarnjosti a zatim na poseban način formira njegovo djelovanje. "Učinak tog opredjeljenja je potpuna predanost, predanost Bogu, je dijalog ljubavi između Boga i čovjeka."[35] Čovjek je po vjeri prijateljski povezan s Bogom i potpuno mu predan u međusobnoj ljubavi.

Vjera je nerastavljiva od života

II. vatikanski naglašava povezanost vjere sa životom. "Svi su vjernici, bilo kojeg staleža i stepena, pozvani na potpuni kršćanski život i na savršenu ljubav"[36]. Time je naglašeno više srce nego razum.[37] Pod srcem se misli čitav nutarnji čovjek sa svim svojim mislima, osjećajima i težnjama. S predanjem Bogu po vjeri čovjek se svjesno odriče svih svojih neuravnoteženih težnja, suzbija zle sklonosti i regulira svoje osjećaje. Stvoren je na sliku i priliku Božju (usp. Post 1, 26) i čim hoće biti svjesniji samoga sebe mora se približiti svome originalu, a to postiže potpunim predanjem po vjeri. "Po vjeri čovjek mora postati novi čovjek (Ef 2,24), novi stvor (Kor 5,17), drugi Krist (Gal 2,20); 3,27) u kojem i po kojem nam je progovorio nebeski otac, a na što odgovaramo upravo vjerom."[38]

Sudjelovanje razuma i volje u vjeri

Opisna definicija vjere II. vatikanskog sabora naglašava da vjerom "čovjek stavlja na raspolaganje Bogu objavitelju potpuno i odano služenje uma i

---

[34] Isto, 136.

[35] Vjekoslav GRMIČ, *Vera kot nadnaravna odločitev za Boga / po konstituciji Dei Verbum* (ciklostil), u: Katehetski tečaj, Bilje, 1966, 8.

[36] *Lumen Gentium*, 40.

[37] Usp. Franjo CAREV, *Vjera kao sistem i kao praksa*, u: Vjesnik đakovačke biskupije, 21/1968, 77.

[38] V. GRMIČ, *Vera kot nadnaravna odločitev za Boga*, 8.

volje". Tim u potpunosti prihvaća nauk I. vatikanskog o ulozi razuma i volje u vjeri. To se služenje uma i volje odvija, kako se kaže u istoj definiciji, "dajući slobodan pristanak objavi koju je On dao".[39] O posebnim ulogama razuma i volje u vjeri, II. vatikanski ne govori posebno. Opredjeljenje čovjeka za Boga po vjeri rezultat je čovjekove osobnosti. To je odluka čitava čovjeka kao takva, a ne samo njegove intelektualne sposobnosti niti samo njegove volje ili čuvstava. Vjera je čovjekov najosobniji, najintimniji, najkarakterističniji, najodlučniji izbor. Osobno prianjanje uz Boga zahtjeva od čovjeka žrtvu. Svjedočanstvo žrtvom traži snagu i veličinu razuma i volje.

Socijalna dimenzija vjere

Po vjeri se čovjek potpuno izručuje Bogu po svojoj individualnoj dimenziji. Međutim, čovjek nije samo individualno, on je i socijalno biće. I po toj svojoj dimenziji čovjek se treba izručiti Bogu. Socijalnu dimenziju vjere naglašava deklaracija *Dignitatis humanae* ovim riječima: "A sama društvena narav čovjeka traži da čovjek unutrašnje vjerske čine izrazi na izvanjski način, da u vjerskoj stvari saobraća s drugima, da svoju religiju ispovijeda na društven način".[40] Socijalna usmjerenost vjere temelji se na činjenici, da se čovjek vjerom izručuje Bogu čija ljubav obuhvaća sve ljude. I kad se čovjek s vjerom susreće s Bogom, odnosno gledano kristocentrično s Kristom, susreće se i sa svim ljudima.

Eshatološka dimenzija vjere

II. vatikanski sabor naglasio je i eshatološku dimenziju vjere. Vjera čovjeku pruža "odgovor na tjeskobna pitanja o njegovoj budućoj sudbini" te mu ujedno "omogućuje da u Kristu bude u zajedništvu sa svojom predragom već preminulom braćom, ulijevajući mu nadu da su ona već postigla pravi život kod Boga".[41] Vjera za čovjeka znači određenje za novi način egzistiranja, opredjeljenje za Boga, ili još konkretnije opredjeljenje za Krista, po kojem nas je otkrio Bog, "da nas pozove u zajedništvo s Bogom i da nas u nj prigrli".[42]

Način izražavanja i izlaganja nauka o vjeri – "hijerarhija" istina

Dekret *Unitatis redintegratio* započinje ovim riječima: "Jedan od glavnih ciljeva Svetog ekumenskog sabora II. vatikanskog jest promicati obnovu jedinstva među svim kršćanima."[43] Sabor se silno trudi biranim riječima govoriti

---

[39] *Dei Verbum,* 5.

[40] *Dignitatis humanae*, 3.

[41] *Gaudium et spes*, 18.

[42] *Dei Verbum*, 2.

[43] *Unitatis redintegratio*, 1.

o odvojenoj braći u vjeri i važnosti jedinstva Crkve. I dok ističe "da način i sustav izlaganja katoličke vjere nikako ne smije postati zaprekom dijalogu s braćom", odmah dodaje da "ništa nije ekumenizmu tako tuđe kao onaj lažni irenizam koji šteti čistoći katoličke nauke i zamračuje njezin pravi i siguran smisao".[44] Stoga "valja i dublje i ispravnije istumačiti katoličku vjeru, na način i jezikom koji će doista moći razumjeti i rastavljena braća".[45]

Pozivajući se na riječi sv. Pavla: "Pazite da vas tko sa sobom ne odvede 'filozofijom' – ispraznom prijevarom koja se oslanja na predaju čisto ljudsku, na 'prirodne sile svijeta', a ne na Krista" (Fip 3,8), Sabor preporuča da katolički teolozi s teolozima rastavljene braće zajedno istražuju božanska otajstva tako da moraju postupati istinoljubivo, s ljubavlju i poniznošću. "Kad uspoređuju nauke, neka ne smetnu s uma da postoji red ili 'hijerarhija' istina katoličke nauke, jer je različita povezanost s temeljem kršćanske vjere."[46]

Vjera je slobodan čin

Tradicionalni je nauk Crkve, sadržan u Svetom pismu i Predaji, iznesen u spisima otaca i teologa, da je vjera slobodan čin. Sabor je dosljedan toj nauci i u deklaraciji *Dignitatis humanae* jasno kaže: "Jedno je od osobitih poglavlja katoličkog nauka, a koje je sadržano u Božjoj riječi i koje oci stalno ponavljaju, da čovjek mora Bogu dragovoljno odgovoriti vjerom. Stoga se nitko ne može siliti da prihvati vjeru protiv volje. Jer čin je vjere po svojoj naravi dragovoljan."[47] Vjera se nikome ne može nametnuti, na vjeru se nikoga ne može i ne smije silom nagoniti jer je to protiv naravi vjere. Bog sve ljude zove da mu služe, ali ih ne sili. Božji se poziv može i ne prihvatiti. Krist je dao svjedočanstvo za istinu, ali je nije htio silom nametnuti onima koji se protive.[48]

Zaključak

Iako I. i II. vatikanski sabor donose u biti identičan katolički nauk o vjeri, ipak naglašavanje pojedinih sastavnih elemenata vjere sasvim je različito. I. vatikanski, zbog tadašnjih zabluda koje su zahvaćale pojedince i skupine i u Crkvi, bavi se problemom motiva vjere i naglašava da je to autoritet Božji, a ne nužni zahtjev praktičnog razuma. Vjera je osobni izbor čovjeka, opredjeljenje za Boga, predanje Bogu čitavim svojim bićem, a to se mora odraziti u čovjekovu životu. Papa Pavao VI. izrazio je to ovim riječima: "Vjera, to mi znamo,

---

[44] Isto, 11,1

[45] Isto, 11,2.

[46] Isto, 11,3.

[47] *Dignitatis humanae*, 10.

[48] Us. *Dignitatis humanae*, 11.

nije plod samovoljnog ili čisto naturalističkog tumačenja riječi Božje, nije čak ni religiozni izražaj koji se rađa iz kolektivnog mišljenja, nekontrolirana autoritativnom direktivom, onih koji se nazivaju vjernicima, niti pristanak na filozofske i sociološke stvarnosti jednog prolaznog momenta povijesti. Vjera je pristanak čitava našeg bića na poruku spasenja, najdivniju i najmilosrdniju poruku koja nam je saopćena po svjetlu i tajnim putevima objave. Ona nije samo istraživanje, nego prije svega sigurnost i više nego samo rezultat naših istraživanja ona je misteriozni dar koji zahtijeva, dijalog s Bogom koji se objavljuje, pokornost i pripravnost pažljivih i povjerljivih duša."[49]

Osim personalističkog aspekta vjere, II. vatikanski sabor naglasak stavlja i na kristicentričnost vjerovanja, na potpuno izručenje Kristu po vjeri, na socijalnu i eshatološku dimenziju vjere, na nerastavljivosti vjere od života i na vjeru kao slobodnom činu. Poslije II. vatikanskog sabora pojam, sadržaj, motivi i drugi navedeni aspekti vjere zasjali su u novom svjetlu i postali nezaobilazni za buduće traktate o vjeri.

[49] Nagovor na sinodi biskupa 29. rujna 1967, u: NRT, 99/1967, 1104.

ELEMENTI STILA ŽENSKOG PJEVANJA ŽEPČA I OKOLICE*

Kristina Čustonjić

Uvod

Kulturni identitet Bosne i Hercegovine ostvaren je međusobnim prožimanjem i utjecajima čitavog niza tradicija koje pripadaju nacionalnim grupacijama stanovništva ovog područja. Tradicija bosanskohercegovačkog naroda je veoma značajna komponenta kulture Bosne i Hercegovine i u svom nastanku i razvoju uvjetovana je socijalnim i kulturnim obilježjima sredine kojoj pripada. Spolna podvojenost koja je u bosanskohercegovačkoj kulturi tradicijski naglašena, uz međusobne razlike u podjeli poslova, ujedno utječe i na način izražavanja umjetničkog stvaralaštva stanovništva ovog kraja. Stoga se tradicijski glazbeni repertoar ogleda i može podijeliti na muške i ženske oblike sa različitim strukturama i stilskim elementima.

Bosanskohercegovačka tradicijska glazba rasprostire se na povijesno i kulturno bogatom području čije stanovništvo čine tri konstitutivna naroda (Bošnjaci, Hrvati i Srbi) i manje etničke skupine. Na taj način tradicijska glazbena praksa bosanskohercegovačkog stanovništva je raznolika, bogata i živopisna te zastupljena kroz podvojenost, odnosno izražena kroz ruralnu (seosku) i urbanu (gradsku) vokalnu, vokalno-instrumentalnu i instrumentalnu praksu. Bez obzira na raznolikost u naciji, svako pojedinačno lokalno mjesto prepoznaje se po određenim izražajnim i stilskim karakteristikama i elementima. No, poznato je da su zastupljene i brojne zajedničke komponente i elementi naročito u svatovskim pjesmama i običajima sva tri naroda, kao i međusobne razlike koje su najviše izražene u oblicima duhovnog sadržaja te sadržaja vezanog uz različite obrede.

* Tekst je skraćeni prikaz magistarske radnje na temu "Elementi stila ženskog pjevanja Žepča i okolice," obranjene na Muzičkoj akademiji u Sarajevu 2013. godine. Ovom skraćenom verzijom obuhvaćeni su samo stilovi ženskog pjevanja katoličkih žena Žepča i okolice.

Bosna i Hercegovina, opterećena etničkim i nacionalnim podjelama, u velikoj mjeri usporava svoj društveni, ekonomski i politički razvoj. Na taj način i pitanje ravnopravnosti spolova u bosanskohercegovačkom društvu, ostvarivanja ženskih ljudskih prava u javnoj i privatnoj sferi, te primjene domaćih zakona i međunarodnih obaveza, uključujući i konvenciju o uklanjanju svih oblika diskriminacije prema ženama, potisnuta je i postavljena u drugi plan. Uloga žene u kreiranju i interpretiranju tradicijskog glazbenog izričaja povezana je s položajem žene i njezinim mjestom u cjelokupnoj društvenoj zajednici. Prema strogim, nepisanim religijskim pravilima i normama ponašanja patrijarhalnog društva žena se definira prema svojoj ulozi u tom društvu. Time ona samo u obitelji može naći prostor za svoju aktivnost, kreativnost i smisao života. Svaka sredina se na različit način odnosi prema pojedincu, ali kada je u pitanju žena, situacija postaje još delikatnija.

Uloga žene je veoma ograničena i determinirana patrijarhalnom ideologijom. Sve do danas u bosanskohercegovačkom društvu ta ideologija ima snažan utjecaj te pokušava ženi odrediti mjesto u cjelokupnoj društvenoj zajednici oslanjajući se na konzervativnu, tradicijsku koncepciju. Zbog toga je naglašena spolna i generacijska podvojenost utjecala na karakteristike glazbenog repertoara i stila ženske glazbene prakse u Bosni i Hercegovini koju treba promatrati kao odraz njezinih životnih tokova, čime se glazbeni narodni izričaj još jednom potvrđuje kao umjetnički odraz specifičnih društvenih prilika.

Glazbeno stvaralaštvo žene

Stroge moralne i religijske norme ponašanja u svakoj društvenoj zajednici utjecale su na izdvajanje ženskog bosanskohercegovačkog identiteta. Stoga je glazbeno stvaralaštvo žene na području Žepča i okolice uvjetovano njezinim društvenim statusom tradicionalno patrijarhalne sredine propisanog strogim religijskim nepisanim pravilima i normama. Na taj način spolna podvojenost rezultirala je podjelom na muški i ženski repertoar koji se u mnogočemu razlikuje. To rezultira da su funkcionalne i stilske karakteristike oblika ženske glazbene prakse uvjetovane i životnom dobi, odnosno bračnim stanjem žene. (v. Gasal 1990: 51) Javno djelovanje žene u okvirima društvene zajednice predstavlja se periodom djevojaštva i periodom života nakon udaje, odnosno sklapanjem braka. Zastupljene su izvjesne slobode u okvirima javnog glazbenog djelovanja u periodu djevojaštva dok drugim periodom, ulaskom u brak u kojem žena kao majka ostvaruje osnovnu društvenu ulogu, prestaje svako njezino javno djelovanje i prezentiranje. Ženska glazbena praksa na području Žepča i okolice jedan je od rijetkih potvrđivanja žene kao kreativne nositeljice. Tu činjenicu potvrđuju glazbeni oblici isključivo vezani uz intimnu žensku glazbenu praksu među kojima se svrstava izvedba napjeva samo jedne žene u zatvorenom, izoliranom prostoru (uspavanka, duhovne pjesme) ili u užem ženskom krugu (pjevanje uz tepsiju, poravne pjesme, svatovske pjesme).

Tradicionalno bosanskohercegovačko društvo nije dozvoljavalo prezentiranje ženske glazbene prakse na javnom nivou, te je na taj način strogo zabranjivalo svako javno djelovanje žene. "Izolacija i inferiornost nametnute tradicijom nisu dovodile u pitanje važnost muzičke kreativnosti žena niti njihove kreativne uloge u cjelokupnoj tradicionalnoj kulturi. Stoga je generacijska podvojenost i dovela do podjele glazbenog repertoara na ženske i muške glazbene oblike tradicionalnog izražavanja. Ženski muzički repertoar, odnosno pjesme, bile su povezane sa ritualima i svečanim ceremonijama. Stvaralački tradicijski opus ženskog repertoara ogleda se kroz odraz njihova načina življenja, te su određene njihovom starosnom dobi i socijalnim statusom." (Talam 2011: 252) Dakle, od ženine starosne dobi ovisio je repertoar ženskog vokalnog glazbenog izričaja. Stoga je najčešći repertoar tradicijskog glazbenog izričaja udatih žena na području Žepča i okolice bio usmjeren prema uspavankama, duhovnim pjesmama, svadbenim pjesmama te pojedinim sevdalinkama, ali samo u zatvorenom, izoliranom krugu ili užem krugu obitelji i drugih žena. Iskazujući svoju nadarenu kreativnost, uz lijepo i izražajno pjevanje, žene su često koristile upotrebne predmete, kao što su fildžani, drvene kašike, tepsija. Ti upotrebni predmeti su u tim izvedbama postajali prateći instrumenti, a prvenstveno su se koristili u svrhu obogaćivanja zvuka u izvođenju određenih napjeva ženskog vokalnog tradicijskog glazbenog izričaja.

Na području Žepča i okolice poznato je da je glazbena aktivnost žene oduvijek bila ograničena na pjevanje u intimnim, zatvorenim prostorima i to u užem krugu drugih žena ili uže obitelji. Prvenstveno je to predstavljalo pjevanje uz kolijevku, pjevanje uspavanki i sevdalinki, pjevanje u okviru obiteljskih okupljanja, odvojenih ženskih sijela ili proslava. Rezultat tomu je podjela društva na žensko i muško, podjela na ženske i muške poslove i odvojene ženske i muške sfere života. Stoga se žensko i muško društvo na većim okupljanjima zabavljalo u odvojenim prostorijama.

Osnovnu društvenu ulogu žene ostvaruju u okviru obitelji, kao majke, pod čime je podvedeno i njihovo umjetničko stvaralaštvo i glazbeni tradicijski izričaj. Stupanjem u brak prestaje svako javno učešće žene. Dakle, društveni odnosi unutar patrijarhalne sredine ženi daju podređen položaj, a njezina intimna praksa zapostavljena je u okvirima te zajednice. Potrebno je spomenuti da je žena zapravo kreativna nositeljica koja čuva, njeguje i prenosi tradicijski glazbeni izričaj, vokalni ili instrumentalni. Iako je njezino očuvanje, kreiranje i prenošenje tradicijskog glazbenog izričaja veoma značajno u svakoj društvenoj zajednici, patrijarhalni sistem na području Žepča i okolice je u velikoj mjeri još uvijek izražen, te njegova stroga nepisana religijska pravila određuju ženino umjetničko stvaralaštvo i daju joj podređen i zapostavljen položaj unutar društvene zajednice.

Uspavanke

Osnovnu društvenu ulogu u sredinama Bosne i Hercegovine, ali i na području Žepča i okolice, svaka žena ostvaruje u okviru obitelji kao majka. Unutar

obitelji svedene su i sve njezine aktivnosti podrazumijevajući i ženino umjetničko stvaralaštvo i glazbeni tradicijski izričaj. Stupanjem u brak prestaje svako učešće i prezentiranje žene u javnom glazbenom izražavanju. Nakon perioda djevojaštva, odnosno stupanjem u bračnu zajednicu, jedan od najznačajnijih oblika ženske vokalne glazbene prakse ovog područja predstavljaju uspavanke.

Uspavanke u glazbenoj tradiciji na području Žepča i okolice predstavljaju značajnu ulogu u kojima majka pjevajući ih djetetu prvenstveno želi da ono zaspi, naraste, ima sretan i dug život, te da ga na taj način sačuva od zla. Veoma važna obilježja uspavanki proistekla su iz njezine funkcije kako u ruralnoj tako i u urbanoj sredini. Pod dječijim pjesmama akademik Cvjetko Rihtman podrazumijeva prve pjesme što se djeci pjevaju i prve pjesme koje sama djeca uče pjevati. Zapravo to su pjesme kojima majka uspavljuje svoje dijete u bešici, to je tepanje, cupkanje, pjesme prvih pouka, šala, pjesme prvih dječjih igara. (v. Rihtman 1974: 17) Na taj način uspavanke na području Žepča i okolice predstavljaju glazbeni oblik u kojem se ženska glazbena praksa ruralnih sredina i urbanog dijela podudaraju više nego u svim ostalim oblicima. Naglašena funkcionalnost uspavanke zahtijeva solo izvedbu u zatvorenom prostoru, tih i suptilan pjevani ton, jednostavan glazbeni sadržaj ustaljenog ritma bez velikih promjena u tempu i dinamici. Time je uvjetovano formiranje zajedničkih glazbeno-stilskih obilježja ruralnih i urbanih oblika na ovom području. Važno je spomenuti da uvjeti u kojima se stvara i izvodi uspavanka su karakteristični za uvjete nastanka, ali i individualnog glazbenog izraza svake žene. Uspavanka na taj način predstavlja jedno od rijetkih načina manifestacije duševnog života i intimnosti njezine prirode. Zbog toga se napjevi uspavanki na području Žepča i okolice odlikuju naglašenim lirskim i ekspresivnim karakteristikama. Napjevi uspavanki, uz svoju osnovnu funkciju, ostvaruju i ulogu izraza individualnog načina stvaranja svake žene. Dokaz za to su brojni primjeri uspavanki čija tematika nije strogo vezana za obraćanje djetetu i funkciju uspavljivanja. Time se potvrđuje stanovište Cvjetka Rihtmana da uspavanka predstavlja kategoriju tradicionalne prakse "koja u najautentičnijem vidu otkriva karakteristična obilježja narodnog umjetničkog stvaralaštva". (v. Gasal 1990: 61)

Na području Žepča i okolice, uspavanke svjedoče o bogatstvu i raznolikosti ove vrste tradicijskog vokalnog glazbenog izričaja. Neophodno je spomenuti činjenicu da se sadržaj, ali i način izlaganja uspavanki u maloj mjeri razlikuju. Dakle, i sadržaj i način izlaganja uspavanki zajedno s tekstom i melodijom je sličan i u ruralnim sredinama i u urbanom dijelu ovog područja. Karakteristične razlike mogu se uvidjeti kroz tehniku pjevanja, te kroz primjenu različitih tonskih osobina, što uvjetuje pojedinačno muziciranje i specifičan način kreiranja i interpretiranja od žene do žene. Stoga se uspavanke kod žena u katoličkim sredinama na području Žepča i okolice mogu podijeliti na uspavanke čiji je sadržaj i način izlaganja veoma sličan, uspavanke čiji su tekst majke improvizirale na već postojeći melodijski obrazac, te duhovne pjesme u ulozi uspavanke. (v. Talam 2005: 342)

Kroz osobna terenska istraživanja na području Žepča i okolice zabilježila sam uspavanke čiji je sadržaj i način izlaganja veoma sličan zastupljen u cijeloj regiji. Pjevajući uspavanke majke prvenstveno žele uspavati svoje dijete. Na taj način one kroz pjesmu pričaju, kazuju svoju sreću pri djetetovom rođenju, iskazuju svoje probleme, boli, patnje, sreću, nesreću i mnoge druge stvari. Iz razgovora sa kazivačicama ovog kraja dolazi se do zaključka da improvizirane uspavanke imaju poseban značaj za svaku majku. Završetkom poslova u kući, van kuće, oko stoke i poljoprivrede majke bi uspavljivale svoju djecu. U tom kontekstu uspavanke dobivaju dodatnu funkciju u kojima, pored iskaza materinske ljubavi, nježnosti i osjećanja, majka improvizira i dodatni tekst iznoseći svoje probleme koje nikome nije smjela niti htjela reći. Tekst uspavanki se uglavnom improvizirao na već postojeći melodijski obrazac. Stoga ovakva vrsta uspavanki na ovom području predstavlja intimni monolog žene[1]. Zbog njihove intimne prirode, nijedna majka neće tako lako otkriti sadržaj, jer ona kad pjeva zapravo sama sa sobom razgovara, te iznosi svoja osjećanja i razmišljanja. Sposobnost improviziranja stihova dolazi do izražaja i u samom pjevanju uspavanki. Oblici napjeva koji se tom prilikom primjenjuju su podređeni upravo toj potrebi. Dijelovi pojedinih stihova se ponavljaju ili improviziraju čime se daje sloboda pjevačici u smišljanju novog stiha. "U izlaganju improviziranog teksta može da se pojavi izvjestan plan, kao rezultat naslijeđene prakse, a postoje i uobičajene teme". (Rihtman 1974: 19) Dakle, sadržaj uspavanke predstavlja svijet majčinih misli i osjećanja, te na taj način predstavlja odraz sadašnje ili minule situacije, te uvjeta i načina njezinog života u određenoj društvenoj zajednici.

U katoličkoj tradiciji na području Žepča i okolice pojavljuju se duhovne pjesme u vidu uspavanke. Time svaka majka pored želje da uspava dijete, svojom pjesmom, odnosno odabirom teksta koji upućuje na vjerski način življenja, izražava želju za odgojem svog djeteta u duhu katoličkih religijskih normi i pravila ponašanja. Nerijetko, katoličke duhovne pjesme ukazuju i na moralne norme i pravila ponašanja određena strogim patrijarhatom, odnosno norme ponašanja u svakodnevnom životu, kao što su odnos prema roditeljima ili samoj društvenoj zajednici.

Analizom brojnih primjera uspavanki prikupljenih prilikom terenskog istraživanja na području Žepča i okolice, uočavaju se osnovne odlike i razlike glazbeno-poetskog sadržaja uspavanki. Kroz pregled tekstova uspavanki zapažaju se karakteristične teme, te niz njihovih varijanti nastalih proširivanjem i manjim izmjenama uobičajenih tekstualnih sadržaja. Glazbeno obilježje zabilježenih uspavanki je jednoličan melodijski sadržaj zasnovan na kratkoj i ustaljenoj glazbenoj frazi koja je pogodno tlo za improviziranje teksta. Stalno ponavljanje iste glazbene fraze dovodi do jednoličnosti kao

[1] Tekstualno, ovo je najduži oblik uspavanki, a veoma ju je teško snimiti na terenu zbog toga što nijedna žena, odnosno majka, ne želi otkriti svoju intimu, misli i probleme sa kojima se susreće u svojoj obitelji.

i izbjegavanje glazbenog sadržaja. U tom smislu glazbeni oblik katoličke duhovne pjesme zbog svojih glazbeno-stilskih elemenata nalazi primjenu u funkciji uspavanke. Prema strukturi melodije i teksta snimljene uspavanke sa područja Žepča i okolice većinom pripadaju tipu kratkog napjeva uz dosta rjeđe primjere sa dugim napjevom u kojem je glazbeni sadržaj podređen tekstualnoj ekspresivnosti.

Osnovni funkcionalni značaj u uspavankama ima melodija koja umirujuće djeluje na dijete. "Bitna obilježja napjeva uspavanke, po kojima se razlikuje od ostalih oblika kratkog napjeva, proizlaze iz njene funkcije." (Rihtman 1974: 20) Stoga se uspavanka ostvaruje napjevom koji je jedini način djelovanja majke na dijete. Dakle, napjevi snimljenih uspavanki su ustaljeni, nisu podređeni tekstu, a u njima uglavnom dominira pjevani ton. Zbog efikasnije djelotvornosti i jednostavnosti, napjevi uspavanki su silabičkog karaktera. Ustaljeno pjevanje bez promjene kontrasta i dinamike sa uskim melodijskim linijama djeluje umirujuće na dijete. Ponavljanjem kratke glazbene fraze dovodi se do monotonije koja je u uspavankama zbog svoje prvenstvene funkcije u većini slučajeva opravdana. "Ponavljanje se ne izbjegava, već se rado primjenjuje u oblicima koji to dozvoljavaju, naročito onda kada se tekst improvizuje, da bi pjevač dobio na vremenu, a i zato što se tim povećava efikasnost uspavljujućeg djejstva mirnog toka napjeva. Kada se kratkim napjevom izvodi uspavanka, nalazimo ga u izmijenjenoj ulozi i on postaje primaran, a jednoličnost njegove melodije, ritma i dinamike, bez primjene kontrastirajućih elemenata, obezbjeđuje poželjnu monotoniju što uspavljuje dijete". (*Ibid*.: 21)

Uspavanke snimljene u Žepču i okolici izvode se u obliku kratkog, a rjeđe i kao oblici dugog napjeva, a melostrofa se sastoji od dva stiha. Kroz primjere ovih uspavanki uočava se povezanost melodije i tekstnog sadržaja čiji su melostihovi oblikovani kao zaokruženi odsjeci, a ipak u velikoj mjeri zavisni jedan od drugog. Oni na taj način ne stvaraju kontrast čime se postiže određena monotonija koja uspavljujuće djeluje na dijete. Potrebno je pomenuti da se javljaju slični ili isti napjevi u uspavankama sa različitim tekstovima. "Postupak u stvaranju nove uspavanke se, dakle, može sastojati od uzimanja već poznatog melodijskog obrasca na koji se dodaje novi tekst. Većina etnomuzikologa se slaže sa konstatacijom da je tekst glavni cilj, a muzika sredstvo njegovog kazivanja." (*Ibid*.: 344)

Neophodno je spomenuti i grupu pjesama koje stariji pjevaju u svrhu zabavljanja male djece. Na području Žepča i okolice one se izvode pretežno kratkim napjevom, ustaljenim, neustaljenim, izometričnim ili pak heterometričnim sa silabičkim karakterom koji se odvija u ritmu pokreta. Zabilježen je veliki broj napjeva koji počinju stihom "Tašun, tašun, tanana" uz koje djeca savladavaju pokrete pljeskanja rukama. Stihovi uspavanki su izometrični, a u pjesmama za zabavljanje heterometrični. Kroz dječje igre, brojalice[2],

[2] Brojalice su poetski oblik koji služi za razbrojavanje što prethodi dječjim grupnim igrama.

ogledaju se dječje stvaralačke sposobnosti. "Neke od njih izgrađene su na bazi razumljivog teksta, obično heterometričnih stihova, ali većina brojalica ima besmislene tekstovne sadržaje, slobodne strukture, jer ih djeca spontano izmišljaju. One nemaju napjev, ali ipak su to muzičke tvorevine". (Fulanović-Šošić 1999: 21)

Duhovne pjesme

Ženino učešće u religijskoj glazbenoj praksi na području Bosne i Hercegovine je veoma značajno. U katoličkim sredinama Žepča i okolice značajno je crkveno pučko pjevanje koje se veže uz crkvene obrede, a odvija se tokom cijele liturgijske godine. "Pod bosanskim crkvenim pučkim popijevkama mislimo na one napjeve, koji po svojoj strukturi pokazuju veliku sličnost ili čak podudarnost sa paralelnim profanim tipom narodnih popijevki u Bosni. Autori tih 'bosanskih' crkvenih popijevki su dosada uglavnom nepoznati. Vjerojatno su to sposobni nadareni pojedinci, ili školovane osobe koje potječu iz Bosne za čija imena do sada nismo doznali. Dakle, crkvenu pučku 'bosansku' popijevku prepoznajemo poredeći je sa profanim paralelnim tipom narodne popijevke (stari napjevi)." (Topić 1999: 148) Na temelju ove činjenice može se načiniti generalna klasifikacija onih pjesama koje tematski prate odgovarajući period crkvene liturgijske godine. Stoga se te pjesme izvode kako u crkvi tokom liturgijskog obreda tako i izvan njega. Prema klasifikaciji Jerka Bezića, već od prve polovice 20. stoljeća razlikuju se dvije skupine pučkih pjesama s vjerskim, kršćansko-katoličkim, crkvenim i nabožnim tekstovima. Prvu skupinu čine pjesme koje se izvode u crkvi za vrijeme bogoslužja, uz sprovod, blagoslov, litanije i druge pobožnosti. Ova skupina pjesama ne podrazumijeva pjevane liturgijske tekstove. Drugoj skupini pripadaju pjesme koje nisu strogo vezane uz liturgijski čin, a izvode se pretežno izvan crkvenog bogoslužja. Ove pjesme mogu biti izrazito vjerskog karaktera ili se pak vezivati isključivo samo uz vjerske blagdane. Tu se prvenstveno podrazumijevaju pjesme s nabožnim tekstovima ili tekstovima koji sadržavaju spomen određenih svetaca ili svetkovina. (v. Kovač 2010: 42)

Fra Slavko Topić crkvene pučke pjesme veže uz obrede kroz cijelu liturgijsku godinu, te ih klasificira na one koje se izvode u došašću ili predbožićnom vremenu, za Božić, korizmu ili pripremu za Uskrs, u Velikom tjednu prije Uskrsa, te za Uskrs. Postoje i pjesme posvećene Isusu, marijanske pjesme, te pjesme prisutne u pokojničkoj službi. Veoma je značajna pobožna pjesma koja predstavlja jednu vrstu "osobne molitve", a nastaje spontano, predstavljajući izvorno narodno stvaranje. (v. Topić 1999: 148-149) Na području Žepča i okolice česta je pojava i potpisivanje duhovnog teksta pod napjeve svjetovnih pjesama.[3] U samom početku ove pjesme bile su monodijskog karaktera. Na taj

[3] Za primjer može poslužiti pjesma *Ja se kajem*, *Bože mili*. Postoje brojni ovakvi primjeri poput korizmene pjesme *Prosti moj Bože* ili *O Isuse*, *daj da pjevam*.

način služile su za jednoglasno pjevanje puka, te kao zamjena za obred koji se obavljao na latinskom jeziku, upravo iz razloga što veći broj vjernika nije razumijevao obred u cjelini. Tako su nastale pjesme s opsežnim tekstualnim sadržajem na narodnom jeziku. "U izrazito 'bosanske' crkvene pučke pjesme na ovom području mogu se svrstati *Zdravo tijelo Isusovo*, *Zdravo krvi Isusova*, *Ponizno se Teb' klanjamo*, *U sve vrijeme godišta*, *Hvaljen Isus Marijo*, *Rascviljena Majka staše*, *Gospin plač*, kao i napjevi za poslanicu i evanđelje, te misni odgovori." (*Ibid.*: 148) Kroz podatke o melodijsko-glazbenoj strukturi napjeva ukazuje se da su i tekstovi svih crkvenih pučkih pjesama strukturirani prema uzoru na narodnu pjesmu. Stoga se crkvene pučke pjesme na području Žepča i okolice prema svom sadržaju i praktičnoj upotrebi mogu klasificirati na misne pjesme, pjesme za pojedina slavlja liturgijskog vremena (došašće, Božić, korizma, Uskrs) i pjesme kroz godinu (Gospodnje, marijanske, svetačke, uz posvetu crkve, uz sprovod, prigodne pjesme).

Došašće, predbožićno vrijeme u katoličkim sredinama Žepča i okolice, predstavlja pripremu za sam blagdan Božić kroz odricanje od svih oblika zabave, veselja i pjesme. Pred Božić, točnije na Badnju večer, počinjalo bi pjevanje omiljene božićne pjesme *U sve vrijeme godišta*.[4] Svojim sastavom ova pjesma predstavlja jednostavnu silabičku melodiju strofne forme.[5] Starije katoličko stanovništvo ovog područja sve do danas je zadržalo u sjećanju i druge autohtone božićne kao i duhovne pjesme. Kao takve, izvodile su se tokom narodnog slavlja, iako nisu bile isključivo vezane za crkveni liturgijski obred. To nam je ujedno dokaz da su običaji i pjesma usko vezani; međusobno se prožimaju, proističu jedno iz drugog, te jedno o drugom u velikoj mjeri ovise.

Na području Žepča i okolice ovakva vrsta pjesama se isključivo pjeva u božićnom vremenu, kako izvan tako i za vrijeme liturgijskog čina; nakon prvog čitanja, umjesto pripjevnog psalma ili prije evanđelja. Spomenute božićne pjesme pjevaju se kroz božićno vrijeme u narodnom slavlju izvan crkve. Takve vrste pjesama imaju pripovjedačku funkciju čiji je melodijski raspon veoma uzak, pretežno u opsegu male terce ili ponekad čiste kvarte. Tekstovi ovih pjesama različiti po sadržaju i strukturi, predstavljaju osmerce, sedmerce, šesterce i to najčešće sa dva ili više stihova religijskog sadržaja. Na taj način odražavaju folklorne motive vezane uz svetkovinu samog blagdana Božića. Ovakva vrsta pjesama na ovom području pjevala se pojedinačno i skupno u narodnom

---

[4] Ova božićna pjesma se danas, u nekim župama žepačkog kraja gdje ne znaju ili su zaboravili starohrvatsku pokaznu zamjenicu "se" pjeva na način *U sve vrijeme godišta*. Pokazna zamjenica "se" u pridjev "sve" odražava potpuno nerazumijevanje pa se ni u kom slučaju ne može održati niti opravdati. Neke liturgijske pjesmarice donose i prijevod prvog stiha koji glasi *U to vrijeme godišta*. Ni taj prijevod nije točan jer se zamjenica "to" upotrebljava samo za nekoga ili nešto. Pojedine crkvene pjesme vremenom doživljavaju jedan vid "obrade" pa danas kao primjer navedenog može poslužiti upravo pjesma *U se vrijeme godišta*.

[5] Jedan od napjeva s tekstom *U sve vrijeme godišta* zabilježen je u Pavlinskoj pjesmarici (1644), dok sva četiri izdanja *Cithare octochorde* također donose varijante ovog napjeva.

veselju, a organizirane su prema principu strukture kratkog napjeva koji služi za pripovijedanje dugih pjesama narativnog karaktera s velikim brojem stihova. Dakle, napjevi ovih pjesama su kratki, podređeni tekstu, silabički, ritmičkih i melodijskih kretanja tako oblikovanih da omogućuju logično i točno pripovijedanje i shvaćanje sadržaja. Uz navedene pjesme na području Žepča i okolice postoji i čitav niz božićnih pjesama za koje do sad nema utvrđenih stranih izvora, a među njima uz već spomenutu *U se vrijeme godišta* zauzima mjesto i pjesma *Narodi nam se kralj nebeski* koja potječe iz 17. stoljeća.

Korizma u katoličkim sredinama Žepča i okolice predstavlja vrijeme pripreme za najveći kršćanski blagdan Uskrs. U tom periodu nema pjevanja tokom cijelog Velikog tjedna. Na temelju toga može se reći da i u folklornom, odnosno tradicijskom smislu korizmu obilježava oskudnost.[6] Među korizmene pjesme na području Žepča i okolice ubrajaju se one pjesme koje se tematski vežu uz promišljanje o smislu ljudskog života, o njegovu vječnom određenju, o Isusovoj smrti i muci kao spasiteljskom činu Božje ljubavi prema ljudima, te o zloći grijeha i trajnoj vrijednosti poštenja. Crkvena pučka glazbena praksa u korizmenom razdoblju na ovom području predstavlja glazbeni fenomen koji čini integralni dio obreda i običaja sa strogo određenim načinom glazbenog izražavanja, što je uvjetovano službenim odnosom crkve prema glazbi za samo vrijeme korizme. U prošlosti, ali i sve do danas na ovom području kroz korizmu se nisu pjevale vesele niti bilo kakve ljubavne pjesme. Umjesto takvih veselih pjesama pjevao se *Gospin plač* koji je zauzimao, kao i danas što zauzima, veoma značajno mjesto u kršćanskom korizmenom životu na području Žepča i okolice.

Kroz povijest bilo je različitih napjeva za *Gospin plač*,[7] već prema tome pjeva li se skupno ili pojedinačno, a pjevao se kako na putu, u poslu, tako i

---

[6] Nekada je korizma bila značajnije razdoblje od ijednog drugog u crkvenoj godini iz razloga što je to vrijeme duhovne obnove i škola kršćanske izobrazbe pa na temelju toga svi segmenti običajne prakse njegovani su u duhu skrušenosti i temeljite pobožnosti.

[7] *Gospin plač* se smatra najstarijom korizmenom pjesmom koja se u različitim varijantama prostire po teritoriju cijele Bosne i Hercegovine. Prvi trag ove pjesme nalazi se u latinsko-kršćanskoj literaturi Engleske iz 11. stoljeća pod imenom *Planctus beatae Virginis*, a pripisuje se sv. Anzelmu (1033-1109). Na našim prostorima od velikog značaja je *Plač Blažene Djevice Marije* (1631) od Matije Divkovića (1563-1631), franjevca iz Bosne. Divkovićev *Plač* danas više nije u upotrebi jer su tekst obradili drugi, prije svega fra Marijan Jaić, Brođanin (1795-1858) u svojoj pjesmarici *Vinac bogoljubnih pisama* (1856) objavljenoj u Budimu. Na ovom području navedeni tekstovi *Gospina Plača* nisu bili poznati niti su se pjevali i za razliku od njih u velikoj mjeri se koristio i pjevao tekst fra Anđela Nuića (1860-1916) tiskan u *Molitveniku* koji od kraja 19. stoljeća postaje veoma omiljen. Međutim, ovaj tekst ipak ima veze sa Divkovićevim po čijim načelima se i temelji. Njihova sličnost i različitost ovisi prvenstveno o mjesnim običajima, te kao što je već navedeno da li ga izvodi pojedinac ili veća skupina, odnosno grupa izvođača. U većini crkava žepačkog kraja *Gospin plač* se pjevao na Veliki petak, ali i u korizmenim nedjeljama za vrijeme mise. Iz Nuićeva teksta se vidi da je to stara narodna pobožna pjesma napisana u obliku dijaloga između Isusa, Marije i evanđelista Ivana. Ovaj tekst ima 668 osmeračkih stihova, a uz njega je poznat i značajno

u kući. U početku je postojao jedan melodijski obrazac na koji su vremenom dodavane male varijante. Naposljetku rezultirale su do potpuno različitih napjeva, pri čemu svaka župa ovog kraja sada ima svoj karakterističan i specifičan melodijski obrazac sa manjim ili većim varijantama osnovnog oblika. Napjevi korizmenih pučkih pjesama na području Žepča i okolice, kao i njihovi tekstovi, nose stilska obilježja vremena i prostora u kojem su nastali. Načinom svog lirskog izražavanja vjerno opisuju muku i smrt na križu Isusa Krista. Uz ovaj čin naglašeno je i vjerničko priznanje osobnih grijeha postupkom kajanja i nade u oproštenje te vjera u vječno spasenje nakon smrti. Najvjerodostojniji prikaz ovih pjesama predstavlja obred *Križnog puta*. Uz njega se veže jedna od najljepših crkvenih pjesama *Stala Majka pod raspelom* koja se pojavljuje kao sekvenca u misi. Satkana je tako da svaka riječ ima svoje značenje s doslovno provedenom čistom ritmičkom strukturom čije su strofe građene u odnosu dvaju osmeraca i jednog sedmerca. Ostale pučke korizmene pjesme koje su također imale posebno mjesto nisu nužno vezane uz tematiku Isusove muke. Mogle su se pjevati na napjev *Gospina plača* ili su pak imale svoju vlastitu melodijsku liniju, a kao dobar primjer mogu poslužiti pjesme *O Isuse daj da pjevam*, *Prosti moj Bože*, *Ja se kajem Bože mili*.[8]

Jedna od najpoznatijih pučkih crkvenih pjesama u katoličkim sredinama Žepča i okolice je *Zdravo Tijelo Isusovo*. Također, veoma je značajna u katoličkoj crkvenoj liturgiji, te se pjeva gotovo svake nedjelje u crkvenoj godini. U nekim župama žepačkog kraja može se zamijeniti pjesmom *Ponizno se Teb' klanjamo*, ili još rjeđe *Zdravo, Krvi Isusova.* Pjesma *Zdravo tijelo Isusovo* je duboko ukorijenjena u narodu, te se i danas može čuti pjevanje privatno po kućama, ali i u crkvama. Na napjev *Zdravo tijela* često se pjevaju i druge pjesme kao što su već navedene *Ponizno se teb'klanjamo*, *U sve vrijeme godišta*, *O preslavna Božja Mati* bez obzira što imaju svoj vlastiti napjev. Skupila sam i analizirala veliki broj napjeva *Zdravo tijelo Isusovo* iz svih okolnih katoličkih mjesta žepačkog kraja. Postoje melodijske varijante, odnosno melodijske nijanse na području jednoga kraja, jedne župe, pa čak i u pojedinim selima moguće je utvrditi melodijske razlike kod pjevača iz istog sela. *Zdravo tijelo Isusovo* na području Žepča i okolice sastoji se samo iz tri tona g – a – b. Ovaj tip napjeva pripada "bosanskom dvoglasu" u kojem je pratnja u opsegu velike

kraći tekst fra Petra Kneževića objavljen 1753. u Mlecima, koji se pjeva u duvanjskom kraju, današnje područje Tomislavgrada. Kneževićev *Gospin Plač* se redovito pjevao po kućama, dok je Nuićev pjevan samo u crkvi. *Muka Gospodina našega Isusa Krista i plač Majke Njegove* (1975) autora Petra Kneževića u varijanti tzv. bosanske redakcije koju je najvjerojatnije oblikovao fra Grga Martić još je uvijek u živoj upotrebi. Tekstovi *Plača* su prepjevani iz latinskih izvornika s obilježjima usmenog pjesništva koje je puk pamtio, na svoj način transformirao i tako prenosio s koljena na koljeno. Nakon izdanja Divkovića i Kneževića, *Gospin plač* se razvio u obred koji se pjeva na narodne melodije, koje su stoljećima nastajale u raznim krajevima Bosne i Hercegovine.

[8] U domenu crkvenih pučkih pjesama kroz godinu, uz navedene ulaze i svetačke pjesme, pjesme uz posvetu crkve, uz sprovod ili tzv. pogrebne, te prigodne pjesme.

sekunde ili male i velike terce. Tonovi *b* i *g* koji zajedno čine malu tercu, prisutni su i drugim napjevima ovog kraja. Pratnja ovog napjeva daje polifoni karakter. Na neki način ona je više melodija nego samo pratnja, te djeluje kao tonsko ukrašavanje i obogaćenje glavne melodijske linije.

Svatovske pjesme

Karakteristična pojava koja na određen način objedinjuje zajedničke elemente glazbenog tradicijskog izričaja svih naroda na području Žepča i okolice naročito se uočava u tradicijskim pjesmama usko vezanim za tok svadbenog obreda. "Znatan broj tih pjesama – sa istim tekstom, a ponekad i napjevom – nalazimo u desetercu kao obavezan dio obreda i kod Srba i kod Hrvata i kod Bošnjaka". (Fulanović-Šošić 1997: 89) Analizom različitih primjera snimljenih tokom terenskog istraživanja ove studije na području Žepča i okolice došlo se do pretpostavke drevne tradicijske prakse zajedničke svim narodima na području Bosne i Hercegovine.

Nakon mladenačkog vremena zagledanja i ašikovanja, dvoje mladih odlučuju se na vjenčanje, životno zajedništvo i suputništvo. Takva životna odluka ne raduje samo njih, nego i njihove najbliže, pa se zato svadbenoj svečanosti pristupa s puno truda, ushićenja i odgovornosti. Stoga se čin svadbe u tradicijskoj glazbenoj praksi na području Žepča i okolice posebno poštuje, te se brine za svaku tradicijsku pojedinost kako se ne bi dogodio bilo kakav propust. Stanovništvo na području Žepča i okolice svojom duhovnošću i promišljanjima kroz dugogodišnja razdoblja stvorio je nepisani, ali čvrsto utemeljeni slijed pri odvijanju svadbenih običaja. Stoga, u svadbenim običajima na ovom području postoji bogatstvo različitosti, od sela do sela, od lokaliteta do lokaliteta pa je nemoguće predstaviti svadbene običaje svakoga pojedinog kraja u cjelosti. I doista, pjesmom je sve rečeno i određeno, pjesma je vodilja u svakom dijelu ove svečanosti. Pjesmom u katoličkim sredinama Žepča i okolice po svom sadržajno-obrednom značenju zvanom dopjevavanje dočekuju se dolazeći svatovi, a ispraćaju ih pjesmama zvanim odpjevavanje. Svadbena svečanost priprema se i odvija u mladenkinu i mladoženjinu domu. Dio svadbe u mladenkinoj kući naziva se plačipjer, a dio u mladoženjinoj kući pjer. Ovom prigodom izdvajam posebnu ulogu vrsnih pjevačica, žena i djevojaka dobroga glasa i osjećaja za pjesmu. Prvenstveno su to prijateljice, susjede ili pripadnice uže obitelji mlade ili mladoženje. U skupini ih može biti pet, šest, pa i deset, a jedini uvjet je da su dobre izvođačice i pjevačice svojih napjeva. U pojedinim dijelovima svadbenoga obreda svatovi uz plaćanje, naručuju i prigodne pjesme: pjevanje na vratima prostorije u kojoj se oprema mlada, pjevanje uz tepsiju, pjevanje na jabuku i ogledalo, odnosno na keške i batak. Među djevojkama u kolu bira se voditeljica djevojaka, zvana prvokolka, koja i ne mora biti osobito dobra pjevačica. Njezina je uloga pogađanje o cijeni pjevanja na svadbi, prikupljanje novca od pjevanja, te utvrđivanje cijene svatovskih marama s prvim djeverom. Prvokolka novac dobiven na ogledalo uz keške i batak,

kojim se oslikava i procjenjuje kvaliteta pripremljene hrane, predaje ženama koje su kuhale ovo i ostala svečana jela za ovu prigodu. Novac prikupljen od poslužene kave i svatovskih marama predaje se kućnom domaćinu, a ostatak dobivenog novca dijele djevojke u kolu.

Dakle, u životu svakog pojedinca na žepačkom kraju običaj svadbe predstavlja izuzetno značajan trenutak. Glazbi, pjesmi i svirci u svatovskim običajima pripada istaknuto mjesto. Uloga svatovskih pjesama koje se izvode na određenom mjestu, u određeno vrijeme i uz određene radnje, jasno se razabire iz tekstualnog sadržaja kojim se prenose poruke prisutnim u toku ceremonijala same svadbe.[9] Podudarnosti između cjelokupnog toka svadbenih obreda Hrvata, Srba i Bošnjaka na području Žepča i okolice jasan su dokaz da se nijedna svatovska glazbena tradicija ne može promatrati izvan zajedničkih okvira tradicija svih nacionalnih grupacija bosanskohercegovačkog stanovništva. Kod stanovništva ovog područja čin svadbe je vjerski strogo determiniran događaj kojim se određuje društveni status svakog pojedinca. Stupanjem u bračnu zajednicu preuzima se velika odgovornost kako prema društvenoj zajednici tako i pred Bogom.

Stoga na području Žepča i okolice posebno mjesto u svadbenim običajima zauzimaju svatovske pjesme. To su, prije svega, pjesme kojima se svatovi pozivaju, okupljaju, ispraćaju, najavljuju, dočekuju, u kuću puštaju, kojima se mlada preuzima, svatovi kite, svatovima pripjeva, za trpezom nazdravlja i prate sve radnje – do svođenja mladenaca i razlaza učesnika. "Te pjesme i običaje koje smo zatekli ili su još bili živi u sjećanju ljudi nazivamo starinskim, jer ih narod tako naziva, i što se na području Bosne i Hercegovine pod nazivom "svadba po starinskom običaju" podrazumijeva *način* sklapanja braka koji se ranije smatrao punovažnim." (Rihtman 1980: 8) Ovu pretpostavku kao da potkrepljuje i činjenica što se u obrednim svatovskim pjesmama Hrvata, Srba i Muslimana u Bosni i Hercegovini i danas još nalaze mnoge zajedničke crte ne samo u metru stiha i u ritmu napjeva već i u funkciji istovjetnih pjesama uz iste dijelove običaja. Katoličko stanovništvo na području Žepča i okolice sprovodi svatovske obrede sa izuzetnom pažnjom te na taj način smatraju svadbu kao jedan od najvažnijih događaja u životu svakog pojedinca i društvene zajednice. Svadbeni obred obuhvata niz pjesama koje su funkcionalno vezane uz njegov tok, a bez čijih pjesama se ovaj obred ne bi ni mogao izvesti. Dakle, pjesmom se u svatovskom obredu na ovom području određuju glavne radnje koje se obavljaju u određeno vrijeme i na određenom mjestu.[10]

---

[9] Među tim pjesmama su: "Zbogom pošli kićeni svatovi", "Dobro došli, kićeni svatovi", "Šta u dvoru žurba stoji, šta se govori?", "Evo nama kićeni svatova", "Opremaj se, naša seko Ano" i mnoge druge pjesme.

[10] Na primjer: to su pjesme kad svatovi polaze po djevojku, najavljivači dolaska svatova po djevojku, doček svatova u djevojčinoj kući, djevojčin rastanak od roditelja, idući putem, objava veselja, pri dolasku mladoženjinoj kući, dolaskom u mladoženjinu kuću i mnoge druge.

Slika 1.
Pjevanje svatovskih pjesama kod katolika. Članice HKUD "Ognjišta" Lug – Brankovići.
Slika iz privatne arhive pjevačice Marice Filipović

Snimljena građa svatovskih pjesama na području Žepča i okolice dokaz je raznolikosti i bogatstva glazbene tradicije ovog kraja, ali ipak unutar svake od njih uočavaju se izvjesne podjele koje stvara društvena sredina prema uvjetima i potrebama pojedinaca te zajednice. Dakle, kada je riječ o svatovskim pjesmama ovog područja govori se o pjesmama koje su zajedničke Srbima, Hrvatima i Bošnjacima. Pjesme istog teksta, a ponekad i napjeva nalazimo u svatovskom obredu sva tri naroda na ovom području.[11]

U glazbenom smislu zajedničko za sve napjeve iz ovog dijela ženske svatovske glazbene tradicije na području Žepča i okolice jest složena ritmičko-metrička struktura glazbenih sadržaja. Tu se slobodni ritam ne podudara s metrom teksta nego ima drugostepeni značaj u napjevu. "Izraženo je i prisustvo subjektivnog doživljavanja teksta i melodije od strane izvođača, kao

[11] Akademik Cvjetko Rihtman smatra da svatovske pjesme predstavljaju ostatke pradavnih tradicija sudeći po elementima koji nisu mogli da budu primljeni od susjednih naroda. Jer, slični odnosi, naročito tonski, ranije nisu bili konstatirani i primjenjivani. Ponekad nam je poznato porijeklo pjesme koju je narod prihvatio i usvojio. U novije vrijeme, na područjima Žepča i okolice prihvaćena je svatovska pjesma "Odbi se biser grana od jorgovana" iz srpske glazbene tradicije. U Bosni i Hercegovini su tu pjesmu uveli u svatovski obred ne samo Srbi, nego i Hrvati i Bošnjaci zadržavajući njezin osnovni napjev samo prilagođen vlastitoj glazbenoj praksi, kao i tekst uz odgovarajuće izmjene. Umjesto "Lijepu Smilju izvedoše..." ime se zamjenjuje odgovarajućim, npr: "Lijepu Fatu izvedoše..." ili Anku i slično.

i mogućnosti improviziranja, što utječe na formiranje generalnih stilskih odlika napjeva. S druge strane, nije rijetkost da su se na različitim lokalitetima izvodili napjevi sa identičnim tekstovima i samo varijantno izmijenjenim muzičkim sadržajima." (Gasal 1990: 43) Ženske pjesme su prisutne i u ostalim dijelovima svadbenog obreda. Na taj način se mogu izdvojiti napjevi koji se izvode u različitim fazama obreda, počevši od polaska svatova iz mladoženjine kuće, njihovog dočeka u djevojčinoj kući, susreta sa muštulukdžijama,[12] dočeka svatova, ispraćanje mlade i preuzimanje ruha, rastanka djevojke od roditelja i rodbine, do dolaska mlade u mladoženjinu kuću, pa sve do običaja "svođenja" mladenaca.[13] U okviru ženskog svatovskog glazbenog repertoara ne ulaze jedino napjevi koji se pjevaju na putu svatova od jedne do druge kuće mladenaca i za trpezom. Za razliku od udatih žena djevojke pjevaju i igraju u svatovima zajedno s mladićima. Treba spomenuti, međutim, da su se i u ovakvim situacijama morale poštovati određene norme i pravila religijskog ponašanja. Djevojke i mladići u kolu između sebe drže maramicu kako bi se izbjegao direktan dodir njihovih ruku. Ovim se, na simboličan način, naglašava jedno od osnovnih ustaljenih moralnih pravila koje djevojkama prije udaje zabranjuje svaki bliži kontakt i direktan odnos sa mladićem.

Pjesme o radu i uz rad

Svečane životne prigode u kojima se okupljalo katoličko stanovništvo na području Žepča i okolice bile su popraćene veseljem uz tradicijsku pjesmu, svirku i ples. Nezamislivo je da se seoske zabave, okupljanja i manifestacije odvijaju bez svirke na tradicijskim instrumentima. Znano je, da u vremenu došašća i korizme, po drevnom kršćanskom običaju narod nije pjevao, svirao, niti plesao. Ples, kao i pjesma i svirka, se izvodio prije ili poslije pučke mise nedjeljom, o vjerskim blagdanima, svetkovinama, ali i na seoskim okupljanjima za trajanja radnih običaja u svakidašnjem životu, ljeti ili zimi, a čak i za vrijeme čuvanja stoke. Seoska veselja i zabave odvijali su se i na otvorenom i u zatvorenom prostoru, ovisno od vremena, godišnjeg doba te prostornih uvjeta i prigode. Na otvorenom prostoru pjesma, svirka i ples odvijali su se pred crkvama, u dvorištima, na poljima i njivama nakon napornog rada te na livadama uz ispašu stoke i na seoskim vašarima.

Dosadašnja etnomuzikološka istraživanja na području Žepča i okolice pokazala su da je pjesma nekada bila funkcionalno vezana za sve oblike života te je imala prvenstveno društvenu ulogu. Na taj način pjesma je egzistirala u okvirima patrijarhalne društvene zajednice ovog područja čija su stroga religijska, nepisana pravila i norme ponašanja i dan danas u velikoj mjeri

[12] Muštulukdžija je onaj koji prvi javi radosnu vijest i koji za to zaslužuje muštuluk, odnosno bakšiš ili nagradu koja se daje onome koji prvi javi dobru i radosnu vijest.

[13] "Svođenje" mlade prethodi prvoj bračnoj noći. To je obilježavanje prvog dana nakon zbližavanja mladenaca i razilaženja svatova.

zastupljena i izražena. U oblasti tradicijskog stvaralaštva ne može se pouzdano ustanoviti kada je i gdje nastala neka pjesma ili neki od elemenata glazbenog tradicijskog izričaja. No, može se ustanoviti društvena sredina kojoj pripada određeni oblik glazbenog tradicijskog izričaja te vrijeme u kojem su nastale pojedine pjesme. Sve pjesme svrstavaju se u jedan zajednički sistematski ciklus tradicijskog glazbenog izričaja. Akademik Cvjetko Rihtman je napravio podjelu pjesama prema funkciji na: dječje pjesme, obredno-običajne, pjesme o radu i uz rad, kolske, šaljive, ljubavne i pripovjedne. Svaka melodija, odnosno pjesma, imala je svoje određeno vrijeme i mjesto izvođenja. Na taj način pjesme na području Žepča i okolice označavale su i priliku u kojoj su se izvodile. Stoga pod ovu vrstu pjesama podrazumijevaju se pjesme vezane uz rad, odnosno one pjesme koje se pjevaju o radu dok se ujedno nešto i radi. Pjesme o radu i uz rad najčešće predstavljaju vodonoške pjesme, žetelačke, prelske, lanene, kopačke i mnoge druge pjesme vezane uz bilo koji zajednički i kolektivni rad. Potrebno je spomenuti da su se pjesme ovakvog tipa na području Žepča i okolice pjevale isključivo za vrijeme oranja, kopanja, prilikom žetve i berbe usjeva ili nekih drugih plodova te uz zajedničke i kolektivne radove.

Da bi se došlo do podataka za ovakvu vrstu pjesama pomoglo mi je ispitivanje i sjećanje starijih ljudi, te dobrih pjevačica i kazivačica sa prostora Žepča i okolice. Na osnovi toga uspjela sam zabilježiti čitav ciklus žetelačkih pjesama, lanenih, kopačkih, te drugih pjesama vezanih uz rad i o radu, iako neke od njih nažalost u nepotpunom obliku ili samo kao ostatak sjećanja starijih ljudi i dobrih poznavalaca tradicije. Iz rekonstrukcije onoga što su mi pjevačice govorile i još uvijek znale otpjevati vidi se kakvi su uvjeti života bili u prijašnje vrijeme kad su se te pjesme pjevale, te što misle pjevačice koji je razlog što su takve pjesme danas izumrle i nestale s ovog područja. Da bi se u potpunosti sagledalo izvođenje ovih pjesama potrebno je prikazati samu atmosferu u kojoj se žetva ili neki drugi određeni poslovi obavljali uz pjevanje. Polje, uzorano na slogove od po četiri brazde, želo se srpovima. Pri žetvi, na svaki slog bila su određena dva žeteoca: mladić i djevojka. To je dakle bila ekipa od petnaest ljudi, odnosno pet parova mladih muškaraca i žena, a iza njih je bio muškarac nešto stariji od njih koji je vezao snopove. Obitelji su se međusobno pomagale te uzimale "u zajam" radnu snagu od susjeda i znanaca, ali i vraćale "uzajmljenima". Iz priča starijih ljudi i dobrih kazivača na području Žepča i okolice poznato je da se svaki gazda za žetvu dobro pripremao. Tu su bile čitave gozbe uz obilje hrane i pića, svečane povorke i zvuk pjesmama iz grla raspoloženih žetelaca. Poslije završene žetve i posla opet su se na takav svečani način vraćali kući. Nekada su svečanost završili pletenjem vijenca u polju i predavali ga domaćinu uz pjesmu.[14] Za žetvu je trebalo ne samo pripremiti sve rekvizite, alat, srpove, vezače, nego pripremiti i cijelu svečanost i povorku. Na taj način o većini motiva tokom cijelog dana, odlazak

[14] Ove pjesme pjevale su se na taj način da je poslije svakoga stiha dolazio pripjev različitog sadržaja.

na polje, rad u polju, povratak kući pri završetku rada, pri večeri, nastaje čitav niz pjesama. Inspirirani svježinom prirode, ljepotom pejzaža i sunca, mladošću i ljubavlju pjevali su i na taj način stvarali pjesme koje su nastajale i bile vezane uz rad. Osnovni žetelački motiv je sam akt žetve, a zatim slijede ostali već gore navedeni motivi.

Danas su takve pjesme izumrle i potpuno nestale iz žive prakse u tradiciji na području Žepča i okolice. Kao takve postoje još samo u sjećanjima i pričama starijih ljudi ovoga kraja. Ponegdje u katoličkim sredinama na području Žepča i okolice kazivačice su mi prezentirale i otpjevale veliki broj pjesama uz rad te objasnile prijašnji način življenja i rada. Neophodno je spomenuti i to da sam ovakve primjere rijetko našla i prikupila u muslimanskim sredinama Žepča i okolice. Pjevači i stariji ljudi objašnjavali su to izumiranje i nestanak na različite načine, čak i one "kad su kose zamijenile srpove, počeli su propadati žetveni običaji i starinske ceremonije vezane uz rad na polju", odnosno smatraju da je glavni uzrok izumiranja tehnološki momenti kod promjene načina žetve. Danas se može reći da su te pjesme u Žepču i okolici iz života u potpunosti nestale, ali žive u sjećanju starijih ljudi i dobrih pjevačica koje pokušavaju to svoje sjećanje i pjesme prenijeti na mlađe generacije. Nestalo je onog načina života, zemljoradničkog, kada je čovjek više boravio na livadama, oranicama i pašnjacima. Današnja suvremena tehnika i obrađivanje zemlje zamijenila je drugim lakšim načinom rada, strojevima koji u mnogo kraćem vremenskom roku obave rad na polju što su prije radile cijele ekipe.[15] Također, u poslijeratnom vremenu stanovništvo ovog kraja zapošljavalo se u tvornicama, odlazilo za boljim poslovima i uvjetima rada, te se prilagođavalo novom načinu življenja. Kako kažu stariji, tako nije bilo samo kod žetve, nego i kod drugih poljskih, ali i drugih radova, pri kopanju, berbi, kad su žene trle lan, kod ljuštenja kukuruza, kod nošenja vode i u drugim različitim prilikama. Također, i različita sijela, prela i divani okupljali su ljude, te se na tim zajedničkim okupljanjima pjevalo, igralo, gajila narodna pjesma i plesovi. Ne samo da se pjevalo i igralo, nego su se izvodili i radovi, manji ili veći, zapravo radovi bilo kakvog ekonomskog značenja.

Pjevanje uz tepsiju

Specifičan oblik ženske glazbene prakse u okvirima bosanskohercegovačke tradicije predstavlja izvedba napjeva uz istovremeno zvučanje tepsije, tepsijanje,[16] koje se ostvaruje njezinim kontinuiranim okretanjem. Na području Žepča i okolice upotreba tepsije uz pjevanje predstavlja jedan od starijih, ali i veoma rijetkih vidova tradicijskog glazbenog izričaja žene. To potvrđuju i rijetki pisani izvori te razgovori sa kazivačicama vođeni u okviru terenskog

[15] Te su se ekipe s polja i oranica povukle u domove (ženski i stariji svijet), djeca u škole kojih prije nije ni bilo, a ostali u otvorene tvornice zbog zarade.

[16] Termin tepsijanje je okretanje uspravne tepsije uz pjesmu. Na taj način tepsija zamjenjuje glazbeni instrument.

rada na ovom području, kao i veoma mali broj žena koje su mogle prezentirati ovaj način interpretiranja ženskog tradicijskog glazbenog izričaja.

Danas se na području Žepča i okolice izvođenje napjeva uz okretanje tepsije može čuti kod katoličkih žena u okviru svatovskih obreda, na prelima i sijelima i to u područjima koja su u velikoj mjeri zadržala koncepciju tradicijskih običaja i obreda. Osnovni razlog zbog kojeg ovaj način ženskog tradicijskog glazbenog izričaja pripada onima koji su izuzetno rijetki, jest zapravo činjenica o posebnoj sposobnosti i spretnosti same izvođačice, odnosno žene koja okreće tepsiju. Žena koja okreće tepsiju mora biti dovoljno sposobna i koncentrirana kako bi okrećući tepsiju jednom rukom održavala kontinuitet ravnomjernog zvučanja tepsije. Uz to, treba lijepo, razgovijetno i izražajno pjevati, odnosno izvoditi napjev. "Nerijetko, u ovoj vrsti tradicionalnog načina ženskog glazbenog izričaja, učestvuju dvije žene. Na taj način, jedna žena okreće tepsiju a druga izvodi napjev. Takva izvedba je u velikoj mjeri lakša, ali jednim dijelom i kvalitetnija." (Gasal 1990: 65-66) Prema kazivanjima žena s područja Žepča i okolice teško je pronaći mlađe žene ili djevojke za izvedbu napjeva uz okretanje tepsije, naročito u gradskim i prigradskim područjima. Zastupljen je negativan stav mlađih žena i djevojaka smatrajući tepsijanje zaostalim i starinskim načinom ženskog glazbenog izričaja. "Tehnika tepsijanja sastoji se u tome što se najprije zavrti tepsija u okomitom položaju, oko svoje osi." (Gasal 1990: 67) Kako bi se ostvario karakterističan zvuk tepsija se okreće na drvenoj podlozi.[17] Nakon ustaljenog zvučanja tepsije, dobivene njezinim kontinuiranim okretanjem, počinje izvođenje napjeva. "Posmatrajući osnovne odlike tepsijanja, mogu se uočiti izvjesne specifičnosti odnosa između zvučanja vokalne izvedbe napjeva i zvučanja ostvarenog okretanjem tepsije." (*Ibidem.*) Stoga je kontinuirano zvučanje tepsije neodređene i nedefinirane tonske visine. Na taj način predstavlja instrumentalni uvod jer započinje prije vokalne izvedbe napjeva, a karakterizira ga ustaljen i periodičan ritam čije zvučanje ostaje nepromijenjeno tokom cijele izvedbe.

Slika 2.
Pjevanje uz okretanje tepsije.
Kaja Pavlović (pjeva) i Marica Filipović (pjeva i okreće tepsiju), Lug – Brankovići.
Iz privatne arhive pjevačice Marice Filipović

[17] Pretežno je to drveni pod ili niski drveni okrugli stol, tzv. sinija ili sofra.

Kao što sam već spomenula, izvedba napjeva počinje nakon kontinuiranog okretanja tepsije čime se dokazuje međusobna neovisnost ritmičkih struktura napjeva i zvučanja tepsije. Neophodno je spomenuti da se okretanjem tepsije uz izvedbe napjeva ostvaruje nekoliko specifičnih zvučnih efekata. Prvu specifičnu karakteristiku okretanja tepsije predstavlja ravnomjeran, intonacijski ustaljen "metalni" zvuk tepsije koji se smatra ležećom dionicom ili bordunskom pratnjom vokalne dionice napjeva. Na taj način izvedba napjeva uz okretanje tepsije predstavlja višeglasje. Drugi specifičan zvučni efekt ostvaruje se kroz kvalitetu pjevanog tona koji se ogleda u efektima odjeka nastalim refleksijom glasa o metalnu površinu tepsije i preklapanjem različitih frekvencija pjevanog tona i tona nastalog okretanjem tepsije. Ovi zvučni efekti pjevanja uz tepsiju se znatno razlikuju od izvedbe do izvedbe, jer pravac iz kojeg dopire pjevani ton bitno utječe na zvučnost samog napjeva. Kod "bočnog pjevanja" u kojem sudjeluju dvije žene, pjevani ton dopire sa strane.

Zapravo, žena koja izvodi napjev kleči bočno od žene koja okreće tepsiju. Time se glas pjevačice reflektira o površinu. Drugi mogući način izvedbe je "pjevanje iz visine", a karakterizira tepsijanje jedne žene koja istovremeno okreće tepsiju i izvodi napjev, stojeći pognuta iznad tepsije. Na taj način glas dopire do tepsije sa visine i ostvaruje efekte odjeka. Taj odjek stvara utisak, tako reći, "lebdećeg, nestvarnog" tona. U izvedbi napjeva uz okretanje tepsije veoma značajnu ulogu ima upotrebni predmet tepsija, koja ima ulogu pratećeg instrumenta. Ona ujedno modificira glas pjevačice i ritmički upotpunjuje zvuk cjelokupne izvedbe te se može smatrati idiofonim instrumentom. Ustaljeno i kontinuirano zvučanje tepsije se obogaćuje na način tako da žena koja okreće tepsiju, stavljajući na ruku prsten ili narukvicu, ostvaruje novi zvuk i akcentiranje.

Dakle, pjevanje uz tepsiju zastupljeno je u ruralnim sredinama, ali slabije u urbanom dijelu na području Žepča i okolice, isključivo u okviru svatovskih običaja. Pjesmu, uz vrtnju tepsije na siniji, izvode jedna ili dvije pjevačice, pri čemu se dobiva izuzetno neobičan vokalni zvučni eho. Tepsija je, pri tome, u funkciji zvučnog rezonatora. Jedna od najzastupljenijih pjesama uz tepsiju kod katoličkog stanovništva na ovom području je pjesma *Oj, tepsijo, kalajlijo*. Izvodi se dvoglasno, u okviru svadbenih običaja i to u izvedbi dvije žene; jedne koja okreće tepsiju i pjeva, a druge koja samo pjeva.

Elementi stila ženskog pjevanja Žepča i okolice

Elementi stila i karakteristike ženskog tradicijskog pjevanja na podučju Žepča i okolice dobrim dijelom su uvjetovani položajem i ulogom žene u društvenoj zajednici. Nažalost, položaj žene na području Žepča i okolice, bio je, ali i ostao sve do danas, još uvijek odraz cjelokupne društvene zajednice. Na taj način, tradicijski model za identifikaciju žene jasno definira da su njezine najvažnije obveze i dalje u domeni ″privatnog″. Na području Žepča i okolice tradicijsko glazbeno naslijeđe prenosi se usmenom predajom, s koljena na

koljeno. Stoga je tradicija usko vezana za nepisana stroga pravila religije. Na taj način ona je odražavala i isti model ponašanja. Zbog toga je na području Žepča i okolice veoma naglašena spolna i generacijska podvojenost koja ujedno utječe i na karateristike glazbenog repertoara i stila ženske glazbene vokalne prakse ovog područja.

Glazbena praksa žene na području Žepča i okolice promatra se kao odraz njezinih životnih tokova, čime se ujedno i glazbeni tradicijski izričaj još jednom potvrđuje kao umjetnički odraz specifičnih društvenih prilika ruralnih sredina i urbanog dijela ovog kraja. Neophodno je spomenuti činjenicu da je spolna podvojenost i dovela do podjele na muški i ženski repertoar na području Žepča i okolice. To rezultira da su funkcionalne i glazbeno-stilske karakteristike tradicijskog glazbenog izričaja ženske vokalne prakse ovog područja uvjetovane i njezinom životnom dobi, odnosno bračnim stanjem svake žene. Stoga je glazbena aktivnost žene u ruralnim sredinama, ali i u urbanom dijelu na području Žepča i okolice, oduvijek bila ograničena na pjevanje uz kolijevku te pjevanje uspavanki i pojedinih sevdalinki i to samo u okviru obiteljskih okupljanja, u okviru ženskih sijela, odnosno samo u zatvorenom ženskom krugu. Udajom, odnosno sklapanjem braka, za svaku ženu urbanog dijela, ali i ruralnih sredina počinje drugi značajan period njezinog života u kojem ona ostvaruje svoju osnovnu društvenu funkciju, a to je uloga domaćice i majke. Prema strogim nepisanim pravilima religije najvažnije postignuće za ženu i jeste upravo u osnivanju svoje obitelji. Nakon stupanja u bračnu zajednicu, većina njezinih ambicija okreće se podizanju zdravog, zadovoljnog i uspješnog mladog naraštaja.

Dakle, ruralne zajednice na području Žepča i okolice pripadaju izrazito patrijarhalnoj sredini u kojoj nepisana stroga pravila religije i norme ponašanja određuju ženino mjesto, ulogu i značaj u cjelokupnoj društvenoj zajednici. To znači da je stanovništvu ovog područja veoma važno kako će na određene postupke u društvenoj zajednici reagirati cjelokupno društvo. Slična je situacija i sa položajem žene u gradu. I tu je ženino mjesto i uloga determinirana strogim, nepisanim pravilima religije i normama ponašanja. Stoga, sveukupan položaj svake žene na ovom području određivao je najprije njezin status u obitelji, a zatim i status nakon sklapanja braka. Činjenično stanje ovog kraja, kako urbanog dijela tako i ruralnih sredina, je veoma mali broj zaposlenih žena. Razlozi za to su skrb o djeci, pomaganje starijim ukućanima, ali i rad u kući i oko kuće, te stočarstva i poljoprivrede. Da bi poboljšale svoju financijsku stabilnost i nezavisnost od muža kao "glave kuće", žene s područja Žepča i okolice većinom rade poslove koje je moguće raditi u kući. Kroz svoju kreativnost, snalažljivost i nadarenost izrađuju različite upotrebne i ukrasne predmete. Zanimljivo je to da se katoličke, ali i muslimanske žene na ovom području naročito bave izradom narodnih nošnji i različitih predmeta na tradicijski način. Kao primjer, može se navesti snovanje vlakna na snovači ili tkanje materijala na starinskom tkalačkom stanu. Može se zaključiti da je do danas, na prostorima žepačkog kraja, ostala još uvijek gotovo nepromijenjena

spolna podjela rada, te nepromijenjen način gledanja na mjesto, značaj i ulogu žene u cjelokupnoj društvenoj zajednici.

Iz razgovora sa kazivačicama sa područja Žepča i okolice, sa kojima sam vršila terenska istraživanja, zaključila sam da one razlikuju podjelu pjesmama na dječje pjesme, obredno-običajne, pjesme o radu i uz rad, te kolske, šaljive, ljubavne i pripovjedne. Kao što sam već spomenula, u urbanom dijelu, ali i u ruralnim sredinama na području Žepča i okolice, svaka pjesma je imala svoje određeno vrijeme i mjesto izvođenja. Na taj način sve pjesme, odnosno cijeli repertoar ženskog vokalnog tradicijskog glazbenog izričaja koji sam zabilježila, snimila, analizirala i transkribirala sa područja Žepča i okolice, ujedno označava i priliku u kojoj su se te pjesme izvodile. Također, neophodno je spomenuti da kazivačice, veoma dobre pjevačice, te nositeljice tradicijskog glazbenog vokalnog izričaja s ovog područja, razlikuju i pjevanje prema melopoetskim oblicima, odnosno razlikuju pjevanje po kratkom i dugom napjevu, zatim prema pjevanju jedne ili grupe pjevačica u jednom glasu, unisono ili u više glasova, odnosno polifono. Snimljena i transkribirana građa sa područja Žepča i okolice na kojem se vršilo terensko istraživanje pokazuje da sve kazivačice, kako u urbanom dijelu tako i u ruralnim sredinama ovog kraja, većinom pjevaju pjesme koje pripadaju oblicima dugog napjeva, a rjeđe primjere po kratkom napjevu. Stoga su melostrofe takvih pjesama građene upravo na različite načine; bilo to izlaganjem stiha, ponavljanjem stiha ili dijelova stiha, povezivanjem dva stiha, dodavanjem eksklamacija ili pripjeva i kombiniranjem navedenih postupaka.

Prestankom javnog učešća i prezentiranja žene, odnosno stupanjem u bračnu zajednicu, jedan od najznačajnijih oblika ženske vokalne glazbene prakse ovog područja su uspavanke. To su glazbeni oblici u kojem se ženska glazbena praksa ruralnih sredina i urbanog dijela podudara više nego u svim ostalim oblicima. Karakteristike ovih napjeva su naglašena funkcionalnost uspavanke koja zahtijeva solo izvedbu u zatvorenom prostoru, tih i suptilan pjevani ton, te jednostavan glazbeni sadržaj ustaljenog ritma i to bez velikih promjena u tempu i dinamici. Stoga, uspavanka na ovom području je oblik ženskog tradicijskog vokalnog izričaja koji predstavlja način manifestacije duševnog života i intimnosti ženine prirode. Zbog toga se napjevi uspavanki na području Žepča i okolice odlikuju naglašenim lirskim i ekspresivnim karakteristikama koji uz funkciju uspavljivanja djeteta ostvaruju i ulogu izraza individualnog načina stvaranja žene. U katoličkoj glazbenoj tradiciji na području Žepča i okolice pojavljuju se duhovne pjesme u vidu uspavanke. Svaka majka, odabirom duhovnog teksta koji upućuje na vjerski način življenja, izražava želju za odgojem svog djeteta u duhu katoličkih religijskih normi i pravila ponašanja. Također, u katoličkim sredinama Žepča i okolice značajno je crkveno pučko pjevanje kojeg izvode i žene. Prema svom sadržaju i praktičnoj upotrebi, crkveno pučko pjevanje se na ovom području može klasificirati na misne pjesme, pjesme za pojedina slavlja liturgijskog vremena (došašće, Božić, korizma, Uskrs) i pjesme kroz godinu (Gospodnje, marijanske, svetačke, uz posvetu crkve, uz sprovod, prigodne pjesme).

Svatovske pjesme na području Žepča i okolice predstavljaju raznolikost i bogatstvo glazbene tradicije ovog kraja, ali ipak unutar svake od njih uočavaju se izvjesne podjele koje stvara društvena sredina prema uvjetima i potrebama pojedinaca. Svatovske pjesme na ovom području su pjesme istog teksta, a ponekad i napjeva koje nalazimo u svatovskim običajima sva tri naroda. U katoličkim sredinama na području Žepča i okolice, ženske pjesme su prisutne i u ostalim dijelovima svadbenog obreda kroz otpjevavanje ili dopjevavanje svatova. To su prvenstveno napjevi koji se izvode u različitim fazama svatovskih običaja, počevši od polaska svatova iz mladoženjine kuće, idući putem do djevojkine kuće, njihovog dočeka u djevojkinoj kući, susreta sa muštulukdžijama, dočeka svatova, ispraćanje mlade i preuzimanje ruha, rastanka djevojke od roditelja, uže oblitelji i rodbine, zatim do dolaska mlade u mladoženjinu kuću, pa sve do običaja "svođenja" mladenaca.

Na području Žepča i okolice zastupljene su i pjesme o radu i uz rad. Najčešće su to vodonoške pjesme, žetelačke, prelske, lanene, kopačke i mnoge druge pjesme vezane uz bilo koji zajednički ili kolektivni rad. Pjesme ovakvog tipa isključivo su bile njegovane i žive u glazbenoj tradiciji u prijašnjim vremenima, a naročito su se pjevale za vrijeme oranja, kopanja, prilikom žetve i berbe usjeva ili nekih drugih plodova te uz zajedničke i kolektivne radove. Nažalost, danas takve pjesme u živoj tradicijskoj glazbenoj praksi na ovom području su izumrle, ali žive u sjećanju starijih pjevačica i kazivačica s ovog područja. U pojedinim katoličkim sredinama još uvijek su prisutne, kazivačice iz ruralnih katoličkih sredina su mi prezentirale te napjeve, te sam snimila nekoliko primjera pjesama o radu i uz rad. Također, jedna od zanimljivih pjesama uz rad u muslimanskom gradskom dijelu na ovom području koji sam pronašla i zabilježila je običaj pravljenja četenije kojeg izvode žene uz pjevanje.

Još jedan specifičan oblik ženske glazbene vokalne prakse na ovom području predstavlja izvedba napjeva uz istovremeno zvučanje tepsije koje se ostvaruje njezinim kontinuiranim okretanjem. Danas se na području Žepča i okolice izvođenje napjeva uz okretanje tepsije može čuti kod katoličkih žena u okviru svatovskih obreda, na pojedinim prelima i sijelima. Žena koja okreće tepsiju mora biti dovoljno sposobna i koncentrirana kako bi okrećući tepsiju jednom rukom održavala kontinuitet ravnomjernog zvučanja tepsije. Također, treba se izdvajati sa osobenostima lijepog, razgovijetnog i izražajnog pjevanja tog napjeva. Dakle, pjevanje uz tepsiju zastupljeno je u ruralnim sredinama, ali znatno slabije u urbanom dijelu na području Žepča i okolice i to isključivo u okviru svatovskih običaja kod katoličkog stanovništva. Stoga, pjesmu uz vrtnju tepsije na siniji izvode jedna ili dvije pjevačice, pri čemu se dobija izuzetno neobičan vokalni zvučni eho. Jedna od najzastupljenijih pjesama uz tepsiju u svatovskim običajima kod katoličkog stanovništva na ovom području je dvoglasna pjesma *Oj, tepsijo, kalajlijo*.

Kao ključnu misao vezanu za karakteristike stila ženskog tradicijskog vokalnog glazbenog izričaja, neophodno je spomenuti da javno djelovanje žene u

okvirima društvene zajednice na području Žepča i okolice predstavlja se kroz period djevojaštva i period života nakon sklapanja braka. U periodu djevojaštva zastupljene su izvjesne slobode u okvirima javnog glazbenog djelovanja, dok ulaskom u brak, u kojem žena kao majka ostvaruje osnovnu društvenu ulogu, prestaje svako njezino javno djelovanje i prezentiranje. Ženska vokalna glazbena praksa na području Žepča i okolice jedan je od rijetkih potvrđivanja žene kao kreativne nositeljice tradicijskog glazbenog izričaja. Tu činjenicu potvrđuju glazbeni oblici isključivo vezani uz intimnu žensku vokalnu glazbenu praksu među kojima se svrstava izvedba napjeva samo jedne žene u zatvorenom, izoliranom prostoru (uspavanka, duhovne pjesme) ili u užem ženskom krugu (pjevanje uz tepsiju, poravne pjesme). Stupanjem u brak prestaje svako javno učešće žene.

Dakle, društveni odnosi unutar patrijarhalne sredine na području Žepča i okolice ženi daju podređen položaj, a njezina intimna praksa zapostavljena je u okvirima te zajednice. Potrebno je spomenuti da je žena na ovom području nositeljica i njegovateljica tradicijskog vokalnog glazbenog izričaja. Nažalost, patrijarhalni sistem na području Žepča i okolice je u velikoj mjeri još uvijek izražen, te njegova stroga nepisana religijska pravila određuju ženino umjetničko stvaralaštvo i daju joj podređen i zapostavljen položaj unutar cjelokupne društvene zajednice. Kazivačice, ali i veoma dobre pjevačice s područja Žepča i okolice s kojima sam vršila terenska istraživanja predstavljaju značajnu i bogatu riznicu ženskog tradicijskog glazbenog vokalnog izričaja na ovom području. Kako kažu, u vrijeme njihove mladosti rado su se pjevale "starinske" pjesme. No, već danas, nažalost, mladi naraštaji i u ovoj sredini u toj "starinskoj" pjesmi i pjesmama vezanim za pojedine običaje i obrede vide nešto što vuče unazad, što je "zastarjelo". Na taj način veliki dio tradicijskog ženskog glazbenog vokalnog izričaja ovog područja prepušten je zaboravu ili samo živi u sjećanju starijih ljudi, kao i sjećanju dobrih pjevača i pjevačica, odnosno onih kazivača koji još uvijek čuvaju tradiciju, što je nenadoknadiva šteta.

Zaključak

Uloga žene u kreiranju i interpretiranju tradicijskog glazbenog izričaja povezana je s položajem žene i njezinim mjestom u cjelokupnoj društvenoj zajednici. Prema strogim, nepisanim religijskim pravilima i normama ponašanja patrijarhalne sredine žena se definira prema svojoj ulozi u tom društvu što utječe na njezin stil izražavanja i javnog djelovanja. Stoga je ženska glazbena praksa na području Žepča i okolice jedan je od rijetkih potvrđivanja žene kao kreativne nositeljice. Tu činjenicu potvrđuju glazbeni oblici isključivo vezani uz intimnu žensku glazbenu praksu. Među njima se svrstava izvedba napjeva samo jedne žene u zatvorenom, izoliranom prostoru (uspavanka, duhovne pjesme) ili u užem ženskom krugu (pjevanje uz tepsiju, poravne pjesme, sevdalinke).

Osnovnu društvenu ulogu u ruralnim sredinama i urbanom dijelu na području Žepča i okolice, svaka žena ostvaruje u okviru obitelji kao majka. Na taj način, uspavanke u glazbenoj tradiciji ovoga područja predstavljaju značajnu ulogu u kojima majka pjevajući ih djetetu prvenstveno želi da ono zaspi. U katoličkim sredinama Žepča i okolice značajno je crkveno pučko pjevanje koje se veže uz crkvene obrede, a odvija se tokom cijele liturgijske godine (došašće, Božić, korizma, Uskrs), te pjesme kroz godinu (Gospodnje, marijanske, svetačke, uz posvetu crkve, uz sprovod, prigodne pjesme).

U životu svakog pojedinca na žepačkom kraju običaj svadbe predstavlja izuzetno značajan trenutak. Glazbi, pjesmi i svirci u svatovskim običajima pripada istaknuto mjesto. Pjesme istog teksta, a ponekad i napjeva nalazimo u svatovskom obredu sva tri naroda na ovom području. Pjesme o radu i uz rad najčešće predstavljaju vodonoške pjesme, žetelačke, prelske, lanene, kopačke i mnoge druge pjesme vezane uz bilo koji zajednički i kolektivni rad. Potrebno je spomenuti da su se pjesme ovakvog tipa na području Žepča i okolice pjevale isključivo za vrijeme oranja, kopanja, prilikom žetve i berbe usjeva ili nekih drugih plodova te uz zajedničke i kolektivne radove. Specifičan oblik ženske glazbene prakse u okvirima bosanskohercegovačke tradicije predstavlja izvedba napjeva uz istovremeno zvučanje tepsije, tepsijanje. Na području Žepča i okolice upotreba tepsije uz pjevanje predstavlja jedan od starijih, ali i veoma rijetkih vidova tradicijskog glazbenog izričaja žene.

Ženska vokalna glazbena praksa na ovom području ogleda se kroz direktan ili indirektan odraz specifičnih društvenih događanja u okviru kojih nastaje, a ne kao jedan glazbeni fenomen unutar same bosanskohercegovačke tradicijske prakse. Pored tradicijske patrijarhalne podvojenosti i još veoma izraženog i podređenog društvenog značaja i statusa žene u patrijarhalnoj sredini, koji je na izvjestan način, uvjetovao i određenu inferiornost žene u kulturnoj sredini, ona označava značajnu kreativnu ulogu sa svim vrijednostima umjetničkog izraza u glazbenoj tradicijskoj praksi na području Žepča i okolice.

Literatura

Bašić, Elly. 1956. "Brojalica – melografski problem dječjeg poetskog stvaralaštva". Cetinje: *Rad III kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije*. 1958: 241-253.

Fulanović-Šošić, Miroslava. 1981. "Tradicionalna narodna muzika u gradskim i seoskim društvenim zajednicama Bosne i Hercegovine". U: *Zbornik radova I. međunarodnog simpozija "Muzika u društvu"*. Sarajevo: Muzička akademija i Muzikološko društvo FBiH: 195-200.

Fulanović-Šošić, Miroslava. 1997. "Svatovske pjesme kao primjer zajedničke kulturne tradicije naroda u Bosni i Hercegovini". Muzika. I/3. Sarajevo: Muzička akademija i Muzikološko društvo FBiH: 89-96.

Fulanović-Šošoić, Miroslava. 1999. "Polifoni oblici prve kategorije u folklornoj tradiciji Bosne i Hercegovine". Muzika. III/1 (9). Sarajevo: Muzička akademija i Muzikološko društvo FBiH: 6-16.

Fulanović-Šošić, Miroslava. 1997. "O najstarijem sloju tradicionalne folklorne muzike Bosne i Hercegovine". Muzika I/4. Sarajevo: Muzička akademija i Muzikološko društvo FBiH: 17-22.

Fulanović-Šošić. 1999. "O melopoetskim strukturama dječjih narodnih pjesama u Bosni i Hercegovini". Muzika. III/2 (10). Sarajevo: Muzička akademija i Muzikološko društvo FBiH: 13-23.

Gasal, Mediha. 1990. *Učešće žene u očuvanju i oblikovanju muslimanske muzičke tradicije u BiH*. diplomski rad. dr. Ankica Petrović, mentor. Sarajevo: Muzička akademija.

H. Bayes, Jane – Tohidi, Nayereh. 2001. *Globalization*, *Gender and Religion*, *The politics of Women's rights in Catholic and Muslim contexts.* New York.

Karača-Beljak, Tamara. Talam, Jasmina. 2006. "Odjeci zaboravljenog vremena – bosanskohercegovačka narodna muzička praksa". U: *Zbornik radova 6. međunarodnog simpozija "Muzika u društvu"* Sarajevo: Muzička akademija i Muzikološko društvo FBiH: 182-193.

Kovač, Marina. 2010. *Fenomen crkvenog pučkog pjevanja*. magistarski rad. mentor: doc. dr. Jasmina Talam: Sarajevo, Muzička akademija.

Kuba, Ludvig. 1984. *Pjesme i napjevi Bosne i Hercegovine*, (redaktor Cvjetko Rihtman), Svjetlost, Sarajevo.

Marić, Mirna. 2008. *Bosanskohercegovačka franjevačka glazba i glazbenici od 17. do sredine 19. stoljeća*, doktorska disertacija. mentor: Ivan Čavlović. Sarajevo: Muzička akademija.

Milanović, Anđelko. 2003. *Pjevajte Gospodu pjesmu novu*, Hrvatska liturgijska pjesmarica, II dopunjeno izdanje. Zagreb-Sarajevo: Glas Koncila.

Milić, Anđelka. 1994. *Žene, politika, porodica*. Beograd: Institut za političke studije.

Rihtman, Cvjetko. 1974. *Dječije pjesme*. Sarajevo: ANU BiH.

Rihtman, Cvjetko. 1980. *Svatovske pjesme*. Sarajevo: ANU BiH.

Rihtman, Cvjetko. 1958. "O ilirskom porijeklu polifonih oblika narodne muzike Bosne i Hercegovine". Rad Kongresa folklorista Jugoslavije na Bjelašnici 1955 i u Puli 1952, Zagreb: 99-104.

Rihtman, Cvjetko. 2002. "Polifoni oblici u narodnoj muzici Bosne i Hercegovine". Muzika. VI/1 (19). Sarajevo: Muzička akademija i Muzikološko društvo FBiH: 6-41.

Spahić-Šiljak, Zilka. 2007. *Religija i politika – Analiza uticaja interpretativnog religijskog nasljeđa judaizma, kršćanstva i islama na angažman žene u javnom životu i politici u BiH*. Sarajevo: Internacionalni multireligijski i interkulturni centar IMIC Zajedno, Centar za interdisciplinarne postdiplomske studije UNSA i Transkulturna psihosocijalna obrazovna fondacija TPO.

Spahić-Šiljak, Zilka. 2012. *Propitivanje ženskih*, *feminističkih i muslimanskih identiteta*: *postsocijalistički konteksti u Bosni i Hercegovini i na Kosovu*. Sarajevo: Centar za interdisciplinarne postdiplomske studije, Univerzitet u Sarajevu.

Talam, Jasmina. 2011. *"Examples of an interesting practice: Singing by the pan". 18. meeting ICTM Study Group Folk Musical Instruments*. Stubičke Toplice 14-17.04. 2011. In: Studia Instrumentorum Musicae Popularis II. New series. Gisa Jähnichen, ed.Berlin: MV – Wissenschaft: 251-256.

Topić, Slavko. 1999. "Zdravo tijelo Isusovo". U: *Zbornik radova 1. međunarodnog simpozija "Muzika u društvu"* Sarajevo: Muzička akademija i Muzikološko društvo FBiH: 148-161.

Summary

The role of a woman in proces of creation and interpretation of traditional musical expression is connected with general position of a women and her place in community. Musical practice of women in town Žepče as well as local area is rare prof that a women is creative holder. Musical forms that are connected with female intimate musical practice prove her creative position. Among these musical formes the ones that stand out are one woman song performance in closed, isolated space (lullaby, spiritual songs) or small female circle (singing with casserole, flat songs, sevdalinka song), also singing in wedding costumes, as well as song that accompany work or are about work.

Traditional patriarchal society has caused a certain inferiority of a woman in the community. The creation and interpretation of traditional musical expression marked her creative role in all artistic expressions within traditional musical practice on the Žepče and the surrounding area.

Keywords: ethnomusicology, traditional music, women, traditional singing.

IDENTITET SEVDALINKE
(ILI: *ČIJA JE NAŠA SEVDALINKA?*)

Alisa Mahmutović

Sažetak

U kontekstu sve češćeg i isključivo posesivnog diskursa o sevdalinci od strane bošnjačkih književnih historičara, teoretičara, lingvista i filologa, ovdje istražujemo koliko se te tvrdnje, izražene implicitno ili eksplicitno, mogu ozbiljno shvatati, uzimajući pritom kao predmet istraživanja samo jedan aspekt ovog tipa teksta – njegov antroponomastički sistem. Sa stajališta dviju vrlo srodnih lingvističkih disciplina, stilistke teksta i onomastičke stilistike, antroponimija u književnoumjetničkom tekstu je mnogo više od imenovanja u našem svakodnevnom životu, u kojem služi za isticanje osobe koja igra ulogu u toj istoj svakodnevici, u kojoj uspostavlja individualnost u društvu, zato ćemo ovu analizu temeljiti upravo na tekstnoj i onomastičkoj stilistici, s tim da ćemo sevdalinci pristupiti istovremeno i kao kontradiskursu u odnosu na epsku narodnu pjesmu. Motivirana svakodnevnim životom, imena u sebi nose mnogo više od jezičnog podatka pa se moramo dotaknuti i njihove strukture, iako ne u onoj mjeri u kojoj ćemo ih analizirati funkcionalnostilski.

Ključne riječi: *sevdalinka, antroponimija, epika, stilistika teksta, onomastička stilistika*.

1. Uvod

U južnoslavenskoj književnoj historiografiji o sevdalinci postoji obimna literatura koja je od devetnaestog stoljeća naovamo nastajala u kontinuitetu, što je u potpunosti bilo u skladu sa onovremenim interesovanjima, a u to se vrijeme, konačno, ustalilo i njezino ime.[1] Gotovo da nema humanističke discipline koja se ovom lirskom pjesmom nije bavila, tako možemo pronaći studije koje se na različite načine bave tekstom ove pjesme i jezikom kojim je ostvarena (teorija

[1] O tome vijedti detaljnije u: M. Maglajlić, Leksikografsko određenje sevdalinke, Behar, Zagreb, 2011.

književnosti, filologija, lingvistika, standardologija, publicistika...), odnosom teksta i konteksta (kulturna historija), ili pak one koje se bave instrumentalnom pratnjom i drugim muzičkim aspektima sevdalinke (muzikologija i etnomuzikologija).

Svim istraživačima sevdalinke zajedničko je definiranje ovo pjesme kao lirske narodne pjesme koja se izvodi uz instrumentalnu pratnju, čiji se nastanak i najintenzivniji život veže za bosanskohercegovačke urbane centre. Međutim, najpreciznije ju je ipak odredio Ivan Lovrenović u Predgovoru zbirke *Za gradom jabuka*, koja je sastavljena prema estetskom kriteriju i u kojoj se našlo 200 najljepših pjesama, gdje stoji da:" *Po nastanku sevdalinka je pjesma urbane bosanske sredine, nastala u otomanskom razdoblju u ekonomski i materijalno stabilnijem trgovačko-zanatlijskom miljeu. Taj milje dominantno jest bio islamsko-orijentalni, i ova pjesma pretežno se prepoznaje kao izraz muslimanske životne sredine i kulture. To tumačenje, međutim, gubi na uvjerljivosti onda kada se etnički apsulutizira. Naime, u izgradnji cjelovite socijalne i kulturne fizionomije većine gradova i manjih gradskih naselja sudjelovali su, osim muslimansko-bošnjačkoga, i drugi etničko-kulturni elementi (katoličko-hrvatski, pravoslavno-srpski, sefardsko-židovski, romski...). Tako su sudjelovali i u nastanku, a pogotovu u prakticiranju bosanske lirske pjesme. Orijentalno-azijski elementi jesu, naravno, prodrli u tu pjesmu, osobito u njezinu muzičku strukturu, na isti način na koji su proželi i sve druge vidove profane kulture neislamskih etničkih zajednica na Balkanu i u Bosni (leksiku, obrt, nošnju, kulturu stanovanja, stanovite crte mentaliteta...). No, jezik, lirska struktura, metrika i uopće zakoni versifikacije, tip osjećajnosti, simbolika, imaginacija, arhetipovi - svi ti elementi bosanske lirske pjesme imaju izvor u onom kulturno-tradicijskom supstratu koji leži u zajedničkoj, predosmanskoj podlozi bosanskoga i balkansko-slavenskoga pučkog nasljedstva.*[2]

Za svako istraživanje teksta sevdalinke ovo određenje je nezaobilazno i najkorisnije, ne samo zato jer je kulturološki utemeljeno, već je, s obzirom na pomenute teorije i njihove metodologije, ono je supstancijalno. Tim više što će se analizom tek jednog leksičkog sloja upravo najjasnije potvrditi da se radi o bosanskohercegovačkoj lirskoj pjesmi. No, i pored toga, neki će lingvisti sasvim implicitno manipulirati ovim Lovrenovićem Predgovorom kao što je slučaj prof. Hadžiefendić-Parić na jednom simpoziju gdje je, navodeći samo prve dvije rečenice cijelog teksta, ustvari rekla sasvim suprotno od Lovrenovićeve intencije,[3] a neki profesori narodne književnosti otići će i dalje, navodeći, i to povodom ramazanskog programa, što je s obzirom na sadržaj tekstova sevdalinke, eufemistički kazano, neprilično, jer izjaviti da je:*...sevdalinka isključivo bošnjačka narodna pjesma upravo zbog svoje atmosfere i orijentalizma..."*[4]

---

[2] Lovrenović, I. (20024), *Za gradom jabuka*. Sarajevo: Biblioteka Dani.

[3] O tome vidjeti: Hadžiefendić-Parić, R. Behar. 2011. Zagreb.

[4] Pogledati: specijalna emisija Televizije Tuzlanskog kantona gdje govori Kunić Mirsad povodom ramazanskog programa za 2013. godinu.

Šta to tačno podrazumijeva? E, to je već teže reći. Prema Klaićevu Rječniku stranih riječi, atmosfera je nastala od grčke riječi: *atmos*, sto znači para, dah + *lopta*, kugla; zatim može značiti: *plinovit plašt* kojim su obavijena nebeska tijela, ili pak može značiti *zrak*. Pošto nijedno od navedenih Klaićevih značenja ne bi smisleno tvorilo sintagmu *sevdalijska atmosfera*, onda pretostavljamo da je profesor mislio na preneseno značenje: *raspoloženje*, *drugarsku atmosferu*. Međutim, profesor, kao neko kome treba da je svojstven precizan jezik, potpuno je izgubio iz vida koliko je rizična ova vrsta metaforiziranja u kojoj jezik gubi svoju čvrstinu. Jedino nam ostaje da pretpostavimo da pomenuti profesor jednostavno teži rastvarajućoj metaforici, kao što su to činili romantičari i simbolisti davno prije njega.[5] Ništa manje problematičan nije ni pojam orijentalizma sevdalinke. Pogledamo li opet u Klaićev Rječnik, vidjet ćemo da orijentalan znači: 1. *onaj koji je iz istočnih zemalja; prenes*. istočnjački običaj, sjajan. Autor je pod njim podrazumijevao vjerovatno orijentalnu leksiku, a mjeriti koliko je nešto "tvoje", autohtono, prema prisutnosti tuđega je prilično iracionalno. Ili se samo radi o čistom kulteranizmu koji je posljedica nekog drugog nedostatka. I prritom se potpuno gubi iz vida jedna važna činjenica, a to je da, imajući cjelokupnu društvenu inicijativu, muslimansko stanovništvo je "svjesno ili nesvjesno islamiziralo ostalo stanovništvo" (Džaja, 1971: 171). Štaviše, autor nam u istom tekstu daje i kulturološku definiciju islamizacije koja do kraja razjašnjava kompleksnost bosanskohercegovačkog kulturnog identiteta. Drugim riječima, on govori o islamizaciji u užem i širem smislu; dok nam prvi smisao ne objašnjava mnogo jer podrazumijva konfesionalno prihvaćanje islama, a posebno u trenucima kad se na ovom prostoru kreće od pitanja čije je, od koga je što; drugo, antropološko objašnjenje koje ide preko konfesionalnih granica, i primjenjuje se na mentalne strukture bosanskog stanovništva, koje nije primilo islam, ali je u svoj svjetonazor i mentalitet utkalo mnoge elemente islama i Orijenta, općenito.[6] Jasno je da tumači sevdalinke koji ju tretiraju isključivo bošnjačkom ljubavnom pjesmom prilaze njezinu tekstu sasvim površno jer ne razlikuju estetsko i političko nasljeđe osmanske epohe u Bosni i Hercegovini.[7] Da li bi se onda i sevdalinke koje se pjevaju u Makedoniji, npr. mogle nazvati bošnjačkim? Zato, čak i bez analize elemenata teksta, teško možemo dati odgovor na pitanje čija je sevdalinka, jer ono što čini njezinu bit, onim što ona jest, to je u motivu, a njega ćemo naći mnogo, mnogo šire.

---

[5] Generalno govoreći, svaka metafora može biti kreirana od dva ili više samostalnih elemenata koja razumom mogu povezati taj spoj, ili čak koji mogu povezivanjem ukloniti autonomiju i kreirati sasvim novo značenje. U ovom slučaju ne radi se ni o jednom ni o drugom, jer kontkest ukida mogućnost takve metaforizacije.

[6] Na istom mjestu, Džaja kaže:"Mi možda i ne slutimo u kolikoj je mjeri bosanski katolik, odnosno balkanski kršćanin uopće strukturalno islamiziran. (Džaja, 1971)

[7] O tome vidjeti detaljnije: Džaja, S. Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine, Motar. Ziral. 1999.

2. Sevdalinka kao kontradiskurs epici

Sevdalinka je višestruko važna upravo po svojim motivima, jer za razliku od zaokruženog narcizma u epici, ona znači javno odupiranje patrijarhalno usmjerenom konceptu života u mizoginičnom kulturnom kontekstu. Sevdalijski tekstovi, iako ne svi, predstavljaju jedan čitav sistem ženskog odupiranja i ženske vidljivosti, pa je stoga nužno pristupiti joj ovdje i kontrastivno i feminološki, odnosno analizirat ćemo je kao kontradiskurs u odnosu na epiku, ali i u odnosu na vrijeme njezina nastajanja i kulturu u kojoj je nastala i živjela. Feminološki pristup je važan kad se sevdalinka čita kao subverzivni čin spram nametnutog, krutog, patrijarhalnog morala. Zapravo, korijen feminološkog pristupa uočavamo već kod Vuka Karadžića koji će prvi usmenu književnost, a tu prije svega mislimo na poeziju, dijeliti na mušku i žensku. Ma koliko bili problematični Karadžićevi kriteriji, oni ipak ukazuju da postoji dvojnost iskaza, različite kompozicione i motivske strukture, i različite poetske situacije. Time ćemo neminovno doći i do pitanja savremene recepcije ovih narodnih pjesama, koje se danas često doživljavaju korpusom isključivo bošnjačke narodne književnosti koji, kako kaže Enver Kazaz, treba posvjedočiti ono što nije - nacionalno definiranu tradiciju, a svojim nesumnjivim estetskim uzletima dokazati njenu vrijednost.[8]

Analizirajući antroponimijski sustav jednog odabranog korpusa koji se sastoji od 200 najljepših sevdalinki, pokušati ćemo odrediti njezin stvarni odnos spram epske narodne pjesme i tadašnjice, s jedne strane, i njena čitanja danas, odnosno recepcije sevdalinke kao bitne uporišne tačke jednog nacionalnog identiteta, pozicionirati je u jednoj patrijarhalnoj i nacionalnoj kulturi.

3. Teorijska podloga

Budući da je sevdalinka umjetnički tekst, u ovome dijelu rada postavit ćemo funkcionalan teorijski okvir za odgovarajuće objašnjenje ovog leksičkog

[8] E. Kazaz, Unutarnji otpor kanonu i patrijarhalnoj moći – karnevalski potencijal sevdalinke, Behar, Zagreb, (2011: 12 – 25) U istom tekstu Kazaz dalje navodi :"Institucija ovdašnje ideološki funkcionalizirane književne znanosti na nju se poziva kao na temeljni argument i sveti dokaz o svetoj veličini nacionalne kulturne tradicije. U tom procesu sevdalnika je preseljana iz svog prirodnog kulturnog miljea, kreativnog daha orijentalne kulture koji je ostao iza osmanske vladavine balkanskim prostorom, u ideologijski konstruiran topos nacionalnog identiteta. Ona nije više balkanski fenomen gdje teme i motivi putuju iz jednog u drugi jezik unutar veličanstvenog kulturnog međuoplođivanja jezika, što odmah upućuje na dinamičnost njene kreativnosti, nego je takvim čitanjem pretvorena u statičan fenomen u kojem je jezička granica neprelazni bedem među kulturama. To se vidi već na razini imenovanja, pa je sevdalinka postala bošnjačkom pjesmom, iako se pojavljuje kao urbani iskaz patrijarhalne svijesti kako u Bosni, tako i u Makedoniji, Sandžaku, Srbiji, Bugarskoj, svuda gdje je orijentalni kulturni dah doticao tvoračku moć jezika sa kojima je došao u dodir.

elemenata u strukturi teksta pjesme. Za razliku od drugih jezičnih elemenata u pjesmama koji su varirali, a tu prije svega mislimo na jezične karakteristike fonetsko-fonološke i morfološke razine, leksička razina je prilično stabilna, a njezin antroponimijski dio naročito.[9]

3.1. Stilistika teksta i onomastička stilistika

Antroponomastika je rubna lingvistička disciplina i nužno je interdisciplinarna, budući da imena, kao dio leksičkog blaga, u svakom jeziku predstavljaju svojevrsne kulturne spomenike. Motivirana realitetom, otkrivaju nam saznanja i sadržaje o svijetu svoga vremena.[10] I od velike su važnosti u ljudskoj komunikaciji. Drugim riječima, u njima iščitavamo povijest; jezičnu i ne-jezičnu, kulturne kontakte, tradiciju, običaje, religiju, svjetonazor, pa zato u njima nije toliko bitna etimologija koliko etiologija. Odnosno, znakovi su kulture, jezika, geografije, vjerskog, etničkog, društvenog i drugih identiteta. Međutim, kada govorimo o antroponimijskom sloju književnoumjetničkog teksta, onda su imena u njima semantički slojevitija, drukčije motivirana, ali nisu sasvim određena kontekstom kao ostale lekseme; bitno su obavjesnija, odnosno takva imena nose kondenziranu obavijest koja postaje zanimljiva i izvan jezičnog zanimanja. Zato se na ovom mjestu i nećemo baviti teorijskim pitanjima imenovanja. Svaki vremenski period ima "svoj inventar imena", tako da svako ime odražava duh epohe u kojoj su određena imena u upotrebi, pa nam odabir imena, njegova forma i oblik pomaže da se sam tekst, njegova literarna fabula, lakše smjesti u vrijeme i prostor.[11]

Ovu analizu temeljit cemo na tekstualnoj stilistici, s jedne strane, i onomastičkoj, s druge..[12] Ova je teorijska kombinacija korisna iz dva razloga. Prvo: jedno od važnih pitanja kojima se bavi tekstualna stilistika su jake pozicije, a pod jakom pozicijom se podrazumijeva svako mjesto u tekstu koje je po svojoj funkciji, strukturi, poziciji ili značenju ključ za razumijevanje teksta.[13] Svako mjesto na kome se neki tekst otvara može se smatrati jakom pozicijom. U književnoumjetničkom tekstu imena također mogu imati, i najčešće imaju, funkciju jake pozicije zbog svog konotativnog potencijala, ali i zbog komunikativnog aspekta u tekstu jer se aktivira "virtualan" referent ali ne postaje kruti označivač.[14]

---

[9] Među takvim osobinama su: refleks glasa jat, neizvršena nova jotovanja, šćakavizam, promjena velara k u riječima orijentalnog porijekla i neke deklinabilne specifičnosti pluralskih oblika ličnih zamjenica i pluralskih oblika imenica ženskog roda...

[10] P. Šimunović, Uvod u hrvatsko imenoslovlje, Goldeng marketing, Zagreb, 2009. str. 15

[11] Isto. str. 353

[12] Isto. str. 354

[13] O ovome detaljnjije: Marina Katnić-Bakaršić, Stilistika, Ljiljan, Sarajevo, 2001. str. 270 – 273.

[14] Pierini, P. Linguistic online 36/4. Opening a Pandora's Box: Proper names in English Phraseology. Rome. 2008.

Drugo: predmet onomastičke stilistike su upravo ona imena čiji je onomastički sadržaj dominantno afektivni, a u analizi imena koristi se jezičnim i izvanjezičnim metodama, tako da će ova onomastička disciplina uvijek polaziti od imenskog fonda koji je zasvjedočen u nekom umjetničkom tekstu, a kad se govori o antroponimiji, polazit će od imenskog repertoara jezične zajednice. Budući da se značenje svakog teksta otkriva u sadejstvu sa činjenicama konteksta. Povezivanje ovih lingvističkih poddisciplina u ovakvim situacijama čini nam se najpraktičnijim, jer njhova kombinacija je potrebna zato što se na mjestu imena kao jake pozicije one dodiruju, odnosno, za stilistiku teksta je jako važno sve ono do čega dođe onomastička stilistika. Sasvim je sigurno da ova druga može biti vrlo važan instrumentarij kojim se stilistika teksta može služiti u stilističkom dekodiranju teksta.

3.2. Bosanskohercegovačka antroponimija

U ovome ćemo dijelu rada, služeći se upravo metodom onomastičke stilistike, dati kratak pregled glavnih karakteristika bosanskohercegovačke antroponimije.[15] Kada govorimo o bosanskohercegovačkoj antroponimiji govorimo zapravo o antroponimijama: bošnjačko-muslimanskoj, srpsko-pravoslavnoj, hrvatsko-katoličkoj, sefardsko-židovskoj i romskoj. Kako nemamo dovoljno podataka za sve, ovdje ćemo navesti ono što je do sada o ovome poznato u onomastičkoj literaturi. Bošnjačka, srpska i hrvatska antroponimija na južnoslavenskom prostoru, pa tako i u Bosni i Hercegovini, slojevita je i preslik je slavenske i indoevropske antroponimije.[16] U tom smislu u njoj je moguće razlučiti sljedeće skupine:

1. **odapelativna lična imena**. Riječ je mononimijskim strukturama koje su, pretpostavlja se, postanjem i najstarija. Mnoga od njih su dvosložne imenske tvorbe.[17] Ovdje je bitno napomenuti da se ovakva imena u bošnjačko-srpsko-hrvatskoj antroponimiji nazivaju narodnim, a čini se da ih je jednostavnije odrediti starobosanskim.[18]
2. Zatim, **izvedena imena** nastala od dvoleksemnih, temeljnih imena, apelativnog i imenskog postanja pomoću različitih formanata. Produktivna kategorija imenskih osnova pripada praindoevropskoj baštini dvoleksemnih imena.[19]

---

[15] Ovdje je bitno napomenuti da do sada nije bilo opsežnih istraživanja bosanskohercegovačke antroponimje. Uglavnom postoje partikularna istraživanja i to ne svih antroponimija. O romskoj i jevrejskoj gotovo da i nema podataka.

[16] P. Šimunović, Uvod u hrvatsko imenoslovlje,Goldeng marketing, Zagreb, 2009.

[17] Šimunović u citiranom djelu navodi da je Tomo Maretić u svom klasičnom djelu "O narodnim imenima u Hrvata i Srba" popisao apelative koji dolaze u takvim imenima, a to su npr.: *brz, bura, gora, dub, gvozd, neven, zlato, zvijezda, žar, slad...*

[18] Iako ni to ne bi sasvim odgovaralo istini. Puno istinitije, s obzirom na **njihova prostiranja**, mogli bismo ih nazvati starojužnoslavenskim antrponimima.

[19] P. Šimunović, naved. dj. str. 145

Repertoar srednjovjekovne antroponimije je manje – više bio jedinstven sve do IX. stoljeća kad se polako destabilizira prodiranjem kršćanskih imena. Dvostruki prevrat nastaje u XVI. stoljeću s Tridentskim koncilom, jer se tada insistira da se na krštenju daju kršćanska imena, i islamizacijom, s druge.[20] Islamizacija i kristijanizacija imale su isti rezultat – potpuno je nestalo narodnih imena iz upotrebe.[21] U Bosni i Hercegovini je teško razlikovati srpsku od hrvatske antroponimje. Jedinu razliku čini nešto veća frekvencija narodnih imena kod Srba, dok je, recimo,bošnjačka antroponimija potpuno izgubila narodno ime iz svog sustava. U njoj prevladavaju imena iz orijentalnih jezika i imena koja su tvorena od korijena iz nekih orijentalih jezika sa domaćim sufiksima, ali i neorijentalna imena raznovrsnog porijekla i značenja.[22]

O romskoj antroponimiji u BiH do sada nije bilo konkretnijih istraživanja. Ono, međutim, što inače karakterizira romski imenski repertoar, bez obzira na kojem prostoru živjeli, uslovljenost je vjerom kojoj data grupa pripada ili utjecajem naroda uz koji žive. Drugim riječima, Romi preuzimaju imena i prezimena iz inventara naroda sa kojim duže dijele životni prostor, jedino su im nadimci romski, interni i i maju drukčiji status od drugih naroda. Dakle, imensko-prezimenskom formulom komuniciraju sa okolinom, izvan zajednice, a nadimcima unutar nje.[23]

Jevrejski imenski inventar je uglavnom preuzet iz hebrejskog, i u tvorbenom smislu, prilagođen je domaćoj jezičnoj strukturi.

3.3. Analiza korpusa

U većini sevdalinki nalazimo antroponime, i ono što je specifično za ovu ljubavnu pjesmu, ženska imena su frekventnija od muških. Vrlo rijetko se javlja potpuna imensko-prezimenska formula, uglavnom se u identifikaciji koristi ime, a kako su ženska imena brojnija, frekventnija i raznovrsnija, prvo ćemo njih analizirati.

---

[20] O tome vidjeti u: M. Šimundić, O etimologiji nekih frekventnih imena , Književni jezik, Sarajevo, 1978. U istom radu, između ostalog nalazimo sljedeću konstataciju: "Na području hrvatskosrpskog jezika sve su vjere, odnosno crkve zatirale osobna imena domaćeg podrijetla. Istina, sve ne bijahu skrajnje, ali im pada na savjest sakaćenje vrednota vlastita jezika. Razni crkveni oci mišljahu da znak vjere mora biti sadržan u osobnome imenu..."

[21] Ovdje je možebitno napomenuti da imena nisu bila rezultat kulturnog posuđivanja.

[22] I. Smailović, Lična imena neorijentalnog porijekla u bosanskohercegovačkih muslimana, Književni jezik, Sarajevo, 1978.

[23] M. Grković, O ličnim imenima jugoslovenskih Roma, Jezik i kultura Roma, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, Sarajevo, 1985. 281 – 286.

3.4. Ženska antroponimija

U popisu i analizi ženskih imena zasvjedočenih u sevdalinkama svojom frekvencijom izdvajaju se sljedeća imena:

1. Fata
2. Ajka
3. Zulejha / Zulka
4. Hanka
5. Marica / Mara
6. Zlatija / Zlata
7. Ana
8. Safa
9. Đula
10. Umihana / Umka / Uma
11. Katica / Kata
12. Emina
13. Safa
14. Ljubičica
15. Ema
16. Zilhanuma
17. Lale
18. Ivka
19. Mejra
20. Grličica
21. Zejna
22. Ziba
23. Sida
24. Zarka
25. Biba
26. Zumreta
27. Ljubičica

Dakle, ovaj popis vrlo zorno pokazuje da su u upotrebi dvosložna, muslimanska, kršćanska i narodna imena, te da su temeljni oblici daleko rjeđi od pokraćenih, iako su takva imena na južnoslavenskom tlu postupno zamirala nakon XIV. stoljeća.[24] U početku su pokraćena imena mogla nositi stilističku vrijednost, ali se ona visokom frekvencijom izgubila. Većina ovih imena su hipokoristici po postanju i tvorbi, ali su izgubili to značenje i funkcioniraju kao imena. I to ne samo u tekstovima pjesama.

Osim toga, pojavljuju se i narodna imena. Jedno od frekventnijih je *Zlatija* / *Zlata*. Oblik *Grličica* je deminutivni hipokoristik od slavenskog imena *Grlica*, a to su imena apotropeji - nastala pod utjecajem magije. Riječ je o profilaktičkim imenima koja su poslije modificirana sufiksacijom. Takvim se

[24] O tome vidjeti: P. Šimunović, cit. dj. str. 149 – 155.

može smatrati i ime *Ljubičica*, ako nije fitonim. Ovdje se čini da se ipak radi o hipokoristiku od *Ljubica*.

Ako ova imena usporedimo sa ženskom antroponimijom u epskim pjesmama, u kojima su najfrekventnija imena: Fata (Fatima / Fatija / Fatka); Zlata (Zlate / Zlatija / Zlatka); Ajka (Ajkuna / Ajkuša); Lejla (Lejlija); Hanka; Bisera i Mejra (Mejruša / Mejrem), onda možemo zaključiti da se radi o znatno bogatijem i raznovrsnijem imenskom repertoaru. Zapravo, radi se tek o šest imena koja se, pored svog temeljnog oblika, javljaju pokraćena, i jako često u svojim dijalekatskim oblicima. U sevdalinkama je ta pojava vrlo, vrlo rijetka. U tom smislu možemo reći da epski tekst uopće ne iskorištava potencijal ženskog antroponimijskog inventara, što je očekivana i opšte poznata činjenica, s obzirom na mjesto žene u epskom tekstu proizašlom iz sterilnog patrijarhata. Sužavanje antroponimijskog sistema je samo jedan od manifestacija njezinog podređenog mjesta u društvu. Unatoč tome, u sevdalinkama nema primjera u kojima žena nema svoje lično ime, kao što je to uobičajen postupak imenovanja u epskim pjesmama.[25] To su imena tipa: Osmanbegovica, Alajbegovica... Također, ako izuzmemo par primjera, možemo reći da se u sevdalinkama ženi ne daje dodatna identifikacija pomoću imena oca ili brata kad je neudata, ili pak muža kad je udata, kao što je to u epskoj antroponimiji. Epika, dakle, već postupkom imenovanja, a budući da je književna teorija definira kao mušku, što znači da je zasnovana na principu dominacije, oduzima ženskom subjektu identitet i time mu implicitno određuje i poziciju u kulturi, i istovremno obavezuje ga onim što data kultura očekuje. Na taj se način latentno oblikuju svjetonazori, odnosno, ovdje se ne radi tek o pustom odrazu stvarnosti ili kulture, nego o nastojanju da se takva slika, patrijarhalno uređenog svijeta, održava. I upravo zato što ne pristaje na tako uređen svijet, sevdalinka ima subverzivno značenje u našim kulturama. Ženska imena su sasvim u skladu sa njihovim funkcijama u strukturi teksta. Žena u epici njeguje i potvrđuje sve ideale moralne uzvišenosti, porodične sreće i odanosti, dok se u sevdalinci, zbog nje, kidaju čvrste veze patrijarhalne porodice, a upravo kult braka i zajednice predstavlja važnu simbiozu za trajanje patrijarhata.[26] Dok je u epici žena pod nadzorom, u sevdalinci je izvan tog nazora verifikovanog subjekta muške nadležnosti.

3.5. Muška antroponimija

Muški se subjekt u ovom korpusu imenuju isključivo osobnim imenom, a najčešći oblici su:

1. Mujo
2. Ibrahim
3. Alija / Ale

---

[25] A. Mahmutović, Antroponimija bošnjačkih epskih pjesama, Balkanski folklor kao interkulturalni kod, Poznanj, 2011. str. 114 – 116.

[26] O tome vidjeti: M. Stefanović, Feminološki pristup usmenoj književnosti, Profemina, Beograd, 1996.

4. Ahmo
5. Šaćir
6. Ivan
7. Ahmo
8. Jovan / Jovo
9. Sulejman

I ovdje, kao i u ženskoj antroponimiji, nalazimo i muslimanska i kršćanska imena, s tim da je muških imena znatno manje. Usporedbom se epskom, muškom antroponimijom, dolazimo i do razlika ovih dvaju diskursa. Epika obiluje muškim imenima, što je i očekivano jer epsku poetsku situaciju čine muškarci. Najfrekventnija imena ovog diskursa su: Mujo (Mustafa / Mujaga / Mustajbeg); Huso (Husein, Huskan); Husref; Halil; Osman (Osmo); Meho (Mehmed, Mehimed, Mehdija, Meša); Alija (Ale, Aliaga, Alaga); Ibrhim (Ibro); Hasan (Haso); Ahmed; Tadija; Džanan; Petar; Huremaga; Pavle; Bećo; Nikola; Šimun; Seidija; Hajdar-alibeže; Đuro; Mijat; Janko; Bećo; Mile; Jure; Murat...

Osim toga, ovdje imena često dolaze u prezimensko-imenskoj vezi, jer je, kako smo već rekli u dijelu u kojem je opisana ženska antroponimija, za epiku, kao muškocentričnu rodnu optiku, vrlo važna pripadnost porodici pa se onda i češće u njoj imenuje. S druge strane, sevdalinka je individualan glas u intimnom ambijentu, pa potpuna identifikacija i nije neophodna.

Štaviše, u epici, kako pokazuju primjeri, nerijetko titule dolaze uz imena, što ovu pjesničku vrstu dodatno potvrđuje kao diskurs tvoren na muškom, dominantnom principu, jer za titule se veže moć, a moć je strategija, ili kako kaže Barthes, nešto što se izvodi.[27]

Ovdje je bitno napomenuti da su u epskom, imenskom i muškom repertoaru najčestotniji antroponimi hipokoristici, ali oblički, dok su semantička svojstva hipokoristika odavno iščezla. Oni imaju sva tvorbena svojstva hipokoristika. I to: u muškom rodu završavaju na –o, postava im je dvosložna i imaju dugosilazni akcenat na prvom slogu. Nesumnjivo je da su ova imena po porijeklu hipokoristici, ali su, vrlo vjerovatno, upravo zbog visokog stupnja frekvencije mogli izgubiti to svoje značenje, i možda baš u usmenoj književnosti. Naime, sasvim je moguće da je deseterac uvjetovao njihovu formu, a da je popularnost epske poezije uvjetovala "izlazak" iz jezika pjesme u antroponomastički sustav. Zanimljivo je da pokraćenice u ruralnijim sredinama funkcioniraju kao ime, a epika se u književnoj historiji i definira pjesmom "sa terena", dok sevdalinka nastaje i živi u ambijentu bosanskohercegovačkih čaršija.

4. Zaključak

Sevdalinka danas privlači pažnju kao jedan od dva institucionalizirana oblika identitarnih konstrukcija u bosanskohercegovačkom kulturnom kontekstu, a samo

[27] R. Barthes, Routledge, London and New York, 2003. str. 34 – 35.

jedan sloj njene leksičke strukture – antroponimijski – svjedoči o tekstu koji je pogodan za jedan interkulturalni pristup. Njezin imenski repertoar ima svoje uporište u heterogenom bosanskohercegovačkom antroponimijskom sustavu. Pored imena orijentalnog porijekla, koja su prilagođena našoj jezičnoj strukturi, nalazimo i kršćanska, kao i narodna imena, posebno u ženskoj antroponimnoj građi. Ona se time danas lišava i uspješno brani od ideološkog i političkog naboja koji joj se, izvodeći je uz ilahije i kaside, nastoji upisati. Identiteti, istina, mogu funkcionirati kao tačke identifikacije samo zato jer imaju sposobnost da isključe "prezreno". Tekstna analiza sevdalinke pokazala bi vjerovatno da ne pripada isključujućem tipu teksta. Naprotiv! Uključujuči je i to na više razina.

Osim toga, usko gramatički gledano, naročito tvorbena struktura, i muških, i ženskih imena, pokazuje obličke tendencije tipične za ovo podneblje, kao i izrazita antroponimijska slojevitost. Bogatija ženska antroponimija potvrđuje sevdalinku kao pjesmu sa margine, naročito kad je uspoređena sa epikom, koja je u tom smislu znatno siromašnija, što je na neki način i očekivano jer epski je diskurs muškocentričan; to je jezik iz muške govorne pozicije. On je izraz i odraz patrijarhalnog društva koje ne ohrabruje žensku prisutnost u javnosti. I jedna i druga nastajale su u vrijeme jakog, patrijarhalnog porodičnog modela sa prevlašću muškarca kao *glave kuće*, muža ili oca, i inferiornim statusom žene kao *ženske glave*.[28]

Osim toga, različitost ovih dvaju diskursa očituje se i na planu funkcije imena. Naime, imena u sevdalinici, a posebno ženska, imaju najčešće nominativnu funkciju, a znatno rjeđe asocijativnu, dok se u epici mogu iščitati i neka druga značenja, a najprije socijalna. U sevdalinkama češće nadimak funkcionira kao ime, odnosno ime je porijeklom hipokoristik, što je opet rezultat njezine prirode, budući da je ona subjektivizirana, da pjeva o sevdahu i ljubavi. Time se onda aktueliziraju i afektivna značenje. U epskoj pjesmi nadimak je češće uslovljen desetercem i razbijanjem monotonije. I na kraju, da zaključimo: antroponimi su u sevdalinci jake pozicije u dva slučaja: prvo, kad se pokušava nacionalizirati, jer Identiteti se konstruiraju kroz razlike a ne izvan njih. Pozitivna značenja kao i identiteti konstruiraju se samo preko odnosa s Drugim putem konstitutivnog izvanjskog (Derrida, 1981). I drugo, kad se ovom umjetničkom iskazu pristupa feminološki i kontrastivno u odnosu na epski diskurs.

Zato ću, ne slučajno, ovo tekst završiti riječima iz pisma fra Josipa Markušića upućenog 5. aprila 1939. prijatelju i bivšem ministru vjera u vladi Jugoslavije Tugomiru Alaupoviću, u kojem se oštro protivi podjeli BiH između Beograda i Zagreba:

"Ustani i ne daj da se dijeli Bosna, u ostalo se slabo razumijem - nije ni Hrvat, ni Srbin, ni Slaven [Musliman] koji dopusti da se krti Zemlja Bosna. Ona cjelokupna jedini je pouzdani vezioc rukoveti koji su bogomodređene

[28] Ovo su inače frazemi visokog stupnja frekvencije u jeziku epskih pjesama, a koje ne nalazimo u lirskim pjesmam

da budu jedna državna cjelina, jedan snop. Koja rukovet ispane, nju ne kupi kućna čeljad, jer je to uvijek firaunska nafaka. Kud se inače, pa po strašnoj našoj ne daj Bože sudbini, Bosna razdijeli, tuda će udariti pukotina cjeline, kao šeper posred kuće i ognjišta. I na koncu konca ako nas razdijele bit će opet: udri Jovo nanovo, jer je to narod čija je duša dijelom isprepletena, a dijelom u zemlju zakopana."[1]

Izvori i literatura

*Izvori***:**

Lovrenović, I. (2004), *Za gradom jabuka*, Sarajevo: Biblioteka *Dani***.**

*Referencije***:**

Barthes, R. (2003). *Routledge*. London and New York.

Derrida, J., (1981). Positions, trans. Alan Bass, Chicago: University of Chicago Press.

Grković, M. (1985). *O ličnim imenima jugoslovenskih Roma*. Jezik i kultura. Sarajevo: Institut za proučavanje nacionalnih odnosa.

Katnić-Bakaršić, M. (2001). *Stilistika*. Sarajevo: Ljiljan.

Kazaz, E. (2011). *Unutarnji otpor kanon i patrijarhalnoj moći – karnevalski potencijal sevdalinke*. Zagreb: Behar.

Lovrenović, I. (2004). *Za gradom jabuka*. Sarajevo: Biblioteka Dani.

Mahmutovć, A. (2011). *Antroponimija bošnjačke epske pjesme*. Balkan kao interkulturalni kod. Poznanj: Institut za slavensku filologiju.

Pierini, P. (2008). *Opening a Pandora's Box: Proper name in English Phraseology*. Rome: Linguistic online.

Oršolić, M."Socijalno-politički pogledi fra Josipa Markušića", u: Angažirani svećenik, str. 169-170.

Stefanović, M. (1996). *Feminološki pristup usmenoj književnosti*. Beograd: Profemina.

Smailović, I. (1978). *Lična imena neorijentalnog porijekla u bosanskohercegovačkih muslimana*. Sarajevo: Književni jezik.

Šimundić, M. (1978). *O etimologiji nekih frekventnih imena*. Sarajevo: Književni jezik.

Šimunović, P. (2003). *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*. Zagreb: Golden marketing.

Abstract

Anthroponymy in sevdalinka – identity of sevdalinka

This paper examines the characteristics of the layers anthroponymy of Bosnian love songs, folk songs known as sevdalinka. Because the names are always motivated by the reality that in themselves carry much more than linguistic data, we will analyze them structurally, etymologically and functional because it is artisitic text. The analysis will be based on the text stylistics and onomastic stylistics stylistics, but here we sevdalinka kontradiskursu access as compared to the epic poem.

Key words*: sevdalinka*, a*nthroponymy*, *epic*, *text stylistics*, *stylistics onomastics.*

BADNJE GOBINJANJE I KIĆENJE U KULTURNOJ BAŠTINI HRVATA

Marko Dragić

Sažetak

U radu se navodi i multidisciplinarno interpretira četrdesetak primjera badnjega gobinjanja i kićenja. Nekoć se zelenilom, najčešće bršljanovim, lovorovim i maslinovim grančicama kitilo: domove, štale, dvorove, njive, voćnjake, maslinike, vrtove, pčelinjake, badnjake, groblja. Kićenje zelenilom imalo je apotropejsku i estetsku funkciju.

U znanstvenoj i stručnoj literaturi nedostatni su podatci o badnjem gobinjanju i kićenju u tradicijskoj kulturi Hrvata. Takvih je primjera u ovom radu desetak. Stoga se u radu navodi preko trideset suvremenih zapisa koji su nastajali od 2007. do 2013. godine u Republici Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Republici Crnoj Gori. Prosječna starost informanata je osamdeset godina. U radu se navodi i nekoliko srpskih i ruskih pravoslavnih običaja.

Ključne riječi: Badnji dan, bršljan, lovor, djeca, djevojke.

Uvod

Badnjak (Badnji dan, Badnjica, Bonji dan) dan je uoči Božića, a u katoličkom kalendaru je i dan Adama i Eve. Badnjak svoj naziv baštini od starocrkvenoslavenskoga glagola *bъdeti– bdjeti,* ili od pridjeva *badar*i od toga izvedenoga glagola *razbadriti se – razbuditi se, biti budan.* To tumačenje afirmira i romanski naziv *vigilia – bdijenje, noćno stražarenje.* Naziv *vilija, vilija Božja* zadržao i kod Hrvata po sjevernom Jadranu, a kod nekih kajkavaca *Božićno navečerje* naziv je za Badnjak.[1] Badnjak je naziv za drvo *badnjak,* a u Barbarićima kod Čitluka badnjakom je nazivan onaj koji je nosio badnjak.

[1] Milovan Gavazzi, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja,* III. izdanje, Hrvatski sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 128-129.

Badnjak je u folklornom pogledu najbogatiji dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, a po običajima, obredima i ophodima koji ga karakteriziraju može se podijeliti na: *Badnje jutro i dan* i *Badnju noć.*Badnje jutro i dan karakteriziraju: dječji jutarnji čestitarski ophodi (kvočke, položaj, badnjičari); obredi, običaji i vjerovanja vezana uz drvo badnjak[2]; post i priprava hrane za Božić; pravljenje božićne svijeće; kićenje zelenilom, najčešće bršljanovim, lovorovim i maslinovim grančicama: domova, štala, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka, groblja; gobin, gobinjanje; badnje koledanje; blagoslov ovaca; glorijani; škropljenje blagoslovljenom vodom: ukućana, domova, štala, stoke, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka; pučka vjerovanja i proricanja. Badnju noć karakteriziraju: unošenje badnjaka, posipanje žitom badnjaka i onoga koji ga unosi; slama; svijeće; molitva; večera; bor; jaslice; čekanje polnoćke; zdravice; čestitarski ophodi: koledanje, betlehemari, betlemašice, kabanari, posjete prijatelja i susjeda; odlazak na polnoćku.

U znanstvenoj i stručnoj literaturi nedostatni su podatci o badnjem gobinjanju i kićenju u tradicijskoj kulturi Hrvata.Takvih je primjera u ovom radu desetak. Stoga se u radu navodi preko trideset suvremenih zapisa koji su nastali u Republici Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Republici Crnoj Gori.[3] U radu se navodi i nekoliko srpskih i ruskih pravoslavnih običaja.

1. Gobin, gobinjanje

Gobino je kod starih leksikologa sinonim za triticum spelta, pa je prema tome gobinja pletenica ili trak od lišća ili cvijeća što se stavlja kao nakit na zidove, vrata, pričvršćen na krajevima, a u srijedi visi; sinonim girlanda. Gobinji su u srednjoj Dalmaciji naziv za velike božićne kolače koji se stavljaju na trpezu okićenu lovorikama.[4] U Omišu gobin je naziv za slamu koja se unosila u domove na badnju večer.[5]

U ruskom jeziku gobina je naziv za obilje, bogatstvo, žetvu. U staro-bugarskom gobino znači obilje, izobilje, pretek. U staro-crkveno-slavenskom gobino je naziv za poljske plodove, prinose. U hrvatskom i srpskom jeziku gobino je sinonim i za pljevu.[6] Petar Skok smatra da je ta riječ posuđenica

---

[2] Vidi: Marko Dragić, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi,* Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 1., Split, 2008., str. 67-91.

[3] To su primjeri koje je zapisali autor rada i njegovi studenti kojima je bio mentorom pri pisanju seminarskih, završnih i diplomskih radova.

[4] Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga prva A–J, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1971., str. 583.

[5] Ivona Jerčić zapisala je 2011. godine u Omišu.

[6] Radmila Kajmaković, *Božićni običaji*, Etnologija, NS, XV-XVI, Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu, Sarajevo, 1961., str. 223.

od gotske riječi gabei, a ta riječ baštini svoj naziv od latinske riječi habeo 2. (imati, posjedovati).[7]

U mnogim krajevima svijeće su stavljane u posudu napunjenu žitom. Svijeće zabodene u žito, u livanjskom kraju, primjerice, zajedno se nazivaju gobin, a za vrijeme božićnih blagdana stoje na siniji (stolu za blagovanje) ispred domaćina. Visočki su Hrvati gobinom nazivali božićne svijeće i žito u rešetu oko kruha. U Poljicima su božićna slama i zelenilo kojim je okićen božićni kruh, također, nazivani gobinom. Gobinjanje je naziv za božićno kićenje u stonskom kraju, a u okolici Neuma gobin je naziv za grane bršljana kojim su se prije sunca kitili: domovi, groblja, štale, torovi, njive.[8]

U stolačkom kraju dan prije Badnje večeri, djevojke uberu bršljan za gobinjanje. Kad svane Badnje jutro djevojke kite cijelu kuću, groblja, njive, štale, pojate, torove, čardake, ulišta, krave, ovce, konje, stogove, a momci idu u brda po badnjake. Na Badnje jutro domaćin kuće kaže:

> Djeco moja, badnje je jutro, trebali bi obići sve naše imanje, polja, stogove, guvna, sve.
>
> "Hoćemo, ćaća!" "Neka djeco moja" kaže baba "da vas blagoslovim da idete sa srećom, a s njom se i vratite."
>
> U ime Oca i Sina i Duha Svetoga. Izmolit ćemo Vjerovanje - svi mole - Amen.
>
> -Bog vas pomogao djeco.
>
> Djeca odlaze a susjedi dolaze, po starom običaju čestitati Badnje jutro. "Hvaljen Isus, domaćine. Sretno vam Badnje jutro." "I s tobom zajedno" odgovara domaćin.
>
> "Kako vas pohodi?"
>
> "Dobro hvala Bogu."
>
> "Gdje je omladina?"
>
> "Otišla okititi imanje bršljanom, trebali bi se i vratiti."

Dok se oni pričaju, na vrata dolaze djeca koja se smiju i šale.

> "Hvaljen Isus, malo smo se zabavili u stogovima." "A, to smo se od tebe i nadali, sine." Ha, ha, ha - svi nazočni se smiju. "A, od koga ćeš se nadati nego od njega."
>
> "Pa mogli bi pjevati, hajde domaćine, diži:
>
> Oj, bršljane goro sveta,
> veselo, veselo.
> Kitiš dvore cijelog svijeta,
> veselo,veselo.
> Juhuuuu...

[7] Petar Skok, *nav.dj.*, str. 583.

[8] Radmila Kajmaković, *nav. dj*., str. 223.

Nazdravimo ljudi, gdje ove godine tu i dogodine!
Dao Bog, još ovoliko!
Manje cura, više nevjesta!
Živili - ponovno pjesma!

Na tri grane, tri jabuke,
veselo, veselo.
Na četvrtoj sokol bijeli,
veselo,veselo.
Veselo je srce moje,
veselo, veselo.[9]

Bršljanom s rodnim bobicama posebno je kićena zaoblica i časnica.[10] Na Badnji dan bi bršljan poškropili i izmolili Vjerovanje i u skupinama bi se išlo gobinjati uz pjesmu: *Oj bršljane goro sveta,veselo,veselo* / *Kitiš dvore cijelog svijeta, veselo, veselo.* Onda bi se išlo po kućama i čestitalo, bršljanom bi zakitili kućnog domaćina za vrat, a on bi častio rakijom i suhim smokvama.[11]

U Popovom polju i katolici i pravoslavci kićenje na Badnji dan nazivaju *gobinjanje.*[12]

U unešićkom kraju nekoliko dana prije Božića, najviše djeca ali i stariji, imali su običaj *bršljenom* i drugim zelenilom okititi sve kuće, štale, staje i *pojete*[13]. Obavljala su se čišćenja oko kuća i natjecalo se čija će kuća i dvorište biti najljepši.[14] Isto je i u Danilu.[15]

2. Kićenje

Koncem 19. stoljeća u zagrebačkom kraju zidovi su bili iskićeni borovinom i jelovinom. Tramovi su bili nakićeni zelenim grančicama, a na tankim nitima njihale su se po zraku *jabuke-božićnice*. Glavni znak badnjaka u starim hrvatskim kućama bio je *jež* – jabuka obložena lješnjacima koja je visjela

---

[9] Marijani Jerinić 2009. godine kazala je Dana Pažindjev Bošković.

[10] U Stocu 20. prosinca 2006. god. zapisala je Helena Raguž, a kazao joj je njezin otac Nikola Raguž.

[11] Vedrani Pažin ispričala je 2008. god. Anica Vujnović rođ. 1930. god. na Vjetreniku.

[12] Ljubo Mićević, *Život i običaji Popovaca*, Knjiga LXV Srpskog Etnografskog Zbornika, Beograd, 1952.,str. 145.

[13] Pojeta (pojata) = gospodarski objekt u kojem se nalazi sijeno i slama; štala.

[14] Kristini Jurić 2009. godine kazao je njezin djed Josip Jurić (Markuzin), rođen 1933. u Planjanima.

[15] Usp. Ivo Furčić, *Narodno stvaralaštvo šibenskoga područja, III Mjesta u šibenskom zaleđu*, Muzej grada Šibenika, Šibenik, 1988., str. 203.

nad stolom. Domovi su kićeni *zvijezdom – repačom* i *Svetim Duhom.* Idući za Polnoćku, djevojke i žene su u rukama nosile ružmarin, te je miris tamjana i ružmarina ispunjao svu crkvu.[16] Gavazzi navodi da se u imotskom kraju kitilo bršljanom izričito kao zaštita od vještica.[17] Po nekim poljičkim selima po zalasku sunca svećenik je u crkvi blagoslivljalo: *kiće* (blagoslovljeno zelenilo) – *rukovet javora*[18]*, rute*[19]*, brščana, rujevine*[20] *a maslinovine zanajviše*; te sol i vrč vode. Domovi, meso, slanina i kolači kićeni su i kaduljom.[21] Djeca su, i u Hlebinama, kitila domove. U Prigorju su žene ili djevojke pravile ili kupile papirnati vjenčić, te ga tankim koncem vješale iznad stola. Ptica koja je visjela s njega lepršala je kao da je živa, a simbolizirala je Svetoga Duha. U okolici Zagreba božićnim su ukrasom bile grane imele ili bršljana, a obično su bile obješene o gredu iznad stola. Posebno je živopisno kićenje doma bilo u Oroslavlju kod Donje Stubice, gdje bi se o stropne grede pričvrstila okosnica od štapova i obložila bi se zelenim okićenim jelovim granama. U Mateju bi se o stropnu gredu pričvrstio dio jelova stabla, i to u položaju kako drvo raste, s kojeg su se račvale četiri ili više grana, urešenih jabukama i orasima. U Bednji kod Varaždina, na Badnju večer, ljudi su kuće kitili: borovim grančicama, jabukama, bršljanom. Bački su Hrvati kuće kitili figuricama od tijesta, te granama voćke koju bi otrgnuli na dan Svete Lucije i stavili u vodu da procvjeta do Badnjaka.[22]

U poljičkom kraju djeca svu kuću iznutra kite i donose slamu za prostrti. Po toj slami djeca skaču i valjaju se kroz sve božićne dane.[23] Neki su se domovi u Šestanovcu kitili cvijećem i plodovima, posebno zelenilom, a najčešće su to činila djeca.[24] U Glavini Donjoj mladi bi nabrali grančice bršljana te njime okitili sva vrata i zidove kuća. [25] U Nevestu kod Unešića djeca bi išla u bršljan

---

[16] Ksaver Šandor Đalski, *Badnjak*, u: Ksaver Šandor Đalski I, PSHK, knj. 50, Matica hrvatska, Zora, Zagreb, 1964., str. 96-103.

[17] Milovan Gavazzi, *nav. dj.*, str. 151.

[18] Javor je stablo koje izraste do 35 metara, a debljina mu može biti i preko jednog metra. Listovi su mu 8-16 cm. List javora simbol je Kanade i nalazi se na zastavi te države.

[19] Ruta je zimzeleni polugrm sa sivo-zelenim listovima. Nekoć se ta biljka koristila kao lijek.

[20] Rujevina je grm visok 5-7 metara. Uzgaja se u vrtovima i parkovima kao ukrasna biljka.

[21] Frano Ivanišević, *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split, 1987., str. 436.

[22] Dunja Rihtman-Auguštin, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb 1995, str. 66-68.

[23] Miji Gojsalić 11. rujna 2007. god. u Poljicima ispričao je Ivan Gojsalić, sin Matije, rođ. 1954.

[24] Daria Čikeš zapisala je 2008. godine. Kazali su joj: Mate Dujmović, rođ. 1954. u Grabovcu (Šestanovac) i Milica Dujmović rođ. 1924. Grabovac (Šestanovac). Kazivači i danas žive u rodnom mjestu.

[25] Aniti Cvitković Karin 2008. godine kazala je Dara Divić, djev. Vujčić, rođ 1934. god., živi u Glavini Donjoj, selu Imotske krajine.

za "okitit" kuću, a snažni muškarci odlazili su po badnjake.[26] U Mimicama kod Omiša na Badnji dan se na polju radilo samo do podne jer je na taj dan bilo posla za svakoga. Djeca su brala bršljan za okititi kuće i božićni kolač. Ženske su pekle kruh u peći, a trebale su ispeći dosta da *izdura cile praznike*.[27] U Svinišću djeca su se utrkivala tko će ubrati bršljan s više bobica, a prije dolaska djece iz susjedstva, jer su i oni dolazili u kršćana brati bršljan. Pred noć bi se kitile kuće i staje bršljanom, maslinom i javorom. Bršljanom se kiti i božićni kolač.[28] U Trbounju kod Drniša sve kuće se okite poljskim cvijećem i zelenilom.[29] U Dugopolju kod Splita kuće su kićene bršljanom.[30] U Zagvozdu kod Imotskoga, na Badnji dan bi se skinula sva komaštra[31] i stavila na žrvanj, a iznad svih otvora u kući *zadio bi se bršćan*.[32]

Djevojke i žene, i u zapadnoj Hercegovini, kiticama bršljana kitile su kuće. Obilazila su se i kitila groblja spominjući pokojnike. U Gornjim Radišićima kod Ljubuškoga kuće bi se bršljanom kitile kad padne mrak i zazvone crkvena zvona.[33] U vrijeme osmanske okupacije u Bosni i Hercegovini (1463-1878) okićene kuće bile su znak raspoznavanja tko slavi Božić i kome se može čestitati.

Zelenim grančicama kitile su se i svete slike i kipovi. Zelenilo koje je ukrašavalo domove imalo je apotropejsku[34] i estetsku funkciju. Uresi koji su krasili domove imali su estetsku funkciju.

Prije stotinu pedeset godina djevojke u Srijemu i Slavoniji, na Badnji dan bi pripravile cvijeća: bosiljka, ružmarina, rutvice, bršljana, smilja i kovilja,

---

[26] Jelena Dželalija zapisala je 2009. godine u mjestu Nevest koje pripada općini Unešić, a smješten je 30-ak km sjeveroistočno od Šibenika. Kazala joj je Luca Dželalija, rođena 1937., djev. Škrapić.

[27] Mladena Mimica zapisala je lipnja 2007. g. u Mimicama kod Omiša, a kazao joj je Ivo Mimica Marin (rođ. 1928. god. u Mimicama).

[28] Ana Tafra zapisala je 2011. god. u Svinišću. Kazali su joj: MarijaSovulj (rođ. 1932.), Ivka-Popović (rođ. 1935.), i MarkoTafra, rođ. 1924. godine.

[29] Darija Matić zapisala je 2006. godine. Kazivale su joj: Marija Matić (djev. Čupić, rođ. 1931. g. u Trbounju), Nikola - Mirko Matić (rođ. 1928. g. u Trbonju), Marija Ramljak (djev. Novaković, rođ. 1935. u Siveriću), Cvita Matić (djev. Matić, rođ. 1906. g. u Trbounju), Ana Vukušić (djev. Matić, rođ. 1925. u Trbounju).

[30] U Dugopolju kod Splita u ljeto 2007. godine zapisala je Ivana Armanda, a kazala joj je Anka Radan rođ. 1939. god. u Dugopolju.

[31] Komaštra – lanac iznad ognjišta o koji su se vješali lonci.

[32] U Zagvozdu kod Imotskoga 14. svibnja 2007. god. zapisala je Ivana Čagalj, a kazao joj je don Jakov Cikojević, zagvoški župnik.

[33] U Gornjim Radišićima kod Ljubuškoga Mirko Tomić zapisao je u lipnju 2007. g., a kazala mu je Kata Tomić (rođ. 1922. god.). Kazivačica ističe da je taj običaj *živio kad je ona bila djevojčica, danas se može naći u pojedinim obiteljima, ali sve više izumire*.

[34] O tome više: Marko Dragić, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina br. 3, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2007., 369-390.

mlada žita i kukuruza, koje su oko svete Lucije u lonce posijale da im za Božić za kićenje naraste, i time su se kitile idući na Polnoćku. Kada bi zazvonilo jedanaest sati prestajale su igre i spremalo se na Polnoćku. U svakoj kući gorjela je svijeća cijelu noć. Ako bi bila pomrčina neki bi upalili fenjer, a neki baklje od isušenih i stučenih hrastića i s tim bi svijetlili od kuće do crkve i od crkve do kuće.[35]

Običaj kićenja zelenilom prisutan je i kod pravoslavaca. Djeca bršljanom ili lovorikom kite kuće, torove, staje, pojate, groblja i njive.[36]

2.1. Simbolika

U kršćanskoj tradicijskoj kulturi bršljan se povezuje sa smrću i besmrtnošću. To je zimzelena biljka koja simbolizira vjernost i vječnost. Budući bršljan čvrsto prianja uz podlogu, time simbolizira privrženost i vječni osjećaj.[37]

U hrvatskoj je duhovnosti bršljan sveta biljka, jer se po predaji, Isus rodio u štalici obrasloj bršljanom. Također je u tradiciji Hrvata vjerovanje da je bršljan izrastao iznad vrata gdje se Isus rodio. Kada su Židovi ubijali djecu, tražeći Isusa da ga ubiju, domaćini su na kuću stavljali bršljanovu grančicu. Kada su došli do Isusove kuće, vidjeli su bršljan i otišli jer su mislili da su tu već bili.[38]

Lovor u kršćanstvu simbolizira pobjedu, vječnost i čistoću. U drevna vremena pobjednik u natjecanjima bio je okrunjen lovorovim vijencem. Sveti Pavao lovorov vijenac uspoređuje s pobjedom kršćanina. Budući da lovorov list ne vene on simbolizira neprolaznost. U pretkršćansko vrijeme lovor je posvećivan djevicama koje su se zavjetovale na vječno djevičanstvo.[39]

Maslina je biblijska biljka koja ljudima daje izobilje ulja. Bogat urod masline simbolizira Božju providnost. Maslinova grana simbolizira mir. Po prestanku potopa Bog se sjeti Noe koji ispusti golubicu da vidi je li voda nestala sa zemlje. (9) Ali golubica ne nađe uporišta nogama te se vrati k njemu u korablju, jer voda još pokrivaše svu površinu; on pruži ruku, uhvati golubicu te je unese k sebi u korablju. (10) Počeka još sedam dana pa opet pusti golubicu iz korablje. (11) Prema večeri golubica se vrati k njemu, i gle! u kljunu joj svjež

---

[35] Mijat Stojanović, *Slike iz domaćega života slavonskog naroda i iz prirode, s dodatkom Slavonske pučke sigre,* U Zemunu, Tiskarnicom Ignjata Karla Sopross, 1858., str. 42.

[36] Ljubo Mićević, *nav. dj.*, str. 143.

[37] *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, priredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990, str. 178.

[38] Bjonda Visković zapisala je 2009. godine. Kazala joj je Mara Visković - Kasaluša, rođ. Kasalo iz Lenđerovine (Rovna) rođena 1925. god. u Lenđerovni.

[39] *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, priredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 389.

maslinov list; tako je Noa doznao da su opale vode sa zemlje. (12) Još počeka sedam dana pa opet pusti golubicu: više mu se nije vratila. (13) Šest stotina prve godine Noina života, prvoga mjeseca, prvog dana u mjesecu uzmakoše vode sa zemlje. Noa skine pokrov s korablje i pogleda: površina okopnjela. (14) A drugoga mjeseca, sedamnaestog dana u mjesecu, zemlja bijaše suha.[40]

Kadulja je iznimno ljekovita biljka i koristi se za liječenje od mnogih bolesti. Kadulja je pronađena u grobnicama egipatskih faraona, a bila je glavni sastojak smjese koja se koristila za balzamiranje. Kao lijek koristili su je drevni Grci i Rimljani. Od listova kadulje, rute i latica ruže u srednjem vijeku spravljao se ljubavni napitak. U vrijeme Karla Velikoga kadulju su sadili u vrtovima. Zbog iznimne ljekovitosti kadulja se smatra svetom biljkom.

3. Bor

Božićno drvo simbolizira Krista koji je stablo života i svjetlo svijeta. Najstariji korijeni sječe božićnoga bora sežu u 1521. g. kada se njemačkom gradu Schlettsatdtu spominje zabrana sječe *majeva* na blagdan Svetoga Tome (21. prosinca). U početku je božićno drvce bilo bjelogorično. U hrvatskoj i južnoslavenskoj mitologiji bor je stablom života. Jelka je božićno drvo katolika i pravoslavnih Rusa. Običaj kićenja bora ili jelke Hrvati su preuzeli od srednjoeuropskih naroda u drugoj polovici 19. stoljeća. Najstariji podatci o kićenju božićnoga drvca kod Hrvata sežu u 1881. u sjeverozapadnim krajevima; 1895. u Splitu, te Hlebinama 1896. godine.[41]

Nekoć se božićno drvce kitilo svijećama, orasima obojenim u srebrnu ili zlatnu boju, lješnjacima, jabukama, smokvama, bombonama, ukrasnim šarenim svjetlucavim papirima. Koncem 19. st. u zagrebačkom je kraju, u pročelju je stajao "dosta visok mlad bor, urešen pozlaćenim jabukama, orasima, lješnjacima, sitnim svjećicama od voska i lancima od papira raznih boja."[42]

U kaštelanskom kraju kitio se smrič. U Hrvatskom je Zagorju božićna jelka nazivana i germanizmom krizbam. Isto je i u nekim drugim krajevima. U Bosnu i Hercegovinu je taj naziv ušao u uporabu šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća s odlaskom ljudi na rad u zapadnoeuropske zemlje.

U Bočkinjcima kod Donjega Miholjca u Slavoniji, poslije večere anđeo u kuću unaša bor, a to bi bio netko od ukućana umotan u bijelu ponjavu. Onda bi djeca i netko od starijih kitili bor. Ukrasi su bili ručno izrađeni od "oreja, češera, šarenog papira, ili kod licitara kupljeni saloni, bebice, konjići, srca,

---

[40] Biblija, *Prestanak potopa.*

[41] Dunja Rihtman-Auguštin, *nav. dj.*, str. 62-66.

[42] Ksaver Šandor Đalski, *Badnjak*, u: Ksaver Šandor Đalski I, PSHK, knj. 50, Matica hrvatska, Zora, Zagreb, 1964., str. 96.

anđeli i drugi ukrasi".[43] Različitim kuglicama, orasima umotanim u "zlatnom papiru", marcipanima, bombonima, jabukama bor se kitio u Badljevini kod Pakraca.[44] U Požegi se jelka ukrašava suhim voćem, "slatkim ukrasima", a obavezno ispod nje se stavlja voće kao simbol obilja. [45]

Premda je kićenje božićnog drvca star običaj, u šestanovačkom kraju, on nije bio raširen sve do kraja 19. stoljeća. Stabla su se ukrašavala jabukama, šljivama, kruškama te raznim slasticama i ukrasima izrađenim od papira, najčešće lancima te raznim papirima. Čest su i lijep ukras bili pozlaćeni orasi i lješnjaci te komadići vate, voska ili papira koji su simbolizirali snijeg na drvcu. Imućniji su imali posebne figurice i ukrase. Ispod drvca su se stavljale jaslice izrađene od drva.[46] U Kreševu kod Šestanovca na vrh bora obavezno se stavlja zvijezda repatica, jer je ona bila na nebu kad se Isus rodio.[47]

Za iločku djecu posebno je veselje bilo unošenje krizbana (u starini je to bila smreka – fenja, a u novije vrijeme jelka ili bor) koji su potom zajednički kitili. Ispod su postavljali jaslice - Betlehem, za koje su najčešće sami pravili figure ili ih izrezivali od papira. Domaćica bi ispekla posebni krug - badnjaču, ukrašen figurama: u sredinu ruža, a postrance kvočka s pilićima, bure s vinom, plug s oračem, svinjske noge, dva roga te mjesec i zvijezda. Za večeru se pripremala riblja čorba ili juha od rajčica, grah ili krumpir salata, rezanci s orasima ili makom i dr.[48]

Poslije večere jelke se kite u vareškom kraju, a pod njih se stavljaju krsnice i *janje* koje je od tijesta pripravljeno na blagdan Svete Lucije. Prije su se jelke ukrašavale, raznim ukrasnim papirima, šišarikama, orasima, onda papirima od bombona koje je trebalo poslije Božića otvoriti.[49] Muškarci bi

---

[43] U Bočkinjcima kod Donjega Miholjca u Slavoniji zapisala je u svibnju 2007. god. Ema Reitober, a kazala joj je Slavica Barić (djev. Zdelar, rođ. 1960. g.). Kazivačica ističe da se samo dio tih običaja sačuvao do naših dana.

[44] Ivana Kop zapisala je svibnja 2007. g. u Badljevini kod Pakraca, a kazali su joj njezina baka Emilija Kop (djev. Magdić, rođ. 1936. god.). Otac je kazivačice Nijemac koji je nestao u Drugom svjetskom ratu. Obitelji Kop također su njemačkoga podrijetla. U kazivanju su sudjelovali i Ivanin djed Franjo Kop (rođ. 1934. god.) i Katica Grčević (djev. Matijević, rođ. 1935. god.).

[45] Ivani Đimoti 2008. godine kazao je Ivan Đimoti, rođ. 1929. god. u Ljeskovici kod Požege.

[46] Daria Čikeš zapisala je 2008. godine. Kazali su joj: Mate Dujmović, rođ. 1954. u Grabovcu (Šestanovac) i Milica Dujmović rođ. 1924. Grabovac (Šestanovac). Kazivači i danas žive u rodnom mjestu.

[47] Aniti Kekez kazao je Marko Kovačević iz Kreševa Polja kod Šestanovca. Kazivač je umro.

[48] Marijani Bošnjak kazala je 2009. god. Jelica Matković, djevojački Boban, rođena 1944. god. u Iloku. Živi u ulici Matije Gupca u Iloku.

[49] Gordana Vujica zapisala je 6. srpnja 2007. god. u Gromiljaku kod Kiseljaka, kazivala Ruža Franković (djev. Biletić, rođ.1928. u Gromiljaku kod Kiseljaka).

iz planine Zvijezde[50] donosili krizban, jelku ili bor, koji bi djeca okitila. Ispod okićene jelke stajalo bi žito ili pšenica i janje napravljeno od tijesta. Pojedini domovi imali su i jaslice, simboličan prikaz Isusovog rođenja najčešće ručno izrađenih.[51]

Probušenim orasima i pamukom jelka se kitila u Rakitnu kod Posušja.[52] Božićno drvce bi se unosilo u kuću na Badnji dan, a iznosilo bi se na Sveta tri kralja. Božićno drvce je obično zimzeleno stablo (jela, smreka, bor), koje se unosi u kuću ili se postavlja vani na otvoreno, a tijekom dana na Badnjak kiti se kuglicama, božićnim lampicama, raznobojnim svjetiljkama. Na vrh drvca postavlja se anđeo ili pak zvijezda repatica, koja predstavlja Betlehemsku zvijezdu iz pripovijesti o rođenju Isusa Krista. Dok se četrdesetih godina ukrašavalo jabukama, orasima, voskom, vunom, narančama, šljivama, kruškama, papirnatim lancima, srebrenim i zlatnim nitima. Često se bor kitio i svijećama, koje su simbol nade i božanstva. Taj se običaj i danas održao u mnogim obiteljima, ali ipak pojedine obitelji postavljaju božićno drvce mnogo ranije, pa čak krajem studenoga, posebno vlasnici trgovina.[53] U Grabovici kod Mostara jelka se kitila ručno rađenim nakitom, vezenim orasima ili kockama šećera ili različitim oblicima izrađenim od slame, izvezenim vunom u boji ili perlicama.[54]

---

[50] O planini Zvijezda i danas se pripovijeda: "Danas je naša planina Zvijezda nepristupačna, neplodna, obrasla šumom ali naši preci su kazivali kako je Zvijezda prije bila puno drugačija to jest čista suprotnost Zvijezdi kakva je dan danas. Postoji tu jedna priča o Mari koja je pred udaju, eto išla brat' cvijeće po Zvijezdi, kako je to običaj bio, ali ne osta zdrava, kažu da je dok je brala cvijeće, ubrala nekakav cvijet oko kojeg se bila oplela trava zaborava i mirisala ga pa se nikad jadna više nije mogla povratit' k' o što'no kažu u prisebno stanje. Njen je dragan rad' toga gorke suze lio i Zvijezdu prokleo jer je takav otrov iznjedrila a pjesma kaže: Zvjezdan-goro, ti prokleta bila, / kao i ja teške suze lila, / momačka te noga ne gazila, / što si mene s dragom rastavila. / Moja draga po teb' cvijeće brala, / cvijeće brala pa ga mirisala, / među cvijeće uplela se trava, / uplela se trava zaborava. / Zbog te trave ti prokleta bila, / ledenim se dahom okitila, / 'mjesto cvijeća po teb' rasle strijele, / tanki bori i visoke jele. / Sedam godin' u ledu živjela, / sunčeva te svjetlost ne vidjela, / dah ledeni nek' ti dušu steže, / studen vjetar nek' ti lice reže. Tako se kažu i ostvarilo. Snijeg se nije topio sedam debelih godina a kad se otopio po njoj izraste šuma, gusta i eto, zato je kažu, zbog te kletve Zvijezda ovak'a kakva je danas." (Katarina Pejčinović zapisala je u Varešu kolovoza 2007. godine od Liljane Grgić, rođena 1953. god.)

[51] U Varešu 2008. godine zapisala je Marinela Jelić po sjećanju fra Berislava Kalfića, Ane Jelić, Angele Dodik, Ljubice Kojić.

[52] U Rakitnu 2007. god. Marijani Jelić kazala je Lucika Mihalj-Gabrić, (djev. Mihalj, rođ. 1948. u Rakitnu).

[53] U Crnim Lokvama kod Širokoga Brijega (zaseoku Val) od 7. srpnja 2008. do 31. 1. 2009. god. zapisala je Ana Brekalo. Kazali su joj: Stipe Brekalo, rođ. 1914., Crne Lokve. Stipe Brekalo i Vinko Brekalo, rođ. 1954. god., Crne Lokve, zaseok Poda.

[54] Kristina Zovko zapisala je 2008. u Grabovici kod Mostara, a kazala joj je Maruška Ravlić, djev. Pranjić, rođ. 1946. u Grabovici.

Starinski su boko-kotorski običaji bili da se božićno drvo kiti skromnim ukrasima urađenim od drva i jaslice. Djeca se darivaju orasima, jabukama i "ponekim bombonom".[55]

Usorski puk pjeva Božićne pjesme i kiti bor, ako ranije nije nakićen. Bor se kitio pečenim kolačićima, orasima, vezenim orasima, vezenim kockama šećera, "navijenjenim" suhim šljivama i jabukama. Taj veseli posao uglavnom obavljaju djeca. Momci i cure su išli na "kolikanje." Bacali su se u slamu orasi, lješnjaci (ljeljci). Kada se pronađu u slami onda se "kolika." Zatvore se obje šake, a jedna je puna. Tada se kaže: "Šikoliko, pokoliko, koje je tvoja ruka? Odgovara se: "Šik i ove, daj iz ove!" Cure su momcima davale vezene orahe. Tako se zabavljalo do ponoći.[56]

U slavonskom selu Privlaci nakon unošenja slame čeka se anđeo da unese krizban. Anđeo je uvijek bio netko od susjeda, koji stavi bijelu ponjavu na sebe i takav ide po selu, a djeca su mislila da je to pravi anđeo. Uzele bi se dvije male borove grane, oblikovali bi ih i nakitili jabukama, orasima i bombonima.[57]

*
* *

Zelenilo oko Božića, od pšenice u posudi do zelene grane (može biti i bršljan, kadulja, zimzelen, božikovina, grančica hrasta, javora, napose borovice) odnosno božićnog drvca, izriče prosperitetnu želju za budućim rastom, vitalnošću, napretkom i svekolikim obiljem u sljedećoj godini. Podrijetlo takvog običaja je u novogodišnjim okićenim granama – koje su se u rimsko doba davale bližnjima kao darovi.[58]

Zaključak

Opći je trend u svijetu proučavanje nematerijalne kulturne baštine koju čine usmene predaje, običaji, obredi, ophodi, tradicijski obrti i sl. Prema UNESCO-voj Konvenciji iz 2003. godine nematerijalna kulturna baština ključni je segment prepoznavanja i definiranja kulturnih identiteta koji su osobito ugroženi. Na nužnost čuvanja kulturne baštine u 21. stoljeću poticao je i papa Ivan

---

[55] Željka Ružić zapisala je u Splitu 26. 5. 2008. Kazala joj je Marija Zlodre (djev. Raspović, rođ. 1929.) rodom iz Boke Kotorske.

[56] Marini Pranjić 2008. godine kazala je Ružica Ivić, djev. Nikolić (rođ. 1948.), nastavnica u O. Š. Ivana fra Franje Jukića.

[57] Karmela Grgić zapisala je 2013. godine. Kazala joj je Anica Živković (djev. Miljević) rođena je 1948. godine u Privlaci, gdje se i udala.

[58] Vidi: Marko Dragić, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu. 3 (2008.); 414-440.

Pavao II. Pablo Coelho je slušajući hrvatske klape ustvrdio kako se Hrvati imaju čime ponositi, i tako dalje.

Badnje kićenje zelenilom imalo je apotropejsku i estetsku funkciju. Nekadašnji brojni i raznovrsni običaji gobinjanja i kićenja na Badnji dan iščezli su. Ti običaji ostali su u pamćenju starijih osoba. Tridesetak navedenih kazivača u radu prosječne je starosti osamdeset godina. Najmlađa je informantica rođena 1960. godine. To upućuje na nepovratan zaborav nematerijalne kulturne baštine Hrvata. Stoga je iznimno važno na terenu snimiti hrvatsku duhovnu baštinu. Tako ćemo je oteti zaboravu i ostaviti u nasljeđe pokoljenjima. To je civilizacijski čin našega odnosa spram naših predaka ali i naših pokoljenja.

Običaj kićenja božićnoga bora modificirao se i u naše vrijeme se gotovo uvijek bor kiti prije badnje noći.

Literatura

1. Biblija, *Prestanak potopa,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980.
2. Đalski, Ksaver Šandor, *Badnjak,* u: Ksaver Šandor Đalski I, PSHK, knj. 50, Matica hrvatska, Zora, Zagreb, 1964.
3. Đalski, Ksaver Šandor, *Legenda iz dvorišta kbr. 15,* u: Ksaver Šandor Đalski II, PSHK, knj. 50, Matica hrvatska, Zora, Zagreb, 1964.
4. Furčić, Ivo, *Narodno stvaralaštvo šibenskoga područja, III Mjesta u šibenskom zaleđu,* Muzej grada Šibenika, Šibenik, 1988.
5. Gavazzi, Milovan *Godina dana hrvatskih narodnih običaja,* III. izdanje, Hrvatski sabor kulture, Zagreb 1991.
6. Ilić Oriovčanin, Luka *Narodni slavonski običaji,* Zagreb 1846.
7. Ivanišević, Frano, *Poljica, narodni život i običaji,* reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split 1987.
8. Kajmaković, Radmila, *Božićni običaji,* Etnologija, NS, sv. XV-XVI, Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu, Sarajevo, 1961., str. 221-227.
9. Kutleša, fra Silvestar, *Život i običaji u Imockoj krajini,* Matica hrvatska ogranak Imotski, Imotski 1997.
10. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju* Radovana Ivančevića, priredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990.
11. Mićević, Ljubo, *Život i običaji Popovaca,* Knjiga LXV Srpskog Etnografskog Zbornika, Beograd, 1952.
12. Rihtman-Auguštin, Dunja *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi,* Golden marketing, Zagreb 1995.
13. Skok, Petar *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika,* knjiga prva A – J, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1971.
14. Stojanović, Mijat, *Slike iz domaćega života slavonskog naroda i iz prirode, s dodatkom Slavonske pučke sigre,* Tiskarnicom Ignjata Karla Sopross, Zemun, 1858.

Summary

Christmas Eve custom of gobinjanje and adornment in Croatian cultural heritage

This paper lists and interprets around forty examples of Christmas Eve custom of gobinjanje and adornment in a multidisciplinary way. Once greenery, usually ivy, laurel and olive branches, was used to attire: homes, stables, courtyards, fields, orchards, olive groves, apiaries, Yule logs, cemeteries. Greenery adornment had an apotropaic and aesthetic function.

Information about Christmas Eve gobinjanje and adornment in Croatian traditional culture in scientific and professional literature are insufficient. There are about ten examples of that kind in this paper. Therefore, the paper lists over thirty contemporary notes which have been recorded in Republic of Croatia, Bosnia and Herzegovina and Republic of Montenegro during the period from 2007 to 2013. In average, informants are eightyyears old. The paper also lists a couple of Serbian and Russian orthodox customs.

Key words: Christmas Eve, ivy, laurel, children, girls.

KORIĆANI U DRUGOM SVJETSKOM RATU – PREŠUĆENA STRADANJA, ZLOČINI, ŽRTVE I POČINITELJI

Stipo Pilić

Sažetak

U članku su prikazana prešućena stradanja, zločini, žrtve i počinitelji u Korićanima u Drugom svjetskom ratu. U njemu se daju odnosi između povijesnih zbivanja, vojnih operacija i stradanja, odnosno žrtava tijekom Drugoga svjetskog rata u dva sela: Donjim i Gornjim Korićanima na platou Vlašića. U prvom dijelu prikazuju se zemljopisna, politička, gospodarska i demografska obilježja sela i prostora, napad i osvajanja Njemačke, nastanak NDH-a i razvoj njezinih ustanova i sustava, nastanak i razvoj pobune – ustanka i prve žrtve i zločini vezani uz prostor. Okosnica članka je u drugom dijelu u kojem se pokušavaju razjasniti žrtve i zločini iz prosinca 1941. kada je u jednom kratkom vremenu došlo do stradanja gotovo polovice žrtava, uglavnom civila i nevinih ljudi iz ovih sela. Ovi se događaji u povijesnim izvorima spominju, ali škrto i nejasno. Ovim prešućenim zločinima, osim u usmenoj tradiciji, u historiografiji se nitko nije bavio, iako su razmjeri i žrtava i zločina veliki. U trećem dijelu članka daje se prikaz zbivanja 1942. i 1943. godine na ovim prostorima i u selima, kada dolazi do blagog smirivanja ratnih zbivanja. Četvrti dio daje prikaz rata i stradanja u posljednje dvije godine rata: 1944. i 1945. godine i u poratnom periodu. U posljednjem petom dijelu daje se analiza žrtava i događaja prema vremenu stradanja, dobi, spolu, prostoru stradanja, načinu stradanja i počiniteljima ubojstava. Tu se pokušavaju odrediti mjesta borbi, stradanja – stratišta i grobišta, ali i mogući počinitelji i njihovi prešućeni i prešućivani ratni i poratni zločini.

Ključne riječi: *Drugi svjetski rat, Bosna i Hercegovina, Srednja Bosna, Korićani, poginuli, borbe, stradanja, četnici, ustaše, partizani, odmetnici – pobunjenici, ratni zločini.*

Uvod

Dosadašnja jugoslavenska (i većim dijelom hrvatska) historiografija istraživala je i bavila se povijesnim zbivanjima Drugoga svjetskoga rata selektivno. Pri tome je povijest prikazivana crno- bijelim bojama u kojima su predstavnici crne boje i neprijatelji naših naroda bili: ustaše i četnici (suradnici okupatora), te Nijemci i Talijani kao okupatori koji su smatrani jedinim istinskim zločincima i krivcima za sve zlo koje se događalo. Novija istraživanja otkrivaju nam i slučajeve u kojima se vidi da su i borci pod vodstvom KPJ činili zločine. Zato je o svim slučajevima stradanja i zločina, prije svih civilnih žrtava u istraživanjima potrebno raščlaniti djelovanja svih vojnih postrojbi, na svakom terenu i na osnovi kritike izvora i temeljite analize doći do prikaza povijesnih zbivanja kako je to zaista bilo u prošlosti.

Vojne operacije i ubojstva civilnog, nenaoružanog stanovništva zbivala su se tijekom Drugoga svjetskog rata na prostoru visoravni (platoa) Vlašića, u selu Korićanima i oko njega. Poslije Drugoga svjetskoga rata pobjednici su konstruirali događaje i zbivanja po gore navedenom crno- bijelom obrascu, ne navodeći imena stradalih i poginulih Hrvata od postrojbi Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ-e, koja je do 1943. imala naziv Narodnooslobodilački odredi vojske i dobrovoljački odredi Jugoslavije – NOV i DOJ, a od 1943. Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije – NOV i POJ., te od 1. siječnja 1945. Jugoslavenska armija – JA) i sve okolnosti u kojima je došlo do njihova stradanja. Baveći se žrtvama Drugoga svjetskoga rata neka su mi zbivanja vezana uz Korićane bila nejasna i nelogična. U Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu slučajno sam pronašao nekoliko izvora koji su me izazvali da pokušam odgonetnuti događaje i zbivanja vezana uz stradanja žitelja Korićana u Drugom svjetskom ratu. Budući su me izvori upućivali na arhivsko gradivo u Arhivu Bosne i Hercegovine, stupio sam s istim u suradnju i dobio nekoliko zanimljivih informacija i jedan vrlo vrijedan dokument – izvor[1] koji mi je dopunio sliku zbivanja i stradanja ovoga sela u Drugom svjetskom ratu. Ovaj je rad pokušaj prikaza tih zbivanja, posebno zločina koji se dogodio u prosincu 1941. i o kojem se i u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH-a) do sada malo ili nimalo nije govorilo i pisalo. Rad se bavi lokalnom ili zavičajnom povijesti kao dopuna širim regionalnim, državnim i nacionalnim povijesnim zbivanjima.

Korićani uoči i početkom Drugoga svjetskog rata

Korićani su selo na zaravni planine Vlašić (1943 m). Čine ga dva sela: Donji i Gornji Korićani između 1.250 i 1.330 m nadmorske visine[2] i po tome pripadaju

[1] Ovdje posebno zahvaljujem djelatniku Arhiva Bosne i Hercegovine g-dinu Andreju Rodinisu koji mi je omogućio da dođem do izvornih podataka o Korićanima u Drugom svjetskom ratu.

[2] Ivo Aščić, *Hrvati s Korićana u Srednjoj Bosni: podijeljeno hrvatsko selo,* Politički zatvorenik, prosinac 2008., br. 201., 11-12.

naseljima s najvišom nadmorskom visinom u Bosni i Hercegovini (BiH). Donje Korićane većim dijelom naseljava stanovništvo srpske nacionalnosti i pravoslavne vjere, a u manjem dijelu hrvatsko stanovništvo katoličke vjere. Gornji Korićani su selo u potpunosti naseljeno Hrvatima katolicima. Do 1918. mjesto je pripadalo općini Vlahovići sa sjedištem u Turbetu i kotaru Travnik. Poslije rata od 1923. Kraljevstvo SHS je organizirano u 33 oblasti, a jedna od tih oblasti bila je Travnička sa sjedištem u Travniku. Kotarevi su pojmovno zamijenjeni srezovima[3], ali su u većem dijelu ostali nepromijenjeni. Općine su velikim dijelom ostale iste[4]. Uvođenjem šestosiječanjske diktature 1929. srez Travnik i dio Travničke oblasti ulazi u sastav Primorske banovine[5], a općinska uprava i raspodjela ostaje slična ranijoj. Primorska banovina i srez Travnik pripali su sporazumom Cvetković – Maček 27. travnja 1939. novoosnovanoj Banovini Hrvatskoj[6]. Cijelo vrijeme između dva svjetska rata selo Korićani su vjerojatno pripadali općini Vlahovići – Turbe[7].

Za problem kojim se ovdje bavimo i pokušavamo ga riješiti važno je vidjeti koliko je stanovništva živjelo u Korićanima pred početak Drugog svjetskog rata. Posljednji popis koji nam daje stanovništvo po selima je onaj iz 1921. koji je rađen prema upravnoj podjeli u Austro-Ugarskoj 1910. Po tome popisu Korićani su 1921. imali ukupno 745 stanovnika a od toga pravoslavnih, 292, a katolika 453[8]. Budući je ovdje vjerski sastav stanovništva jednak nacionalnom to znači da je 1921. u Donjim i Gornjim Korićanima bilo 292 pripadnika srpskog i 453 pripadnika hrvatskog stanovništva. Udio srpskog pravoslavnog

---

http://www.hrvatskipolitickiuznici.hr/content/view/1633/4/, 12. 7. 2013.;

http://www.hercegbosna.org/vijesti/bih/koricani-opustosena-katolicka-zupa-na-platou-vlasica-zarasla-u-korov-3712.html, 10. 03. 2012.

[3] *Almanah Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, (dalje: Almanah)* sv. III., 8. dio., 495-496. Srezovi Travničke oblasti su bili: Bugojno, Duvno, Glamoč, Jajce, Livno, Mrkonjić Grad, Prozor, Travnik Zenica i Žepče.

[4] HR HDA 367., Statistika, Republički zavod za statistiku Socijalističke Republike Hrvatske, kut. 64., *Službene novine SHS* , godina X, sreda, 20. juna, 1928., br. 139, XLVI. U biti nije bilo promjena što se tiče Korićana kao sela i općinske vlasti od 1910. do 1945., odnosno 1948.

[5] *Almanah, sv. IV.,* 416., 420., 422., 427., 437., 438. Površina Primorske banovine bila je tada 19.368 km^2 gdje je živjelo 881 211 stanovnika. U Primorskoj banovini bili su srezovi: Benkovac, Biograd na moru, Hvar, Imotski Knin, Livno, Makarska, Metković, Mostar, Preko, Senj, Split I. I II., Supetar, Šibenik i Travnik. Glavni grad bio je Split koji je imao oko 40.000 žitelja. Općine sreza Travnik bile su: Bila Bučići, Opara, Vitez i Vlahovići – Turbe. U općini Vlahovići – Turbe kojoj su pripadali Korićani živjelo je tada 6.110 stanovnika.

[6] Srez Travnik je 1939. imao površinu od 809 km^2 kao i ranije kotar, gdje je živjelo 45.386 stanovnika. Površina Banovine Hrvatske bila je 66.615 km^2 gdje je živjelo 4.024.601 stanovnik. Vidi: Dr. Pavlaković, *Banovina Hrvatska politička, administrativna i ekonomska struktura,* Zagreb, 1939., 73 i 86.

[7] Isto, 147.

[8] *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine*, Državna štamparija Sarajevo, 1932., 218.

stanovništva po popisu je nešto manje od 40%, a hrvatskog katoličkog nešto više od 60%. Iako nisu publicirani rezultati popisa stanovništva 1931. po naseljima, ukupan broj stanovnika u Korićanima te godine bio je 921 stanovnik[9]. Uzmemo li u obzir gornje odnose u vjerskom i nacionalnom udjelu stanovništva, prema tome bi u Korićanima 1931. bilo oko 360 pravoslavnih Srba i 560 katoličkih Hrvata. Jedan od izvora uoči Drugog svjetskog rata koji nam može pomoći za stanje stanovništva je Opći šematizam katoličke Crkve iz 1939. u kojem je popis svih katoličkih župa i vjernika katolika u Kraljevini Jugoslaviji. Prema tom šematizmu katolička župa Svetog Ilije Proroka u Korićanima dio je Travničkog dekanata, Gučogorskog arhiđakonata i Vrhbosanske nadbiskupije. Upravitelj župe je Alojzije Žagar koji će dočekati i sam rat u župi sa 632 katolika i Hrvata[10]. Mjesto i župa okruženi su stanovništvom drugih nacionalnih pripadnika, većim dijelom pravoslavnim Srbima, a manjim dijelom muslimanskim žiteljima. Ovo hrvatsko naselje je otok između raznolikog vjerskog i nacionalnog stanovništva i u ratnim je situacijama u posebno teškim i složenim okolnostima. Stanovništvo se bavilo stočarstvom, ratarstvom, šumarstvom i primarnom preradom drveta. Ovome treba dodati izuzetno važan zemljopisni položaj Korićana na padinama Vlašića, na kontaktu šumovitog i livadsko-pašnjačkog otvorenog dijela vrha Vlašića poznatog pod nazivom Paljenik[11]. Geostratešku ulogu i značenje naselja i prostora povećava prijevoj i raskrižje putova prema Banja Luci, Kotor Varošu, Travniku i Jajcu, odnosno između dolina rijeka Bosne, Lašve, Vrbasa, Ugra i Vrbanje. Zato je razumljivo da će razne vojske i vlasti nastojati na razne načine ovladati ovim prostorom.

Napad Njemačke na Kraljevinu Jugoslaviju 6. travnja 1941. prošao je gotovo nezapaženo i vijest o tome je došla s priličnim zakašnjenjem. Također, s obzirom na udaljenost od glavnih gradskih i vojnih središta i glavnih prometnica tijekom njemačkog napada na ovom se prostoru nisu odvijali nikakvi ratni sukobi. U Travniku je bilo sjedište 27. puka jugoslavenske vojske koji se nakon mobilizacije povukao odmah i 6. travnja prešao preko Save prema Brodu i Slavoniji. Jedno je vrijeme ovuda prolazio i Đački bataljun, koji se poslije 15. travnja povukao prema Jajcu i Mrkonjić Gradu gdje je i došlo

---

[9] HR HDA 367., Statistika, Republički zavod za statistiku Socijalističke Republike Hrvatske, kut. 55.

[10] Krunoslav Draganović, *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji,* Sarajevo, 1939., 146. Župu je osnovao nadbiskup Josip Stadler 1878. izdvojivši je iz dotadašnje župe Svetoga Ante Padovanskog u Dobretićima. Crkva je izgrađena 1935. Budući su svi katolici bili Hrvati, to je vjerski i nacionalni sastav istovjetan. Uzme li se u obzir da je od popisa stanovništva 1931. do popisa koji nam je dan šematizmom (1. siječnja 1937.) prošlo 5 godina i 9 mjeseci, te kako je u tom periodu došlo do porasta od 72 Hrvata katolika, to je za pretpostaviti da su Korićani Drugi svjetski rat dočekali s oko 700 katolika Hrvata i oko 400 pravoslavaca Srba, što čini ukupni broj od oko 1.100 žitelja Korićana.

[11] J. Duić, *Planine i planinarstvo u Srednjoj Bosni,* Zagreb, 2008., 41.

do jednog od rijetkih sukoba između njemačke i jugoslavenske vojske prije kapitulacije Kraljevine Jugoslavije 17. travnja 1941[12]. Tako su postrojbe Wehrmachta ušle bez ikakvog otpora u Travnik 17. travnja[13]. Proglašenjem NDH-a po Slavku Kvaterniku 10. travnja 1941. ovaj je prostor, zajedno s čitavom BiH ušao u sastav te države. Civilna i vojna vlast u Travniku je formirana već 22. travnja 1941[14]. Uslijedila je upravna i vojna organizacija nove države. Po toj novoj organizaciji, Korićani su pripali općini Turbe, kotaru Travnik i župi Lašva – Glaž sa sjedištem u Travniku[15]. Crkvena je organizacija ostala ista, a vojna se tek uspostavljala. U njoj je važno mjesto zauzeo Travnik kao jedno od Domobranskih popunidbenih zapovjedništava u NDH-a u kojem je bila jedna od šest pješačkih pukovnija NDH-a osnovanih u BiH[16]. Iako je grad odmah dobio svog stožernika, organiziranje vojnog dijela ustaškog pokreta (ustaške vojnice) išlo je teško i sporo, pa je zato i prva organizirana ustaška vojna postrojba u Travniku nastala dosta kasnije

---

[12] Njemačke vojne postrojbe na prostoru NDH-a smjestile su 51. armijski korpus, a na prostoru BiH 132. diviziju sa središtem u Banja Luci i 183. sa sjedištem u Sarajevu. Podjelom NDH-a između Njemačke i Italije ovaj je prostor pripao njemačkoj okupacijskoj zoni. Vidi: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do danas*, Sarajevo, 1994., 273-274. Ćamil Kazazović, *Travnik u Narodnooslobodilačkom ratu,* Travnik, 1969., 42. (dalje: Ć. Kazazović).

[13] Vjenceslav Topalović, *Srednja Bosna ne zaboravimo hrvatske žrtve 1941. - 50. / 1991. - 95.,* Zagreb, 2001., 88. (dalje Vj. Topalović). Prilikom zauzimanja Travnika poginuo je samo kapetan I. klase Gligorović, kojega su prema Kazazoviću, u pokušaju razoružavanja ubili komandir policije u Travniku Jozo Nevistić i ustaša Ivo Sušić. Vidi: Ć. Kazazović, 42.

[14] Vj. Topalović, 310.; Ć. Kazazović, 63-72.; *Zločini na jugoslavenskim prostorima u prvom i drugom svetskom ratu, zbornik dokumenata, t.I. Zločini Nezavisne Države Hrvatske 1941. – 1945*., Beograd, 1993., dok. 373., 998. (dalje: Zločini na jugoslavenskim prostorima). Gradonačelnikom Travnika je imenovan Namik Ibrahimpašić, dogradonačelnikom dr. Ivan Jelinović, velikim županom velike župe Lašva – Glaž dr. Nikola Tusun, dožupanom Muhamed Sudžuk, tajnikom župe Hamid Trebinjac, kotarskim poglavarom Marko Matić, ustaškim stožernikom poručnik Johan Dovgan, kojega je kasnije zamijenio Petar Paradžik, logornik je bio Mirko Zec Baškarad, stožernik muške ustaške mladeži Ljuban Puškarić, ustaški tabornik Travnika je Drago Zličarić, upraviteljem župske redarstvene oblasti Muhamed Smajilbegović, zapovjednikom oružničkog krila Vilim Švob, kojega je kasnije zamijenio bojnik Bervaldi, predsjednik sudbenog stola Juraj Raef, kotarskim predstojnikom Vladislav Bernadžikovski, a predstojnikom kotarskog suda Marko Matić.

[15] Dr. Hrvoje Velzek, *Popis imena mjesta u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj,* Zagreb, 1942., 544-545, 589. (dalje: H. Velzek); Rafael Landikušić, *Priručnik o političkoj i sudbenoj podjeli Nezavisne Države Hrvatske sa abecednim popisom općina – gradova – kotareva, te popisom i ustrojstvom svih državnih ureda – ustanova i škola po njihovim sjedištima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb, 1942., 17, 27, 79, 86. Prema istom izvoru općina Turbe tada ima 12.313 stanovnika, 344.

[16] Vj. Topalović, 310., Dr. Mladen Colić, *Oružane snage NDH-a u Bosni i Hercegovini 1941. godine,* u Historija naroda Bosne i Hercegovine, naučni skup održan 7.- 8. 10. 1972., Sarajevo, 1973., 502. (dalje M. Colić). Zapovjednik III. Zbornog područja je pukovnik Kozelj, zapovjednik mjesta pukovnik Zuch, zapovjednik 9. pješačke pukovnije bio je prvo Artur Gustović, a potom jedno vrijeme potpukovnik Šram, a poslije njega pukovnik Franjo Šmerc.

i to kao satnija[17]. Moguće je da je stvaranje i širenje ustaške vojnice u Travniku bilo slabije nego li drugdje, jer je Travnik bio značajno i važno središte domobrana kao vojne sastavnice NDH-a. Vrijeme postupne i mirne organizacije i funkcioniranja vlasti prolazi, a dolaze burna i olujna vremena u kojima se ne štedi nikoga.

Korićani od lipnja do prosinca 1941. godine

Sve ovo što se događalo u Travniku, BiH i NDH-a Korićanima i njezinim žiteljima nije značilo puno. Selo i njegovi stanovnici na obroncima Vlašića živjeli su prilično izolirano od svega što se događalo, svojim ustaljenim životom u kojem je svaki dan bio nova borba za život, a sve što je išlo dalje značilo je toliko koliko se sažimalo u njihov životni prostor. No moćnici nisu tako mislili, oko njih su mnogi koji ih žele uklopiti i uključiti u svoje planove. O tome što se događalo u tim vremenima imamo ponešto očuvanih izvora, koji su dio tih planova drugih i daju nam kakvu – takvu sliku na osnovi koje možemo sagledati svu težinu i surovost života na tim prostorima u to vrijeme.

Tu je prije svih Zapisnik sastavljen 20. lipnja 1946. Zemaljskoj komisiji za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Sarajevu (BiH) u kojem nam svjedoci: Jovan (Danilo)[18] Milanović, star 31 g., Adam (Simo) Jokanović, star 41 g., Vojin (Milan) Slavnić, star 32 g., Jozo Blažević, star 30 g. i Martin (Petar) Baltić, star 42 g. svi iz Korićana, te Šolaja (Hamzo) Meho, star 37 g. i Mević[19] (Ibro) Salko, star 43 g. iz Sažića[20] daju pregled zbivanja na ovom prostoru tijekom Drugoga svjetskog rata u svrhu otkrivanja zločina i zločinaca okupatora i njihovih pomagača. Iako ne govore o svim zločinima i zločincima, pregled je važan jer koliko – toliko daje pregled događaja koji su se zbivali na ovome području, a što nam može biti kakav – takav putokaz u što točnijem prikazu povijesnih zbivanja.

U slijedećem odlomku ispitivači Zemaljske komisije gore navedene svjedoke upozoravaju da imaju "predstavniku iste iskazati sve što znaju o zločinima

---

[17] M. Colić, 505.-508.; Dr. Damir Jug, *Oružane snage NDH sveukupni ustroj,* Zagreb, 2004., 202., 210.; Ć. Kazazović, 70.-72.; Davor Marijan, *Ustaške vojne postrojbe 1941.-1945.,* magistarski rad, Zagreb, 2004., 26. i 29. navodi 2. satniju XVIII. bojne sa sjedištem u Travniku, a svoju samostalnu XVII. stajaću ustašku bojnu pod zapovjedništvom V. stajaćeg djelatnog sdruga Travnik organizira prema ustroju od 15. prosinca 1942.

[18] Tamo gdje su zagrade imena su očeva, odnosno roditelja.

[19] Po onome koliko poznajem prezimena na ovome prostoru ovdje bi trebalo biti Melić. Selo se zvalo Sazići. Vidi: H. Velzek, 418.

[20] Arhiv Bosne i Hercegovine, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača – Sarajevo, kut. 219., Zapisnici sa saslušanja, Zapisnici – Travnik, grad i srez, inventarni broj: 55.027., (dalje: Zemaljska komisija, zapisnik br. 55.027.). Ovaj je Zapisnik mala kronologija zbivanja, odnosno povijesti Korićana tijekom Drugoga svjetskog rata nastala prema sjećanju svjedoka. To ne znači da i prema njoj ne treba biti kritičan, dapače. Ali je za jedno ovako malo mjesto dobra podloga i put za temu koja se obrađuje.

koje su počinili okupatori i njihovi pomagači u Korićanima i Sažićima za vrijeme okupacije, te iza toga daju ovaj zajednički zapisnik[21]". Dakle njihova je obveza i zadatak govoriti samo o onim zločinima koje su počinili okupatori i njihovi pomagači, a ne svi sudionici ratnih zbivanja i svih počinjenih zločina i oni iznose te činjenice. Već je time napravljena selekcija izvora i podataka, a time u najmanju ruku nepotpuna istina i povijest. To ne znači da svjedoci nisu iznosili i činjenice koje su govorile i o zločinima pripadnika Narodnooslobodilačke vojske (NOV-e), ali to su vjerojatno i zapisničar, i predstavnik Zemaljske komisije zanemarili i nisu unijeli u zapisnik, jer bi to bilo suprotno onim zadacima i ciljevima koji su im zadani u okviru rada iste komisije.

Svjedoci kažu dalje da je poslije dolaska Nijemaca i organizacije "ustaške"vlasti (dalje vlasti NDH-a) u Travniku, došlo i do organizacije ustaša u Korićanima. Taj posao i zadatak je preuzeo rojnik[22] Anto Parić[23] iz Korićana. U stvaranju ustaške vlasti i organizacije pomagao mu je i glavnu riječ vodio navodno župnik u Korićanima Franjo Udavić. Ustaše su imale prostorije u bivšem Križarskom domu[24] koji su oni nazvali ustaškim. U dokumentu se ne iznosi kada je počelo organiziranje ustaške vlasti i organizacije u Korićanima. No, budući se koriste pojmovi koji su se počeli koristiti poslije 24. lipnja kada je odnesena odluka o činovima, vrijeme formiranja ustaške organizacije u

---

[21] Isto.

[22] *Ustaša,* godište XI., br.1., 22. svibnja 1941., 4., Ustav Ustaše, Hrvatskog oslobodilačkog pokreta prema točki 3. Ustava Ustaše – Hrvatskog oslobodilačkog pokreta ustaške vojne postrojbe sastoje se od rojeva, tabora, logora, stožera i Glavnog ustaškog stana (dalje Ustaša). M. Colić, 505., bilj. 38. navodi kao ustaške vojne postrojbe rojeve, vodove, satnije i bojne. 24. lipnju 1941. je donesena odluka o činovima u ustaškoj vojnici, pa su tako dočasnički činovi bili: dočasnik, rojnik, dovodnik i vodnik, a časnički: zastavnik, poručnik, natporučnik, satnik, bojnik, potpukovnik, pukovnik i krilnik.

[23] Anto Parić, sin oca Ive i majke Ivke, rođ. Saratlija (Topalović navodi netočno Seratlija) rođen 11. 2. 1904. u Gornjim Korićanima, Hrvat, rimokatolik, oženjen, supruga Ana, rođ. Šimunović, zvana Zele. Otjeran krajem 1943. iz sela (G. Korićani) u šumu kod Đorđine kuće u Donjim Korićanima gdje je na "narodnom sudu" osuđen i prema osudi javno strijeljan. Potom je sahranjen na mjesnom groblju u Gornjim Korićanima. Zapisnik kao godinu smrti navodi 1943., ali i Vjekoslav Topalović i Mirko Blažević navode 1944., a Ivo Tubanović i dr. u Jajačkom žrtvoslovu kao godina smrti se navodi 1942. Vidi: Vj. Topalović, 434.; Mirko Blažević, *Ratni zločini ne zastarijevaju,* Hrvatska misao, Nova Bila, 59., kolovoz – rujan 2001. (dalje: Ratni zločini) ; 6.; Ivo Tubanović, Stipo Pilić, Ivo Aščić, Mirko Blažević, Mara Crnoja, Zdravko Žunić i Branko Bungić, *Žrtve Drugoga svjetskoga rata, poraća i Domovinskog rata na području župa Dobretići, Jajce, Korićani, Ključ, Liskovica, Podmilačje i Varcar Vakuf – Mrkonjić Grad,* Nova Bila, 2009., 87. (dalje: Ivo Tubanović i dr.).

[24] Nije jasno je li to bio poseban dom ili su križari koristili župnu kuću za svoje sastanke i djelovanje. Da su križari u Korićanima imali posebno izgrađen dom za sebe nije mi zamislivo. Prije bih rekao da se radi o pokušaju isticanja političke uloge i značenja Katoličke crkve i njezinih svećenika kao suradnika okupatora i pomagača i protivnika Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP-a) i NOVJ-e, te križara kao takvih i pokreta otpora protiv novih narodnih vlasti koji su pod tim nazivom djelovali poslije Drugog svjetskog rata u nekim dijelovima bivše NDH-a.

Korićanima ne bi trebalo stavljati prije toga datuma. Najvjerojatnije je stvaranje ustaške organizacije u Korićanima bilo u lipnju i srpnju 1941.

Kada ovdje govorimo o ustaškoj organizaciji podrazumijevamo stvaranje ustaških vojnih postrojbi – ustaške vojnice. Prema pravilima ustaške organizacije sela su bila najniži stupanj organizacije ustaških vojnih postrojbi, a roj[25] je bio njihov najniži organizacijski oblik. Koliko je vojnika uključio Anto Parić u svoj roj izvor ne navodi, a ni mi do sada to nismo saznali, što je važno za probleme kojima se bavimo i želimo ih riješiti. U svakom slučaju mogao je imati najviše dvadeset, a po svoj prilici između deset i petnaest pripadnika. No, za ovu situaciju i zbivanja koja će uslijediti važno je ukazati i na stvaranje ustaške milicije često nazivane i "divljim ustašama", koja je kasnije proglašena paravojnom formacijom[26] i koje su najviše nastajale od mještana pojedinih sela ili područja, na kojima su djelovale najčešće neovisno od bilo kakvih državnih vojnih zapovjedništava. Stanovništvo je u tim područjima u pravilu bilo miješanog nacionalnog i vjerskog sastava, a ustaška milicija je formirana s ciljem obrane i zaštite uglavnom hrvatskog stanovništva. Formiranje tih postrojbi, koje su zapravo bile specifične naoružane seoske straže, bez ikakvih vojnih uniformi i obilježja i koje su većim dijelom čuvale sela i stanovnike noću (manje danju) od mogućih upada ostataka kraljevske jugoslavenske vojske i četnika ili pobunjenika organiziranih u gerilske odrede, koji su se već tada pojavili u nekim dijelovima NDH-a. Prve su divlje ustaše nastale u Hercegovini, a potom u Lici i Bosni. Dio je njih uskoro činio osvetu, teror, paljenje, pljačku i likvidacije uglavnom srpskog pravoslavnog stanovništva. Na to su ih poticali njihovi logornici, tabornici i rojnici s ciljem uklanjanja Srba iz tih, uglavnom mješovitih područja. Zbog načina svoga djelovanja nazvani su divljim ustašama, a bili su strah i trepet i civilnim i vojnim vlastima i oružništvu. Takvo ponašanje i djelovanje navodno je uvjetovalo još veće odmetanje i bijeg srpskog stanovništva od vlasti NDH-a i širenje njihova pokreta s ciljem obrane srpskog pravoslavnog stanovništva. Poslije podizanja ustanka srpskog naroda prvo u Hercegovini, pa u Lici i Zapadnoj Bosni krajem srpnja došlo je do njegova širenja prema istočnim i središnjim dijelovima Bosne. Zbog negativnog djelovanja "divljih ustaša" na širenje ustanka, Poglavnik 9. kolovoza 1941. donosi odredbu "da postrojbe koje su postrojene kao oružana pomoć (divlje ustaše) imaju smjesta prestati sa svakom djelatnošću". Dio je postrojbi likvidiran i razoružan odmah, dio je uključen u djelatne i pričuvne bojne ustaške vojnice, ali je dio nastavio djelovati i djelovao poluilegalno

[25] Ustaša, god. XI., br.1., 22. svibnja 1941., 4. Roj je ustaška postrojba u jednom selu veličine jedne desetine, tj. sačinjavalo ga je do deset vojno organiziranih ljudi. Poslije 1942. pojam roj je zamijenjen pojmom zbir, a rojnik pojmom zbirnik. Vidi: Narodne novine 13. kolovoza 1942., Petar Požar, *Ustaša dokumenti ustaškog pokreta,* Zagreb, 1995., Propisnik, 277-315.

[26] U literaturi se često može naići i na pojam ustaška milicija, milicija, a kada je u pitanju stanovništvo islamske vjere muslimanska milicija.

sve do 1945[27]. Korićani su bili upravo jedno od takvih mješovitih mjesta, okruženo uglavnom srpskim stanovništvom i čini se da je pored roja koji je osnovao rojnik Anto Parić, od srpnja do studenog 1941. oružjem naoružao ili pribavio oružje za hrvatsko stanovništvo, što u strahu za vlastitu egzistenciju i opstanak, što i zbog zastrašivanja srpskog stanovništva kojim je bilo okruženo. Imaju li se u vidu brojčani odnosi snaga, samo su nerazumni ljudi mogli razmišljati o zastrašivanju i mogućem protjerivanju tog stanovništva. Samo je po sebi razumljivo da se okolno i susjedno srpsko stanovništvo nije više osjećalo sigurnim, bez obzira na sve moguće olakotne okolnosti, o kojima se može samo špekulirati. Kako god bilo ovim naoružavanjem Hrvata Korićana, Korićani su za susjede Srbe postali "ustaško gnijezdo" koje ih ugrožava i za koje su od sada i oni smatrali da ga treba ukloniti.

Osobito zanimljiva osoba koja nam se pojavljuje ovdje i u drugim spisima i na drugom mjestu je Franjo Udović. Dok se ovdje pojavljuje samo kao Franjo Uvodić, u jednom drugom spisu pojavljuje se kao Fra Franjo Udović, župnik u selu Korićani, rukovoditelj ustaškog terora u Bosni i jedan od svećenika u Bosni koji se time ističu. Prema konstataciji Državne komisije za utvrđivanje ratnih zločina i njihovih pomagača inventarni broj 12 846. i izjavi Sime Jokanovića, tada predsjednika općinskog narodnog odbora Vitovlje OZN-i, on je jedan od prvih ustaša koji je s puškom u ruci sudjelovao u paljenju sela Korićani i Imljani[28]. Isti je stoku koju su ustaše zaplijenile prilikom zauzimanja sela Janj i dotjerali u Travnik najviše podijelio Hrvatima Korićana. Najviše stoke je davao onima koji su mu bili najodanije služili. On je došao za upravitelja župe u Korićanima poslije župnika Žagara (Alojzija) koji se u svemu vrlo dobro odnosio prema srpskom življu, zbog čega je i smijenjen. Dolaskom Udovića došlo je do naoružavanja hrvatskog katoličkog stanovništva koje je organizirao Udović[29].

---

[27] M. Colić, 505.-508; .D. Jug. 257.-259.; D. Marijan, 132; Amir Obhođaš, Mario Werhas, Bojan Dimitrijević, Zvonimir Despot, *Ustaška vojnica 1.,* Zagreb, 2013., 79. (dalje: Ustaška vojnica 1).

[28] Osim u ovom dokumentu drugdje se ne navodi paljenje sela Imljani, ali je poznato prema usmenim izvorima i na širem prostoru.

[29] HR HDA 1561 Služba državne sigurnosti (SDS) Republičkog sekretarijata unutrašnjih poslova, sign. 001.4, inventarni broj 12 846.; Izjavu je 26. srpnja 1945. dao Simo Jokanović, predsjednik općinskog odbora Vitovlje (koje je tada – 1945. bilo općina u kojoj su bili Korićani) Odjeljenju zaštite naroda (OZN-a) za BiH. Drugi dio izjave odnosi se na događaje o kojima će se govoriti kasnije. Vidi još: *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima dijela katoličkog klera,* Zagreb, 1946., 156. Svi moji pokušaji da točno utvrdim o kojoj se osobi radi nisu uspjeli. Ono što sam uspio saznati usmeno o toj osobi jeste da je isti, ako je bio svećenik, kasnije napustio tu službu i čini se zaposlio se u državnoj službi. Po završetku rata je emigrirao i navodno je prepoznat u Argentini. Vidi: Miroslav Akmadža, *Spisi komisije za vjerske poslove N. R. Hrvatske o katoličkim svećenicima u iseljeništvu,* Tkalčić, br.11., Zagreb, 2007., 420. i 453.

Zapisnik Zemaljske komisije kao prvi akt ustaškog nasilja u Korićanima navodi dolazak seoskog kneza Nike[30] sa oružnicima, na 50 duluma[31] veliko zemljište, koje je u zakupu od Školskog odbora držao Simo Slavnić. Zemljište je bilo zasijano krumpirom, ječmom i zobi. Pored oružnika doveo je i domaće Srbe i zapovjedio im da sruše ogradu i utjeraju stoku i goveda koja su uništila sve plodove na zemlji[32]. Nije isključeno da su ova stoka i goveda ista ona koja u svome svjedočenju spominje predsjednik općinskog odbora Vitovlja Simo Jokanović. Naravno da je ovim činom nanijeta šteta, ali seoski je knez u tom trenutku vjerojatno i sam morao slušati više civilne i policijske (oružnici) vlasti koje su imale zadatak smjestiti višak stoke koja je došla s drugog područja NDH-a uslijed ratnih djelovanja. Spis očigledno ne razlikuje ustaše kao stranačku vojsku i oružnike kao redarstvene snage za provođenje zakona. Uostalom i sam seoski knez je mogao biti i Srbin, jer NDH-a nije odmah mijenjala civilni dio vlasti, posebno seoske knezove 1941. Ni za ovaj događaj nemamo točnu vremensku odrednicu, ali događaj je mogao biti u kolovozu ili rujnu 1941.

Prva stradanja žitelja Korićana nisu bila u samom selu Korićani, nego u tada njegovom općinskom središtu Turbetu. Početkom kolovoza 1941. tamo su policijske snage NDH-a iz Travnika stupile u širu akciju uhićenja, zatvaranja i likvidacije članova Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) uz pomoć ustaša iz Sebešića pod zapovjedništvom Alojzija Ćurića, strojovođe u poduzeću Ugar. Oni su u tom poduzeću na radu uhitili osumnjičene: Trivu i Milu Jokanovića i Trivuna Slavnića, otjerali ih i zatvorili u Travnik gdje su nedugo iza toga likvidirani[33]. Međutim, prema Vjenceslavu Topaloviću glavna uhićenja članova Mjesnog komiteta KPJ Travnik se izvode već od kraja travnja, a nastavljaju kroz svibanj i lipanj, kada se nad istim članovima vode sudski procesi na Prijekom sudu u Travniku. Najveći broj suđenih osuđen je na smrtne kazne koje su u većini izvršene u Travniku[34]. Topalović ne spominje nikakva uhićenja i likvidacije nikoga iz Travnika ni okolo u kolovozu 1941.

Početkom kolovoza (2. 8. – Ilindan) 1941. na platou Vlašića Ilija Slavnić[35] održava masovne sastanke na kojima poziva puk na ustanak protiv tadašnje

---

[30] Prezime nije navedeno, pa se ne može zaključiti o kojem je Niki riječ. Možda bi se moglo usmenom predajom doći do spoznaje o kojem je Niki riječ ili se radi o nekoj drugoj osobi.

[31] Jedan dulum (dunum) je 1.000 m^2.

[32] Zemaljska komisija, zapisnik br. 55.027.

[33] Isto.

[34] Vj. Topalović, 89.

[35] Ilija Slavnić rođen je 1908. u Donjim Korićanima kod Travnika. Poslije Drugoga svjetskoga rata umirovljen je u činu majora (bojnika) u pričuvi. Uoči Drugoga svjetskog rata radio je kao šumski radnik. Jedan je od organizatora ustanka 1941. oko Korićana, Petrova polja i Šipraga s članovima KPJ. Do svibnja 1942. bio je zapovjednik Imljanske čete. U svibnju 1942. postaje član KPJ-u, kada odlazi s dijelovima Četvrtog Krajiškog NOP odreda u Bosansku Krajinu gdje sudjeluje u ofenzivi na Kozari. Poslije toga se vraća na područje Imljana i Korićana gdje obavlja brojne funkcije: komandant mjesta Kotor Varoš, zapovjednik bataljuna

ustaške vlasti u Travniku, odnosno NDH-a. Pet dana poslije, 7. kolovoza 1941. održan je sastanak više od 200 seljaka, uglavnom Srba iz sela Imljani[36], Korićani i okolnih sela u šumi na Petrovom polju koji je vodio isti Ilija Slavnić. Na njemu je donesen jednoglasan zaključak da se digne ustanak i povede akcija protiv hrvatske (ustaške) vlasti[37]. Ove sastanke treba promatrati i kroz zapovijed komandanta četničkih gorskih štabova đeneralštabnog pukovnika Draže M. Mihailovića iz kolovoza 1941. o formiranju četničkih jedinica. U njemu on daje i naputke za izvršenje zadataka četničkih postrojbi jugoslavenske vojske[38]. Sve aktivnosti vezane uz gore navedenu zapovijed navedene su u daljnjem tekstu, a i Ilija Slavnić je svoju djelatnost usmjerio tim putem i na sličan način, te se paralelno s organiziranjem pobune pod vodstvom KPJ-u i Josipa Broza, organizira i pobuna pod vodstvom Draže Mihailovića.

Osim što su na visokoj nadmorskoj visini, istaknutog geostrateškog položaja, značenje Korićana ističe se i time što je to mjesto na granici naroda (Hrvata, Srba i Bošnjaka – muslimana), vjera: rimokatolici, pravoslavci i muslimani, kultura: zapadnoeuropske, pravoslavno-slavenske i orijentalne. I po novoj upravnoj i teritorijalnoj organizaciji NDH-a Korićani su granični dio prostora župe Lašva – Glaž, kotara Travnik i općine Turbe prema župama Pliva – Rama i Sana – Luka, kotarevima Jajce i Kotor Varoš, općinama: Seoci, Skender Vakuf, Maslovare i Šiprage. Rubna, pogranična područja uvijek su teža za nadzor i upravljanje i tako je to bilo i u slučaju Korićana. Zato da bismo bolje razumjeli što se događa u ovo vrijeme i tijekom Drugoga svjetskog rata u Korićanima, potrebno je promatrati situaciju i stanje i kod susjeda, odnosno u pograničnim susjednim dijelovima. Pogranični dio koji je pripadao župi Pliva – Rama, kotaru Jajce i općini Seoci čini uglavnom hrvatsko rimokatoličko stanovništvo koje je bilo zadovoljno stvaranjem države i naravno da se u ovoj fazi nije uključivalo ni u kakve aktivnosti i djelovanja protiv NDH-a. U tom smislu, hrvatski katolički stanovnici Korićana su se mogli osloniti na pomoć s njihove strane, ali uglavnom nisu, čini mi se upravo radi upravno-teritorijalne organizacije i nerazumijevanja značenja prometnih veza kada je u pitanju organizacija i upravljanje prostorom. U velikoj župi Sana Luka, kotaru Kotor Varoš i općinama Skender Vakuf, Maslovare

(bojne) i Četvrtog Krajiškog NOP odreda, pa Banjalučkog NOP odreda, zapovjednik područja za Srednju Bosnu, zapovjednik okruga Kotor Varoš – Banja Luka. Izabran je 1944. za člana II. Zasjedanja ZAVNOBIH-a (Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine). Poslije rata obavljao je brojne društveno – političke funkcije. Nositelj je brojnih ratnih i mirnodopskih odlikovanja, kao i Partizanske spomenice 1941. *Opštine Kotor Varoš i Skender Vakuf u NOB-u 1941.-1945.,* Kotor Varoš, 1985., 324.

[36] Imljani su susjedno selo Korićanima s desne strane rijeke Ilomske, desnog pritoka rijeke Ugar, dok su Korićani na lijevoj obali iste rijeke.

[37] Opštine Kotor Varoš i Skender Vakuf u NOB-u 1941. – 1945., 89.

[38] *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, dokumenti četničkog pokreta,* tom IV., knj.1., dok.2., 11.-14., (dalje: *Zbornik NOR-a)*.

i Šiprage sve je suprotno. U tom dijelu prevladava srpsko pravoslavno stanovništvo, od početka nepovjerljivo prema hrvatskoj državi i svemu što ona čini i pokušava činiti. Osim toga i zakoni i uredbe vrhovnih središnjih vlasti NDH-a djelovali su diskriminacijski, neprijateljski i negativno izrađeni prema pravoslavnom srpskom stanovništvu[39], pa je često i ono što su predstavnici lokalne vlasti činili s dobrim namjerama bilo osuđeno na propast zbog nepovjerenja u više državno zakonodavstvo i organe vlasti. Četničko-partizanski ustanak u NDH-a je imao svoje središte na tromeđi Like, Dalmacije i Bosne i otuda se širio prema istoku, sjeveru i jugu. Početkom kolovoza s lijeve strane Vrbasa, s područja Manjače ustanici, su prešli na desnu obalu Vrbasa i na područje planine Čemernice koje su označili kao svoje novo područje aktivnosti i djelovanja. Na Veliku Gospu 1941. gerilski odred na Tisovcu, kojega su kasniji pisani izvori i literatura nazvali Čemernički partizanski odred napao je općinsko mjesto Skender Vakuf, porazbijali su i opljačkali poštu, napali i oružničku postaju, ali bez uspjeha. Pri tome su napadu poginula i dvojica boraca napadača[40]. Odmetnici postupno zauzimaju prostor između rijeka Vrbasa, Vrbanje, Ugra i planine Vlašić na kojem ometaju telefonsko-telegrafske i cestovne komunikacije[41], ali i uspostavljaju svoje veze i šire ustanak, uključujući u njega nezadovoljnike i za život uplašeno srpsko stanovništvo koje ovdje prevladava u većini. Širenje ustanka i djelovanje pobunjenika u skladu je sa zapovijedi o osnivanju četničkih i partizanskih odreda.

Navodno je, prema dokumentu Zemaljske komisije, maltretiranje i zlostavljanje srpskog pravoslavnog stanovništva u Koricanima počelo već oko Gospojine[42] 1941. kada je Zdravko (Mato) Šimunović[43] došao s puškom u

---

[39] Ovdje treba istaknuti da mnogi zakonski akti koje je donijela Nezavisna Država Hrvatska nisu bili diskriminatorski prema autohtonom srpskom pravoslavnom stanovništvu, iako su mijenjali neke dotadašnje pojmove. Tako je jedna od prvih zakonskih odredbi ona o zaštiti državi od 17. travnja 1941., velikim dijelom preuzeta od Kraljevine SHS, odnosno Jugoslavije. Vidi: *Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske, godina 1941., sv. I. XII*., br. 1.-1258., br. 13., 8. (dalje: Zbornik zakona). Jedna od prvih takvih je zabrana uporabe ćirilice 25. travnja 1941. Zbornik zakona br. 48 i 49., 26. Zakonska odredba o državljanstvu ne izdvaja direktno ni jedan narod osim hrvatskog, ali ističe zaštitu hrvatskog naroda i države. Najspornija je odredba o rasnoj pripadnosti koja izdvaja arijevsku rasu kao posebno zaštićenu, ali navodi Židove koje se ovom odredbom diskriminira, koji su i kako se odnositi prema njima. Srbi se ovdje ne spominju. Slična toj odredbi je i odredba o zaštiti arijevske krvi i časti Hrvatskog naroda. Sve tri naredbe su donesene 30. travnja 1941. Zbornik zakona br.75., 76. i 77., 42.-44. Jedina zakonska odredba koja je zakonski mijenjala one međuratne je Ministarska naredba o nazivu "grkoistočne vjere" kojom se nakon osnivanja NDH-a mijenja dotadašnji naziv "srpskopravoslavna vjera" u skladu s novim državnim uređenjem. Zbornik zakona br. 388., 293. Ni u jednom zakonskom aktu Srbi se ne spominju, pogotovo ne u tzv. rasnim zakonima.

[40] Opštine Kotor Varoš i Skender Vakuf u NOB-u 1941.-1945., 96.-97.; Zbornik NOR-a *, t. IV.,* knj.1., Beograd, 1951., dok.182., 404., dok.266., 596., dok.270., 603.-605.

[41] Zbornik NOR-a t. IV.*,* knj. 1., dok. 318., 723., 325., 747.

[42] Nije jasno radi li se o rimokatoličkoj ili pravoslavnoj svetkovini.

[43] Budući ga nema ni u jednom popisu žrtava postoji mogućnost da je preživio rat.

kuću Ilije Slavnića[44] i otjerao ga u šumu zvanu Omanjača. Tamo ih je dočekao Luka (Frano) Belobrk[45], zvani Jagoda, koji je sada u zatvoru, Stipica (Mato) Čolaković[46], sada nepoznatog boravišta i Frano (Juro) Lukić[47], kojega su kasnije ubili četnici. Oni su Iliju poslije mučenja ubili i bacili na nepoznato. O načinu mučenja pričali su sami kasnije, a ubojstvo je navodno izvršio Luka Belobrk, zvani Jagoda[48].

Čim su domaće ustaše preuzele vlast, krajem kolovoza 1941. selo je poslije zajedničkog dogovora odlučilo svakih pet dana davati po tri taoca[49], Srbina koji su odlazili u Travnik. Tvorci tih zapovijedi bili su Anto Parić i Frano Udović. Međutim, to vjerojatno nije točno. Tvorci tih zapovijedi su više vojne i civilne vlasti iz Travnika koje usmenim putem šalju zapovijedi seoskim vlastima u Korićanima. Da je to tako govori i to da taoci ne ostaju u Korićanima, pa čak ni u općinskom središtu Turbetu, nego idu u Travnik. Taoci su vlastima u Travniku bili osiguranje da neće doći do pobune, što je i bilo sve dok isti nisu odbili odlaziti u Travnik. Srbi se pozivaju na ono što se dogodilo njihovim mještanima koji su radili u Turbetu i Iliji Slavniću, odlučili su odbiti davanje taoca od kolovoza 1941., što nije isti smisao. Zato je sedam ustaša i to Frano Bilobrk – Jagoda, Pile Bilobrk[50], koji je poginuo, Stipo Dujmović[51], koji je poginuo, pod zapovjedništvom rojnika Ante Parića opkolili kuću u kojoj se nalazilo 12 Srba koji su se tamo sastali i vjerojatno dogovarali slijedeće akcije. Srbi iz kuće su uspjeli pobjeći, a ubrzo poslije otišlo je još 25 Srba iz sela u šumu, u odmetnike. Nisu li pri ovoj akciji odmetnici ubili stradalnike koje Topalović spominje kao poginule u Imljanima? Rojnik Anto Parić

---

[44] Ne radi se o kasnijem zapovjedniku četničkih i partizanskih postrojbi na ovom prostoru.

[45] Bilobrk Luka, zvani Jagoda, sin Frane i Ore, rođ. Dujmović, rođen 21. 10. 1915. u Gornjim Korićanima, rimokatolik, pripadnik hrvatskih oružanih snaga umro ljeti 1946. od zlostavljanja na Križnom putu, u komunističkim logorima i gore navedenom zatvoru. Ivo Tubanović i dr., 78.; Vj. Topalović, 430.

[46] Stipo Čolaković, zvani Joja, sin Mate i Ankice, rođ.Matić, rođen 8. 10. 1910. u Korićanima, pripadnik hrvatskih oružanih snaga (seoske straže). Poginuo 1944. Mirko Blažević, *Popis poginulih iz župe Korićani u II. svjetskom ratu,* Hrvatska misao, br. 58., ožujak – srpanj 2001., Nova Bila, 2001., 16 (dalje: Popis poginulih); Ivo Tubanović i dr., 81.; Vj. Topalović, 431.

[47] Frano Lukić, sin Jure i Ivke, rođ. Blažević, rođen 3. 6. 1919. u Gornjim Korićanima, Hrvat, rimokatolik, pripadnik hrvatskih oružanih snaga (seoske straže) uhićen i ubijen u prosincu od partizansko-četničkih odmetnika. Ratni zločini, 5; Ivo Tubanović i dr., 84.; Vj. Topalović, 431.

[48] Zemaljska komisija, zapisnik br.. 55.027.

[49] Ć. Kazazović, 104.

[50] Pile Bilobrk, zvani Poljar, sin Ive i Marije, rođ. Dujmović, Hrvat, rimokatolik, pripadnik Hrvatskih oružanih snaga (seoske straže). Poginuo na Oščeniku 20. prosinca pri napadu četnika na selo. Vj. Topalović, 430.

[51] Stjepan Dujmović, zvani Jelušić, sin Mate i Jele, rođ. Grgić, rođen 29. 6. 1899., pripadnik Hrvatskih oružanih snaga (seoske straže), uhićen od partizansko-četničkih odmetnika u prosincu 1941. u Gornjim Korićanima i vjerojatno likvidiran. Popis poginulih, 17.; Ivo Tubanović i dr., 83.; Vj. Topalović, 432.

pobunjenicima je ponovno preko Sime Milanovića poručivao da dođu na dogovor, što su oni odbili[52] Iako se u zapisniku navodi da je u akciji bilo sedam ustaša, ovdje ih se poimence navodi samo četvoricu. Gdje su i koja su ostala trojica? Možemo li gornjoj četvorici pridružiti četvorku koju u popisu žrtava spominje Vjenceslav Topalović, ali on ne navodi mjesto stradanja u Korićanima, nego u Imljanima? On ih navodi kao stradale civile, a nikakve ustaše. Nije li moguće da je ta "ustaška akcija" bila neko civilno i "narodno" predstavništvo Hrvata iz Korićana kao predstavnika za pregovore u i prema Imljanima, ne znamo? U svakom slučaju Topalović navodi pogibiju Baltića (Pile) Sivro[53], Bjelobrk (Juro) Janko[54], Bjelobrk (Juro) Vido[55] i Nerovčić (Ivo) Vladimir[56] u studenome 1941. u Imljanima.[57] Koloplet stradanja i smrti je počeo.

"Krvavi prosinac" 1941. u Korićanima – veliki do danas prešućeni zločin

Poslije zbivanja u kolovozu i rujnu 1941. prema Zapisniku dolazi do smirivanja. Jedino što je ljude uznemiravalo bili su dolasci Josipa Epeta[58] i njegovo nagovaranje ljudi (pravoslavaca – Srba) da se pokrštavaju. A tamo se već u listopadu počelo govoriti o pripremama neke akcije na Korićane. Kada se govor o toj akciji u studenome proširio i o njemu su saznale i NDH-a vlasti, odlučili su Korićanci Srbi koji su bili u šumi zajedno sa svojim drugovima da se od toga osiguraju, te da oni razoružaju mjesne ustaše. Jedne su večeri opkolili mjesto i poslali izvidnice da pozovu Franju Udovića i Antu Parića da sa svojim ljudima odlože oružje. Ovi na to nisu pristali i pri početku razoružavanja razvila se borba. Akcija je svršila tako da su ustaše u selu razoružane i da je iz sela odvedeno 46 ljudi kao taoci. U ovoj je borbi, prilikom razoružavanja, poginulo 12 "ustaša" i jedan borac Borjanske čete. Domaće (hrvatsko) stanovništvo uglavnom se tada povuklo iz sela, a ustaše su brzo iza toga izvršili i organizirali akciju na selo i palili i ubijali koga su našli[59].

---

[52] Zemaljska komisija, zapisnik br.. 55 027.

[53] Baltić Sivro, sin Pile i Luce, rođ. Lukić, rođen 1926., Hrvat, rimokatolik, pripadnik hrvatskih oružanih snaga. Kao civila ubili ga četnici u Imljanima u studenome 1941. Vj. Topalović, 429.

[54] Bjelobrk Janko, sin Jure i Mare, rođen 1926. Hrvat, rimokatolik, . Kao civila, ubili ga četnici izvan borbe u studenom 1941. u Imljanima. Vj. Topalović, 430.

[55] Bjelobrk Vido, sin Jure, rođen 1920., Hrvat, rimokatolik. Kao civila ubili su ga četnici izvan borbe u Imljanima. Vj. Topalović, 430.

[56] Nerovčić Vladimir, sin Ive i Mande, rođ. Blažević, rođen 1920., RKT, Hrvat. Kao civila ubili ga četnici u studenome 1941. u Imljanima.

[57] Vj. Topalović, 429., 431.

[58] Isti je bio tabornik u Turbetu koji je bio općinsko središte za Korićane. Vidi: Zločini na jugoslavenskim prostorima, dok. 373., 998.

[59] Zemaljska komisija, zapisnik br. 55.027.

Iz opsežnog i solidno sastavljenog Zapisnika Zemaljske komisije saznajemo dosta o zbivanjima u ovo vrijeme. Prvo, što je važno, jeste da se situacija smirila, ali da su napetosti i strah ostale. Mir je po svjedocima Zapisnika narušavao jedino Josip Epet iz Travnika svojim dolascima u Korićane i pozivima Korićancima (pravoslavnim Srbima) da se pokrštavaju, odnosno prijeđu s pravoslavlja na katoličanstvo. Izgleda je to bilo samo verbalno i potaknuto "evanđeoskim žarom" samog Epeta i ostalo je bez rezultata, odnosno bez prijelaza. Međutim, moguće da je ova priča i izmišljena i konstruirana, budući se zapisnik piše poslije rata s ciljem osuđivanja svih onih koji su bilo kako sudjelovali na suprotnoj strani. Moguće je isti Epet suđen ili već i likvidiran, pa je ovim bilo potrebno još jednom opravdati njegovu osudu ili likvidaciju. I sada dolazi važan i zanimljiv dio iskaza u kojem se kaže kako se u listopadu sve više počelo "govoriti" o pripremama neke akcije na Korićane. Ovdje dolazimo do primjera promidžbenog (propagandnog) djelovanja post festum – poslije događaja. Naime svjedoci nam ovim "govorom" žele dočarati atmosferu prije događaja posljedica kojeg je genocidni zločin nad svojim susjedima i sugrađanima. Tim se opisom nastoji opravdati taj zločin koji je učinjen. Pored toga ovo je primjer djelovanja "govora", odnosno "glasina" u selima i prostorima gdje je slaba i neorganizirana službena vlast i prijenos informacija i gdje onaj tko prije pošalje za sebe povoljniji glas biva u znatnoj prednosti. Ovakav primjer "glasine" imamo često u Drugom svjetskom ratu i uopće u ratovima. Dakle, zbog tih glasina, odmetnuti stanovnici Korićana u šumi odlučili su naoružati se i osigurati razoružavanjem domaćih ustaša. Svjedoci su ili previdjeli ili zaboravili da su nešto malo prije izjavili kako se srpsko stanovništvo Imljana i Korićana već od početka kolovoza 1941. okuplja u šumama oko sela na masovnim zborovima i organizira za buduće akcije. Najčešće je na čelu tih zborova i okupljanja Ilija Slavnić. Prema tome Ilija Slavnić se s dijelom nezadovoljnog i pobunjenog srpskog stanovništva Imljana i Korićana odmetnuo već početkom kolovoza i unatoč pozivima hrvatskih vlasti i žitelja Korićana nije se više htio vratiti u normalan život, kao i najveći dio njegovih istomišljenika i suboraca. On se nalazi na čelu vojne postrojbe koja je nastala i prema napucima Draže Mihailovića, ali i Josipa Broza i KPJ-u. O mobilizaciji ljudstva i materijalnih sredstava govore nam zapovjedi Draže Mihailovića iz rujna[60] po kojima se ravnaju i Gajić i Slavnić. Sporazum između štaba NOPO BiH i štaba bosanskih četničkih odreda za formiranje zajedničkog operativnog štaba i zajedničkih organa vlasti na oslobođenoj teritoriji[61] govori o zajedničkom zapovijedanju i vođenju akcija, te daje novi polet odmetničko-pobunjeničkom pokretu u BiH. Ranije je navedeno da je ustanak u NDH-a počeo na području Hercegovine, Like, Dalmacije i Bosanske Krajine odakle se širi prema istoku i to je širenje vremenski vrlo brzo, jer se Ilija Slavnić i društvo okupljaju već 2. kolovoza 1941. Već tijekom kolovoza 1941. pobunjenici ugrožavaju

[60] Zbornik NOR-a, t.XIV., dok.4., 19.-22.., i dok.5., 23.-25.

[61] Isto, dok.7., 29.-31.

prometnice i telefonsko-telegrafske veze, a u rujnu vrše prve napade na oružničke postaje u Šipragama i Maslovarama[62]. Iz ovoga je jasno da je vijest o ustanku u Zapadnoj Bosni došla i do Srednje Bosne, da te veze jako dobro funkcioniraju i da se i u Srednjoj Bosni radi na uspostavljanju i formiranju vojnih oblika pobune i ustanka, odnosno vojnih postrojbi, te da je samo pitanje vremena kada će se to i na ovome prostoru dogoditi. Osnivanje gerilskog odreda na Tisovcu[63] (kasnije je preimenovan u Skendervakufsku četu), potom Borjanske čete (oko Šipraga i Maslovara) putokaz je i drugim nezadovoljnicima, pobunjenicima i odmetnicima. Tako nastaje i Imljanska četa[64] 7. studenoga 1941. u šumi Potkres kod Imljana[65]. Često je zvana i četom na Djevojačkoj Ravni jer je tamo imala svoj logor[66]. U četu su bili uključeni pobunjeni stanovnici Imljana, Korićana, Kruševa Brda, Grabovice, Kobilje, Vlatkovića i okoline Šipraga. Tijekom ljeta i jeseni na teren su dolazili i komunisti, uglavnom iz Banja Luke i vršili svoju promidžbu za ustanak. U studenom je na teren došao Petar Gajić s još nekoliko komunista, potražio Iliju Slavnića, zamolivši ga pri tome da osnuju vojni odred – četu, što je on i prihvatio. Za zapovjednika čete postavljen je Branko Maksimović[67], a Petar Gajić za političkog komesara[68]. U sjedištu Imljanske čete na Djevojačkoj Ravni izgrađene su barake za više od 100 ljudi koje su gradili majstori iz Grabovice, a voditelj gradnje je bio iz Kobilje. Četa je odmah s 40 ljudi zauzela položaj prema Šipragama u kojima je bila oružnička posada. U prvoj polovici studenoga pobunjeničko-odmetničke snage opkolile su oružničku postaju i mjesto Maslovare. Oružničkoj postaji u Maslovarama je od NDH-a vlasti iz Kotor Varoša poslana pomoć u hrani i streljivu. Imljanska četa je na cesti Kotor Varoš – Maslovare, kod Obodničkog Visa 17. studenoga 1941. dočekala u zasjedi opskrbu i stupila s njom u borbu.

---

[62] Opštine Kotor Varoš i Skender Vakuf u NOB-u 1941.-1945., 101.-102.

[63] U početku ti se odredi zovu brojevima: 1., 2., 3. i 4. Vidi: isto, 102.-103.

[64] U svim izvorima objavljenim poslije rata, kao i literaturi koristi se naziv: Imljanska partizanska četa. Budući u ovo vrijeme četnici i partizani nastupaju zajednički smatram da je najjednostavnije rješenje sve postrojbe nazivati samo prema imenima mjesta ili drugih zajedničkih pojmova, a ne četničke ili partizanske. Imljani su selo s lijeve strane rijeke Ilomske, a Korićani (i Donji i Gornji) su s lijeve strane, između rijeka Ilomske i Ugra. Ostala sela su zapadno i sjeverozapadno od Korićana, prema Skender Vakufu, danas Kneževu, Šipragama i Maslovarama.

[65] Ć. Kazazović prema navodima Ilije Slavnića kao datum osnivanja Imljanske čete daje 7. studenoga 1941. Ć. Kazazović, 105. Na drugom mjestu kao datum osnivanja te čete navodi se 8. studenoga iste godine. Vidi: Opštine Kotor Varoš i Skender Vakuf u NOB-u 1941.-1945., 104.-105.

[66] Podrazumijeva se vojni logor u kojem su smješteni vojnici. Djevojačka Ravan je pašnjačko-šumski prostor sjeveroistočno od Korićana na putu prema Šipragama.

[67] Prema drugom izvoru prvi je zapovjednik čete Branko Božić iz Grabovice. Vidi: Opštine Kotor Varoš i Skender Vakuf u NOB-u 1941.-1945., 104.

[68] Vjenceslav Topalović navodi da se zapovjednik zvao Maksimović, bez poznavanja ostalih podataka o njemu. Vidi: Opštine Kotor Varoš i Skender Vakuf u NOB-u, 104., Vj. Topalović, 89.

Poslije kraće borbe domobrani, koji su nosili pomoć, povukli su se u Kotor Varoš. U toj borbi je poginuo zapovjednik Imljanske čete Branko Božić, a za zapovjednika je postavljen Husein Alagić[69].

Već poslije osnivanja Imljanske čete, 10. studenoga 1941. došlo je do sastanka Imljanske, Borjanske i Blatničke čete na kojem je odlučeno da će te tri čete stupiti u akciju na selo Gornje Korićane (Baltiće[70]) koje drži hrvatska vojska. Na sastanku je dogovoren i napravljen plan napada[71]. Ovu akciju i napad imamo zabilježene u nekoliko izvora, pa vidimo što i kako su oni o istoj stvari pisali.

Jedan od prvih izvora o napadu na Korićane je Izvješće 2. oružničke pukovnije br. 697. od 18. prosinca 1941. u kojem se navodi da su "četnici napali selo Korićane, kotar Travnik i oteli 100 pušaka sa streljivom i 15 bombi". Ubijeno je oko 20, a ranjeno oko 15 seljaka Hrvata, a 50 ih je otjerano. Selo je opljačkano, crkva demolirana, a župni stan zapaljen[72]. Zanimljivo je da je i za izvješće, prema redoslijedu navođenja, važnije koliko je oteto pušaka, streljiva i bombi, nego koliko je stradalih ljudi. O tome koji su to ljudi nema ni riječi. Izvješće završava time kako je selo opljačkano, crkva demolirana, a župni stan zapaljen. Ovom je paljenju župnog stana i rušenju crkve jedan od uzroka mogao biti i novi župnik Franjo Udović, ali i vjerska netrpeljivost.

Izvješću Zapovjedništva II. Domobranskog zbora od 22. prosinca 1941., pišući o partizanskim akcijama ne zahvaća i područje Korićana, jer je ono izvan njihovog zapovjedništva. Ipak ovaj je izvještaj ilustrativan kako bismo vidjeli situaciju, tko vodi i zapovijeda na prostoru između Vrbasa, Vrbanje, Ugra i Vlašića. To izvješće navodi 10 vojnih logora kojima je zajednički komandant – zapovjednik bivši učitelj Uroš Drenović, koji je zapovjednik i na lijevoj obali Vrbasa, na daleko većem prema prostoru i brojnijim uključenim ljudstvom u pobuni i ustanku od ovoga na Vlašiću. Od tih 10 logora na gore spomenutom području su logori u: Grabovici (kotar Kotorišće), Dujakovcima u planini Osmači – Tisovac i na planini Čemernici gdje je i bolnica[73]. Budući je Drenović bio i ostao četnik jasno je tko je nositelj pobune i zapovjednik i na ovom prostoru.

Korićani su bili u nadležnosti III. Domobranskog zbora. Zapovjedništvo istoga šalje izvješće o akcijama ustanika na području Bosne i Hercegovine u prosincu 1941. Naime oni navode kako je njihov vod vodio akciju čišćenja terena oko sela Korićani od ustanika od 11. do 18. prosinca 1941. Tako izvješće navodi kako je

---

[69] Opštine Kotor Varoš i Skender Vakuf u NOB-u, 105. Ovdje se navodi da je prvi zapovjednik Imljanske čete bio Branko Božić, a u većini druge literature Branko Maksimović.

[70] Gornji Korićani su nazivani i Baltićima zbog brojnosti i značenja tog prezimena

[71] Vj. Topalović, 90.

[72] HR – HDA – 1197, Oružničko krilno zapovjedništvo Dubrovnik, kut.1., tek. br.388., 22. 12. 1941.

[73] Zbornik NOR-a t. IV., knj.1., dok. 190., 530.

vod već 11. prosinca bio u Gostilju, 8 km južno od Korićana, što je nemoguće, jer su u tom slučaju isti mogli doći u Korićane i spriječiti pobunjenike u onome što su oni učinili u zoru 11. ili 12. prosinca. Čak, štoviše, navode kako su se već 11. prosinca razmjestili oko rijeke Ugar, ali su tu zaustavljeni od pobunjeničke paljbe. Vod je, vjerojatno na teren izišao tek po obavijesti o upadu, ubijanju, paljenju, rušenju i odvođenju uhićenih žitelja sela Korićana. Za točniju i sigurniju analizu ovoga dokumenta trebalo bi imati originalan dokument, ukoliko on postoji. Naime i ovdje se vidi mala, ali nebitna konstrukcija. Ona se sastoji u rasporedu domobranskih snaga oko rijeke Ugar 11. prosinca. Nije vjerojatno da bi oni išli čistiti teren i čekali na obali rijeke – potoka, jer su ih u tome onemogućili pobunjenici vatrom, a do istoga sela nemaju ni 5 km. I pri tome slušali puščanu paljbu i gledali paljenje kuća u Korićanima tijekom tog jutra, a ne bi ništa pokušali učiniti, niti bi u svome izvješću išta o tome spomenuli. Dolazak domobranskog voda bi se prije mogao staviti poslije 12., najvjerojatnije na 13. prosinca kada se vod raspoređuje na crti bojišnice sela: Baltići (Gornji Korićani) – Šišava – Mudrike - Ponir[74]. Ostali dio djelovanja domobranskog voda će biti prikazan kasnije.

U izvještaju Štaba III. Krajiškog Narodnoslobodilačkog partizanskog odreda (NOPO) od siječnja 1942. Glavnom štabu NOPO za Bosnu i Hercegovinu o izvršenim akcijama odreda u prosincu 1942. spominje se nešto detaljnije akcija u Korićanima. Prema tome izvješću akcija je izvedena 18. prosinca 1941., a izveo ju je VI. bataljun. Tom je akcijom izvršen napad na "ustaško gnijezdo" Korićane, pri čemu je zarobljeno 50 pušaka i 40 ustaša iz istog sela, dok ih je 30 ubijeno u borbi. Zarobljenici, osim dvojice koji su zadržani kao taoci, strijeljani su u logoru. Osim pušaka, zarobljena je i velika količina drugog ratnog materijala. Zapaljeno je 20 ustaških kuća iz kojih se pružao otpor[75].

Slično se, ali kraće izvješće spominje i u Izvještaju Operativnog štaba NOPO za Bosansku Krajinu 5. ožujka 1942. Glavnom štabu NOP-a i DV (Dobrovoljačke vojske) za Bosnu i Hercegovinu o razvoju ustanka u Bosanskoj Krajini. I u ovom se izvješću, gotovo istim redoslijedom spominju brojke zarobljenih pušaka, materijala i ljudi, kao i likvidiranih[76]. Ne spominju se zapaljene kuće, jer se vjerojatno na toj razini to cenzuriralo.

Zanimljivo je da su i u oba ova izvješća važnije puške, nego ljudi, ali je broj zarobljenih pušaka dva puta manji nego u izvješću Oružničkog krila, što bi približno moglo biti i točno. No, ostali brojevi nisu baš najtočniji, iako su približni. Za broj ubijenih nije čudno, jer su tu netočnosti uvijek moguće i oni koji daju izvješća najčešće daju veće brojke. Što je bilo s dva ili više nelikvidiranih zarobljenika, tko su oni bili i do kada su korišteni kao taoci, to ne znamo na osnovi ovoga izvora? To je ostalo nepoznato do danas. Vjerojatno su još tada bili taoci koji su korišteni za razne nužne poslove odmetnika - pobunjenika.

---

[74] Zbornik NOR-a t. IV., knj.2., dok. 197., 566.-567.

[75] Zbornik NOR-a t.IV., knj.2., dok. 6., 26.-32.

[76] Zbornik NOR-a t.IV., knj.3., dok. 93., 296.

Dnevno izvješće oružništva od 29. prosinca 1941. o važnim događajima na teritoriji NDH i zločinima ustaša u srpskim selima Korićani i Imljani donosi zapravo već navedeno izvješće Zapovjedništva III. Domobranskog zbora. Zanimljivo je da oni ove zločine i akciju čišćenja stavljaju u vrijeme od 13. do 16. prosinca[77], što je točnije vrijeme, iako po gornjem dokumentu to ne izgleda tako. I ovom ćemo se izvješću vratiti kasnije.

Prema kazivanju Ilije Slavnića u knjizi Ć. Kazazovića položaji prema Korićanima su zauzeti uvečer 10. prosinca, a napad je počeo u zoru 11. prosinca 1941[78]. Na selo su napadale Maslovarska, Blatnička i Imljanska četa sa 105 pušaka i 2 puškomitraljeza. Najspremnija za obranu je bila posada u župnikovoj kući i ona je odmah odgovorila na napad. Odatle je otpor bio i najjači, a i ostali mještani su se pokušavali probiti prema toj kući. Drugi su se jednostavno razbježali i okolo posakrivali na sve strane. Upravo su njih najviše poslije uhitili i odveli u zarobljeništvo. Poslije dva sata borbe zauzeta je i župnikova kuća i time su Korićani bili osvojeni. Nakon borbe na bojištu je ostalo 27 mrtvih ustaških milicionera, a 47 ih je zarobljeno[79]. Od napadača poginuo je jedan pripadnik Maslovarske čete. Zaplijenjeno je dosta oružja, municije i opreme koja je pripala prema dogovoru Imljanskoj četi, a koja je poslije ove borbe narasla na 200 pripadnika, od kojih su 144 bila naoružana. Četa se povukla u jedan šumarak u Donje Korićane gdje ju je narod dočekao i nahranio. Nedugo iza toga veći dio čete bio je upućen na zadatak pomoći Skendervakufskoj četi u borbi s tamošnjim oružnicima, a manji je s Blatničkom i Maslovarskom četom ostao na položajima[80].

---

[77] Zločini na jugoslavenskim prostorima, dok. 368., 933.

[78] Ć. Kazazović, 111., bilj. 1. navodi izjavu Ilije Slavnića kako je napad izvršen u četvrtak 12. maja (moguće da je tiskarska pogreška, treba biti prosinca). U izvješću 3. žandarmerijskog puka od 24. prosinca piše… "dne 11. prosinca oko 7 i 8 sati jedna grupa od oko 300 naoružanih pobunjenika izvršila je napad na selo Koričane, kotar Travnik i nakon nepuna dva sata zauzela selo, spalila kuću župskog ureda, pučku školu i četiri kuće viđenijih osoba". (Dokument se čuva u Arhivu Muzeja revolucije u Sarajevu, F – XII, dosje 119, str. 167.). U jednom drugom izvješću Zapovjedništva III. Domobranskog zbora iz Sarajeva od 13. prosinca 1941. piše: "… jutros 11. ov. m. odmetnici su počeli napad na selo Koričane (18 km s.z. od Travnika)…". (Dokument se čuva u IIRP – Institut za istoriju radničkog pokreta Sarajevo, MF 3/13). Ovo je i najranije poznato izvješće o tom događaju.

[79] Ć. Kazazović, 112., bilj.1., navodi da prema izvješću 3. žandarmerijskog puka od 24. prosinca piše da su u: "…borbi na Koričanima poginule 22 osobe rimokatolika-Hrvata…četnici su zarobili 47 muškaraca iz sela Koričane, kotar Travnik te ih prema sigurnim podacima otjerali 15. ov. m. u Skeneder Vakuf…". (Dokument se čuva u Arhivu Muzeja revolucije u Sarajevu, F – XII., dosje 119., str. 167.). Ilija Slavnić u svome iskazu je naveo da je zarobljeno 47 ustaških milicionera, a 14 je poginulo. Većina iskaza navodi 47 zarobljenih. Ako je to tako onda bi broj preživjelih zarobljenika morao biti veći od dva ili četiri koji se spominju. I opet ostaje pitanje identiteta tih koji nisu ubijeni.

[80] Ć. Kazazović, 110. – 112.

Usmeni izvori zapisani u Komisiji za utvrđivanje žrtava Drugoga svjetskog rata daju nešto drugačiju sliku zarobljavanja Hrvata Koričana nego Ilija Slavnić. Oni naime govore o tome kako se tijekom napada sve stanovništvo povuklo u katoličku crkvu Svetog Ilije proroka zbog njezine čvrstoće i veće sigurnosti. Po zauzimanju Gornjih Koričana 46 muškaraca izdvojeno je iz crkve, uhićeno i odvedeno u zarobljeništvo[81]. S obzirom na način gradnje kuća od drveta u Koričanima to bi moglo biti točno, tim više što je jedan dio poginulih u Donjim Koričanima i izgorio u takvim domovima.

Vjenceslav Topalović u pregledu povijesnih zbivanja na području oko Travnika navodi dogovor Imljanske i Blatničke čete i Borjanskog odreda od 10. studenog 1941. o napadu na Gornje Koričane (Baltiće) koje drži hrvatska vojska. 12. prosinca 1941. Imljanska i Blatnička četa i Borjanski odred su napali i zauzeli selo Gornje Koričane. Bila je to prva akcija na platou Vlašića. Pri tom su zarobili 47 ustaških milicajaca, a ubili 14. Oduzeto je 65 pušaka, veća količina soli i sanitetskog materijala. Imljanska četa je imala jednog poginulog. Svi zarobljeni su odmah strijeljani[82]. Iako u pregledu navodi da se događaj zbio 12. prosinca 1941.na kraju popisa stradalih žrtava, u post scriptumu, kao dan stradanja navodi 8. prosinca 1941. što se ne slaže i nejasno je radi čega ovakva dvojba[83].

Sva izvješća navode samo brojeve stradalih, a ne i imena i prezimena osoba. Možemo to shvaćati i razumijevati kod pobjednika razumljivim, jer pobjednike to uglavnom i ne zanima. Treba uzeti u obzir da veliki broj stanovnika na ovom prostoru nije bio ni pismen. To se na određeni način može reći i za hrvatsko stanovništvo u Koričanima. Ali, među Hrvatima je vjerojatno bilo pismenih i bilo je onih koji su prema dužnostima koje su obnašali bili obvezni napraviti popis stradalih. Razumljivo je da više razine vlasti kao oružnički pukovi, krila, vojne organizacije i postrojbe i drugi ukoliko s terena ne dobiju iste popise ne mogu to napraviti sami. Prema komunikaciji i dokumentima nema ni želje, ni zahtjeva tih viših oružničkih (policijskih) i vojnih vlasti da se bilo kakav popis traži i dobije. Ovaj je događaj, osim u Koričanima i na užem prostoru oko Travnika ostao nepoznat i prešućen do početka XXI. stoljeća. Da je to tako govori nam i publikacija koju je izdalo Ministarstvo vanjskih

---

[81] HR HDA 1944., Državna komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Drugoga svjetskog rata, ser. II., kartoteka žrtava, kut. 428., bijeli omot: Travnik, bijeli omot trake: Koričani, karton Luke Pejića, sina Jure i Mare, rođ. Dujmvić, star 21 god.

[82] Vj. Topalović, 90.

[83] Isto, 435. Topalović navodi pod P. S. (Post scriptum) da su sve ubijene osobe u prosincu, ubijene 8. prosinca što je nemoguće, jer je prema svim izvorima, pa i njemu samome do napada došlo poslije 10. prosinca 1941. Zarobljene su osobe po njemu ubijene nekoliko dana kasnije i prebačene u zajedničku masovnu grobnicu (jamu) u Tisovcu, kod Skender Vakufa (Kneževa), nikada nisu ekshumirana i tamo se nalaze do danas. Ubiti tolike ljude na jednom mjestu i potom njihove leševe prenositi na drugo mjesto udaljeno i 20 km od stratišta po lošim putevima ne čini mi se logičnim.

poslova NDH-a u kojoj su navedena gotova sva odmetnička zvjerstva i pustošenja u NDH-a[84], ali o događajima u Korićanima nema ni riječi. Vjerojatno tih propusta ima još, pa je vrijedno takve događaje zabilježiti i istražiti. Što se tiče pobjedničke strane čudno je da su uopće naveli ikakve podatke o stradanjima, a očekivati i imena bilo bi previše. Uostalom kod njih se u izvješćima rijetko nalaze i imena njihovih stradalih boraca, a kamoli da bi pisali protivnička.

Kao što je iz gornjih izvješća, iskaza i prikaza vidljivo sporno je i samo vrijeme kada se ovaj događaj zbio. Većina izvješća kao datum napada i zauzimanja sela Gornji Korićani daje jutarnje sate u četvrtak 11. ili 12. prosinca 1941[85]. U ovome radu te datume smatram najpouzdanijim i prihvaćam. U svakom slučaju događaj nije mogao biti prije 10. prosinca, niti poslije 13. prosinca 1941. Ovo je važno kako bi se mogla bolje razumjeti neka zbivanja poslije ovih datuma.

Tko vodi napad i sudjeluje u njemu? Iz svih je izvješća jasno da napad vodi Imljanska četa, te da joj kao pripomoć služi Blatnička četa. Postoji i treći dio koji je različito navođen. U većini izvora je to Borjanski odred ili četa, ali se u nekim izvorima pojavljuje i kao Maslovarska četa. Čini mi se da je za ovu priliku bolje koristiti pojam Borjanski odred, jer i nastupa s tim nazivom. Pogledajmo kojim postrojbama pripadaju napadači. U izvorima partizanskog podrijetla naglašava se kako su svi ti odredi partizanski odredi, te bi i ovi zločini po tome bili samo partizanski zločini. U NDH-a izvorima navode se pobunjenici, odmetnici i četnici. Dok su prva dva pojma neutralna, pojam četnici imao je tada, a i kasnije tijekom rata dobio je još jasnije svoje idejno i političko obilježje i usmjerenje. Međutim kada NDH-a izvori u ovo vrijeme navode pojam četnik oni ga promatraju primarno kao neprijatelj hrvatskog naroda i hrvatske države, a tek potom borac za velikosrpsku ili jugoslavensku državu. Početak ustanka i njegovo širenje imalo je više četničko protuhrvatsko obilježje (posebice prije 22. lipnja 1941.), iako se ustanku od početka priključuju i brojni komunisti, prije svega iz taktičkih razloga. S druge strane ovaj prostor je tradicionalno i povijesno vezan uz četništvo i četovanje kao oblik borbe. I treće, u onom trenutku kada je nastala NDH-a u kojoj su

---

[84] *Odmetnička zvjerstva i pustošenja u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u prvim mjesecima života Hrvatske narodne države,* Zagreb, 1942.

[85] Zanimljivo je da je istog dana, ali oko 14 sati popodne Romanijski odred napao i zauzeo Kalovita Brda sa samostanom Družbe kćeri Božje gdje su uhićene i poslije mučene Drinske mučenice: s. Jula Ivanišević, s. Berhmanna Leidenix, s. Kristina Bojanc, s. Antonija Fabijan i s. Bernardete Banja, te je odveden je nepoznati svećenik, dvije djevojčice iz Dječejg doma: Vesna Petrić i Roza Telenek, te mještani: Josip Pavičević, Marica Telenek, Marija Vidmar, Marija Šens, Štefica Presjenek i Šimo Pavičević. I ovaj zločin, kao i brojni prije i poslije pripisan je kasnije u partizansko-komunističkim izvorima i literaturi četnicima, iako je sve te akcije koje vodi Romanijski odred navode kao partizanske. I ovdje, kao i u Korićanima, ono što je dobro je partizansko, a što ne valja je četničko. I u Kalovitim Brdima i u Korićanima četnici i partizani u ovo vrijeme nastupaju zajedno i to je njihovo zajedničko zlodjelo. Vidi: Ustaška vojnica 1., 320., bilj. 596; Zbornik NOR-a t. IV., knj. 2., dok. 180., 503-505.

ravnopravni bili Hrvati katolici i muslimani, Srbi su se osjećali diskriminirani, iako to nema ni u jednom zakonskom aktu. Istina srpskopravoslavna vjera je promijenjena u grkoistočnu i to su, uz zabranu ćirilice, jedini protusrpski čini NDH-a vlasti. Ipak Srbi su se vjerojatno osjećali žiteljima drugog reda i isključenim iz te zajednice, odnosno države. Većina usmenih iskaza koja govori o tome događaju navodi da su vojnici koji su došli u selo bili u odorama i sa znakovljem vojske Kraljevine Jugoslavije, dakle bili su četnici. Da se radilo o četnicima govori nam na jednom mjestu i Zapisnik Zemaljske komisije kada govori o djelovanju Frane Lukića Jurinog[86] kojega navodi kao stradalnika od četnika, a isti je u svim popisima žrtava stradao kao zatočenik u akciji 11./12. prosinca 1941. I kasniji odnosi, ponašanja, djelovanja i razilaženja nam nedvosmisleno govore da su apsolutnu većinu među odmetnicima – pobunjenicima činili četnici. Bili su to više ljudi koji su štitili srpski narod na lokalnoj, zavičajnoj razini, nego što su radili na provođenju velikosrpske ideje (ali jesu i to) u širim okvirima. Oni su bila neka vrsta "srpskih seoskih straža", slična "hrvatskim seoskim stražama" poznatijim kao ustaška milicija. Naoružavanje Hrvata Korićana izazvalo je strah kod susjeda Srba, koji su se sami naoružali i odmetnuli, potaknuti i glasinama sa strane i od pridošlica, smatrajući borbu kao jedini način obrane i samozaštite. Kasniji su "konstruktori" u povijesnim izvorima (koji su uglavnom pisani kasnije), iskazima svjedočanstava i literaturi sve loše i negativno u događajima prebacili na četnike, a sve pozitivno i dobro namijenili partizanima, a to je postupno ušlo i u narodnu usmenu tradiciju. U napadu na Korićane, velikom su većinom sudjelovali susjedi, Srbi, (i nešto dalji susjedi Srbi) većinom lokalno-četnički orijentirani, uz nešto malo partizana, među kojima je jedan dio bio među organizatorima pobune i ustanka. I veći dio hrvatske literature i izvora ih navodi kao četnike. Nema sumnje da je između odmetnika – pobunjenika bilo i prokomunistički i partizanski orijentiranih osoba, ali su oni u ovo vrijeme u znatnoj manjini, makar bili i među glavnim vođama. Dakle, napadači pripadaju četničko-partizanskom zajedničkom vojnom ustroju.

Tko su stradalnici? Najjednostavniji odgovor bio bi Hrvati – stanovnici Korićana, uglavnom civili i nenaoružani. To je verzija koju iznose napadnuti i kasnije stradali. Na toj osnovi i tako pišu sva tri popisa žrtava stanovnika Korićana u Drugom svjetskom ratu. Međutim da bi se događaj dobro raščlanio i dobilo kakav-takav približno što točniji uvid treba vidjeti što o tome govori i napadačka i pobjednička strana koja je također sudjelovala u događaju. Dobro je da s te strane ima dosta izvješća koja jesu slična, ali se ne podudaraju u potpunosti. Upravo nas te male različitosti i detalji mogu dovesti do približno točnog odgovora. Najprije sva izvješća ističu važnost oružja i municije i njega stavljaju na prvo mjesto. Oružja je u Korićanima bilo. Netko od vlasti NDH-a ga je donio. Tko, to ni ovdje, a ni svim akterima nije bitno. Prema tome do sukoba i napada na Hrvate Korićana je došlo zbog oružja koje se našlo u

[86] Vidi ovdje str. 7. bilj. 40.

Korićanima u rukama Hrvata. Pobunjenici – odmetnici osim što brane svoje srpsko stanovništvo koje su oni sebi uzeli za zadatak zaštititi, vidjeli su dobru priliku i za vlastito naoružavanje s obzirom da se na jednom mjestu našlo dosta oružja. Većina partizanskih izvješća navodi kao stradalnike ustašku miliciju ili nešto rjeđe ustaše. Je li u Korićanima bila već tada organizirana ustaška milicija? Mišljenja sam da ustaška milicija tada još nije bilo organizirana, ali je vjerojatno da se na tome radilo i da se nešto slično pripremalo. Da se neki oblik vojne organizacije pripremao govori nam i brojno naoružanje i municija koja se u selu našla. Oružnika u Korićanima tada nije bilo, pa su oni isključeni. Ali bile su ustaše. Naime većina izvora navodi organizaciju i formiranje ustaškog roja pod zapovjedništvom ustaškog rojnika Ante Parića. I pregovori između predstavnika odmetnika – pobunjenika koji se vode ili krajem studenoga ili početkom prosinca 1941. govore da je Anto Parić glavni organizator ne samo ustaša, nego i bilo kakve vlasti NDH-a u Korićanima. Naime kada predstavnici Donjih Korićana, koje predvodi Ilija Slavnić, traže puštanje taoca iz Travnika, sve pregovore s njima i vlastima NDH-a (domobranima) u Gostilju vodi Anto Parić[87]. Jedan detalj koji se zbio tijekom tih pregovora, a koji samo usputno spominje Ilija Slavnić ukazuje na moguća zbivanja. Ilija Slavnić je tada otišao s Antom Parićem u "popovu kuću", tj. župski ured, a koja je bila organizirana kao ustaški stožer, odnosno zapovjedništvo. Tamo je I. Slavnić telefonom razgovarao izravno sa zapovjednikom domobrana u Gostilju, Mandlacom[88]. Anto Parić ga je primio kao prijatelja i čak mogućeg suborca za "obranu Bosne". Dakle Ilija Slavnić je došao izravno u ustaški stožer u Gornjim Korićanima. Netko tko je jedan od glavnih zapovjednika pobunjenika došao je slobodan i ni od koga ometan u zapovjedništvo strane koju vidi kao neprijateljsku. Pa naravno da će gledati i promatrati kako je organizirana obrana mjesta koje imaju u planu napasti. I da će gledati i vidjeti sve oružje i municiju koja mu se nađe u vidokrugu. Sve što se događalo u vrijeme napada ukazuje da je sve oružje bilo u župnikovoj kući gdje je bio ustaški stožer. Kako se to zna? Sve nam to govori zapovjednik akcije, sam Ilija Slavnić. On kaže da je najjači i najveći otpor bio upravo iz "popove kuće". Zašto? Jer je tamo bio ustaški stožer i jedini vojno organizirani dio sela. Da je to tako on dalje govori kako su ljudi iz ostalih kuća izletjeli polugoli i pokušali se probiti do župske kuće. Zašto su išli do te kuće? Zato što su znali da je tamo bilo i oružje i municija, a ne kod njih kako je to uobičajeno kada se radi o seoskim stražama, a što je zapravo bila ustaška milicija. Ostali su se razbježali i "posakrivali na razne strane". Zašto bi netko tko ima oružje bježao i sakrivao se? Pa zato što zapravo nije imao tog oružja. Da je to tako kaže nam i I. Slavnić iskazom kako je tih najviše palo u zarobljeništvo[89]. A koga je u zarobljeništvo najmanje palo? Po svoj prilici onih koji su bili u župskoj kući, koji su najdulje

[87] Ć. Kazazović, 107-109.

[88] Isto, 109.

[89] Isto, 110.-111.

pružali otpor i koji su imali i oružje i municiju. Kako to znamo? Tako jer su poslije sukoba isti živi i dalje obnašaju razne funkcije u vlasti. A da je ustaška milicija možda uspostavljena u Gornjim Koićanima tek poslije 11./12. prosinca 1941. govori nam i navod Zapisnika Zemaljske komisije u kojem kaže da je "od tog vremena (prosinca 1941.) ustaška milicija stalno bila u Koićanima, a pravoslavni svi su bili izvan mesta sve do konca 1943.". Naime, tada u listopadu 1943. partizani ponovo zauzimaju Koićane[90]. Možemo zaključiti da su najveći broj stradalih Hrvata u Koićanima 11./12. prosinca 1941. bili još civili, nenaoružani i goloruki. Dio koji se dokopao ili imao oružje, borio se i u borbi ili poginuo, ili preživio, ali je taj dio bio brojčano najmanji. Jedan manji dio stradao je uslijed toga što su im pri obrani zapaljene kuće, kojom su prilikom i oni zapaljeni. Najviše stradalih su bili nenaoružani civili koji su pokušali spas naći skrivajući se u selu ili izvan sela, ali su ih dobro pripremljeni napadači brzo pronašli, uhitili i u zarobljeništvu većinu likvidirali.

Prema Mirku Blaževiću i njegovu popisu stradalih pri napadu na Koićane 11./12. prosinca 1941. tijekom samog sukoba poginulo je u selu osam mještana Hrvata[91], uglavnom civila, a zarobljeno ih i kasnije ubijeno 44. Ukupni broj stradalih je prema njemu 52.

Iste godine piše popis žrtava Vjenceslav Topalović. Njegov popis nam daje 56 žrtava 11./12. prosinca 1941., a novost su žrtve koje su u toj akciji spaljene

---

[90] Zemaljska komisija, zapisnik br. 55 027, 1.

[91] Tom su prilikom poginuli u mjestu: Franjo Baltić, star 16 godina, Srećko Bilobrk, star 22 godine, Mato Čolaković, star 66 godina, Petar Dujmović i sin mu Anto, star 6 godina, oba iz Donjih Koićana, Ruža Dujmović, rođ. Glavaš, stara 17 godina, Josip Parić, star 20 godina i Marijan Parić, star 15 godina. U zarobljeništvu su ubijeni: Božo Baltić, star 19 godina, Ilija Baltić, star 34 godine, Miljenko Baltić, star 21 godinu, Pero Baltić, star 32 godine, Anto Bilobrk, star 55 godina, Branko Bilobrk, star 22 godine, Ivo Bilobrk, star 31 godinu, Jozo Bilobrk, star 28 godina, Mato Bilobrk, star 24 godine, Milenko Bilobrk, star 20 godina, Jakov Bilobrk, star 16 godina, Nikola Bilobrk, star 32 godine, Vid Bilobrk, star 21 godinu, Janko Bilobrk, star 15 godina, Anto Blažević, Juro (Ante i Mande, rođ. Parić) Blažević, Blaž Blažević, star 34 godine, Jakov Blažević, star 23 godine, Jure (Jozo i Luca, rođ. Baltić) Blažević, star 43 godine, Niko Blažević, star 39 godina, Niko Blažević, star 61 godinu, Augustin Dujmović, Franjo Dujmović, star 23 godine, Juro Dujmović, star 24 godine, Stjepan Dujmović, star 42 godine, Ilija Jakovčić, star 37 godina, Nikola Jakovčić, star 33 godine, Marko Kričančić, star 37 godina, Mihael – Garjo Kričančić, star 35 godina, Stanko Kričančić, star 39 godina, Augustin Lukić, star 56 godina, Franjo Lukić, star 22 godine, Franjo Nikić, star 50 godina, Anto – Tunja Parić, star 46 godina, Pero – Perica (Niko Petar i Kata, rođ. Kepić) Parić, Danko Parić, Ivo Parić, star 55 godina, Jozo Pejić, star 28 godina, Luka Pejić, star 21 godinu, Mato Pejić, star 55 godina, Mijo Pejić, star 21 godinu i Stipo Bilobrk, star 31 godinu. Vidi: Popis poginulih, 13-17. i Ratni zločini, 5-8. Ivo Tubanović i dr., 75-89. Ovdje su samo najvažniji podaci o poginulima zbog prevelikog prostora koji bi navođenje svih osobnih podataka stradalih zauzelo. Detaljniji se podaci mogu naći u do sada objavljenim popisima žrtava. Također u daljnjem tekstu neću navoditi već navedena imena, nego samo one osobe koje nisu ovdje navedene.

u kućama, njih pet[92]. Svi spaljeni su iz Donjih Korićana, gdje su Hrvati bili u manjini i vjerojatno su na taj način likvidirani iz osvete, a ne zbog toga što su imali oružje i branili se. Stradali su otac, tri sina i vjerojatno jedan u bližem srodstvu, što govori o paljevini najviše dvije kuće u Donjim Korićanima, jer su svi oni stradali u svojim kućama u Donjim Korićanima. Paljenje i ubijanje na taj način je bilo dosta često u Drugom svjetskom ratu u BiH, što je razumljivo radi taktike "spaljene zemlje" i zbog drvenog materijala kojim su građene kuće koje je kao utvrđene objekte na taj način bilo lako uništiti. Etnički očistiti prostor bilo je zacrtano u svim velikosrpskim programima, kojih su provoditelji u Drugom svjetskom ratu bili i četnici, ali su u njima često sudjelovali i partizani ili kao sudionici ili kao promatrači. Njegov popis žrtava se također razlikuje i u broju poginulih, kojih je 14, odnosno 15[93], te stradalih u zarobljeništvu, njih 36, što je i najmanji broj stradalih poslije zarobljavanja.

Čini se da je posljednji rađeni popis žrtava o Korićanima do sada uspio dati najtočniji popis stradalih na ovom području, pa i 11./12. prosinca 1941. On se većim dijelom oslanjao na popis Mirka Blaževića, ali je u nekim dijelovima prihvatio i rezultate Vjenceslava Topalovića. Po tom popisu taj je dan u Korićanima poginulo 11 osoba, u paljevinama je stradalo 5 osoba, a poslije zarobljavanja likvidirano je 39 osoba, što čini ukupno 55 stradalih žitelja Korićana[94] u samo jednom danu.

Dakle svi popisi žrtava Korićana pri popisivanju stradalih žrtava Korićana u pobunjeničko – odmetničkom napadu 11. prosinca 1941, kreću se između 52 i 56 osoba, što je približno točna brojka koju možemo prihvatiti. Detaljnije

---

[92] Vj. Topalović, 429-430. Tom su prilikom zapaljeni: Bilobrk Anto, zvani Spalić, star 56 godina, Bilobrk Ivo, star 31 godinu, Bilobrk Jozo, star 28 godina, Bilobrk Mato, star 24 godine, Bilobrk Milenko, star 20 godina. Mirko Blažević kao stradalog paljenjem u Donjim Korićanima navodi samo Milenka Bilobrka. Vidi: Popis poginulih, 14. On također stradali prilikom paljenja kuća u Donjim Korićanima. On također za Antu Bilobrka navodi da je zarobljen. Vidi: Popis poginulih, 13.

[93] Vj. Topalović, 428-435. Tom prilikom kada opisuje smrt Franje Baltića, Topalović navodi kako ga je ubio susjed Srbin u Korićanima 1941. Vidi: Isto, 428. Nekoliko stranica dalje navodi kako je Dujmović Rajko, sin Martina, star 20 godina ubio Franju Baltića, zbog čega je osuđen na kaznu zatvora, odakle je pušten radi pristupanja ustašama. Iz ovoga zaključujem da je Franjo Baltić kolateralna žrtva, slučajno stradala u sukobu, a da ga je Rajko Dujmović po svoj prilici nehotično ubio. Isto, 432. Među poginulima, koje ne spominje Mirko Blažević su: Mijo Kričančić, star 31 godinu, Stanko Kričančić, star 39 godina i Pero Parić, star 33 godine. Dva poginula prema Topaloviću su dvojbena kao dvojnici, jer se ponavlja većina istih podataka, pa bi se moglo raditi o istim osobama. Prvi je Juro Blažević, star 43 godine koji je po njemu stradao 11. prosinca 1941. Razlikuje se samo ime oca. Jednom ocu je ime Anto, a drugom Jozo. Mirko Blažević navodi da je Antin Jure stradao 1944., a ne 1941. Druga dvojica dvojnika su Juro Dujmović, sin Periše, rođen 1917. i Juro Dujmović, sin Pere, zvani Periša, rođen 20. 10 1917. Ako gornja dvojica stradalnika i mogu nekako biti različite osobe, kod Dujmovića mi se čini da se radi o zamjeni imena oca i nadimka.

[94] Ivo Tubanović i dr., 75-89.

pročišćavanje vjerojatno bi dovelo do sigurnijeg broja, ali bez obzira na to ovo je brojka koja govori o stradanju više od 8% ukupnog hrvatskog stanovništva Koričana u jednom danu je doista veliko stradanje.

Ali stradanja u prosincu 1941. ne prestaju. Ovaj odmetničko – pobunjenički napad uvjetovao je i reakciju viših vlasti NDH-a, odnosno njezinih vojnih postrojbi. Kao što smo već saznali u Gostilju[95], desetak kilometara od Koričana, bila je smještena jedna domobranska vojna postrojba kojoj je bio zadatak nadziranje reda i mira na tom prostoru, te po potrebi intervencije. Iz iskaza koji nam je dao Ilija Slavnić može se zaključiti da su sve probleme nastojali riješiti mirno, smiriti situaciju i tako zaustaviti pobunu većinskog srpskog stanovništva u ovom dijelu BiH. Poslije ovoga i ovakvoga napada nije im preostalo ništa drugo nego intervenirati, a takvu su zapovijed po svoj prilici dobili i s viših zapovjednih mjesta. Evo kako tu intervenciju opisuju svjedoci Zemaljske komisije: "Domaće stanovništvo povuklo se uglavnom tada iz sela, a ustaše su ubrzo iza toga početkom decembra izvršili i organizovali akciju na selo, palili i ubijali koga su našli. Ubijen je tada Slavnić Dimo 50 god. star, bez obe noge, njega su na komade sekli. Njegovo dvoje dece sakati Nedo od 15 god. i drugi sin od 8 god. ubijeni su i bačeni u rupe. Slavnić Luka 60 god. star, žena mu Mara 50 god. star(a)[96] i sin Petar[97] od 12 god. zaklani su. Slavnić Dušana 65 god. stara spaljena je, ubijeni su još Jokanović Jovo 13 god. star, Arsenić Dušan 13 god. star, Slavnić Max(ks)o 9 god. star, Slavnić Blažo 7 god. star i Slavnić Ostoja 2 god. star. Oni su još priklali Slavnić Mitru 13 god. staru i Slavnić Simonu, 3 god. staru i bacili ih u sneg. Po odlasku ustaša ovo dvoje dece je pronađeno i život im je spašen. U isto vreme doteran je u Koričane Pero Radovanović, pok. Nike 65 god. star iz Šišave i njegovo dvoje unučadi Nedo Radovanović 14 god. star i Jovo Radovanović 9 god. pa su i oni ovde zaklani. Ovom prilikom zapaljeno je i izgorelo 30 kuća sa svim štalama i ostalim prostorijama. Ovu akciju vodio je Kruno Alaupović /već osudjen/ trgovac iz Travnika sa ustašama iz Travnika i Koričana i(u)z pomoć domobrana pod vodjstvom poručnika Cebulo i Huseinbegovića. Domobrani koji su pomagali nisu ni ubijali ni palili, pa su se šta više i svadjali radi toga.

Od toga vremena ustaška milicija je stalno bila u Koričanima, a pravoslavni su bili izvan mesta sve do konca 1943. god. Kad su početkom oktobra 1943. partizani oslobodili Koričane, a sve ustaše koji su se osećali krivima pobegli, Pravoslavno se je stanovništvo vratilo u mesto"[98].

---

[95] Riječ je o raskrižju puteva između Jajca, Travnika i Skender Vakufa, odnosno Kotor Varoša.

[96] U izvorniku piše star, vjerojatno je ispušteno *a*. U sljedećim sličnim situacijama ispuštena slova imena biti će dopisana u zagradi.

[97] Luku Slavnića, ženu mu Maru i sina Petra spominje i Simo Jokanović u izjavi odjeljenju OZN-e od 26. lipnja 1945. Vidi: HR HDA 1561 Služba državne sigurnosti (SDS) Republičkog sekretarijata unutrašnjih poslova, sign. 001.4, inventarni broj 12.846.; Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima dijela katoličkog klera, Zagreb, 1946., 156.

[98] Zemaljska komisija, Zapisnik br. 55.027., 2.

U drugom dokumentu izdanom po vojnim vlastima NDH-a[99] navodi se operacija o kojoj smo već ranije nešto rekli. Izvješće govori o akciji jednog domobranskog voda od 11. do 18. prosinca 1941. Budući su bitne vremenske odrednice navedene, ovdje ću se osvrnuti na dio izvješća koji govori o borbama i žrtvama. Do prvih borbi s odmetnicima došlo je tek 14. prosinca na crti "s. Modri Do – s. G. Korićani – Grlić (kota 1135). Borbe su vođene samo na desnom krilu gdje je otpor slomljen topovima i bacačima". Dan poslije, 15. prosinca vod je stigao na crtu: "Crni Vrh (k.1226) – Djekin Dol. Sukob je bio samo na desnom krilu sa pobunjeničkim stražama. Poginula su 4 pobunjenika i zaplijenjeno 9 kabanica, 2 gunja i nešto hrane". Vod je 16. prosinca došao do crte: s. Ponorci – s. Makanići[100] naišavši samo na mjestimični otpor". Tijekom 17. i 18. prosinca vod se povukao u Travnik jer više nije nailazio na otpor pobunjenika.

Prvi dio Zapisnika Zemaljske komisije govori nam o vojnoj intervenciji na Vlašiću koju su izvele ustaše i pri tome napravile zločin ubijanja i masakriranja preostalog srpskog stanovništva u Korićanima. Pri tome oni navode i ustaškog zapovjednika Krunu Alaupovića iz Travnika, koji je tada osuđen. Slijedi popis stradalnika i način njihova stradanja, koji između ostaloga ima za zadatak opravdati presudu već osuđenog Alaupovića. Ipak, svjedoci navode na kraju odlomka da su u akciji sudjelovali i domobrani, pod zapovjedništvom poručnika Cebala i Huseinbegovića, ali da oni nisu činili zločine, dapače zbog zločina su se svađali. Vjerojatno s ustašama. Izvješće Zapovjedništva III. Domobranskog zbora govori nam pak samo o akciji i djelovanju domobranskih postrojbi. Na osnovi svega, kao i drugih usmenih svjedočenja i pisanih iskaza možemo zaključiti da je protunapad hrvatskih snaga na Korićane izveden između 12. i 16. prosinca 1941. i da ga je izvodio jedan vod domobrana i za sada nepoznat broj ustaša, nepoznate veličine postrojbe, jer o tome nema pisanih izvora. Domobrani su u akciji, između ostaloga imali i podršku topništva (topovi i bacači). Najveće borbe vođene su 14. i 15. prosinca, kada je vod po svoj prilici povratio prostor osvojen od pobunjenika. Pri vojnom djelovanju voda u izvješću se navode 4 poginula pobunjenika. U Zapisniku se navodi 11 stradalih, uglavnom civilnih osoba. Pitanje koje se postavlja jeste: "Jesu li u izvješću Zapovjedništva III. Domobranskog zbora navedeni samo poginuli na njihovom dijelu borbe ili svi? Moj zaključak bi bio da se vjerojatno radi samo o poginulima na prostoru domobranske odgovornosti, ako je akcija vođena odvojeno. Sljedeće pitanje bilo bi tko je između 11 stradalih žitelja Korićana srpske nacionalnosti među tom četvoricom, jer svjedoci svoje izvješće daju dosta vremena poslije događaja i navode poginule, opisujući njihove smrti stravičnima i kao krivce vide samo ustaše, koje na osnovi toga treba osuditi za sve zločine. Ili su domobrani na svome sektoru ubijali pobunjene borce

[99] Zbornik NOR-a t. IV., knj. 2., dok. 197., Izvještaj Zapovjedništva III. Domobranskog zbora o akcijama ustanika na teritoriju Bosne i Hercegovine u decembru 1941. godine, 567-568.

[100] Makarići, vidi isto, 567., bilj. 3.

koje svjedoci ne navode? Možda nam može pomoći uporaba topništva koje nije uvijek pogađalo točno samo vojne ciljeve, niti je navođeno da cilja samo vojne ciljeve. Među stradalim srpskim civilima bili su uglavnom stariji i mlađi, odnosno djeca, dakle oni koji se najmanje znaju i mogu se braniti. Ipak ne možemo isključiti i nevojničko ponašanje dijela ili čitave ustaške postrojbe, koje je moglo i vjerojatno bilo potaknuto zločinom odmetnika – pobunjenika od 11./12. prosinca 1941. i krvnom osvetom za te zločine. To tim više jer Zapisnik kaže da su među ustašama bili pored ustaša iz Travnika i ustaše iz Korićana. Kako se među stradalnicima nalazi najviše iz obitelji Slavnić, njih 9 iz tri obitelji, to bi moglo izgledati kao čin osvete organizatoru i vođi pobune i napada na Korićane 11./12. prosinca 1941. Iliji Slavniću. Nije isključeno da je i do likvidacije zarobljenih Hrvata iz Gornjih Korićana došlo iz još jedne krvne osvete, sada sa srpske strane, mada su to samo pretpostavke, s obzirom da ne znamo sve okolnosti likvidacija zarobljenika. Teško je sigurno govoriti o načinu likvidacija, jer su sva ovakva izvješća poslije rata isticala zločine paljenja, mučenja, klanja i raznih drugih oblika koji su često pretjerani u cilju što većih i težih presuda ili opravdanja vlastitih zločina i ubojstava. Da se prema ovim izjavama i svjedočenjima treba biti kritičan govori nam i dio izjave u kojem su djeca Slavnić Mitra i Simona prvo priklani, potom bačeni u snijeg, a poslije toga spašeni i ostali živi. Postavlja se pitanje tko ih je mogao spasiti, budući su vlast na tom prostoru preuzele hrvatske snage? Naravno opet samo preostali Hrvati, jer su se preostali Srbi – pravoslavci ili povukli ili su pobijeni u "ustaškoj akciji". I kako su mogli biti spašeni, ako su prvo "priklani"? Ako je netko priklan i to u snijegu, on teško može preživjeti. A da je bilo nešto tome slično o tome bi sigurno bilo više napisa i priča, jer to nisu česta preživljavanja.

Ovime "krvavi prosinac" 1941. u Korićanima još nije završio. U Ošćenicama je 20. prosinca 1941. ubijen kao civil od odmetnika – pobunjenika Pile Bilobrk, zvan Poljar[101]. Nije isključeno da nadimak daje i Pilino zanimanje, te da je ubijen obilazeći polja, a od odmetnika – pobunjenika je procijenjen kao izviđač i obavještajac.

Ovoj godini treba dodati i neka nejasna stradanja koja su se očito dogodila i koja su djelomično u svezi s ratom i ratnim djelovanjima. Tako je prema M. Blaževiću Dragun Bilobrk, star 21 godinu izbo nožem nekog Kokalovića iz Dobretića (vjerojatno Meline) radi čega se prijavio u ustaše i stradao 1941. na nepoznatom mjestu[102]. Vj. Topalović navodi još jednu stradalu žrtvu, a to je

[101] Popis poginulih, 14.; Vj. Topalović, 430. Ošćenice su njive sjeveroistočno od Korićana. Prema nekim izvorima njive se zovu Ošćenik.

[102] Popis poginulih, 14., Ivo Tubanović i dr.;Vj. Topalović, 429, navodi ga kao civila koji je stradao od četnika. Ali, on spominje Dragana Bilobrka sa sličnim podacima koji se kod Blaževića i Ive Tubanović i dr. navode, samo što on navodi kako je njega (Dragana) ubo nožem Kokalović, za kojega kaže da je četnik, što je nepoznat slučaj za taj kraj. Čini mi se da je Topalović pobrkao neke stvari i priklanjam se navodima Blaževića i Ivo Tubanović i dr.

Branko Bilobrk, star 22 godine koji je po njemu ubijen tako što je 1941. bačen sa stijena u Imljanima. Isti podatak daje i M. Blažević, ali Ivo Tubanović i dr. se za njega priklanja Uvjerenju koje 1945. izdaje Općinski NO Vitovlje, a prema kojemu je isti strijeljan od partizana 15. travnja 1943. u Imljanima[103]. Budući u to vrijeme u Imljanima nema partizana, a i zbog toga što je uvjerenje nastalo tek 1945. radije se priklanjam navodima Blaževića i Topalovića. Prema tome ni dokument ne mora davati uvijek točne podatke i voditi do prave istine.

Prva godina rata za stanovništvo Korićana bila je najteža i po žrtvama najbrojnija, najokrutnija i najsurovija. Posebno to vrijedi za hrvatsko, rimokatoličko stanovništvo, koje je samo u toj godini, u dva mjeseca, studenome i prosincu izgubilo najmanje 58, odnosno najviše 62 stanovnika. To je gotovo 10% svih hrvatskih, rimokatoličkih stanovnika ovog sela što je težak gubitak. Među stradalima je samo jedna žena, a svi su ostali stradalnici muškarci. Stradali su razne dobi, ali najviše između 20 i 40 godina. Relativno je i veliki udio stradalih maloljetnika. Ovakvi gubici bili bi teški i za naselja s više stanovnika, kamoli ne za malobrojno hrvatsko stanovništvo Korićana, koji upravo zato neće sve do popisa 1991. doći do veće brojke od stanovništva koje su imali 1939. godine.

I srpsko pravoslavno i civilno stanovništvo Korićana stradalo je najviše 1941. Ukupni je broj stradalih 16, a i ovdje se radi o prema dobi različitom stanovništvu. No u raščlambi tih stradanja vidi se da je kod njih najviše stradalih starih stanovnika i djece koji se nisu mogli ili željeli povući iz sela. Većina zrelog stanovništva ostala je nedirnuta, jer ga tada u selu nije bilo i jer je bilo vojno organizirano. Od civila stradala su samo trojica i to na samom početku rata i izvan Korićana.

Zapisnik Zemaljske komisije i svi izvori komunističke i partizanske provenijencije kada govore o zbivanjima u Korićanima u prosincu 1941. nastoje kao uzročnike događaja istaknuti i za to osuditi ustaše iz Korićana, njihova djelovanja i "zvjerstva". Međutim, iz gore navedenih izvora jasno je da ustaše ni iz Korićana, a ni iz ostalih dijelova NDH-a (osim u jednom slučaju) nisu napravili ništa zbog čega bi uopće bili napadnuti, a onda potom na takve načine ubijani i likvidirani u prosincu 1941. Također smo vidjeli da svi Srbi stradali u prosincu nisu stradali samo od ustaša i njihovih "zločinačkih" djelovanja, dio je njih (četiri) stradao i uslijed vojnih djelovanja u kojima su sudjelovali domobrani sa svojim topništvom što su oni i sami priznali. Ustaše su možda tek u posljedičnom djelovanju izvršile ono što možemo nazvati krvnom osvetom, ali su im odmetničko – pobunjeničko snage višestruko uzvratile likvidacijom zarobljenika. Teza kako su svi Hrvati ustaše koje treba u što većem

[103] Popis poginulih, 14., Ivo Tubanović i dr., 77. Vj. Topalović, 429. Uvjerenje je nastalo tek 1945., a 1943. u Imljanima i od Vlašića do Vrbasa i između Ugra i Vrbanje nema partizana. Vlast imaju samo četnici i u Korićanima domobrani i oružnici. Kako je uvjerenje nastalo kasnije nije isključeno da je ovako formulirano s očitom namjerom da se ne ostvari kakvo "pravo ratne žrtve".

broju ukloniti, posebno u graničnim i relativno homogenim područjima dio je velikosrpskog programa i jedna je od krilatica četničko – partizanske pobune i ustanka u NDH-a 1941. Oni će u ovoj fazi primjenjivati vojnu taktiku spaljene zemlje i etničkog čišćenja nastalu u Srbiji u XIX. st. i razvijanu kroz XX. st., a posebno u Drugom svjetskom ratu u NDH-a, odnosno i kasnije, u devedesetim godinama XX. st. u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Ovakva su im područja bila ogledna za provođenje takve taktike i politike. Pobjednici – oslobodi telji poslije Drugoga svjetskoga rata optužiti će i osuditi žrtve, te očeve i sinove žrtava za zločine koje su sami počinili. Prosinački napad i zločin nad hrvatskim stanovništvom Korićana 1941. proglasiti će i nazvati partizanskom oslobodilačkom akcijom, a ne četničko – partizanskim masakrom. Tako su iz toga zločina izbacili i svoje četništvo, ali i svoja zločinačka djela koja su počinili. Ali, ovdje se ide još dalje. Iako su za krvoproliće većim dijelom krivi bili četnici, manjim partizani, oslobodilačke partizanske vlasti oslobodili su te krivnje i jedne i druge, i formalno pravnom inverzijom su za sve okrivili i osudili ustaše. Sve do danas žrtve postadoše krivci što ih ubiše krvnici. Istinski se radi o zajedničkom četničko – partizanskom napadu i zločinima.

Razlaz četnika i partizana 1942.

Prosinačka zbivanja i stradanja stanovnika Korićana utjecala su i na vlasti NDH-a i na samo hrvatsko stanovništvo u Korićanima da se više i bolje organizira radi vlastite obrane. To, kao i potrebe odmetnika – pobunjenika za akcijama izvan Korićana na drugim prostorima i nove vojno-političke prilike na određeno vrijeme ostavit će Korićane po strani borbenih djelovanja i stradanja.

Kod odmetnika – pobunjenika dolazi do promjena uvjetovanih novim političkim i vojnim odnosima na širem prostoru NDH-a. Talijanska vojska prema sporazumu s NDH-a je već od rujna 1941. ušla u drugu zonu koja se nalazi velikim dijelom na prostoru gdje operiraju odmetnici – pobunjenici. Talijanske okupacijske vlasti im nude mir, zaštitu i sigurnost uz uvjet povratka u svoje domove, pacifikaciju i lojalnost. Zato već tada kod odmetnika – pobunjenika dolazi do raslojavanja. Raslojavanje i razilaženje će se pojačati uslijed sličnih sporazuma i s vlastima NDH-a. Jedan dio je za suradnju s talijanskim i NDH-a vlastima, a drugi je protiv te suradnje i za nastavak borbe. Za ovaj prvi opredijelili su se četnici na čelu s Dražom Mihailovićem, a za drugi partizani, na čelu s Josipom Brozom i KPJ-u.

I određeni događaji koji su se zbili u drugoj polovici 1941., posebice poslije rujna utjecali su na promjene ponašanja između odmetnika – pobunjenika. Naime pokret koji vodi KPJ-u, na čelu s Josipom Brozom Titom najznačajniji dio ustanka počeo je u srpnju u Srbiji. Tamo su se već od travnja nalazili i četnici pod zapovjedništvom pukovnika Dragoljuba Draže Mihailovića. Dvojica vođa ustanka u početku su surađivali i vodili i nekoliko pregovora, ali kako je vrijeme teklo na terenu je dolazilo do sve većih nesporazuma. U

biti, u pozadini je bila borba oko toga tko će od te dvojice vođa voditi ustanak. Već u rujnu je došlo do prvih sukoba vojnih postrojbi u Srbiji, koji su povećani i intenzivirani u listopadu, da bi u studenom Tito i partizani bili potpuno izbačeni iz Srbije, zajedničkom akcijom njemačkih snaga, Nedićeve vojske i Dražinih četnika. Tito je s preživjelim partizanima prešao na prostor NDH-a, u jugoistočne dijelove Bosne, na sjever zone koju su nadzirali Talijani. Talijanima u prvom trenutku nisu smetali, a čini se da su na nekim prostorima s istima surađivali i bili i u nekoj vrsti sporazuma. Josip Broz preustrojava svoje preostale postrojbe i odlučuje se na daljnju borbu iz ovih područja. No i dalje apsolutnu većinu partizanske vojske čine Srbi, kako oni koji su kao takvi došli iz Srbije, tako i pobunjeno srpsko stanovništvo u NDH-a. Kod pobunjenika se ističe nacionalna nota, ali Josip Broz ih podvrgava pod svoje vojno zapovjedništvo, jer je to jedini način za širenje pokreta i on druge vojske nema. S druge strane i Draža Mihailović pokušava objediniti sve prosrpski i velikosrpski orijentirane pobunjenike i staviti ih pod svoje zapovjedništvo. Tako početkom 1942. počinje borba za ljude, borce, prostor i zapovijedanje u Bosni i Hercegovini. Iako partizanski dokumenti već od srpnja 1941. spominju četničke elemente i borbu s njima, to u stvarnosti nije bilo tako. Naime, moramo imati u vidu da je veći dio tih dokumenata nastao kasnije s ciljem veličanja vlastite borbe protiv svih.

Taktika Draže Mihailovića je taktika čekanja i izbjegavanja sukoba pod svaku cijenu, te pravovremeno dizanje ustanka u skladu sa slabljenjem i odstupanjem okupatora i njihovih suradnika. Ova se politika vodi u suradnji s izbjegličkom vladom i Saveznicima. On je smatrao da se na ovaj način čuvaju i snage i stanovništvo, prema kojem se, u slučaju borbenih djelovanja vrše odmazde. Stoga je on već i ranije u Srbiji stupio u svojevrsnu suradnju s Nijemcima, a s Talijanima u NDH-a, posebno u Dalmaciji i Hercegovini ta suradnja postoji od okupacije. On ide i dalje i potiče i suradnju četnika s vlasti NDH-a smatrajući da tako štiti i čuva srpsko stanovništvo. Uroš Drenović, kojega smo vidjeli da se 1941. izdvaja kao zapovjednik svih pobunjenika u Bosanskoj Krajini, potpisuje prvi 27. ožujka 1942. mirovni sporazum s vlastima NDH-a u i oko Mrkonjić Grada[104] kojim postaje lojalan tim vlastima i odustaje od daljnjih bilo kakvih vojnih djelovanja protiv vlasti NDH-a. Taj sporazum vrijedi i za prostor s desne strane Vrbasa. Njega prate i pročetnički nastrojeni zapovjednici između Vrbasa i Bosne, u Srednjoj Bosni. Tako Lazar Tešanović Laza potpisuje takav sporazum 23. svibnja, a gospodar ovoga prostora Rade Radić čini to posljednji, tek 9. lipnja 1942[105]. Vlast na prostoru između Vrbasa, Ugra, Vlašića i Vrbanje preuzimaju četnici, a ono malo partizana uspijeva se izvući, napustiti ovaj teritorij i priključiti se partizanskim postrojbama na drugim prostorima.

---

[104] Ć. Kazazović, 179.; Opštine Kotor Varoš i Skender Vakuf u NOB-u, 130., Zbornik NOR-a t. IV., knj.5., dok.55., 155.-162. Na strani 159. – 161. je tekst Sporazuma između četnika pod zapovjedništvom Uroša Drenovića i vlasti NDH-a.

[105] Opštine Kotor Varoš i Skender Vakuf u NOB-u, 130.

S druge strane komunisti se na čelu s Josipom Brozom Titom oslanjaju na Sovjetski Savez kao saveznika koji ih podupire u njihovoj borbi. Budući se radi o revolucionarnom pristupu rješavanja prije svega socijalnih problema, te oni imaju za cilj rušenje svega iz "buržoaske", građanske međuratne Jugoslavije, logično je da je do sukoba između četnika i partizana u neko vrijeme moralo doći. Dok je četnički pokret, osobito na području Bosne i Hercegovine još izrazito srpski nacionalni pokret, Josip Broz nastoji u svoj pokret sve više uključiti i muslimansko stanovništvo, nezadovoljno svojim položajem u NDH-a. Koristeći socijalni faktor, on sve više nastoji sebi priključiti i Hrvate. Za ovako širok i raznolik nacionalni koncept i pristup četnici još nisu spremni. I pristup vojnom zapovijedanju je drugačiji. Josip Broz razvija svoj pokret centralistički, u kojem postoji vojni stožer – Vrhovni štab koji donosi sve odluke, prenosi ih dalje, vodi brigu o njihovu provođenju i objedinjuje postrojbe pod svojim nadzorom. Ovo objedinjavanje postrojbi je jedan od kamena spoticanja i važnih razloga za razlaz između četnika i partizana. Naime četnici će na ovim prostorima, a i u cijeloj Bosni i Hercegovini dugo zadržati lokalna obilježja i autonomiju djelovanja bez objedinjavanja vojnih postrojbi na čitavom prostoru, centralizacije vojne hijerarhije i subordinacije, što će umanjivati i njihovu ukupnu vojnu snagu i značenje. Do kraja Drugoga svjetskog rata neće doći do objedinjavanja svih četničkih vojnih snaga u Bosni i Hercegovini, iako će tih pokušaja biti.

Do prvih trvenja i sukoba između četnika i partizana na ovom prostoru doći će još u prosincu 1941. i to tamo gdje je ustanak na ovom prostoru i počeo, u Javoranima kod Skender Vakufa. O tome saznajemo iz izvješća Oružničkog krilnog zapovjedništva u Banja Luci od 25. siječnja 1942. u kojem je 14. prosinca 1941. poslije jednog sastanka između vodstava četnika i partizana došlo do sukoba između njih, poslije kojega su četnici protjerali partizane s ovoga prostora, te osnovali svoje zasebni logore u Tisovcu, koji je do sada bio zajednički, te manji logor u Vranjem Brdu. Ostale logore na prostoru između Vrbasa, Ugra, Vlašića i Vrbanje i dalje drže partizani[106]. Ni tri mjeseca poslije ovoga, 5. ožujka 1942. u selu Javoranima i Lipovcu došlo je do velikog sukoba između četnika i partizana u kojem je poginuo i četnički zapovjednik poručnik Janko Tešanović sa 170 četnika, "a nema ni broja" poginulih partizana[107]. Tako se povećava razdor među njima i uslijed sukoba, osim podjele ljudi, dijeli se i teritorij. Tijekom travnja, a potom posebno svibnja čitav će ovaj prostor doći pod nadzor četnika kojima zapovijeda Rade Radić.

Vlasti NDH-a u Travniku su čini se bili u velikoj akciji uhićenja cijelog Mjesnog komiteta KPJ-u za Travnik. O tome su saznali i članovi istoga, pa su 16. ožujka 1942. odlučili napustiti Travnik i otići na "slobodni teritorij",

[106] Zbornik NOR-a t. IV., knj.3., dok.140., 419.

[107] Isto, dok. 166., 582. U bilješci 25. navodi se da je tu borbu vodio Četvrti krajiški odred, na čelu s Dankom Mitrovim i da je tom prilikom poginulo 17 partizana, a među ranjenima je tada bio i dr Mladen Stojanović.

odnosno na teritorij pod nadzorom odmetničko – pobunjeničkih snaga koji je bio na Vlašiću[108]. Tamo će osnovati i svoj logor na Perli, a ne dugo iza toga i svoju četu[109]. Pojavljivanje pripadnika druge vjere i nacije, osim srpske i pravoslavne, za odmetnike – pobunjenike na ovom prostoru bila je novost koja je većinu njih iznenadila, ali su je barem privremeno prihvatili više kao čin pomoći ugroženim ljudima. Znatno manji, prokomunistički i partizanski orijentiran dio vidio ih je kao svoje drugove i posve ravnopravne sebi. Oni će se na platou Vlašića priključiti Četvrtom krajiškom NOPO-u i već u travnju stupiti u neke napadačke akcije koje će završiti bez ikakvog rezultata, odnosno biti neuspješne[110]. Ovaj neuspjeh, povećano djelovanje četničkih agitatora, kao i prelazak dvije grupe partizana iz Zeničkog NOPO-a novoosnovanom Travničkom odredu[111] utjecat će na to da će doći do još većeg udaljavanja između novopridošlih boraca – komunista iz Travnika i dotadašnjih "starih" boraca. Do razmirica je došlo i zbog hrane koju je Travnički odred dobivao od Imljanske čete, a koja se početkom svibnja obustavlja iz nepoznatih razloga. Djeluje i Rade Radić i njegov pokret nazvan "Valjak"[112] zahvaljujući kojem je on postao zapovjednikom najvećeg četničkog prostora u Srednjoj Bosni i najznačajnijim zapovjednikom. Šireći se od Javorana na zapadu postupno je osvajao i istočne dijelove ovoga prostora gdje je 7./8. travnja 1942. preuzeo zapovjedništvo nad Maslovarskom četom[113]. U svibnju se u Imljansku četu vratio navodno ranije razoružani i protjerani Evrem Mađar[114] i 14. svibnja potpuno preuzeo zapovjedništvo nad tom postrojbom. Već dan poslije, 15. svibnja krenuo je u akciju protiv Travničkog odreda tijekom koje su ubijena 4 pripadnika odreda, a ostali zarobljeni[115]. Budući su dotadašnji zapovjednici Ilija Slavnić i Petar Gajić na određeni način pobijeđeni, oni su se navodno sa svojim istomišljenicima javno izdvojili iz čete, a zapravo vjerojatno tajno

---

[108] Ć. Kazazović, 121-134., Zbornik NOR-a t. IV., knj. 3., dok.162. Kazazović navodi da su krenuli 16. ožujka 1942. i da ih je krenulo 21, a u dokumentu objavljenom u Zborniku navodi se da je 14 komunista "odbjeglo" 17. ožujka iz Travnika, gdje su se u redarstvu vodili kao sumnjivi.

[109] Isto, 135-142. Tada i tamo će osnovati i Okružni komitet KPJ-u za Travnik.

[110] Ć. Kazazović, 151-158. Radi se o napadu na oružničku postaju u Mehuriću u kojem je sudjelovala i Imljanska četa.

[111] Isto, 159-168.

[112] Isto, 179-180.

[113] Opštine Kotor Varoš i Skender Vakuf u NOB-u, 120-121. 31. 3./ 1. 4. 1942. četnici su u sukobu s partizanima u Jošavki likvidirali između ostalih i dr. Mladena Stojanovića. U jugoslavenskoj partizanskoj historiografiji ti su sukobi poznati pod nazivom "četnički pučevi", iako se radilo o međusobnoj borbi za prevlast nad borcima, postrojbama i prostorom. U skladu s tim može se govoriti i o "partizanskim pučevima", jer je pristup isti.

[114] Iako je u iskazima i dokumentima Evrem Mađar istaknut kao zapovjednik i vođa protiv komunista pobunjenih četnika, te je sudjelovao u likvidaciji dijela članova Mjesnog komiteta KPJ, nepoznato je da je za to bio bilo kako osuđen.

[115] Ć. Kazazović, 169-190.

istupili s 10 do 15 pripadnika Imljanske čete koji su im pristupili i otišli s ovih prostora, prvo se priključivši Skendervakufskoj četi[116]. Tako je i na ovim prostorima došlo do razlaza između četnika (većina) i partizana (manjina). Je li u ovo vrijeme došlo do jednog od četničkih masovnih zločina, kako to navode neki izvori, nedaleko od Perle, u Ovčjoj Brvi[117], kojega su žrtve bili Hrvati, vidjeti ćemo kasnije. Poslije ovoga slijedi zatišje uvjetovano sporazumom između četnika, Nijemaca, Talijana i NDH-a vlasti. Partizani su uglavnom napustili ove prostore koje od svibnja nadziru četnici i NDH-a vlasti, svako u svome dijelu. Partizani se prvi put vraćaju u većem dijelu 29. kolovoza 1942. kada V. crnogorska brigada vrši veliki pokolj u selu Bistra[118]. Borbe se vode za Jajce i prostor između Jajca, Donjeg Vakufa, Bugojna i Travnika. Budući su i Korićani na ovom prostoru i oni su na udaru partizanskih postrojbi. Partizani su prvo 25. rujna zauzeli Jajce, 29. rujna osvajaju oružničku postaju Ponir[119], a potom 30. rujna i Goleš, Gostilj i Korićane iz kojih se povlači domobranska posada[120], a s njom vjerojatno i jedan dio pučanstva. Tijekom listopada zauzimaju i ostala okolna sela i ponovo nadziru prostor Vlašića. Pri ovim operacijama nisu poznata ubojstva civila ili zarobljenika. Poslije ponovnog zauzimanja Jajca 25. studenoga 1942. po partizanima, dolazi do protuudara hrvatsko-njemačkih snaga, zbog čega se partizanske postrojbe povlače u Pougarje[121], rubni, kontaktni prostor Korićanima. Istodobno partizani početkom prosinca upadaju i na prostor planine Čemernice, između Ugra, Vrbasa i Vrbanje s uporištem u Skender Vakufu[122], gdje su do tada apsolutnu vlast imali četnici. U pojedinim prostorima pregovaraju četnici i partizani o prelasku čitavih pojedinih četničkih postrojbi partizanima[123], što nije ni ovdje isključeno. Nije

---

[116] Ć. Kazazović, 184-185.; Opštine Kotor Varoš i Skender Vakuf u NOB-u, 122-123. Dok prvi izvor govori o 12 boraca koji su se priključili Slavniću drugi izvor navodi 15 boraca. Sve u svemu premalo prema broju boraca Imljanske čete kojih je bilo oko 150, što potvrđuje moju tvrdnju da su ti odmetnici – pobunjenici od početka bili i ostali u velikoj većini četnici.

[117] Ovčja Brv je katunsko naselje jugoistočno od Korićana. Katunska su naselja privremena naselja stočara koja se sastoje od katuna (ovdje na Vlašiću su to kolibe) u kojima oni žive i štala (ovdje zvanih košara ili pojata) za stoku. Stanovništvo u njima boravi uglavnom u kasno proljeće, na kraju ljeta i početkom jeseni zbog ispaše stoke.

[118] Vj. Topalović, 92.; Stipo Pilić – Blanka Matković, *Borbe za Travnik u listopadu 1944.,* Bosna Franciscana, god. XIX., broj 35., Sarajevo, 2011., 135. (dalje: Stipo Pilić – Blanka Matković); Tada je ta brigada likvidirala 79 zarobljenih hrvatskih vojnika. Zbornik NOR-a t. IV., knj.7., dok., 416., 417., dok., 440., dok., 457., dok., 484.

[119] Zbornik NOR-a t. IV., knj.7., dok. 187., 414.

[120] Zbornik NOR-a t. IV., knj.7., dok. 188., 416-417.

[121] Zbornik NOR-a t. IV., knj. 8., dok.109., 193-194. U Zborniku piše Pougar, točno je Pougarje dok se u bilj. 1. navodi objašnjenje kako je to kota 1157, kako bi objasnili ime. Radi se o prostoru između planina Ranče, Kik, Galice i rijeke Ugar koji danas čini općinu Dobretići. Ista pogreška se nastavlja u svim slijedećim dokumentima.

[122] Zbornik NOR-a t. IV., knj. 8., dok.114., 223-224., dok. 115., 225-226.

[123] Zbornik NOR-a t. IV., knj. 8., dok. 212., 447-450.

isključeno da je nazočnost i boravak partizana u Pougarju izazvao četnike da u Pougarju ponovo pljačkaju i ubijaju lokalno hrvatsko stanovništvo, ali partizani ne ulaze zbog toga s njima u sukob i ne sprječavaju ih u njihovoj pljački. Svjedoci Zemaljske komisije navode kako se zločin u Ovčjoj Brvi dogodio uslijed djelovanja četnika iz Vitovlja, što je moglo također biti i u ovo vrijeme. Zbog ovih ispada četnika Zapovjedništvo hrvatske vojske traži zapovjednika četnika Lazu Tešanovića na pregovore u Travnik kako bi ga upozorili na ovakva djelovanja vojnika koji su pod njegovim zapovjedništvom, ali i kako bi dogovorili buduća vojna djelovanja.

U ovoj je godini najmanje stradalih žrtava, njih svega dvije. Od tih stradalnika jedan je kao vojnik stradao u Drvaru, a drugi kao civil u Korićanima[124]. Razloge treba gledati u tome da je borbi te godine na ovom prostoru bilo najmanje i da su na njemu najmanje svoju vlast ostvarivali partizani i s njima povezane postrojbe.

Uvod u rasplet Drugog svjetskog rata u Korićanima – 1943. godina

Budući stradanje civila u Ovčjoj Brvi ima kao vremensku odrednicu i tri različite godine u različitim izvorima, zadatak je ovdje utvrditi što točnije vrijeme i okolnosti toga stradanja. U tom smislu jedni popisi stradanja vezana uz Ovčju Brv stavljaju u 1942., drugi u 1943., a treći u 1944. godinu. Kako smrt Luke Lukića svi popisi žrtava stavljaju u 1943., a po svjedocima Zemaljske komisije on je ubijen nešto prije obitelji Bartulović, smatram da ova stradanja treba staviti u 1943. Tim više jer nam se u dokumentu Zemaljske komisije navodi i mjesec ovih stradanja, a to je ožujak. Radi se o cijeloj jednoj obitelji i jednoj osobi koja se vjerojatno tu našla slučajno[125]. Evo što kaže zapis Zemaljske komisije: "Marta meseca 1943. god. sašao je četnik Boško Trivković, Jovin iz Vitovlja, 32 god. u Ovčju brv kraj Korićana i tu uhvatio Luku Lukića, pok. Mile, pa ga ubio motkom kroz prsa. Posle nekoliko dana ovaj isti Boško Trivković upao je u kuću Pere Bartulovića 50 god. starog, koji je stanovao u Ovčem brvu, pa ga zaklao, a zatim zaklao i njegovu snaju Lucu i njihovo dvoje dece, žensko od 7 god. i muško od 5 god"[126]. Opći podaci nekih osoba ne slažu se s podacima u do sada objavljenim popisima žrtava, ali je to razumljivo s obzirom da svjedoci i ne idu previše za tim podacima i na više preciznijih izvora

[124] Popis poginulih, 16; Ratni zločin, 6; Ivo Tubanović i dr. 79., Vj. Topalović, 431. U Drvaru je stradao Ivo Blažević, Čejvan, star 43 godine, a u Gornjim Korićanima je od četnika zadavljen Vladimir Lukić, star 21 godinu.

[125] Popis poginulih, 13; Ivo Tubanović i dr., 76; Vj. Topalović, 429 i 433. Tom su prilikom stradali Bartulović Luca, kći Ante i Mare. rođ. Krikić, stara 21 god.; Bartulović Petar, sin Marka i Mare, rođ. Majdančić, star 62 godine; Bartulović Petar, sin Stipe i Luce rođ. Slebur, star 4 god., njezina sestra Ana, stara 3 godine i Nerovčić Anto, sin Ive, star 16 god.

[126] Zemaljska komisija, zapisnik br. 55 027, 2. Na stranici 4 je popis stradalih u Korićanima na kojem je i ovih 5 stradalnika.

kojima su se koristili popisivači žrtava. Po popisima u ovo vrijeme je stradao i Ante Nerovčić. Kako prema popisima ima još stradalih 1943. u Ovčjoj Brvi prihvaćam točnijim podatke dane u Zemaljskoj komisiji, tim više jer imaju logičan i određeni kronološki slijed. Ipak ostavljam i mogućnost da je ovih 5 osoba stradalo i u svibnju 1942. kao osobe koje su bili nepoželjni svjedoci četničkoj akciji na Perli. Ovdje se postavlja pitanje jesu li četnici u ožujku 1943. mogli i smjeli izvoditi ovakve terorističke akcije, zbog mirovnih sporazuma koje su od ožujka do lipnja potpisali s NDH-a[127]? Odgovor je pozitivan jer u ratu uvijek ima i nađe se izdvojenih pojedinaca koji ponekad rješavaju i svoje stare osvetničke i privatne probleme. A jedan od glavnih problema četnika kroz cijeli Drugi svjetski rat je samovolja lokalnih vođa i nemogućnost ostvarivanja vrhovne vojne vlasti nad svim vođama i postrojbama. Nije isključeno ni to da je Boško Trivković izabran i zbog još nekih svojih sličnih djela, pa je za sve on odgovarao. Svjedoci Zemaljske komisije i ovdje su ispustili jednog stradalnika koji je vjerojatno stradao prije svih gore navedenih. Radi se o Vladi ili Vladimiru Nerovčiću[128] kojeg su također četnici, po svoj prilici Trivkovićevi ili i on sam, ubili u Šišavi. Budući je Šišava selo između Trivkovićeva Vitovlja i Ovčje Brvi, vjerojatno se Vlado prvi našao na putu i udaru Boška Trivkovića i njegovih vojnika. Moguće su Trivković i njegovi ljudi ova ubojstva izveli zbog sumnji u neku obavještajnu djelatnost ovih ljudi za druge vlasti i vojske? Zanimljivo je da su tada na ovom prostoru partizani u ovo vrijeme imali vlast i da ako nisu pomagali, ali nisu ni poduzimali ništa kako bi spriječili ta ubojstva Hrvata. Tijekom 1942. partizani, slično Talijanima u Dalmaciji, često promatraju ili ničim ne sprečavaju takva četnička djelovanja prema hrvatskom stanovništvu u Bosni, Hercegovini i Dalmaciji. Stiče se dojam kako oni zapravo štite četnike da odrade prljavi posao za njih, za koji će kasnije partizani dio četničkih vođa osuđivati. Iako dokument Zemaljske komisije govori o tome kako poslije svibnja 1942. u Koićanima nije bilo partizana, to na osnovi objavljenih dokumenata Zbornika NOR-a koje smo gore naveli ne odgovara istini. Naime, kada dokument Zemaljske komisije govori da u Koićanima nema partizana on misli na partizane iz Koićana.

U drugom dokumentu, Izvješću zapovjedništva Oružničkog krila Travnik od 22. veljače 1943., govori se o tome kako su napuštene oružničke postaje Koićani, Koićani – Karaula, Rastovo, Orahovo – Mehurić i druge, te kako je sve ljudstvo u Travniku i bližoj okolici Travnika[129]. Opća bojna relacija Pete pješačke divizije za travanj od 8. svibnja 1943. kaže nam kako je u sela

---

[127] Zbornik NOR-a t. IV, knj. 5, dok.155, 409. Zapovjednik posade u Koićanima je 6. lipnja 1942. dobio proglas četnika iz Skender Vakufa da se upozorava pravoslavna sela na desnoj obali Ugra da ne pljačkaju po katoličkim selima na lijevoj obali Ugra. Iz ovoga možemo zaključiti da je pljačke do tada bilo. Proglas se vjerojatno odnosi i na ostale kriminalne radnje, pa prema tome i ubijanja.

[128] Ratni zločini, 6; Ivo Tubanović i dr., 86; Vj. Topalović, 429 i 433.

[129] Zbornik NOR-a t. IV, knj. 10, dok. 337, 716-718.

Donje i Gornje Korićane 9. travnja došlo oko 2000 partizana, a vođa jednog bataljuna prepoznat je kao Ilija Klarić[130]. Budući se radi o domaćem čovjeku Iliji Slavniću, dokument Zemaljske komisije nam tako izravno govori kako ga u to vrijeme ne smatraju "svojim". Dokument iste postrojbe za 12. travnja kaže da su jače partizanske snage smještene po selima Donji i Gornji Korićani i Vitovlje, gdje je i ambulanta s 250 ranjenih i oboljelih od tifusa[131]. Prema Jajačkom žrtvoslovu ovom vremenu pripada strijeljanje Branka Bilobrka, sina Ante i Luce, rođ. Čolaković, pripadnika seoske straže (ustaška milicija) strijeljanom od partizana 15. travnja 1943. u Imljanima[132]. Prema izvješću Pete oružničke pukovnije od 26. travnja 1943. na području sela Korićana je oko 1.000 partizana koji su 9. travnja dostigli sela Vitovlje, Mudrike, Gostilj, i Hamandžiće[133] i tako se približili Turbetu. Zato dolazi do njemačko–hrvatske protuofenzive u kojoj sudjeluje 373. pješačka divizija. Iz Dnevnog izvješća od 4./5. svibnja saznajemo da ta postrojba vrši izviđanje terena od Ćosića prema Gostilju[134]. Prema kasnijim izvješćima izvidnica saznajemo da su partizani u selima između Vlašića, Travnika i Vrbasa pljačkali hrvatsko stanovništvo[135]. Izvidnice i potjernice dolaze u sukob s partizanskim zasjedama, ali hrvatska vojska, ima vremena i snage, između ostaloga štititi i stada ovaca na Vlašiću[136]. Zaključujem to na osnovi izvješća od 8. svibnja 1943. prema kojem su partizanske snage odbačene sjeverno od Korićana, prema Vrbanji. Pri tom se partizanski gubici kreću od 50-60 poginulih i oko 150 ranjenih. Vode se borbe, a i gubici 373. pješačke pukovnije su znatni[137]. Tom prilikom Nijemci u napadnim akcijama koriste i zrakoplovstvo, pa je moguće da su uslijed tih djelovanja ili kasnijih topničkih akcija stradale 2 civilne osobe, Hrvati iz Korićana[138]. Ali, već 10. lipnja partizani X. brigade su ponovo na ovom prostoru u zasjedi dočekali domobransko–njemačku patrolu pri čemu su zarobili

---

[130] Zbornik NOR-a t. IV, knj.13, dok. 289, 718. Nije točno da se vođa preziva Klarić, nego Slavnić.

[131] Isto, 719.

[132] Ivo Tubanović i dr., 77. Budući je uvjerenje izdano od Općinskog vijeća Narodnog odbora Vitovlje pod brojem 5150/45, dakle izdano je tek poslije rata ne mora značiti da je taj podatak i dokument točan. Tim više jer dokument nije do sada nigdje objavljen, a i da jeste nije napravljen u vrijeme događaja nego po "nekim" sjećanjima. I Topalović i Blažević stradanje stavljaju u 1941., samo Topalović u stijene u Imljanima, a Blažević u prosinac 1941. Topalović i Blažević ne navode mjesto i vrijeme sahrane, a Ivo Tubanović i dr. navodi 16. 4. 1943. Vidi još: Popis poginulih, 14; Vj. Topalović, 429.

[133] Zbornik NOR-a t. IV, knj.12, dok. 303, 627.

[134] Zbornik NOR-a t. IV, knj.14, dok. 30, 293.

[135] Isto, dok.140, 316.

[136] Isto, dok.148, 332, dok.156, 345, dok.160, 352, dok.164, 361-362, dok. 212, 454, dok. 218, 469-470, dok. 219, 473.

[137] Zbornik NOR-a t. IV, knj.13, dok.185, 394.

[138] Zbornik NOR-a t. IV., knj.14, dok.167, 369; Ratni zločini, 6-7, Ivo Tubanović i dr., 84-85,Vj. Topalović, 433. Tom prilikom stradala su djeca Sofija Lukić, stara 6 godina i Vlado Lukić, star 12 godina.

jednog njemačkog vojnika i deset domobrana, a pet su ubili, te zarobili nešto ratne opreme i materijala[139]. Istog dana prema zapovijedi XII. NOU divizije razmještaju se brigade na nove prostore, pa se tako zapovijeda i likvidacija bolnice u Korićanima u narednih deset dana[140]. Prema izvješću oružničke postaje u Turbetu od 10. lipnja došlo je do borbe između njemačko-hrvatskih snaga i partizana kojima je zapovjednik jednog bataljuna Ilija Slavnić sa zamjenikom Jovom Slavnićem, a zapovjednik je drugog bataljuna Frano Raić iz Jajca. Partizanske snage se procjenjuju na oko 3000 boraca[141]. Sredinom lipnja te su se snage povukle iz Korićana prema Jajcu. Druga grupacija partizana povukla se sjeveroistočno od Korićana prema rijeci Vrbanji[142]. Tijekom srpnja na platou Vlašića i oko Travnika nema značajnijih borbi, ali partizani se kreću dolinom Vrbasa s ciljem osvajanja Gornjeg Povrbasja. Tijekom kolovoza osvajaju Donji Vakuf, Jajce, Gornji Vakuf i Bugojno, te prostor zapadno i jugozapadno od Travnika[143]. Kapitulacija Italije 8. rujna 1943. dala je novi polet i snagu NOV i POJ-u u naoružanju, materijalno tehničkim sredstvima i materijalu, ali i ljudstvu, kako onom talijanskom koje je prešlo na stranu NOVJ-e, tako i novomobiliziranom s prostora koji su do tada bili pod talijanskom vojnom okupacijom. Nedostatak sredstava i municije koji je bio kod partizana na Vlašiću (u Korićanima) do sredine lipnja ovim je sredstvima vjerojatno popunjen. Prema zapovijedi štaba Prve proleterske divizije štabu Prve brigade za pokret prema Turbetu od 24. kolovoza 1943. možemo zaključiti da NOVJ tada ponovo nadzire Gostilj i Ćosiće, prostor u blizini Korićana. Isti štab izdaje dan kasnije zapovijed o zauzimanju Turbeta iz koje se prema smještaju, rasporedu i pravcima kretanja postrojbi može zaključiti da je sav prostor sjeverno i sjeveroistočno od tog mjesta pod nadzorom partizanskih postrojbi, te da je sva djelatnost partizanskih postrojbi usmjerena ka osvajanju Turbeta i Travnika[144]. Korićani se u dosada objavljenim dokumentima Zbornika ne pojavljuju nigdje, osim u svjedočenju Zemaljske komisije. Ali na osnovi ostalih dokumenata objavljenih u Zbornicima dokumenata NOR-a koji govore o rasporedu i pravcima kretanja postrojbi NOVJ-e i drugim mjestima u blizini Korićana možemo zaključiti da su partizani Korićane doista zauzeli krajem rujna ili najkasnije početkom listopada, pored Zemaljske komisije koja govori o dolasku partizana u Korićane i povratku pravoslavnog stanovništva. Po svoj prilici

[139] Zbornik NOR-a t. IV, knj.14, dok.19, 44-45.

[140] Isto, dok. 26, 46-49, dok. 26, 59-61, dok. 37, 75-76, dok. 49, 101-102.

[141] Zbornik NOR-a t. IV, knj.14, dok. 220, 476, dok. 222, 480, dok. 221, 482.

[142] Isto, dok. 238, 546-548.

[143] M. Hotić, *Ratna hronika Bugojna, Bugojno,* 1969., (M. Hotić); 54-59, Stipo Pilić – Blanka Matković, 137-138; Zbornik NOR-a t. IV, knj.16, dok.194, 494-497. Zbornik NOR-a t. IV, knj.16, dok.71, 198.

[144] Isto, dok.80, 247-248, dok. 86, 260-261, dok.156, 412; dok.159, 422; dok.166, 433; dok.196, 499; dok.197, 500-501; dok. 201, 510-511; dok. 202, 513; dok. 203, 514-515; dok. 206, 520-521; dok. 207, 521-522; dok. 208, 522; dok. 210, 523-525.

tada se s tim pravoslavnim stanovništvom partizanima priključio i veći dio četnika koji su tamo ostali nakon Slavnićevog odlaska u svibnju 1942. O tome da su Korićani pod partizanskom vlasti govori nam tek Izvještaj XI. NOU divizije Vrhovnom štabu NOVJ i POJ o situaciji u Centralnoj Bosni od 20. listopada 1943. u kojem se govori o organizaciji vojne teritorijalne vlasti između Vlašića, Vrbanje, Vrbasa i Ugra po kojoj je u Korićanima smještena partizanska straža, po svoj prilici najniži oblik teritorijalne vojne vlasti NOVJ-e (iste su bile i u Vrbanji i Klupama), a viši oblik su komande mjesta u: Skender Vakufu, Šipragama, Kotor Varošu i Prnjavoru[145]. Dakle, od početka listopada 1943. do kraja rata, uz manji prekid početkom 1944., potpunu vlast na ovom području imaju partizani kojima zapovijeda Ilija Slavnić i koji će krajem 1943. i početkom 1944. izvršiti mobilizaciju preostalog i srpskog i hrvatskog stanovništva u svoje postrojbe. Sredinom listopada 1943. partizani osvajaju Turbe i tada te krajem studenoga pokušavaju osvojiti Travnik[146], ali bezuspješno.

Svjedoci Zemaljske komisije kažu da je od prosinca 1941. do listopada 1943. u Korićanima ustaška milicija, dok iz dokumenata NDH-a saznajemo da je tamo bila domobranska posada i oružnici koji su se povukli. Tako imamo govora o tri vrste vojnih formacija iz različitih dokumenata. Budući je ustaška milicija već u kolovozu 1941. zakonski bila zabranjena u NDH-a, ona je ponegdje mogla i preživjeti, ali ne i do 1943., pogotovo ne na ovako turbulentnom i stalnim borbama izloženom prostoru. Možemo reći da je ustaška milicija u Korićanima završila svoju misiju, ako je uopće i postojala, najkasnije u prosincu 1941. i da se poslije toga može govoriti samo o regularnim postrojbama NDH-a koje su na ovom prostoru činili domobrani i oružnici. Budući se često govori i o dvojnim oružničkim postajama, moguće je da oružnička postaja i oružnici nisu ni bili u Korićanima, nego u Karauli, a da se postaja samo formalno vodila i u Korićanima. Postavlja se pitanje zašto svjedoci Zemaljske komisije iz Korićana spominju samo ustašku miliciju, te zašto ne spominju vlast partizana tijekom 1942. i 1943. do listopada? Ustaška se milicija od istih vjerojatno spominje i jer je zakonski ukinuta i zbog zločina koje je po svjedocima ista počinila, iako nije smjela ni postojati. Ovo se posebno podrazumijeva kao opravdanje s obzirom na zbivanja, suđenja i likvidacije koje će se po partizanima dogoditi krajem 1943. a koje su izvedene upravo za te i takve zločine i zločince. Razlog zašto se ne spominju partizani prije listopada 1943. je taj što na ovom prostoru nije bilo "domaćih" partizana, kojih se većina kako smo vidjeli u svibnju 1942. opredijelila za četnike. A kako su ponovo postali partizani? U dokumentima o tome nema govora. Najvjerojatnije tako da su se ti bivši četnici odazvali na poziv svoga nekadašnjeg zapovjednika koji se u ovo vrijeme vratio na ove prostore i sebi pridobio iste, koji ubiše

[145] Zbornik NOR-a t. IV, knj. 18, dok.117, 298.

[146] Milan Inđić, *Borbe za Travnik,* Beograd, 1969, 9; Stipo Pilić – Blanka Matković, 136; Zbornik NOR-a t. IV, knj.18. dok. 65, 161.

dobar dio članova Mjesnog komiteta KPJ-u za Travnik. Naime, od rujna 1942. do listopada 1943. na ovim su prostorima bile partizanske postrojbe koje nisu s ovih prostora. Prema popisu žrtava Vjenceslava Topalovića dva sporna stradalnika čija se ista imena spominju, a koji su na dva različita načina stradali. Prvi je Anto Perić, star 37 godina. Stradao je 1. listopada 1943. Osoba s istim imenom i prezimenom je dijete rođeno 2. 10. 1941., a ubijeno u siječnju 1943. u Donjim Koricanima po partizanima. Drugi je Blaž Perić, rođen 5. 6. 1911. sa svim istim podacima osim vremena stradanja. Jedan je stradao u siječnju 1943., a drugi 1. listopada 1943[147]. Blažević i Tubanović nemaju ni jedno od tih prezimena. Topalović je najvjerojatnije imao više popisa na kojima je slovo **a** pretvorio u **e** i tako su nastale i nove osobe i prezimena kojih tamo uopće nema. Budući su ova stradanja vezana uz tzv, "narodna suđenja" smatram da sva ova stradanja možemo staviti u listopad (1.) 1943. te da se radi o po jednoj, a ne dvije osobe. Periće bi trebalo potpuno izbaciti jer su oni nastali zamjenom prezimena Parić. Uostalom ni u jednom popisu žrtava, osim kod Topalovića nema osoba s tim i takvim podacima. Ni prema usmenim razgovorima sa žiteljima Koricana nisam mogao saznati da takvo prezime uopće postoji u Koricanima. Uzmemo li u obzir sve informacije koje nam daju izvori, narodna suđenja i strijeljanja po njima možemo staviti u listopad 1943., a vezana su uz povratak u Koricane nekadašnjeg zapovjednika partizana i nešto njegovih suboraca, te svih onih koji postadoše u svibnju 1942. g. četnici.

Da je do takve preobrazbe došlo govore nam i svjedoci Zemaljske komisije, koji pored povratka "domaćih" partizana, govore i o povratku pravoslavnog stanovništva iz izbjeglištva svojim domovima[148] koje se vratilo sa svojom vojskom. To civilno stanovništvo cijelo je vrijeme zaštićeno svojom vojskom – četnicima bilo po obroncima Vlašića i Čemernice od svibnja 1942. do listopada 1943., a koji se, s dolaskom jačih partizanskih postrojbi preobražavaju u partizane i kao takvi se vraćaju u Koricane, koji su zapravo još od rujna 1942. pod vlašću partizanskih postrojbi. U izvorima nema dokumenata koji bi ukazivali na to da je bilo tko od tih četnika odgovarao za stradanja članova Mjesnog komiteta KPJ-u Travnik. O tome šuti i Kazazović u svojoj knjizi. Zašto? Ali, zato ima krivih Hrvata i tog 1. listopada 1943. strijeljane su tri osobe na "narodnom suđenju"[149]. Svi su oni vjerojatno strijeljani poslije dobro "pripremljenog" javnog narodnog suđenja u šumi kod Đorđine kuće, a smrtni ostaci su im preneseni u groblje u Gornjim Koricanima. Na osnovi svjedočenja u Zemaljskoj komisiji možemo zaključiti da su strijeljani kao organizatori ustaške milicije u Koricanima i "glavni" krivci za sve zlo i zločine koji su se dogodili u Koricanima, posebno za događaje u prosincu 1941. Ustaše i ustašku

[147] Vj. Topalović, 435, Ratni zločini, 7.

[148] Zemaljska komisija, zapisnik br. 55 027, 2.

[149] Ratni zločini, 7; Ivo Tubanović i dr; Vj. Topalović, 434. Još su strijeljani: Ivo Lukić, star 33 godine; Anto Parić, sin Ive, star po Blaževiću i Topaloviću 39 godina, a po S. Rogoz-Šola 36 godina i njegov brat Blaž star 35 godina.

miliciju, koju su nazivali i divljim ustašama, divljacima, banditima i razbojnicima, bilo je najlakše osuditi, bez obzira jesu li doista i učinili ono za što ih se teretilo. A sam Anto Parić, imajući puno povjerenje u svoga susjeda Iliju Slavnića, očekujući njegovu podršku za mir, istoga vodi u svoje zapovjedništvo u prosincu 1941., otkriva svoje vojne zalihe i daje Slavniću ideju za akciju. Koliko povjerenja za svoga budućeg krvnika. To je i razlog zašto svjedoci ne spominju vlast drugih partizana prije listopada 1943., te zašto kažu da je "od toga vremena (prosinca 1941.) ustaška milicija stalno bila u Korićanima", što smo vidjeli da ne odgovara istini i primarnim izvorima koje smo gore naveli. Od listopada 1943. u Korićanima i njihovoj blizini nema više borbi, pa će sva stradanja i žrtve poslije biti uglavnom izvan Korićana, osim poratnih represija i ubijanja. U ovoj su godini stradala još dva žitelja Korićana, jedan u zračnoj luci Rajlovac kod Sarajeva u bombardiranju[150], a drugi na nepoznatom mjestu i na nepoznat način. Oba su bili hrvatski vojnici.

Posljednje godine rata – 1944. i 1945. i poratno doba

Svi popisi žrtava u Korićanima suđenja narodnih sudova i likvidacije po njima stavljaju u 1944. Svjedoci Zemaljske komisije njihove likvidacije stavljaju na početak listopada 1943. u vrijeme konačnog "oslobođenja" Korićana i platoa Vlašića i Čemernice. Poslije neuspjelih osvajanja Travnika u listopadu i studenome 1943. partizani utvrđuju i pojačavaju svoje crte obrane na Vlašiću u siječnju 1944[151]. Ali poslije neuspjelog osvajanja Banja Luke 31. prosinca 1943./1. siječnja 1944. njemačko–hrvatske snage izvršile su protuudar po svim postrojbama NOVJ-e i na svim pravcima od Banja Luke kako bi što dalje od grada odbacili te postrojbe i nanijeli im što veće gubitke. Ovaj je protuudar u jugoslavenskoj vojnoj historiografiji poznat pod nazivom VI. neprijateljska ofenziva, a o njemu i njegovim posljedicama govore nam i svjedoci Zemaljske komisije. Mjesto je ponovo napustio najveći dio civilnog srpskog pravoslavnog stanovništva, ali i ljudi sposobnih za borbu. U tom njemačko–hrvatskom napadu stradale su tri osobe: dva Hrvata i jedan Srbin, zapaljena jedna kuća, te je počinjena znatna materijalna šteta pljačkom dobara i sredstava stanovništva[152]. Zanimljivo je da sve vojske pljačkaju, a samo partizani uzimaju po zakonu. Na prostoru Vlašića tada operira XIII. proleterska brigada "Rade Končar", a bolnicu koja je u Korićanima osigurava I. proleterska brigada. Tada njemačko–četničke snage iz pravca Kotor Varoša i Maslovara idu u napad prema Korićanima i desnoj obali Ugra radi čega se pojačava obrana oko bolnice i na lijevoj obali Ugra. Dva dana poslije prostor Vitovlje – Korićani

[150] Ratni zločini, 5. i 6; Ivo Tubanović i dr., 84. i 85; Vj. Topalović, 433. Stradali su: Milovan Lukić, star 24 godine i Mato Nerovčić, star 23 godine u Rajlovcu.

[151] Zbornik NOR-a t. IV, knj. 21, dok.17, 61-62.

[152] Zemaljska komisija, zapisnik br. 55 027, 2.

zauzele su njemačko–četničke snage, zbog čega štab I. proleterske brigade zapovijeda štabu V. Kozarske – krajiške brigade napad na taj prostor i njegov povratak. Partizanske se snage povlače prema jugozapadu u pravcu Donjeg Vakufa, ali se uskoro poslije toga i vraćaju[153]. Već u drugoj polovici siječnja 1944. partizanska vojska ponovo zauzima ovaj prostor i od tada do kraja rata gospodari njime u potpunosti. Daljnje operacije i borbe vode se uglavnom ispod platoa Vlašića, u dolinama Vrbasa, Lašve i Bosne, na glavnim komunikacijskim pravcima. Pored lokalnog značenja za BiH, ti pravci imaju i šire značenje jer se njima povlače njemačke vojne snage iz Grčke prema Njemačkoj. U to vrijeme od travnja do lipnja 1944. njemačko–hrvatske snage temelj svojih djelovanja i najveće snage bacile su na prostor Zapadne i Jugozapadne Bosne s ciljem uništenja Vrhovnog štaba i zapovjednika partizanskih postrojbi Josipa Broza Tita. Budući u svome naumu nisu uspjele, dolazi do protuudara partizanskih snaga i njemačko–hrvatske snage se postupno povlače. Partizani i NOVJ zauzimaju u Gornjem Povrbasju Gornji Vakuf 28. srpnja 1944[154]. Sljedeći cilj snaga NOVJ-e bio je Travnik, kojega su već 1943. pokušali osvojiti. Ovoga puta cilj je značajniji jer je Travnik isturena obrana na komunikaciji kojom se iz Grčke povlače njemačke snage. U grad se slilo i ogromno mnoštvo prognanika i izbjeglica, ali i hrvatskih vojnika iz Zapadne Bosne, Gornjeg Povrbasja i iz samih Koricana i sela sjeverno i zapadno od Travnika. Poslije osvajanja tih dijelova oko Travnika, trebalo je osvojiti dijelove južno i istočno od Travnika. Početkom rujna NOVJ osvaja Kreševo i Fojnicu, južno od Travnika, te Kakanj istočno od pruge Sarajevo – Zenica. Napokon 9. rujna osvajaju na zapadu Bugojno, a 13. rujna na jugoistoku Busovaču i Vitez. Istoga dana NOVJ zauzima i Turbe[155] na zapadu i tako se Travnik našao u potpunom okruženju. Dio poginulih i stradalih iz Koricana upravo je stradao u borbama za Travnik u listopadu 1944.

Kada promatramo mjesto i vrijeme stradanja 1944. najjasnija i najjednostavnija su ona vezana uz borbe za i oko Travnika. U sva tri dostupna popisa žrtava isti je broj stradalih u Travniku – pet[156]. Pri tome se većem dijelu njih navodi da su stradali na ciglani u Turbetu. U Turbetu je bilo Zapovjedništvo V. korpusa i najvjerojatnije OZN-e. To je bilo mjesto na kojem se odlučivalo

[153] Zbornik NOR-a t. IV, knj. 21, dok. 33, 101-102.; dok. 48, 160-162; dok. 50, 165-166; dok. 53, 177-178; dok. 58, 187-188; dok. 60, 196-198; dok. 62, 209-211; dok. 66, 216-218; dok. 68, 237; dok.72, 257.

[154] Stipo Pilić – Blanka Matković, 137; Zbornik NOR-a, t. IV, knj. 26, dok.145-151, 549-565, knj. 27, dok. 182,720-724; knj. 28, dok. 129, 532-535.

[155] M. Hotić, 65, Stipo Pilić – Blanka Matković, 137; Zbornik NOR-a, t. IV., knj. 29. dok. 50, 218, bilj. 8. i 9, dok. 144, 604-611, dok. 165, 706, bilj. 5, dok. 166, 708-709, bilj. 3. i 5, dok. 172, 721.

[156] Popis poginulih, 13-17; Ratni zločini, 5-8; Ivo Tubanović i dr., 75-89; Vj. Topalović, 428-435. Poginuli su: Ivo Bilobrk, Čovalija, star 46 godina; Jozo Bilobrk, Crni, star 32 godine; Anto Čolaković, star 36 godina; Franjo Lukić, Čizmo, star 43 godine; Anto Nikić, Laco, star 36 godina i Anto Šimunović, Sekula, star 18 godina.

o daljnjoj sudbini većine zarobljenih iz Travnika[157], ali su likvidacije najvjerojatnije vršene i drugdje pa su i stratišta i grobišta na nekim drugim mjestima. Za dio stradalih samo se navodi Travnik i 22. listopada 1944. što znači da su poginuli tijekom borbi u to vrijeme u samom Travniku ili su poslije borbi negdje likvidirani. Ovome vremenu treba pridodati i jednog stradalnika kojega gotovo svi popisi žrtava stavljaju u prijelaz 1944./5., međutim budući je stradanje istoga vezano uz borbe u Travniku i zarobljavanje u zarobljenički logor u Ciglani u Turbetu[158] on je također, vjerojatno stradao tada.

Dio stradalih u Korićanima je 1944. stradao na različite načine, ali su to pojedinačna stradanja na različitim mjestima. Na taj je način likvidirana jedna osoba po NOVJ, tako što je bačena sa stijena kod Korićana[159], jedan je stradali ubijen u Pejića kući, a jedan poginuli u borbama kod Busovače 13. rujna 1944. Travnik su 4. siječnja 1944. bombardirali savezнички zrakoplovi i pri tome je stradao i jedan dječak iz Korićana[160], a u jesen 1944, u savezničkom zračnom bombardiranju poginula je i jedna osoba iz Korićana koja je išla u berbu kukuruza[161]. Te je godine stradalo i jedno dijete nesretnim slučajem od zaostale avionske bombe[162].

U popisima žrtava u 1944. najveće su razlike u popisivača kod ostalih, uglavnom hrvatskih vojnika. Dok tih stradalnika kod Blaževića ima pet kod Ive Tubanovića i dr. ih je šest a kod Topalovića osam[163]. Stradali su uglavnom u hrvatskoj vojsci i mjesto stradanja je do danas nepoznato. Ovdje nisu uključene žrtve narodnih sudova koji su prema Blaževiću i Topaloviću likvidirane 1944.

Najveći udio stradalih u ovom periodu odnosi se na nepoznato mjesto stradanja i na neodlučnost s obzirom na godinu. Naime popisivačima je

---

[157] M. Inđić, 143, Stipo Pilić – Blanka Matković, 167.

[158] Ratni zločini, 7; Ivo Tubanović i dr., 88; Vj. Topalović, 434. Radi se o Ruži Parić, supruzi Jure, zvanog Šudlonja. Ruža je bila iz Hercegovine, pa je to razlog zašto je nepoznato djevojačko prezime.

[159] Ratni zločini, 6-7; Ivo Tubanović i dr., 75-89; Vj. Topalović, 428. S Korićanskih je stijena živ bačen i tako ubijen: Anto Nikolić, Bagac, star 41 godinu, Ivo Bilobrk, Čolak, star 58 godina je poslije mučenja ubijen u Pejića kući i Frano Blažević, Birtašević, star 31 godinu koji je poginuo u Busovači.

[160] Ratni zločini, 7; Ivo Tubanović i dr., 88; Vj. Topalović, 434. Poginuli je: Marko Pejić, star 16 godina.

[161] Ratni zločini, 7; Ivo Tubanović i dr.; Vj. Topalović, 434. Stradala je Ruža Parić, stara 27 godina.

[162] Popis poginulih, 16; Ivo Tubanović i dr., 80; Vj. Topalović, 431. Stradali je Mihael Blažević, star 10 godina.

[163] Popis poginulih, 13-17; Ratni zločini, 5-8; Ivo Tubanović i dr, 75-89; Vj. Topalović, 428-435. Poginuli su: Radovan Baltić, star 25 godina; Juro Blažević, Gardijan – Birtašević; Marko Blažević, star 32 godine; Luka Bilobrk, star 29 godina; Stipo Čolaković, Joja, star 34 godine; Rajko Dujmović, star 23 godine i Anto Šimunović, Sekula, star 18 godina.

vjerojatno zbog dvojbenih podataka o stradalnicima koji su govorili i o 1944. i o 1945. godini kao vrijeme stradanja naveli obje godine. Najvjerojatnije je da je najveći broj tih stradalnika stradao ili pri borbama prilikom povlačenja hrvatskih vojnih snaga ili poslije borbi i Bleiburga, kao zarobljenici i na Križnom putu. I njihov se broj prema popisima žrtava prilično slaže. Blažević i Topalović nam tako iznose na taj način 20 stradalih, a Ivo Tubanović i dr. 22 stradala[164]. Od ovih dvadeset stradalnika jedan je stradao kao pripadnik Wehrmachta, odnosno njemačke vojske, jedan kao civil, dva kao pripadnici partizanskih postrojbi, a ostali kao pripadnici hrvatske vojske. Svi su oni stradali na nepoznatim mjestima, osim civila koji je živ bačen s neke od stijena oko Korićana i jednoga vojnika koji je stradao negdje na Kozari.

1945. godina je godina u kojoj se uz stradanje vežu pojmovi Bleiburga i Križnog puta. Budući je Bleiburg mjesto predaje hrvatske vojske i stradanja relativno manjeg broja vojnika i civila u odnosu na Križni put koji je trajao dulje i na kojem je znatno više stradalih. Popisi žrtava u ovom se slučaju najmanje slažu. Prema Blaževiću stradalih je na Križnom putu 10, prema Ivi Tubanović i dr. 13, a najviše stradalih na Križnom putu ima Topalović 18[165]. U ovom su dijelu i nastale najveće razlike u ukupnom broju stradalih. Većina stradalih na Križnom putu su bili hrvatski vojnici, a samo je jedan bio pripadnik Wehrmachta. Svi stradali su bili vojnici. Ni jednom od njih nije poznato mjesto stradanja, kao ni grobište.

---

[164] Popis poginulih, 13-17; Ratni zločini, 5-8; Ivo Tubanović i dr., 75-89; Vj. Topalović, 428-435. Poginuli su: Bare Bilobrk, star 18 godina; Luka Bilobrk, star 29 godina; Nikola Bilobrk, star 37 godina; Pile Blažević. Krečan, star 27 godina; Bogdan Blažević, star 25 godina (partizan); Čedomil Blažević, star 21 godinu; Stipo Blažević, star 31 godinu; Tugomir Blažević, star 24 godine; Dragun Čolaković, Kuža, star 34 godine; Jozo Dujmović, star 18 godina; Martin Dujmović, star 54 godine, bačen sa stijene; Tadija Dujmović, Jelušić, star 21 godinu; Anto Kričančić, Lošo, star 31 godinu; Radovan Lukić, Beljanov, star 26 godina; Mato Nerovčić, star 24 godine; Juro Parić, Šudlonja; Srećo Parić, star 24 godine (Kozara); Niko Parić, star 21 godinu (partizan); Pavo Pejić, star 22 godine; Šimun Pejić, star 21 godinu. Dva više koja se nalaze kod S. Rogoz – Šola su svrstani u ranije vrijeme stradanja.

[165] Popis poginulih, 13-17; Ivo Tubanović i dr., 5-8; S. Rogoz-Šola, 75-89; Vj. Topalović, 428-435. Budući će se ovdje javljati velike razlike to će popis stradalih prema autorima popisa biti naveden inicijalima njihova imena u zagradi. Na Križnom putu stradali su: Bare Bilobrk, star 19 godina; Ljuban Bilobrk, star 20 godina; Niko Bilobrk, star 35 godina; Čedomir Blažević, star 22 godine (V. T.); Dragun Blažević, star 26 godina; Franjo Dujmović, sin Ive i Luce, rođ Lukić, star 27 godina; Franjo Dujmović, sin Ive i Ruže, rođ. Baltić, star 28 godina; Ljuban Dujmović, star 26 godina (V. T.); Smiljan Dujmović, star 23 godine (V. T.); Anto Jakočić, Papa, star 33 godine; Juro Kričančić, Kuža, star 20 godina; Mirko Lukić, star 21 godinu; Nikica Nerovčić, star 36 godina (V. T.); Niko Nerovčić, star 32 godine; Dobreta Parić, star 27 godina; Jozo Parić, sin Ive, Reponja (V. T.); Pero Parić, star 30 godina (V. T.); Ivo Šimunović, Ivanaga, star 19 godina; Matej Šimunović, star 39 godina (V. T.).

Posljednju skupinu stradalih čine poratni stradalnici. Njihov je broj ujedno i najmanji. Ukupno su četiri stradalnika, a u 1945. su dva stradala[166], a u ostale dvije godine po jedan 1946[167]. i 1947[168].

Ovdje ćemo reći i o poginulim partizanima, Srbima i pravoslavcima iz Korićana, kojih je većina također stradala 1944. i 1945., ali vjerojatno nešto i ranije. No o vremenu njihova stradanja nisam došao do podataka, pa sada dajem one koje daje Zapisnik Zemaljske komisije[169]. Zanimljivo je da tih podataka nisam našao ni u do sada dostupnim izvorima i literaturi. Stoga možemo na žalost zaključiti da ni sve partizanske žrtve nisu spominjane, niti su im podizani ikakvi spomeni. Ukupan broj stradalih partizana je dvadeset sedam od kojih su tri Hrvata koji se spominju u svim hrvatskim popisima žrtava, samo je Šimun Pejić naveden kao žrtva partizana. Dakle ukupan broj poginulih Srba pravoslavaca u partizanima je dvadeset četiri. Možebitni popis stradalih četnika iz istoga sela nisam do sada našao, iako je i takvih stradalnika sigurno bilo i iz ovoga sela. Ako takvih ne bi bilo, četnici bi bili najuspješnija vojska u povijesti, jer smo vidjeli da ih je bio veliki broj. Istina je da su se čuvali i izbjegavali izravne borbe, ali u ratu vojnici i postoje zbog borbi. Stoga smatram da treba u znak pijeteta, bez obzira na ideologiju, vjeru, naciju i mišljenje, spomenuti i četničke stradalnike i odati dostojno poštovanje prema njima kao mrtvima i na taj način dati cjelovitiju, jasniju i bolju sliku povijesnih zbivanja. Bilo bi dobro kada bismo dobili i takav popis, kao i popise svih žrtava, sa što više podataka. Tako bismo bili sigurni u žrtve koje to doista i jesu, a to bi bio i velikoj većini njih jedini sprovod, sahrana ili parastos. Prošlost bi nam i

---

[166] Ratni zločini, 6; Ivo Tubanović i dr., 85; Vj. Topalović, 433. Tako se s Križnoga puta vratio Marijan Matić i nedugo poslije umro iste godine od posljedica Križnoga puta. Na samom Križnom putu u logoru, najvjerojatnije u Prnjavoru, Petra Vujinović iz Donjih Korićana je ubila Stipana Nerovčića, starog 22 godine iz Gornjih Korićana. Topalović kao mjesto ubojstva navodi Prijedor, ali je vjerojatnije da se radi o Prnjavoru.

[167] Popis poginulih, 14; Ivo Tubanović i dr., 85; Vj. Topalović, 430; Zemaljska komisija, zapisnik br. 55 027, 1. Te je godine u Korićanima umro Luka Bilobrk, Jagoda, star 31 godinu od posljedica mučenja u logorima i zatvorima narodne vlasti neposredno nakon rata, najviše 1945. godine. I u samom Zapisniku Zemaljske komisije se navodi da je u zatvoru odnosno pritvoru zbog svoga djelovanja 1941. godine.

[168] Ivo Tubanović i dr., 82. Stradali je Lovro Dujmović, koji je umro po povratku iz logora od posljedica mučenja 1947. u Gornjim Korićanima gdje je i pokopan.

[169] Zemaljska komisija, zapisnik br. 55 027, 2. Poginuli pravoslavni Srbi partizani su: Dušan Jokanović, Luka Jokanović, Milin, Spasoje Jokanović, Gavro Jokanović, Božo Jokanović, Luka Jokanović, Stepanov, Vladimir Jokanović, Branko Jokanović, Đura Jokanović, Sekula Jokanović, Neđo Jokanović, Todor Slavnić, Gavro Slavnić, Milenko Slavnić, Dušan Slavnić, Mirko Slavnić, Jovan Slavnić, Branko Slavnić, Anđelko Slavnić, Vojin Slavnić, Niko Slavnić, Nedo Slavnić, Andra Slavnić i Nikola Marić. Navedena su i tri Hrvata: Bogdan Blažević, Niko Parić i Šimun Pejić. Dok su dva prva i navedena kao stradalnici u partizanima, Šimun Pejić se navodi kao osoba koja je stradala od partizana 1944./45. Međutim postoji i mogućnost da je tijekom borbi prešao na stranu partizana i tako u njima i stradao. Vidi: Ivo Tubanović i dr., 89; Vj. Topalović, 435.

povijest bila bogatija. Pokazalo bi to i da smo spremni za novi zajednički život pored stradalih nam predaka.

Brojidbeni pokazatelji i odnosi

Poslije svega i brojidbeni pokazatelji i odnosi mogu nam upotpuniti sliku stradanja i odnose u Koricanima u Drugom svjetskom ratu. U ovom ću se prikazu ograničiti na opis kategorija i odnosa među njima. Žrtve su stradale u određeno vrijeme, one su određene, poznate ili nepoznate dobi, stradale su na određenom mjestu i određenom prostoru, kao pripadnici ovih ili onih postrojbi ili kao civili, na ovaj ili onaj način, a sve to su izvele poznate ili nepoznate postrojbe, ustanove ili osobe.

Daleko najveći broj stradalih je 1941. godine. Prema različitim izvorima i popisima broj stradalih te godine kreće se između 70 i 73 osobe, što je gotovo polovica ukupnog broja stradalih. U tom broju prevladavaju civili i kod srpskog i kod hrvatskog stanovništva. Istina kod Hrvata se prema izvorima može govoriti o zarobljenicima, ali svi su ti zarobljenici uhićeni bez vojničkih odora i oružja, pa se prema tome moraju i tretirati kao civili. Sljedeće je obilježje da je stradalih Hrvata šest puta više nego Srba. U 1942. dolazi do smirivanja situacije, što se može zahvaliti i mirovnim sporazumima četnika s njemačkom vojskom i ustanovama NDH-a. Borbe su prestale, pa je broj stradalih pao na svega dva. Ali se već 1943. popeo na više od deset, ali manje od dvadeset što se može smatrati još podnošljivim. U obe godine većinom su stradali civili, a tek neznatno vojnici. Zanimljivo je da u ove dvije godine prema do sada dostupnim podacima nemamo stradalih među pravoslavnim srpskim stanovništvom. Sigurno je jedan od razloga taj što se stanovništvo povuklo s odmetnicima i živjelo kao prognanici, odnosno izbjeglice na prostoru pod njihovim nadzorom, daleko više i bolje zaštićeno nego da je ostalo u Koricanima. Broj stradalih u zadnje dvije godine rata znatno se povećao. Iako je on prema sigurnim podacima 1944. samo deset, s obzirom da se istraživači za veliki broj stradalih nisu mogli odlučiti između 1944. i 1945. kada je broj stradalih ne manje od dvadeset, dio stradalih iz te nejasne vremenske odrednice pripada 1944. Broj stradalih na Križnom putu je oko osamnaest, pa je broj hrvatskih žrtava u ove dvije godine blizu pedeset. Ovome treba dodati i sedam stradalih koji su vremenski neodređeni. U ove zadnje dvije godine najvjerojatnije je izginulo i najviše partizana, iako za te stradalnike nažalost nemamo vremensko određenje stradanja. Njih je stradalo ukupno dvadeset sedam, uglavnom Srba, osim tri Hrvata, što je i u ovom vremenu dva puta manje nego je udio stradalih Hrvata. Za razliku od prvih godina rata kada su uglavnom stradali civili, u zadnje dvije godine rata većinu stradalih predstavljaju vojnici i borci.

Dob stradalnika je također raznovrsna. U jugoslavenskoj se historiografiji NOP-a često posebno ističu zločini prema maloljetnicima, iako ni partizani nisu zaostajali u tim likvidacijama. U Koricanima je osam stradalih

koji su bili mlađi od 15 godina, doda li se 16 mlađih od 19 godina dobivamo brojku od 24 maloljetne stradale osobe što je ujedno i druga najbrojnije stradala dobna skupina. Najviše stradalih je u dobnoj skupini od 20 do 24 godine, njih je 28. U slijedećim skupinama 25-29 godina i 30-34 godine je 17, odnosno 19 stradalih, što je gotovo isti broj. U skupini 35-39 godina je 11 stradalih. Veliki je broj stradalih koji su stariji od 40 godina, njih 19. Nepoznate dobi stradanja je 21 osoba, što i nije tako veliki broj s obzirom na izvore koji su korišteni. Iz ovih se podataka može zaključiti da je najveći dio stradalog hrvatskog stanovništva u Korićanima najvitalniji dio stanovništva. Trebat će pedeset godina da Hrvati Korićana dostignu broj stanovnika prije Drugog svjetskog rata. A tada će slijediti drugi rat. Za srpske žrtve možemo govoriti da su prema izvorima većim dijelom stradalnici djeca i starije stanovništvo, a da je najmanje stradalo najvitalnije stanovništvo. Taj najvitalniji dio stanovništva vjerojatno su stradali kao partizani i borci, ali za neke zaključke ipak trebamo pouzdanije podatke.

Što se tiče spolne strukture najviše je stradalo muško stanovništvo, što je normalna posljedica svih ratova u kojima muškarci čine najveći dio ratom obuhvaćenog stanovništva. To vrijedi i za hrvatsko i srpsko stanovništvo. Ovdje je problem taj što najveći dio stradalih nisu stradali kao vojnici i borci nego kao civili. Drugi je problem taj što u ovim surovim planinskim krajevima u ovo vrijeme prevladava patrijarhalno društvo u kojem muškarac ima primarnu zadaću uzdržavanja obitelji i održanja života.

Istraživanje pripadnosti stradalnika također je dosta teško i problematično. Često nije jasno jesu li neki pripadnici civili, jesu li vojnici, jesu li civilni ili su vojni zarobljenici. Zato je odluka individualna i subjektivna i ne mora biti jedina točna i ispravna. Ovdje sam sve zarobljene u prosincu 1941. uvrstio u civile, iako će ih neki svrstati u vojnike. Vodio sam se načelom da nisu bili u vojnim odorama i da su zarobljeni bez oružja. Prema pripadnosti u Korićanima je najviše stradalih civila, između 60 i 70, što je gotovo polovica ukupnog broja stradalih. Među stradalim je civilima daleko više Hrvata, nego Srba, što je razumljivo jer su Srbi iz svega što se događalo i što saznajemo iz izvora za rat bili spremniji i na ovom prostoru više štitili svoje civilno stanovništvo. Zanimljivo je da su po postrojbama udjeli stradalih gotovo isti. Tako su dvadeset dva stradala ustaša i domobrana, oko 20 pripadnika ustaške milicije i seoskih straža i dvadeset sedam partizana. U Wehrmachtu i oružnicima stradao je po jedan pripadnik. Za deset stradalih se ne zna kojoj su grupaciji pripadali, što je s obzirom na broj od gotovo 200 stradalih mali broj. Bilo bi dobro da imamo podatke o stradanjima četnika, jer bi tako dobili bolje odnose i imali bolje usporedbe. S obzirom na više od 60 stradalih kao pripadnika hrvatskih vojnih postrojbi i što je brojka blizu ukupnog broja stradalih civila može se lako zaključiti da su Hrvati s Korićana gotovo u potpunosti stali uz svoju državu i branili je do zadnjeg časa. Isto se tako može reći da su najveći dio partizana činili Srbi, i da bez obzira jesu li oni prelazili iz četnika u partizane ili su bili partizani, oni su uvijek bili protiv hrvatske države. Zato je sukob i rat koji se

vodio oko Koričana i izvan njih međunacionalni sukob i sukob dviju državno i nacionalno sukobljenih strana i koncepcija.

Zanimljivo je vidjeti i mjesto, odnosno prostor u kojem su stradali žitelji Koričana. Daleko najveći broj, njih preko sto je stradao u BiH. Kada to promatramo u užim okvirima možemo reći da ih je preko osamdeset stradalo u i oko Koričana, te nešto dalje u i oko Travnika. To nam govori da se Hrvati Koričana nisu borili samo za NDH-a kako se to kruto i na prvi pogled može zaključiti. Iz ovoga se može zaključiti da su se oni najviše borili za svoje domove, svoj uži zavičaj i BiH. Naravno da nam to govori i o tome da su u NDH-a najveće borbe vođene u BiH, posebno od 1941. do 1944., ali i to da su se u BiH dogodili i najveći zločini i masovna pogubljenja najvećim dijelom nedužnih stanovnika bez ikakvog suđenja i prava na obranu.

I prema načinu stradanja postoji izrazita podvojenost stradalih. Tako je najviše stradalih ubijeno poslije mučenja, njih više od osamdeset. U drugoj skupini su oni koji su poginuli u borbi i njih je oko sedamdeset. Strijeljanih je deset, iako je veliki dio i onih koji su mučeni na kraju strijeljan. Ovdje se misli i podrazumijeva na one koji su strijeljani na osnovi nekih presuda. U raznim bombardiranjima i uslijed zaostalih minsko eksplozivnih sredstava stradalo je osam osoba. Nepoznate okolnosti i načini stradanja imaju najmanji broj stradalnika, što govori da su pokazatelji ove kategorije izvorima najpoznatiji.

I istraživanje počinitelja i uzročnika smrti stradalih je složeno i često ga je teško stavljati samo pod ovu ili onu kapu, odnosno postrojbu. Tako je pitanje već prve godine i prve kategorije počinitelja – partizana, koji su prouzročili najviše stradanja, jesu li za ubojstva u prosincu odgovorni samo oni ili kao što je to do sada bilo uobičajeno samo četnici. Kako je broj tada stradalih više od jedne trećine nije za brojčane pokazatelje i odnose nevažno tko će biti odgovoran za ta ubojstva. Budući je ta odgovornost samo na povijesnoj razini, a ne i na sudskoj, jer je nemoguće očekivati bilo kakve sudske procese, mislim da je najbolje kao odgovorne za ta stradanja proglasiti i četnike i partizane, jer su to zajedno radili. S druge strane, kada se vidi koliko je partizana u svibnju 1942. istupilo iz tih postrojbi odgovornost je više na četničkoj strani. Tako se može zaključiti i na osnovi odora i obilježja koje je pri tom napadu nosila većina napadača. Može li se na taj način amnestirati zapovjednik napadača koji nije nosio četničke simbole i obilježja? Smatram da ne može, ni on ni bilo tko je sudjelovao u tom napadu. Za najviše poginulih i stradalih najzaslužniji su zajedno partizani i četnici. Poslije njih dolaze partizani sa preko četrdeset prouzročenih smrti, a poslije njih njemačko–hrvatske vojne snage sa oko trideset prouzročenih smrti. Sami četnici su odgovorni za smrti oko dvadeset stradalih, a najviše i najčešće spominjani kao najveći zločinci ustaše za svega deset stradalnika. Domobrani snose odgovornost za četiri osobe, OZNA i Uprava državne bezbjednosti (UDBA) za smrt pet stradalnika, a sama njemačka vojska također za tri. Djelovanjem savezničkog zrakoplovstva i bombardiranjem poginule su tri osobe, a nepoznato je poginulih i stradalih nešto više od deset.

Iz ovoga se istraživanja može vidjeti da za brojna ubojstva i zločine nisu najviše odgovorni do sada najčešći dežurni krivci – ustaše, nego upravo oni koji su ih do sada za sve to najviše okrivljavali i osuđivali – partizani.

Stratišta, grobišta i počinitelji ubojstava i stradanja u Korićanima

Problemima stratišta i grobišta na ovome prostoru sustavno se do sada nije nitko bavio. To vrijedi jednako za Hrvate kojima je to zbog njihove uloge u Drugom svjetskom ratu bilo zabranjeno i za Srbe kojima je to bilo dopušteno, ali je nepoznato da su posebno označili bilo koje stratište ili grobište i za pripadnike svoga naroda. Ili to znači da ih nisu ni imali? Prva su stratišta i grobišta uhićenih i ubijenih Srba iz Donjih Korićana izvan Korićana u Komaru i to je jedno od rijetkih grobišta koje je označeno. Ubijanja Hrvata u Imljanima u studenome 1941. nemaju jasno označeno mjesto stradanja, niti su pouzdana. Ništa drugačija situacija nije ni sa najtežim zločinom u Korićanima iz prosinca 1941. Pri tome su dva sigurna mjesta stradanja, sela Donji i Gornji Korićani. Ali mjesta stradanja i lokacije u tim selima nisu do danas i upitno je hoće li ikada biti označena s obzirom na trenutnu političku situaciju i odnose. Osim toga kako je gotovo svaki stradalnik tom prilikom stradao na drugom mjestu uslijed borbi i povlačenja, dovoljno bi bilo na jednom mjestu u selu jednim spomenikom obilježiti stradanja svih stradalnika u Gornjim, pa i u Donjim Korićanima. To tim više jer je i tijekom kasnijih godina bilo stradanja na različitim lokacijama u selu. Najveći dio stradalih u selima i oko njih pokopan je u katoličkom groblju u Gornjim Korićanima, pa bi između ostaloga spomenik svim žrtvama Drugoga svjetskog rata bilo najlakše i najjednostavnije izgraditi na samom groblju[170]. No, kada se govori o prosinačkim žrtvama iz Korićana, daleko je složenije pitanje stratišta i grobišta oko četrdeset zarobljenih Hrvata iz Korićana. Dok većina autora popisa žrtava navodi kao mjesto njihova stradanja Tisovac između Skender Vakufa i Banja Luke, mišljenja sam da je to predaleko. Tim više jer je logor Imljanske čete bio znatno bliže Korićanima, na Djevičanskoj Ravni. Nema sumnje da su korićanski zarobljenici prvo tamo dovedeni. U uvjetima gerilske borbe gdje se gerilski odredi moraju brzo kretati i mijenjati mjesta boravka i prostor, a što je bilo i u ovom slučaju, ovoliki broj zarobljenika postaje problem, a kretanje s njima je sporije i teže. A upravo se veći dio Imljanske čete brzo poslije uputio prema Skender Vakufu i njegovu osvajanju. Možda su autori popisa žrtava poneseni time došli do zaključka da su zarobljenici pri tome pošli s tim dijelom Imljanske čete, te poslije ubijeni

[170] Istina na mjesnom groblju, na grobljanskoj kapelici, postavljena je ploča s imenima poginulih župljana u Drugom svjetskom ratu i u Domovinskom ratu. Upitno je je li to dovoljno, nisu li te žrtve zaslužile kakav spomenik na samom groblju. Vidi: http://www.hercegbosna.org/vijesti/bih/koricani-opustosena-katolicka-zupa-na-platou-vlasica-zarasla-u-korov-3712.html

kod Tisovca. To je presloženo i ne vidim nimalo logičnim, osim ako autori popisa nemaju sigurnije informacije. Istina priča o Tisovcu kao stratištu i grobištu zarobljenih Koričanaca iz prosinca 1941. postoji u usmenoj predaji Koričanaca i kaže da su zarobljenici prvo ubijeni kod Djevičanske Ravni, a potom su njihovi leševi preneseni u Tisovac[171]. Ovo je još teže i složenije i nema nikakve logike zbog težine transporta i loših ili nepostojećih putova. Stoga stratište i grobište za taj dio stradalnika stavljam u Djevičansku Ravan i prostor oko nje. Čitav bi problem mogao riješiti netko tko na bilo koji način doista zna i može pokazati grobište koje bi se ekshumacijom moglo dokazati. Istina ni svi zarobljenici nisu pobijeni, ali budući je jedan mali dio njih preživio pod nejasnim i nepoznatim okolnostima, teško je biti siguran u to da bi oni mogli znati stratište, odnosno grobište. Naravno i njihove informacije ekshumacijom bi trebalo dokazati. Takva istraživanja na ovim je prostorima teško očekivati. U prosincu 1941. imamo još dva stratišta Hrvata Koričana. Jedno je Jova, po jednim izvorima zaseok kod Donjih Koričana, a po drugim kod Imljana. Drugo su stratište njive Oščenice kod Gornjih Koričana.

U 1942. godini bile su samo dvije žrtve, a samo je jednoj poznato približno mjesto stradanja – Drvar. Gdje točno i gdje bi moglo biti grobište o tome za sada nemamo pouzdane podatke, a upitno je da bi se takvi podaci mogli i dobiti. U 1943. godini je bilo nekoliko stratišta. Prvo je bilo selo Šišava, potom je bila Ovčja Brv kod Koričana. Te se godine kao grobište spominju i Koričanske Stijene. U samom selu imamo stratište uslijed njemačkog bombardiranja, a na kraju godine se spominje strijeljanje u šumi kod Đorđine kuće u Donjim Koričanima. Savezničkim zrakoplovnim bombardiranjem Travnika 4. siječnja 1944. počinju stratišta te godine. Travnik je i na kraju godine u listopadu veliko stratište uslijed pada grada pod vlast NOVJ-e. Tu su još Pejića kuća u Donjim Koričanima, Turbe kod Travnika i posebno ciglana u Turbetu. Po jedan stradali poginuo je na aerodromu Rajlovac, u Busovači i na Kozari. Najmanje su poznata stratišta u 1945. godini, jer su vezana uz povlačenje hrvatske vojske ili Bleiburg i Križni put. Tako imamo navođenje logora u Prnjavoru ili Prijedoru kao stratišta, a za isti logor se ne zna pouzdano ni gdje je bio. Većina stradalih 1944. i 1945. izvan Koričana nemaju svoga grobišta. Dok je više od polovice stradalih do 1943. pokopano u samim Koričanima, jer su stradali u blizini i nitko im nije sprečavao da ih se pokopa u groblju u Koričanima, dotle se najvećem dijelu stradalnika 1944. i 1945. ne zna ni mjesto stradanja, a još manje mjesto ukopa, jer su stradali daleko od Koričana u posve drugim uvjetima i okolnostima.

[171] HR HDA 1944., Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Drugoga svjetskog rata, ser. II., kartoteka žrtava, kut. 428., bijeli omot: Travnik, bijeli omot trake: Koričani. U gotovo svim kartonima žrtava navodi se kao stratište i grobište Tisovac. No koliko je to neprecizno govori nam i to što je jednom Tisovac kod Imljana, drugi put kod Skender Vakufa, a na jednom mjestu i kod Kotor Varoša. Njihovi su izvori preživjeli, ali je upitno jesu li oni vidjeli te likvidacije i ne vode li se principom "čuli smo, rečeno nam je ili mislimo".

Još je teža situacija s počiniteljima. Hrvati su svoje počinjene zločine, a i za svoje žrtve, što stradali u borbi, što osuđeni. Što se tiče "krvavog prosinca" i zločina izvršenih tada tu je sve jasno. Iako svi popisi navode kako su taj zločin izveli četnici iz svih pisanih izvora saznajemo da je njihov zapovjednik i vođa bio Ilija Slavnić, što i on sam iznosi u svojim iskazima i svjedočenjima. Linija zapovjedne odgovornosti u tom je slučaju jasna. Nešto je složeniji problem likvidacija zarobljenika, jer je nepoznato ni tko ni po čijoj zapovijedi su zarobljenici likvidirani. Ali u pravnom smislu odgovornost i za to snosi vojna postrojba i njezini zapovjednici koji su zarobljenike zarobili. Dakle, opet Ilija Slavnić[172]. Kao jedan od mogućih počinitelja navodi se i vjerojatno njegov rođak Vaskrsija Slavnić[173]. Za zločin u Ovčjoj Brvi, ako je vjerovati svjedočenjima danima pred Zemaljskom komisijom, odgovoran je četnički zapovjednik i četnici Boška Trivkovića iz Vitovlja. Za žrtve stradale od njemačkog bombardiranja odgovornost snose njemački vojni zapovjednici i njihovo zrakoplovstvo. Pri kraju 1943. došlo je i do suđenja tzv. narodnih sudova, a zapravo se radi o vojnim sudovima. Dosadašnji izvori i literatura ne navode jasno tko je zapovijedao, a tko vodio ta suđenja, ali po usmenoj predaji i iznošenju i tu je najvažniju ulogu imao Ilija Slavnić. Izvori nam jasno govore o organizaciji komandi mjesta i područja 1944., a za nas je važno da su Korićani tada imali slično organiziranu partizansku stražu, pa odgovornost za stradanja u tom periodu snose njezini pripadnici. Čini se da je to bio najniži stupanj teritorijalne vojne organizacije NOVJ-e na ovom području i po svoj prilici u BiH. Posljednja godina je najsloženija i najmanje vezana uz Korićane. O počiniteljima ubijanja 1945. se zna jako malo ili bolje reći gotovo nimalo. Kako su Hrvati Korićana uključeni u postrojbe hrvatske vojske s njom se povlače prema zapadu, daleko od svojih Korićana, tako se i o počiniteljima ubojstava malo zna. Zato se odgovornost za ta ubijanja prenosi na druge, više vojne organe tada već Jugoslavenske armije (JA). Ipak za neka stradanja imamo ponekog i počinitelja. Tako je Stipana Nerovčića u logoru u Prnjavoru možda ubila partizanka Petra Vujinović iz Donjih Korićana[174]. Za tri osobe umrle poslije 1945. od mučenja i tortura u logorima odgovornost snose vojne vlasti i njihovi zapovjednici, ali i OZNA i kasnija njezina nastavljačica UDBA i njihovi djelatnici koji su ljude

---

[172] HR HDA 1944., Državna komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Drugoga svjetskog rata, ser. II., kartoteka žrtava, kut. 428., bijeli omot: Travnik, bijeli omot trake: Korićani, karton Luke Pejić. Prema tim usmenim izvorima poslije Drugoga svjetskog rata Ilija Slavnić je radio u Okružnom sudu i za potrebe smrtnog lista svima iz Korićana koji su tražili bio svjedok da su zarobljeni Korićanci likvidirani, dakle znao je sve o tome.

[173] Isti je kao major radio u JNA u Karlovcu.

[174] HR HDA 1944., Državna komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Drugoga svjetskog rata, ser. II., kartoteka žrtava, kut. 428., bijeli omot: Travnik, bijeli omot trake: Korićani, karton Stipana Nerovčića, sina Pere i Lucije, rođ. Kokalović, star 22 god. Ivo Tubanović i dr., 85. Petra je kći oca Nike i majke Anđe koja je svjedočila da je istog vidjela u logoru u Prijedoru ili Prnjavoru. Na osnovi toga, s obzirom da je tamo bila i njezina kći Petra kao partizanka, povezuje se nestanak Stipana kao posljedica njezina djelovanja.

prisiljavali represijom i mučenjima na priznanje zločina za koje je upitno jesu li uopće bili sudionici.

Zaključak

Korićani – selo na rubu i granici naroda, vjera kultura, općina, srezova, kotareva, velikih župa, Banovine Hrvatske i vojnih oblasti u brojnim je ljudskim životima platilo svoj granični rubni položaj i značenje, izdvojenost, nacionalnu, vjersku i kulturnu različitost i posebnost. Izgleda je to u ratovima sudbina svih enklava, izdvojenih i izoliranih područja ovdje hrvatskog stanovništva rimokatoličke vjere. Nastanak hrvatske države trebao je značiti veću zaštitu i hrvatskog stanovništva, ali se u ovom slučaju dogodilo upravo suprotno. I ne samo na ovome mjestu. Razloga za to je više. Osjećaj za njezinu organizaciju bio je slab i nedovoljan. Organizacija državnih i posebno vojnih ustanova bila je slaba zbog manjkavog znanja organizatora, nedovoljne podrške, sumnji i nepovjerenja naroda prema organizatorima. Slabu organizaciju vlasti na nižim razinama pratila je isto tako slaba vlast na višim razinama, neposluh i samovolja. Ustaše i ustaški pokret u Korićanima je bio slabo razvijen, iako je selo uspjelo organizirati roj ustaša. I drugi pokušaji vojne organizacije kao što su bile seoske straže pod nazivom ustaška milicija bili su slabašni, a upitno je li ona uopće i organizirana. Ni državne vojne organizacije, prije svega domobrani i oružnici kojima je zadatak zaštita i čuvanje pravnog poretka u čitavoj zemlji, nisu imali čvrstoću i moć obrane stanovništva i sebe. Pobunjenici su se pokazali organiziranijim, brojnijim i jačim. Pobuna i ustanak srpskog stanovništva, opravdan ili ne, ovdje je s obzirom na reljef (planine i krš) i biljni pokrov (šume) našao dobru osnovu s koje se mogao hraniti i dalje širiti i razvijati. Iako se do sada isticalo kako je to bio spontan otpor "ustaškom teroru", ovdje je prije ustaškog terora došlo do odmetničko - pobunjeničkog terora, nasilja i zločina, koji je dao krvave rezultate već u prvoj akciji. Glavama su to prvi i najviše platili Hrvati Korićana, ali je odmah uslijedila i protuakcija s druge, hrvatske strane i rezultat koje su bile također, nešto manje, ali ipak nevine žrtve preostalog srpskog stanovništva Donjih Korićana. O toj akciji i događaju od 11./12. prosinca 1942. imamo brojne izvore, ali su svi slični, škrti podacima koji se ne slažu i koji ostavljaju brojne dvojbe i nedoumice. Osnovno je to da to nije bila samo akcija i napad na vojni dio sela, nego i na civile koji su stradali većim dijelom. Uspjehu akcije pripomogli su i slabo organizirani i nespremni Hrvati Korićana. U napadu toga dana poginulo je između deset i šesnaest Hrvata, a zarobljeno ih je između trideset pet i četrdeset sedam. Pri napadu je zapaljena župna kuća u kojoj je bio stožer i nekoliko kuća u Donjim Korićanima u kojima su izgorjeli i njihovi vlasnici. Napad su izvele Imljanska, Maslovarska i Blatnička četa, a negdje se spominje i Borjanski odred, a njihove su snage brojile između 500 i 600 ljudi, koliko je u oba sela Korićana bilo Hrvata. Napadači su pripadali četničko – partizanskim i odmetničko - pobunjeničkim snagama. Poginuli i stradali su bili uglavnom civili,

ali dijelom i vojnici – ustaše ustaškog roja Korićana. Dio civila je poginuo u pokušaju da se dokopa oružja, dio ih je izginuo s oružjem, a dio bez oružja. Najveći dio muškog stanovništva pokušao je pobjeći ili je izdvojen, uhićen i zarobljen u crkvi kao civilno stanovništvo i kasnije, ne zna se kako i gdje, likvidiran. Isti dan, 12. prosinca, pa do 16. prosinca 1941. uslijedio je protuudar hrvatskih domobranskih i ustaških snaga u kojima je stradalo trinaest osoba srpske nacionalnosti, od kojih deset iz Korićana i tri iz Šišave. Od tih trinaest osoba četiri su stradale uslijed vojnih djelovanja, a ostale su po svoj prilici likvidirane. Među stradalim Srbima iz Korićana najviše je Slavnića, pa kao jedan od razloga kasnije likvidacije uhićenih Hrvata vidim tipičnu krvnu osvetu Ilije Slavnića i ostalih Slavnića iz Donjih Korićana za svoje rođake. Akcija hrvatskih snaga trajala je do 16. prosinca, kada su se povukle iz Korićana u svoja posadna mjesta. Ukupna stradanja Hrvata u prvoj godini rata penje se na preko šesdeset ljudi, kod Srba na šesnaest. Tako su ukupne žrtve i Hrvata i Srba u dva sela Korićana gotovo osamdeset stradalih ili gotovo polovina ukupnog broja stradalih. Tri četvrtine stradalih bili su civili, a ostalo vojnici. Ujedno je prosinac 1941. mjesec u kojem je na ovom prostoru stradalo najviše ljudi u jednom mjesecu tijekom rata, njih šezdeset pet do sedamdeset.

U 1942. godini dolazi do smirivanja situacije. Dio pobunjenika, poznatih kao četnici, potpisuju mirovne sporazume s NDH-a vlastima, s tim da zadržavaju vlast na području koje je pod njihovim nadzorom. Mirovni se sporazumi potpisuju između veljače i lipnja 1942. Zbog toga i radi napada, likvidacije i zarobljavanja mjesnog komiteta KPJ-u Travnik polovicom svibnja dolazi do raskola između odmetničko - pobunjeničkih snaga i na ovome području. Manje prokomunistički usmjereno ljudstvo s Ilijom Slavnićem i Petrom Gajićem napuštaju teritorij Vlašićkog platoa i priključuju se partizanskim snagama na Kozari. Veći četnički dio snaga ostaje na zaposjednutoj teritoriji do daljnjega. S njima je ostao i pravoslavni srpski narod izbjegao iz Donjih Korićana. Krajem rujna iste godine Korićanima će jedno vrijeme ponovo zavladati partizani, ali ne s prostora Vlašićkog platoa, nego V. crnogorska brigada pod izravnim zapovjedništvom Vrhovnog štaba, a zapovjednik koje je bio Savo Kovačević. Ova godina završava sa samo dvije žrtve vojnika Hrvata iz Korićana u borbama izvan Korićana.

Godine 1943. stradanja Hrvata u Korićanima se obnavljaju i pojačavaju. Čini se da su se te godine domaći lokalni četnici i njihove vođe otrgli nadzoru viših vojnih vlasti provodeći teror i ubijanje drugih prije svega jer su druge vjere i nacije. "Neposlušni" dio četnika predvodi Boško Trivković iz Vitovlja. On i njegovi vojnici prvo će u Šišavi ubiti jednog Hrvata, a potom njih šest u katunskom naselju Ovčjoj Brvi. Zanimljivo je da na brojnim mjestima u BiH četnici ubijaju i kolju hrvatsko stanovništva tamo gdje trenutačno vlast ostvaruje NOVJ-e. I u ovom slučaju partizani ih "čuvaju i paze" da odrade svoj prljavi posao, možda i za njih. Tijekom svibnja dolazi do njemačkog protuudara u kojem Nijemci koriste i zrakoplovstvo. Uslijed djelovanja istoga strada dvoje djece Hrvata iz Korićana. Od svibnja do srpnja vode se stalne

borbe za položaje na Vlašiću, da bi se postrojbe NOVJ-e u kolovozu povukle zapadno u srednji i donji tok Vrbasa. U listopadu 1943. na Vlašić i u Koricane vraćaju se partizani na čelu s Ilijom Slavnićem. S njim se vraća i do tada izbjeglo srpsko pravoslavno stanovništvo. Čini se da je nešto prije toga Ilija Slavnić svojoj vlasti podvrgao njihove dotadašnje čuvare – četnike. Nije poznato da je bilo tko od njih za bilo što odgovarao. Ali su zato odgovarali Hrvati na posebno organiziranom sudu za njih. Njih su trojica odgovarali za sve događaje i sva stradanja i Hrvata i Srba u Koricanima. Uz još poginula dva vojnika ova godina bila je godina obnove borbi i stradanja u kojoj su najviše stradali civili Hrvati, a Srbi se nigdje ne spominju među stradalim. Ukupno 14 žrtava te ratne godine.

Neuspjeh NOVJ-e u napadu na Banja Luku krajem prosinca 1943. i prvi dan Nove 1944. godine izazvao je njemačko – hrvatske snage i njihovu protuofenzivu poznatu u partizanskoj literaturi kao VI. neprijateljska ofenziva. Tada su u siječnju 1944. njemačke snage ubile dva civila Hrvata i jednog Srbina u Koricanima. Borbe se stalno vode do travnja te godine kada NOVJ-e ponovo zauzima plato Vlašića i Koricane i zadržava ga do kraja rata. Od kolovoza do listopada 1944. vrši se postupno okruživanje Travnika koje će završiti njegovim zauzimanjem 24. listopada 1944. Tom je prilikom stradalo pet hrvatskih vojnika iz Koricana na stratištima i u grobištima Travnika, Turbeta i ostalih za sada nepoznatih mjesta. Prilikom savezničkih bombardiranja Travnika 4. siječnja 1944., te kasnijim bombardiranjem Koricana i od zaostalih bombi poginulo je troje civila Hrvata iz Koricana. Te je iste godine stradalo šest do osam hrvatskih vojnika na nepoznatim mjestima. Za najviše stradalih, dvadeset do dvadeset dva kao vrijeme stradanja je uzeta i 1944. i 1945. Na stratištima i u grobištima na Bleiburgu i Križnom putu stradalo je osamnaest Hrvata iz Koricana. Dvadeset sedam je stradalih partizana, od kojih dvadeset četiri Srbina i 3 Hrvata, za sedam osoba ne znamo vrijeme stradanja. Najveći broj žrtava je 1941. njih oko osamdeset, a najmanji 1942. svega dvije stradale osobe. U 1943. godini stradalo je oko petnaest osoba, uglavnom civila. Najveći broj stradalih vojnika je u posljednje dvije godine 1944. i 1945. Tada je stradalo oko pedeset hrvatskih vojnika i dvadeset sedam partizana. Tri Hrvata umrla su od posljedica mučenja u poratnom periodu. Nema ni jednog stradalog četnika što je nerazumljivo, ali i to govori o odnosu prema mrtvima i prilikama na ovim prostorima. Ukupne žrtve Drugoga svjetskog rata u dva sela Koricana dostižu sto osamdeset stradalih što je ogromna brojka i za znatno veća naselja. U prve tri godine rata prevladavaju stradanja civilnih žrtava, a u druge dvije vojnika.

Mlađih od dvadeset godina je oko trideset, između dvadeset i trideset devet je sedamdeset poginulih, a starijih od četrdeset godina je dvadeset. Nepoznato vrijeme stradanja je za dvadeset jednu osobu[175]. Prema spolu najviše je stradalo

[175] Ova se analiza ne odnosi na srpsko stanovništvo i partizane, jer do sada dostupni podaci mi to ne omogućuju.

muško stanovništvo. Oko polovice ukupnih žrtava su civili, dvadeset sedam je partizana, po dvadeset dva ustaša i domobrana i oko dvadeset pripadnika seoskih straža, odnosno ustaške milicije. Za deset osoba nije poznato kojoj su od ovih kategorija pripadali. Prema prostoru stradanja najveći broj je stradao u Bosni i Hercegovini, njih više od tri četvrtine. Od svih žrtava, više je od polovice poginulo u samim Korićanima, a oko jedne četvrtine u i oko Travnika. Veći dio ostalih stradao je na nepoznatim mjestima. Nad više od polovice poginulih vršena su razna mučenja i represije poslije kojih su likvidirani. Oko sedamdeset ih je stradalo u borbi, a deset je strijeljanih. Uslijed bombardiranja poginulo je osam osoba. Kao počinitelji ubojstava izdvajaju se četnici i partizani zajedno s oko sedamdeset ubijenih. Sami partizani su ubili oko četrdeset osoba, sami četnici dvadeset, ustaše deset, OZNA, odnosno UDBA pet, domobrani četiri, Nijemci tri i saveznici pri bombardiranju tri. Brojna su stratišta u i oko Korićana: Gornji i Donji Korićani, Imljani, Jova, Oščenice, Ovčja Brv, Šišava, Korićanske i Imljanske Stijene, šuma kod Đorđine kuće u Donjim Korićanima, Pejića kuća u Donjim Korićanima, te Drvar, Kozara, Travnik, Turbe i druga za sada nepoznata mjesta. Najveći dio poginulih Hrvata u Korićanima i oko njih pokopan je pojedinačno u groblju u Gornjim Korićanima i nije poznato da je u groblju podignut neki spomenik svim poginulim iz Korićana u Drugom svjetskom ratu. Nepoznato je stratište i grobište najmasovnije likvidacije zarobljenih Korićanaca u prosincu 1941. Je li to negdje kod Djevojačke Ravni kojoj ja dajem prednost ili je to Tisovac koji ističu usmeni izvori i popisi žrtava? Ili je nešto treće? To će najvjerojatnije i nažalost ostati za sve tajna. I za većinu stradalih vojnika bez obzira jesu li to hrvatski vojnici ili partizani također su ostala nepoznata stratišta i grobišta. Ovdje navodimo neka od poznatih: Travnik Turbe, Busovača, Rajlovac, Kozara, Bleiburg i Križni put. Od počinitelja su samo neki poznati. Najpoznatiji je i najznačajniji Ilija Slavnić jedan od organizatora odmetnika – pobunjenika, vođa svih akcija i likvidacija do svibnja 1942. i od listopada 1943. S njim je i njegov rođak Vaskrsija Slavnić. Kao jednog od četničkih organizatora ubojstava imamo Boška Trivkovića iz Vitovlja. Ustaški rojnik Ante Parić je, ako je bio kriv, za svoje krivice i optužen i strijeljan. Moguće je, ali ne i posve sigurno da je jedan od poznatih počinitelja i partizanka Petra Vujinović iz Donjih Korićana. Svi su ostali mogući počinitelji nepoznati, a eventualno traženje njih bilo bi teško i gotovo nemoguće zbog rijetkih dokumenata.

Iz svega navedenog iako slabo poznato i malo selo, Korićani su tijekom Drugoga svjetskoga rata bili česta meta napada i osvajanja raznih vojski. Posljedica toga bila su velika ljudska i materijalna stradanja kojima se do sada rijetko tko bavio. Ovaj rad daje nešto drugačiju sliku o zbivanjima u tom selu tijekom Drugoga svjetskog rata, s ciljem daljnjeg istraživanja svih žrtava Drugoga svjetskog rata i daljnjim upotpunjavanjem svih okolnosti u kojima su brojni nevino stradali kako bismo doista saznali kako je to zaista bilo u prošlosti.

Izvori i literatura

Arhivski izvori:

Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo:

1. Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača – Sarajevo.

Hrvatski državni arhiv, Zagreb:

1. HR HDA 1197, Oružničko krilno zapovjedništvo Dubrovnik.
2. HR HDA 1561, Služba državne sigurnosti (SDS) Republičkog sekretarijata unutrašnjih poslova.
3. HR HDA 1944., Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Drugoga svjetskog rata.

Objavljeni izvori:

1. *Almanah Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca,* sv. III, Beograd.
2. *Almanah Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca,* sv. IV, Beograd.
3. *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine,* Državna štamparija, Sarajevo, 1932.
4. *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931 godine, knjiga 2., prisutno stanovništvo po veroispovesti,* Beograd, 1938.
5. *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima dijela katoličkog klera,* Zagreb, 1946.
6. *Odmetnička zvjerstva i pustošenja u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u prvim mjesecima života Hrvatske narodne države,* Zagreb, 1942.
7. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, borbe u Bosni i Hercegovini,* t. IV, knj. 1, Beograd, 1951.
8. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, borbe u Bosni i Hercegovini,* t. IV*,* knj. 2, Beograd,.
9. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda borbe u Bosni i Hercegovini,* t. IV, knj. 3, Beograd, 1952.
10. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, borbe u Bosni i Hercegovini,* t. IV, knj. 5, Beograd, 1953.
11. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, borbe u Bosni i Hercegovini,* t. IV., knj.7., Beograd, 1963.
12. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, borbe u Bosni i Hercegovini*, t. IV, knj. 8, Beograd, 1954.
13. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, borbe u Bosni i Hercegovini,* t. IV, knj.10, Beograd, 1954.
14. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, borbe u Bosni i Hercegovini,* t. IV, knj.12, Beograd, 1955.
15. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, borbe u Bosni i Hercegovini,* t. IV, knj.13, Beograd, 1955.
16. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, borbe u Bosni i Hercegovini,* t. IV, knj.14, Beograd, 1956.
17. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, borbe u Bosni i Hercegovini,* t. IV, knj.16, Beograd, 1956.

18. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, borbe u Bosni i Hercegovini, t.IV.,* knj.18., Beograd, 1958.
19. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, borbe u Bosni i Hercegovini,* t. IV, knj. 21, Beograd, 1960.
20. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, borbe u Bosni i Hercegovini,* t. IV, knj. 26, Beograd, 1967.
21. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, borbe u Bosni i Hercegovini,* t. IV, knj. 27, Beograd, 1967.
22. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, borbe u Bosni i Hercegovini,* t.IV., knj.28., Beograd, 1967.
23. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, borbe u Bosni i Hercegovini,* t. IV, knj. 29, Beograd, 1968.
24. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, dokumenti četničkog pokreta,* t. IV, knj.1, Beograd, 1981.
25. *Zločini na jugoslavenskim prostorima u prvom i drugom svetskom ratu, zbornik dokumenata*, t. I, *Zločini Nezavisne Države Hrvatske 1941. – 1945*., Beograd, 1993.

Literatura:

1. Miroslav Akmadža, *Spisi komisije za vjerske poslove N. R. Hrvatske o katoličkim svećenicima u iseljeništvu,* Tkalčić, br.11, Zagreb, 2007.
2. Ivo Aščić, *Hrvati s Korićana u Srednjoj Bosni: podijeljeno hrvatsko selo,* Politički zatvorenik, br. 201, Zagreb, prosinac 2008.
3. Mirko Blažević, *Popis poginulih iz župe Korićani u II. svjetskom ratu,* Hrvatska misao, br. 58, ožujak – srpanj 2001, Nova Bila, 2001.
4. Mirko Blažević, *Ratni zločini ne zastarijevaju,* Hrvatska misao, Nova Bila, 59, kolovoz – rujan 2001.
5. *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do danas*, Sarajevo, 1994.
6. Dr. Mladen Colić, *Oružane snage NDH-a u Bosni i Hercegovini 1941. godine,* u: Historija naroda Bosne i Hercegovine, naučni skup održan 7- 8. 10. 1972, Sarajevo, 1973.
7. Krunoslav Draganović, *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji,* Sarajevo, 1939.
8. Janko Duić, *Planine i planinarstvo u Srednjoj Bosni,* Zagreb, 2008.
9. M. Hotić, *Ratna hronika Bugojna,* Bugojno, 1969.
10. Milan Inđić, *Borbe za Travnik,* Beograd, 1969.
11. Dr. Damir Jug, *Oružane snage NDH sveukupni ustroj,* Zagreb, 2004.
12. Ćamili Kazazović, *Travnik u Narodnooslobodilačkom ratu,* Travnik, 1969.
13. Rafael Landikušić, *Priručnik o političkoj i sudbenoj podjeli Nezavisne Države Hrvatske sa abecednim popisom općina – gradova – kotareva, te popisom i ustrojstvom svih državnih ureda – ustanova i škola po njihovim sjedištima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb, 1942.
14. Davor Marijan, *Ustaške vojne postrojbe 1941. - 1945.,* magistarski rad, Zagreb, 2004.
15. *Odmetnička zvjerstva i pustošenja u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u prvim mjesecima života Hrvatske narodne države*, Zagreb, 1942.
16. Amir Obhođaš, Mario Werhas, Bojan Dimitrijević, Zvonimir Despot, *Ustaška vojnica 1.,* Zagreb, 2013.

17. *Opštine Kotor Varoš i Skender Vakuf u NOB-u 1941. - 1945.,* Kotor Varoš, 1985.
18. Dr. Pavlaković, *Banovina Hrvatska politička, administrativna i ekonomska struktura,* Zagreb, 1939.
19. Stipo Pilić – Blanka Matković, *Borbe za Travnik u listopadu 1944.,* Bosna Franciscana, god. XIX, broj 35, Sarajevo, 2011.
20. Petar Požar, *Ustaša: dokumenti ustaškog pokreta,* Zagreb, 1995.
21. Vjenceslav Topalović, *Srednja Bosna: ne zaboravimo hrvatske žrtve 1941. - 50. / 1991. - 95.,* Zagreb, 2001.
22. Ivo Tubanović, Stipo Pilić, Ivo Aščić, Mirko Blažević, Mara Crnoja, Zdravko Žunić i Branko Bungić, *Žrtve Drugoga svjetskoga rata, poraća i Domovinskog rata na području župa Dobretići, Jajce, Korićani, Ključ, Liskovica, Podmilačje i Varacar Vakuf – Mrkonjić Grad,* Nova Bila, 2009.
23. Dr. Hrvoje Velzek, *Popis imena mjesta u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj,* Zagreb, 1942.

Novine:

1. Hrvatska misao
2. Narodne novine
3. Politički zatvorenik
4. Službene novine SHS ,
5. Ustaša

Internet izvori:

1. http://www.hrvatskipolitickiuznici.hr/content/view/1633/4/, 12. 7. 2013.;
2. http://www.hercegbosna.org/vijesti/bih/koricani-opustosena-katolicka-zupa-na-platou-vlasica-zarasla-u-korov- 3712.html, 10. 03. 2012.
3. http://www.hercegbosna.org/vijesti/bih/koricani-opustosena-katolicka-zupa-na-platou-vlasica-zarasla-u-korov-3712.html

PRILOZI U "VIENCU" U DOBA OKO AUSTRO-UGARSKOG ULASKA U BOSNU I HERCEGOVINU 1878.

Ivan Pederin

Ustanak u Hercegovini, između ostalih, potaknuo je i car Franjo Josip, koji je 1875. došao u Dalmaciju i, prigodom boravka u Imotskom, pozvao na objed biskupa fra Paškala Buconjića i s njim razgovarao.[1] Ulazak austro--ugarskih trupa u BiH pobudio je interes hrvatske javnosti,[2] koja je bila naklonjena carsko-kraljevskoj vojsci i iz razloga jer su zapovjednici tih divizija bili dva hrvatska domaršala, barun Josip Filipović, inače vojni zapovjednik Praga, i barun Stjepan Jovanović, kasnije namjesnik u Zadru. Berlinski kongres dao je Austro-Ugarskoj mandat da zaposjedne Bosnu i Hercegovinu, kao i suverenitet nad Crnom Gorom, koja je od 1872. austro-ugarski protektorat, te Srbijom, koja je taj protektorat priznala 1881.[3] C.k. vojska već je bila na granicama, a osmanska se vojska spremala da joj pruži otpor ako bi prešla granicu. Ipak Osmansko Carstvo se pokorilo odluci Berlinskog kongresa i povuklo vojsku iz Bosne i Hercegovine.

---

1 F. D., Fra Paško Buconjić, biskup mostarski, *Vienac*, XIV(1882) br. 33, str. 531-534; Milorad Ekmečić, *Ustanak u Bosni i Hercegovini 1875-1878*, Sarajevo 1960; Galib Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1813-1826*, Banjaluka, 1985; Isti, *Bosna i Hercegovina (1827-1849)*, Banjaluka, 1988; Isti, *Omer-paša Latas u Bosni i Hercegovini 1850-1852*, Sarajevo 1977.

2 Dragutin Pavličević, Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i njegov odjek u banskoj Hrvatskoj. *Naučni skup Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini*, Pos. izd. knj. XLIII, ANUBIH. Odjeljenje društvenih znanost, knj. 8, Sarajevo, 1979.

3 Ivan Pederin, *Dalmacija i Hrvati u vanjskoj politici Bečkoga dvora*, Matica hrvatska, Zadar 2005, str. 426 ff. Isti, Austrougarski prodor na Balkan – protektorat nad Srbijom 1879-1881, *Kolo*, XIII (2003) str.130-146.

Međutim žestok otpor pružilo je uglavnom muslimansko stanovništvo. No, s obzirom na njihovo znatno slabije naoružanje, austro-ugarska vojska je za dva mjeseca skršila otpor i zaposjela Bosnu i Hercegovinu.[4]

U to doba u zagrebačkom tjednom književnom časopisu "Vienac", koji je izlazio u nakladi Matice hrvatske (1869-1903), pojavio se niz članaka vezanih za Bosnu i Hercegovinu koje ćemo u ovom radu prikazati i raščlaniti.

Prilozi o Bosni i Hercegovini urednički su raspoređeni kao "mjestopis" jer ponajviše sadrže priloge o pojedinim gradovima u tim zemljama. Ti su prilozi obično popraćeni i slikama odnosnih gradova. U prilogu o Severinu[5], koji se ne nalazi blizu tada još osmanske Bosne, čitamo o gradnji Lujzijanske ceste, koju je nadahnuo zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac, a gradio ju je general Vukasović "pomoću novaca i primoraca". Bilo je to doba kad su europske države gradile ceste, u Engleskoj ih je gradio inženjer MacAdam koji je time omogućio Danielu Defoe da napiše putopis *A Tour through the Whole Island of Great Britain*, putopis koji je po prvi put objavljen 1724-26. i koji potječe o svijesti o naciji kao gospodarskoj ili sudbinskoj zajednici što se razvila u okviru merkantilizma. Dakako Lujzijanska cesta imala je važnost za trgovinu, osobito za izvoz mađarskog i hrvatskog žita od Vukovara Savom pa do Karlovca. Lopašić opisuje Lujzijansku cestu koja vodi kroz "romantične predjele". Nastavio je s opisom plodnih dolina i pitomih sela. Bio je to dakle put prema narodu uz svijest o poljodjelstvu. Na Jelenju je ugledao "hrvatsko more" koje u ono doba više nije bilo mletačko nego hrvatsko, a i more kojim je vladalo c.k. ratno brodovlje, na kojem su Dalmatinci i Istrani pobijedili talijansku mornaricu i admirala Persana. Svijest o domovini već je postojala i nije bila feudalna. Severin nije bio važan kao posjed nekog velikaša, nego kao povijesni grad. Tu je Lopašić slijedio Kukuljevića. Spomenuo je vjerojatnu(!) darovnicu Bele II. 1193, pa njegove gospodare krčke knezove Frankopane koji nemaju političko ili gospodarsko, nego nacionalno značenje. Ne zaboravimo Lopašić je pisao samo tri godine poslije obljetnice smaknuća Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana. Lopašić ne navodi da se taj grad spominje u "listinah" kao Lukovdol ili Severin. Onda je njegovu povijest prikazao kao prijelaz iz ruke jedne grane Frankopana drugoj, spominje turska pustošenja, ali ne zna da su pustošili pravoslavni martolozi koji su otimali stoku i ljude i prodavali ih, osim, ako bi oni platili ucjenu i otkupili se.[6] Hrvatski feudalci to nisu mogli spriječiti jer su imali slabo plaćene i još gore uvježbane pandure. Godine 1671. Severin je pao pod fisk, a onda ga je car Leopold poklonio Ivanu

---

[4] Ivan Pederin, Vojne operacije domaršala baruna Stjepana Jovanovića u Hercegovini 1878. i u Krivošijama 1882, u: *Bosna franciscana*, god. XIX (2011) br. 35. str. 123-132; Isti, Ustanak i operacije c.k. XVIII. Pješačke divizije u borbama u Hercegovini (1875-1878), *Bosna franciscana*, god. XX (2012) br. 36, str. 133-147.

[5] R[adoslav] L[opašić], Severin na Kupi, (sa slikom), *Vienac*, VI (1874) br. 3, str. 90-91.

[6] To se lijepo vidi u Šibeniku u XV. st. Ivan Pederin, *Šibensko društvo u drugoj polovici XV. stoljeća*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv.37(1995) str.249-293.

Franji Oršiću tada velikom kapetanu Skrada i uzdigao ga na čast baruna. Severin je tada postao točka obrane protiv Osmanlija, ali i pravoslavnih koji su se tada, u doba opadanja Osmanskoga Carstva već borili i na jednoj i na drugoj strani.[7] Bit će da su to bili razlozi da je karlovački mitropolit u Severinu htio osnovati grčko-istočnu biskupiju, ali mu nije dao senjski biskup Benzoni. Katolička crkva priznaje i uvijek je priznavala sve sakramente pravoslavne Crkve, pa je to mogao biti razlog otpora biskupa Benzonija. Marija Terezija uzdigla je Severin na županiju, ali je to opozvao Josip II.

Svakako, Severin je točka otpora Osmanlijama i put prema moru. To je potaknulo pisca da napiše ovaj članak otprilike kao uvod u predstojeće zaposjedanje Bosne i Hercegovine.

Nakon toga "Vienac" je objavio članak o Trakošćanu,[8] kao gradu koji ne zaostaje ni za najljepštim dvorcima u Europi. Opisao je kako je dvorac prelazio u ruke od jedne do druge velikaške obitelji dok nije dopao Draškovićima. Razlog tome je valjda želja da se pokaže da ne zaostajemo za Europom, a i ugled grofa Janka Draškovića kao patrijarha ilirizma.[9]

Cetinje[10] se opisuje kao malo mjesto s kulom na kojoj se vide nizovi odsječenih turskih glava. Veliki manastir sagradio je 1480. Ivan Crnojević nakon što su Osmanlije razorili Žabljak. Manastir je zapaljen 1613, 1687, 1714 i 1785. U manastiru je crkva, tu stanuje vladika, činovnici, tu se drži pučki sabor, a tu je i cisterna. U novom dvoru su trofeji oteti Osmanlijama i topovi.

Sarajevo je u opisu Kl. Božića, novinara i dragomana u pruskom konzulatu u Sarajevu, grad prema kojem napreduje pobjednička ustanička vojska (1876).[11] Ustanak je bio u toku, Hrvate je u ustanku vodio don Ivan Musić, župnik u Ravnom, a Srbe pukovnik Mileta Despotović. Sarajevo, prema opisu, nije najstariji grad, bosanski kraljevi stolovali su u Bobovcu, a ljeti u Jajcu. Turci se opisuju kao barbari koji su rušili sve tragove stare bosanske države. Tako su palili i pismohrane, što se npr. dogodilo 1571. kad su nakratko osvojili Hvar, a to su radili u južnojadranskim talijanskim gradovima. Jajce i Bobovac ipak nisu bili prijestolnice jer je plemstvo bilo jako razjedinjeno i zavađeno. To je uzrok njihove propasti. Gospodarski su važna mjesta Vrhbosna i Blažuj

---

[7] God. 1715. je npr. vojska seraskera Mustafe Čelića opsjedala Sinj. Dio njegove vojske bili su pravoslavni. Ali kninski pukovnik Sinobad, pravoslavac, borio se na kršćanskoj strani protiv Osmanlija. Ivan Pederin, Mali rat (1715-1718) i buđenje hrvatske nacionalne svijesti, u: *Majka Klara Žižić i njezina družba 1706-2006.* Zbornik proslave 300. obljetnice službenice Božje majke Klare Žižić, utemeljiteljice Družbe sestara franjevki od Bezgrješne, urednica s. Terezija Zemljić, Šibenik, 2009.

[8] [Anonymus], Grad Trakošćan,*Vienac*, VI (1874) str.157.

[9] O grofu Janku Draškoviću održan je znanstveniskup. Referati su objavljeni u *Kolu* XVII (2007) br. 3.

[10] *Vienac*, VII (1875) br, 39. str. 633.

[11] Kl. Božić, Sarajevo, *Vienac*, VIII (1876) br. 28. str. 479-471.

(Blagaj). Turci su uništavali kršćansku uljudbu, a bosanski vlastelini su po pogibiji kralja Stjepana Tomaševića primili islam. Božić nije znao da se sultan Mehmed II. Osvajač po padu Carigrada nagodio s vaseljenskim patrijarhom da će on postati duhovna i politička glava pravoslavnih, ali da će razvrgnuti uniju s Katoličkom crkvom.[12]

Božić potom prelazi na opis Sarajeva kao sjajnog grada osobito za Husrev-bega. Grad se razvija, ali se opire centralizaciji iz Carigrada. Taj otpor Visokoj Porti slomio je Omer-paša Latas u 1850-im godinama pa sada muslimani u Bosni moraju plaćati harač. Božić ne zna da je harač bio ratni porez, koji su plaćali kršćani pa nisu služili u vojsci, a vojska islamske države vjerska je vojska. On nije znao ni razlog muslimanskih buna u XIX. st., koje i ne spominje. Sultan Mahmud II. shvatio je da se Carstvo mora osuvremeniti, inače će propasti. On je počeo s osuvremenjenjem vojske, pa je doveo engleske i francuske vojne instruktore da zavedu egzercir, opće novačenje i vojne odore. S obzirom da je to bio teokratski državni sustav, to je izazvalo prosvjede uleme koji su bili najžešći baš Balkanu, u Bosni. To je bio uzrok buna.[13] Pisci u "Viencu" spominju muslimane kao "poturice" a slično i sultan Mahmud II.naziva u svom fermanu kršćane "nevjernicima" što nije u skladu s islamskim bogoslovljem koje priznaje da su Židovi i kršćani u pravoj vjeri i da se mogu spasiti, ali islam je bolja vjera i zato nema jednakosti muslimana i kršćana pred zakonom. Nevjernici su kauri.[14]

Božić opisuje Sarajevo kao leglo spletaka, bosanske muslimane kao surove, ali iskrene. Tu djeluje Kukuljevićev putopis. Oni poštuju obitelj, drže riječ, gostoljubivi su, milostivi prema siromasima… Spominje pravoslavnu crkvu u Sarajevu, Husrev-begovu džamiju koja posjeduje velika imanja. Božić ističe da je islam vjera koja ne podnosi napredak. To je točno jer je islamsko pravo vjersko, autoritativno, neprikladno za kodificiranje i sve više je gubilo vezu s razvitkom države i društva.[15]

Beograd[16] se opisuje kao stolnica kneževine srpske sa 30 000 žitelja koji se, kao ni Sarajevo, ne ističe u povijesti prije Sibinjanin Janka, dakle strateški važno mjesto gdje se sukobljavaju Istok i Zapad. Pisac spominje "tursko barbarstvo", ali Turci su napustili tvrđave 1862. poslije diplomatskih intervencija pa je Beograd danas sjedište vlade, inteligencije, škole, tu je muzej i Narodna biblioteka, djeluje Srpsko učeno društvo", izdaje časopis. Tamo djeluju ili su djelovali Đuro Daničić, Stojan Novaković, Pavel Josef Šafařik. Tu se vidi da "Vienac" objavljuje podatke o gradovima na u tada još Osmanskom Carstvu

---

[12] L. S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, New York, 1953, str. 60 ff. Ivan Pederin, Zadarski nadbiskup Mate Karaman i pravoslavlje, *Zadarska smotra*, god. IV (2006) br. 3-4. str. 185-208.

[13] Ivan Pederin, *Dalmacija i Hrvati*… str. 82, 92-93 i dalje.

[14] Ivan Pederin, *Dalmacija i Hrvati*… str. 73

[15] *An Introdction to Islamic Law*, by John Schacht, Oxford University Press, 1964. str. 75.

[16] [Anonymus], Biograd, *Vienac*, VIII (1976) br. 30, str. 503.

zastupajući napredak znanosti i to prije svega humanističkih. Međutim, povijesti, tako važne za Kukuljevića, kao da na jugoistoku i nema.

Grad Maglaj[17] je u opisu u "Viencu" neznatan, ali strateški vrlo važan pa je prilikom zauzimanja Bosne u borbama za Maglaj poginulo čak 45 husara. Put prema Sarajevu je tijesan, težak za osvajanja, lak za branitelje. Domaršal barun Josip Filipović već je bio zauzeo Magaj i Bosnu pa Vjekoslav Klaić u svom dopisu piše povijest Maglaja kao povijest borbi koje su se tamo vodile. Klaić nabraja Eugena Savojskog 1697, Ernsta Gideona Laudona, 1789. i napokon Josipa Filipovića. Sličan je i opis Banje Luke[18] kao glavnog mjesta "Turske Hrvatske", a sada Krajine. Osmanlije su je osvojili 1528. Banja Luka je opisana kao istočnjački grad, a posebno je istaknuta Ferhat-pašina džamija kao uspomena na pobjedu Ferhat paše 1756. nad generalom Eberhardom Auerspergom. U toj bitci Auersperg je poginuo, sin mu je zarobljen, a Ferhat-paša je sagradio džamiju s novcem koji je dobio od ucjene za njegova sina. Klaić daje oduška svom zadovoljstvu da sada katolički svećenik poslije toliko vremena opet smije u grad. Navodi literaturu o Banjoj Luci, prije svega Kukuljevićev putopis po Bosni. Zatim nastavlja kako je Banju Luku za Bečkoga rata osvojio Badenski knez, 1737. vojvoda Hildeburgshausen koji je pobijedio Ali-pašu. U Banjoj Luci rodio se pisac fra Ivan Franjo Jukić.

Uredništvo "Vienca" spominje zapušteni Višegrad i carsku vojsku koja napreduje preko Rogatice i Višegrada u Sandžak.[19]

U drugom prilogu o Sarajevu,[20] više je riječ o "Kotor Vrhbosni" koji su sagradili dva bosanska plemića "poturice" Sokolović i Zlatarević. Dakle stari grad koji je bio sjedište janjičarskog age. Grad sam bira poglavara jer je carev vezir u Travniku. Opet spominje dugu borbu Visoke Porte da zavlada Sarajevom koje je pokorio tek Omer paša Latas. Slijedi povijest ratovanja. Carska vojska, pod vodstvom Eugena Savojskoga ušla je dva puta u Sarajevo, 1668, pa 1697. On je spalio grad i odveo čak 40 000 kršćana u Slavoniju. Srbi su ga bez uspjeha pokušali osvojiti 1807. Pišući o cazinskom kraju[21] Radoslav Lopašić navodi pokušaje obrane 1527. i 1557. i utvrde koje su se morale predati jer posada nije primala plaće, a ni hrane. Opisao je tursku pobjedu 1578. i pobjedu nad Turcima 1592. Lopašić je shvatio zašto su Osmanlije pobjeđivali. Feudalne vojske borile su se slabo jer su bile loše plaćene i još lošije uvježbane. Turci su pak primali plaće, imali nadmoćno topništvo, konjaništvo, a i dobro uvježbanu vojsku i ratnu taktiku.

---

17 [Vjekoslav Klaić], *Vienac* X (1878) br. 3, str. 525.

18 [Vjekoslav Klaić], Banjaluka, *Vienac* X (1878) br. 35, str. 167.

19 [Anonymus], Most na Drini kod Višegrada, *Vienac,* X (1878) br. 32, str. 535.

20 [Anonymus], Sarajevo, *Vienac,* X (1878) br, 37, str. 598-599.

21 R[adoslav] L[opašić]., Cazinski kraj u turskoj Hrvatskoj, *Vienac,* X (1878) br. 43, str. 608-691.

Vjekoslav Klaić opisuje Trebinje kao najvažnije mjesto u Hercegovini poslije Foče i Mostara.[22] Spominje manastir Kosirjevo u Banjanima, što Porfirogenet piše o Travunji koju je Nemanja pripojio Srbiji polovicom XII. st., a onda Tvrtko I. Bosni. Važne su veze Trebinja s Dubrovnikom. Piše još da su Rusi 1806. doživjeli poraz kod Klobuka. Oni su s Crnogorcima ušli u Hercegovinu, ali su poraženi kraj Trebinja.[23]

Pišući o Mostaru[24] Vjekoslav Klaić navodi da pravoslavni drže u svojim rukama trgovinu. To je najvažniji grad u Hercegovini, vezan je trgovačkim vezama s Trstom i Dubrovnikom. Spominje turski most i putopisce koji o njemu pišu a to su Blau, Rawlinson i Ewans. Most su podigli Turci, a graditelj je mogao biti neki Mlečanin ili Dalmatinac. Vjeruje se da je tu bila rimska naseobina, ali rimskih natpisa nema, nego samo turskih. Prošlost Mostara slabo je poznata.

Klaić je više pisao o Travniku[25] koji je do 1726. bio sjedište vezira. Tvrđava potječe iz doba bosanskih kraljeva, vjerojatno ju je sagradio Tvrtko II. Zapuštena je. Tu je konak – stan upravitelja, vojarna koju je gradila raja po carskoj zapovijedi, džamija, katolička i pravoslavna crkva, ciganska mahala, osam muslimanskih mekteba i jedna medresa, jedna tekija derviša. Katolici i pravoslavni imaju svoje škole, a katolici čak za oba spola. O borbama nema spomena, ali se ističe suhoparnost opisa islamskih institucija. Klaić je dalje opisao Ključ[26] kao pretežno muslimanski grad sa zapuštenom tvrđavom nad gradom. Prije Osmanlija tu je vladao vojvoda Ivaniš Dragšić. God. 1463. je sultan Mehmed zauzeo Bosnu, onaj isti koji je deset godina ranije osvojio Carigrad i nagodio se s patrijarhom. U Ključ je pobjegao kralj Stjepan Tomašević i skupljao vojsku. Turci su ga zarobili i odsjekli mu glavu. Ovaj kralj bio je katolik. O otporu, a i nazočnosti pravoslavnih u to doba u Bosni nema spomena, a u zadarskoj pismohrani ništa se ne zna o pravoslavcima prije 1463.

Radoslav Lopašić pisao je o Cazinskom kraju.[27] On, rekli bismo, inzistira na povijesnim granicama Hrvatske u doba prije dolaska Osmanlija. Cazinski Turci najljući su u Bosni, oni su se odrekli kršćanske vjere koju su do dolaska Osmanlija ispovijedali. Bunili su se protiv Visoke Porte, a onda ih je pokorio Omer-paša Latas. Oni su poslije toga siromašili. Lopašić ističe da su po krvi Hrvati, te da govore ikavski, ali ne priznaju srodstva s nama, ni da su nekoć bili kršćani. Prije Osmanlija Cazin je pripadao krbavskim Frankopanima i Babonićima koji su pred Osmanlijama pobjegli u Hrvatsku. Cazin je zaposjela brigada generala Reinländera poslije bitke s ustanicima.

---

[22] V[jekoslav]. K[laić]., Trebinje, *Vienac*, X (1878) br. 49, str. 788-790.

[23] Ivan Pederin, Uloga Korčule u obrani Dubrovnika u svibnju i lipnju 1806. *Zbornik grada Korčule,* 9 (2004) str. 222.

[24] Vjekoslav Klaić, Mostar, *Vienac*, X (1878) br. 39, str. 630-631.

[25] V. Klaić, Travnik, *Vienac,* X (1878) br. 45, str. 726.

[26] V. Klaić, Ključ, *Vienac,* X (1878) br. 46, str. 742.

[27] Radoslav Lopašić, Cazinski kraj u turskoj Hrvatskoj, *Vienac*, X (1878) br. 42, str. 670-672.

U Klaićevu opisu Vranduka[28] čitamo o strateški izuzetno važnoj tvrđavi koja je u lošem stanju, gotovo razvaljena. Ispod tvrđave vijuga tijesna i strateški važna cesta jer vodi u Sarajevo. U Vranduku je bosanski kralj Stjepan Tomaš izdao povelju knezu Nikoli Trogiraninu 1449. Vranduk – Vratnik, granica je po budimskom miru 1303, a 1697. vojska princa Eugena Savojskog udarila je tu na turske vojnike.

Zanimljiv je prilog Radoslava Lopašića o Bihaću.[29] On počinje time kako su Turci osvojili dio Hrvatske, pa su naši djedovi izabrali za kralja Ferdinanda Habsburškoga da ih vodi na Osmanlije. On nije uspio, pa je Bosna oslobođena tek 1878. Tu Lopašić opet spominje "jednokrvnu braću" i tursku Hrvatsku, a Bosnu kao vrlo lijepu zemlju. Spominje potom bitku za Banju Luku 15. kolovoza 1878. i brojne stare oblike imena Bihać, čak i srednjovisokonjemački – *Wichitsch*. Opisuje položaj grada, okolicu, utvrde, topove na bastionima, primitivne drvene mostove, stan mutesarifa, medžlis, crkvu Sv. Elizabete koja je sada džamija, franjevačku crkvu. Narod govori čistim i lijepim hrvatskim. Spominje poljodjelstvo, trgovinu stokom. Trgovci su Židovi vezani s Bečom i Trstom. Bosanske ceste nisu kolne. U Bihaću je austrijski vicenkonzul, važan grad, tu su kotarski predstojnici kajmakami, kadija. Lopašić se poziva na Gustava von Thoemmela,[30] koji je rekognoscirao Bosnu i izdao knjigu "Beschreibung des Vilajet Bosnien" (Beč, 1867). Tu su knjiga svi zapovjednici c.k. vojske imali u rukama kad su napredovali u Bosni.

Lopašić, koji je istraživao u bečkom ratnom arhivu (*Kriegsarchiv)* nije znao da europski feudalci nisu imali novaca da plate vojsku pa su feudalne milicije bile slabe i slabo uvježbane. Međutim, kad je Hernan Cortés osvojio Meksiko i našao u San Luis de Potosí rudnike srebra, Karlo V. postao je preko noći bogat pa je mogao ustrojiti suvremeno uvježbanu vojsku koja se mogla suprotstaviti Osmanlijama to više što je nakon smrti Sulejmana Veličanstvenog počelo opadanje moći Osmanskog Carstva.

Lopašić nastavlja s opisom borbi bana Karlovića, razmatranjima tko i kad je osnovao Bihać, pri čemu se ograđuje od predaja. Borbu hrvatskih feudalaca iz doba feudalne anarhije opisuje kao očajnu jer im nitko neće da pomogne. Spominje "lukave Mlečiće" Ograđuje se od predaja koje naziva nepovijesnima, i traži dokumente i poziva se na povijesna djela kakva su Istvanfi, *Historia Regni Hungarie,* Ivan Tkalčić, *Monumenta episcopatus Zagrabiensis,* Ivan Tkalčić, *Monumenta historica ecclesiae zagrebiensis,* i na Šimu Ljubića.

U nastavku daje prikaz tih borbi u kojima smo izgubili bitne dijelove nacionalnog teritorija a ti su bili čisto katolički i hrvatski, a Osmanlije su tu doveli

---

[28] V[jekoslav]. K[laić]., Vranduk u Bosni, *Vienac*, X (1879) br. 8, str. 128.

[29] Radoslav Lopašić, Bihać, *Vienac*, XI (1879) br.18, str. 280-282., br. 19, str. 297-299, br. 20, str. 311-314, br. 21, str. 327-328, br. 22, str. 346-349, br. 23, str. 363-366, br. 24, str. 379-382.

[30] Gustav von Thoemmel bio je kasnije dopukovnik i šef vojne obavještajne službe u Zadru, pa poklisar na Cetinju, ambasador u Beogradu 1895. Bio je dobar poznavalac Balkana.

pravoslvane *martoloze,* svoje saveznike, i uopće pravoslavno pučanstvo. To je točno jer u zadarskoj pismohrani nema prije 1463. ni spomena o pravoslavlju u Bosni. *Martolozi,* kako se ti pravoslavni stočari i vojnici nazivaju u mletačkim izvorima, pljačkali su, otimali stoku i ljude koje su kasnije prodavali kao robove. Snaga katoličkih zemalja u borbi protiv Osmanlija bile su utvrde i utvrđeni gradovi. Osmanlije, koji su dizali velike vojske, nisu ih mogli dugo opsjedati jer su te gradove branili vojnici spretni u borbama na utvrdama, a ti gradovi su, bar u Dalmaciji imali i fontik. To je bila ustanova koja je imala obvezatne pričuve žita, vina i ulja za slučaj opsade.[31] Osmanlije nisu mogli dopremiti dovoljno hrane za veliku vojsku i duge opsade. Međutim, vojnici koji su branili tvrđave u turskoj Hrvatskoj, danas zapadnoj Bosni, nisu imali ni plaće ni hrane pa su morali prepuštati te utvrde Osmanlijama. Lopašić je sav prožet željom da osveti te poraze, začudo ne spominje bitku na udbinskom polju, ali spominje bitku kod Siska 1593, u kojoj je poginuo vođa turske vojske Hasan paša Predojević, "krvoločni poturica" koji je potjecao iz pravoslavne obitelji. Bila je to bitka u doba kad je opadanje moći Osmanskoga Carstva već bilo u toku. S velikim oduševljenjem pisao je o porazu Osmanlija kod Beča 1683. s vraćanjem dijela hrvatskih teritorija u Dalmaciji i Lici, oslobađanju Slavonije gdje začudo nije spomenuo fra Luku Ibrišimovića. Spomenuo je Vojnu Krajinu u kojoj su njemački generali krnjili prava hrvatskih feudalaca tako što su zaposjeli njihove patrimonijalne zemlje vraćene od Turaka. Lopašića osobito boli što su u Bosni "muslimanski Hrvati" pružali tako ogorčen otpor našoj vojsci koja je napredovala. On ipak opaža da je u Bosni utjecaj Visoke Porte bio slab, najveći zulum vrše begovi što su kasnije istraživanja potvrdila.[32] Ma koliko ovaj prilog ostavlja dojam zahtjeva za pravednom osvetom i vraćanjem izgubljenih teritorija, Lopašić ipak završava da će nova vlast stvoriti "osjećaj za rod, dom i majčin jezik". Našemu zlu kriva je razlika u vjeri. To zapažanje bilo je točno. Naime Osmansko Carstvo nije bilo centralizirano, bilo je teokracija i kao takva 'federacija' šest mileta, zatvorenih vjerskih zajednica. Prvosvećenik je upravljao svojom zajednicom po svom vjerskom zakonu i bio odgovoran izravno sultanu. Ta podijeljenost ostala je trajno i poslije zaposjedanja Bosne i Hercegovine.

"Vienac" je bacio pogled i dalje, do Bugarske.[33] Pisac je počeo pogledom u povijest koja je nicala iz sumraka legende o prvoj bugarskoj prijestolnici 1019-1186. Trnovu i prvom bugarskom vladaru Kremu. Spominje bizantsko ropstvo i ustanak 1086, car postaje Asjan, on posvećuje crkvu Sv. Dimitrija. Kultura cvate za Asjana II. Bugari su prema ovom prilogu pružili vrlo slab otpor Osmanlijama i oslobodili su se tek 1877. Ruska vojna intervencija ne spominje se. Turci sele iz Bugarske, a pisac opisuje crkve, grad i krajolik.

---

[31] O fontiku Ivan Pederin, *Svakidašnjica u Rabu od mistike do renesanse i baroka*, Ogranak Matice hrvatske, Rab 2011. Poglavlje Šume, fontik i banke, str.193 ff.

[32] Ivan Pederin, *Dalmacija i Hrvati*… 214 ff, 408 ff, i drugdje na više mjesta.

[33] [Vacov], Trnovo i prvi bugarski sabor, *Vienac*, XI (1879) br. 1, str. 284-286.

Sad niče industrija svilarstva, razvija se trgovina s Engleskom i Francuskom, 22. veljače 1879. proglašava se nezavisnost Bugarske u granicama koje je odredio Berlinski kongres. Proglašava se sloboda vjeroispovijesti, tiska, nezavisnost sudaca, mjesna samouprava. Bugarska dakle slijedi načela liberalne države. Sofija je glavni grad. Država čini mnogo za škole. Čak su se i pod Osmanlijama osnivale škole. Učitelji dobivaju dobre plaće, nadareni đaci dobivaju stipendije. U Sofiji, Trnovi, Ruščuku osnivaju se tiskare. Misli se i na utemeljenje sveučilišta. Veliku skupštinu otvara ruski veliki knez Dandukov-Korsakov. Ta skupština bira za cara Alexandera von Battenberga kojeg preporuča bečki Dvor. Time Bugarska ulazi u austrijsku sferu utjecaja. Austrija će poslati Konstantina Jirečeka da u Bugarskoj osnuje znanstveni aparat.

Dalje "Vienac" objavljuje članke o bosanskim gradovima, Taslidže ili Plevlja,[34] grad važan u vojnom pogledu pa je Austro-Ugarska stekla pravo da drži vojsku u tom gradu koji ima i znatnu trgovačku važnost.[35] Klaić je nadalje pisao o važnosti doline rijeke Bosne[36] kojom vodi put iz Posavine prema Sarajevu. A tu su važni gradovi kao Kotor, Tešanj. Tom dolinom ulazio je u Bosnu s vojskom car Sigismund, pa Eugen Savojski. Put vodi kroz tegotne klance, ali krajolik je vrlo lijep pa Klaić tu uskoro očekuje turiste. Dalje čitamo o Nehaju u Albaniji.[37] Ta tvrđava nad Barom čuva taj grad. Crnogorci su u zadnje doba počeli tražiti luku Špicu, pa su na juriš zauzeli Nehaj i zarobili osam topova i 80 vojnika, a kasnije u Nehaju još 120 vojnika i više topova. Bio je to bogat i zaslužen ratni plijen. Klaić dodaje da u Baru živi mnogo Hrvata katolika. Dalje o Nikšiću[38] kao strateški važnom gradu koji su Crnogorci nedavno osvojili. Poslije opisa grada Klaić je dao pregled njegove povijesti u doba prije Osmanlija kad je grad mijenjao gospodare. Posljednji Nemanjić – Uroš primio je u tom gradu dubrovačke poklisare. Potom je Nikšić pod Sandaljem Hranićem do dolaska Osmanlija. Nikšić je bio poprište borbi Crnogoraca i Turaka, tu su se odigrale bitke 1750, 1789. i 1807. kad su Crnogorci i Rusi pobijedili Turke, što po francuskim izvorima zvuči drugačije, tu su Crnogorci i Rusi pretrpjeli težak poraz kako to vidjesmo naprijed. Kad su krenuli u osvajanje Hercegovine u nadi da će – tako se nadao vice-admiral Dmitrij Nikolajević Senjavin – dignuti pravoslavne na Balkanu protiv Osmanlija, srušiti Osmansko Carstvo

---

[34] V[jekoslav] K[laić], Plevlja ili Taslidže, *Vienac*, XI (1879) br. 24, str. 388.

[35] Tu važnost uočio je Napoleon koji se nadao da će preko Dalmacije doprijeti do Osmanskog Carstva i od Osmanlija dobiti sirovine koje nakon Trafalgara nije mogao dobiti iz Prekomorja. Napoleon je poslao pukovnika Leclerca da rekogniscira putove i staze po Balkanu. Ivan Pederin, Dalmacija, Dubrovnik, Kotor i Francuzi, *Dubrovnik*, N. S. Godište XVII (2006) br. 4, str. 18-41.

[36] V. K. Dolina rijeke Bosne kod Vranduka, *Vienac*, XI (1879) br. 32, str. 519-575.

[37] [Vjekoslav Klaić], Nehaj-grad u Arbanaškoj, *Vienac*, X (1878) br. 2, str. 31-32.

[38] V[jekoslav] K[laić], Nikšić, *Vienac*, X (1878) br. 13, str. 201-203.

i obnoviti Bizant.[39] Bila je to nerealna nada, a engleski admiral nije pristao boriti se sa Senjavinim protiv Osmanlija, jer, pored ostalog, nije imao pješaštva, a Osmanlije su imali dobro obalsko topništvo koje su im dali Francuzi. Klaić za ovo nije znao, slušao je Crnogorce koji su se hvalili pobjedama.

U zanimljivoj bilješći o San Stefanu[40] čitamo o malenom ribarskom selu na obalama Mramornog mora u kojem je veliki knez Nikolaj Nikolajević sklopio mir s kojim je uspostavljena bugarska država. Za nas je zanimljivo da se u toj bilješci čita da je to ljutilo Engleze i Mađare, ove posljednje jer je Bečki dvor na nagovor Jelačića krenuo u prodor na jugoistok[41] što je zaustavilo mađarski prodor na Jadran – *tengere magyar.* To je bio početak krize dualizma koja je počela i prije dualizma – porazom mađarske revolucije.

U opisu rijeke Lima[42] čitamo da je Austrija svjesno zaposjela novopazarski pašaluk da bi spriječila približavanje Srbije i Crne Gore. Pisac ne misli na austrijsku ekspanziju prema jugoistoku u kojoj je Sandžak bio od važnosti, a kao da ne zna o vrlo lošim odnosima Srbije i Crne Gore osobito od kraja 1860-ih godina.[43]

U bilješci o Petrovcu[44] čitamo o prekrasnom krajoliku, ali i o krvavoj prošlosti punoj borbe pa je tu ubijen Stjepan Tomašević, budući da su Osmanlije željele iskorijeniti sve vladarske kuće u osvojenim zemljama. Velikaši su se obraćali na islam. Oslobođenje Petrovca ne opisuje se kao osveta, a članak završava žaljenjem da je Bosna oslobođena u ratu jednog te istog naroda. U članku o Doboju opet se spominje da je tu vojevao Eugen Savojski.[45] U članku o Baru[46] čitamo o muslimanima i katolicima koji tu žive. Grad su Osmanlije oteli Mlecima, a sad su ga oslobodili Crnogorci. Vojvoda Mašo Vrbica ga je opsjedao čak 60 dana. Barski nadbiskup sada stoluje u Skadru. U sljedećem članku o Ulcinju[47] čita se o brojčanom odnosu muslimana, katolika i pravoslavnih. Muslimana je najviše. Grad treba pripasti Crnoj Gori, ali ga Osmanlije još drže, a Albanska liga daje Ulcinjanima oružje. Ta Liga je protivna Crnoj Gori. Dolaze ratni brodovi europskih velesila da potjeraju Osmanlije. Vodili su se pregovori o predaji Ulcinja Crnoj Gori.

---

[39] Ivan Pederin, Englesko i rusko brodovlje na Jadranu (1807-1814) i okupacija Korčule u veljači 1814, *Godišnjak grada Korčule*, 8 (2003) str. 213-226.

[40] [Anonymus], Sanstefano, *Vienac*, X (1878) br. 24, str. 392

[41] Vidjeti Ivan Pederin, Josip Jelačić i Dalmacija kao odskočna daska za austrijski prodor na jugoistok (1850-ih godina), (O 200. obljetnici rođenja), *Zadarska smotra*, god. L (2001) br. 5-6, str. 11-26. Graf Jelačić und die Südostpolitik der Monarchie - Josip Jelačić i austrijska politika na jugoistoku, *Zadarska smotra*, god. L (2001) br. 5-6, str. 27-74.

[42] [Anonymus], Goleče na Limu, *Vienac*, XII (1880) br. 10, str. 150-160.

[43] I. Pederin, *Dalmacija i Hrvati*, str. 372 ff.

[44] [Anonymus], Petrovac u Bosni, *Vienac*, XII (1880) br. 28, str. 456.

[45] [Anonymus], Doboj, *Vienac*, XII (1880) br. 38, str. 627.

[46] [Anonymus], B. *Vienac*, XII (1880) br. 40, str. 659.

[47] [Anonymus], Ulcinj (Dulcign), *Vienac*, XII (1880) br. 44, str. 723.

Članci o bosanskim gradovima zasvjedočuju zanimanje u "Viencu" i Hrvatskoj za Bosnu. U tim člancima spominju se okolnosti od strateške važnosti, potom se počinje rekonstruirati povijest tih gradova, sve skupa izgleda kao neka pripravna radnja za pisanje Klaićeve povijesti Bosne. Klaić je pisac većeg broja tih članaka. Ta povijest Bosne prije Osmanlija hrvatska je, a iz nje jasno proizlazi da su Osmanlijama prvi jači otpor u Bosni i na jugoistoku naišli kod katolika. Vidi se i da su se pravoslavni *martolozi* borili na osmanskoj strani. Ali posvuda se provlači s dosta žalosti nazor da su muslimani "naša jednokrvna braća". Osvajanje Bosne i Hercegovine vidi se kao hrvatski podvig, a to je tako i bilo, to osvajanje smatra se oslobađanjem. Spominje se turska Hrvatska, dakle zemlja zapadno od Vrbasa. Ali revanšizam ne odzvanja u tim redcima.

Jedan domobranski časnik, koji nije potpisao svoj prilog djelomično je opisao to oslobađanje Bosne.[48] Uvodno opisuje nekog Petra Klarića u čiju je kuću došao njegov susjed "Turčin". Uto dolaze njegovi neprijatelji i hoće da ga ubiju, ali Petar Klarić s puškom i handžarom brani ulaz u svoju kuću i gosta. Onda slijedi opis vojnih sukoba, ali i zabuna kad su vojnici pukovnije *Airod i Jelačić* u zabuni u mogli pucati jedni u druge. Bilo je i mrtvih. Zbog toga je smijenjen general Zach. Zamijenio ga je general Reinländer. Kršćani oduševljeno primaju naše vojnike i pomažu im. Seljaci svi imaju u svojim kućama oružje. Kod njih vlada svijest da brane svoju zemlju. Pravoslavni svećenik Lazo Odanović ispovjedio je ranjenog vojnika koji je bio protestant. I odriješio ga. Bihać se dobro brani. Napadi jedan za drugim, ali svi završavaju neuspjehom. Slijede pregovori, muslimani predaju grad i odlaze, ali krajem rujna se i sami predaju. Cazin je osvojen 14. listopada bez borbe. Odnosi s muslimanima sve su više prijateljski. Ali u bitci na "pećih brdih" veliki gubici na obje strane.

Ovaj prilog nema znatnije vrijednosti jer autor, po svoj vjerojatnosti mlađi časnik, možda i dočasnik nije sustavno opisao vojne operacije. Za nas je zanimljivo da je taj rat doživljen kao oslobođenje, kao hrvatski rat i da su kršćani jedni i drugi oduševljeno dočekivali našu vojsku i pomagali joj.

Upada uoči da ovaj pisac nije ništa znao o Berlinskom kongresu koji je Austro-Ugarskoj dao mandat da "okupira" Bosnu, a i suverenitet nad Srbijom i Crnom Gorom. Ništa nije znao o prodoru Carstva na jugoistok, nije znao da je osmanska regularna vojska napustila Bosnu i Hercegovine odlukom Berlinskog kongresa čiji je potpisnik bila i Visoka Porta.

To može reći o karakteru vlasti u Carstvu. Car je donosio odluke sam, ali je često i rado pitao druge za mišljenje, dugo se promišljao, ali kad bi odluku donio, ona je djelovala desetljećima. Njegovi savjetnici bili su aristokrati, biskupi i nadbiskupi, najviši časnici među kojima je bilo mnogo Hrvata. Car nikad nije davao interviewe, nikom nije bio odgovoran. Njegov lik smio je nacrtati jedino *Münzenkabinet,* a znalo se kako će car izgledati u pojedinim

[48] [Anonymus], Na Kordunu, ratne bilješke hrvatskog domobranskog časnika, *Vienac*, XI (1879) br. 5-12.

razdobljima – u fraku u liberalnim razdobljima, kasnije u odori konjaničkog generala. Vijesti nisu curile s Dvora, a časnici, čak i oni manji bili su osorni i vrlo osjetljivi na uvredu. Bili su spremni izazvati nekog na dvoboj, a ako ih je uvrijedio socijalno niži čovjek, časnik bi ga na licu mjesta izlupao pljoštimice sabljom. C.k. vojska nije bila narodna, nego careva vojska. To je značilo da ako je neki časnik, pače i mlađi časnik došao na Dvor i tražio da ga car primi, car bi ga primio jer on je bio napokon njegov vrhovni zapovjednik. Ali ako je došla delegacija neke stranke on bi je neki put primio, a neki put ne. Odluke i politike Dvora javnosti nisu bile poznate. To se npr. zamjećuje kod Ante Starčevića koji je pisao o istočnom pitanju, a da ništa nije znao o politici Dvora na jugoistoku. Zašto hrvatska politika toga doba djeluje apstraktno i stvara osjećaj bezizglednosti i ogorčenosti. Ona učinka ima, ali samo u svijesti Hrvata, ona nije pragmatična politika. Osobito pada u oči da svi ovi pisci koji su kod nas pisali u ovo doba nisu ni pokušali misliti o islamu. Umjesto toga oni su u muslimanima pokušavali gledati braću istog jezika. Međutim, muslimanima je pojam nacije uopće stran, a to je značilo da je hrvatski pristup muslimanima bio osuđen na neuspjeh. Dvor i vojska slali su u Bosnu agente da prouče prilike i da im napišu što je to Osmansko Carstvo i što je to islam.[49] Imali su više uspjeha.

Zusammenfassung

Franz Josef bereiste Dalmatien 1875. in Imotski lud er zum Frühstück den Franziskanerpater Pasko Buconjić ein und sprach mit ihm. Bald darauf brach in der Hercegovina der Aufstand der Kroaten gegen die Osmanenherschaft aus. Die Aufständischen führte der Pfarrer von Ravno HH Ivan Musić an. Ein Jahr später trat Franz Josef mit dem russischen Imperator im Jagdschloß Reichstadt in Siebenbürgen zusammen. Dann wurde der Berliner Kongreß einberufen und dieser sprach Franz Josef das Recht der "Okkupation" dieses osmanischenVilajets zu und dazu auch die Souveränität über Montenegro und Serbien. Montenegro war übrigens seit 1872. österreichisch-ungarisches Protektorat. Darauf zog die Hohe Pforte ihre Streitkräfte aus diesem Vilajet ab und zwei Heere marschierten nach Bosnien bzw. der Hercegovina ein und befreiten diese Länder unter Jubelrufen der christlichen Bevölkerung. Die Division, die Bosnien befreite führte der Feldmarschall-Lieutenant Josip Filipović Freiherr von Philippsberg an, und die Division, die in die Herzegovina eindrang, der Feldmarschall-Lieutenant Freiherr Stjepan Jovanović. Ihre Männer wurden im Königreich Dalmatien und im Königreich Kroatien-Slavonien mobilisiert.

Die führende kroatische Literaturzeitschrift "Vienac" verfolgfte freudig den Vormarsch "unserer Trupen" in Bosnien und der Herzegovina. Sie schrieben aber mit Staunen und Entrüstung über den Widerstand, den die muslimische Bevökerung dieser Länder unseren Trupen leisteten. Sie konnten nicht begreifen, wie konnten diese Kroaten muslimischen Glaubens gegen unsere Truppen ankämpfen. Im übrigen waren kroatische Schriftsteller über die Beschlüsse des Berliner Kongresses und des Hofes so gut wie nicht unterrichtet und hatten kaum noch Kenntnisse über den Islam, was ihre Beziehungen zu den Muslimen erschwerte. Ganz anders handelte der Hof und das K. K. Heer. Diese zogen Einkünfte über den Islam und das Osmanenreich vor dem Einmarsch ein und konnten gute und dauerhafte Beziehungen zu den Muslimen anknüpfen.

[49] Ivan Pederin, *Dalmacija i Hrvati*… Austrijska putopisna djela o Bosni i Hercegovini, str. 497-600.

SPOMENICI FRA MIJE SUČIĆA, OCA MU PETRA I BAKE MATIJE

Stipo Manđeralo

Fra Mihovil (Mijo) Sučić potomak je Sučića iz Zagoričana, odakle mu je otac Petar preselio u Livno početkom 19. stoljeća. I Petar i njegova majka sahranjeni su na ruševinama crkve sv. Petra na Rapovinama, gdje su im pokopavani i svi njihovi potomci do 30-ih godina 20. stoljeća, otkad se pokapaju na groblju sv. Mihovila na Gorici u Livnu. Na tom su groblju braća franjevci mnogo prije sahranili i fra Miju i podigli mu velebni spomenik.

Na ruševinama crkve sv. Petra u Rapovinama kraj Livna u prvoj polovini 19. stoljeća svoje su pokojnike pokopavale moćnije livanjske katoličke porodice

Slika 1: Jezgra staroga groblja na Rapovinama
Spomenici koncentrirani oko temelja crkve sv. Petra

/slika 1/.Pokopan je tu i biskup fra Augustin Miletić 1831. godine. Blizu njega grob je Petra Sučića (oko 1791-1841). Grobnica je njegova lijepo oblikovani i ukrašeni sarkofag, uz koji je sa zapadne strane prislonjen isto tako skladno oblikovani križ (200 x 71 x 22 cm) s natpisom:

I. N. K. X. B. P. V. Ovde opochiva tilo p. Petra Sucichia
koi priminu na 16. aprila
1841. i gnegov sin Jozo za uspomenu uçini ovi grob na 26. aprila 1853.
Isuse smilui se gnegovi dussi. Amen. /slika 2/[1]

Slika 2: Spomenik Petru Sučiću

Taj Petar Sučić otac je poznatog liječnika franjevca *Mihovila (Mije) Sučića* (1820-1865). Od toga ogranka roda Sučića muških potomaka u Livnu nema nikoga već punih osam desetljeća, a u Zagoričanima, gdje im je starina, iščezli su još 30-ih godina 19. stoljeća. Njihov trag u tome selu još se čuva samo u toponimu Sučića greda (litice iznad Zagoričana). Biskup Dragičević je u Zagoričanima 1741. godine evidentirao dvije porodice Sučića s ukupno 28 članova: u Lukinoj (8) i u Jurinoj (20), a biskup Bogdanović 1768. godine također dvije s 10 članova više: u Jurinoj (25) i u Mijinoj (13).[2] Spomenuti Petar, sin Ivana Sučića iz Zagoričana i Matije (rođ. Đerek) iz Šujice doseljava iz Zagoričana u Livno početkom 19. stoljeća. Kao stanovnik Zagoričana Petar je posljednji put evidentiran 14.2.1806. godine,

[1] Spomenik su pravili klesari *Jakov Petro* (1816-1878) i *Marko Matić* (1820-1855). Vidi S.MANĐERALO, *Gospodari kamena,* Livno-Sarajevo, 1987, 75-81. Prije ovoga križa nad Petrovim je grobom stajao mnogo manji križ, koji je sa svoga mjesta uklonjen 1853. godine, kad je na njegovo mjesto postavljen ovaj veći. Dio toga manjeg križa te je iste 1853. godine bio ugrađen kao površinski okvirni element na grobu fra Frane Ivekića (Varcar, oko 1769 – Gorica/Livno, 1853). Ivekićev grob stajao je paralelno uz sami grob biskupa Miletića. Kad je ove (2013. godine) taj grob uklonjen radi istraživanja temelja crkve sv. Petra, tad je iz okvira groba izvađen dio križa na kojemu čitamo: *INRJ Ovde poçiva tilo p. Petra Suçichia koi ….na XVI……* (dio križa na kojemu se nastavlja tekst odbijen je).

[2] D.MANDIĆ, *Croati catholici Bosnae et Hercegovinae,* Chicago-Roma,1962, 21. i 139.

kad je bio kum na krštenju Nikoli, sinu Grge Mihaljevića iz Zagoričana i Anice Ivković iz Zagoričana.[3] U Livno je, najvjerojatnije, preselio kad se oženio Ružicom Gelo(ić) iz Šujice, odakle mu je i majka Matija. Već 1811. godine Petru i Ružici se u Livnu rađa prvo dijete – sin Ivan (djedovo mu ime),[4] a potom im se u Livnu rađaju i sva ostala djeca.[5]

S Petrom je u Livno preselila i majka mu Matija i u Livnu umrla (kao udovica Ivanova) 1820. godine (bilo joj 72 godine).[6] Petar svoju majku (fra Mijinu baku) pokopava na istom lokalitetu (vrlo blizu svoga budućeg groba) i podiže joj spomenik (90 x 44 cm), na kojemu čitamo natpis: *I.N.K.X. B.P.V. Ovde lexi tilo p. Matie Suçichia koja priminu na 5 decembra G.G. 1820 i gnezin sin Petar dixe krix ovi za uspomenu* /slika 3/.[7] Tik uz grob Petra Sučića drugi je grob s lijepo isklesanim sarkofagom i manjim križem bez natpisa. Pretpostavljamo da bi tu mogao biti pokopan Nikola Sučić, koji je kao osamnaestogodišnjak umro 1820. godine.[8] Možda bi to mogao biti brat Petrov. Sučićevi grobovi okruženi su starim grobovima porodica: Marijanović-Tadić, Jurkić-Kostović, Vujanović-Cvrk, Đogić, Kaić-Bešker(ović), /slika 3/ s kojima su Sučići bili povezani udadbeno-ženidbenim vezama.[9] Petrova sestra Marta 1812. godine (tad joj je otac Ivan već pokojni) udaje se u Livno za Franu Ćorića, [10] a već je dosta prije nje za Ivu Tadića-Marijanovića u Livno bila udata Matija Sučić iz Zagoričana (vjerojatno tetka im – Ivanova sestra).[11]

---

[3] *Liber baptizatorum parochiae de Livno in Campo superiori* (dalje: LBCS), red. br. 460; tri godine prije njegova majka Matija je također evidentirana u Zagoričanima, kad je na krštenju kumovala Luci, kćeri istih roditelja (Grge Mihaljevića i Anice Ivković) /LBCS, red. br. 388/, te 1805. god. Tomici (Stipe Mihaljevića i Božice Marelja) /LBCS, red. br. 309/.

[4] LBCS, red. br. 189.

[5] I kad se preselio u Livno (i tu odživio još tridesetak godina), Petar nije pokidao veze sa Zagoričanima. Često je kumovao svojim bivšim susjedima i rodbini u Zagoričanima, ali i u Potočanima i na Grgurićima (u tom mu se selu 1816. god. rodio sin Jozo, koji mu je podigao spomenik na Rapovinama). Potomci Petrovi održavaju čvrste veze sa svojim šujičkim rođacima (nekima od njih se u Šujici i djeca rađaju). Fra Mijo se u Šujici (rodnom mjestu i svoje bake i svoje majke) prilikom jedne liječničke intervencije žestoko prehladio, stigao u samostan na Gorici i ozbiljno bolestan legao u postelju , na kojoj je u najboljoj životnoj dobi okončao svoj plodni život. Sudbina mu je, eto, bila da je posljednjem svom pacijentu pomogao baš u svojoj Šujici.

[6] *Liber mortuorum parochiae de Livno in campo superiori, red. br. 111.*

[7] Grob je istražen u toku iskopavanja temelja crkve sv. Petra, križ izvađen i sačuvan.

[8] LMCS, red. br. 117.

[9] Ne navodimo podatke o tim mnogobrojnim njihovim uzajamnim vezama da ne bismo nepotrebno opteretili tekst lako provjerljivim činjenicama evidentiranim u matičnim knjigama stare župe Gornje livanjsko polje.

[10] *Liber matrimoniorum parochiae de Livni in campo superiori* (dalje LMMCS), red. br. 70.

[11] Godine 1804. Ivi i Matiji u Livnu se rađa sin Nikola (LBCS, red. br. 243). To se da zaključiti i iz mnogobrojnih kumovanja između tih Tadića i potomaka Ivana Sučića.

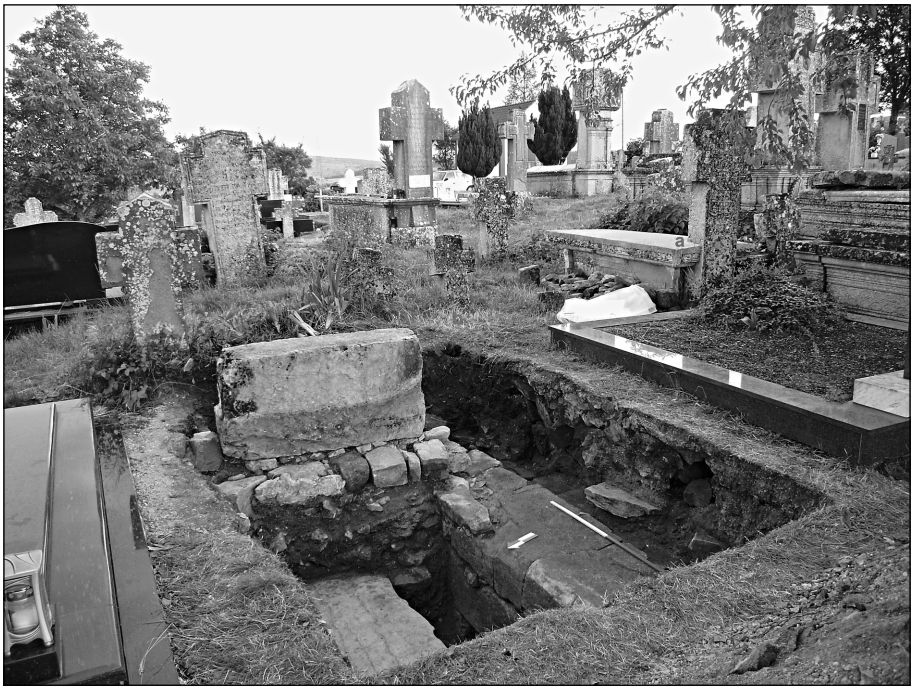

Slika 3: Spomenik Petru Sučiću (a) i njegovoj majci Matiji (b)

U Zagoričanima je ostao Anto, zvani Antona Sučić, po svemu sudeći, sin Ivana Sučića i Matije Đerek, dakle, Petrov brat.[12] U obitelji Antone Sučića i žene mu Barbare Batinić iz Miša kuga je pomorila njihove troje djece: Jakovicu (13 godina), Ivana (9) i Jakova (17) [13]. Ostao im je sin Stjepan (rođ. 1811)[14], a Matija (vjerojatno im starija kći), udata za Stipu Tečića 1830. Godine u Livnu ženi sina.[15] Imena Antine i Barbarine djece uglavnom će se ponavljati u imenima potomaka brata (?) mu Petra. Na groblju u Zagoričanima nismo našli spomenika s imenima Sučićevih pokojnika.

Petrovi su potomci pokopavani u Rapovinama sve do 30-ih godina 19. stoljeća, kada i oni počinju svoje pokojnike pokopavati u novo gradsko groblje sv. Mihovila na Gorici. Na Gorici je pokopan i Petrov sin fra Mihovil (Mijo),

---

[12] Šteta što su najstarije župne matice nestale kad je požar uništio župni stan u Vidošima 1802. godine. Svi podaci o najstarijim Sučićima u Zagoričanima nestali su u tom požaru. Godine 1741. krizman je osmogodišnji Anto Sučić, vjerojatno stariji brat Petrova oca Ivana, po kojemu je taj sinovac mu Antona dobio ime (vidi L. ĐAKOVIĆ, *Prilozi za demografsku i onomastičku građu Bosne i Hercegovine (I),* Sarajevo, 1979, 369.

[13] Poumirali su 1815 – 1818. godine (LMCS, red. br. 1083, 1084. i 1195).

[14] LBCS, red. br. 243.

[15] LMMCS, red. br. 42.

Slika 4: Spomenik fra Mihovilu (Miji) Sučiću na Gorici

dobro poznati liječnik, koji je medicinu studirao u Padovi. Po povratku u svoju provinciju Bosnu srebrenu liječio je ne samo braću franjevce nego i druge bolesnike kojima je trebala njegova stručna liječnička pomoć, pogotovo kirurška. Javnosti je on već odavno poprilično dobro predstavljen, te se podacima iz njegova života i rada ovdje nećemo baviti. Navest ćemo samo podatke o monumentalnom spomeniku koji su mu braća franjevci podigli na groblju sv. Mihovila na Gorici. Te ćemo podatke donijeti onako kako su već objavljeni u *Gospodarima kamena*:[16] "Rad na ovom spomeniku zahtijevao je cijeli graditeljski pothvat. Da bi takav kolos bio podignut (križ visok 350 cm) potrebno je bilo u poznatim majdanima oko izvora rijeke Žabljak naći kompaktnu stijenu, osloboditi je, izvaditi iz majdana i prevući na goričko groblje. Vrijednost ovog spomenika, pored njegove ljepote kao arhitektonskog djela, jest i u tome što su na njemu upisani svi bitni podaci o njegovoj gradnji. Navedimo šta je na njemu zapisano: 'I.N.K.Ž. Žertva ljubavi krstjanske pade 3. ožujka 1865. V.Č.O. Mihovil Sučić rođen u Livnu reda S.O. Franje naučitelj ljekarstva i ranarstva, dobi 42.' Niže toga, također na križu: 'Komu zafalna bratja redovnici z groznim suzam staviše spomenik ovaj 1868.' Ispod križa po istočnom rubu sarkofaga ispisani su podaci: 'Dovuče iz Žabljaka obitel Ivana Mihaljevića iz Zagoričana s pomoćju obiteli Mate Mihaljevića iz Potočana na 28 volovah.' I još ispod toga na istočnoj plohi sarkofaga: 'Izradi Mato Radnić--Baja.' Sam sarkofag djeluje kao kakva omanja građevina (285 x 130 x 123). Ukrašen je sa šest pilastara čiji se kapiteli u mnogim pojedinostima (volute, rozete, listasti ornamenti) podudaraju s onima na portalu današnje gimnazije, portalu Zavra džamije ili onima na oltaru vidoške crkve. Istočna ploha, posebno friz, urešena je palmetama. Sam križ tipične je Bajine obrade: bordura sastavljena od niza spiralnih zavojnica u obliku latiničkog slova S i obrnutog

[16] S. MANĐERALO, *n.d.*, 48-49.

Treba smo ispraviti jedan podatak upisan na spomeniku: kad je umro, fra Mijo nije imao 42 nego 45 godina. O klesarima Mati Radniću-Baji, bratu mu Jozi i njihovim sinovima više vidi u *navedenom djelu* (22-60).

slova S (Ƨ) – naizmjenično su poredane jedna do druge – a prostor bordure oko njih popunjen je listastim ornamentima. Vrh križa oblikovan je sa iste takve dvije spirale simetrično postavljene jedna prema drugoj."

Ogranak Sučića (doseljenih u Livno iz Zagoričana) u muškoj liniji iščezava u Livnu 1933. godine sa smrću Tade Sučića, koji je ostao bez muškog potomka. Tade je pripadao petoj generaciji tih Sučića u Livnu. Samo ovlaš skicirajmo tih pet generacija. *Prva* generacija je Matija Sučić, rođena Đerek (oko l748-1820), udovica Ivanova (o Ivanu nemamo podataka da je živio u Livnu); *druga* – sin im Petar (oko 1791-1841) i žena mu Ružica, rođ. Gelo(ić) iz Šujice: *treća* – sinovi Petrovi i Ružičini (Ivan /1811-1885/, ? /1814- ?/[17], Josip /1816-1879/, Stjepan /fra Mihovil/); *četvrta* – potomci Petrovih sinova. Da ih ne nabrajamo sve, navodimo samo potomke Petrova sina Ivana, jer baš s Ivanovim potomcima nestaje toga ogranka Sučića u Livnu. Toj četvrtoj generaciji pripada Ivanov sin Jozo (1853-1905), koji je sa svojom ženom Katom, rođ. Vujanović-Cvrk živio na Milošniku (konkretnije na Feri), kao i ostali Sučići. S njihovim sinom Tadom (1889-1933), koji nije imao potomstva, gasi se (u muškoj liniji) ta *peta,* posljednja generacija Sučića koji su iz Zagoričana doselili u Livno.

Ostali su samo njihovi spomenici, koje bi trebalo zaštititi i sačuvati da bar oni (uz podatke u matičnim knjigama) svjedoče o tome pažnje vrijednog ogranku Sučića, koji je dao doista izuzetnoga franjevca i liječnika *fra Mihovila.* Livno se može ponositi njegovim vrijednim spomenikom na goričkom groblju i ostavštinom njegovom pohranjenom u Arhivu Franjevačkog samostana na Gorici. Livnjaci su mu se odužili s dva skromna gesta: svoju su bolnicu nazvali Županijska bolnica "Dr. fra Mihovil Sučić" i pokraj nje postavili brončanu bistu s njegovim likom.

[17] U matici krštenih otkinut je dio lista na kojemu je upisano ime njihova sina, pa mu ne možemo navesti ime.

FRA ILIJA STARČEVIĆ I BOSANSKOHERCEGOVAČKO ŠKOLSTVO

U povodu 190. obljetnice osnivanja prve pučke škole u Bosni i Hercegovini (Tolisa, 1823–2013)

Mato Nedić

Sažetak

U radu se promatra uloga fra Ilije Starčevića, osnivača prve pučke škole u Bosni i Hercegovini (Tolisa, 1823.), u razvoju bosanskohercegovačkoga školstva. Propituju se povijesni podatci te se nastoji pronaći potvrdu tvrdnji da je škola koju je Starčević u Tolisi otvorio zaista bila prva pučka škola u Bosni i Hercegovini. Također se nastoji razriješiti određene prijepore vezane uz godinu nastanka ove škole te pojasniti pojam škole, napose pučke škole. Rad donosi i preglednu kronologiju života fra Ilije Starčevića, kao i opis vanjskoga i unutarnjega izgleda prve pučke škole koju je otvorio Starčević. Također se ukazuje na njegova, ali i nastojanja drugih franjevaca koji su djelovali u prvoj polovini 19. stoljeća da se školstvo u tadašnjoj Bosni ukorijeni i institucionalizira.

Ključne riječi: *škola, poučavanje, pučko školstvo, nastavni plan i program, Bosna, franjevci, Tolisa*

Uvod

Kada se želi dublje zaći u prošlost i istražiti korijene bilo koje pojave, nailazi se na niz prepreka kojima se čovjek pokušava suprotstaviti umom. Dakle, prepreke nisu tu da bismo ih zaobišli, nego da bismo ih prevladali. Zato je potrebno istražiti povijesne izvore, ali i usmenu baštinu u kojoj se, ponekad, kriju odgovori na zamršena pitanja koja se tiču prošlosti.

Ako se želi istražiti povijest bosanskohercegovačkoga pučkoga školstva, naići će se na određene podatke, na povijesnu građu sačuvanu u rukopisima,

ali i u tiskanim djelima, kao i na one podatke koji se ne mogu provjeriti, a koji pripadaju usmenome kazivanju. Međutim, uz sve to naići će se i na otvorena pitanja koja je potrebno dodatno razjasniti.

U literaturi se može naći podatak da je prva pučka škola u Bosni i Hercegovini otvorena u Tolisi[1] (kod današnjega Orašja u Bosanskoj Posavini) 1823. godine, a njezin je osnivač fra Ilija Starčević. Kada se pogleda povijest Bosne u razdoblju osmanske vlasti, uočit će se da Turci nisu bili skloni otvaranju škola za puk, ali su dopuštali postojanje vjerskih škola. Međutim, franjevci su znali da je školstvo temelj napretka puka te su željeli djelovati na polju obrazovanja. No, kako ostvariti svoje težnje kada je za otvaranje škole potrebna dozvola osmanskih vlasti, a one, kako je rečeno, nisu bile sklone otvaranju škola i obrazovanju puka? Fra Iliji Starčeviću to je ipak uspjelo. U Tolisi je 1823. godine otvorio pučku školu u kojoj se već u prvoj školskoj godini obrazovalo između osamdeset i stotinu učenika[2]. Za potrebe obrazovanja izgradio je posebnu zgradu, prvu takvu u cijeloj ondašnjoj Bosni, a zaposlio je i civilnoga učitelja, Iliju Boričića iz Cernika kod Nove Gradiške (Slavonija) te je iz Hrvatske preuzeo i nastavni plan i program. Dakle, riječ je o prvome pokušaju sustavnoga obrazovanja puka u Bosni i Hercegovini. A tko je zapravo bio fra Ilija Starčević?

Kronologija života fra Ilije Starčevića

1794. - 17. svibnja: Rođen je u Donjem Rahiću u obitelji Nike i Mande r. Mandešević. Na krštenju je dobio ime Filip.

1799.: Umire Filipov otac Niko, iza sebe ostavivši sedmero djece.

1803.: Jedan od kapelana župe Gorice (fra Andrija Maračić ili fra Domin Grgić, ne zna se pouzdano) uzeo je Filipa za svojega *dijaka*, to jest poslužitelja kod svetih obreda.

1806.: Dječak Filip odlazi u Kraljevu Sutjesku, gdje ga biskup fra Grgo Ilijić prima u svoju službu i gdje Filip završava početne škole.

1809. – 8. srpnja: Filip stupa u novicijat i uzima redovničko ime Ilija.

---

[1] Tolisa je selo u sjeveroistočnoj Bosni, u Bosanskoj Posavini, smješteno četiri kilometra zapadno od Orašja. Prvi puta Tolisa je spomenuta u darovnici ugarskoga kralja Bele IV. 1244. godine. U toj se darovnici spominje šire područje (ravna Posavina), koje se naziva "Terra tolys" s pripadajućim naseljem, a latinski bi naziv značio "Blatna zemlja". Hoće se naime reći da je Tolisa smještena na močvarnome terenu. Kroz povijest se Tolisa razvijala kao hrvatsko katoličko naselje. Danas broji oko tisuću domaćinstava i oko 3500 stanovnika. U Tolisi je rođen prvi ilirac iz Bosne fra Martin Nedić (1810–1895), pod čijom je upravom izgrađena u ono vrijeme najveća crkva u Bosni, crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Tolisi. U ovome je mjestu također osnovana i prva zemljoradnička zadruga u Bosni i Hercegovini, a osnovao ju je fra Ilija Oršolić 1904. godine.

[2] Fra Martin Nedić, *Ljetopis Učilišta*, str. 2. (rukopis), Franjevački samostan, Tolisa.

1811. – 1. siječnja: Fra Ilija Starčević upućen je na studij bogoslovije u Ugarsku. Humanistički je studij završio u Pečuhu, a filozofiju u Baji kod otaca franjevaca. Studij teologije pohađao je u Szambatelu. Istodobno je, s odličnim uspjehom, završio i studij glazbene umjetnosti.

1816.: U Pečuhu je zaređen za svećenika.

1817. – 15. kolovoza: U Modriči je slavio mladu misu. Prvo mjesto pastoralnoga djelovanja bila mu je Foča kod Dervente, gdje se zadržao veoma kratko.

1818.: Fra Ilija Starčević je postavljen za propovjednika u franjevačkome samostanu u Kraljevoj Sutjesci.

1819.: Postavljen je za župnika u župi Tolisa, koja je u to vrijeme imala oko šest tisuća vjernika.

21. srpnja: Započeo je gradnju župne kuće u Tolisi.

1820.: Fra Ilija je postavljen za voditelja obnove crkve i samostana u Kraljevoj Sutjesci.

1822.: Fra Ilija je ponovno postavljen za župnika župe Tolisa, gdje će ostati do 1834. godine. Iz ovoga vremena potječe i njegovo poznanstvo s gradačačkim kapetanom Husein-begom Gradaščevićem, koji mu daje dozvolu da (bez carskoga fermana) proširi crkvu u Tolisi, izgradi župni stan od šest soba i podigne školu za oko stotinu dvadeset učenika.

1823.: U Tolisi gradi zasebnu školsku zgradu i otvara prvu pučku školu u Bosni i Hercegovini. Zapošljava učitelja Iliju Boričića iz Cernika, a primjenjuje propise školskoga programa koji se izvodi u Slavoniji.

1824.: Barun Siegenthal odlikovao ga je zlatnim satom zbog zasluga kojima je zadužio pogranične vlasti u Slavoniji, redovno im dojavljujući vijesti o zbivanjima i političkim pokretima u Bosni.

1827.: Po odobrenju biskupa Augustina Miletića, Starčević je uveo običaj da se svake mlade nedjelje u crkvi u Tolisi obavlja blagoslov s Presvetim oltarskim sakramentom.

1828.: Starčević, po nalogu Huseina kapetana Gradaščevića, putuje u Peštu, kako bi riješio neka politička pitanja.

1830.: Po nalogu biskupa Augustina Miletića Starčević je putovao u Požun na ugarski sabor, na kojemu su sudjelovali i car Franjo I. te prestolonasljednik Ferdinand V. Na saboru je fra Ilija 28. rujna održao govor o teškome stanju katoličkih vjernika u Bosni te je od Ferdinanda V. dobio pismo za biskupa Miletića u kojemu prestolonasljednik obećava da će se zauzeti za blagostanje kršćana i redovnika u Bosni.

1832.: Fra Ilija putuje u Beč, gdje je austrijskome caru Franji I. predao pismo Huseina kapetana Gradaščevića, pisano 13. ožujka, u kojemu ga kapetan obavještava o namjeravanoj buni u Bosni.

Austrijski poslanik u Rimu Lutzor predlaže fra Iliju Starčevića za biskupa i apostolskoga vikara u Bosni, međutim, Sveta Stolica prijedlog odbija te biskupom imenuje fra Rafu Barišića.

1833. – 29. ožujka: Efendi-beg Gradaščević je uhitio fra Iliju Starčevića zato što je doznao da je on austrijskim pograničnim vlastima otkrio skrovište krivotvoritelja novca koji je 1829. i 1830. godine krivotvoren po nalogu Huseina kapetana Gradaščevića. Fra Ilija je u sarajevskoj tamnici proveo dvadeset devet dana, a pušten je na intervenciju austrijskoga kancelara Reviczkyja, prethodno plativši globu od četrdeset dukata, koje je prikupio tako što je založio zlatni sat dobiven 1824. godine od baruna Siegenthala. Boravak u tamnici potkopao je njegovo zdravlje.

1834. – travanj: S fra Marijanom Šunjićem fra Ilija putuje u Rim, gdje su u Kongregaciji za širenje vjere predali dvije Spomenice: jednu, u kojoj je riječ o optužbama franjevaca Bosne Srebrene protiv biskupa i apostolskoga vikara u Bosni fra Rafe Barišića i drugu, u kojoj franjevci traže potvrđivanje starih i dobivanje novih povlastica. Šunjić i Starčević su također dogovorili da dvadeset sedam bosanskih klerika može doći školovati se u talijanskim zemljama.

Za vrijeme boravka u Rimu general Franjevačkoga reda imenuje fra Iliju Starčevića generalnim vizitatorom Franjevačke provincije Bosne Srebrene.

15. studenog: Fra Ilija se vratio iz Rima u Bosnu.

1835. – 1838.: Fra Ilija Starčević je treći puta župnik u Tolisi.

Tijekom 1835. godine izgradio je zgradu osnovne škole u Utorkovištu (današnjoj Donjoj Mahali kod Orašja), u kojoj se moglo školovati oko sto dvadeset učenika.

1838.: Fra Ilija boravi u samostanu u Kraljevoj Sutjesci.

1840. – 15. veljače: Zbog slaboga je zdravlja iz Kraljeve Sutjeske premješten u Retkovce (Hrvatska), gdje je boravio kod svojega prijatelja fra Ive Vujičića.

1. listopada: Odlazi u Đakovo u službu biskupu Josipu Kukoviću.

1842. - 30. lipnja: Ponovno je postavljen za župnika u Tolisi.

1844. - 9. veljače: Piše pismo koje šalje u Rim Kongregaciji za širenje vjere, a u kojemu moli da ga se razriješi teške župničke službe te izražava želju "da ostatak života provede u poučavanju djece u pismu i kršćanskom nauku".

1845. – 18. lipnja: Fra Ilija napušta Tolisu i odlazi u Baaden, toplice u Austriji, gdje se zadržava radi liječenja.

10. listopada: U Baadenu, u pedeset drugoj godini života, preminuo je fra Ilija Starčević. Pokopan je u crkvi Blažene Djevice Marije Žalosne u Lanzendorfu kod Beča.

Prijepori

Gore je rečeno da je škola koju je 1823. godine u Tolisi osnovao fra Ilija Starčević bila prva pučka škola u Bosni i Hercegovini. Međutim, oko toga je li ta škola zaista bila prva pučka škola u BiH, ali i je li osnovana baš 1823. godine, svojevremeno su se pojavili prijepori. O ovome pitanju Josip Baotić je zapisao: "Dilema se proteže od Julijana Jelinića, koji daje prvi podatke naučnoj javnosti, do Mitra Papića, zbog toga što su u izvornim dokumentima pomenute dvije godine – 1823. i 1826. Iako se nije teško opredijeliti između ove dvije godine, većina koji ih pominju daju prioritet prvoj, niko do danas nije obesnažio drugu kao netačnu."[3]

Glavni izvor za proučavanje povijesti prve pučke škole u Tolisi jest *Ljetopis Učilišta* fra Martina Nedića, koji je sačuvan u rukopisu, a do danas, nažalost, nije objavljen tiskom. U *Ljetopisu Učilišta,* na strani drugoj, fra Martin Nedić bilježi: "Poznato je pako da od stotine godinah u Bosni, nješto rad zuluma, nješto i najviše rad maloće Misnikah nijednog pučkog katoličkog (u tom su Hristjani bolje napredovali) Učilišta tia do godine 1823. Ove pako godine župnik toliški za Tolisu i cielu Deržavu neumrli o. Ilija Starčević sa pomoću verstnih župljana podigo je Učilište, u kom iz ove i drugih obližnjih nastojanjem Starčevića 80 – 100 diečice učeće sabiralo se je."

Vidljivo je kako fra Martin Nedić kao godinu osnivanja Učilišta, to jest škole spominje 1823. godinu. On naglašava da je to pučko katoličko učilište. To znači da je bilo namijenjeno katoličkome puku, no, nije mu svrha bila školovati pitomce za svećeničko zvanje. Bila je to, naime pučka, civilna škola, što potvrđuje i činjenica da je u njoj radio civilni učitelj. U toj školi obučavana su djeca koja će ostati živjeti na selu, ali će ga, kao pismeni ljudi, unaprijediti, oplemenit će život u svojoj sredini novim znanjima.

U pjesničkome djelu *Poraz bašah a zavedenje nizama u Bosni*[4] fra Martin Nedić je na stranicama 71. i 72., u *Razjasnjenju,* odnosno u popratnim bilješkama uz pjevanje, donio sljedeći podatak: "O. Ilija Starčević, rodjen u selu Rajiću kršćanskom, dne 8. rujna g. 1797. rad osobitih izvrstitosti bio je od dostojanstvenikah mlogo cienjen; 22 god. bio je župnikom u Tolisi. Kroz isto vrieme Starčević je došo u veliko spoznanstvo sa Huseinom, koji, koliko su onog vremena okolnosti dopustile, dao je slobodu vjersku kršćanim; pače i s njegovim dopušćenjem Starčević je sagradio u Tolisi drvenu crkvicu i učilište, prvo u cieloj Bosni g. 1826."

Ovaj podatak iz popratne bilješke koja je objavljena uz *Pjevanje treće Poraza bašah*, po kojemu je škola u Tolisi osnovana 1826. godine, zaveo je pojedine istraživače. Međutim, ako se ima u vidu da je ovaj podatak preuzet iz

---

[3] Josip Baotić, *Uz jubilej*; u knjizi: *150 godina osnovne škole u Tolisi*, Osnovna škola "Vladimir Nazor", Tolisa, 1973., str. 5.

[4] Djelo je objavljeno u Tiskarni Mihaela Taiža u Pečuhu 1884. godine.

tiskanoga teksta u kojemu se mogla pojaviti i tiskarska pogreška, a nasuprot njemu se stavi podatak iz rukopisa *Ljetopisa Učilišta*, za koji je sigurno da je napisan rukom fra Martina Nedića, jasno je kojemu podatku treba dati prednost, odnosno, razvidno je da je 1823. godina godinom osnutka škole u Tolisi. Da je u popratnoj bilješci uz *Pjevanje treće* došlo do pogreške što se tiče godine osnutka škole, moguće je zaključiti po još jednome neutemeljenome podatku koji se u njoj pojavljuje, a to je datum rođenja fra Ilije Starčevića: 8. rujna 1797. godine. Kasniji Starčevićevi biografi, fra Stanko Mijić i fra Roko Špionjak, utvrdili su da je fra Ilija Starčević rođen 17. svibnja 1794. godine,[5] a svoj podatak temelje u pismu koje je fra Ilija Starčević uputio iz Đakova austrijskome caru 21. studenoga 1840. godine. Zanimljivo je ipak da fra Martin Nedić u popratnoj bilješci tvrdi da je škola koju je Starčević osnovao u Tolisi bila prva "u cieloj Bosni". Međutim i ta je činjenica svojevremeno bila dovedena u pitanje.

Jeromonah Serafim Kojdić je 1820. godine osnovao školu u Livnu te bi se ta škola mogla nazvati prvom pučkom školom u Bosni i Hercegovini, ako bi imala one značajke koje pučka škola treba imati, a to su: zasebna zgrada, učitelj kojemu je osnovni posao poučavanje đaka, utvrđen nastavni plan i program. Zato fra Martin Nedić u *Ljetopisu Učilišta* kaže da su u "tom Hristjani bolje napredovali" od katolika, budući da je Kojdićeva škola od Starčevićeve otvorena tri godine ranije.

Za školu u Livnu Josip Baotić[6] kaže da ju je Kojdić otvorio u svojoj kući, "koja u dužinu nije bila veća od 6 metara, a u širinu 5". Pozivajući se na zapis Hajrudina Ćurića, Baotić navodi: "U toj sobici koja je bila visoka toliko koliko se jedva može jedan srednje visine čovjek uspraviti stanovao je jeromonah Serafim i držao školu." Iz prethodne je rečenice jasno da škola u Livnu nije imala zasebnu školsku zgradu, niti je imala učitelja kojemu je poučavanje primarna zadaća, a vjerojatno nije imala ni razrađen nastavni plan i program. Bila je to privatna jeromonahova škola u kojoj je podučavao djecu osnovnoj pismenosti. Takva se škola ne može usporediti s onom koju je u Tolisi otvorio fra Ilija Starčević, jer je toliška škola imala zasebnu zgradu namijenjenu poučavanju, a Starčević je u njoj zaposlio i učitelja civila Iliju Boričića te je nastava izvođena po programu koji je bio sukladan onome koji je provođen u Slavoniji. O tome fra Stanko Mijić piše: "Kad je Starčević sagradio školu u Tolisi, htio je da sistem predavanja u novosagrađenoj školi bude jednak sistemu podučavanja u Hrvatskoj i Slavoniji. Stoga je pozvao i vlastitim sredstvima plaćao učitelja civila. Bio je to učitelj Ilija Boričić iz Cernika. Nije nam poznato koliko je

[5] Fra Stanko Mijić, *Vremeplov Bosanske Posavine – Crkva i samostan na Raščici u Tolisi*, Franjevački samostan, Tolisa, 2002., str. 290.; fra Roko Špionjak, *Život i djelovanje posavskih franjevaca u sjeveroistočnoj Bosni kroz dva stoljeća (1802-2002*), Franjevački samostan, Tolisa, 2003., str. 31.

[6] Josip Baotić, nav. djelo, str. 8.

vrijeme proveo kao učitelj u toliškoj školi. Pisani dokumenti kažu 'kratko vrijeme'."[7]

Iz svega rečenoga jasno je da je škola koju je fra Ilija Starčević 1823. godine osnovao u Tolisi bila prva pučka škola u Bosni i Hercegovini, u punom smislu i značenju pojma pučka škola.

Fra Ilija Starčević i škola u Tolisi

Da bi otvorio školu u Tolisi, fra Ilija Starčević je morao dobiti dozvolu osmanskih vlasti. Kako je toliški kraj administrativno pripadao Gradačcu, Starčević je dozvolu zatražio od Huseina kapetana Gradaščevića. O tome fra Stanko Mijić piše: "Dozvola za gradnju školske zgrade nije došla radi mržnje Husein-bega na političke i vojne poglavare u Bosni što su mu, na zapovijed bosanskog vezira Dželaludin paše, 1817. godine u Travniku zadavili rođenog brata Murata kapetana. Nije data ni radi toga što bi on posebno volio fra Iliju Starčevića, toliškog župnika, nego vjerojatno je data radi nade u korist koju bi mogao iz toga izvući. Ideja da stane na čelo bosanske vlastele i naroda i tako onemogući provedbu reformi, koje je tražila vrhovna osmanska vlast, bila je ideal njegovog mladog života. Ono što nije dobio školovanjem, jer je bio gotovo nepismen, bilo mu je urođeno. Granica njegove kapetanije graničila je na Savi sa Austrijom. Da bi dobio naklonost Austrije, saznavao na vrijeme što Austrija misli o njegovim planovima i da li bi mogao dobiti utočište u slučaju neuspjeha, morao je imati jednoga čovjeka, koji bi bio veza između jedne i druge strane. Najprikladniji za to činio mu se toliški župnik Starčević, čija se granica župe na Savi od Pruda, pa do iza Vidovica poklapala s granicom prema Austriji."[8]

Iz rečenoga je vidljivo da je fra Ilija Starčević, osim što je bio svećenik, graditelj i prosvjetitelj, u onim teškim vremenima turske vladavine Bosnom morao biti i vješt diplomat. Da bi mogao izgraditi školu u Tolisi i u nju dovesti učitelja iz Slavonije (koja u to vrijeme pripada suparničkome Austrougarskome Carstvu), Starčević je morao Huseinu kapetanu Gradaščeviću platiti određenu cijenu, a to je značilo biti njegov čovjek, čovjek od njegovoga povjerenja. Husein-beg je Starčevića koristio za različite političke usluge i za kontakte s austrougarskim vlastima te je po njemu u Beč poslao i pismo datirano u Travniku 13. ožujka 1832. godine u kojemu se obraća austrougarskome caru.[9] Fra Ilija Starčević je ipak bio spreman surađivati i s Husein-begom i s austrijskim vlastima kako bi ostvario dobrobit za svoje župljane, za svoj narod. Plod njegovoga truda bila je škola u Tolisi.

---

[7] Fra Stanko Mijić*, Razvojni put osnovne škole u Tolisi do prerastanja u osmogodišnju školu*, *150 godina osnovne škole u Tolisi*, Osnovna škola "Vladimir Nazor", Tolisa, 1973., str. 14.

[8] Fra Stanko Mijić, nav. djelo, str. 13.

[9] Galib Šljivo*, Bosna i Hercegovina 1827. – 1849.*, Planjax, Tešanj 2006, str. 180. i 181.

O tome kako je izgledala školska zgrada koju je Starčević izgradio u Tolisi nema pouzdanih podataka. Fra Stanko Mijić piše: "Prema nekim indikacijama škola je bila poduga jedna prostorija, dosta niska, radi tadašnjih prilika, sa jednim vratima i nekoliko manjih prozora. Bila je pokrivena šindrom, malim daščicama koje su zamjenjivale današnji crijep."[10]

Marica Dubravac o izgledu Starčevićeve škole donosi sljedeće podatke: "Školska zgrada podignuta je na visoku zemljištu preko puta današnje osnovne škole, a blizu tadašnje crkve. Bila je to zgrada pravokutnog oblika izgrađena od drvene konstrukcije i ćerpiča zidanog blatom, pokrivena drvenim daščicama, šindrom. (…) Na put je gledalo nekoliko prozorčića, a u jedinu prostoriju, učionicu, ulazilo se kroz prostran trijem do kojega je vodio drveni prag bez stuba. Unutrašnjost škole sastojala se od jedne povelike prostorije u koju se moglo smjestiti i do 120 učenika iz Tolise i drugih okolnih mjesta."[11]

O unutarnjem uređenju škole Marica Dubravac piše: "Više podataka o unutrašnjosti škole nemamo pisano u dokumentima, ali po usmenoj, narodnoj predaji možemo zamisliti kako je izgledala. Neka spominjanja govore da je učionica imala bijelo okrečene zidove i zemljani pod, kako je tada bio običaj i u domaćinstvima. U prednjem dijelu učionice nalazila se ploča (tabula), a u stražnjem dijelu bila je ozidana peć nalik na današnje krušne peći (…). Učionica nije bila opremljena školskim namještajem sastavljenim od klupa i stolica, nego je svaki učenik donosio za sebe tronožac 'stočić', a po svršetku nastave odnosio ga je sa sobom kući. (…) Učenici su na koljenima držali svoje tablice s dva lica: s crtama za jezik i bez crta za matematiku. Pisali su kredom koju su zvali 'bila zemlja', a brisali spužvom koju je kod sebe imao učitelj. Tako je brišući pogrješno napisano gradivo imao uvid u postignut napredak i u znanje učenika."[12]

Fra Ilija Starčević je u Tolisi razvio školsku djelatnost, zaposlivši u svojoj školi učitelja Iliju Boričića. No, kako je Boričić nakon jedne ili dviju školskih godina otišao iz Tolise (a o razlozima njegovoga brzog odlaska nemamo pouzdanih podataka), poučavanje đaka morao je preuzeti sam fra Ilija Starčević. Josip Baotić o tome piše: "Kad je iz Tolise otišao Ilija Boričić, Starčević je na sebe preuzeo obavezu učitelja i tražio da ga oslobode drugih dužnosti da se može posvetiti poslu, bojeći se, s pravom, da to drugi neće valjano obaviti."[13] Činjenica da je nakon Boričića u toliškoj školi poučavanje đaka preuzeo svećenik fra Ilija Starčević, ne umanjuje istinu da je u samome početku ova škola imala educiranoga učitelja, civila, kojemu je poučavanje bilo životni poziv i osnovna zadaća.

Nakon Boričićevoga odlaska iz Tolise fra Iliji Starčeviću su u poslu poučavanja pomagali i njegovi kapelani. Osobito je vrijedan bio rad fra Ambroža Matića (Blaževac, 1795 – Garevac, 1849), koji je bio oduševljen Starčevićevim

[10] Fra Stanko Mijić, nav. djelo, str. 15.

[11] Marica Dubravac, *Školstvo u Tolisi*, u knjizi: *Toliška tkanica*, Tolisa, 2007, str. 67.

[12] Marica Dubravac, nav. djelo, str. 68.

[13] Josip Baotić, nav. djelo, str. 8.

prosvjetnim radom te je za vrijeme boravka u Tolisi (1823–1826) napisao matematički priručnik za učenike *Racsun za pervu i drugu godinu shkulsku iz latinskog u bosanski jezik prinese p. Ambroxa Mathich, reda s. Frane od obs. Derxave bosanske misnik i shkula grammaticski ucsitelj*. Djelo je tiskano 1827. godine u Divaltovoj tiskari u Osijeku.

Koliki je Starčević bio entuzijast govori i činjenica da je on na području toliške župe, u selu koje se nekada nazivalo Tvrtkovište (kasnije i Utorkovište), a koje su Turci u drugoj polovini 19. stoljeća nazvali Donja Mahala, u selu koje se naslanja na Tolisu, 1835. godine otvorio drugu pučku školu u Posavini. I tu je, kao i onu tolišku školu, pohađalo oko 120 učenika. Nažalost, zbog nebrige tadašnjih voditelja, škola u tadašnjem Utorkovištu ubrzo je zatvorena. Međutim, kada je Starčević 1842. godine četvrti puta postavljen za župnika u Tolisi, on je ovu školu obnovio i u njoj se moglo školovati oko 100 učenika.[14]

Kao član uprave Franjevačke provincije Bosne Srebrene fra Ilija Starčević se založio da se pitanje otvaranja pučkih škola u Bosni ozakoni na najvišoj razini. Bio je, naime, svjestan da bez sultanovoga dopuštenja svaka od škola koje franjevci budu otvarali može biti zatvorena i razorena ako to lokalni moćnici požele. Zato su gvardijani triju najstarijih postojećih samostana u Bosni, onih u Kraljevoj Sutjesci, Fojnici i Kreševu, posredovanjem Namik-paše, 31. ožujka 1830. godine uputili molbu sultanu Mahmudu II. da im se dopusti otvaranje "trivijalnih škola". Odgovor na ovu molbu nisu nikada dobili. Zato je još puno godina prošlo dok su franjevci, koji su postavili temelj bosanskohercegovačkome pučkome školstvu, svoj rad uspjeli ozakoniti i institucionalizirati.

Zaključak

Škola koju je 1823. godine u Tolisi podigao fra Ilija Starčević bila je prva pučka škola u tadašnjoj Bosni. Školska zgrada u kojoj se već u prvoj godini podučavalo između osamdeset i stotinu učenika nadživjela je samoga Starčevića. Srušena je 1856. godine (Starčević je, da podsjetim, umro 1845. godine) te je materijal prevezen na rubno područje Tolise, na tzv. Raščicu, gdje će biti podignuta župna kuća, kasnije proširena u samostan i, u ono vrijeme, prostorno najveća crkva u Bosni. Budući da nova školska zgrada nije odmah podignuta, franjevci su privremeno djecu podučavali u jednoj sobi novoga župnoga stana. Kada je fra Martin Nedić 1861. godine postao župnikom u Tolisi, on je u župnome dvorištu preuredio jednu zgradu u kojoj je otvorio školu za žensku djecu te su te dvije škole (ona u sobi župnoga stana i ova za žensku djecu) zajedno spojene "preživjele osmanski režim, okupaciju i aneksiju Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske."[15]

---

[14] Fra Roko Špionjak, nav. djelo, str. 37.

[15] Fra Stanko Mijić, *Razvojni put…,* str. 24.

Koliko je fra Ilija Starčević volio prosvjetni rad, svjedoči i pismo koje je iz Tolise 9. veljače 1844. godine uputio Zboru za raširenje vjere u Rimu, a u kojemu, pod točkom 2, za sebe piše: "Milost moli da ostali dio života do smrti, kad se odrekne župe i drugome preda, može posvetiti poučavanju djece i kršćanskom nauku, jer je uvijek mališane imao na srcu, oko sebe ih okupljao i zbog njih dvije škole sagradio svojim trudom i troškovima. I to prvi u ovoj Provinciji nevjernika, jednu posebno za 100 djece, a već drugu srećom ima punu.[16]

Otvorivši 1823. godine školu u Tolisi, uposlivši u njoj školovanoga učitelja Iliju Boričića i primijenivši nastavni plan i program po kojemu su djeca poučavana u Slavoniji, fra Ilija Starčević je postavio temelj bosanskohercegovačkome pučkom školstvu koje se kasnije razvijalo, između ostaloga, i na Starčevićevim zasadama.

Literatura

1. Baotić, Josip, *Uz jubilej*; u knjizi: *150 godina osnovne škole u Tolisi*, Osnovna škola "Vladimir Nazor", Tolisa, 1973.
2. Dubravac, Marica, *Školstvo u Tolisi*, u knjizi: *Toliška tkanica*, Organizacijski odbor "Danā Tolise", Tolisa, 2007.
3. Dubravac, Marica (ur.), *Najstarija pučka škola u Bosni i Hercegovini*, Osnovna škola fra Ilije Starčevića, Tolisa, 2008.
4. Mijić, Stanko, *Razvojni put osnovne škole u Tolisi do prerastanja u osmogodišnju školu*, u knjizi: *150 godina osnovne škole u Tolisi*, Osnovna škola "Vladimir Nazor", Tolisa, 1973.
5. Mijić, fra Stanko, *Vremeplov Bosanske Posavine – Crkva i samostan na Raščici u Tolisi*, (priredio mr. sc. fra Roko Špionjak), Franjevački samostan, Tolisa, 2002.
6. Nedić, fra Martin, *Ljetopis Učilišta*, Arhiv Franjevačkoga samostana, Tolisa (rukopis)
7. Nedić, Mato, *Razvoj školstva na području Župe Tolisa,* monografija *Župa Tolisa (1802. – 2002.),* Franjevački samostan, Tolisa, 2002.
8. Špionjak, fra Roko, *Život i djelovanje posavskih franjevaca u sjeveroistočnoj Bosni kroz dva stoljeća (1802-2002)*, Franjevački samostan, Tolisa, 2003.

[16] Fra Stanko Mijić, *Vremeplov Bosanske Posavine…,* str. 302.

DOPUNJENA KARTA SREDNJOVJEKOVNIH CRKAVA U BiH DO 1463. GODINE

Andrija Zirdum

Dopunjena karta srednjovjekovnih crkava u BiH sadrži 475 dosad otkrivenih crkava. Istraživanja su temeljena na pisanim izvornima iz onoga doba, tj. kanonskim izvješćima, papinskim bulama, dozvolama za gradnje, djelidbama oprosta, darovnicama kraljeva i velmoža, poklonima dubrovačkih i drugih trgovaca, rezultatima arheoloških istraživanja, bilješkama iz izvora u prva dva stoljeća osmanske uprave te na najnovijoj znanstvenoj literaturi. Od navedenog broja, u njih 213 (44,84%) što je posebno vrijedno, naznačeni su uz ostalo i njihovi patroni. To je 50 kršćanskih misterija i svetaca koji su se slavili na tlu Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: crkva, karta, patron, BiH, Europa, Srednji vijek

Pred nama je dopunjena karta srednjovjekovnih crkava na tlu BiH gdje je dosad zabilježeno 475 crkava. A kad se o tome govori, treba imati na umu ove čimbenike:

- BiH je gorovita, balkanska zemlja na razmeđu Zapada i Istoka koja je po svom zemljopisnom položaju dijelom jugoistočna Europa a dijelom Mediteran.
- To je zemlja raščlanjena reljefa, sastavljana od niza manjih odvojenih geografskih, gospodarskih i upravnih cjelina, srednje nadmorske visine oko 700 m.
- Ona je rubna u odnosu na glavne prometne smjerove jadranski i posavski pa su neki njezini krajevi, u Srednjem vijeku više negoli danas, bili upućeni na susjedne pokrajine i biskupije.
- Njezin današnji opseg određen je, uglavnom, 1699. mirom u Srijemskim Karlovcima između Osmanlija s jedne, a Habsburške Monarhije, Mletačke Republike i Poljske s druge strane.
- O svemu što se u BiH događalo u prošlosti, naročito u Srednjem vijeku, sačuvano je malo izvora i to u fragmentima. Ipak, iz njih se analizom može doći do zanimljivih i vrijednih otkrića.

A kad se pred očima ima reljef cijele zemlje i sadašnji približni raspored stanovništva, postavlja se mnogo pitanja: Kako je i zašto, u zadnjih šest stoljeća, došlo do ovakvoga stanja? Odkuda tolika razlika u otkrivenim crkvama sa sličnim životnim uvjetima u zapadnom, središnjem i istočnom dijelu sjeverne Bosne? I brojna druga pitanja?

Na njih dijelom odgovara studija: Andrija Zirdum, *Povijest kršćanstva u BiH*, Plehan, Slovoznak, 2007., 500 str.

a) Velik dio svoga rada posvetio sam prošlosti kršćanstva u BiH. A kad sam došao u mirovinu, odlučio sam – polako i za "svoju dušu" – početi pisati povijest kršćanstva u ovoj maloj balkanskoj zemlji stalno izloženoj brojnim nastrajima. Napravio sam nacrt i počeo skupljati građu.

Međutim, 1992. došlo je do srpske vojne agresije na sjevernu Bosnu iz koje je ubrzo bilo istjerano cijelo nesrpsko stanovništvo. Da bi im se po njihovu planu zametno trag, sve su njihove kuće porušene, sve gospodarstvo opljačkano i uništeno što se i danas jasno vidi. Naravno, u tom programu, kao i ranije kroz povijest, kršćanski i kulturni objekti bili su u prvom planu.

Crkva i franjevački samostan na Plehanu, gdje sam tada boravio, od samoga početka bili su na posebnom udaru. Gađali su ih topovima i minobacačima u različito doba dana i noći te često i iz zrakoplova. U tome su im pomagali za to od ranije pripremani domaći Srbi. Boraveći u to vrijeme na Plehanu, svakodnevno sam bilježio što se događalo nama i okolnom katoličkom puku, sahranjivao poginule... Budući da smo više od mjesec dana bili u okruženju, skrbili smo se o katolicima za njihove osnovne lijekove i poneke živežne namirnice. Ne očekujući ono najgore, dio kulturnog blaga u crkvi okovali smo u grede a jedan dio likovnih dijela smjestili u podrum i pod stepenice jer su ondje, predmnijevali smo, zaštićenije od udara srpskih zrakoplova. A kad je srpska vojska frontalno krenula prema Plehanu, nekoliko kulturnih djelatnika iz Slavonskog Broda uspjelo je iz samostana spasiti dio stoljećima sabiranog kulturnoga blaga.

Dva tjedna, prije rušenja crkve i samostana morao sam otići u dogovorenu zamjenu njemačkom župniku Wolfgangu Gaberu u Freiburg. U oštećenom samostanu, s polupanim prozorima i izbijenim vratima, ostale su u sobi sve moje stvari i cijela moja osobna knjižnica.

Došavši na Plehan, Srbi su samostan i crkvu temeljito opljačkali te ga 2. srpnja 1992. porušili s dvije tone eksploziva. Poslije su crkvu dorušavali izbivši joj temelje. Sve mi je to bilo jasnije kad sam prvi put 25. studenog 1996. ponovno došao na Plehan obišao ga te vidio i ruševine drugih župnih i podružnih katoličkih crkava. Nakon svega što su učinili, Srbi se i danas poslije više od dvadeset godina prema opustjelom kraju i istjeranom stanovništvu vladaju kao da se ništa nije ni dogodilo.

I pored svega toga nisam odustajao od svoga ranije zamišljenog projekta. U Freiburgu i okolici ostao sam blizu godinu dana dok mi nije bila u samostanu u Slav. Brodu osigurana soba, gdje sam se sredinom 1993. vratio i nastavio raditi. Dodatno sam učio talijanski jezik jer je na njemu bilo mnogo povijesne građe te njemački kako bih u to nesretno vrijeme mogao preživjeti idući onamo na ispomoć. Uz to onamo sam stekao nove prijatelje i dobrotvore.

I pored uništenja ranije sakupljene građa i osobne knjižnice na Plehanu, suvremena tehnika omogućila mi je da ponovno lakše dođem do originalnih izvora. Tri godine studirao sam izvore o kršćanstvu u Srednjem vijeku. Nisam se dao obeshrabriti time, što su neki povjesničari pišući nekritički prepisivali starije autore ili zagovarajuću svoje ideološke ili nacionalne interese svjesno križali ono što im nije odgovaralo. Neki su čak uništavali otkrivenu arheološku i drugu građu koja im nije bila poželjna. To se u povijesti i drugdje događalo.

Odlučio sam se temeljito pozabaviti srednjovjekovnim crkvama na tlu današnje BiH za koje su – jer je to navodno "bogumilska" zemlja – mnogi predmnijevali da ih je moglo biti stotinjak.

Radi preglednosti uz svaku lokaciju stavio sam broj, a uz njega naziv općine, naselja te naziv lokaliteta kako se službeno nazivao ili kako su ga mještani nazivali. Tu mi je uz ostalo pomagao i *Arheološki leksikon* BiH, I.-III., Sarajevo, 1988. Uz otkrivenu lokaciju unio sam poznate podatke: naziv patrona, ime župnika, graditelja, dijelove arheoloških ostataka u crkvi i oko nje te sve što ju je na bilo koji način obilježavalo. Uz to, uz svako crkvište u kraticama sam pobilježio izvore i literaturu da se njome svatko mogne poslužiti. Do 2001. registrirao sam 445 crkava i cijeli takst s kartom u brojevima tiskao u časopisu *Bosna franciscana*, (Sarajevo, 15/2001,161-219). Rad je sa zanimanjem dočekan u javnosti.

Pišući dalje povijest kršćanstva u Srednjem vijeku, ponovno sam iščitavao dokumente koji bi me mogli bilo kako dovesti do novih otkrića. Naime, ranije sam istraživao: Franjevački samostan Skakavu (Dubrave) (*CCP*, 6/1982, 37-43). Tu sam, na temelju popisa Bartola iz Pise (1385/90), imao samo dva čvrsta oslonaca: Modriču, gdje nije bilo nikakva arheološkog traga te tragove "Zidina" u Gornjoj Skakavi. Istražujući to nisam mogao prihvatiti tvrdnje nekih istraživača koji su lokacije Vrbica i Bukovica tražili po sličnim suvremenim mjestima. Radije sam pratio rimsku cestu koja je prolazila tim krajem jer se ceste lako ne izmještaju. Uz to, franjevci u Bosni u to vrijeme, a i inače, svoje kuće ni crkve nisu gradili u ruralnim sredinama nego pored urbanih. Zato sam se "vrtio" oko u ono doba važne tvrđave Srebrenik, ne bi li ondje našao neki sličan lokalitet. I našao sam naziv potoka Vrbenica koji teče uz tvrđavu. A mogao je dobiti ime po samostanu. I stvarno, poslije sam u dokumentu našao za to i potvrdu. Ljetopisac Georgicea (Jurjević) zabilježio je 1626: "Srebarenik, è pure città mediocre sopra una collina... e nella terra sono da cinquanta case de' christiani, comprese nel numero sudetto; *e v'è un convento de' Padri Zoccolanti*." (podc. A. Z.).

b) I sam pogled na kartu očituje i sada da je karta nepotpuna. Naime, dok za sjeverozapadnu Bosnu imamo i arhivske i arheloške podatke iz Srednjega vijeka, a njezini su dijelovi, posebno zapadni, pripadali različitim hrvatskim feudalnim pokrajinama i biskupijama (splitskoj, šibensko-makarskoj, krbavskoj, kninskoj), a najveći dio Bosanska krajina, Zagrebačkoj biskupiji. To su bile ranije ustrojene katoličke biskupije, koje su u prodorima Osmanlija trpjele velike štete i gubitke. Za istraživanje bila su posebno važna kanonska izvješća Zagrebačke biskupije. Naime, sačuvan je popis tamošnjih župa iz 1334. i 1501. godine. A Zagrebačka biskupija je u predosmansko doba obuhvaćala Dubički, Sanski i Vrbaški kotar te dopirala do rijeke Ukrine. Od Prnjavora je kod Korova izlazila na rijeku Savu. Uz to, postoji i dio objavljene građe koja

je sačuvana po rimskim arhivima te brojna arheološka otkrića. U središnjem i sjeveroističnom dijelu sjeverne Bosne, koji su bili slično plodni i slično gusto nastanjeni, imamo malo arhivske građe te su nam samo djelomice poznati crkveni objekti u kamenu a oni od drva svi su propali.

U urbanim i drugim sredinama BiH, gdje se život kontinuirano odvijao, nove gradnje preslojile su, a time i uklonile, ostatke prijašnjih građevina (Bihać, Sarajevo, Tuzla, Banja Luka, Zenica, Donji Vakuf, Prusac, Uskoplje, Jajce, Bosanska Dubica, Mostar, Gabela i dr.), ili su ih rastočile atmosferilije. Okupatori ili novi doseljenici porušili su kršćanske crkve te ponekad svjesno uništavali starije kulturne spomenike želeći pokazati da s njima treba početi sve iznova.

Isto tako treba imati na umu da su u proteklim razdobljima pojedini krajevi BiH bili više istraživani i bolje istraženi kao: Sarajevo, Tuzla, Visoko, Jajce, Bugojno, Livno, Konjic, Mostar, Čapljina, Bihać, Banja Luka, Bosanska Dubica i neki drugi. Mnogo je još slabo istraženih krajeva bilo zbog nedostatka zanimanja, bilo zbog zbog manjka sredstava ili zbog političkih struktura kojima istraživanja, zbog dnevne politike, nisu odgovarala. Za to u građi i literaturi imamo više dokaza (npr. u Milima/Visokom/Arnautovićima).

c) Činjenica je da je kršćanstvo od kraja III. stoljeća prisutno na bosansko-hercegovačkom tlu, i da je iz kasnoantičkog razdoblja dosad otkriveno 70-ak crkvenih građevina.

Srednji vijek je samo nastavak toga razdoblja pa su crkvene građevine često na ranokršćanskim lokacijama i temeljima. Izgradnja crkava intenzivnije je započela, vjerojatno, nakon procesa pokrštavanja slavenskih plemena. Međutim, dosad poznate građevine nisu starije od IX. stoljeća. To se objašnjava razinom istrošenosti ove vrste spomenika. Neke crkvene građevine, bez izrazitih stilskih obilježja, gradili su samouki domaći graditelji a unutrašnjost su ukrašavali na način koji će kasnije doći do jačeg izražaja na stećcima. One nisu objekti na kojima je do izražaja došla, uvjetno rečeno, veća umjetnička težnja.

U te predromaničke crkve u BiH mogu se ubrojiti: Kolunić/Bos. Petrovac, Haljinići/Kr. Sutjeska, Zavala/Trebinje, Panik/Bileća, Rogačići/Ilidža, Dolac/Glamoč, Rapovine/Livno, Gorica/Grude i druge. Tome vremenu pripada i crkva u Vrutcima kraj Vrela Bosna, posvećena sv. Stjepanu prvomučeniku a spomenuta je 1244. u povelji hrvatsko-ugarskog kralja Bele IV. kao posjed bosanskog biskupa. To je izdužena jednobrodna građevina s korom i prezbiterijem te s nešto izduženim pravokutnim svetištem, arhitektonski spomenik od izuzetnog kulturno-povijesnog značenja. Osim ulomaka arhitektonske plastike, iz unutrašnjosti građevine zanimljivom je čine neznatni tragovi freskoslika. Nekoliko kilometara zapadnije od nje nalazila se crkva u Rogačićima kraj Blažuja. To je crkva s osnovom u vidu šestolista, kojoj danas više nema ni traga. Od nje su sačuvane tri arkade ciborija čije su površine prekrivne pleternim ukrasom koji ostavlja dojam posljednje faze u razvoju ovog ornamenta.

Crkva sv. Petra u Zavali u Popovu polju predstavlja zgradu jednostavne izdužene osnove s pravokutnim svetištem. Potječe iz XI. stoljeća. Imala je originalnu kamenu plastiku, od jednostavnog prepleta do simboličkih kompozicija s pticama. Po romaničkim normama građena je u XII. stoljeću i crkva u Lisičićima kraj Konjica, sada u Jablaničkom jezeru, kojoj su obilježje davali kontrafori s vanjske strane a pilovi u unutrašnjosti. Ulomci slične pleterne plastike, dopunjeni i drugim ukrasima, otkriveni su u Dolcu kraj Glamoča, džamiji Perkuši u Livnu, Rapovinama kraj Livna, Sokolu na Plivi i Gorici kraj Gruda.

d) Svaka ubilježena crkva ima svoju povijest. Gradile su ih biskupije i redovničke zajednice te pripadnici općina potpomognuti nositeljima javne vlasti, ponekad velmože i bosanski vladari u pojedinim gradovima i svojim boravištima.

U stvaranju političke organizacije društva, seoske su se općine u BiH od davnina pokazale čvrstim i otpornim pa su u velikom broju bile djelatne sve do kraja XIX. stoljeća. One su u svom djelokrugu, uz ime i teritorij, vodile gospodarstvo, obranu, zajednički kult i drugo. Svako srednjovjekovno naselje i općina imala je svoju crkvu. A srednjovjekovne općine, u BiH a i drugdje, ustanovljene su najčešće na teritorijalnoj osnovici.

Tragovi crkava svjedoče da je kršćanski život u srednjovjekonoj BiH bio bujan. One su, gledajući raspored, uglavnom bile župne. Što su neki krajevi bili gušće naseljeniji, župni su teritoriji bivali manji. Broj crkava se množio usred jačanja zemljoradničke moći na uštrb gradova i varoši. Po stilskim obilježjima, bosanskohercegovačke crkve pripadale su predromanici, romanici i gotici.

Među svim srednjovjekovnim crkvama na tlu BiH samo njih tri pripadaju bizantsko-srpskoj arhitekturi i to: Dobrun (na desnoj obali rijeke Drine kraj Višegrada) te Razići i Lisičići kraj Konjica. U Razićima npr. dvostruki križ podsjeća na ćirilometodsku tradiciju. (usp. AL, I., 47)

Građevine su bile uvjetovane terenom na kome su građene a radove su obično izvodili domaći kamenari i tesari. U Hercegovini, a dijelom i u Bosni, osobito u gradovima, zidane su kamenom. Neke su bile građene dijelom kamenom a dijelom drvom. U šumovitim predjelima stavljali su im kamene temelje a ostalo su gradili drvom. Crkve su, uz rijetke iznimke, jednobrodne građevine s polukružnim a ponegdje i četvrtastim svetištem (apsidom). Njihove veličine su različite, prosječno 8-15 m duljine a 6-10 m širine. Bilo ih je i većih: na Bobovcu 26x14 m, u Milima/Visoko duljine 25 m, u Jajcu 22x8 m, Grebnu/Krupa na Vrbasu 40?x12 m, Kijevu/Sanski Most 25x25 m, Varošištu/Vranduk 24x8 m, Vrutcima/Ilidži 18,30x8 m, Vrnograču/Velika Kladuša 40?x13 m i drugdje. Manji broj gradskih i varoških crkva pokazuje djela visokog umjetničkog dometa.

e) U prodorima Osmanlija u današnju BiH, koji su trajali preko dvjesto godina, sve su kršćanske crkve bile porušene osim onih koje su bile adaptirane u islamske bogomolje. Navodim neke od njih: Bihać/Sv. Antuna/Fethija, (Grad je osvojen 19. VI. 1592. a već 30. IX. Mehmed-paša novodi da je u gradu "sagrađena džamija u kojoj s molio za zdravlje velikoga cara"), Bihać/Sv. Elizabete, Cazin, Foča, Stolac, Jajce/Sv. Marija, Srebrenica, Zvornik/Sv. Nikola, Vinica/Sv. Ilije, Stari Teočak/Ugljevik i neke druge. Dobar poznavatelj srednjovjekovne povijesti i arheologije Pavao Anđelić argumentirano tvrdi, da gdje god je do sredine XIX. stoljeća postojala džamija, tu je ranije bila neka kršćanska crkva. I u osmanskom razdoblju obični građani, iz poštovanja ili bojazni, nerado se uzimali zemlje bivših crkvišta.

Katolici su se preko tri stoljeća – u svemu građani drugoga reda – u nedostatku građevina, sastajali na ruševinama starih crkvišta, uz koja su nerijetko bila i groblja, što su kasnije biskupi, apostolski vikari, bilježili u svojim pohodima i izvještajima. I objavljevanje starih matica, posebno umrlih, omogućili su nam da otkrijemo neke spomenute a preslojene crkve.

Neke crkve imale su svetačke relikvije. Uz naslovnike crkava postojali su zaštitnici naselja, mjesta, gradova i pokrajina (npr. sv. Saba, zaštitnik Hercegovine). Uz crkveni gôd i spomen patrona, uz liturgijsko slavlje razvila su se pučka proštenja (sv. Ivo, Podmilačje/Jajce), proslave, s kojima su bili povezani godišnji sajmovi važni za privredni život i prepoznavanje mjesta.

f) Iz postojeće građe izdvajamo važnija opažanja:

Kad je u starini neko mjesto bilo jednom obilježeno svetim, to se gotovo institucionaliziralo, izdvajalo ga je od profanog i uključivalo u sakralno.

Vladari su gradili crkve po gradovima i varošima. Arheološki se mogu identificirati plemićke crkve jer su se u njima pokopavali s članovima svoje obitelji. One su građene po selima i veleposjedima (crkva Milardovića-Hrabrena u Ošanićima kraj Stoca, Sopotnici kraj Goražda, Dobrunu kraj Višegrada, Vlađa Bijelića u Vlahovićima kraj Ljubinja). Poneki feudalci gradili su crkve i za šire potrebe zajednice. Posebnu vrstu srednjovjekovnih crkava predstavljaju grobne (mauzoleji), koje se građevinski ne razlikuju od ostalih crkava. Razlike su samo namjenske, jer su one prvenstveno nadgrobni spomenici. U Bosni ima nekoliko takvih objekata. Najznačajnija je grobna kapela bosanskih kraljeva na Bobovcu, podzemna crkva (tzv. katakombe) u Jajcu, mauzolej dvoranina tepčije Batala u Turbetu kraj Travnika, vjerojatno i nad grobnicom kaznaca Nespine u Malom Čajnu kraj Visokog i neke druge.

Namještaj i ukrašavanje srednjovjekovnih crkava rađeni su u kamenu i drvu. Uz to, dosadašnja arheološka istraživanja gradskih i varoških crkava (Jajce, Bobovac) pokazala su djela visokog umjetničkog dometa. Brojnija istraživanja na seoskim crkvama pokazuju da im je namještaj redovito skroman.

Kasnija sakralna arhitektura i njezina sačuvana oprema po stilskim osobinama pripadaju najčešće romanici i gotici. Utjecaji romanike mogu se pratiti u nekim detaljima u Crnču kraj Trebinja i u crkvi Sv. Marije u Jajcu. Ova posljednja izgrađena je kao izrazito romanička građevina s romaničkim portalom s profinjenim simsovima i skulpturama od kojih je sačuvana figura lava koji je nosio stup, ali je crkva kasnije dobila gotičku opremu.

Gradske i varoške crkve nije uvijek lako otkriti i prepoznati zbog kasnijeg razvoja naselja. To je ipak učinjeno i Jajcu, Uskoplju, Mostaru, Bobovcu, Srebrenici te Bokševcu i Črešnjevu kraj Konjica. Iz pisanih izvora zna se da je takvih građevina bilo i u drugim gradovima (Vranduk, Tešanj, Komotin i dr.). Njih su podizali vladari ali i sami građani zajedničkim sredstvima.

Najstarije srednjovjekovne crkve posvećene su sv. Petru i sv. Pavlu, sv. Mihovilu arhanđelu, sv. Stjepanu prvomučeniku i drugima. O tome svjedoče epigrafski spomenici iz nekih građevina kao i spomeni imena svetaca. Najstariji spomenik potječe iz ruševina crkve sv. Petra iz Rapovina kraj Livna, datiranoj u IX. stoljeće. O njoj govori pronađen odlomak iz ruševina džamije Perkuše u Livnu te ulomak iz Rapovina. Tekst je na oltarskoj pregradi (arhitravu) s natpisom: *Ferre dignatus est at honore(m) beati Peri ap(osto)li pro remedio anime sue hunc te(m)pl(um) D(e)i (h)umiliter*... ("Udostojao se podići na čast blaženog Petra apostola a za spas svoje duše ovaj hram Božji ponizno…"). Sličan je i fragment arhitrava iz Vrbe na glamočkom polju, kao i pleterna ornamentika. Oni su stajali u malenim predromaničkim crkvama čiji nam je i izgled i mjesto nepoznato. Predromanički fragmenti skulptura pronađeni su u Radaslijama, Carevcu, Docu te samom Glamoču. Među njima se izdvaja reljefna ploča iz Doca koja je naknadno bila ugrađena u građevinu iz XIV. stoljeća kao dio crkvenog namještaja. Iz istog vremena je sada već izgubljena reljefna ploča iz Čepuljića kraj Bugojna čiji ukras čine originalno odabrani i povezani motivi pleterne ornamentike, vjerojatno, iz omanje otkopane crkvice.

Zajedničko obilježje bosanskih srednjovjekovnih crkava jest to da su, uz rijetke iznimke, jednobrodne građevine, s polukružnim a tek ponegdje četvrtastim svetištem. Crkva u Podmilačju imala je višekutno svetište, a grobna kapela na Bobovcu prvotno je imala pravokutno svetište koje je naknadno iznutra zaobljeno. Po tri polukružna svetišta imala je velika, samo zasnovana, crkva na Bobovcu i crkva u Gornjoj Bijeloj kraj Konjica. Duge korove imale su građevine sa pravokutnim svetištem. Po gradovima i srednjovjekovnim varošima smještene su obično gotičke crkve.

One pripadaju zrelijim razdobljima ovoga stila. Dobar dio njih gradili su franjevci, često uz svoje samostane. To pokazuju građevine: Jajce, Olovo, Bakići, Mili/Visoko, Bobovac, Čavkić, Golubić/Bihać i druge. Čiste i cjelovite gotičke forme (portal, prozori, svod) ima crkva Sv. Ive u Podmilačju. Grobna kapela bosanskih kraljeva na Bobovcu ima izrazito gotičkih detalja (dijelovi portala, zaglavni kamen gotičkog rebrastog svoda, ukras s ljiljanima i slično). Prezbiterij crkve Sv. Marije u Jajcu produžen je u prvoj polovici XV. stoljeća

i ukrašen kamenom plastikom u raskošno gotičkom stilu. Pri tome je trijumfalni luk dobio dva reda kamenih ukrasa. Nalaz ulomaka skulpture s prikazom ruke sa svijećnjakom pokazuje da su postojala umjetnička djela izrađena u punoj plastici o čemu djelomice svjedoči i raspelo s glamočkog polja.

Od druge polovice XII. stoljeća klesari su ostavljali vidljiv trag u kamenoj plastici kojom je bila ukrašavana unutrašnjost crkava. U doba kraljevstva ta djelatnost doživljava procvat. Bobovac i Jajce su najistaknutija središta gdje se njegovala ta grana umjetnosti. Klesari su radili na dvorovima vladara i visokih feudalaca, crkvenim građevinama i nadgrobnim spomenicima. I proizvodi drvorezbara po umjetničkoj vrijednosti ne zaostaju za najboljim klesarskim ostvarenjima.

O slikarstvu u srednjovjekovnim crkvama znamo malo jer su sačuvani uglavnom ulomci. Ipak je i na osnovi njih moguće odrediti da su umjetnici dolazili iz Dubrovnika, Splita te iz pojedinih škola iz Italije i srednje Europe. Freske u crkvi Sv. Marije u Jajcu očituju radove različitih umjetnika i u različito vrijeme. Uz neke skromne rustične biljne motive, postoji i bolji ulomak freske s glavom anđela koju je radio školovani slikar, a neki drugi slikar radio je freske s geometrijskim motivom.

Unutrašnjost grobne kapele bosanskih kraljeva na Bobovcu i trijem ispred nje, bili su oslikani freskama. Pri arheološkim iskopavanjima pronađeno je oko tisuću ulomaka koje nije moguće složiti u neku cjelinu. Ipak, velik broj ulomaka sa aureolama pokazuju da se radilo o svetačkim likovima. Ima i predstava arhitekture. Izbor boja i njihovo nijansiranje otkrivaju da su ih radili školovani umjetnici. I grobnica tepčije Batala u Turbetu kraj Travnika bila je skromno oslikana. Slično je i s ostacima fresaka u Milima, Olovu i drugdje.

Kasni srednji vijek obilježen je velikim graditeljskim umjetničkim stilovima a svakako i mnogim spomenicima koje, u stilskom pogledu nije moguće uvijek odrediti zbog mjesnog preinačavanja i pojednostavljivanja osnovnih stilskih oblika. Očito je da su odjeci tih stilova stizali do Bosne i Hercegovine s primorja i iz srednje Europe. U drugoj polovini XIV. stoljeća na ruševinama romaničke crkve u Jajcu, franjevci grade svoj samostan Sv. Marije pri čemu zadržavaju romanički zapadni portal starije građevine, iznad kojega umeću gotičku rozetu. Oko 1460. na sjeveroistočnoj strani crkve dograđen je toranj Sv. Luke, koji je u donjim dijelovima bio izveden u gotičkom stilu, dok su gornje tri galerije oblikovane kao romaničke trifore.

Visoko je u Srednjem vijeku bilo sjedište vjerskih institucija gdje je bilo zborno mjesto bosanskih državnih sabora i gdje je osnovana Bosanska vikarija. Crkva je bila posvećena sv. Kuzmi i Damjanu, ali je nakon jednog stoljeća uključena u monumentalnu gotičku građevinu sv. Nikole, koja je postala grobno mjesto nekih bosanskih vladara.

g) Kao što je već spomenuto, srednjovjekovne crkve bile su posvećene raznim kršćanskim misterijima ili svecima. Navodimo ih abecednim radom:

Sv. Ana (3): Sanski Most (Stari Majdan), Tomislavgrad (Vinica), Mostar.
Sv. Antun, opat (4): Bihać (džamija Fethija-Osvojena), Čapljina (Gabela), Ljubuški (Humac), Mostar.
Sv. Barbara (1): Bihać (grad).
Sv. Blaž (1): Sarajevo (Blažuj).
Bijela nedjelja (1): Sanski Most (Stari Majdan).
Sv. Dimitrije (1): Trebinje (Ravno).
Sv. Dionizije (1): Bosanska Krupa (Ivanjska, Kloštar).
Sv. Dominik (1): Bihać (grad).
Sv. Dominik Oklopni, kamaldulenz, (1): Bos. Dubica (grad).
Sv. Duh (3): Bihać (grad), Fojnica (grad), Konjic (Gorani).
Sv. Elizabeta (2): Bihać (dvorska kapela), Banja Luka (grad).
Sv. Emerik (1): Velika Kladuša (Vrčković).
Sv. Franjo (1): Brčko (Skakava Gornja).
Sv. Grgur Čudotvorac (1): Kraljeva Sutjeska.
Sv. Grgur (1): Čitluk (Donja Blatnica).
Sv. Ilija (13): Krupa na Vrbasu (Greben), Bos. Dubica (Jablanica), Kotor Varoš (Večići), Derventa (Velika), Modriča (grad), Olovo (Jelaške), Konjic (grad), Konjic (Ostrožac), Konjic (Gorani, Ilina), Tomislavgrad (Roško Polje), Grude (Tihaljina), Trebinje (Crnač, Bihovo), Glamoč.
Sv. Irenej (1): Bosanska Dubica.
Sv. Ivan Evanđelist (2): Jajce (Sahat kula), Trebinje (Orahov Do).
Sv. Ivo Krstitelj (12): Bihać (Pritoka, Glavica), Sanski Most (Stari Majdan), Velika Kladuša (Hresno), Banja Luka (Ivanjska), Kiseljak (Donji Dražević), Kakanj (Kraljeva Sutjeska), Jajce (Sahat kula), Jajce (Podmilačje), Uskoplje (Dobrošin), Livno (Bistrički grad), Tomislavgrad (Roško Polje). Mostar.
Sv. Jakov (2): Bihać (grad), Bos. Dubica (Strigova).
Sv. Janja (1): Ključ (Zagrađe).
Sv. Juraj (21): Cazin (Osredak), Bosanski Novi (Blagaj na Sani), Bos. Petrovac (Kolunić), Bos. Gradiška (Ozek). Bos. Gradiška (Biskupci), Bos. Gradiška (Gornji Podgradci), Jajce (Jezero), Sanski Most (Kljevci, Kenjari), Bos. Krupa (Medvedovac), Bos. Dubica (Optez), Bos. Dubica (Ožiravci), Sanski Most (Podbriježje), Jajce (Komotin), Goražde (Sopotnica), Brčko (Štrepci), Tešanj (Sv. Juraj), Zenica (Podbrežje), Široki Brijeg (Mokro), Trebinje (Domaševo, Mušići), Trebinje (Dračevo, Dubljani), Goražde.
Sv. Katarina (8): Bos. Novi (Vodičevo, Katište), Sanski Most (Stari Majdan), Cazin (Ostrožac), Sanski Most (Kamengrad), Jajce (grad), Travnik (grad), Kreševo (grad), Ljubuški (okolica).
Sv. Klara (1): Banja Luka (Bronzani Majdan, Melina).
Sv. Klement (2): Bos. Krupa (Bužim), Jajce (Klimenta).
Sv. Križ (13): Velika Kladuša (Čaglica Donja), Velika Kladuša (Jablanovica), Velika Kladuša (Kladuška Peć), Velika Kladuša (Mala Kladuša), Velika Kladuša (Priseka), Velika Kladuša (Vrnograč), Bos. Novi (Podkrižje), Bos.

Novi (Vodičevo), Bos. Dubica (Košuća), Prijedor (Hrvaćani), Ključ (Vrpolje), Sanski Most (Podkrižje, dvije crkve).

Sv. Kuzma i Dajman (4): Bos. Krupa (Jezerski), Bos. Novi (Prusci), Teslić (Radešići, "Kuzmadanje"), Visoko (Mili).

Sv. Lucija (4): Bihać (grad), Bos. Krupa (Bosanska Otoka), Banja Luka (Bronzani Majdan, Obrovac), Kiseljak (Podastinje).

Sv. Luka (7): Velika Kladuša (Budmerić), Bos. Krupa (Visoki), Prijedor (Kozarac), Banja Luka (Gomionica), Kotor Varoš (grad), Livno, Kozarac.

Sv. Marija (33): Bos. Dubica (grad), Bihać (franj. samostan), Bos. Dubica (Brekinja), Prijedor (Dragotinja Donja), Prijedor (Marini), Cazin (Ostrožac), Bos. Novi (Vodica), Bos. Novi (Krnjevuša), Ključ (Zemunik), Sanski Most (Oštra Luka), Banja Luka (grad), Banja Luka (Rastik, Agino Selo), Banja Luka (Zvečaj), Banja Luka (Malo Blaško), Kotor Varoš (grad), Kotor Varoš (Liplje), Kulen Vakuf (Ostrovica), Jajce (Sv. Marija-Sv. Luka), Jajce (Smionica), Jajce (trećoredci), Tuzla (Gornja Tuzla), Gradovrh (samostan), Ilijaš (Gornji Ljubnići), Olovo (samostan), Zvornik (grad), Srebrenica (grad), Zenica (Vranduk, Varošište), Podvisoki (grad, samostan), Stolac (Poprati), Trebinje (Ravno), Čapljina (Gabela), Zvečaj, Mostar (Snježna Gospa).

Sv. Marija Magdalena (1): Bihać (grad).

Sv. Marko (4): Derventa (Plehan), Bos. Novi (Blagaj, Japra), Bos. Novi (Suhača), Derventa (Markovac).

Sv. Martin (11): Bihać (Golubić), Bos. Krupa (Varoška Rijeka), Bos. Novi (Suhača), Bos. Novi (Blagaj, Japra), Velika Kladuša (Tvrđa), Vel. Kladuša (Podzvizd), Vel. Kladuša (Strabandža), Prijedor (Kozarac), Prijedor (Šumešica), Sanski Most (Martin), Banja Luka (Gornji Šeher).

Sv. Mihovil (10): Bos. Gradiška (grad), Bos. Novi (Kostajnica), Bos. Dubica (Moštanica), Bos. Gradiška (Turjak), Kulen Vakuf (Ostrovica), Kiseljak (Rotinj), Vareš (grad), Vareš (Bobovac), Ljubuški (Humac), Trebinje (grad).

Sv. Nikola (9): Bos. Dubica (grad), Prnjavor (Glaž), Drvar (Očigrije, Rmanj), Srebrenica (džamija), Srebrenica (Čaglji), Visoko (Mili), Grude (Tihaljina), Trebinje (Velja Međa), Kobaš.

Sv. Petar (14): Bos. Dubica (dominikanci), Jajce (Tvrđa), Bos. Krupa (Pištaline), Banja Luka (Srebreć), Prozor, (Šćit, Rama), Velika Kladuša (Todorovo), Tuzla (grad), Doboj (Veliki Prnjavor), Nova Topola (Vilusi), Sarajevo (Vrhbosna), Livno (Rapovine), Mostar (grad), Trebinje (Zavala), Trebinje (Crnač, Čičevo).

Sv. Rok (3): Kotor Varoš (Podbrđe), Olovo (Donji Bakići), Derventa (Mišinci).

Sv. Ružica (4): Ljubuški (Kutac), Bugojno (Glavice), Bileća (Vrelo Trebišnice), Mostar.

Sv. Spasitelj (2): Bihać (Lipa, Brusovac), Drvar.

Sv. Stjepan (4): Ilidža (Vrutci), Čapljina (Gabela), Trebinje (Hum), Mostar.

Sv. Stjepan, kralj (1): Prijedor (Puharska).

Sv. Toma (2): Bihać (grad), Zenica (Vranduk).
Sv. Trojstvo (2): Sanski Most (Šehovci), Kupres (Otinovci).
Sv. Vid (2): Orašje (Vidovice), Čapljina (Gabela).
Svi sveti (3): Bos. Dubica (grad), Velika Kladuša (Bojna), Prijedor (Ljubija).

A da su patroni crkava vrlo stari, govori i činjenica da je među njima samo po jedna, i to samostanska, crkva posvećena sv. Dominiku, odnosno sv. Franji, premda spomenuti redovnici od XIII. stoljeća djeluju u Bosni i Humu. Nedavno su u crkvi sv. Franje u Skakavi Gornjoj otkopani temelji dviju crkava: jedna je romanička, a druga gotička te se lakše naslućuje život u tome kraju.

Kako i zašto su birali pojedini patroni, to je predmet posebne studije, u što ovdje nećemo ulaziti.

Ukratko: Kršćanstvo je u srednjim vijeku bilo važno ljudsko i idejno opredjeljenje društva i pojedinca. Porušene crkve ne govore samo o kršćanstvu, nego o fizionomiji cjelokupnog života jer se ono ne smije izdvojiti iz općih političkih i kulturnih zbivanja. To vrijedi stalno, a osobito u ranom srednjem vijeku, kad u Bosni i Humu još nije bilo ni gradova ni stećaka a pisani su izvori rijetki. Ostaci dosad otkrivenih 36 crkava jedini su svjedoci ranog srednjovjekovlja pa je njihova uloga važna.

Ova karta opovrgava mišljenje kako je u srednjim vijeku dominirala inovjerna crkva bosanska, koja nije gradila hramova.

Uz to, kršćanske crkve opovrgavaju ranije stvaranu predodžbu o srednjovjekovnoj Bosni kao brdskoj, izoliranoj i siromašnoj zemlji. Na nju su utjecala i odražavala se privredna i kulturna žarišta primorskih gradova: Senja, Zadra, Šibenika, Splita, Dubrovnika i Kotora. Pisani izvori govore o djelovanju dalmatinskih, mletačkih i drugih europskih majstora što pokazuje kako su ondašnja kulturna zbivanja dopirala u Bosnu. To se može provjeriti na većem broju spomenika. Istodobno se opaža i svojevrsni pučki stil kao neko objedinjavanje slavenskog nasljeđa i vanjskih utjecaja. Tragovi crkava više govore o životu i tradicijama negoli drugi slučajni ili tendenciozno pripremljeni dokumenti ili opisani pothvati.

Sve ovo pokazuje da se srednjovjekovna BiH sa svojih dosad 475 tragova kršćanskih crkava do dolaska Osmanlija, nije razlikovala od susjednih kršćanskih feudalnih država.

Padom srednjovjekovne bosanske države pod Osmanlije prekinut je svaki kršćanski graditeljski pothvat. Novi narodi i nova islamska religija, u teoriji tolerantna, a u praksi – tumačena azijatskim vlastodršcima – zatirala je sve tragove kršćanske vjere i kulture. Osvajanjem Bosne Osmanlije su pogubile sve bosanskohercegovačko plemstvo na čelu s kraljem, a njihovu djecu islamizirali da ne bi više bilo mogućnosti obnove Bosanskog kraljevstva. Tome je trebao pridonijeti prijelaz na islam ostalog stovništva, koji je u počecima

bilo uglavnom deklarativan pa su malobrojni i nepoučeni novi muslimani iz respekta ili straha poštivali kršćanska kultna mjesta i groblja.

Brzo se to uvidjelo, pa je već u XVI. stoljeću promijenjen odnos prema kršćanima, često praćen političkim zbivanjima u ovoj najisturenijoj osmanskoj pokrajini prema Zapadu. Dopuštali su da se mogu popravljati i obnoviti samo one crkve koje su postojale u vrijeme uspostave islamske vlasti. A i za te dozvole trebalo je puno novca, pa se osim nekih samostanskih druge crkve nisu ni obnavljale. Zato kroz četiristo godina osmanske vlasti, sve do druge polovice XIX. stoljeća, nije sagrađena nijedna nova kršćanska crkva. Kroz to vrijeme kršćani su se sastajali na starim crkvištima, koje su smjeli ograditi drvenom ogradom, grobljima, većim stablima ili na nekim drugim dogovorenim mjestom.

Bosna i islamizirani Bošnjaci dugo vremena postaje vojno najaktivnija pokrajina Osmanskog carstva, a islamizirani Bošnjaci pokretači osvajačkih i pljačkaških prodora na Zapad. Te okolnosti, osim golog preživljavanja, nisu bile prikladne za bilo kakav oblik kršćanske kulture.

Iz svega što je rečeno, očito se vidi kako su crkve svjedoci i onda kad su porušene. Tako ova karta, što ponovno ističemo, pokazuje da BiH u srednjem vijeku, glede pokrivenosti crkvama, nije zaostajala za drugim susjednim europskim zemljama.

POGLEDI

ORWELLOV VELIKI BRAT SLAVOJ ŽIŽEK

Željko Pavić

Još od studentskih dana pratim nevjerojatan, samo Hegelovu apsolutnom duhu sličan filozofski razvoj Slavoja Žižeka, od Hegela, Marxa i (prvenstveno lakanovske) psihoanalize pa sve do njegove današnje veoma profitabilne kritike neoliberalističkih koncepata. Na tomu bi mu zbilja mogao pozavidjeti i Jürgen Habermas koji – kao što jednom reče Peter Sloterdijk – "brže piše nego što misli"! Žižekova je slava dostigla danas "planetarne razmjere", poput znanosti i tehnike i one pustinje koja se "opasno širi" u Hölderlinovu i Heideggerovu smislu.

Međutim, čini mi se da je Žižek svojom "filozofskom okupacijom" cjelokupne zbiljnosti ne samo zaboravio sâmu tu cjelokupnu zbiljnost i samoga sebe kao ljudsko biće, o bližnjemu da i ne govorimo. Do čega je Žižeku doista stalo u filozofiji najrječitije govori jedan njegov mladenački spis koji sada u cijelosti želim uzeti u oslov kako bi današnjim mlađim generacijama barem malčice postala jasnijom temeljna Žižekova pozicija, od koje on ni danas ne odustaje ni za pedalj.

Naime, zahvaljujući jednom mom dobrom prijatelju, sveučilišnom profesoru u Zagrebu, nedavno sam dobio interesantan Žižekov tekst, objavljen 1976. u Beogradu u zborniku pod naslovom *Savetovanje o ideološko-političkom radu i marksističkom osposobljavanju komunista i pripadnika Jugoslovenske narodne armije*, a u izdanju *Komiteta konferencije organizacije SKJ u JNA i Političke uprave SSNO*[1]. Sâm zbornik nosi tada ustaljenu oznaku "Za internu upotrebu", što znači da se radi o povjerljivom dokumentu, čije bi javno objelodanjivanje u to vrijeme za sobom povlačilo najprije vojni sud, a potom i sigurnu zatvorsku kaznu, što posve jasno slijedi iz kratkog uvodnika spomenutom Zborniku:

"*U Beogradu je dvanaestog i trinaestog maja 1976. godine održano Savetovanje o ideološko-političkom radu i marksističkom osposobljavanju komunista*

[1] SSNO = *Savezni sekretarijat za narodnu odbranu*.

i pripadnika Jugoslovenske narodne armije, kojeg su organizirali Komitet konferencije Organizacije SKJ u JNA i Politička uprava SSNO.

U ovoj knjizi se objavljuju, uvodno izlaganje; referati i saopštenja i celokupna diskusija sa Savetovanja.

Knjiga je poverljive prirode i prema njoj se treba odnositi u duhu propisa o zaštiti tajnosti dokumenata u armiji."

Žižekov tekst nosi naslov: "Kako učiniti ideološko-politički rad konkretnim (nekoliko iskustava iz rada u osnovnim jedinicama)". Vjerojatno je Žižek u to doba služio vojni rok u JNA, što će kasnije biti razvidno kroz analizu teksta. Budući da mi nije poznato da je bio "oficir" JNA, sam podnaslov njegova članka ("Nekoliko iskustava iz rada u osnovnim jedinicama") sugerira da se radi o "ročniku" kojemu je bila povjerena vrlo osjetljiva i povjerljiva dužnost vođenja ideološke nastave u njegovoj "osnovnoj jedinici", u kojoj su i nastala i spomenuta iskustva na temelju kojih je napisan ovaj članak. Budući da sam i sâm služio JNA, doduše šest godina nakon objavljivanja ovoga teksta, vrlo dobro – na žalost – znadem da su tu "funkciju" obnašale samo vrlo stručne osobe koje su završile visoku časničku (oficirsku) školu. Obični vojnik-ročnik tomu nije imao apsolutno nikakva pristupa. Bilo bi stoga vrlo zanimljivo istražiti, u kojemu je statusu Žižek sudjelovao na spomenutom *Savetovanju*, ne zbog "lustracije", nego zbog "istine" u *planetarnim* razmjerima! Još više – gledano čisto socijalno-tehnologijski i semantički: Žižek u podnaslovu svojega teksta govori o "iskustvima u osnovnim jedinicama", dakle *množinski*, kao da je "pod sobom" imao brojne vojne postrojbe za ideologijsku obuku. To me opet – i *jedino* – uvjeruje u to da on u tom "projektu" nije mogao sudjelovati kao obični vojnik-ročnik! I sâmo sudjelovanje na spomenutom *Savetovanju* govori da je on, premda obični vojnik, već prije dolaska u JNA, bio osoba od punoga povjerenja kako za časnike tako i za vojne tajne službe. Sve to treba imati u vidu prilikom prosudbe ovoga Žižekovog članka.

No onkraj toga prijeđimo na sam tekst koji ću uz svoje komentare citirati u cijelosti, a svatko i bez tih mojih komentara lako će moći dokučiti Žižekovu poruku. Samo iz didaktičko-metodologijskih razloga pasusima iz Žižekova teksta davao sam kratke nad-naslove, ne kako bih razvodnio njegov izvorni tekst niti kako bih mogućemu čitatelju sugerirao smjer mogućega razumijevanja, već jedino kako bih – polazeći od samih, kod Žižeka tematiziranih cjelina – na vidjelo iznio ono do čega je Žižeku tada bilo primarno stalo.

Upravo zbog toga ponavljam: svaki mogući čitatelj može slobodno izbaciti te moje nad-naslove i komentare, a onda sâm sagledati i prosuditi cjelinu Žižekova teksta.

1. "Instinktivna" 'opredeljenost' radnika i seljaka za socijalizam

"Kao osnovni problem idejno-političkog rada u JNA nametnulo mi se sledeće:

U JNA dolazi mnoštvo mladića iz radničkih i seljačkih porodica koji su već, prema svojoj objektivnoj društvenoj situaciji, tako reći 'instinktivno' pravilno usmereni, no koji – uglavnom zbog posebnih uslova svoje okoline – još nisu svesno dublje zainteresovani za politička zbivanja, kojima čak u velikoj meri 'stihijno' vlada negativna ideologija: 'Politiku treba prepustiti onima kojih je to posao', i sl. Ovde postoji velika opasnost da se kod njih, zbog formalističkog pristupa, ne samo ne razvije svesna zainteresovanost za društveno-politička zbivanja već čak da oni dugoročno (pošto je boravak u JNA, verovatno, momenat kada se oni najintenzivnije bave društveno-političkim, temama) usvoje stav distancije, podozrivosti i sumnjičavosti spram 'politike'. Što obično nastaje iz njih ako se svi pokušaji njihovog aktiviranja zaustavljaju kod kontrole i teranja na gledanje TV-dnevnika, traženja da mehanički zapamte nekoliko 'osnovnih stavova' i sličnoga? U većini primera marljivi, prilično dobri vojnici, savesni u održavanju MTS[2] i vršenju dužnosti, no bez dublje svesti o društveno-političkom značenju zbivanja čiji su deo."[3]

Glavni problem u ovoj svezi za Žižeka je ideološko-političke naravi koji seže sve do pitanja "specijalnoga rata" koji Žižek vidi u svim sferama društvenoga života, što se onda kao naročita opasnost zrcali i u JNA. Kao što ćemo vidjeti i kasnije, Žižek cijelo vrijeme govori o "opasnosti" zapadne (kapitalističke) ideologije u svim njezinim očitovanjima počevši od medija pa sve do korištenja slobodnoga vremena naprosto. Toj se ideologiji sada po Žižeku treba "pod hitno" suprotstaviti ideološko-političkim radom u "osnovnim jedinicama" JNA, što po mojemu sudu implicira nekoliko vrlo zanimljivih ideologijsko-kritičkih pretpostavki. *Prvo*, "ideološko-politički rad" nije po Žižeku *ideološki* zato što počiva na "razotuđenom" marksističkom nauku o kapitalističkoj ideologiji. To najbolje znaju mladići "iz radničkih i seljačkih porodica" zato što oni imaju *primordijalno* iskustvo ne-otuđenosti, tj. u svojemu životu nisu imali do tada nikakva kontakta s otuđujućim fenomenima Zapada i kapitalizma. Upravo zbog toga, oni su, *drugo*, već po svojemu instinktu "pravilno usmereni" – oni ne mogu a da ne budu komunisti, njihov "instinkt" već unaprijed diktira njihovu političku "usmerenost". Ovdje moram dodati da je Darwin doista pogriješio kada u svoju evolucijsku teoriju nije uključio ovu Žižekovu postavku o značenju proletersko-seljačkoga instinkta za "političku opredeljenost". Vjerojatno bi i evolucijska epistemologija danas izgledala sasvim drugačije. *Treće*, "osnovne jedinice" JNA čine se

---

[2] MTS = materijalno-tehnička sredstva (tj. oružje i oprema)

[3] S. Žižek, "Kako učiniti ideološko-politički rad konkretnim (nekoliko iskustava iz rada u osnovnim jedinicama)", u: *Savetovanje o ideološko-političkom radu i marksističkom osposobljavanju komunista i pripadnika Jugoslovenske narodne armije*, Beograd 1976, str. 315. – ubuduće se navodi samo kao S.Ž.

Žižeku izvrsnim poligonom za to da se upravo taj komunistički, primordijalni "instinkt", *preusmjeri* ili pretoči u onu vrstu racionalnoga djelovanja koje će se i teorijski i praktički moći suprotstaviti svim kušnjama kapitalističke ideologije. Gledajući iz današnje perspektive, sâmi možemo prosuditi, u kojoj se je mjeri sâm Žižek odupro tim kušnjama: dok je sv. Augustin to pitanje riješio do svojega *svećeničkoga* ređenja, Žižek ga sada rješava tek nakon svog *kapitalističkog* ređenja. *Zaključno možemo reći*: "osnovne jedinice" JNA izvrsno su sabiralište, da ne kažem: "koncentracioni logor", instinktivno komunistički mislećih i djelujućih i zato iz toga sabirališta (grčki: LOGOS) trebaju po Žižeku izaći najbolji i "najosvešteniji" *sinovi Revolucije*. A takvih smo se "sinova" vrlo *naživali* početkom i tijekom rata u Sloveniji, Hrvatskoj, BiH, Kosovu itd. Racionalizirani "instinkt" *sabirališta* doista je u to vrijeme potvrdio onu Adornovu: "Sve što jest, jest kao koncentracioni logor".

Potrebu preusmjeravanja "instinktivnih" komunista u racionalne čuvare poretka Žižek vidi prije svega zbog njihova letargijskog, "stihijskog" prepuštanja politike političarima i s druge strane zbog opasnosti da "trajno" ostanu "podozrivi" prema tako shvaćenoj politici. Drugim riječima, rečeno s Marxom protiv Hegela, radništvo i seljaštvo – oruđe revolucije ili sluge lukavstva uma – treba učiniti "subjektom" politike i to putem ovog ideološko- političkoga odgoja. To se pak kod Žižeka – jednako kao i kod Hegela – događa "iza leđa svijesti" samog tog potencijalnog subjekta, budući da je on nesposoban za samoodgajanje, tj. nesposoban je da se od instinktivnoga uzdigne do umnoga. *Das dumpfe Dumme* Hegelove *Enciklopedije* treba se učiniti *odgovornom* inteligencijom političko-partijske zbiljnosti.

Sada se dakako za Žižeka postavlja pitanje:

2. Kako "instinkt" pretvoriti u svjesnu "osobnu" odluku?

"Osnovni problem je, dakle, kako razbiti, pokrenuti ovu 'inerciju'. Težište ovde, naravno, leži na konkretnom, individualnom, strpljivom radu na aktiviranju svih činilaca, pre svega, u samoj bazi, u osnovnim jedinicama: članova SKJ, SSOJ[4] itd.

Ovde bih skrenuo pažnju na jedan još uvek suviše zanemareni aspekt idejno-političke borbe. Novije marksističke analize su utvrdile da – kada govorimo o ideološkoj svesti, ideologiji kao obliku društvene svesti - onda taj naziv barem delimično *vara*: ideologija nije samo svest, ona je u velikoj, ponekad – kod klasnih, reakcionarnih ideologija – čak prevlađujućoj meri *nesvesna*: ukorenjeni stavovi i predrasude itd. Ograničenje polja idejno-političke određenosti pojedinaca na eksplicitne, svesne političke stavove je, dakle, odlučno prekratko: jasno je da već sam apolitički stav, npr. "politiku treba prepustiti onima kojih je to posao", implicira određeni politički stav, svakako nespojiv

[4] SSOJ = Savez socijalističke omladine Jugoslavije.

sa osnovama samoupravnog društva. Ovde ja ne bih šire govorio o mnoštvu prividno apolitičkih "sitnica" u koje se može investirati pozitivna ili negativna politička energija: grupašenju po nacionalnostima ili obrazovanju, prvenstvu određenog tipa muzike na kasarnskom razglasu, pojedinačnim pojavama polusvesnog nepoverenja spram vojnika sa Kosova – ili, sa pozitivne strane, uspeloj logorskoj vatri sa zajedničkom pesmom i slično. Ove 'sitnice' skoro više nego direktan idejno-politički rad, odlučno utiču na moralno-političko stanje. Vojnici vanredno brzo i oštro uočavaju negativne pojave u tom pravcu; one znače vanredno važnu pojavu nesklada između reči i dela i, uglavnom, dovode do rezignacije. Pažnju bih usredsredio, pre svega, na široko polje zabavnog života (filmove, narodnu i zabavnu glazbu, čak stil odevanja i sl.) koje – iako prividno apolitično – donosi određenu ideologiju. Važnost 'nesvesne' ideološke određenosti tog polja posebno je porasla danas, u uslovima 'specijalnog rata' koji se – na ideološko-propagandnom nivou – skoro više vodi tim putem nego kroz direktno političko uveravanje."[5]

"Ideološko-politička borba" mora po Žižeku totalno zahvatiti cjelokupnu sferu čovjekova života, sve do najobičnijih trivijalnosti, kako bi se iskorijenile sve *nesvjesne* predrasude, navike shvaćanja i predrazumijevanja, što je po Žižeku temelj klasne ideologije. U tom pogledu Žižek veliku opasnost po razvoj samoupravnoga socijalizma vidi u "grupašenju po nacionalnostima ili obrazovanju, prvenstvu određenog tipa muzike na kasarnskom razglasu, pojedinačnim pojavama polusvesnog nepoverenja spram vojnika sa Kosova – ili, sa pozitivne strane, uspeloj logorskoj vatri sa zajedničkom pesmom i slično". Stoga "ideološko-politička borba" mora po Žižeku biti borba protiv svake posebnosti, bila ona nacionalna ili obrazovno-elitistička. Gledano iz te perspektive, Žižek samoga sebe ne bi smio promatrati ni kao Slovenca ni kao intelektualca, a kamoli kao nekoga tko posebice voli jedan "tip" glazbe. Komunist nema ni vjere ni nacije – svaki određeni "tip" glazbe za njega je nezamisliv zato što izražava njegovu individualnost. Sve to po njemu vodi klasno-ideološkom zastranjivanju koje je potpuno suprotno ideji bratstva i jedinstva, ideji potpune niveliranosti i obezličenosti. Tomu se po njemu treba suprotstavljati npr. "uspelom" logorskom vatrom ili zajedničkim pjevanjem pjesama.

Ovdje je jedino pozitivan Žižekov apel za uklanjanjem predrasuda o Albancima, no i taj apel ima smisao samo kao nastojanje da se Albanci uključe u kolektiv, tj. da onemogući svako njihovo nacionalno "grupašenje", čime Žižek prešutno želi kazati kako treba "neutralizirati" (da ne koristim neku grublju riječ) svaku nacionalnu ili etničku posebnost. No to bi onda u konačnici moralo posljedovati i potpunim gubitkom svih čovjekovih individualnih obilježja koja za Žižeka nisu ništa drugo nego pokušaj stavlja pojedinca iznad kolektiva! – budući da je cjelina (kolektiv) za Žižeka veća od svojih dijelova, svako izražavanje bilo koje vrste individualnosti nije ništa drugo već izravno

[5] Žižek, "Kako učiniti…", 315-316.

ugrožavanje cjeline. "Specijalni rat", koji se po Žižeku vodi posebice u sferi slobodnoga vremena, kulture i umjetnosti, nije za njega nikakva hipoteza, već neprestano događanje kojemu se treba suprotstaviti onom "ideološkom borbom" protiv vanjskoga i unutarnjega neprijatelja.

3. Opasnost medija u uvjetima specijalnoga rata

"Uzmimo, na primer, celokupno polje zabavne industrije: stripove, kriminalističke romane, filmove i TV-serije i sl. Ovo polje u priličnoj meri zahvata delatnost vojnika u slobodno vreme, kod izlaska u grad i sl., da ne govorimo o tome u kolikoj meri ono utiče na mladog čoveka u građanstvu, i – kako je bilo već mnogo puta spomenuto – njime se gotovo neprimetno infiltrira nama strana ideologija zapadnog potrošačkog društva, nasilja itd. Suzbijanje ideološkog uticaja tog polja nije samo stvar idejno-političkog rada već i samozaštite koja, kako znamo, obuhvata i samozaštitu našeg celokupnog načina života, osnovnih vrednosti našeg društva. Uglavnom se – barem prema mom iskustvu – ovo suzbijanje svodi na zabranjivanje stripova i šund-romana u kasarnama i – eventualno – na zabranjivanje gledanja određenih TV-serija. Ove su mere, u određenim uslovima, svakako potrebne, no bitno je to da smo svakog momenta svesni kako je njihov osnovni efekat u tome da nas još više 'fiksiraju' na zabranjeni predmet, umesto da nas od njega zbiljski oslobode; da i ne govorimo kako kod izlaska vojnika u grad njihove zabave nije moguće kontrolisati. Težište, dakle, treba da bude na suzbijanju *osvešćivanjem*, gde treba tražiti nove, nekonvencionalne puteve, ali neka bude to osvešćivanje zaista efektivno, Tako smo, na primer, u našoj kasarni na jednom času vojničkog univerziteta uzeli konkretno jedan strip, obnovili njegovu sadržinu i ukazali na ideologiju koja se u njemu krila: kult divljih 'heroja' koji mogu sami spasti svet od katastrofe, prezir prema radu itd. Tako smo, dalje, kod špijunskih filmova naglasili kult pojedinaca koji mogu odlučiti o ishodu rata, kult misterioznog, zakulisnog delovanja, gde se stvari tek 'zaista odlučuju' itd. – dakle, sami potezi, suprotni našoj koncepciji ONO[6]; naravno da smo istakli i društveno-političku sadržinu takvog kulta: imperijalizam ili birokratski socijalizam. Slično smo načinili sa jednim ljubavnim šund-romanom, sa kriminalističkim filmom za koga smo mogli pretpostaviti da ga većina vojnika poznaje itd. I mislim da ovde ne možemo upotrebiti argument da se tako neće smanjiti broj čitanih stripova itd. – taj je argument rezultat formalističkog pristupa. Nije bitno da li vojnici čitaju ili ne čitaju stripove, bitno je tek da li su oni svesni implicitne ideologije koju donose stripovi, čime je tek mogu zaista slobodno odbaciti.

Takav pristup ima i sadržajnu i didaktičku prednost. Njime vojnici, koji još nisu politički svesni, mogu osetiti kako im idejno-politička dimenzija nije

[6] ONO = opštenarodna odbrana.

nešto strano, kako su njome *uvek već zahvaćeni*. A i uopšte je mnogo efektivnije polaziti od konkretnog, vojnicima poznatog primera i pitati šta on znači, tj. zajedno s njima ponoviti put analize, nego najpre formulisati opštu 'tezu' i tek naknadno navoditi nekoliko 'primera'. Zato mislim da treba tako postupati i kod samog političkog obrazovanja."[7]

Da ne znamo kako se radi o glasovitom "planetarnom" filozofu Slavoju Žižeku, neupućeni bi čitatelj pomislio da je ove retke pisao Ždanov, Radovan Zogović ili naprosto Orwellov Veliki Brat. Jer kada u "proizvodima zabavne industrije" Žižek vidi temeljni i podmukli način "infiltriranja" zapadne ideologije, jedan od najopasnijih oblika "specijalnoga rata" (najopasnijih zato što se čine *prividno* potpuno bezazlenim) Žižek previđa more stripova i filmova tipa "Mirko i Slavko" i "Sutjeska", "Otpisani" itd. koji nam sugeriraju potpunu omnipotenciju čovjeka partizana i komuniste. Ovdje nikako ne želim umanjiti vrijednost NOB-a nego protiv Žižeka i njegova shvaćanja ideologije pokazati kako upravo takvi "tipovi" stripova i filmova nisu ništa drugo nego najbjednija ideologija staljinističkoga kova: da nije tako, Drugi svjetski rat u Jugoslaviji i drugdje ne bi trajao pet, već maksimalno pola godine – upravo polazeći od one "omnipotencije" partizana-komuniste. "Suzbijanje" kapitalističke propagande "Mirkom i Slavkom" nije dakle ništa drugo već suzbijanje jedne ideologije drugom! Slobodno vrijeme izvan vojarne/kasarne predstavlja jednu od najvećih opasnosti i kušnji za "neosveštenog", instinktivnog socijalističkog čovjeka. Tada je on, po Žižeku, potpuno izmaknut svakoj "osveštenoj" kontroli od strane ljudi poput Žižeka. Uloga "vođe" ovdje dobiva svoje puno totalitarno značenje: vođa je ne samo onaj koji instinktivno pretvara u racionalno, već mnogo više onaj koji bdije i raspolaže cjelokupnim životom svojega stada/sljedbeništva, sve do najsitnijih pora ljudske intime. Kult "divljih" heroja, supermena, Žižek sada zamjenjuje kultom "pripitomljenih" heroja, a to su valjda po Žižeku oni junaci koji u potpunoj bezličnosti ginu za kolektiv, bez individualnosti, bez nacije, bez bilo čega što bi ga moglo uzdignuti iznad mase/rulje/svjetine. Sve ostalo je "grupašenje".

Tumačimo li to opet s Adornom, za Žižeka nema nikakva mjesta "neidentičnom", bilo drugačije mislećem bilo drugačije djelujućem. Stoga npr. pisci nikako ne bi smjeli pisati o individualnoj muci egzistencije, o nepodnošljivoj lakoći postojanja u Kunderinom smislu, već samo i izričito o sjetvi i žetvi, o udarničkim postignućima rudara poput jadnoga Alije Sirotanovića koji je po tri puta prebacivao normu u rudniku, čak dospio na staru novčanicu "hiljadarku", pa opet umro u sirotinji i bezličnosti Žižekova konc-lagera. Pravi, pripitomljeni "heroji" samoupravnoga socijalizma umiru bezlično – najviše se cijene "neznani junaci". Njima su takovrsni *žižekovci* vrlo rado podizali velebne spomenike. Stoga, rečeno zaključno s Hermanom Hesseom: "*Radije biti ubijen od fašista, nego sam biti fašist. Radije biti ubijen od komunista, nego sam biti komunist!*" Tanatologija koju nudi Žižek nije doduše te izravno

[7] Žižek, "Kako učiniti…", 316.

biološko-biologističke vrste – ona je, naime, mnogo gora i nepodnošljivija: ta vrst tanatologije zahtijeva po Žižeku potpuno odricanje od vlastite individualne egzistencije, ali upravo u *toj* jedinoj i neponovljivoj egzistenciji. Nikakva "neidentičnost" (Adorno), nikava "pravost" (*Eigentlichkeit* – Heidegger), nikakav "Drugi" (Lévinas), nikakav "bližnji" u smislu svih velikih i malih religija, već samo "drug" ili "drugarica" koji su spremni nesebično i neprestano vršiti *subverziju* nad vlastitim bitkom. Sve ostalo je zapadna ideologija ili "specijalni rat". Sama pomisao na individualnost uvjerava Žižeka u postojanje tih unutarnjih i vanjskih neprijatelja samoupravnoga socijalizma – Žižeka koji je i te kako dobro "uhljebljen" u zapadnome svijetu. On uživa krajnje granice demokracije, a prema jednoj definiciji Arna Baruzzija "*samo terorist uživa krajnje granice demokracije*"! Obezličeni Žižek socijalizma pojavljuje se kao *individualni* terorist demokracije – i pritom vuče "masne" honorare. Pitomi vođa pripitomljenoga stada.

4. "Marxa mi ć'tali – nićevo panjimali"!

"Novi plan političkog obrazovanja, naravno, što se tiče sadržine, predstavlja veliki napredak, ali i predavačima nalaže težak zadatak kako u relativno kratkom vremenu obraditi takva suštinska pitanja kao što su, na primer, jezgro marksističkog shvatanja društva. Razgovori po osnovnim jedinicama u našoj kasarni pokazali su da su vojnici npr. kod prve teme mnogo šta zapamtili, ali da velik broj – čak obrazovanih – nije shvatio svu misaonu sadržinu. Opasnost leži u tome da li veliki opseg i težina sadržine predavača prisili na shematsko obnavljanje koje, tako, gubi na životnoj snazi: a konkretna sadržina 'provaljuje' samo privremeno, kroz navođenje 'ilustracije'. Ovde je, verovatno, jedini put – a njega predlažu i popratne napomene u brošurama PO[8] - *nacrtna koordinacija* političkog obrazovanja sa tečajem marksističkog obrazovanja i predavanjima u okviru slobodnih aktivnosti (vojnički univerzitet). Problem je samo u tome, barem prema mom iskustvu, što se oba predavanja mnogo puta shvataju više kao neobavezna nadopuna, nego kao *neophodan* oslonac PO u okviru same obuke. Tako smo, na primer, prvu temu (Osnove marksističkog shvatanja društva) koordinirali sa predavanjem o marksizmu-lenjinizmu u okviru marksističkog obrazovanja a ujedno u okviru VU[9] organizirali predavanja o nekim pitanjima istorijskog materijalizma i o religiji. Temu drugu smo koordinirali sa temom o savremenim socijalističkim snagama iz MO[10], a ujedno u okviru VU organizirali predavanja o staljinizmu. Isto je sada u toku kao tema o samoupravljanju. Takvom celinom vojnici već mogu dobiti zaokruženu sliku o marksizmu, o savremenom svetu itd. Uopšte smo težili ka tome da se predavanje u okviru VU, pa i samo ponavljanje teme iz MO, što više ograniči

[8] PO = političko obrazovanje.

[9] VU = vojnički univerzitet (u analogiji s radničkim ili narodnim univerzitetom).

[10] MO = marksističko obrazovanje.

na *jedan konkretan problem* (religija, staljinizam itd.) za koji vojnici, prilikom obrade šire teme, pokazuju više interesa. Ovde je, mislim, potpuno nepravilan strah da ćemo zbog suviše široke analize pojedinih pitanja nešto izostaviti. Čak i ako do toga dođe, beskonačno više vredi jedna konkretna produbljena analiza, na primer, religije, gde će se marksistička analiza pokazati 'na delu' i gde će se zaista ispoljiti interes vojnika, od toga da formalno pređemo sve gradivo. Marksizam nije zbir datih stavova, on je živi pristup koji možemo usvojiti jedino konkretnim analizama."[11]

Moje navođenje glasovitoga citata glasovitoga ruskog pjesnika Aleksandra Bloka smjera upravo na ono do čega je Žižeku izvorno i prvobitno stalo, na *jezgru* "marksističkog shvatanja društva". Žižek dobro uviđa da tu "jezgru" teško shvaća čak i obrazovani dio vojnika-ročnika, no on – kojemu je sve jasno – ne shvaća uzrok toga. On naime taj uzrok vidi samo u shematskom, čisto formalističkom pristupu temeljnom Marxovom nauku, a ne uviđa da su tadašnje njegove kolege, također vojnici-ročnici kojima je on bio ideološki "Führer", također – a možda i više od samoga Žižeka – bili svjesni zbiljskih implikacija takvoga nauka. To dakako ne znači da se ovdje *ad hoc* želi obezvrijediti Marxovo filozofijsko postignuće (u tom smislu doista smatram da je dozrelo vrijeme da se o njemu napiše jedna ozbiljna studija upravo na prostorima bivše Jugoslavije). Nego se želi prije svega obezvrijediti Žižekovo stajalište kako je taj nauk – u tumačenju kojim raspolaže samo Žižek i njemu slični – najbolje oružje u borbi protiv unutarnjeg (religija, peta kolona itd.) i izvanjskog neprijatelja (kapitalizam, staljinizam itd.). Upravo me zbog toga čudi što Enver Hoxa nije uvrstio Žižeka u svoju knjigu *Titoisti*. Da ga je poznavao i čitao ove retke, Hoxa bi ga zasigurno uvrstio među *eminentne* titoiste.

Zašto?

Zato što je kod Žižeka "političko obrazovanje" nadređeno marksističkom, što je dakako bio slučaj u svim socijalističkim zemljama. Stoga bi u toj svezi bilo zanimljivo istražiti, je li Žižek možda bio anonimnim piscem Kardeljevih ili možda djela samoga "druga Tita". No možda je tada ipak bio premlad…

5. Zaključno

"Neshematski, ka konačnom usmeren pristup posebno je odlučan kod NOR-a.[12] Nije dovoljno vojnika samo upoznati sa osnovnim tokom NOR-a. Ako hoćemo da i on emocionalno prihvati suštinu NOB-a,[13] nužno je pružiti *živu sadržinu sa kojom će se on moći identifikovati*: likovi velikih heroja, opis glavnih bitaka, *sa ljudske strane*. Ovde, naravno, postoji mnoštvo brošura, ali

[11] Žižek, "Kako učiniti…", 316-317.

[12] NOR = narodno-oslobodilački rat.

[13] NOB = narodno-oslobodilačka borba.

to ni izdaleka nije dovoljno – više bi se trebalo orijentisati na živu reč i ovu tematiku uključiti u sam nastavni proces.

Sledeće opšte iskustvo bilo bi da je, pre svega kod tema koje su na bilo koji način 'osetljive', posredan, diferenciraniji pristup mnogo efikasniji od direktnog. Uzmimo, na primer, religiju. Mi smo kod predavanja o religiji u okviru VU izbegli suviše direktnu konfrontaciju marksizam-religija i prebacili težište na sledeće tematske krugove: (1) marksizam nije direktno protiv religije, već pre svega protiv društvenih odnosa koji rađaju religiju; (2) razvoj religije odražava razvoj društva (primeri primitivnih religija, nastupi protestantizma, današnje mode misticizma); (3) mnoge pojave koje su prividno slične religiji, mnogo puta su čak intuitivni oblici materijalizma (na primer, određene vrste mistike), tako da ih religija s pravom ne prisvaja; (4) unutar same savremene katoličke crkve postoji raspon u njenoj političkoj angažovanosti od reakcionarnog do naprednog, čak revolucionarnog krila (na primer, neke crkve u Južnoj Americi), ali naša katolička crkva, na žalost, nije među najnaprednijima. Mislim da će tako diferencirani pristup nekoga ko još veruje mnogo više podstaći na razmišljanje, no direktni argumenti da 'boga nema'.

Dalje bih samo ukratko skrenuo pažnju na neke negativne uticaje koji su mnogo puta prisutni. Mislim da se, pre svega, taj uticaj očituje kroz mnogo puta više intuitivno polusvesno obavešteno uverenje o sekundarnosti i nebitnosti društvenog obrazovanja od desetara i razvodnika, te kroz neaktiviranost obrazovanih vojnika i članova SK. Obrazovanije vojnike treba aktivirati u IPO[14] radu, ne samo zbog direktne obrazovne koristi, o čemu je danas bilo mnogo puta reči, već i zato što i sama njihova neaktivnost kao takva stvara idejno-politički negativan učinak. U neobrazovanom vojniku se rađa i učvršćuje nepoverenje prema politici, ako zapaža, a on to vanredno oštro zapaža, da ostaju indiferentni oni koji su mu nadređeni, koji bi prema svom položaju trebali biti zainteresovani. Zato je prva, osnovna mera, mislim, da se odmah do kraja zaoštri individualna odgovornost članova SK.

Da zaključim. Dosadašnje iskustvo pokazuje da spadaju među najefektivnije načine razbijanja 'inercije' politički neaktiviranih vojnika:

- polaženje od vojniku poznatih, prividno apolitičkih područja, iz kojih se zajedničkom analizom tako reći 'destilira' njihova idejno-politička opredeljenost;
- davanje prvenstva živim konkretnim analizama nad shematskim pogledima, makar po cenu toga da ponešto od propisanog materijala ne pređemo;
- obraćanje pažnje na to da se vojnici sa sadržinom mogu i emocionalno identifikovati;
- i, naravno, raznolikost i koordiniranost pristupa, gde treba što više koristiti nekonvencionalne mere."

[14] IPO = ideološko-političko obrazovanje

Radnici i seljaci ne mogu a da ne budu komunistički opredjeljeni – to je njihova biološko-instinktivna zadanost."[15] Ovdje Žižek najprije iznosi vrlo oprezan stav prema religiji, što ga s jedne strane kvalificira kao vrsnoga poznavatelja Marxova shvaćanja religije a s druge kao čovjeka koji čvrsto vjeruje u mogućnost prevladavanja religijske svijesti. U oba ta pogleda Žižek može biti potpuno u pravu, no – kao i uvijek – kod njega je problematična *nakana*. Izbjegavajući izravnu konfrontaciju na relaciji "marksizam-religija", Žižek kroz povijesne primjere, posebice tada vrlo aktualne "teologije oslobođenja", želi pokazati pozitivne učinke Marxova nauka na samorazumijevanje vjerničke egzistencije. Njemu je religija u katoličkom obliku izvrstan primjer za povlačenje paralele između komunistički i religijski obezličene egzistencije – i tu on u potpunosti kapitalizira svoju *neizričitu* tezu: vjernici i "instinktivni" komunisti razlikuju se samo po vjeri, prvi u *onosvjetovnoga* Spasitelja, drugi u *ovosvjetovnoga* "Führera". I upravo taj *factum brutum* treba kapitalizirati za dobrobit revolucije. "Iza leđa svijesti", kako bi rekao Hegel, ukloniti onosvjetovnoga Boga i zamijeniti ga ovosvjetnim "Führerom" s kojim će se kao sljedbeništvo svi "identifikovati". Argument da "Boga nema" treba zamijeniti socijalno-ontologijskim argumentom "neznanih junaka" oličenih u liku Vođe. Stoga je samo *prividno* smiješno kada Žižek zahtijeva "individualnu odgovornost" članova SK. Kao pravovjerne vođe oni su zaduženi za ukidanje svake individualnosti. To znaju samo oni, ne i individualnost koja nije ništa drugo nego puki "predmet" njihova manipuliranja. "Nekonvencionalne mere" trebaju se po Žižeku koristiti u najvećoj mogućoj "meri" upravo kako bi se svakoj zbiljskoj, nekonvencionalnoj individualnost *dala "mera"*. Pritom Žižekov "postupak" u konačnici smjera na ono što je Otto Pöggeler u Heideggerovu slučaju nazvao: "Den Führer führen". Taj je postupak i u Heideggerovu i u Žižekovu slučaju potpuno *legitiman* zato što su i Hitler i Tito bili "instinktivni" i "neosvešteni" – takvi kojima je upravo trebao "Führer" poput Slavoja Žižeka.

[15] Žižek, "Kako učiniti…", 317-318.

FRANJEVCI U SREBRENICI

Andrija Zirdum

Franjevci srebreničkog samostana bili su, kao ni u jednom drugom dijelu BiH, sudbonosno navezani na goroviti kraj srednjeg Podrinja, na granici između Bosne i Srbije. Tamo, uz dvije kršćanske konfesije, u 15. stoljeću dolazi islam koji ih postupno potiskuje.

Po ovom, svojedobno uglednom i vodećem samostanu, Vikarija je, odnosno Provincija, dobila svoj naslov *Bosna srebrenička (srebrena)*. Međutim, zbog prodora Osmanlija u srednjem Podrinju zamire privreda, napuštaju je dubrovački i drugi poduzetnici, obrtnici i trgovci a time i samostan osiromašuje. I pored toga on je, kroz 16. (Gonsaga) i 17. (Varadinac) stoljeće sve do svoga nestanka, u Provinciji sačuvao prednost u časti. To su razlozi zašto i tristo godina nakon nestanka (1688), njegova prošlost i sudbina zanimaju bosanske franjevce.

1. Kad se sredinom 14. stoljeća bosanska država politički stabilizirala i gospodarski ojačala, poraslo je zanimanje za rudnike u Srebrenici i okolici koje su još Rimljani iskorištavali. Prometnicom što je prolazila dolinom rijeke Drine i povezivala jadransku obalu s Podunavljem, dolazili su dubrovački trgovci, obrtnici i gospodarstvenici, tamo poslovali a neki su se od njih i nastanili pa je u predgrađu tvrđave Srebrenik nastalo dubrovačko naselje (kolonija). U svezi s tim Srebrenica se u srednjovjekovnim povijesnim izvorima prvi put spominje 1352. godine. U vrijeme kralja Trvtka I. proizvodnja dostiže zapažen uspon pa se cijeli kraj zahvaljujući sretnim okolnostima mirno razvijao. U Srebrenici je postojala kovnica novca a grad je imao svoje sudstvo i pečat. Uz dubrovačko naselje koje je raslo, u radu i proizvodnji sudjelovali su i domaći ljudi. Tako je krajem 14. stoljeća Srebrenica postala najvažnije rudarsko središte i najznačajnije gradsko naselje bosanske države.

Bogatstvo kraja zainteresiralo je i susjedne vladare pa su se i oni pokušavali dokopati toga blaga. Nakon što je carinik ugarsko-hrvatskog kralja Sigismunda

počeo ometati dubrovačke trgovce i domaće stanovništvo, proizvođače srebra, došlo je (1411) do pobune u kojoj su njegovi vojnici porušili gradsko naselje. U vezi s tim u Srebrenici je osobno boravio i ugarsko-hrvatski kralj Sigismund i tada je čini se srpskom despotu Stefanu Lazareviću povjerio grad. Zbog toga su u Srebrenici nastavljeni neredi koje je despot ugušio u krvi a neke dubrovačke trgovce dao osakatiti. Zato je Republika naredila da se s despotovinom prekine svaka trgovina a dio trgovaca napustio je grad. Nakon Lazarevićeve smrti (1427) naslijedio ga je despot Đurađ Branković, ali se stanje nije osobito poboljšalo. Došlo je do preotimanja Srebrenice i od strane bosanskih vladara dok se ubrzo tu nisu upleli Osmanlije.

Ta politička događanja nisu puno ometala privrednu djelatnost pa se broj dubrovačkih obrtnika i trgovaca stalno povećavao. Od 1431-1435. u Srebrenici ih je bilo oko 260, a 1434. oko pet stotina. Da su u gradu bili razvijani brojni obrti, svjedoče dokumenti da je od 1413.-1459. tu poslovalo 66 dubrovačkih zlatara, nakon njih najviše je bilo krojača (44), suknara (21), mesara (21) i drugih. Godine 1439. Osmanlije su zauzeli grad, a pet godina kasnije preoteo ga je bosanski kralj Stjepan Tomaš da bi ga Osmanlije konačno zauzeli 1462. godine. Od tada Srebrenica postupno gubi značaj rudarskog, obrtničkog i trgovačkog grada i postaje rudarsko naselje bez ozbiljnijeg gospodarskog značenja.

Još od početka s dubrovačkim trgovcima dolazili su i franjevci kao njihovi dušobrižnici. U Srebrenici su sagradili svoju kuću/samostan pa je već u prvom popisu bosanskih samostana Bartola iz Pise (1385-90) i on naveden. Da su se srebrenički građani brinuli za crkvu i franjevce, navodimo nekoliko primjera. Godine 1387. Dubrovčanin Simon Đorđić ostavio je maloj braći u Srebrenici 25 perpera, tj. 300 srebrenih groša, što je velik iznos. Godine 1403. Tomko Brzičić iz Srebrenice ostavio je crkvi Sv. Marije jednu litru (kubični decimetar) srebra za izradu svećeničkog odijela a drugi litru maloj braći. Ratko Brajanović Pervčić iz Srebrenice (1426) ostavio je franjevcima litru i 6 unči srebra. Dabiživ Latinca iz Srebrenice oporukom je ostavio (1430) crkvi Sv. Marije da se svakog tjedna dadne kablić najbolje rude što se kopa iz njegovih jama. Petko Pribojević, zlatar iz Srebrenice, ostavio je (1436) crkvi Sv. Marije 18 dukata za časoslov i desetinu od svega što se dobiva u njegovim rudnicima. Simko Tasovčić iz Srebrenice ostavio je (1440) devet dukata maloj braći u Srebrenici. Radič Brajković iz Crnče, ostavio je pet dukata crkvi male braće u Srebrenici, a Paoko Stipašina Brajkovića iz Srebrenice ostavio je gvardijanu Franji 60 dukata a crkvi Sv. Marije deseti dio prihoda iz svojih jama.

Od crkvenih objekata u Srebrenici, uz samostansku crkvu Sv. Marije, bila je još i crkva Sv. Nikole koja je u vrijeme sjedinjenih biskupija Srebrenič-ko-visočke bila konkatedrala u kojoj su djelovala dvojica biskupa franjevaca Stjepan Radošević (1434-39) i Toma Matić (1440). U bližoj okolici bile su još crkve u: Sasama, Čaglju i Jasenovi.

Samostanska crkva Sv. Marije nalazila se u središtu grada. Bila je to građenvina četvrtasta oblika s pravokutnim svetištem, veličine 17x8 m a samostanska

zgrada na ključ veličine 17x14 m. Danas nas na njih upućuje samo lokalitet u Srebrenici koji se naziva Ecclesia-ekklissi. Crkva Sv. Nikole, građena 1394. godine, sačuvana je danas vjerojatno u zidovima tzv. Bijele džamije. I pored brojnih adaptacija i suvremene dogradnje, svod džamije odaje primorsko graditeljstvo a u bočnim se zidovima naziru tragovi zazidanih zasvođenih prozora.

Najpoznatiji srebrenički franjevac bio je humanist, filozof i teolog Juraj Dragišić, (Srebrenica oko 1445 – Barletta, Italija 1520). On je u Srebrenici stupio u franjevački red. Čim su Osmanlije zauzeli grad, otišao je u Jajce i Zadar a potom u Ferraru gdje je (1464-1469) nastavio studij. Poslije je predavao filozofiju i teologiju u Italiji i Dubrovniku. Želio se vratiti u rodni grad ali u ono vrijeme za to nije imao mogućnosti. Kao nadbiskup Nazareta u Beretti sudjelovao je na V. lateranskom saboru 1514. godine. Napisao je sedam filozofsko-teoloških djela na latinskom jeziku.

Prigodom zauzimanja Srebrenice 1462. godine sultan Mehmed II. osobno je pohodio franjevce kao predstavnike grada u želji da se nastavi proizvodnja srebra. Dao im je (srebreničku) ahdnamu koju je i njegov sin Bajazit 1499. potvrdio. Istodobno im je poklonio "srebreni lakat", vjerojatno neki dalmatinski relikvijar, koji franjevci nisu smatrali blagoslovljenim pa su ga držali u blagovaonici gdje su znatiželjni muslimani dolazili vidjeti ga. To im je ponekad stvaralo neugodnosti i teškoće.

2. Dolaskom Osmanlija, Srebrenicu postupno napuštaju Dubrovčani, smanjuju se obrtnički i drugi poslovi, opada broj katolika. Da bi se, nakon zapažene srednjovjekovne djelatnosti, tijekom 16. i 17. stoljeća dobila slika franjevačkog života i djelovanja u Srebrenici do njegova nestanka, iz sačuvanih izvora navodimo važnije podatke.

Premda je Franjo Gonsaga (1587) srebrenički samostan po prednosti stavio na prvo mjesto, napominje kako je on već u to doba, zbog islamske nesnošljivosti, najbjedniji i u njemu živi samo trojica franjevca. Biskup Franjo Baličević (1600) zatekao je u Srebrenici 200 katoličkih kuća i oko 400 katolika od kojih je on krizmao 150. U samostanu su boravili četiri svećenika, jedan klerik i jedan laik. Po popisu samostana i župa iz 1623., Srebrenici s područnim župama Beogradom i Smederovom, pripadalo je devet franjevaca. Biskup Jeronim Lučić (1637) tvrdi kako je srebrenički samostan najsiromašniji zbog siromaštva okolnih katolika. U njemu je živjelo šest franjevaca a on je krizmao 134 osobe. Nešto šire (1640) samostan je opisao vizitator Pavao Rovinjanin. Naveo je kako je smješten u središtu naselja, kako ima 12 "dosta kukavnih i neopskrbljenih" sobica, u kojima nema ni postelja nego franjevci spavaju na slami. Biskup Maravić je (1650) pobilježio župe, kuće i broj katolika po samostanskim područjima. Dok je npr. sutješki samostan služio devet župa sa 2.228 katoličkih kuća i 18.940 katolika, dotle je srebreničkom pripadalo samo naselje s 53 kuće i 379 katolika. Posljednji opširniji izvorni opis napravio je (1674) biskup Nikola

Ogramić. Samostanska crkva imala je pet oltara a u samostanu su boravila trojica svećenika, četiri novaka, dva brata laika te nekoliko đaka. Oko crkve se nalazilo samo 25 katoličkih kuća u kojima je živjelo 125 katolika od kojih je on krizmao 84. U naselju je bilo i nešto pravoslavaca ali manje nego katolika. Oni nisu imali svoje crkve. Muslimanskih kuća bilo je 120 sa četiri džamije.

Navest ćemo i nekoliko srebreničkih gvardijana: Tomo Olovljanin (1623), Stjepan Milić iz Sutjeske (1664), Petar Piljužić iz Sutjeske (1669), Andrija Sasanić (1672), Mihovil iz Temišvara (1675), Jeronim iz Majdana (1678) i posljednji Luka Kreševljak (1686).

Franjevački su ljetopisci, oslanjajući se na svjedoke i druge dokumente, istraživali što se događalo tijekom Bečkoga rata s pojedinim samostanima. O nestanku samostana u Srebrenici nešto više konkretnih podataka sačuvano je u šibenskom i sutješkom ljetopisu. Prema njima, ni godina odlaska nije pouzdana. Čini se da je to bilo 1688-89. kad se dolinom Drine povlačila kršćanska vojska. Njihove su priče dosta slične, a ovdje se s više pouzdanja možemo osloniti na šibenski koji bilježi kako su već 1686. muslimani zaposjeli samostan plašeći se da kamenu građevinu, kao utvrde, ne zaposjedne kršćanska vojska. U samostanu su, da ga čuvaju, u tajnosti ostali gvardijan Luka Kreševljak i dvojica franjevaca. Kad se u Srebrenici pojavila kršćanska vojska, muslimani su pobjegli, a s njima je pošao i spomenuti gvardijan kome su oni "na vjeru" garantirali život. Ipak, ubrzo su ga ubili nadajući se da će kod njega naći novaca. Ostala dvojica nastavili su se kriti. Kako se ratna sreća mijenjala, Osmanlije su rasprostrli slamu oko samostana i zapalili je.

Tako su izgorjeli crkva i samostan. Spomenuti franjevci bijegom su se spasili. Jedan je potajno otišao u Dalmaciju a drugi s katoličkom vojskom u Mohač, gdje se nastanio i tu je poslije podignut mohački samostan. Mohač nije slučajno odabran, jer su srebrenički franjevci svojedobno u Bačkoj djelovali kao misionari.

Izvori i literatura

J. Kujundžić [Đ. Basler], Srednjovjekovne crkve u Srebrenici, *Dobri pastir* 1968., 236-242; Juraj Božitković, *Kritički ispit popisa bosanskih vikara i provincijala (1339.-1735.)*, Beograd, 1935; Krunoslav Draganović, Biskup fra Jeronim Lučić, njegovo doba i njegovo izvješće Svetoj Stolici o prilikama u Bosni i Slavoniji (1638), *CCP*, 10 (1982)., 73-99; Franciscus Gonsaga, *De origine S. R. Franciscanae*, Rome 1587; Ljerka Schiffler, Juraj Dragišić, u: *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb, 1993, 556-558; Izvješće biskupa Marijana Maravića, u: *Glasnik biskupija Bosanske i Sriemske*, 1887; Julijan Jelenić, Spomenici kulturnoga rada bosanskih franjevaca, u: *Starine*, 36 (1918), 81-162; Desanka Kovačević Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo, 1978; Andrija Zirdum, Provincija Bosna Srebrena u vrijeme Matije Divkovića (1563-1631), *Zbornik radova o Matiji Divkoviću*, Sarajevo, 1982., 285-297; *Priče francuskih putnika sa puta po otomanskoj Bosni*, pripremio M. Karaulac, Novi Sad, 1998, 82; Andrija Zirdum, *Povijest kršćanstva u Bosni i Hercegovini*, Plehan, 2007.

ŠTO JE NAMA AHDNAMA?
Osvrt na različita aktualna tumačenja Ahdname

Luka Markešić

550. obljetnica Ahdname (1463-2013), koju je sultan Mehmed II. El-Fatih darovao fra Anđelu Zvizdoviću, kustosu bosanskih franjevaca, prilikom osvajanja Bosanskog kraljevstva, na Milodražu, 28. svibnja 1463. godine, pokazala je različita i suprotna tumačenja Ahdname, od omalovažavanja i nijekanja njezina značenja do primjerenog prihvaćanja i pozitivnog vrednovanja kako u prošlosti tako i u sadašnjosti za budućnost. Ovdje želim prvo pokazati takva tumačenja, a potom dati svoj kratki osvrt.

Različita tumačenja Ahdname

Na Akademiji u Fojnici, 17. svibnja 2013, književnik Ivan Lovrenović i historičar Srećko Džaja iznijeli su, prema izvještaju novinarke Branke Jukić, svoje tumačenje Ahdname ovako:

Srećko M. Džaja: "U modernim političkim razračunavanjima koja teku pod drukčijim duhovnim i političkim odrednicima od odrednica Osmanskog carstva, pogrešno je ahdnamu idealizirati kao dokument o ljudskim pravima. Ahdnama nije bila niti je mogla biti dokument ljudskih prava u suvremenom značenju, ali isto tako niti list papira bez ikakva stvarnoga značenja. Ahdnama je legitimirala prisutnost i djelovanje bosanskih franjevaca, dakle u okvirima vrlo skučene islamske tolerancije prema kršćanima, i time omogućila – usprkos raznolikim političkim i financijskim pritiscima, ratnim nevoljama i velikim brojčanim gubitcima – povijesno preživljavanje katoličanstva u Bosni i Hercegovini te drugim zemljama koje su bile dospjele pod osmansku vlast."

Ivan Lovrenović: *"Prava je pseudohistorijska lakrdija, ali i nacionalistička zloupotreba* kada se o ahdnami govori kao o 'dokumentu dijaloga, slušanja,

međusobnog poštivanja', kao o 'dokumentu temeljnih vrijednosti Bosne i Hercegovine'. Ahdnama je samo ono što historijski i socijalno-politički jest, ništa manje i ništa više: istovremeno i garancija dozirane zaštite, ali i rječito historijsko svjedočanstvo nejednakosti."

Uprava Franjevačke provincije Bosne Srebrene u svojoj Izjavi od 28. svibnja 2013. zauzima ovakav stav: "Mi, bosanski franjevci ne možemo u ovom povodu slaviti nikakvu obljetnicu, jer za nas ovo nije obljetnica za slavlje. Naime, prije 550 godina nekada slavno Bosansko kraljevstvo je uništeno, posljednji bosanski kralj Stjepan Tomašević je vjerolomno pogubljen (5. lipnja 1463.), bosanska kraljica Katarina Kotromanić-Kosača je doduše uspjela pobjeći iz Bosne, ali se nikad više nije mogla vratiti u svoje kraljevstvo. Ovo je, dakle, godišnjica naše nacionalne i državne tragedije.

Malo svjetlo u velikoj tami jest bila Ahdnama, ali je ona vrlo često bila samo mrtvo slovo na papiru. Često je gažena i nije poštivana od mjesnih moćnika, iako je bila i ostala neka pravna podloga za franjevačko inzistiranje na osnovnim ljudskim pravima u Otomanskom carstvu."

Fra Petar Jeleč, profesor crkvene povijesti: "Fra Anđeo Zvizdović svojom mudrošću uspijeva isposlovati Ahdnamu koja je kasnije, usprkos svim kršenjima pojedinih muslimanskih vlastodržaca, ipak ostala dokument na koji su se franjevci uvijek iznova pozivali i branili svoja i prava svojih vjernika pred nepravdama kroz koje su prolazili tijekom otomanske vladavine i zahvaljujući kojemu su uspjeli opstati u ovoj zemlji. Primjera radi, u gotovo isto vrijeme kada pada bosansko kraljevstvo, u Španjolskoj katolički kraljevi Ferdinand II. i Izabela u potpunosti protjeruju cjelokupno muslimansko i židovsko stanovništvo s teritorija Španjolske, a zanimljivo je da upravo jedan broj tih protjeranih španjolskih Židova (sefarda) dolazi poslije u našu zemlju i nastanjuje se u njoj.

Ahdnama je vrlo važan dokument u našoj bosanskoj povijesti. Neki velikohrvatski nacionalisti i crkvenjaci tu njezinu važnost žele umanjiti, dok je s druge strane pojedini bošnjački povjesničari krivo tumače kao neku povelju velikih ljudskih prava i sloboda. Bilo je to vrijeme kada ljudska i vjerska prava nitko nije poštivao: niti su katolici tamo gdje su bili na vlasti poštivali ljudska i vjerska prava muslimana, pravoslavaca, židova, protestanata i drugih, niti je igdje bio obrnut slučaj. Obično su osvajači, bilo koje vjere, sa svog teritorija u potpunosti istjerivali stanovnike koji su bili druge vjeroispovijesti. Važnost Ahdname je posebno velika kada se ima u vidu da ni u jednoj kršćanskoj državi toga vremena muslimani nisu mogli živjeti u svojim domovima, nego su bili u potpunosti protjerani s tog teritorija." (*Prometej.ba*, 30. 5. 2012).

Fra Drago Bojić, urednik Svjetla riječi, piše ovako o Ahdnami: "Činjenica da se ovog dokumenta u praksi nije držalo kao i činjenica da se njime danas manipulira, što je uostalom slučaj i s mnogim drugim i povijesnim i sadašnjim dokumentima, ne poništava njegovu temeljnu povijesnu, zakonsko-pravnu i društveno-političku vrijednost.

Osvrt fra Nikice Vujice su s neskrivenom zluradošću i likovanjem dočekali herceg-bosanski mediji, među njima i bh. izdanje *Večernjeg lista*, čija novinarka Ana Popović, poznata i po tome što je pod svojim imenom potpisala autorski tekst objavljen u *Svjetlu riječi*, karikira i značenje ovog dokumenta, manifestacije i sudionika…

Ahdnama, današnji Fojnički prijepis kao 'kvazioriginal', kako tvrde stručnjaci, važan je povijesni dokument, neovisno o tome što su ga lokalni vlastodršci često kršili, i što se s njim danas pokušava manipulirati, a pogotovo neovisno o tome što ga suvremeni historiografi tuđmanovsko-bobanovske provenijencije kao i klerikalni omalovažatelji franjevačke prisutnosti u Bosni (primjerice vlč. Franjo Topić, biskup Tomo Vukšić i dr.) poništavaju svodeći ga na 'papučarski' čin fratarske 'servilnosti'. Sjećanje na susret fratra i sultana treba čuvati i obilježavati. To pripada povijesti katolika, Katoličke crkve i bosanskih franjevaca, te povijesti Bosne i Hercegovine kao multireligijske zemlje." (*Svjetlo riječi*, br. 351, lipanj 2012).

Snježana Mulić-Softić: "Ahdnama ili vjerodajnica kojom je sultan Fatih, zaklinjući se 'teškom zakletvom Stvoriteljem i gospodarom zemlje i nebesa, sa sedam musafa, sa velikim Božijim Poslanikom i sa 124.000 pejgambera i sabljom koju paše', zagarantirao svećenicima slobodu i zaštitu njihovih života, bogomolja i imetka, dokument je koji se sa posebnom pažnjom čuva u muzeju Fojničkog samostana. Iako je originalna Ahdnama izgorjela 1664. zajedno sa samostanom, prof. Srećko Džaja i književnik Ivan Lovrenović, koji su bili gosti akademije, kažu da je sadržaj Ahdname koja je kasnije urađena, najvjerovatnije istinit." (*Al Jazeera*, 18. 5. 2013).

Mr. Rizvan Halilović, predsjednik udruženja Bosansko-turskog prijateljstva "Bosfor" i predsjednik organizacijskog odbora obilježavanja 550. obljetnice Ahdname:: "O Ahdnami kao dokumentu o ljudskima pravima već u to vrijeme, čak u situaciji pada Bosanskog kraljevstva, nemamo namjere veličati Ahdnamu niti veličati sultana, nego reći ono što je bilo činjenično stanje: Namjera nam je da upoznamo bosansko-hercegovačku i svjetsku stvarnost sa epohalnim i univerzalnim porukama i odredbama Ahdname kao dokumenta koji je očuvao multikulturalnost i utemeljio ljudska prava i slobode u BiH." (*Oslobođenje*, 24. maja 2013). Taj stav je bio jasno izražen također na Akademiji u Narodnom pozorištu, 25. 6. 2013, kao što su u svojim prikazima istaknuli i pokazali član predsjedništva BiH Bakir Izetbegović i Mirko Pejanović. (Oslobođenje, 26. maja 2013).

Osvrt na različita tumačenja Ahdname

Na tumačenja Ahdname, u prošlosti i sadašnjosti, osvrnuo sam se nekoliko puta: na najprije na skupu u Sarajevu *Teološke implikacije Ahdname* (usp. Kako živjeti zajedno, *Svjetlo riječi*, Sarajevo – Zagreb 2009), a potom u novije

vrijeme: *Ahdnama – značenje za mene* (Akademija u Narodnom pozorištu, Sarajevo, 25. 5. 2013, portal hnv.ba) i *Ahdnama je dio mene* (*Novo vrijeme,* 31. 5. 2013). U njima sam želio ukazati na tumačenje Ahdname u smislu *hermeneutike* kao znanosti koja historijske događaje i dokumente prošlosti tumači istinito i cjelovito, uvažavajući sve ono što se u njima nalazi kao konstitutivni elementi tih događaja i dokumenata. Pritom sam imao u vidu prije svega pogrešno tumačenje Ahdname kao dokumenta o značajnom historijskom događaju davanja-primanja Ahdname u susretu sultana Mehmeda II. El-Fatiha i fra Anđela Zvizdovića, kustosa bosanskih franjevaca.

Pogrešno tumačenje Ahdname dolazi od zloupotrebe pravila znanstvene hermeneutike, kada interpretatori polaze od svojih subjektivnih interesa i svjetonazora, a ne od samog historijskog događaja i autentičnog dokumenta o njemu. Oni ne poštuju ni hermeneutiku kontinuiteta u tumačenju tih događaja i dokumenata, nego se žele dokazati, protivno svim dosadašnjim tumačenjima, kao kreatori novih iznašašća i istina. Takva tumačenja su redovno lažna u ljudskoj spoznaji istine o prošlim historijskim događajima.

U tom smislu, neki tumače Ahdnamu čisto *pozitivistički i historistički* kao prošli svjetovni historijski događaj i dokument bez uvažavanja *vjerskog teološkog elementa* kao bitnog sastavnog dijela u tom događaju i dokumentu. Glavni cilj takve interpretacije Ahdname nije, međutim, pokazati njezino prvotno značenje, niti njezino istinito prečitavanje i aktualizaciju za naše današnje vrijeme, nego ukazati na opasnost zloupotrebe u bošnjačkom nacionalizmu za novu osmanizaciju i dominaciju bošnjačkog naroda u BiH. Radi toga se niječe svaka mogućnost tumačenja Ahdname kao dokumenta koji je imao elemente dijaloga za suživot u Osmanskom imperiju, počevši od te povelje do Islamske deklaracije Alije Izetbegovića. Na taj način se zapravo potiče dalji sukob kultura – prema Huntingtonu – umjesto izgradnje pomirenja i mira u svijetu – prema Schumanu i graditeljima nove Evrope.

Takvu pogrešnost tumačenja Ahdname nalazimo uglavnom kod Ivana Lovrenovića i Srećka Džaje. Kod prvoga u njegovom sekularističkom shvaćanju stvarnosti svijeta, kao što sam izričito kaže: "Ahdnama je samo ono što historijski i socijalno-politički jest, ništa manje i ništa više!" Sve drugo je za njega: "Prava pseudohistorijska lakrdija, ali i nacionalistička zloupotreba, kada se o ahdnami govori kao o "dokumentu dijaloga, slušanja, međusobnog poštivanja", kao o "dokumentu temeljnih vrijednosti Bosne i Hercegovine." Za takvo njegovo tumačenje Ahdname može se kazati upravo ono što on pripisuje drugima – to je tek prava *pseudohistorijska lakrdija i izručivanje nacionalističkim zloupotrebama!*

Kod drugoga je pogrešnost u njegovom divergentnom shvaćanju historijske znanosti, prema kojoj: "Ahdnama nije bila niti je mogla biti dokument ljudskih prava u suvremenom značenju, ali isto tako niti list papira bez ikakva stvarnoga značenja. Ahdnama je legitimirala prisutnost i djelovanje bosan-

skih franjevaca, dakle u okvirima vrlo skučene islamske tolerancije prema kršćanima."

I kod jednog i drugog nalazi se pak omalovažavanje i nijekanje važnosti vjerskog momenta i ljudskih osoba kao vlastitih faktora u povijesnim zbivanjima po čemu je povijest svijeta je istodobno - *božanska i ljudska povijest.* U smislu sekularističke znanosti tumačenje je svega postojećeg – kao da Boga nema. Ljudi pak ovdje: osobe fra Anđela Zvizdovića i Mehmeda II. El-Fatiha gube kod njih svoje značenje i postaju samo slučajne igračke u kontekstu čisto svjetovnog zbivanja bez smisla i bez religiozno-teološkog shvaćanja povijesti.

Zašto su sadašnji fratri u Fojnici pozvali upravo njih da protumače značenje Ahdname, teško je objasniti, jer takvo tumačenje ne prihvaćaju sigurno fratar i sultan, koji su je takvu obostrano prihvatili i obznanili, a bosanski franjevci trajno čuvali kao dragocjenu vrijednost cijelo vrijeme Osmanskog imperija u BiH upravo u fojničkom samostanu. To se može jasno vidjet već iz njihove biografije i karaktera ličnosti.

Fra Anđeo Zvizdović, 1420 – 1498: čovjek čvrstog duhovnog karaktera, s dubokim odgojem u kršćanskoj vjeri, franjevačkoj duhovnosti i širokog obrazovanja.

Mehmed II. El-Fatih, 1432 – 1481: čovjek čvrstog vojničkog karaktera, dobro odgojen u islamskoj vjeri i svestrano obrazovan u povijesti, zemljopisu, inženjerstvu, pjesništvu, književnosti.

Posve pogrešno je svako kršenje Ahdname pripisivati već samom sultanu, kao da je on sam kriv za to, kako to zlurado čine osporavatelji, posebno u *Katoličkom tjedniku* (Sarajevo, 26. svibnja 2013, 8-9)*,* služeći se također istraživanjima fra Andrije Zirduma o stradanjima katolika i rušenjima crkava i samostana, što se događalo većinom nakon života Mehmeda II., a ne u njegovo vrijeme vladanja. Štoviše, u svojim osporavanjima Ahdname krivica za kršenje te povelje pripisuje se često kolektivno cijelom turskom narodu, pa čak i bošnjačkom narodu i religiji islama, sve do današnjih generacija!

Mnogo bolje politički, filozofski i teološki zrelije shvaćanje i tumačenje Ahdname nalazi se također kod ovdje navedenih interpretatora susreta sultana i fratra na Milodražu prije 550. godina – fra Petra Jeleča, fra Drage Bojića, Snježane Mulić-Softić i Rizvana Halilovića.

Na iznenađenje ili na žalost, takvom tumačenju Ahdname pridružuje se i Uprava Franjevačke provincije Bosne Srebrene svojom izjavom, u kojoj se jednako shvaća i objašnjava propast Bosanskog kraljevstva kao "naša nacionalna i državna tragedija", bez opravdanog teološkog ili barem filozofskog i političkog tumačenja. Tu nema evanđeoskog franjevačkog odnosa prema drugima, nego je samo sužena nacionalna i religijska interpretacija Ahdname. Zar se to dogodilo bez Boga i njegove providnosti u upravljanju svijetom? Zar se

i ovdje ne bi moglo prihvatiti biblijsko shvaćanje – Propast iz tebe, Izraele / Perditio ex te Israel! Takvo shvaćanje nalazi se doista u teologiji bosanskih franjevaca – Divkovića, Margitića, Lastrića, Kneževića, Jukića i Jelenića, sve do novijeg vremena kod Gavrana – koji uvijek s nadom u vjeri čekaju i rade na oslobođenju i obnovi Bosanskog kraljevstva u smislu svoje vlastite teologije oslobođenja. U tom smislu se kao meritorni interpretatori Ahdname mogu i trebaju prihvatiti, nasuprot njezinim suvremenim osporavateljima, izvana i iznutra provincije Bosne Srebrene, dr. fra Julijan Jelenić i dr. fra Ignacije Gavran, franjevci sa svojim potvrđenim djelima iz historijske znanosti i priznatim karakterom franjevačke duhovnosti.

Prema tome, Ahdnama ima svoje teološke implikacije s teorijsko-praktičnom dimenzijom socijalnog nauka Crkve, bez čega se ona ne može danas ni razumjeti ni tumačiti: Fra Anđeo Zvizdović je prije svega kao franjevac, vjernik i teolog, primio tu povelju, koju mu je sultan Muhamed El-Fatih darovao pod zakletvom Bogu Stvoritelju, u kojega kršćani i muslimani jednako vjeruju. Na temelju toga je bilo moguće s povjerenjem primiti riječi: "Neka nitko ne smeta i ne uznemiruje spomenute ni njihove crkve. Neka mirno stanuju u mom carstvu. A oni koji su izbjegli neka budu slobodni i mirni…" Na taj način on je htio i mogao ostati na svojoj zemlji i sa svojim narodom, znajući da se države i carstva mijenjaju ili ponovno nastaju. I sada netko u svojoj uobraženosti može kazati da to nije imalo nikakvo egzistencijalno značenje za franjevce i njihov narod u toj povijesnoj situaciji, da je, štoviše, "pseudohistorijska lakrdija". Dokazujući to kršenjem te Ahdname kroz povijest i isticanjem razlike s evropskim poveljama za ljudska prava. Kao da su druge slične povelje o ljudskim pravima, poput Povelje o pravima čovjeka i građanina iz Francuske revolucije, UN-ove opće deklaracije o ljudskim pravima, ili Evropske konvencije o ljudskim pravima bolje zaštitile ljude i narod u njihovim stradanjima u francuskoj revoluciji, u dva svjetska rada, ili za nedavnog rata nas u BiH!? Međutim, sve te povelje po starodrevnom ljudskom načelu vrijede bez obzira na njihovu zloupotrebu (Abusus non tolit usum).

Teologija u kojoj je Ahdnama prihvaćena od fra Anđela i tumačena cijelo vrijeme u Osmanskom imperiju u Bosni i Hercegovini je bila teologija križa i uskrsnuća Isusa Krista. Obje te komponente su međusobno nerastavljivo povezane u franjevačkoj duhovnosti rana i ljubavi svetog Franje Asiškoga prema uskrslom Isusu Kristu. Glavna pogrešnost naših novih interpretatora Ahdname je njihova sekularistička vizija u kojoj nema faktora vjere u Boga i u raspetoga i uskrsloga Isusa Krista. Za njih nema značenja religiozni svetački lik fra Anđela Zvizdovića i njegova franjevačka duhovnost, u kojoj se Ahdnama prihvaća kao bitni dio života po evanđelju Isusa Krista i evangelizaciji svijeta u duhu svetog Franje Asiškoga. To znači prihvaćanje puta križa u svojem povijesnom hodu preko Golgote do slave uskrsnuća u duhu Isusa Krista. Zato se franjevačka zajednica i zove punim imenom *Franjevačka provincija Svetoga križa Bosna Srebrena.* Franjevci, pak, kao svjedoci krš-

ćanske vjere na svom križnom putu i kao mučenici za tu vjeru mogu se uzimati samo kao uzori mirotvoraca i pravednika koji u duhu Isusova *Govora na gori* zaslužuju tim kraljevstvo Božje, a nikako poticanjem činjenja zla kao vraćanja nepravde i zla drugima (Mt 5, 1-12). Jer, kao što apostol Petar piše stradalnicima i mučenicima u Rimskom carstvu: "Ne vraćajte zlo za zlo, ni uvredu za uvredu, već naprotiv blagoslivljajte, jer ste na to pozvani da baštinite blagoslov!...Bolje je, naime, ako bi htjela volja Božja, da trpite čineći dobro nego čineći zlo" (1 Pt 3, 9.14). Tko ne razumije što križ znači u toj teologiji povijesti bosanskih franjevaca ne može shvatiti ni samoga fra Anđela Zvizdovića ni tumačiti Ahdnamu, koja je nerazdvojni dio njihove krvave povijesti križa, nade u uskrsnuće i obnove Bosanskoga kraljevstva. Fra Anđeo Zvizdović upravo tako shvaća svoje franjevaštvo, ne bježeći, nego slobodno, odgovorno i hrabro izlazi pred sultana Mehmeda II. El-Fatiha i sa zahvalnošću prima Ahdnamu – ne kao kolaboracionist i papučar osvajača, kako ga neki neljudski i nekršćanski proglašavaju i danas, nego kao pravi franjevac koji u franjevačkom duhu traži i prihvaća mogućnosti življenja i propovijedanja evanđelja u novoj političkoj situaciji Osmanskog imperija. Na taj način je njegov postupak postao najvažnija paradigma i modus vivendi za bosansko franjevaštvo i model za sve franjevce svijeta – kao *svetački lik*. U njemu su zato bosanski franjevci uvijek gledali uzor vlastitog života i djelovanja u duhu evanđelja, franjevačkog duha, metode nenasilja i dijaloga u izgradnji slobode, mira i zajedništva u različitosti nacija, kultura i vjera ljudi i naroda u pluralističkom svijetu prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Zato je posve pogrešno tumačenje fra Anđelovog postupka i Ahdname u sekularnom smislu propasti Bosanskog kraljevstva, kao što to čine gore navedeni autori. Tko to ne shvaća, ne može shvatiti ni *fra Anđela Zvizdovića*, ni njegovu i našu *Ahdnamu* kao bitni dio nas i naše *Franjevačke provincije Svetog križa Bosne Srebrene!*

Svoj osobni stav o značenju Ahdname iznio sam također u intervjuu s Nedžadom Novalićem, u novinama *Novo vrijeme* (31. maja 2013), kojeg ovdje, i s bosanskom jezičnom varijantom, prenosim:

Ahdnama je dio mene

U utorak, 28. maja 2013. godine, tačno 550. godina od dana kada je sultan Mehmed II Fatih izdao čuvenu Ahdnamu fra Anđelu Zvizdoviću, razgovarali smo s fra Lukom Markešićem, profesorom na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu. Fra Luka se u utorak upravo vratio iz Milodraža, mjesta u kojem su se susreli sultan i fratar. S njim smo razgovarali upravo o Ahdnami, o 550. godišnjici od njezina izdavanja, tumačenju Ahdname kroz vrijeme, ali i o glasovima koji sve češće negiraju svaki značaj ovog dokumenta. *Jesu li bosanskohercegovačka javnost i institucije u Bosni i Hercegovini 550. godišnjicu Ahdname obilježili onako kako ovaj dokument to zaslužuje?*

Nisu. Ipak je godišnjica obilježena prikladno. Ne onako kako ta povelja zaslužuje, ali ipak, kažem, prikladno. Ta povelja nastala je ovdje, u Bosni. Ko god voli Bosnu, voli i Ahdnamu. Danas Ahdnamu možemo posmatrati i kao test koji pokazuje ko voli Bosnu, ko je za Bosnu, a ko je protiv Bosne. Jedna skupina, koja se okuplja oko Udruženja bosansko-turskog prijateljstva "Bosfor", potrudila se i na dostojanstven način obilježila ovu godišnjicu. Mi smo također pozvali i poglavara franjevačkog reda Jose Carballa i željeli smo mu uručiti priznanje "Prijatelj Bosne". U svome odgovoru on je podržao proslavu 550. godišnjice Ahdname, čestitao nam je, ali nije mogao doći jer ga je novi papa Franjo prije nekoliko dana unaprijedio i imenovao članom jedne kongregacije. Časne sestre Klarise iz Brestovskog također su nam na vrlo lijep način čestitale, ističući da su zahvaljujući Ahdnami u Bosni i Hercegovini ostali ne samo franjevci nego i katolici općenito.

Spomenuli ste da se ove godine u Milodražu na neki način ponovo čitala Ahdnama, da se tumačila i interpretirala. Kako vi danas gledate na ovaj dokument?

Milodraž je jedno od najljepših mjesta u Bosni, gdje je bio jedan od kraljevskih dvorova. Današnja tumačenja Ahdname ne samo da su različita nego su i suprotna. Ahdnama je dio mene. To je dio moje prošlosti, ali i dio moje sadašnjosti i budućnosti. Ja sam s Ahdnamom povezan kao s jednim značajnim događajem u povijesti Bosne, a posebno u povijesti franjevaca. Fra Anđeo Zvizdović je vrlo mudro i vjerski vrlo hrabro pristupio tada najmoćnijem političaru i vojskovođi. U tom razgovoru sultana i fratra došlo je do međusobnog prihvaćanja, a Ahdnamu možemo posmatrati kao darovnicu. Njome je franjevcima bilo omogućeno da ostanu u Bosni, te im je omogućeno da vjerski, socijalno, pa na neki način i politički nastave djelovati. Što se tiče moje sadašnjosti, povezanost s Ahdnamom izražava se u mome prihvaćanju te povelje kao dokumenta o ljudskim pravima. Ta povelja danas ima svoju poruku o mogućnosti jednog zdravog zajedničkog života različitih vjerskih zajednica, kultura, naroda.

Prije nekoliko mjeseci napisali ste jedan prilično oštar tekst čiji naziv je "Odgovor protivnicima Ahdname". Šta je to što je izazvalo vašu reakciju?

Danas je mnogo onih koji su osporavatelji Ahdname. Takvi ljudi, po mom mišljenju, pogrešno tumače Ahdnamu, ne pristupajući joj kao jednoj zasebnoj temi. Isključivo pozitivistički ili historicistički pristup Ahdnami dovodi do pogrešnih zaključaka jer ne otkriva nutrinu. Ahdnama se ne može razumjeti bez teologije, jer se u njoj prevashodno radi o teološkim pitanjima.

Svojevremeno ste napisali i tekst "Teološke implikacije Ahdname". Šta vi, kao teolog, iščitavate iz Ahdname?

Da, jer Ahdnama daje odgovor na pitanje mogu li u Osmanskom carstvu živjeti nemuslimani. U to vrijeme u većem dijelu svijeta, posebno u Evropi,

važilo je pravilo "Čiji kraj, toga i religija", i u Evropi su se upravo oko toga stoljećima vodili ratovi. Oni koji tumače Ahdnamu posebno zaboravljaju šta je to franjevačka duhovnost koja naglašava prioritet ljubavi, prioritet mira nad bilo kakvim nasiljem. Franjevci nisu bježali ni pred kim, nego su tražili mir i način za suživot s drugima. Treba imati u vidu i da je sam Franjo Asiški bio protiv križarskih ratova. Ja, kao teolog, iz Ahdname iščitavam mogućnost postojanja više religija u jednom društvu, što je u to vrijeme bila novina. Ahdnama svjedoči o postojanju jednog oblika dijaloga sa svima. Franjevci su prvi krenuli u dijalog sa sultanom, a stoljećima kasnije, 1950, oni su, na čelu s fra Bonom Ostojićem prvi krenuli u dijalog i s komunističkom vlašću, što je kasnije prihvatio i Vatikan. Taj dijalog nikada nije išao nauštrb kršćanstva i franjevačkog duha, nego je taj dijalog upravo nerazdvojni dio kršćanstva i franjevaca. Ahdnama svjedoči i o tome da je islam tražio i nalazio dijalog s "religijama knjige", odnosno kršćanima i Jevrejima.

Međutim, ne samo da kod bosanskohercegovačkih katolika danas ne postoji jedinstveno tumačenje Ahdname, nego ni Katolička crkva o Ahdnami nema jedinstven stav. Nisu rijetke prilike kada se o fra Anđelu Zvizdoviću govori kao o izdajniku, kolaboracionisti?

Franjevci su ostali u Bosni sa svojim narodom, dok su se drugi svećenički redovi nakon dolaska Osmanlija povukli iz Bosne. Već tada su neki o franjevcima govorili upravo etiketirajući ih kao izdajnike i kolaboracioniste. Tek s dolaskom Austro-Ugarske u Bosnu se vraćaju i drugi svećenički redovi. I tu postoji jedno "teško unutrašnje podnošenje" između franjevaca i svjetovnog klera. Franjevci su ostali istoga duha kao i prije, za nas je fra Anđeo Zvizdović model koji vrijedi slijediti. Korištenje ovakvih etiketa je, prije svega, nekršćansko, i mi to odbacujemo kao pokvarenost duha. Oni koji negiraju Ahdnamu, kao argument koriste činjenicu da se ona kršila. Ali ove vrste dokumenata – kao što su Ahdnama, Povelja o pravima čovjeka i građanina iz Francuske revolucije, UN-ova povelja o ljudskim pravima, ili Evropska konvencija o ljudskim pravima – sve su to povelje koje imaju idealne vizije i sve su one bivale kršene. Bilo je kršenja Ahdname, ali ona ima svoje neosporno značenje, i kritika treba biti upućena onima koji su je kršili. Oni koji osporavaju Ahdnamu niječu njezino osnovno značenje povelje o ljudskim pravima. Franjevac Julijan Jelenić u svome djelu "Kultura i bosanski franjevci" Ahdnamu naziva "Magna carta libertatum" (velika povelja ljudskih prava), što ne znači da on nije znao da je bilo kršenja Ahdname. Također, fra Ignacije Gavran Ahdnamu naziva poveljom ljudskih prava, ali naglašava da se ona nije uvijek poštovala. Ove autore navodim kao neosporne autoritete među franjevcima, jer se, valjda kao posljedica ratnih sukoba Hrvata i Bošnjaka tokom 1990-ih, i među franjevcima pojavilo onih koji negiraju značaj Ahdname.

Takav je dakle moj odgovor na pitanje: *Što je nama Ahdnama?*

MEĐURELIGIJSKA POVEZANOST I UPUĆENOST KAO NAŠA ZAJEDNIČKA SUDBINA

Marko P. Đurić

Sažetak

Autor u svom članku govori o međusobnoj povezanosti i upućenosti između hrišćana i muslimana prvenstveno iz svoje verske perspektive. Međutim kako po njemu nje nikad nije bilo između balkanskih pravoslavnih hrišćana i sunitskih muslimana znamo za povest sa kojom se ne možemo pohvaliti. Međusobno povezivanje između hrišćana i muslimana, a zatim između istorijskih crkava autor vidi kao nužnu potrebu sadašnjeg povesnog trenutka. Pri čemu svakako da to povezivanje ne bi bilo na štetu vlastitog identiteta, već samo u cilju njegovog obogaćenja i izgradnje religijskog mira među balkanskim vernicima. Jer bez mira među religijama, neće biti mira medju narodima Balkana. Da bi došli u takvo stanje nužno nam je da znamo istinu o drugom kako u teološkom tako i u drugom smislu.

Ključne reči: mir, hrišćanstvo, islam, teologija, crkva, Biblija, Kuran, Bog, Isus, Muhamed, upućenost, povezanost.

Uvod

Ništa toliko ne traži i ne vapi za revizijom koliko naše sadašnje znanje o islamu. Budući da danas sa raznih strana, i od strane raznih "autoriteta", slušamo razne priče o njemu zato i nismo u prilici da donesemo vlastiti, kritički sud. Oni koji osećaju apriori negativan stav prema toj religiji, imaju neku svoju spoznaju o njemu, koja je parcijalna i nepotpuna. Polazeći od današnje medijske slike o islamu gdje su kriteriji spoznaje izokrenuti, ne možemo stvoriti adekvatnu sliku o njemu. Zato nećemo ni moći da otvorimo novo doba u našim međusobnim odnosima dok ne pročistimo svoje "istorijsko pamćenje" i ne otklonimo iz svog teološkog pamćenja mnoge zablude u vezi islamskom verom u Boga.

Kroz međusobnu komunikaciju otkrit ćemo duboku unutarnju povezanost između naših vera. Ukoliko nje budemo spontano i refleksno svesni, onda da ćemo bez teškoća moći da otvorimo novo doba u pravoslavno-islamskim odnosima, a ono svima treba. Jer smo umorni od konfrotacija i sterilnih teoloških rasprava. I sadašnja pravoslavna epistemologija islama uglavnom je onakva kakva je bila u Srednjem veku, što, na primer, ne bismo mogli reći i za katoličku epistemologiju. Stoga se s njom ne može napred nego samo nazad ili na vraćanje na stanje "status quo" u našim međusobnim odnosima. I danas se u pravoslavlju za islam najčešće veli da je "jeres"; pri tome se u nigde ne nude jasni i obrazloženi stavovi. Budući da je tradicionalno pravoslavno bogoslovlje u pogledu pitanja o istini uvek naglašavalo važnost crkvenih Sabora, zbog toga ne možemo izbeći važnost sledećeg pitanja: da li je islam na nekom našem pomesnom Saboru Pravoslavne crkve proglašen za jeres? A ako pak nije, na čemu se danas temelji tvrdnja crkvene hijerarhije i klera da je islam jedna od mnogih jeresi? Pri tome se sve to da čuti u svakodnevnim razgovorima kao i na nekim tribinama. Međutim ako je islam nekad na nekom pomesnom, lokalnom, Saboru proglašen za " jeres ", zar nije došlo vreme da se s njega, odnosno sa muslimanskoga verovanja u Boga, skine anatema! Istovremeno je važno znati i sledeće: da li je na nekoj od Pravoslavnih konferencija bilo dijaloga ili polemike u vezi s njim? Pozitivna saznanja bi koristila. Ono što bi danas mnogi želeli znati tiče se odgovora na sledeće pitanje: može li se pozivanje na neke stavove pojedinih svetih otaca, kao što je stav sv. Jovana Damaskina (7. vek) čiji su stavovi preneseni u Savinu "Krmčiju" (Zakonopravilo)[1], držati i za službeni stav Crkve? Kakva je danas službena istina Pravoslavnog bloka, Crkve, o islamu? Ako se danas Damaskinovi stavovi o islamu drže i za službeni stav Crkve ne dolazimo li u situaciju da jedno znanje poistovetimo sa istinom i time se zamerimo samoj istini.

Svakako da se pozivanjem na autoritet u Crkvi uvek dolazilo do istine pa je ona uvek bila starija od autoriteta. Medjutim pitanje je koji sada autoritet na hrišćanskom Istoku stoji iza tvrdnje da je islam "jeres", što se pak i danas na razne načine naglašava.

Na pitanje kako ćemo revidirati svoje teološke stavove o islamu, kojom metodom i spoznajom, odgovor je uvek jedan: ne drugačije do metodom dijaloga i spoznajom koja podrazumeva i jednu elastičniju egzegezu svetog teksta. Razgovarajući doći ćemo do saznanja šta je to što nam je zajedničko, a šta nije. Zapravo koje su to istine i koja saznanja? Potom ćemo uvidom u sam Kuran i podsećanjem na Poslanikovo iskustvo doći do saznanja šta smo mi za islamsku ortodoksiju? Samo u ravnopavnosti možemo voditi uspešan razgovor i dati važnost i pitanju o međusobnoj upućenosti i povezanosti između dveju Avramovih religija. Ali, kad su u pitanju naši dobri i čovečni odnosi s

[1] Miodrag M. Petrović, *Zakonopravilo svetog Save o Muhamedovom učenju*, Beograd 1997, str. 51.

muslimanima, mi na hrišćanskom Istoku imamo šta naučiti od braće katolika i nekih protestanata.

Papa Ivan XXIII svoju je ljubav prema muslimanima iskazao i tako što je preinačio jednu molitvu, čiji su neki stavovi pogađali verska osećanja muslimana, a koja glasi: "Budi kraljem svima onima koji su još obavijeni tamom ideolopoklonstva i islama"[2].

Ideologije su nas uvek delile i odvajale

Možda su retko gde kao na Balkanu ideologije pokazivale svoje nečovečno i nemoralno lice. Neke od njih su u sebi nosile rasistički i šovinistički naboj, sejale su međunacionalnu mržnju, pa su samim tim uvek bile onaj destabilizirajući faktor na Balkanu. Budući da su bile "inficirane bolešću" ekskluzivizma opstajale su u svesti balkanskog čoveka zahvaljujući njegovoj naivnosti i nezrelosti. Mi danas prvenstveno zbog njih, ali i naših nekih karakternih nedostataka, ne znamo za solidarnost i altruizam kad je u pitanju sudbina drugog čoveka – čoveka druge vere, nacionalnosti i kulture.

Naše verovanje, koje se ne pokaza onim pravim koje zna i ume da apsorbuje celo naše biće, nije uspevalo da nas očoveči i osposobi za praštanje i pokajanje, u čemu je i naš osnovni greh. Upravo i zato veoma je teško ogovoriti na sledeće pitanje: da li posle Srebrenice, Vukovara i Kosova, može da se govori o međusobnoj upućenosti jednih na druge? Ali, već time što je neko hrišćanin, a neko musliman, ne može da ne govori o tome i da ne razmišlja o izgradnji Avramove ekumene na našem Balkanu. Hrišćanin mora raditi na dolasku Carstva Božijeg koga ovde isključivo držim za "činjenicu povesti ne i za činjenicu psihologije" koga je takvim držala stara egzegeza. Kako se u pravoslavnom gledanju islam identifikuje sa "turskim zlovernim bezbožjem"[3], to je razlog zbog čega pravoslavni hrišćanin neće da razmišlja o bilo kakvoj povezanosti hrišćanstva i islama. Stoga on neće ni ulaziti u dijalog sa muslimanima u vezi s navedenim pitanjem. Budući da se sve to čini ne u običnoj nego u bogoslužbenoj knjizi[4], islam on doživljava u negativnom kontekstu. To što se od muslimana traži da prilikom prelaska na pravoslavlje "prokune"[5] sve ono u šta je do juče verovao, jasno govori šta

---

[2] Luigi Accattoli, *Kad papa traži oproštenje*, Franjevački institut za kulturu mira, Split 2000, str. 24.

[3] Miodrag M. Petrović, *Zakonopravilo svetog Save o Muhamedovom učenju*.... str. 61; Justin Popović, *Veliki trebnik*, izd. Eparhija Raško-prizrenska, sa predgovorom dr. Artemija, episkopa raško-prizrenskog, 1993, str. 399-401.

[4] Justin Popović, *Veliki trebnik*, str. 399-401.

[5] Miodrag M. Petrović, *Zakonopravilo svetog Save o Muhamedovom učenju*, str. 52, 55, 56, 57, 58 , 59.

je islam za crkveni kler i hejerarhiju i danas. Ali što na hrišćanskom Istoku ne znamo za neutralnost Crkve prema državi i naciji, i za neutralnost države prema Crkvi, a što nas sve vraća sećanju na državnu Crkvu i na poznati koncept odnosa Crkve i države ("simfonija"), to na pravoslavnom Istoku tokom njegove povesti srećemo se i sa ovakvim situacijama: niko drugi do vizantijski car M. Paleolog napisa "najveću vizantijsku apologiju protiv islama", veli u svojoj knjizi "Presveto Trojstvo" profesor Bakšić (Zagreb 1941, str. 198). Istovremeno jedan drugi car naveo je Vizantijsku crkvu, veli Stiven Ranismen u svojoj knjizi "Vizantijska civilizacija", da skine anatemu s islamskog Boga, ali to je smatrano kao jeres, veli autor iste knjige (Minerva, Beograd, str. 128).

Polazeći od gornjih situacija, a u kontekstu priče o našoj međusobnoj verskoj upućenosti jednih na druge, navedeno pitanje u srednjovekovnom pravoslavnom društvu bilo bi pitanje ne samo za Crkvu već i za državu. Ali kako je danas savremena država u odnosu na Crkvu neutralna, navedeno pitanje bitno je pitanje za Crkvu i njene Sabore, njene akademske institucije. Šta nam sada, a s obzirom na sve ono što sam rekao dolazi kao najvažnije, nije teško reći. Svakako to da u muslimanima otkrijemo svoje bližnje kako bi sa njima razgovarali o tom pitanju. S obzirom na sve to da se zaključiti sledeće: pravoslavne Crkve treba da naprave u svojim pogledima na islam "kopernikovski obrt" kako bi danas razgovarali o međusobnoj povezanosti. Međutim naše akademske strukture u Crkvi za tako nešto nisu ni voljno ni teološki spremne. Nema dobre volje ni za izgradnju Carstva Božijeg sa zapadnim hrišćanima, niti za izgradnju Avramove ekumene na Balkanu sa muslimanima.

Iako znamo da je islam zanijekao Hristu, ono što su mu dali Jevandjelje, Pavle i Crkva, islam zbog svog osnovnog stava prema Njemu, ipak, zaslužuje naše poštovanje. Kako se u Kuranu za Isusa i Njegovu majku veli "znamenjem svetovima učinismo ih" (Sura, 21, 91) to saznanje ide na ruku međusobnom približavanju jednih drugima. Međusobnoj upućenosti ići će na ruku i činjenica, kako to ističe jedan autor, da je "muslimanski živalj poštovao /je/ grob svetog Save i mileševskoj bogomolji darovao veću milost nego hrišćani; a zatim drugo mesto poštovanja kod muslimana bila je Bogorodica Čajnička"[6]. Ali, kako je međusobno poštovanje i svest o međusobnoj upućenosti stvar našeg "najzrelijeg ekumenskog iskustva" to je navedeno iskustvo danas u paru sa našom dijaloškom Spoznajom. Premda ćemo jedni drugima svojim čitanjem i tumačenjem svetog teksta obezbediti međusobno poštovanje, ukoliko pak ne živimo svoje verske istine njega nećemo moći ni da registrujemo u našim međusobnim odnosima.

---

[6] Boris Nilević, Prilog unutrašnjem sagledavanju islama, *Islamska misao*, br. 137, Sarajevo 1990, str. 17.

Nemamo li svi mi jednog "oca"? Pravilnim razumevanjem i tumačenjem Biblije i Kurana do međusobnog poštovanja

Islam zaslužuje sa naše hrišćanske strane svako poštovanje. Dok su mu mnogi na Zapadu to obezbedili i svojim službenim stavovima, na hrišćanskom Istoku ne znamo za tako nešto. Da smo se u svom iščitavanju svetog teksta vraćali proroku Malahiji sigurno je da bi o njemu danas mnogi drugačije razmišljali. "Nemamo li svi mi jednog Oca? Nije li nas jedan Bog stvorio" pita se prorok Malahija (Mal, 2, 10). Budući da nas je On sve stvorio ne možemo između sebe ne biti braća koja za svog "oca" imaju Boga Biblije i Kurana.

Do međusobne upućenosti možemo doći tumačenjem i razumevanjem biblijskog teksta. Međutim to razumevanje nikad ne sme biti na štetu ljubavi i dobra, od razumevanja Biblije ili Kurana oni su uvek stariji i važniji. No što je sveti tekst bio različito tumačen, pa je tumačenje bilo u raskoraku sa opštim duhom naših vera znamo za situacije koje ne mogu služiti na čast ni hrišćanima ni muslimanima. Tako, na primer, crkveni antijudaizam koji se u svesti rane Crkve pojavio kod nekih crkvenih otaca bio je, kako neki kažu, uvod u kasniju pojavu antisemitizma. Neke Isusove izjave u vezi jevrejskog naroda (Mt, 24, 1-3 ; Mt,11,12-14; Mt, 21, 19; Mk, 11, 22; Jovan, 8, 23; 8, 44) što su bile pogrešno tumačene davale su tobože teološku legitimaciju Crkvi da katkada bude netolerantna prema Jevrejima.

Premda se u Kuranu srećemo sa nekim ajetima koji imaju antihrišćansku notu (Kuran, 5, 51; 4, 157), moramo ipak voditi računa u kom su istorijskom kontekstu nastali oni nastali. Na koje se oni odnose situacije. Da bism razumeli osnovni duh Kurana, ali i Jevandjelja, moramo to uzeti u obzir. Upravo zato ovde i kažem da su neki ajeti iz Kurana, a u vezi nas hrišćana, izgubili na svojoj važnosti. Islam od nas hrišćana zaslužuje poštovanje i zbog onoga šta u Kuranu piše u vezi sa Isusom iz Nazareta. Premda ono ima važnost za muslimane (Kuran, 61.6), ne i za hrišćane, muslimanima zbog toga ne možemo uskratiti poštovanje. Iako se u tom pisanju ne radi o ni o kakvoj hristologiji već o isusologiji, Isus je po svojoj važnosti za muslimane odmah iza Muhameda, a to puno govori. Jasno je da ono u šta veruju hrišćani i Crkva – kad je u pitanju Isus Hristos – da to neće poverovati muslimani, međutim i jedni i drugi veruju u Isusa kao Božijeg poslanika. S obzirom na osnovnu strukturu naših verovanja, neslaganja su naša neminovnost, no, zbog njih ne trebamo biti netolerantni. No, povest Crkve uvelike je bila u znaku verske netolerancije pa se u vezi s njom podsetimo na Pavlovu rečenicu Galatima: "Ako se pak međusobno ujedate i izjedate, pazite da jedan drugoga ne istrebite" (Gal, 5, 15).

Tumačeći Jevandjelje i Kuran danas nam kao važno, ako ne i najvažnije, dolazi sledeće: da se između sebe upoznamo kao braća, jer samo će braća raditi na dolasku Carstva Božijeg u našu sredinu i na izgradnji Avramove ekumene. Do takve spoznaje nije teško doći. Po Kuranu vernici su braća

(Kuran, 49, 10), a prema jednoj Isusovoj izjavi (Luka, 10, 27) konstatovaćemo da nam je drugi uvek naš bližnji.

Ali, kako danas mnogi hrišćani ljubav prema bližnjem ne određuju po etičkom nego po teološkom ključu, oni istinski hrišćani danas su malo i gotovo nevidljivo "stado". Nama su danas najčešće bližnji samo oni sa kojima dolazimo u svakodnevni dodir na našim liturgijama, koji sa nama slave istu sv. Euharistiju, ne i oni koji potrebuju našu pomoć. Današnji hrišćani otuda svojim ponašanjem daleko više podsećaju na starozavetne Jevreje. Bližnji su naime bili oni koji su verni Zakonu, a što je Isus sasvim jasno svojim naukom odklonio (Mt, 5, 43; Luka, 10, 25-37).

Budući da je filozof Jürgen Habermas pitanje istine držao za najvažnije pitanje u sferi čovekove komunikacije, korene naših konfliktnih i napetih situacija vidimo u nedovoljnom poznavanju istine kao takve. Nas su razne delimične istine ili poluistine maksimalno otuđivale od zapadnih hrišćana i muslimana. Pri tome sve to ne beše slučajno nego uvek sa određenim ciljem. Manje više svi smo mi zbog date koristi znali i umeli da delimične istine držimo za celu i potpunu istinu. Upravo zbog nje nismo mogli izbeći ideologizaciju istine u državi i teologizaciju istine u Crkvi.

Rekao bih da naše sveukupno znanje o islamu ne karakteriše toliko neznanje, koliko delimično znanje, koje se apsolutizira i tako uzima za celo i potpuno znanje. Medjutim sve se to čini zbog određenog interesa i razloga, pa interes i taj razlog bivaju važniji od same istine. Da bismo se danas "izlečili" od svega toga moramo ući u međureligijski dijalog u kome ćemo držati za istinu ono u vezi s čim se složimo u dijalogu.

Da bismo otvorili novo doba u našim međusobnim odnosima, međusobnu upućenost jednih na druge, kao vernici moramo da branimo teološkim argumentima, kao građani države moramo se uvek podsetiti što nam je najvažnije. Težnja ka opštem ne partikularnom dobru za nas je najvažniji cilj. Međutim potreba za međusobnom upućenošću neće se javiti u našoj religijskoj spoznaji ukoliko jasno ne definišemo svoje verske identitete. Pri svemu tome jedno je sigurno: ukoliko svoj međusobni odnos svodimo na odnos ortodoksije i heterodoksije, pravoverja i krivoverja potreba za međusobnom upućenošću u nama se sigurno neće ni pojaviti.

Što je Pravoslavna crkva isključivo sebe, ne i drugu Crkvu, ne i drugi verski identititet, videla kao "stub i tvrđavu istine", u njoj nikada nije ni živela želja za međusobnom komunikacijom. Kako se i danas u našoj *Enciklopediji pravoslavlja* veli da su katolici "zbog filioque" pali u jeres[7], onda nije teško reći šta bi bio islam za pravoslavnu epistemologiju i u današnjem vremenu.

[7] *Enciklopedija pravoslavlja*, III tom, Savremena administracija, Beograd 2002, str. 1631.

U svojoj knjizi "Osmansko Carstvo" Halil Inaldžik piše da se Sulejman I (16 v.) predstavljao poglavarem Muhamedove zajednice (str. 59), to ukazuje da su nekada turski sultani kao i vizantijski carevi bili i čuvari ortodoksije. Međutim to svakako behu i najgora vremena za heterodoksne. Ali, kako se hrišćansko razumevanje ortodoksnog uvek razlikovalo od onog islamskog, to i danas između hrišćana i muslimana nema saglasnosti u vezi s tim najvažnijim pitanjem. Ali što apostol Pavle u svojoj Poslanici Jevrejima piše da je Bog od davnine mnogo puta i na mnogo načina govorio našim očevima preko proroka (Jev, 1, 1) to pokazuje da su naše različitosti od samog Boga date. Sa njima se moramo miriti, pa niko od nas nema monopol ni na istinu ni na spasenje. Svi mi ulazimo u plan Njegovog spasenja, koje nam se u našoj povesti na razne načine nudilo. Na nama je kojom ćemo verom na tu ponudu da odgovorimo.

Šta smo jedni drugima – ključno je pitanje

Čitajući Ustav Medine i "Dela apostolska" (Dj, 4, 32) bez ikakvog intelektualnog napora saznaćemo dve stvari: kakvi su bili međuljudski odnosi u najranijem islamskom i hrišćanskom društvu, a zatim šta su hrišćani i muslimani bili između sebe. Budući da su najraniji odnosi u Crkvi bili harmonični, međusobna upućenost jednih na druge maksimalno je živela pa s tim u vezi i čitamo: "behu jedno srce i jedna duša" (Dj, 4, 32). Istovremeno i u najranijem islamskom društvu hrišćani, jevreji i muslimani ubrajaju se u članove islamske zajednice. Stoga možemo da govorimo ne samo o hrišćanskom već i o onom islamskom ekumenizmu. Međutim kad su u Crkvi počele deobe na laike i kler, a čega nije bilo u najranijoj Crkvi, hrišćani više ne behu jedno srce i jedna duša. Tako na primer, Demetrije, biskup Aleksandrije protestuje i zahteva da se Origen vrati u Aleksandriju – "jer ne pristoji da laik drži homiliju pred biskupima"[8].

U vezi pak sa samim pitanjem šta smo jedni drugima, nije teško odgovoriti. Ne samo po Kuranu (Kuran, 49, 10) već i po Jevanđelju vernici su braća (Marko, 3, 55). Pri tome je u oba slučaja koncept bratstva određen po etičkom ne i drugom ključu pa s tim u vezi Poslanik islama i veli: "Niko od vas neće istinski verovati dok ne bude želeo svome bratu ono što želi samome sebi"[9]. Kako se u Kuranu jasno veli: "vernici su braća" (Kuran, 49, 10), a ne kaže se "muslimani su samo braća", navedeni ajet ima posebnu važnost. Pravi vernici između sebe ne mogu da ne neguju druge do bratske i prijateljske odnose, pa svest o međusobnoj povezanosti i upućenosti ne može da ne živi. Budući da Isus jasno veli da ko vrši volju Božiju da mu je brat, sestra, ili majka (Mk, 3, 55), hrišćaninu je otuda i musliman brat ukoliko on izvršava volju Božju. Izvršavanje volje Božje čini nas braćom.

---

[8] Alexandre Faire, *Laici u počecima crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1988, str. 62.

[9] Adnan Silajdžić, *40 hadisa sa komentarom*, Sarajevo 1993, str. 125.

To izvršavanje nije lako, jer se prvo moramo odreći mnogih stvari kako bi udovoljili ne svojoj nego Njegovoj volji. Premda je jasno šta bi drugi, pa tako i musliman, bio hrišćaninu ako ispunjava volju Božju pitanje je šta bi bio hrišćanin bio za muslimana? S tim u vezi imamo odgovor u suri "Trpeza": "I svakako da su vernicima najbliži prijatelji koji govore: 'Mi smo hrišćani'" (Sura, "Trpeza", 82). Već smo vidjeli da se u našem pravoslavnom kontekstu o drugom najčešće nije razmišljalo kao bratu i bližnjem. Pri tome se i danas ta tvrdnja prvenstveno odnosi na naše monaške zajednice. Tako, na primer, naši isihasti Turke su doživljavali kao "kaznu Božiju", a Rimsku crkvu nikad nisu ni uzimali za spasonosnu Crkvu. Međutim jasno je da su svemu tome išle na ruku razne okolnosti... Ali u vezi sa samim pitanjem, zašto je potrebna međusobna upućenost jednih na druge, odgovor leži u sledećoj tvrdnji: drugi mi je uvek potreban kako bi se ostvario kao religiozno, moralno i političko biće. Međusobna upućenost jednih na druge odvesti će nas konačno ka tome da se "na razborit i promišljen način brinemo jedni za druge".

Budući da se posle 11. septembra 2001. godine sve više srećemo "harajućom islamofobijom", na jednoj strani, i sa nedužnim stradanjima hrišćana u pojedinim islamskim zemljama, na drugoj, to su veze između hrišćana i muslimana u pojedinim zemljama veoma tanke i krhke. Međusobna upućenost-povezanost na izgradnji jednog čovečnijeg i moralnijeg sveta nije pitanje ni za jednu ni za drugu stranu. Međutim mi ne možemo bez njih da živimo, pa o njima danas treba da posvedoči naša međusobna solidarnost. Mi se moramo, ako smo hrišćani, solidarisati sa muslimanima tamo gde oni kao nevini i nedužni trpe od strane tzv. hrišćana; i obrnuto, muslimani, ako drže do svog identiteta, moraju se solidarisati sa hrišćanima koji nepravedno stradaju i trpe od muslimana. Kako je i danas on moj sused i komšija, prijatelj ili rođak, pa otuda i bližnji, ne i daljni, mi ovde delimo zajedničku političku i istorijsku sudbinu. Međusobna blizina upućuje nas jedne na druge pa na njene izazove moramo odgovoriti. Kako? Svakako, ja kao hrišćanin, ne drugačije do ljubavlju.

Pitanje o međusobnoj upućenosti i povezanosti

Pitanje o našoj međusobnoj upućenosti i povezanosti tematizirao sam podsećajući na Isusa iz Nazareta i Muhameda. Pri tome o karakteru njihove upućenosti uvek govori sam karakter njihovog poslanja (Luka, 4, 17; Sura, VI, 20; 5,19). Njihovo poslanje na početku delovanja imalo je uski, regionalni karakter, i bilo je isključivo radi religijskih, ne i drugih ciljeva.

Stoga Poslanik islama veli: "Nisam poslan da proklinjem, već da pozivam i milost Božija da budem. Veliki Alahu moj: uputi moj narod, jer ne znaju". Premda Matejev Isus jasno veli da je "poslan samo izgubljenim ovcama doma Izrailjeva" (Matej, 15, 24), vaskrsli i Pavlov Gospod (Rim, 10, 9) obraćajući se svojim učenicima kaže im: "krstite sve narode" (Matej, 28, 19). Dok se na početku jedna upućenost, a time i poslanje, isključivo tiče samo jednog naroda

kasnije ono prelazi lokalne i regionalne granice i tako postaje i univerzalno i svetsko. Misleći na Poslanika islama, Šehid Morteza Motahari u jednoj svojoj knjižici veli: "Najviše je radio da svima olakša"[10]. Hrišćanin to isto može reći za Isusa iz Nazareta (Lk, 7, 36-50; Mk, 16, 9). Stoga njihova upućenost na druge, pored verske, imala je i drugu dimenziju. Drugačije govoreći ona je bila sam odgovor na ljudske potrebe. Na jednom mestu Poslanik islama veli: "Slavljeni Bože, hvala ti; svedočim da nema Boga osim Tebe i da ćemo Tebi vratiti"[11]. Muhamedova upućenost na najvišeg u funkciji je svedočanstva. Istovremeno i Jovanovo jevandjelje u svojoj celini bilo je i ostalo jedno svedočanstvo[12]– svedočanstvo u korist najvažnije Istine.

Valja reći da se i Isusova i Muhamedova upućenost na druge nije ticala samo čovekovog večnog već i onog vremenitog, političkog spasenja. S tim u vezi šta reći za Isusov govor u nazaretskoj sinagogi (Lk, 4, 16-30) i druge Isusove situacije (Lk, 7, 21,22). Isus stavlja na znanje da nam je drugi potreban kako bismo se mi večno spasili, i da smo mi potrebni drugome kako bi se on trenutno spasao. U hrišćanstvu stoga spasenje ima eshatološku i političku dimenziju. Upravo zato hrišćanska soteriologija i govori o "sakramentu brata". Polazeći od Muhamedovog hadisa u kome se kaže: "Niko neće istinski verovati dok ne bude želeo svome bratu ono što želi samome sebi"[13], o zrelosti vere muslimana svedoči odnos muslimana prema drugom koji mu je brat. Stoga i u islamu muslimani se neće spasiti, neće uživati Njegovu milost, ukoliko ne žele drugom ono što žele sami sebi. Međusobnu upućenost jednih na druge najkvalitetnije ćemo živeti kroz odnose bratstva kojega nema tamo gde nema međusobne solidarnosti. Danas nam je ona, a sve s obzirom na mnoge znakove u našem vremenu itekako potrebna. Pri čemu će hrišćani te znakove uvek "istraživati i tumačiti u svetlu Jevanđelja", muslimani ne drugačije do u "svetlu Kurana".

Zaključak

Danas muslimani i hrišćni dele zajedničku političku i istorijsku sudbinu. Stoga ćemo od međusobne neupućenosti imati zajedničku štetu, a od zajedničke upućenosti zajedničku korist. Međusobna blizina upućuje nas jedne na druge pa istu danas ne možemo izbeći. Međutim našu međusobnu upućenost jednih na druge tokom naše tragične političke prošlosti razbijali su različiti subjekti i političke ideologije. U verskom fanatizmu, teološkoj isključivosti, u pojavi raznih nacionalizama, u političkom kalkulisanju stranačkih, političkih i verskih

---

[10] Muhamed, s.a.v.s., *Uzvišeni moral Božijeg poslanika*, Kulturni centar Islamske Republike Iran, Beograd 2006, str. 45.

[11] *Isto*, str. 49.

[12] *Leksikon temeljnih religijskih pojmova*, Prometej, Zagreb 2005, str. 478.

[13] Adnan Silajdžić, *40 hadisa sa komentarom*, str. 125.

vođa, ona je imala svoje trajne protivnike koji gotovo nikad nisu bili politički i istorijski mrtvi. Uvek su radili svoje "prljave" poslove. Bivajući bez savesti uvek su ih lakoćom izvršavali i privodili kraju. Svemu tome danas ćemo se efikasno suprostavljati ako "iz dna duše vršimo, ne svoju, negu Božju volju". Premda to nije lako, vernik za drugu borbu i ne zna.

Razgovarajući danas dolazimo dveju važnih spoznaja koje će nas samo približiti: mi i muslimani verujemo u Boga Stvoritelja (Post, 1, 1; Sura, 7, 29), a različito verujemo u Isusa (Kol, 2,9; Araf, 158). Ali kako je hrišćanstvo na Balkanu, a i drugde, od strane klera i hijerarhije propovedano kao sva suprotnost islamu, zato nismo ni svesni one unutarnje povezanosti između naših vera. Svest o međusobnoj njihovoj upućenosti nije živela ni u svesti Crkve, ni u svesti kod običnog pravoslavnog vernika. Avgustin, sv.Toma Akvinski, sv. Grgur Nazijanski, sv. Grgur iz Nise i drugi latinski i grčki oci bili su upućeni na Platona, Aristotela i Plotina u svojim teološkim promišljanjima. Biti hrišćanin, između ostaloga, nije drugo ništa ni značilo za Grgura Nazijanskog do voditi "filozofski život u duhu daleko od sveta". Jedna upućenost donela je Crkvi jednu teologiju, od koje je Crkva imala veliku korist.

To što različito verujemo u Boga, ne traži se da živimo na isti način. Stoga i znamo za dva različita stila življenja i za dve različite kulture. No kako se u Kuranu veli da su vernici braća (Kuran, 49, 10), naša upućenost jednih na druge prvenstveno ima bratsku dimenziju. Ona je u funkciji izgradnje bratskih odnosa pa u tome je i sav njen smisao.

UMIRANJEM DO SEBE
Anite Murđani

Esad Bajtal

Knjiga Anite Murđani jedno je od onih čudesnih štiva koja nas opominju da tajna Univerzuma slovi istovremeno i kao otvoreno pitanje naše egzistencije i kao snovito istkani topos[1] prožimanja Čovjeka i Svijeta.

Pitanje Svijeta u Čovjeku i Čovjeka u Svijetu ostaje i nakon ove knjige aktuelno i njome, svojom urgentnošću, dodatno preporučeno našoj pažnji. Ne samo široko čitalačkoj nego i onoj znanstvenoj. Murđani dotiče posljednji krug našeg bivanja, ali put do njega, i nakon ovog spisa, ostaje nepoznat skrivajući se duboko "ispod sadašnjeg površnog razumijevanja stvari" i zagonetki spoznajno-hermeneutički[2] slojevite Prirode. Uprkos tome valja se odvažiti na iracionalno klizavi put nerazumljivog, jer oni koji odbijaju da pođu s onu stranu tvrde, važeće istine, nemaju nikakve šanse da se suoče sami sa sobom. A tajna je upravo tu: u suočavanju sa samim sobom, ali s one strane ogledala i prizemno perceptivnog modusa viđenja koje nam ono jedino nudi. Činimo to sa sviješću da s one strane *percepcije* čeka *apercepcija* – momenat shvatanja dotad neviđenog u njegovoj senzualnoj prikrivenosti. Radi se, školsko-psihološki govoreći, o rekogniciji odnosa između prezentiranog objekta i već usvojenih korpusa znanja. Odnosno, herbartovski,[3] i bliže sadržaju knjige o kojoj je riječ, radi se o procesu kojim se neko novo iskustvo ("predožba") prilagođava sveukupnosti životno stečenih iskustava i "aperceptivne mase" znanja i misaonih navika kojima se sliva u novu cjelinu. U pitanju je um i njegovo refleksivno poimanje sopstvenih unutrašnjih stanja, kroz koje je, kliničkom smrću i neobjašnjivim vraćanjem u život, prošla Anita Murđani.

---

[1] Topos, (gr) mjesto, svijet, prlika.

[2] Hermeneutika (gr. hermeneutike tehne), vještina tumačenja, interpretiranja, dokazivanja i iznošenja misli u vezi sa nekim problemom.

[3] Herbart Johan Fridrih (1776–1841), njemački filozof i pedagog.

Pr**o**živjeti i pr**e**živjeti vlastitu smrt, vratiti se s one strane Sebe mentalno potpuno "resetovan"[4] s prečišćenom sviješću i (na sasvim nov način), nastaviti put fizički neizbježnog Kraja, jeste iskustvo metafizičkog obrata kroz prizmu kojeg autorica Murđani ispisuje stranice svoje knjige.

Šta je to i gdje se dešava to što joj se dešava?

Čime i kako se aktivira taj životodajni pokret dizanja sa dna???

Izuzev napora principijelne deskripcije neobičnog dogoda, knjiga ne nudi nikakve konkretne, logičko-metodološki operativne odgovore, praktična pravila ili uputstva. Radi se o neopisivom iskustvu slobode. "Nisam osećala kao da sam *fizički* negde otišla – više je to bilo kao da sam se *probudila.* Možda sam se konačno probudila iz ružnog sna. Duša mi je konačno uvidela svoju stvarnu veličanstvenost! Čineći to, širila se izvan mog tela i ovog fizičkog sveta. Širila se sve dalje i dalje, dok nije zaokupila ne samo ovo postojanje, već se proširila u drugo carstvo koje prevazilazi granice ovog vremena i prostora istovremeno ih obuhvatajući".

U neograničenoj vančulnoj percepciji tog iskustva, vrijeme i prostor gube svoje uobičajene zemne obrise i skončaju u dijalektički beskrajnoj punktualnosti[5] živog, sviješću ispunjenog Univerzuma (sve u Jednom, i Jedno u svemu). Pri tome granice vidljivog ostaju daleko ispod granica "viđenog" koje dolazi iz racionalno nedefinljivog beskraja. I dok Anita Murđani vančulnom percepcijom sagledava sebe iz vantjelesne perspektive povratka u život, nešto drugačiji primjer (suprotnog predznaka i logike perceptivne vančulnosti), kazuje neobjašnjivost predikcije vlastitog smrtnog ishoda. Kajli Lori, 14-to godišnja djevojčica iz Britanije, koja je, čitamo ovih dana, predvidjela vlastitu smrt i objavila je na Facebooku. "Mislim da ću umrijeti", napisala je na svom profilu, a samo 14 minuta kasnije izgubila je život u saobraćajnoj nesreći koju je skrivio pijani prijatelj njenog oca. Prije same vožnje djevojčica je molila oca da ne ulazi u automobil, kazavši mu šta je napisala na Facebooku. "Ne budi glupa", odbrusio je ljutiti otac, prisilivši je da sjedne s njima u auto. U borbi s ispalom mu cigaretom, 14 minuta poslije toga, vozač je izgubio kontrolu nad vozilom i sletio u provaliju duboku 18 metara. Kajli Lori ostala je na mjestu mrtva.[6]

Očito, dolazimo iz Cjeline o kojoj ništa ne znamo i kojoj se, nakon jednokratnog boravka zvanog Život definitivno vraćamo. Brojni primjeri ponovnog vraćanja "iz" nje za sada još uvijek ostaju neobjašnjeni. Pretpostavke se množe, ali sigurnog odgovora nema. Formulacija "um iznad materije", jedna je od njih, ali nije nikakava fraza nego (slijedom logike iskustva Anite Murđani, i mnogih drugih svjedočanstava te vrste) – stvarnost. Šta pokreće um u pravcu

[4] Resetovati, vratiti na početak sistema. Termin dolazi iz tehnike i informatike.

[5] Punkt, tačka ovdje, kako se vidi iz nastavka rečenice, u smislu sažimanje svega u Jedno.

[6] http://www.rtl.hr/vijesti/novosti/697596/djevojcica-predvidjela-vlastitu-smrt-na-facebooku/

ozdravljujućeg momenta o kojem svjedoči ova knjiga i koji je to okidač potreban za ispoljavanje latentnih moći uma, pred naukom je da pita i istražuje. Životnih primjera je na sve strane. Poznata je praksa Aboridžina (australijskih domorodaca), koji su razvili moćan sistem magijskih rituala kojim rješavaju svoje praktične životne probleme.

Jedan od njih je ritual Velikog Sna. Nekoliko puta godišnje oni padaju u Veliki San tokom kojega komuniciraju sa višim silama. San ponekad traje i po nekoliko dana. Nakon toga se vraćaju normalnom životu. Iskustva i značenja sna se ne daju analizirati na racionalnoj naučnoj ravni, ali on svojom efikasnošću osigurava vlastitu neupitnost i praktično-životnu vrijednost.

Ples derviša imao je u Otomanskom Carstvu svoju neupitnu društveno-političku težinu. U transu tokom plesa derviši bi stupali u kontakt sa višom, vanvremenskom silom, i donosili odgovore na neko urgentno sultanovo pitanje, nakon čega bi on donosio svoju odluku o pravcu i načinu djelovanja. Biblija također ima svoje vizionare i proroke.

U istu vrstu Velike Tajne koja je Anitu Murđani vratila u života, spada i neobičan primjer koji S. Dan (Steven Dunn) navodi u svojoj knjizi *Tajanstveni paralelni svijet* (Mysterious Paralel World). Radi se o saobraćajnoj nesreći u centru Detroita, decembra 1987. godine:

Taksista koji je udario pješaka, sav u čudu, izjavio je policiji da se odjednom i niotkuda ispred auta stvorio čovjek u šarenoj ljetnoj košulji (kratkih rukava). U bolnici je ustanovljen potres mozga, prelom desne podlaktice, tri slomljena rebra te brojne modrice i podlivi usljed udara. Nakon što je došao svijesti čovjek je inspektoru rekao da se zove Henk Blekvel, da živi na uglu Avenije hrastova i trideset druge ulice na broju 132. A zatim je upitao: Otkud snijeg? Kad sam pošao po novine bilo je ljeto, zato sam u košulji kratkih rukava.

Koji je dan danas? – pitao ga je policajac. Pa danas je 17. avgust 1967, odgovorio je. Zbunjena je bila i policija.

Na adresi koju je naveo Henk stajala je ogromna robna kuća. Detektivska istraga nerazjašnjenih slučajeva iz 1967. pronašla je podatak da je 18. avgusta 1967. policiji prijavljen nestanak 42-godišnjeg Henka Blekvela. Nestanak je prijavila njegova supruga. Tog jutra Henk je otišao po novine i više se nikada nije vratio. U dosijeu je stajala upravo ona adresa koju je naveo Henk.

Vrativši se u bolnicu detektiv je od Henka zatražio imena njegove supruge i kćeri, i datume njihova rođenja. Sve se slagalo s podacima iz dosijea. Istovremeno Henk je od detektiva saznao da nije u pitanju 1967. kako je mislio, nego 1987. i da je od dana kretanja po novine prošlo čitavih 20 godina. Nije mogao da vjeruje.

I sada dolazimo do suštine priče ovog krajnje zagonetnog fenomena.

Vijesti o saobraćajnoj nesreći su se dočepale i novine. Sedam dana kasnije u kancelariju detektiva Logana ušle su dvije žene. Starija 57-godišnjakinja predstavila se kao Helen Blekvel, Henkova supruga. Mlađa, 35-godišnja Ketrin bila je njihova kćerka. Detektiv Logan odvodi ih u bolnicu. Ugledavši Henka, Helen je pala u nesvijest, a Ketrin je sva u čudu zgranutosti ponavljala je jedno i isto: To je tata! To je tata!

Za dvadeset proteklih godina, za razliku od supruge i kćerke, Henk nije ostario ni jedan dan. Izgledao je onako kako su ga Helen i Ketrin zapamtile. Nije znao da objasni šta mu se dogodilo. Sve čega se sjećao je čudna mučnina i tvrdoglavica u trenutku kad je prelazio ulicu idući prema kiosku za novine. Dvadeset godina poslije doživio je saobraćajni udes upravo na tom mjestu. Dakle, iako na bitno drugačiji način, Henk se, za divno čudo, vratio iz iste Nigdine iz koje i Anita Murđani. Još nema načina da sve to i tome slično smisleno objasnimo. Ali ima jedna misao sv. Avgustina koja nam pomaže da stvar barem principijelno razumijemo. *Ništa se*, kaže Avgustin, *ne događa suprotno Prirodi*. *Događa se samo suprotno našim znanjima o Prirodi*.

Dakle, Razmijevanje onoga o čemu govori knjiga Anite Murđani i čitavo mnoštvo zagonetnih i nama još nerazumljivih slučajave zbunjuju nas samo usljed našeg neznanja. Odnosno, usljed našeg nepotpunog i pogrešnog poznavanja Prirode. Kad nauka prodre dalje u tajnu Prirode, naše će stvarne mogućnosti biti znatno veće, a čuđenje sve manje i manje. Jer, kako reče onaj bosanski pjesnik:

Bog je život uistinu jednostavno skovo,
Kad shvatiš jedan tren,
Ništa ti više nije novo.[7]

Sa stanovišta te pjesničko-avgustinovske logike, i šokantnosti vlastitog životnog iskustva, knjiga Anite Murđani preporučuje samu sebe. I Izdavaču, i kritici, i najširoj čitalačkoj javnosti.

[7] A.M. Imamović, *Od jada zarada*, Sarajevo, 1970. str. 9.

NA IZVORIMA BASTINE

PISMA U OSTAVŠTINI BISKUPA FRA AUGUSTINA MILETIĆA APOSTOLSKOG VIKARA U OTOMANSKOJ BOSNI U FOJNIČKOM SAMOSTANU *DUHA SVETOGA*

Ante Škegro

Apstrakt
Franjevački samostan *Duha Svetoga* u Fojnici u srednjoj Bosni, bio je službeno sjedište biskupa fra Augustina Miletića, vikara Apostolskog vikarijata u Otomanskoj Bosni (1813.-1831.). U njemu se među ostalim sačuvao i dio korespondencije koju je biskup odašiljao brojnim osobama, posebice župnicima i kapelanima na području vikarijata kojim je upravljao. Najviše je pisama, njih 56, koja je biskup osobno, njegov generalni vikar odnosno tajnik odaslano je župnicima odnosno kapelanima s ciljem rješavanja crkvenih i pastoralnih pitanja. Najviše tih pisama (51) upućeno je župnicima i kapelanima župe Skopje, koja je obuhvaćala katolike na području oko gornjeg toka Vrbasa, kojoj je središte bilo u Skopju Gornjem (Gornji Vakuf).

Ključne riječi: Katolička Crkva, Apostolski vikarijat u Otomanskoj Bosni, župa Skopje, biskup fra Augustin Miletić (1813.-1831.), pisma katoličkim župnicima i kapelanima

Uvod

U ostavštini biskupa fra Augustina Miletića u Franjevačkom samostanu *Duha Svetoga* u Fojnici sačuvalo se među ostalim i 56 pisama koja su on osobno ili njegov generalni vikar odnosno tajnik upućivali župnicima i kapelanima župā Skopje (br. I, III-XLVII, L-LI, LIII-LVI), Guča Gora kod Travnika (br. II), Kupres (br. XLVIII), Duvno (br. XLIX), Varcar[1] (br. LII) i Bihać (br. LV).

[1] Mrkonjić Grad u srednjoj Bosni.

Čuvaju se u svjetlosmeđem fasciklu s bijelom naljepnicom na kojoj je pisaćim strojem napisano "Korespondencija Biskupa Fra A. Miletića. 1813. - 1831." Na gornjem desnom uglu fascikla rukom je zabilježen rimski broj XXIV., a u desnom arapski 5. Ispod naljepnice također rukom ispisani su arapski brojevi 323 i 324. Pisma su u fasciklu izdvojena u zaseban sveščić na kojem je rukom napisano "Vlastoručna pisma biskupa fra A. Miletića". Iznad je podvučeni arapski broj 323 zabilježen istom rukom. Natpise na fasciklu i sveščiću vjerojatno je stavio fra Leonardo Čuturić (1881.-1947.), koji je arhivsku građu u Fojničkom samostanu sređivao od 1939. do 1947. g.[2]

Sadržaj pisama

Pisma o kojima je ovdje riječ biskup Miletić, njegov generalni vikar odnosno njegov tajnik upućivana su župnicima i kapelanima s ciljem očuvanja i popravljanja ćudoređa, oslobođenja od ekskomunikacija iz Katoličke Crkve odnosno rješavanja drugih spornih pitanja koja su opterećavala katolike u Apostolskom vikarijatu u Otomanskoj Bosni. Biskup je od njih tražio da se arhivska građa i župne knjige pažljivo čuvaju u župnim arhivima (*Servanda in Archivio, Conservanda in Archivio*) te da ih prilikom primopredaje župā odnosno kapelanijā odlazeći (Pridstupnici) predaju dolazećim župnicima odnosno kapelanima (Nastupniczi). Arhivsku građu i župne knjige odlazeći župnici odnosno kapelani nisu smjeli odnositi sa sobom. Biskup je propisao i kako se treba čuvati župna arhivska građa u koju su ubrajana i službena pisma i dopisi. Time je biskup Miletić udario i temelje crkvenim arhivima na području vikarijata kojim je upravljao. "Po isti naçin naregiujemo, i zapovidamo, da u svakoj Kuchi Xupskoj, a takó i u Kapellaniam, kojesu *Residentiales*,[3] i koje imaju svoje Xupské Kgnighe na bascka od Xupniçki, imase naçinit po jedan Armarich, olli barem po jedan Sanduçich z'bravóm, i kgliuçichiom, u komu Armaru, olli Sanduçichiu imajuse pomglivo çuvat kgnighe Xupské, Circulare, i naredbe Pastirské, i rukopisnicze Biskupské od Dispensá Xenidbení, od naregegná pokorá griscniczim oçitim, od prominegna zavitá, i od uprave dushá u razliçitim Xupama, koje rukopisnicze svezane u snopiche imajuse u onoj Xupi, u kojusu poslane, pomgnivo çuvat, i s'ostalim *Tefterim* na prominam PP. Xupniká Nastupniczim od Pridstupniká virno pridavat: a nè u *Cxuzdan* spremivshi sa sobom odniet, kakosu niki do sada çinit obiçavali. Svaká dakle Kgniga, illiti rukopisnicza Biskupská od upravé duvhovné, koja izlazi iz *Cancellarie* Biskupské, navlastito oné, na kojim bude zabilixeno zdvora *ex officio*, nekase pomgnivo cuva u *Archiviu* Xupskomu, za dase moxe u svako vrime nách, i poznat, sctoje razliçitim krivczim, i u koje vrime naregivano."[4] Među pismima u biskupovoj ostavštini

---

[2] Sandra Biletić – Andrej Rodinis, Rad na sređivanju arhiva Franjevačkog samostana Sv. Duha u Fojnici. *Građa Arhiva Bosne i Hercegovine,* II/2, Sarajevo 2010., 10, 29.

[3] Kapelanije u kojima je svećenik stalno nastanjen a koji nema status župnika (*capellanus expositus*).

[4] *Naredbe, i Uprave biskupá namistniká apostolskí proshastí, i sadascgnega, kojesu duxni imat prid oçima, i çesto napomignat púku katoliçanskomu u dneve zabilixenè svi posctovani*

je i obrazac kojeg je uputio kapelanu župe Skopje fra Juri Zlokoviću za ispravan opis smrti neke Dalmatinke iz Prusca kod Donjeg Vakufa umrle od kuge čije su tijelo rastrgali psi (br. I), slobodni list Jure Buljevića iz Žeževice kod Omiša u Dalmaciji koji je živio u Kreševskoj župi u središnjoj Bosni i Jelene Bekavac koja je i sama bila iz Dalmacije (br. LIX.), zamolba fra Andrije Kujundžića za ozakonjene braka Nikole Šikića i Lucije Ljoljić iz Kreševa koji su bili u krvnom srodstvu (br. LX.), račun don Joze Lujetića i don Pilipa Ćerluke župnika i kapelana župe Sv. Ane u Poljicima kod Imotskog u Dalmaciji za mise koje su odslužili za imotske iseljenike u župi Skopje a kojeg su uputili fra Andriji Terziću u Poljicima kod Imotskog (br. LXI) očito s ciljem da ga on proslijedi župniku Skopja. Četiri pisma sankcioniraju krčmare koji su tijekom služenja misā prodavali pića misarima (br. VI, XI, L, LIV). Devetnaest pisama odnosi se na katolike vjenčane po šerijatu[5] (br. I, III, XVIII, XXIV, XXVI, XXVIII, XXXI, XXXIII, XXXVI, XLI, XLII, XLIII, XLIV, XLVI, XLVII, LI, LIII, LVI, LIX). Jedno od njih spominje povratak neke katolkinje s pravoslavlja ("poluvirstva garçkoga") koja se također bila vjenčala kod kadije (br. LVI). Premda se ne nalaze u Miletićevoj ostavštini u Fojničkom samostanu, priložena su i dva pisma (br. LVII., LVIII.) upućena kapelanu samostalne kapelanije Foča kod Doboja don Jozi Lučiću kojima se regulira ženidba otetih mladenki i nereda nastalih zbog toga.[6] Tri se pisma odnose na vjenčanja vojnih bjegunaca iz Austrijskog Carstva odnosno s područja preko rijeke Save u središnju Bosnu (br. XV, XVI, XXXVIII), jedno na tuču kupreških katolika tijekom služenja sv. mise zbog mladenke, vrijeđanje i ugrožavanje kupreškog župnika (br. XXXVIII).[7] Glavnina pisama upućena je u župu Skopje, odakle su srećom kasnije i vraćena u Fojnički samostan te pohranjena u ostavštinu biskupa Miletića. Osvjetljavaju ne samo način i metode duhovne skrbi ovog biskupa nad katolicima koji su mu bili povjereni u Apostolskom vikarijatu u Otomanskoj Bosni, nego i njihov

---

xupniczi, i gniovi pomochniczi po svim xupama bosanskoga viakriata aposctolskoga, sabrane, u uregene Od Prisvitloga, i Priposctovanoga Gospodina Fra Augustina Milletichia biskupa daulianskoga, i namistnika aposctolskoga u bosni svoj, u herczegovini, i u posavini turskoj, i usctampane po dospusctegnu svetoga skuppa od rasciregna virre. U Rimu 1828., 48-49, VI.

[5] "Turcico more", "kod suda turskoga", "kod Turaka", kod kadije, "na Meschemi", odnosno "kod suda izvanskoga".

[6] Julijan Jelenić, *Izvori za kulturnu povjest bosanskih franjevaca,* Sarajevo 1913., 116-119., C, CI.

[7] Nasrtaji na svećenike tijekom služenja sv. mise od strane katolika registrirani su i u župi Skopje. Usp. Ante Škegro, *Libri Mortuorum Parochiarum Scopiensium (1755-1883). Matične knjige umrlih uskopaljskih župa (od 1755. do 1883. godine). The Deaths registries of the Uskopje parishes (from 1755 to 1883 year)*, Zagreb, 2012., nr. 469: *Zanesenovichi die 2 10^{bris} 1841 ex hac vita mortali, ad aeternitatem transiit Matthaeus Ivosh, morte improvisa, et quidem in triplici vinculo Excomunicationis, primo, quod pistoletum recta direxerit contra Sacerdotem Sacra in Ara agentem, 2o quod Sacerdotes apud Infi deles accusaverit, 3io quod violente rapuerit, Sibi coniugam, quam in profano tribunali copulavit in tam miserabili, fl ebili, ac periculoso Statu annis fere quindecim vixit. Sepultus extra Coem(eterio) fi delium erat annorum 55 circiter*.

moral, ženidbene običaje, prilagodbu osmanlijskoj sredini i dr.[8] Župa Skopje u vrijeme biskupa Miletića obuhvaćala je sve katolike sa šireg područja gornjeg toka Vrbasa (današnje župe Uskoplje – Gornji Vakuf, Bugojno, Kandija, Skopaljska Gračanica, Bistrica te Rostovo kod Novog Travnika). Pisma su najvećim dijelom upućena zbog dalmatinskih imirgranata (dosclaczi, dosclicze) koji su se, kako se vidi i iz matica vjenčanih, uvelike vjenčavali kod kadija i mula.[9] Na to su bez sumnje utjecali i sami islamizirani feudalci čiji su bili kmetovi koji su od Bečkog rata (1683.-1699.) bili najbrojniji upravo na području Uskoplja u odnosu na čitavu Bosnu i Hercegovinu, a koji su određivali ne samo sudbinu svojih katoličkih kmetova nego i njihov bračni status.[10] Župne matične knjige bilježe da su se neki katolički kmetovi više bojali svojih feudalnih gospodara nego samoga Boga.[11] No, ne treba smetnuti s uma ni činjenicu slobodnijeg morala dalmatinskih pridošlica u odnosu na onaj koji je vladao kod katolika u Miletićevom vikarijatu.[12]

Zaključak

Pisma iz zaostavštine biskupa fra Augustina Miletića u Fojničkom samostanu *Duha Svetoga* od neprocjenjive su važnosti za uvid u opće stanje, moral, ženidbene običaje odnosno svakodnevni život katolika Apostolskog vikarijata u Otomanskoj Bosni tijekom prvih desetljeća 19. st. Ona uvelike doprinose i razumijevanju prilika u kojima su živjeli, posebice moralnih načela i duhovnog života imigranata iz Dalmacije na području gornjeg Vrbasa (Uskoplje). Ujedno otkrivaju biskupa Miletića kao odlučnog crkvenog pastira kojima je

---

[8] Neki katolici više su voljeli osmanlijske feudalce kojima su služili nego li katoličke svećenike na samrti. Škegro, *Libri Mortuorum Parochiarum Scopiensium*, nr. 251: *[7bris 1814.] Bistricza obiit sine Sacramentis Josephus Shola Dalmata quia prius voluit habere apud se unum Saracenum, quam Sacerdotem et isto desiderio animam redidit. Et(atis) s(uae) an(norum) 30, sep(ultus) fuit ibidem*.

[9] Ante Škegro, *Libri Copulatorum Parochiarum Scopiensium (1753-1883). Matične knjige vjenčanih uskopaljskih župa (od 1753. do 1883. godine),* Zagreb 2012., pass.

[10] Usp. pismo br. I.

[11] Škegro, *Libri Mortuorum Parochiarum Scopiensium*, 45, nr. 333: *Zaglaviczom obiit Joanna Balinich Dalmata Nationis uxor Simeonis Mandussich eiusd(em) Nation(is) Sine Cof(essione) quia n(on) voluerunt vocare Sacerd(otem) quia o(m)nes Dalmata qui e(rant) apud Saracenos voluit habere apud se unum Saracenum, quam Sacerdotem, imoprius habuerunt timorem Saracenorum quam timorem Dei o(m)nipotentis Creatori sui Et(atis) S(uae) an(norum) 60. Sep(ulta)que fuit in cem(eterio) com(muni) illius loci*.

[12] Andrija Zirdum, Uvod. Povijesne prilike u vrijeme nastanka najstarijih plehanskih matica. U: Mijat Jerković, *Hrvati plehanskoga kraja sredinom XVIII. stoljeća (1742.-1771.),* Sarajevo – Plehan, 2006., 14: "U širem izvještaju istoga biskupa (fra Pavla Dragićevića, op. A. Š.) 1756., spominje se tvrđava u Bosanskom Brodu i vojni garnizon u Derventi. Kritiziraju se pridošli katolici iz Dalmacije, koji su doselili tjerani glađu i drugim neprilikama, zbog nemara oko kršćanskog nauka i prošnje, umjesto da sami rade. Oni su sa sobom donijeli i običaj umaknuća djevojaka, koji je onamo kažnjavan velikim novčanim kaznama, a u Bosni samo crkvenim, na koje se oni nisu puno obazirali".

spas duša povjerenog mu puka bio na prvom mjestu. U kontekstu toga razumljive su i kazne koje je propisivao prekršiteljima, a koje nisu imale za cilj sankcionirati samo njih nego i opominjati katolički puk u sredinama u kojima su se oskvrnuća crkvenog života i morala zbivala. Da su bile i učinkovite potvrđuju župne matične knjige vjenčanih u kojima je zabilježen veliki broj vjenčanja katolika koji su brak prethodno bili sklopili po šerijatu.

Summary

The letters in the inheritance of Bishop Augustine Miletić OFM, vicare of the Apostolic Vicariate in Ottoman Bosnia (1813 – 1831) stored in the Franciscan Monastery of *Holy Spirit* in Fojnica

In the inheritance of Bishop Augustine Miletić OFM, which is stored in the *Holy Spirit* Franciscan Monastery of the in Fojnica (central Bosnia), amongst other items 56 letters have been preserved wich were sent personally or by his vicar general or personal secretary to the parish priests and chaplains of Skopje (Gornji Vakuf, central Bosnia), Guča Gora (near Travnik, central Bosnia), Kupres (central Bosnia), Duvno (north-west Herzegovina), Varcar (Mrkonjić Grad, central Bosnia) and Bihać (north-west Bosnia) parishes. The letters are kept in a light brown folder with a white label on which is written "Korespondencija Biskupa Fra A. Miletića. 1813. – 1831" ("Correspondence of the bishop Augustine Miletić OFM 1813-1831").

Apart from the letters there is also a form sent by Bishop Miletić to George Zlokovic OFM, the chaplain of Skopje Parish, regarding the description of death of a Dalmatian women who lived in the islamic religious center Prusac near Donji Vakuf who died of plague and whose body was mangled and devoured by dogs (nr. I), a certificate of freedom to marry of Georege Buljević from Žeževica near Omiš in Dalmatia, who lived in the Kreševo Parish (central Bosnia) and Helen Bekavac who was also an immigrant from Dalmatia (nr. LIX), a request made by Andrew Kujundžić OFM for legalizing the marrige of Nicholas Šikić and Lucy Ljoljić from Kreševo (central Bosnia) who were in a consanguineous relationship (nr. LX), and a receipt sent by Father Joseph Lujetić - parish priest of St. Anne Parish in Poljica near Imotski in Dalmatia, and his chaplain Father Philip Ćerluka to Andrew Terzić OFM residing in Poljica near Imotski for the Masses they had held for the immigrants from the Imotski area in Skopje Parish (nr. LXI). Four letters disciplined those merchants who used to sell the alcohol during the celebration of Holy Masses who attended the rites (nr. VI, XI, L, LIV). Nineteen letters refer to marriages of Catholics who had previously been wed in accordance with Islamic religious law – the Sharia ("Turcico more", "at Turkish court", "at Turks", "at kadi", "in Meschema", or "at outward court") (nr. I, III, XVIII, XXIV, XXVI, XXVIII, XXXI, XXXIII, XXXVI, XLI, XLII, XLIII, XLIV; XLVI, XLVII, LI, LIII, LVI, LIX). One of this letters refers to an Catholic women who was married to Orthodox ("greek semi-faith") before the qadi but returned to Catholicism (nr. LVI). Though not an integral part of Miletić's legacy kept in the Fojnica Monastery, there are two letters addressed to the chaplain of Foča Chaplaincy (near Doboj, central Bosnia) are attached as well (nr. LVII, LVIII). Three letters refer to marriage of Croatian military refugees who fled to the central Bosnia accros the Sava river from the territory of the Austrian Empire (nr. XV, XVI, XXXVIII), while one of the letters refers to the scuffle between Catholics of the Kupres parish due to a bride during Holy Mass and insults and threats to the life of the Kupres parish priest.

Key words: Catholic Church, Apostolic Vicariate in Ottoman Bosnia, Bishop Augustine Miletić OFM, Skopje parish, letters of Bishop Miletić to the Catholic and parish priest and chaplains.

Pisma iz ostavštine biskupa fra Augustina Miletića u Franjevačkom samostanu *Sv. Duha* u Fojnici (srednja Bosna)[13]

I.

[1816.]

Ex officio

Rev(eren)do P(at)ri Col(endissi)mo

P(at)ri Georgio Zlokov(ich)

L(ecto)ri Con(cionato)ri atque Coop(erato)ri in

Skopje

Rev(eren)do P(at)re Col(endissi)me![14]

Jà moj Juricza imaliste atestat od smarti oné nevoglné Dalmatinke na czilu fojliu Carte upisat, i podpisatse na istomu, ostavivshi *spatium*,[15] daga mogu i ja Legalizat, murleisat, i podpisatse, kako zakoni iziskuju: a vi nesamoste s'kartom omalili, neggose niste na istoj ni podpisali, kakochete vidit vashim oçima. Ettosamvam dakle ja niscto exemplara ovde na drugom listu uçeparko, stoi morete pripisat, i kolikoje moguche pria, poslatimi, a radbi bio kadbiste moghli iznach, ime, priimenak, i misto gdiseje rodio oni nevoglini gnezin brezakoniti muux, dabiste i gnega u isti attestat stavili, navlastito akoje iz Dalmaczie.

Sada xelechivam obilatu milost, i podpuno duha Svetogh utishegne, i pokripgliegne ostajem.

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 10. Marcza 1816.

Vertite fol(ium)[16]

Pripr(osti) u Gospod(in)u
f(ra) A(u)g(usti)n Milletich *m(anu)p(ropria)*[17]

---

[13] Brojeve pismima odredio je ovaj priređivač (A. Š.).

[14] Po dužnosti.

časnom i vrlo poštovanom ocu,
ocu Juri Zlokoviću,
lektoru propovjedniku i pomoćniku u
Skopju.
Časni i vrlo poštovani oče!

[15] Prostor.

[16] Okrenite list!

[17] Vlastitom rukom.

Attestatio necrologica[18]

Universis, ad quos spectat, vel spectabit testor ego infra scriptus socius R(everendi) Parochi Skopiensis, me a fide dignis catholiciis hujus Paroeciae incolis Petrus videlicet Chiurich, et Antonius Valigich audivisse Feminam quandam Luciam od Maricze dictam, e Dalmatia oriundam, circa annum 1800. ad villam hujus Parochiae Prussacz dictam pervenise, ibique apud Dominum Jurkasclich Saracenum servitio se mancipasse, et paulo post Turcico more, profugi quidam Dalmatae famulo ibidem suo, nuptui traditam fuisse, quocum plures procreavit proles, quae omnes elapso anno 1815. peste sublata sunt: post hos Mater quoque ipsarum Lucia memorata miserrime sine Luce, et sine cruce interiit, ejusque pestiferum cadaver cum nemo sepulturae dare vellet ac canibus dilaniatum devoratumque fuit quemadmodum praefati ac fide digni oculati testes, qui Luciam optime norant, retulerunt mihi. In quorum fidem etc.

Datum Skopje die ..... (sic!) *Martii 1816.*

Ego fr(ater) Georgius Zlokovich

Socius Parochi Skopiensis,

de Mandato Ill(ustrissi)mi ac R(erendissi)mi D(omi)ni Epi(scopi)

f(ratris) Aug(usti)ni Milletich vicarii Ap(osto)l(i)ci ordinarii

mei Col(endissi)mi et veritatem

investigavi atque ita reperi meaque subscripsi m(anu)p(ropria)[19]

---

[18] Svjedočanstvo o smrti.

[19] "Svima kojih se tiče, ili će se ticati. Ja svjedok, dolje potpisani pomoćnik časnog oca skopjanskog, od čestitih sam katolika čuo, župljana ove župe - dakle Petra Ćurića i Ante Validića: da je neka žena Lucija rečena od Marice, podrijetlom iz Dalmacije, koja je oko 1800. godine došla u mjesto Prusac zvano koje se nalazi u ovoj župi, te da se tamo prodala u službu gospodaru Saracenu (muslimanu) Jurkašliću. Po turskom običaju, malo poslije je dana za ženu nekom njegovom sluzi, prebjegu iz Dalmacije, kojemu je brojnu djecu izrodila, a koju je minule 1815. godine kuga svu pomorila. Poslije njih i njihova je majka, spomenuta Lucija, umrla na vrlo bijedan način, bez svijeće i bez križa. Kako ju nitko nije htio pokopati, njezino su okuženo tijelo rastrgali i požderali psi, kako su mi prenijeli spomenuti i istinoljubivi očevidci, koji su Luciju dobro poznavali. U njihovoj vjeri itd.

Dano u Skopju dana …. ožujka 1816. godine.

Ja brat Jure Zloković
pomoćnik skopjanskog župnika,
po zapovjedi presvijetlog i prečasnog gospodina biskupa,
brata Augustina Miletića moga apostolskog vikara i ordinarija,
vrlo poštovanog; istinu
sam istražio i tako našao te potpisao vlastitom rukom."

II.

1817

Poradi Jakova Jurichia

Rev(eren)do P(at)ri Col(endissi)mo
P(at)ri Andreae Alaupovich
L(ecto)ri Con(cionato)ri atque Coop(erato)ri in Paroecia
Travnicensi
a Guçia-gorra
N(ota) B(en)e in Sua absentia
Aperiatur a R(everendo) P(atre)
Parocho Travnicensi.

Rev(eren)de P(atr)e Col(endissi)me![20]
U Fojniczi na 22. Januara 1817.

Odgovaram na vashu pisanu na 21. tekuchega.[21] *Homo videt ea qua apparent: deus autem intuetur corda hominum, et ipse scrutatur cogitationes eorum. Propterea Ecclesia judicat ab externis*.[22]

Sada dolazechi na dogagiaj od vaas prikazani, velim, da Jakov Jurich nemore zakonito uzet kcher Mlagiu Marka Antunovichia, buduchi s'gnezinom stariom sestrom *partim per interpositam personam*, *partim vero per seipsum*[23] zdvoragnim naçinom ukazo daje imo odluku uzetju, i more bit dabiju i uzeo damuju nebude smart ottela. Naslognamise u ovoj odsudi na zakone *Juris ubi habetur*[24] = *qui per alium facit per seipsum facere videtur*.[25] *Cap(ut) qui*

20 Časnom i vrlo poštovanom ocu
ocu Andriji Alaupoviću
lektoru propovjedniku i pomoćniku u Župi
Travničkoj u
Gučoj Gori
Pripazi! Ako bi bio odsutan
neka otvori časni otac
travnički župnik.
Časni i vrlo poštovani oče!

21 Za pomoć pri prevođenju i razjašnjenju crkveno-pravnih pojmova zahvaljujem dr. sc. fra Velimiru Blaževiću i msgr. dr. sc. Ratku Periću.

22 Čovjek vidi ono što je vidljivo: Bog pak proniče u ljudska srca, i sam rasuđuje njihove namjere. Stoga Crkva sudi po izvanjskim znacima.

23 Dijelom preko posrednika, dijelom pak osobno.

24 Gdje zakona ima.

25 Čini se da sâm čini onaj koji preko drugoga čini.

per alium de regul(a) Jur(is) iza 6. quod jussu alterius. 180 ff. eo.[26] Strina Jakovglieva dalaje divojczi obilixje na ime Jakovglevo i Jakov zdvoragnim naçinom nije protiva tom-mu *reclamo*,[27] ni protivnosti ikakve ukazo: *Sed qui tacet consentire videtur*:[28] *cap(ut) qui tacet de reg(ula) Jur(is) in 6. lib(ro) 2. §§ voluntate ff. solut(io) matr(imonii) Cap(ut) norme de presump(tione) ibi Insuper, ratihabitio retrotrahitur, et mandato comparatur. Cap(ut) ratihabitionem de reg(ula) Jur(is) in 6. hoc jure 152. §§ defecit ff. eo. c(aput) si quis [dece]sent excom(m)un(icatus) in 6*.[29]

Josc oçitije ovoje Jakov potvardio kadje, brez ikakva zdvoragnega usilovagna od iste divojke Maramu primio kojeje gnegov hamanet u nidrim nosila.

Sctose dakle drugo iziskuje za sudit zdvoragnim naçinom dasu bili kail jedno drugomu? Buduchi taka obilixja, u nashemu vilaetu, obiçajnà zdvoragnà zlamegna od xenidbenogh uggovora, i privogliegna kako morete vidit u Morali dobretinoj,[30] Pogl(avgle) I svarhu sakram(enta) xenidbe od ugovora, i zaruçegna na listu 114, i slidechim …… (*sic*!)

Reczite

Reczite dakle Jakovu, i gnegovu otczu slobodno nekase reç[ene] divojke, kojusu bili zamirili, projdu, i neka traxe na drugomu mistu ugodnu zaruçniczu; jerbo nemore J[a]kov po zakonu zarukovatse sa svojom balduzom illiti *Sitius, qui ira concitatus propriam genitricem ad terram prostravit, revera graviter peccasse, proindeque reservationem Sub n(umer)o 3. positam incurrisse censendus est. Hunc si vere poenitentem, riteque dispositum aproveris, praemissa seria admonitione, et petita prius a Matre venia, in foro sacramentalis confessionis absolvere poteris, injungendo eidem pro reatus gravitate condignam salutarem paenitentiam, prout tibi Spiritus Sancti gratia suggesserit.*[31]

---

[26] Poglavlje: Tko po drugom, Pravno pravilo, iz 6[e], što po naredbi drugoga, ff 180.

[27] Izrazio protivljenje.

[28] Tko šuti smatra se da se slaže.

[29] Pravno pravilo, poglavlje: Tko šuti, u 6. knjizi, §§ o nakani, ff. Razvrgnuće ženidbe. Poglavlje: Odredbe o pretpostavci, ondje. Osim toga: odluka se opoziva, nalogu se izjednačava. Poglavlje: naknadno odobrenje po Pravnom pravilu u 6 ovim pravom 152. §§ nedostaje ff. isto poglavlje o ako bi tko umro izopćen u 6.

[30] *Krátko skupgliegne chudorednè, illiti morale bogoslovicze svarhu sedam katolicanske czarkvè sakramenatah iz Svetoga pisma, iz svétii sàborah, iz odregegniah svètii ottaczah papii, iz nauka nauçitegliah Czarkvè Boxié… Pomljivo sloxeno i skupglieno u slavnii illiriçki jezik… od Marka Dobreticha*. Po Petru Pavlu Ferri. U Ankoni 1782.

[31] Sicije, koji je srdžbom razdražen vlastitu majku oborio na zemlju, uistinu bi teško sagriješio, pa se stoga smatra da bi upao u pridržaj stavljen pod br. 3. Ovoga ako se pokaže uistinu pokajanim i pravo raspoloženim, prethodo ga ozbiljno opomenuvši, i nakon što prije zatraži oproštenje od majke, u sakramentu ispovijedi moći ćeš odriješiti, nametnuvši mu prema težini zlodjela primjerenu spasonosnu pokoru kako ti milost Duha Svetoga bude nadahnjivala.

A onoga zloglavcza koji-je svoje vlastito çeddo brez potribe u pianstvu zlamenovo pokarajte, i nauçite u kakvoj potribi, i prigodi dopuscta Czarkva Svetà oblast svakomu i Roditeglim istim da moggu diczu novorogenu zlamenovat, illiti karstit.[32] Posli toggà nareditemu neka za pokoru plati, *Si tamen habet unde*,[33] jednu oku voska na otar s'koimse u tom-mu kraju sluxite, i s'tizim uggovorom odrishitega na ispovidi, *si est dispositus*,[34] akoje znao za tu zapriku Czarkvenu kakose *supponi*[35] i sa svim tizim usudioseje pristupit tu zabranu Czarkvenu: almuse nie çudit; jer pian, i smeten bivaju jednaczi.

Sada nejmajuchivam drugogh scta bilixit, podigliujuchivam

Pastirski blagosov Sveti, ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

Vazda pripr(avni) u Gospopd(in)u

f(ra) A(u)g(usti)n Milletich B(is)k(u)p *M(anu)p(ropria)*[36]

III.

1818.

Porad ~~Jure~~ Garghe Boscgnaka,

i poradi Jure Barishicha

Reve(ren)do P(at)ri Col(endissi)mo
P(at)ri Andreae Alaupovich
L(ecto)ri Con(cionato)ri atque coop(erato)ri in
Paroec(i)a
Skopje

Charissime P(atr)e Andreas![37]

---

[32] Biskup Miletić propisuje: "Priporuçujemo svima Roditeglim, da nastoje, kolikoje moguche prie, diçiczu, kakose porode, donosit na Karsctegne; da nebi koja dusha po gniovoj nepomgni poghinula brez Karsctegna svetoga, s'ovogá svíta priminuvshi." Miletić, *Naredbe, i Uprave biskupá*, 23, VII.

[33] Ako pak ima odakle.

[34] Ako je pripravan.

[35] Pretpostavlja.

[36] Vlastitom rukom.

[37] Časnom ocu vrlo poštovanom

ocu Andriji Alaupoviću,

Taj Poganin Gargo Boscgnak vidise da nit ima vire, ni zakona karstjanskoga u dillima, nitti straha Boxiega u svomu sardczu: akomuje dakle Jaram Isusov otesco a Pako omillio, mi nemoremoga sillom odvest ukragliestvo nebesko: neggo moretega ponukovat akobise ktio zbiglno obratiti na put od spasegna, i xivit karstjanski kako zapovida Bogh neka bude barem za jednu godinu danaà pravó zlamegne oçitó od gnegove zbiglne pokornosti, i nesumglivoga obrachegna, i s'tizhim uggovorom primichemoga dragovoglno u staddo Isusovo: alli nemoremomu pripustit ni po jedan naçin dase kod naas more vinçat doklenam nedonese pismeno svidoçanstvo od svoga Biskupa od prostosti i za se, i za tu Boduliczu kojaje skoro amo u Tursku zemgliu izkoraczila.

Akolisu paak nahumili vinçatise Kod Turraka, i gonnit zakon Turski mi oblasti nejmamo zaustavitji: u takom dogagiaju *perditio illorum erit ab ipsis, et non a nobis*.[38] Istinaje dasu imali na sebbi imena Karstjanska: *et forsitan ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis: nam si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum*,[39] kako pishe Ivan Sveti ukgnizi I. na pogl(avle) 2. r(edak) 19.

Niscta bogliegh od parvoga nemogu sudit togga drugogh Prokletza i brezakonika toga Juru Barishichia i gnegovu poganu brezakoniczu; koji od toliko godina smarde u grihu od kurvarstva, i u sincxiru vraxiemu tako odmetnuti od Boga i od zakona svetogh Isusova, koji nie moggo ni strasni biç Kuxni ganut na milosardje prama Xalostnim dushama gniovim da traxe odrishegne i spasegna.

Buduchi stvar davnascgna sadase spomenut nemogu od gniova brezakogna: a onda buduchi bili chiutuczi neotesani na sluxbi togga Puka: zato potribitoje dase sad iznova *Status causae*[40] od gnivoa brezakogna pom

pomgnivo izvidi, i izpishe, da nisu u kakvoj zapriezi, i za koji uzrok vinçalisuse, ol da boglie reçem skerepulisuse kod Mescheme.[41]

Megiuto ponukujteji akose xele iz sincxira vraxiega i iz proklestva xalosnoga izbavit, i povratit u staddo Pravovirni Karstjanà od kogasuse pogniovoj

---

lektoru propovjedniku i pomoćniku u
župi
Skopje.
Predragi oče Andrija!

[38] Propast njihova bit će zbog njih samih a ne zbog nas.

[39] I premda su od nas postali, nama nisu pripadali, jer da su pripadali nama, bili bi ostali s nama.

[40] Stanje parnice.

[41] Katolici koji su se vjenčavali kod islamskih sudova (kadije) i pravoslavnih popova samim time upadali su u ekskomunikaciju, odnosno isključenje iz Katoličke crkve. "U istó proklestvo velikó upadaju, po odregegnu nashí Biskupá proshasti, i sadascgnega, svi oní, kojise vinçaju kod Suda izvanskoga, i svi gniovi nagovaraoczi, vichnichi, i pomagaçi. Takó i kojibise vinçali kod Popová Rischianskí, u isto proklestvo upalibi." Miletić, *Naredbe, i Uprave biskupá*, 8, III.

povoglnoj opaçini odczipili, nekase odma razluçe *saltem quoad Torum, et si possibile est, etiam quoad cohabitationem*,[42] i neka odma grishit i bludnost poganu provodit pristanu.

Drugo neka prionu uçit stvari potribite od nauka karstjanskoga.[43]

A kada dogagiaj od gniova brezakogna izvidite pishitemi odma: dase more kakogod gniovim dushama upravit, akobise ktilli soranit, sctomie muçno virovat promiscgliajuchi gniovu nemarnost, i nepokornost od toliko godina, i u vrime toliki Boxii pokaragnà. Al barem nekjim nie od nashe strane izgubgliegne i neka nemogu imat oggovora na Sudu strasnomu, naredichemojim pokore pristojne.

Morete iztraxivat nebistelise i na moju proscglu kgnigu porad ovii isti brezakonika pisanu namirili kojubi rad bio prividit, akoju bude oni chiutuk ostavio.

Otvorite oçi da i ti nisu kakvi nesrichi dosclaczi, kojisumi basc na var mozga izascli.

Sada xelechivam obilato duha Svetoga utishegne, i podiglijuchivam sveti blagoslov ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 14. Jan(uar)a 1818.

Pripr(osti) u Gospod(in)u

f(ra) A(u)g(usti)n Milletich *m(anu)p(ropri)a*[44]

[42] Barem od postelje, a ako je moguće, također i od zajedničkog života.

[43] "Stvári potribite od Nauka Karstjanskoga, kojesu duxni znati" prema biskupu Miletiću su: "1. Zlamegne S(vetog) Krixa, 2. Otajstva poglavitá Virré nashé sveté, 3. Dilla Virre, Uffagna, Gliubavi, i Skrushegna, 4. Çetiri stvári brez kojise nitko saranit nemoxe, 5. Zapovidi od naravi, i od gliubavi, 6. Zapovidi Boxie, i Czarkvene, 7. Sakramente, 8. Grihè smartne, grihe protiva Duhu Svetomu, i grihe, koji vapiu osvetu prid Bogom, 9. Stvári potribite za uçinit Ispovid czilovitu, i spasonosnu, 10. Stvari potribite za dostojnose priçestit, 11. Otçe nasc: Zdravu Mariu: Virrovagne: i Slava Otczu, 12. Krunicze Isusovu, i Gospinu. 13. Naçin kakose ima zlamenovat, illiti Karstit diete u potribi, Duxnosti stagna zaruçniçkoga." Miletić, *Naredbe, i Uprave biskupá*, 17-18, XVII.

[44] Vlastitom rukom.

IV.

1818.
Porad Jure Boscgnaka,
i Garghe Boscgnaka

R(evere)do P(at)ri in X(hris)to Col(endissi)mo
P(at)ri Andreae Alaupovich
L(ecto)ri Con(cionato)ri atque Coop(erato)ri in
Paroecia
Skopje

Rev(eren)de Charissime![45]

U Fojniczi na 7. Feb(ruar)a 1818.

Taj nesrichni Juro Barishich, i gnegova brezakonicza akose zbiglno xele iz proklestva izbavit, i u staddo Isusovo povratit, od kogasuse po gniovoj povoglnoj opaçini odczipili neka odma prionu za pokoru kako slidi

I. Za sheest svetkovina neka stoje prid otarom u vrime Mise Puçke, Juro s'kamenom o vratu obishenim, i s'rukama razpetim: a Boxicza pokrivena s'czarnom karpom po glavi, prosechi oprosctegne od Boga, kogasu uvridili, i od karstjanluka, komusu priopaki izghlea zadali xivuchi za toliko godinà u brezakognu, i u bludnosti poganoj.

II. Za czile tri godine neka poste utorke, i prigovaraju svaki dan po jednoç dilla kriposti Bogoslovni kleçechi na kollinim.[46]

---

[45] Časnom ocu u Kristu, vrlo poštovanom
ocu Andriji Alaupoviću,
lektoru propovjedniku i pomoćniku u
župi
Skopje.
Časni i predragi!

[46] Kriposti bogoslovni jesu bogoobličnе ili teologale krjeposti: **vjera**, **ufanje** i **ljubav**. **Dillo Virre**: "Gospodine Boxxe moj, ja virrujem, dasi tí sam jedan Bógh u bitju, i u naravi, u trí Kípa Boxanstvena, kojise zovu Otacz, i Sín, i Duh Sveti. Virrujem po isti naçin, daje drughi kíp Trojstva prisvetoga Isukarst Sín tvoj uçiniose çovik u Utrobi priçiste Divicze Marie po kripósti Duha Svetoga; i daje mukku podnio, i umro na Krixu za nashe Spasegne; i da na Svarhi Svita ima dochi sudit xivé, i martvé, za dat dobrím Raj Nebeski, a zlím mukke Paklene za uvike. Posli toga virrujem sve ono, scto virruje Sveta Czarkva Rimska, Katoliçanska; i u ovoj virrri xelim xivit, i umriti, i dabi bila potriba za gnu moju karv prolit; jer ti Boxxe, koji nit moresc privarit, ni privaren bit, jesi ová objavio." **Dillo Uffagna**: "Gospodine Boxxe moj, ja ufffam u priveliko milosardje tvoje, dachescmi dati, po dostojanstvi dillá, i mukke Isukarstove, i po mojim dobrim dillim, koja buddem s'pomochju tvojom uçinit, oprosctegne grihá moji, i Raj Nebeski, I ovo temeglito uffam; jersi ti, Boxxe, obechiao, koi buduchi primoguch, primilostiv, i privíran, nemoxesc pomagnkat u tvomu obechiagnu." **Dillo Gliubavi**: "Gospodine Boxxe moj, buduchi ti u sebi pravó, najveche, i neizmirno dobro, gliubim

III. Za te tri god(in)e od pokore, nekase ispovidaju barem po tri puta na godinu.

S' tizim uggovorom dopusctamovam oblast daji morete od proklestva oçito odrishit, i u staddo Pravovirni karstjanà zdruxit.

Posli togga kadaji vidili budete u nauku karstjanskomu zadosta uvixbane, pripravne, i dostojne dajim morete prisvete sakramente podiglivat.

A posli uskarsa *praemissis praemittendis*,[47] akose nebbi oçitovala megju gnima kakva zaprika raztargujuchia xenidbu, daji morete vinçat *in forma ob Ecclesia praescripta*.[48]

Gargo Boscgnak sa svojom Buduliczom kadje odabro Pako namisto Kragliastva Nebeskoga, mi mu krivi nismo, do najposli *perditio illorum ex ipsis*.[49] Obmaniteji dasu uppali u Proklestvo veliko, i dajimse ni na ças od smrti nemogu podilit prisveti sakramenti, akose nerastave. Nittise moggu kod nas zakonito vinçat dok nedobave obadvoje od gniova Biskupa svidoçanstvo od prostosti.

Sada garlechivas, podpisujemse

V(ash) O(dani) P(riategl)

Pripr(avni) u Gospod(i)nu f(ra) A(u)g(usti)n B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[50]

tete iz Svega Sarcza moga, i sa svom jakosti Dushe moje, svarhu svake stvari stvorene: i zarad tebe gliubim moga Iskargnega, kakó mene istoga; jer ti, Boxxe, zapovidasc." *Poçetak Slovstva, napomena, i kratko istomaçegne stvarii potribitii nauka karstianskoga. Ustampano po naredbi Prisvitloga, i Priposctov(anoga) Gospodina F(ra) Augustina Milletichia, Biskupa Daulianskoga, i Namist(nika) Aposctol(skoga) u Bosni, i Herczegovini Turskoj. Za uvixbagne Dicze, i Çegliadi priprostite U Darxavi Bosanskoj.* U Splitu 1815., 31-32.

[47] Ispunivši što se treba ispuniti.

[48] Na način koji propisuje Crkva.

[49] Njihova propast po njima samima.

[50] Vlastitom rukom.

V.

1818.

Pokora Petra Tirichia

g(negove) xenne, i g(negov)a sina Marka

Ex officio

Al Rev(eren)do P(at)ri Col(endissi)mo

Il(ustrissim)o P(atri) Marco Shekimich

Lett(or)e Pred(icator)e, D(iffinito)re att(ua)le, e Paroco di

Skopje

Rev(eren)do P(at)re D(i)f(finito)re Col(endissi)mo![51]

Vashu pisanu na 26 Lipgna primi u Xupi Ruxichikoj[52] na 15 Sarpgna.

Petar Tirich, i gnegovi vichniczi, i pomagaçi, ako s'pravom pokorom neizplate pravdi Boxioj na ovomu svitu za tolike gniove opaçine, i neizliçe ràna, kojesu uzrokovali zakonu svetom Isusovu s'gniovim brezakognim i ako nepoprave sa xivglenem karstjanskim priopake izghlede kojesu zadali Puku karstjanskomu, plachiache posli gniove xalostne smarti na drugomu.

Kolikoje od nashe strane duxnismo xelit, i traxit gniovo vikoviçgne spasegne, a ne izgubgliene i liçit gniove rane s'pokoram pristojnim. Naregiujemo dakle

I. Da Petar Tirich, i gnegov sin Marko imaju staat za sheest svetkovina prid otarom u vrime Mise Puçke s'kamenom o vratu obishenim, i s'rukama raspetim prosechi oprosctegne od Boga i od Karstjanluka. A gnegova Domachicha (t/o/ j/est/ Petra Tirichia) pokrivena neka stoji s' czarnom karpom po glavi.

II. Neka poste utorke i svaki dan prigovaraju dilla Kriposti Bogosctovni kleçechi na kollinim, za jednu godinu dana.

III. Nekase ispovidaju za tri godine barem po tri puta na godinu

IV. Neka plate barem jedan vasckuo novi za uglia svetà koiche sluxit u toj xupi skopaglskoj, na komu vaskulu vaglia da bude urizane ove riçi = Xupe Skopaglske. 1818. Akobiga isti Pero Tirich znao naçinit, nekaga naçini:

---

[51] Po dužnosti.

Časnom ocu, vrlo poštovanom
presvijetlom ocu Marku Šekimiću,
lektoru propovjedniku, sadašnjem definitoru i župniku
Skopja
Časni oče vrlo poštovani definitore!

[52] Župa Ružići, Hercegovina.

alli sczinim dabi boglie izasho iz ruku Ive Krilichia Kujuncxie Fojniçkoga, koiseje dobro uvisctio u sudju od otarà. Reçeni vascuo vaglia da bude od sorme saade, i pozlachen, kako jur znate.

S'tizim ugovorom, posli neggo uçine zakletvu stavivshi ruke na sveto Evangeglie, dase neche u napridak na iste opaçine povrachiat, dopusctamovam oblast koji morete iz proklestva izbavit, i u staddo pravovirni zdruxit

a Kad

a Kadaji nagete u nauku Karstjanskomu zadosta uvixbane, skrushene, pripravne, i dostojne, dajim morete podiglivat prisvete sakramente, i tako neka dospie Tirichia kuczanici.

Osim pokoricze ozgor naregene, ostale pokore, reczitejim, neka çine po sebi za utolit sarçbu pravde Boxie.

Postovanogh Custoda nezgodna Groznicza çesto pohodi. A i jase dosta u zdravju razglaman nalazim, poradi veliki vruchinà, kojesmo u Herczegovini trpili, i porad nepristajnoga truda, kogasmo imali.

Svudasmo do sada proscli smirom brez ikakve zaprike, i smetgne u nashemu poslu duhovnomu.

Juçer sfatilismo ovde u Posuscje blizu Imoskoga. Na 23 tekuchega varnuchemose odavle priko Rakitna[53] na Herczegovaçke stanove, i darxachemo onde svetu Krizmu u Masnim Lukam[54] na Svetogh Jakova, i na Svetu Annu. Na 28. povratichemose u Duvno. Na 30. primistichemose u Roscкopoglie.[55] Na 6. Agusta bichemo, ako Bogda, u Vidoshim.[56] Na 13. istoga spustichemose u Gliubunçich,[57] gdichemo darxat S(vetu) Krizmu na veliku Gospoinu, i u Nedigliu slidechiu. A odanle Kudachemose varnut, neka Bogh zna. Ako moghli budemo prodriet na Biach, kudasmo osnovali, akolise nemoghlo varnuchemose na Jajcze, a odanle priko Zmiagna[58] u Sassinu,[59] u Volar,[60] u Ivansku,[61] u Bagnaluku *e.c. e.c.*[62]

Iznova nisctavam dokazat neznam.

Posctovani Custod Lipovas pozdravglia. A ja garlechivas s'vashim Posct(enim) drugom, ostajem

---

[53] Rakitno, Posušje.

[54] Masna Luka, Posušje.

[55] Roško Polje, Tomislavgrad.

[56] Vidoši, Livno.

[57] Ljubunčić, Livno.

[58] Zmijanje, Banja Luka.

[59] Sasina, Sanski Most.

[60] Volari, Šipovo.

[61] Ivanjska, Banja Luka.

[62] Itd. itd.

V(ash) O(dani) P(riategl)
U Posuscju na 17. Julla 1818.

Vazda pripr(av)ni u Gospod(in)u
fra A(u)g(usti)n B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)* [63]

VI.

1819.
Pokora Karçmarima
Kod Misischia

Al Rev(eren)do P(ad)re Col(endissi)mo
Il P(adre) Marco Shekimich
L(eto)re Pre(ceden)te D(iffinito)re att(ua)le, e Parr(och)o
di
Skopje,

Rev(eren)do P(at)re, Dif[finitore] Col(endissi)mo![64]

Ettovam dispensa od trechega navisctegna za Ivana Pleichia, koji akoje kadur sctogod udilit za potribe Otara u toj xupi, neka podili: akoli nie kadur, nemojtega poradi togà obustavgliat, vech nastojte da ostale stvari od zakona budu czilovito obsluxene kako Bogh, i czarkva sveta naregiuje.

Karçmari, kojisu protiva naredbam Pastirskim, i protiva vezirovoj Bujruntii pitje blizu Otara raztovarili, i Karçmu zametnuli za 6 svetkovinà neka stoje prid otarom s'kamenom o vratu obishenim i s'rukama razpetim u vrime Mise puçke prosechi oprosctegne od Boga, kogasu uvrid li, i od Karstjanluka, komusu priopaki izghleed zadali.

A oni svi, kojisu s'toom prigodom blizu Misischia[65] kavgu zametnuli, imaju staat po isti naçin prid Otarom u vrime Mise puçke za 3. svetkovine.

---

[63] Vlastitom rukom.

[64] Časnom vrlo poštovanom ocu,
ocu Marku Šekimiću,
bivšem lektoru sadašnjem definitoru i župniku
Skopja.
Časni oče, vrlo poštovani definitore!

[65] "Misischia" su prema biskupu Miletiću "Mista ona, u kojimse Misa S(veta) govorit obiçaje, buduchi mista Bogu posvechena; zato zabragnujemo, dase nigdi na Misischiu, ni na Grebju, ni okolo gnega na blizu neçine zbori, ni karçme, ni targoviscta, ni uxine, ni drughe stvári nepodobne, i nepristojne mistu posvechenomu". Miletić, *Naredbe, i Uprave biskupá*, 22, IV.

Drugo, neka poste po 6 utoraka, i jedni i drughi na posctegne prigorke Muke Isusove, dabijimse primilostivi Bogh smilovo, i obratijo na pravu pokoru. I doklegod neizpune ovu maalu pokoru, kojujimse naregiuje pram tolikim opakim gniovim psovkom, kojesu blizu mista Bogu poschenoga izrigali nemojtejim podiglivat prisveti sakramenatà: neggo pobilixite gniova imena i darxiteji prid oçima, dase koji kriomicze ne uvuçe.

Al da bude Bogh nadahnuo dobroga Plemichia Mustaj=Bega ter da svima gorri spomentium bude junaçkomu desniczom prishio po jedno trideset i devet shtapà po tabanim sczinim dabijim to bila pokora najzgodnià, i najpristojnia, kadse Boga neboje, a zakon, i zakonoshe darxe pod niscto:

za

Za onake, reko, odmetnike hotiobise deghenek za utiratji kolikogod u jol karstjanski, i tako sczinim dajim nebi dosla tako lasno voglia rastovarat pitje ni zametat karçmu, i galamu blizu mista od Bogomogle, a sczinim dabi imali opaz, i po drughim mistim pitjem chiorit, porad koga svagdagnese smutgne, ikarvarine na mnogo mista dogagiaju.

A mejuto sudczi, i gospoda na naas kriviczu obaraju koji nit imamo avsta, ni ghlobe, ni degeneka.

Poradi Kalendarichia prikosavski imate oprostit i vi, i drughi; jer buduchi kalendarichi poskupili, i izascli blizu na zolotu svaki: a moje Timore bududchi grad obio, nisam vishe u stagnu pribavgliati *per appogor il gusto de' curiosi*[66] Troshak od kalendarichia okrenuosam u Fogliete Poxunske,[67] koimi dolaze svakoga Misceza po ruke gospod(in)a Konsula.

Akosam vridan u çemu drugomu posluxitvas javite se slobodno. Rube sviline, ishirità za Parame[nte] i za prid-otarnike pribaviosam izobila, a tako bez i shirita za koshugle, za Korporale e.c. e.c. Dakle akobi imali od sctogod potribu javitese dok ima rube na povotu.

Pozdravite vashega P(oshtovanog) Pomochnika Fra Andriu: a vas napobascka garlechi, ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Foniczi na 11. Febr(uara) 1819.

Prikloniti, i vazda prip(av)ni u Gospod(u)

fra A(u)g(usti)n Milletich B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)* [68]

[66] Za podupiranje ukusa radoznalih.

[67] *Listiće požunske*. Požun = Bratislava, Slovačka

[68] Vlastitom rukom.

VII.

1819.

Porad Petra Bekavcza,

iliti Oxegovichia iz Dalmatie[69]

Al Rev(eren)do P(ad)re Marco Shekimich

L(ecto)re, Pred(icator)e, D(i)f(finito)re att(ua)le, e Parroco

di

Skopje

Rev(eren)de P(ad)re Col(endissi)me![70]

Praemissis praemittendis,[71] dajemovam oblast da moxete vinçat, akose nebbi oçitovala kakva zaprika, togga Dalmatina Petra oxegovichia, koga vi Bekavczom nazivate iz Lovrechia[72] Biskupata Macarskoga. Ovi akoje kadur sctogod poloxit za potribe otarà u toj xupi, porad trechega navisctegna, kogamu odpusctamo, ako nebbi mogo çekat za vinçatise posli zavezà vodokarsta,[73] neka poloxi: akolie *vere pauper, miser, et miserabilis*,[74] nemojtega poradi toga obustavgliat: alli nastojte svarhu svega da znade stvari potribite od nauka karstjanskoga, kakoje zabilixeno za xegnenike, i za udadbenicze u kgnixiczam od naredbà pastirski, sctosu duxni znat; ovo nekavam bude najparva briga; buduchi dase u nashemu nevoglnom Misionu mnoghi xene, i udaju, a neznajuse çestito ni prikarstit.

Sada xelechivam obilatu milost, i podpunó Duha Svetoga utishegne, ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

[Priprav(ni) u Gospod(in)u f(ra) A(u)g(usti)n B(is)k(u)p *m(anu) p(ropria)*[75]

U Fojnici na ……..1819.]

---

[69] Petra Bekavca iz Bistrice kod Gornjeg Vakufa, sina Mate Bekavca iz Lovreća kod Imotskog, vjenčao je 22. studenog 1819. g. župnik fra Marko Šekimić s Magdalenom, kćerkom Frane Vidovića iz Grnice kod Gornjeg Vakufa. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1819, br. 70.

[70] Časnom ocu Marku Šekimiću,

lektoru, propovjedniku, sadašnjem definitoru, i župniku

Skopja.

Časni vrlo poštovani oče!

[71] Ispunivši što se treba ispuniti.

[72] Lovreć, Imotski.

[73] Sveta Tri Kralja.

[74] Uistinu siromah, bijedan i jadan.

[75] Vlastitom rukom.

VIII.

1819

Poradi Marka Shistova[76]

Rev(eren)do P(at)ri Col(endissi)mo
P(at)ri Andreae Alaupovich
L(ecto)ri, Con(cionato)ri atque Coop(erato)ri in
Parochia
Skopje
Cum Z. (*sic*!)

Rev(eren)de Charissime![77]

Marko Shistov dostase ukazuje pokoran, kajuchise za svoje opaçine; zato primamoga dragovoglno na pokoru, i naregiujemo

I. da za jednu svetkovinu ima staat prid Otarom u vrime Mise Puçke s'rukama razpetim prosechi oprosctegne od Boga kogaje uvridio, i od Karstjanluka, komuje priopaki izghleed zadao: i u isto vrime ima prikazat na otar u onomu Kraju, u komu pribivà reçeni Marko ovu Paramentu, t(o) j(est) u Czarnischiu,[78] kojuvam po istomu shaglem, i kojuscje podfatio on isti izplatit za pokoru svoji opaçina. Paramenta zapadà gr(osha) 50.

II. Za czilu godinu danà neka prigovarà svaki dan po jednoç dilla Kriposti Bogosctovni virre, ufagnia, gliubavi, i skrushegna,[79] kleçechi na kollinim.

S' tizim uggovorom dopusctamovam oblast daga moxete, *praemisso solemni juramento juxta formam a nobis praescriptam*,[80] iz proklestva izbavit i u

---

[76] Marka Šistova, Ivanovog sina, iz Crniča kod Bugojna vjenčao je 31. siječnja 1820. g. fra Andrija Alaupović s Marijom, kćerkom pokojnog Grge Tomića iz Crniča. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1820., br. 76.

[77] Časnom vrlo poštovanom ocu,
ocu Andriji Alaupoviću,
lektoru, propovjedniku i pomoćniku u
župi
Skopje
Sa Z.
Časni predragi!

[78] Crniče, Bugojno.

[79] **Dillo Skrushegna**: "Gospodine Boxxe moj, jase kajem iz Svega Sarcza moga, od sviu grihá moji, po kojimsam uvridio tebe dobro najveche: i nexalim samo, dasam po gnima uciniose nedostojan Raja Nebeskoga, a dostojan Pakla, negomije mnogo veche xao, dasam uvridio, i pogardio tebe Boga Stvoriteglia moga, svake gliubavi, i posctegna pridostojnoga: i odluçujem temeglito ispoviditse, i unapridak tvoje svete Zapovidi obsluxivat, i pria umriti, neggo tebe povoglno ikakvim grihom uvriditi." *Poçetak Slovstva, napomena, i kratko istomaçegne*, 32.

[80] Davši prije toga svečanu prisegu prema obrascu koji smo propisali.

staddo pravovirni s'jedinit. I kadaga vidili budete pripravna; i dostojna, damu moxete i prisvete sakramente podiglivat.

Priporuçujemvam da s'ovom prigodom ponukujete Vidda Galichia; i Mariana Luçichia[81] nekase spomenu gniove duxnosti, i neka izplate istomu Marku ono, sctosumu obechiali platit, kadaje pratio Sulejman Pashu[82] s'gniovim kognma, za da moxe izplatit, kolikoje moguche pria, Paramentu koju tamo sa sobom nosi.

Istu Paramentu prikaxite s'otara Puku, nekase znade daju Marko Shistov za pokoru svoji griha na posctegne Boxie prikazuje.

Convivia[83] i Figure poslachiuvam kadase tamo P(oshtovani) D(e)f(inito)r po-ovrati.

Sada zelechivam obilatu milost, i podpunò Duha Svetoga utishegne [os]tajem

V(ash) [O(dani) P(riategl)]

Vazda pripr(avni) u Gospod(in)u

U Fojniczina 26. A[ugusta 1819.] f(ra) A(u)g(usti)n
B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[84]

IX. 1820.

Jozipa çikessa

1820.

Porad Joze Çikesha

Rev(eren)do P(at)ri Marco Shekimich
L(ecto)ri Con(cionato)ri D(e)f(inito)ri actuali, atque
Parocho in
Skopje[85]

---

[81] Vid Galić iz Crniča kod Bugojna oženio je 15. veljače 1819. g. sina Iliju sa Cvitom, kćerkom Marijana Lučića iz Vrpeći kod Bugojna. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1819., br. 46.

[82] Sulejman-paša Skopljak, bosanski valija (1815.-1818.).

[83] Nijedan oltar nema vječnog svjetla (Lampadem) osim velikog i svetog Križa. Obadva su od mjedi, dosta velika i koštaju po 25 forinti. Svi ovi oltari imaju svoje oltarnike i sviječnjake za obične dane, a posebne drvene posrebrene koji služe za velike blagdane. Svi oltari imaju i *conuiuia. Conuiuium* – gozba, zvala se srednja kanonska ploča na kojoj je obično bila slika posljednje večere.

[84] Vlastitom rukom.

[85] Časnom ocu Marku Šekimiću,
lektoru propovjedniku sadašnjem definitoru, i
župniku u
Skopju.

Marco glavas[86] d(ade) p(letà) 30.
d(ade) sieno, dade zitto, osta
kokosc, osta darva

Rev(eren)do P(at)re D(e)f(inito)re![87]

Dopusctamovam oblast, da moxete vinçat, *praemissis omnibus de jure praemittendis*,[88] sve te Dalmatine, i Dalmatinke, kojiziu svidoçanstva, od prostosti dobaviliste, akose nebbi oçitovala megiu xegneniczim i udadbeniczom kakva zaprika.

Shaglemvam i dispensu *in forma authentica*[89] za Jozipa Çikeshichia, i za R[uxu] gnegovu brezakoniczu,[90] daji moxete uzakonit *p[ri]vatim coram duobus testibus, omissis consuetis d[enun]tiationibus, praemissis, vero religionis omnibus de jur[e] praemittendis*,[91] pripisavshi istu dispensu na kgnigam od vinçagnà. A ovu *authenticu*,[92] moxete priteslimit istim, akobise povratili u gniovu domovinu; jerbo dispense kojesu od gniovi Biskupà pribavili: nisctajim nesluxe u nashemu Biskupatu, buduchise reçeni brezakonik, i brezakonicza sada u nashemu Biskupatu nastanili.

Aokiste (*sic*!) moghli koju bagatelu za vasc trud, i za potribe otarà u toj xupi, odadviet razloxito, spusctamse dragovoglno na vashu dushevnost, i razboritst.

Dva Misala[93] poslobivam odma: ali kaxu dasu dosli *pedibus calcando nives*,[94] i daji osebi poniet nemogu; zato kadvamse druga kakva prigoda namiri; javitese, i poshaglite u ovoj *muniti*[95] gr(osha) 40. za obadva.

---

[86] Marka Glavaša, Matinog sina, s Lužana kod Bugojna, vjenčao je 20. svibnja 1822. g. uskopaljski kapelan fra Marko Jeličić s Ivom, kćerkom pokojnog Šimuna Šapine iz Roška Polja kod Duvna. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1822., br. 52.

[87] Časni oče definitore!

[88] Ispunivši prije toga sve što je zakonom propisano.

[89] U izvornom obliku.

[90] Jozipa Čikeša, sina Jakova iz Žeževice kod Omiša u Splitskoj nadbiskupiji, župnik fra Marko Šekimić vjenčao je 7. veljače 1820. g. s Ružom, kćerkom pokojnog Ivana Granića iz Medova Doca kod Imotskog, koji su jednu godinu živjeli u Gornjem Vakufu u incestuoznom konkubinatu u kojem su dobili i jedno dijete. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1820., br. 83.

[91] Privatno, pred dvoje svjedoka, ispustivši uobičajena navještenja, obavivši prije toga u pogledu vjerskih obreda sve što po pravu treba obaviti.

[92] Izvornik.

[93] *Rimski misal slavenskim jezikom izdan* (*Missale Romanum Slavonico idiomate, jussu S(anctissimi) D(omini) N(ostri) Papae Urbani Octavi editum*, Romae, 1741.

[94] Pješice, gazeći po snijegu.

[95] Zadužnici.

Nasc siroma gvardian povratise iz Kraine prazne da tako reçem torbe na 24 hodechega, a na 26. imadese opet povratit u Travnik za smirivat Mubashira, koi je izasho na naas, buduchinam ovi nashi dobri konshie s'effendiam sadascgnim Romichem pripravili posla na kapii poradi Sabricke Manastira, pogriavachi istu çorbu koju od toliko godinà nepristaju pogriavat kako jur znate. Neknamje svemo[guch]i Bogh na pomochi…

Sada xelechivam obilatu m[ilost p]odpunò Duha S(vetoga) utishegne ostaj[em]

V(ash) [O(dani) P(riategl)]

Priprav(ni) u Gospod(in)u f(ra) A(u)g(usti)n B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[96]

U Fojniczi 27. Jan[uara 1820.]

X.

Od Joze Ç[ikesha]

[182]0.

Poradi Joze Çikesha

Rev(eren)do P(at)ri Marco Shekimich
L(ecto)ri Con(cionato)ri D(e)f(inito)ri act(u)ali, atque
Parocho in
Skopje

Rev(eren)do P(at)re D(e)f(inito)re![97]

Juçer zaboravi napomenutvam da naredite Jozipu Çikeshu, i gnegovoj brezakoniczi pokore prisne poradi rodosquargnstva, i bludnosti pogan[e] kojusu za toliko vrimena provodili; zat[o nare]ditejim 1. Neka poste utorke za jednu godi[nu] danà. 2. Nekase ispovidaju ako nebbi mogh[li] ujaghmit svakoga Misecza, barem svako dva Misecza po jednoç. 3. Neka prigovaraju svaki dan po jednoç dilla Kriposti Bogosctovni Kleçechi na kollinim. 4. Akosu to kadur neka i za vasc trud, i za potribe Otarà u toj Xupi pogorjete, akolisu paak *pauperes, et miseri*,[98] nemojteji porad togha odbiat ni

---

[96] Vlastitom rukom.

[97] Časnom ocu Marku Šekimiću,
lektoru propovjedniku sadašnjem definitoru, i
župniku u
Skopju.
Časni oče definitore!

[98] Siromasi i bijednici.

obustavgliat, neggoji uzakonite *gratis, et amore Dei*,[99] da xalostnè dushe gniove u propast netonnu. Megiuto opomeniteji nekase razluçe *quoad torum*, *et*, *si fieri potest*, *etiam quoad cohabitationem*,[100] dok budu vinçani po zakonu svetomu Isusovu.[101]

Ova uprava nekavam sluxi za *poscrittu*[102] od kgnighe juçerigne. Sada iznova garlechivas, podpisujemse

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi [28.] Jan(uar)a 1820.

[fra] A(u)g(usti)n [B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[103]]

XI.

Od Misalah
1820
Porad Petra Beglianina,
i porad Ante Malleshevichia,[104] i porad Karçmara, Koipitje prodaju
Kod Misischia

Rev(eren)do P(at)ri Marco Shekimich L(ecto)ri Con(cionato)ri D(e)f(inito)ri act(u)ali,
atque Parocho in
Skopje
Cum uno
Missali Romano

[99] Badava i za Božiju ljubav.

[100] Od postelje, i ako je moguće, također i od zajedničkog života.

[101] Pravovjerni kršćani prema biskupu Miletiću imali su se "vinçavat prid Otarom u vrime Mise, i z'Blagosovom Svetím, koi Blagosov Czarkava S(veta) naregiuje dase imá dat u vrime isté Mise, kojase ima rech za isté Zaruçnike, kojise vinçaju, kakose nalazi u Misalu Rimskomu…" Miletić, *Naredbe, i Uprave biskupá*, 61, III.

[102] Naknadno pismo.

[103] Vlastitom rukom.

[104] Antu, sina pokojnih Nikole Maleševića s Galičice kod Gornjeg Vakufa i Marte Vidović koja je bila iz Cetine (Sinj), 19. veljače 1821. g. vjenčao je kapelan fra Andrija Alaupović s Ivom kćerkom Joze Grabovca iz Šuginih Bara kod Gornjeg Vakufa. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1821., br. 132.

Rev(eren)de P(at)re D(efinito)re![105]

Xaomie vehoma dasuse one kgnighe po Jazvichiu poslane utopile; a joscmie muçnie nalazechise u ovolikoj poslurini po dva puta iste stvari pogriavat: a sctoje josc nezgodnie dase nemogu svega spomenut *precise*[106] kakvesam komu pokore u parvim kgnigama naredio. *Pazienza*![107]

Vise tuxite da vam Misali[108] nisu po chiudi: a ja kadsamji iz Rima primio zapivosam pismu od zafalnosti i od veseglia priugodnoga; jerbose u Mletczim vishe nesctampaju Misali od nashega Reda, nebuduchi u svemu onomu Memlechetu nashi Redovniczi povracheni. Za jedan Misal Franceschanski u Mletczim da plachiate 10. Talirà nachise na prodaju nemoxe takomi pishe moj Prokoratur Fra Agustin; zato pisosam u Rim, i s'velikom mukkom, i s'golemim trosckom ovesam, kojevam shaglem, Misale, pribavio. Ukabuliteji dakle dragovoglno, i dobroji çuvaiteji. A molitve kojevam mankaju od novi Sveti, i Blaxeni çinite izpisat *in folio volanti*,[109] kako çine i drughi pomgnivi xupniczi.

Petra Beglianina,[110] ako izplati podpuno ono, sctosam naredio za Paramentu, i ako izpuni drughe pokore koje sam zbilixio, kadje ovde gnegov Brat Anto[111] odmetnik dolazio, *praemissis praemittendis*[112] dopustamvam oblast daga moxete primit na pokoru.

Alli svarhu svega naregiujemo dase ima pomirit sa svima onim kojeje uczvilio, i kojimje sctettu uzrokovo, drughçie nikad milosardja kod Boga zadobit neche, *juxta illud: Si offers, munus tuum ad altare*…. *vade prius reconciliari fratri tuo, et tunc etc* (*sic*!).[113]

---

[105] Časnom ocu Marku Šekimiću,
lektoru propovjedniku, sadašnjem definitoru,
i župniku u
Skopju.
S jednim Rimski Misalom.
Časni oče definitore!

[106] Točno.

[107] Strpljivost!

[108] *Rimski misal slavenskim jezikom izdan* (*Missale Romanum Slavonico idiomate, jussu S(anctissimi) D(omini) N(ostri) Papae Urbani Octavi editum*, Romae, 1741.

[109] Na posebnom listu.

[110] Petra Beljana iz Duratbegova Doca kod Gornjeg Vakufa, sina Ilije Beljana iz Duvna i Matije Bagarić, 10. lipnja 1816. g. vjenčao je župnik fra Marko Šekimić s Anđom Grgić. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1816., br. 200.

[111] Antu Beljana iz Ričice, brata Petra Beljana, 10. veljače 1823. g. vjenčao je župnik fra Marko Ostojić s Petrom, kćerkom pokojnog Ivana Babića zvanog Šimića iz Dobrošina kod Gornjeg Vakufa. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1823., br. 91.

[112] Ispunivši prije toga što treba ispuniti.

[113] Prema onoj: "Ako doneseš dar svoj na žrtvenik …. hajde i najprije se izmiri s bratom svojim, pa onda, itd."

Danas prikazamise Anto Maleshevich, za kogastemi pisali na 18. 8bra god(in) e proshaste. Ovi traxi pokore, ama na svoj naçin. Niscta namagne da nemoxe imat ogovora nikakva prid Bogom porad nashega nemilosardja, ettomu pokora Spasonosnà.

I. Nekase pomiri s'onim kogaje uvridio, i osakatio.

II. Za 6. svetkovina neka stoji prid otarom u vrime Mise Puçke s'kamenom o vratu obishenim, i s'rukama razpetim, prosechi oprosctegne od Boga, kogaje uvridio, i od karstjanluka, komuje priopaki izghled zadao uzrokujuchi toliku smutgnu, u vrime najvechega veseglia u svemu karstjanluku.

III. Za toliko Miseczi neka posti utorke i svaki daan prigovarà po jednoç dilla Kriposti Bogosctovni kleçechi na kollinim, za kolikoje Miseczi stajo u zapriczi.

IV. Nekase ispovida barem po tri puta na godinu za tri godine.

V. Akoje vridan poloxit sctogod lemozine za potribe otarà u toj xupi, neka poloxi kolikomu bude od vashe razboritosti naregeno. Akoli *pauper, miser, et miserabilis*,[114] nemojtega porad toga obustavgliat da vechma u grisima neotvardne: vech neka ostaalà nastoji pomgnivo izpunit, za izplatit kolikogod pravdi Boxioj na ovomu svitu, za toliku opaçinu, kojom je u skupsctini pravovirni prid otarom Boxiim, u vrime prisvetoga posvetiliscta dillovo.

Tizim paak prokletim Karçmarim, koji pitje dogone, i blizu Misischia prodaju nemojte podiglivat prisveti sakramenat doklegod toga prokletogh chiara neostave.

Da paçe

Da paçe moghlibiste nagovorit skrovito nikoliko poscteni karstjana, u kojegse moxete pouzdat ter dabi izvadili osctru Bujruntiu protivo onim karstjanom kojibi pitje dotirali, i blizu mista gdise Misa sveta govorit obiçaje, raztovarili, i karçmu zametnuli.

Osim toga kadbiste spazili pria Mise daje pitje blizu misischia raztovareno, zapovidite karçmarim daga odanle odma uklone daleko, koliko sudite daje od potribe: a ako nebbi ktilli poslushat, u takom dogagiaju smotajte otar, i bixite kuchi, a onde Mise negovorite, gdi opazite dachese smutgna, i galama poradi pitja zakuvat. Tako uçinivshi nikoliko putà sczinim dabise i karstjani Bogogliubni gannuli, i zaprosili od gniovi Gospodara milost da zauzbiu daglie od Misichia karçmae proklete. Pamet, fala Bogu, - imate vladajtee mudro, i zauzbite opaçine iz Puka pravovirnoga.

Shaglemvam Misal[115] pre placheni, akochevam i nebit po chiudi dokle vi bogli, i skorascgni pribavite, sctobim varlo drago bilo.

---

[114] Siromah, bijedan i nevoljan.

[115] *Rimski misal slavenskim jezikom izdan* (*Missale Romanum Slavonico idiomate, jussu S(anctissimi) D(omini) N(ostri) Papae Urbani Octavi editum*, Romae, 1741.

Pozdravglia P(ater) Custod. A ja garlechivas, otajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 6. Feb(ruar)a 1820.

[Prikloniti u] Gospod(in)u f(ra) A(u)g(usti)n
B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[116]

XII.

od Ivana Kokichia dalmate

1820.
Porad Ivana Kokichia,
i Luczie Radeglichia,
i porad Vida Kokichia,
i Klare Suçichia

Rev(eren)do P(at)ri Marco Sheki-
Mich L(ecto)ri Con(cionato)ri jam d(e)f(inito)ri
atque Parocho in
Skopje

Rev(ere)nde P(at)er![117]

Osim svidoçanstva od prostosti, iziskujese drugo svidoçanstvo barem od Paroka od Proloxcza[118] da megiu tiem zloglavim Ivanom Kokichem,[119] i megiu Lucziom Radeglichia nejma zaprike nikakve, za dase mogu vinçat zakonito; buduchi obadvoje u istoj xupi, i u istom sellu rogeno; koja zaprika dabise i posli mnogo godina megiu gnima iznascla, bila bi nama velika sramota dabismoji brez taki opravá na vinçagne propustili. Sada vi

[116] Vlastitom rukom.

[117] Časnom ocu Marku Šeki-
miću lektoru propovjedniku i sada definitoru
i župniku u
Skopju.

Časni oče!

[118] Proložac kod Imotskog.

[119] Ivana Kokanovića iz Crniča kod Bugojna, sina pokojnog Bože Kokanovića i Magdalene Maršić obadvoje iz Prološca kod Imotskog, 9. rujna 1820. g. vjenčao je kapelan fra Andrija Alaupović s Lucijom, kćerkom pokojnog Ilije Radeljića i Ruže Vlaić, također iz Prološca. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1820., br. 102.

velite dase ovi zloglavi nalaze u poghibli, i dase gniova xenidba nesmie ni navisctivat, ni odmiczat na dagle: scto a koje istina, u takom dogagiaju potribitoje, da barem skupite nikoliko svidoka Dalmatinà, koji ima mnosctvo u toj xupi, iz iste xupe Proloxcza (kakomi ovi isti xegnenik Ivan Kokich dokazuje) i daji pomgnivo sa zakletvom izpitate, moguli dahnut dushom stavivshi ruke na Svego Evangegle (*sic*!), davshi istu zakletvu i xegneniku Ivanu i udadbeni[czi] Luczii da megiu gnima nejma ni rodstva, ni [svoj]stva, ni drughe zaprike raztargujuche gniovhe xenidbe. Posli toga izpitajteji pomgnivo za nauk karstjanski, i akoji nagete zadosta uvixbane, ispovidivshiji, i priçestevshi, vinçajteji u ime Boxie, *omissis, si opus, fuerit, consuetis denuntiationibus, quatenus hae propter Saracenorum vexas fieri nequeant*.[120] Svarhu svega toga svitujtese s' Otcem M(nogo) P(oshtovanim) Prov(incia)lom, koiche do mallo daana, kako çujem, tamo çatisat, prikazavshiji ove oprave, kojevam shaglem na traagh, s' ugovorom. Kad poso opremite, damiji opet, ~~damiji~~ povratite, imajuchise uzdarxat u mojoj cancellarii.

Klara

Klara Suçichia, i Vida Kokichia,[121] kojiziu Svidoçanstva od prostosti kod mene ostaju, moguse udavat, *servatis de jure servandis*,[122] u nashemu Biskupatu, akose namire na muscterie karstjane posctene.

Posctovani Gvardian joscse nalazi u Travniku zabavglen o gragi kuche Gvardianske. Nepriategli çekaju zgodde za kurisat daavu, premdabi vollili dajimse sctogod izpod ruke poloxi kakosuse i dva i tri puta istomaçili: alli tkose moxe pouzdat da naas posli neche gorre na vatru naloxit govorrechi, dasmoji mitili da na naas daave neçine. Neknamje svemoguchi na pomochi.

Pozdravite O(tcza) M(nogo) P(oshtovanog) Prov(incia)la, i Sve gnegovo Posct(ovano) drusctvo.

A vaas garlechi, ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 1. 7(eptem)bra 1820

Prikloniti u Gospod(in)u f(ra) A(u)g(usti)n
B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[123]

---

[120] Ispustivši, ako će biti potrebno, uobičajena navještenja, ukoliko poradi zlostavljanja Saracena ova ne bi bila moguća.

[121] Vidu Kokić, kćer pokojnih Mije iz Prološca i Tadije Vlaić, 11. rujna 1820. g. vjenčao je župnik fra Marko Šekimić s Martinom Jazidžić, sinom pokojnih Ante i Magdalene Stipić iz Duvna. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1820., br. 103.

[122] Obdržavajući što treba obdržavati.

[123] Vlastitom rukom.

XIII.

Od [Begl]ianah

1821.
Pokora Ante, i Petra
Begliana[124]

Ex officio
Rev(eren)do P(at)ri Marco Shekimich
L(ecto)ri Con(cionato)ri jam D(e)f(inito)ri, atque
Parocho in
Skopje[125]

Ivan Madunich[126]	gola 107
Anto Let. gola -	107
Jazvo gola --	110
Gliub: - gola -	106
Ivan Arp: gola -	107
	537

12
12
12
12
12
70 (*sic*!)

1. Dugami to nosite
2. Marco Bariscich jeli
u zapriczi.
3. u çergu Jaspre. Ikonie
uz Korizmu iskusurio ne-
sciumu ni çegliadi ispo(vidit)
4. Nosite sieno, xitto, darva[127]

[124] Petar i Ante Beljan sinovi su Ilije Beljana iz Duvna i Matije Bagarić.

[125] Po dužnosti.

Časnom ocu Marku Šekimiću
lektoru propovjedniku i sada definitoru i
župniku u
Skopju.

[126] Ivan Madunić iz Crniča kod Bugojna oženio je 26. veljače 1821. g. sina Antu. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1821., br. 137.

[127] U pitanju je "godiscbina Czarkvená, koja sluxí za posctenó uzdarxagne Misniká, Manastirà, Czarkavá, i Otará" koja se "imá dávat u Jesen, na naçin, da megiu Mihogliom, i Boxichiom budú svi esabi poravnani da u vrime Korizmené Ispovidi nije uzgoné, ni obustavglegna prisvetí Sakramenatá porad godischbiné neplachené." Miletić, *Naredbe, i Uprave biskupá*, 26-27, XVII.

Rev(eren)de Charissime![128]

Dragomie vehoma, dasuse pomirili, i pokusurili Begliani i Battinichi. Da Bogda da gniov miir bude istiniti, i pravi.

Begliani Anto, i Petar, akose xele iz proklestva izbavit, i pravdi Boxioj kolikogod zadovoglit, neka çine pokoru kako slidi t(o) j(est)

I. Za çetiri svetkovine neka stoje van Puka s'kamenom o vratu obishenim, i s'rukama razpetim, prosechi oprosctegne od Boga kogasu uvridili, i od karstjanluka, komusu priopaki izghleed zadali.

II. Za jednu godinu danà neka poste utorke, i prigovaraju svaki daan po jednoç dilla kriposti Bogosctovni kleçechi na kollinim.

III. Za tri godine nekase ispovidaju po tri puta svake godine.

IV. Neka poloxe za Paramentu, koja ima sluxit na otaru dobroshinskomu grosha stotinu. Paramenta jurve se nalazi pod kaparstakom kod Mije Terzie, i bitiche gotova do mallo daana.

S'tizim uggovorom dopusctamovam oblast, *praemissis praemittendis*,[129] daji moxete iz proklestva izbavit, i u stado pravovirni zdruxit, i podiglivatjim prisvete sakramente kadaji nagete u Nauku Karstjanskomu zadosta uvixbane, pripravne, i dostojne.

Pozdravite vashega Pomochnika: a vaas garlechi, ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 8. Jan(uar)a 1821.

Prikloniti u Gospod(in)u

f(ra) A(u)g(usti)n B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[130]

XIV.

Od Begliana, ichiefila 1821.
Istoga Porad prokletacza
Begliana

Rev(eren)do P(at)ri Marco Shekimich
L(ecto)ri Con(cionato)ri jam D(e)f(inito)ri, atque
Parocho in
Skopje

[128] Časni predragi!

[129] Ispunivši prije toga što treba ispuniti.

[130] Vlastitom rukom.

Rev(eren)do Charissime![131]

Te prokletcze Begliane moxete propustit na pouzdane, i dushevne chefile, u kojese moxete pouzdat, dache podupunó izplatit u vrime kojejim bude od vaas zabilixeno podpuno groshà stotinu za Paramentu kojusu Beglianovichi obechiali; akobi ovi na besidi pomankali: stizim u govorom dobro utvargenim prid svidoczima dushevnim, odrishiteji, i primite u staddo sveto Isusovo, od kogasuse povoglno odczipili.

Sada xelechivam obilatu milost, i podpunò Duha Svetoga utishegne, ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 12. Febr(uar)a 1821.

Vazda pripr(av)ni u Gospod(in)u

f(ra) A(u)g(usti)n B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[132]

XV.

Od Joze Arvata Maçara. 1821. Porad Joze Arvata Magiara

Rev(eren)do P(at)ri Marco Shekimich
L(ecto)ri Con(cionato)ri jam D(e)f(inito)ri, atque
Parocho in
Skopje

Rev(eren)do Charissime![133]

Odgovaram na vashu pisanu na 8. hodechega. Prighledajte, i dobro promotrite upravu, kojusam vam pruxio godine proshaste na 27. Februara, po

---

[131] Časnom ocu Marku Šekimiću
lektoru propovjedniku sada definitoru, i
župniku u
Skopju
Časni predragi!

[132] Vlastitom rukom.

[133] Časnom ocu Marku Šekimiću
lektoru propovjedniku sada definitoru, i
župniku u
Skopju.
Časni i predragi!

kojoj upravi vladajtese za smiriti i uzakonit ovoga Jozu Arvata iz Zemgle Macxarske,[134] kakoste smirili i uzakonili Ivana Chiucheka[135] koji je stojao u Alli bega Filipovichia,[136] t(o) j(est) podajte solemne juramentum[137] i Jozi Arvatu i svima onim, kojisuga u gnegovu vilaetu poznavali, i koji mogu istinito sa zakletvom svidoçit, dasuga onamo poznavali, i da znaju istinito da nejma xene zakonite xive na ovomu svietu, i da nie uçinio zakonitoga uvogovora s'kojom drugom xenskom glavom dacheju uzet za xenu. A megiu to potribitoje da i od Parroka Livanskog pismeno svidoçanstvo od gnegove proslosti dobavite za ono vrime dokje pribivo u onoj xupi, da nije koju onamo zajulario. Nastojmo barem onoliko, kolikose moxe, procedit[138] s'opazom u ovakim muçnim dogagiaim da se i mi s'gnima zajedno na strasnomu sudu Boxiemu u tiesnu klanczu nenagemo.

S' tizim xelechivam obilatu milost, i podpunò Duha Sv(etoga) utishegne, ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 11. Jan(uara) 1821.

P. S. Molimvas da ovu umotanu po sigurnoj prigodi u Rammu odpremite

Priklonit u Gospod(in)u f(ra) A(u)g(usti)n B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[139]

XVI.

Ivana Maçara Chiuchieka

1821.

Porad Ivana Chiucheka

Magiara

Rev(eren)do P(at)ri Marco Shekimich

L(ecto)ri Con(cionato)ri D(e)f(inito)ri act(ua)li, atque

Parocho in

Skopje

---

[134] Jozu Arvata iz Gornjeg Vakufa, sina Petra Arvata "iz Ugarske" i Katarine Ćućek, 12. veljače 1821. g. vjenčao je župnik fra Marko Šekimić s Marijom, kćerkom pokojnog Bartola Grabovca i Joze Zuić.

[135] Ivana Ćućeka iz Gornjeg Vakufa, sina Mate Ćućeka "iz Ugarske Biskupije Sempronienske" i Marije Matić također iz Ugarske, vjenčao je 18. rujna 1820. g. kapelan fra Andrija Alaupović s Jelenom kćerkom pokojnog Nikole Jukića iz Prološca kod Imotskog i Magdalene Kolovrat iz Ričica kod Imotskog. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1820, br. 104.

[136] Begovi Filipovići obitavali su u Uzričju kod Gornjeg Vakufa. Husnija Kamberović, *Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1918. godine,* Zagreb 2003., 333.

[137] Službenu zakletvu.

[138] Istražiti.

[139] Vlastitom rukom.

Rev(eren)de P(at)re D(efini)to(re) Col(endissi)me![140]

Sctomi pishete izime kgnighe, illiti svidoçanstva od proslosti toga nesrichnogh uskoka Maçzara Ivana Chiucheka,[141] koji nalazise u toj xupi na izmetu Alli-Bega Filipovichia, znajte da nije moguche dobavitmu tako svidoçanstvo od proslosti; jerbo Conzul[142] nitti hoche, nitti smie za take stvari onamopisat, buduchi taki zloçinczi pogazili zakletvu kojusu uçinili dache bit virni gniovu kragliu, paaksuga odbighli na najvechioj gnegovoj potribi: po isti naçin zabragnenoje i gniovim Biskupim davat taka svidoçanstva soldatim Bixanczim, kakosam kusho i vishe puta zaludu, brez dasam mogo imat odgovora ikakva.

Za izbavitse dakle po koigod naçin od napasti, uçinite ovako: 1. stavite prid oçi tommu nevoglnom Macxaru kolikoje strahovita stvar zakletva laxgliva: i kolikoje grih stravit brezanito (*sic*!) vinçagne z' drugom xenskom glavom, akobi ovi imo xennu zakonitu xivu igdi na svitu ovomu. Posli togga uxexite dvi sviche na otaru prid propetjem, i prid nikoliko poscteni svidoka, i çinite da stavi ruke na sveto Evangegle, i neka uçini zakletvu kako slidi, prigovarajuchi vi prid gnim

Ja

Ja ~~N~~. N. zaklinjem se prid Bogom, Stavglajuchi ruke na Sveto evangegle, da nit imam Xene zakonite xive indi na ovomu svitu nittisam uçinio uggovora xenidbenogh s'kakvom xenskom glavom ni u momu vilaetu, ni u drughim mistim u kojimsam pribivo pria neggosam u ovu xupu dosho: i kakose pravedno zaklignam, takome pomogo Bogh, i ovo Sveto Evangegle Isusovo, i tako imo dio s'Isukarstom u Kraglestvu Nebeskomu.

Posli toga kad nauçi stvari potribite od nauka karstjanskoga, svarhu koga imatega pomgnivo izpitat, dobavivshi svidoçanstvo od Paroka Duvanskoga, da nie uonoj xupi olli kod Turaka s'kakvom xenetinom sambivan, olli da nie kojoj xenskoj glavni u onoj xupi obechao dacheju uzet: ova izbistrivshi, i utvardivshi, kad bude posli uskarsni zavezà, *procedite in Nomine Do(mi)ni, Servatis de jure Servandis*,[143] i akose nebbi oçitovala kakva zaprika megiu gnim i megju udadbeniczom,

[140] Časnom ocu Marku Šekimiću
lektoru, propovjedniku, sadašnjem definitoru i
župniku u
Skopju.
Časni vrlo poštovani oče definitore!

[141] Ivana Ćućeka iz Gornjeg Vakufa, sina Mate Ćućeka "iz Ugarske Biskupije Sempronienske" i Marije Matić također iz Ugarske, vjenčao je 18. rujna 1820. g. kapelan fra Andrija Alaupović s Jelenom kćerkom pokojnog Nikole Jukića iz Prološca kod Imotskog i Magdalene Kolovrat iz Ričica kod Imotskog. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1820, br. 104.

[142] Austrijski konzul, pukovnik Josef Simbschen.

[143] Postupite u ime Gospodnje, obdržavajući što po pravu treba obdržavati.

vinçajteji sctogod Bogdà ovà u hitgni bilixechi, i svetivam blagoslov podigliujuchi, ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 27. Feb(ruar)a 1820.

Prikloniti uGospod(in)u

f(ra) A(u)g(usti)n B(is)k(u)p *M(anu)p(ropria)*[144]

P(ost) S(criptum)[145]

Ozgor zabilixenu formulu od zakletve zapishite gdigod na Kraju Rituala, i drughim podajte neka pripishu, i zabilixe dase svaki puut nemuçim pripisivat svakomu napose kakose mogu çinit ovake, i ovim priliçne zakletve, kojebi duxni bili znat i po sebi.

XVII.

Jakova Pravdichia Palara, i naredba 1821

Ex officio
Rev(eren)do P(at)ri Marco Shekimich
L(ecto)ri Con(cionato)ri jam D(e)f(inito)ri, atque Parocho, in
Skopje

Rev(eren)do P(at)re![146]

Çekosam dok izajdu navisctegna u ovoj Xupi Fojniçkoj svarhu prostosti toga proklatcza, i brezakonika Jakova Pravdichia za nareditmu sctogod pokore spasonosne, i za izvuchga, akobi ktio, na puut od spasegna, scto muçno mogu virrovat imajuchi prid oçima gnegovu nemarnost, i otvardnutje u grisima, vech istom samo da nemoxe imat nikakvog govora na strascnomu Sudu Boxiemu, naregiujumuse slidecha pokora t(o) j(est)

1. Jakov Pravdich i gnegova brezakonicza za Peet svetkovina neka stoje van Puka s'kamenom o vratu obishenim, i s'rukama razpetim prosechi oprosctegne etc.

---

[144] Vlastitom rukom.

[145] Naknadno dopisano.

[146] Po dužnosti.

Časnom ocu Marku Šekimiću,
lektoru propovjedniku sada definitoru, i župniku u
Skopju.
Časni oče!

2. Za toliko miseczi neka poste utorke, za kolikosu xivili u brezakognu, i u bludnosti poganoji i u to vrime neka prigovaraju svaki daan po jednoç dilla virre, uffagna, gliubavi, i skrushegna.

3. Za 3. godine nekase ispovidaju barem po tri puta na godinu.

4. Znajuchi dasu harge, i potribe obodvoje, zatojim od Lemozine zaprovigegne otarà u toj xupi niscta i nenaregiujem neggoji vashoj razboritosti ostavgliam, i priporuçujem; ako ukabule pokore ozgor zabilixene, *praemissis praemitendis*,[147] daji iz proklestva izbavite, za nauk karstjanski pomgnivo izpitate, i kadaji nagete pripravne, i dostojne dajim podilite prisvete sakramente, i daji vinçate, a kose nebi oçitovala kakva druga zaprika megiu gnima.

Ja josc çekam od vaas informationa[148] od onoga Popa dalmatinskoga, koiseje po toj xupi skito, Lemozine od Misa Kupio, i sakramente naopako podiglivo, dami svaka razborito izvidite, i pismeno prikaxete,[149] kakosamvam i u Rammi kadste onamo kmeni dolazili, i tu u Skopju kadsam bio, vruche priporuçio, i niesamse maskario; premdasam pozno, i poznajem dasam kod vaas pojeftinio i ja i moje priporuke. Alse spomenite daje Pastir opcheni reko = *qui vos audit me audit, et qui vos spernit me spernit*"[150] gledajte se dakle kakochetese kod gnega ogovorit, i opravdat.

Drugo, priporuçujemvam da nezabaczujete ono nevoglni Karstjanà u Privoru,[151] jerbochete i za gniove dushe na strascnomu sudu Bogu razlogh davat.

S' tizim pozdravgliajuchivas ostajem

V(as) O(dani) P(riategl)

Pripr(av)ni u Gospod(in)u f(ra) A(u)g(usti)n
B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[152]

U Fojniczi na 28. 9bra 1821.

---

[147] Ispunivši prije toga što treba ispuniti.

[148] Izvješće.

[149] Biskup Miletić ovo traži oslanjajući se na odredbe Tridentskog Sabora "da nikakov Misnik iz drugoga Biskupata némoxe Misu govorit, ni Sakramenatá podiglivat i brez Svidoçanstva svoga vlastitogh Biskupa, i brez dopusctegna onoga Biskupa, u kogaje Biskupat doshó." Miletić, *Naredbe, i Uprave biskupá*, 55.

[150] "Jer tko vas sluša, mene sluša i tko vas prezire, mene prezire".

[151] Privor kod Gornjeg Vakufa.

[152] Vlastitom rukom.

XVIII.

1821.
Porad Matiane Kokichia
i Tomicze Luçichia, i porad
Kovaçevichia, i Czvitanovichia

R(everen)do P(at)ri Parrocho in
Skopje

R(evrend)e Charissime![153]

Povrachiam vam ovo svidoçanstvo od vinçagna Tvartkova daga çinite prinaçinit zabilixivshi godinu kadaje bio vinçan; I one riçi *L. C*. zapishite svima slovima *Legitimae Conjugis*:[154] i onò ime Tvartak razborito upishite.[155]

Te Bodulicze,[156] od kojimi svidoçanstva shaglete t(o) j(est) Matianu Kokichia,[157] i Tomiczu Luçichia[158] moxete vinçat izpunivshi, kojase imaju izpunit, i izvidivshi po drughim nashim xupama u kojimsu pribivale posli neggosu odonuda izkoraczile, dase nisu gdigod olli kod naas, olli kod Turrakà skerepile, olli ugovor udadbeni uçinile, da posli na kakav pasii skook neudarimo.

Pomamgleni xegneniczi Kovaçevichi, i Czvianovichi drugçie Budalichi porad koji pishemi vasc cumpago[159] Fra Marko, krivisu svi, a nije pravva ni udadbenicza: alli buduchi jurve u tu s(t)var Turczi kalem unili,[160] ja vech nikakvejim uprave sada dat nemogu, jerbi bilo zaludu. Megiutó obustavitji od prisv(etih) Sakramenata.

---

[153] Časnom ocu župniku u
Skopju.
Časni i predragi!

[154] Zakonite žene.

[155] Župnik fra Marko Šekimić vjenčao je 11. veljač 1822. g. Iliju, sina Mate Jurića zvanog Tvrtka sa Zvizda kod Gornjeg Vakufa i Jele Raičević iz Sovića kod Jablanice, s Matijom, kćerkom Petra Milićevića koji je potjecao iz Hercegovine i Birgite Skočibušić iz Duvna. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1822., br. 43.

[156] Dalmatinke.

[157] Kapelan fra Marko Jeličić vjenčao je 29. siječnja 1822. g. Matijanu Kokić, kćer pokojnih Mije Kokića iz Prološca kod Imotskog i Tadijane Vlaić iz istog mjesta, s Blažom Maroljićem iz Prusca, sinom pokojnih Luke Maroljića s Guvana kod Donjeg Vakufa i Dome Milanović sa Zrilića. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1822., br. 9.

[158] Kapelan fra Marko Jeličić vjenčao je 11. veljače 1822. g. Tomicu, kćer Joze Lučića iz Jara kod Širokog Brijega i Šime Ljubičić s Aržana kod Imotskog, s Lukom Kokić iz Crniča kod Bugojna, sinom pokojnih Mije Kokića iz Prološca i Tadijane Vlaić iz istog mjesta. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1822., br. 25.

[159] Sumještanin.

[160] Umješali se Turci. Vjenčanli se kod kadije.

S' tizim podzr(avglen) ostajem.

U Fojniczi na 16. X(ecem)bra 1821.

Pripr(avni) u Gospod(in)u f(ra) A(u)g(usti)n B(is)k(u)p *m(anu) p(ropria)*[161]

XIX.

1822.
Porad Luczie Kcherri
Ante Jurishichia, Kojaseje
Bila zaruçila u Xepçu
s Jurom Peichiom
1822

Ex officio.
R(everen)do P(at)ri Marco Shekimich
L(ecto)ri Con(cionato)ri, jam D(e)f(inito)ri, atque
Parocho in
Skopje

Rev(eren)de Charissime![162]

Pishemi P(oshtovani) Fra Mato Nikolich Parok od Xepça na 26. proshastoga misecza Januara dogagiaj slidechi, Niki Ante Jurishich[163] iz Skopja, koi – je u ovoj Xepaçkoj Xupi pribivó, ostavioje svoju kcher Lucziu u zalogu jednomu Turçinu u Maglaju za sami deset grosha duga josc laani prid Uskars, nitjojse posli toga ikad mukaet uçinio na naçin daje huda bila u velikoj poghibili za izgubit virru Svetu Isusovu, nalazechise daleko od karstianluka megiu samim nevirniczim u rukama, i pod oblastju gniovom.

[161] Vlastitom rukom.

[162] Po dužnosti.

Časnom ocu Marku Šekimiću,
lektoru propovjedniku, sada definitoru i
župniku u
Skopju.
Časni i predragi!

[163] Ante Jurišić potjecao je s Kupresa. U vrijeme ovog događaja bio je nastanjen u Kuli Ćelepirovoj kod Bugojna, odakle je 4. veljače 1822. g. kćer Ivu udao za Ivana Jurčevića u Voljice kod Gornjeg Vakufa. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1822., br. 1822., br. 13. Uskopaljske matične knjige vjenčanih ne bilježe udaju njegove kćeri Lucije.

I tako siromashicza videchise obnevoglena, od svakoga, i od istoga svoga Roditeglia odbaçena, i zaboravglena, za upravit po koigod naçin sa svoim xivglegnem, i za izbavitse iz suxanstva, uçini zakoniti ugovor od udadbe illiti zaruçegna karstjanskoga s' Illiom sinom pok(oinoga) Jure Peichia iz Jelashaka,[164] koji sada pribiva u istoj xupi Xepaçkoj, uze parsten od istoga prid istim Parokom P(oshtovanim) Fra Matom povoglono, brez ikakva usilovagna, i navistise po obiçaju. Posli toga çatisa gnezin otacz Antona Jurishich, i zdarpivshi czurretinu odvuçeju sa sobom tamo u Skopje protiva vogli Parrokovoj, i nejavivshise gnezinu zaruçniku zakonito ugovorenomu; sctoje protiva svakomu gludstvu, protiva razlogu, i protiva zakonu.

Sada reçena Luczia kchi Antone Jurishichia udatse zakonito nemoxe doklegod zakonit ugovornik illiti zaruçnik Illia Peich od gne ruku neotrese, olli dokse zdrugom kakvom karstjankom nezaruçi: i u takom dogagiaju Luczia duxnaje Illi hamanete gnegove povratit, i sve sctette uzrokovane popravit: a Illia nie gnoj niscta duxan vrachiat, ni popravgliat. Megiuto doklegodse ova dova ne popravi i neprikine, obustavgliamo prisvete sakramente i gnezinu otczu Antonu, a gnim pokora bitichejim naregnena posli neggo dova dospie, i kad Antona s' vashom priporukom doge do mene. S'tizim pozdravgliajuchivas, ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 1. Feb(ruar)a 1822.

Prikloniti u Gospod(in)u fra A(u)g(usti)n B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[165]

XX.

1822.
Porad Ivana Prankovichia alias Arambasichia
i porad Jakova Pravdichia; i Ivichevichia
iz Rostova

Ex officio
Rev(eren)do P(at)ri Marco Shekimich
L(ecto)ri Con(cionato)ri jam Deff(inito)ri, atque Parocho
in
Skopje

[164] Jelaške kod Olova.

[165] Vlastitom rukom.

Rev(eren)de Charissime![166]

Izvidivshi varlo dobro da nejma kakve zaprike megiu tizim xegnenikom Ivanom Prankovichem alias Arambashichem, i udadbeniczom N. Kcherju N. iz Uzdola od xupe Ramske (ovdeste imali ime udadbenicze i gnezina otca i prizvak zabilixit dase znade komuse daje odpusctegne)[167] i izpunivshi sva ostaalá, kojase imaju po zakonu i naredbam czarkvenim izpunit, vinçajteji u ime Boxie, *omissa tertia denuntiatione*,[168] a megiuto, akoje kadur, neka barem tri grosha za potribe otarà u toj xupi poloxi.

Paramentu, kojusam bio za Beglianina odredio, videchi dase nejavglia, uputiosam na drugu stranu; nit imam sada ikakve Paramente ughledne, neggochiuju smarlaisat Mati Bexichiu kada poge u Mletke sada posli Uskarsa. Alli buduchi u naas czina od jaspri priko naçina uskoçila, a onamo stojé sve na istoj czieni; poradi scta za imat Paramentu ibud sctogod ughlednu, iziskujese barem jedno stò czvanczika; koje nastojte nadomierit, i poslat amo do mene koliko pria, za daju mogu istomu Mati priteslimit; jerbo ni onamo nedadu Targovczi rube na veresiu, nego daju novo za gotovo, kako i u naas obiçaju.

Tu Rodbinu slipcza Dalichia vruche ponukujte, nekase barem onim gnegovim sierotama brinu, i s'gnima uprave, da neigiu po zlu, i tò kolikoje moguche pria.

Nesrichnoga odmetnika i brezakonika Jakova Pravdichia,[169] i gnegovu brezakoniczu nastojte barem kolikoje moguche u poglavitim otajstvim vire svete utvardit, brez kojise x[enidben]i nemogù soranit: a za ostaalà priporuçite, [….uc]te, karaite za chefileji kakve bogobojeche svexite, nebili se kakogod barem stvari kojesu najprotribi-tije oporavili: paak ako vidite u gnima kolikogod prilipagna nastojagna, vinçajteji dase vechma opaçine gniove, i bludnosti pogane neuzmloxaju, basc, ako vidili budete da je potriba i uz Korizmu *privatim tamen coram testibus idoneis*,[170] dopusctamvam oblast daji vinçat morete

---

[166] Po dužnosti.

Časnom ocu Marku Šekimiću,
lektoru propovjedniku, sada definitoru, i župniku u
Skopju.
Časni predragi!

[167] Ivana Prankovića zvanog Arambašića s Vrsa kod Gornjeg Vakufa, sina Nikole i pokojne Anđe Juraćević iz Voljica kod Gornjeg Vakufa, vjenčao je 18. veljače 1822. g. župnik fra Marko Šekimić sa Cvitom, kćerkom pokojnih Jure Piplice s Uzdola u Rami i Marije Šunjić također s Uzdola. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1822., br. 51.

[168] Izostavivši treće navještenje.

[169] Jakov Pravdić i žena mu Jurka Šimić udali su obudovjelu kćer Martu za udovca Stipu Čidića u Bistricu kod Gornjeg Vakufa. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1823., br. 87.

[170] Privatno, pred prikladnim svjedocima.

A takó

A takó moxetese vladat i s'tizim nesrichnim brezakoniczim iz Rastovoga Jurichevichim, akose podmukire, i zakunu i dacze izime izvarshit pokore, kojesujim naregene.

Çudimse kakomi niscta od Antona Jurishichia, i od gnegove kcherri udadbenicze, u xupi Xepaçkoj ugovorene parstenovane, i navisctene, kojuje gnezin otacz protivo razloxitom zabranegnu onoga Paroka udesjio, i odveo tamo u xupu Skopaglsku. Ovim obustavglajuse kakosam vam jurve piso, prisveti Sakrementi, *excepto periculo mortis*,[171] dokle s'ugovornikom u Xepczu nepokusure.

Sada nejmajuchivam drugogh scta bilixit, pozdravglajuchivas s'vashim P(oshtovanim) drusctvom, ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 10. Febr(uar)a 1822.

Vazda pripra(v)ni u Gospod(inu) f(ra) A(ugustin)
b(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[172]

XXI.

1822.
Poradi Petrushe Kcheri Boxe Budimira

Ex officio
Rev(eren)do P(at)ri Marco Shekimich
L(ecto)ri Con(cionato)ri jam Deff(inito)ri, atque
Parocho in
Skopje

In ejus absentia
aperiatur a Patre
Coop(erato)re Jelicza[173]

[171] Izuzev u smrtnoj opasnosti.

[172] Vlastitom rukom.

[173] Po dužnosti

Časnom ocu Marku Šekimiću,
lektoru propovjedniku sada definitoru, i
župniku u
Skopju.

Udadbenicza Petrusha kchi Boxe Budimira[174] buduchi bila toliko putà od Jure Begliana iz Grabovicze[175] privarena, nie duxna çekatga vishé. A akose moxe osvidoçit daje i Beglian od gne ruke otreso, ostaje prosta kod svakoga suda na naçin, dase moxe udat poscteno za kogajoj drago.

A boglí svidokà od vaas dvoicze Misnikà u svemu tom-mu dogagiaju, ja nit xelim nit iziskujem.

Nastojte dase ostaala izpuné po zakonu, i procedite[176] slobodno.

S'tizim xelechivam obilatu milost, i podpunu Duha Svetoga utishegne, ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 14. Jan(uar)a 1822.

Vazda pripr(av)ni u Gospod(in)u

f(ra) A(u)g(ust)n B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[177]

XXII.

1822.

Poradi Dujma Jurichia,
illiti Tvartka

Ex officio
R(everen)do P(at)ri Marco Ostoich
L(ecto)ri Theo(lo)go D(e)f(inito)ri actuali,
atque Parocho in

Skopje[178]

U njegovom odsustvu
neka otvori otac
pomoćnik (fra Marko) Jelica.

[174] Petruša iz Gologa Brda kod Bugojna, kćer Bože Budimira podrijetlom iz Vira kod Posušja i Marije Keškić podrijetlom iz Rame, udala se 11. veljače 1822. g.u Isakoviće kod Novog Travnika za Ivana, sina Nikole Đereka koji je bio od Mostara. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1822, br. 26.

[175] Grabovica kod Posušja.

[176] Postupite.

[177] Vlastitom rukom.

[178] Po dužnosti.

Časnom ocu Marku Ostojiću,
lektoru teologu sadašnjem definitoru,
i župniku u
Skopju.

Krixan Jurich – Tvartak, Mati Dome Milichevich iz Krupe *illius filia Delphina*[179]

Jutros na 4. hodechega priminuoje s'ovoga svita ovde u sata 3
fra Dugar Petar, zvani Pokarschenik.

Cusino mio Ca[rissi]mo![180]

Sczinim dastese vech obik[nuli u] toj novoj domovini, akose more nach domovina na ovoj himbenoj svitini, u ovoj dolini od suza, u kojoj bise mogo ikako putnik obiknut.

Mismo u Manastiru, po milosti Boxioj, josc juri na nogama, i broju, kojeste posli svojhega poshastja ostavili.

Iz ove copie kojuvam uklapam, i pod oçi stavgliam, molechivas daju dobro promotrite; vidichete sctomi pishe Raffay B(is)k(u)p Diakovaçki,[181] i kakve informatione od naas iziskuje, od onoga nesrichnoga brezduscgnika, i brezakonika Dujma Jurichia, alias Tvartka.[182] Ja nemoguchi tamo doch, nit imajuchi koga poslat za izbistrit stvari, kojese iztrazuju, naslagnamse na vashu razboritost, priprouçujuchivam, da svakà oparno, i razborito izvidite i upishete na naçin, da mogu isto vashe pismo onamo prikazat legaliter.[183] Scinim da najbogli information[184] mochichete imat od Mate Tvartka rogenoga Stricza Dujma ozgor imenovanoga i kako i od one xenetine Dujmove. Kadbisteju smilli po koigod naçin s'opazom dase neositi izkushat. Svarhu svega priporuçujemvam, da nastoite iznach karsctegne s pomenutoga brezakonika Dujma, i drugà gnegova *connotata personalia, et individualia distinctiva signa etc*.[185]

Svidoçanstvo od Karsctegna moxete izpisat na jednomu *Fogliu Carte*[186] nabascka: a Druga *signa, et connotata* [187] na drugomu. Paakse podpisite i vi,

---

[179] Kćer im Delfa.

[180] Rođače moj predragi!

[181] Đakovačko-bosanski biskup Mirko (Emerik) Raffay (1816.-1830.).

[182] Dujam, sin Križana Tvrtka zvanog Jurić sa Zvizda kod Gornjeg Vakufa oženio se 1804. g. s Ivom, kćerkom pokojnog Jure Kujunđića iz Prološca kod Imotskog. Nakon što ju je Dujam ostavio i odselio u Slavoniju, Iva je nezakonito živjela s Markom (Mije) Marković iz Bijelog Potoka na Kupresu i rodila mu nekoliko djece. Nakon što je 4. srpnja 1822. g. Dujam umro, Iva i Marko sklopili su brak krajem kolovoza 1822. g., nakon odrješenja koje im je podijelio biskup Miletić. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1822, br. 58 i 59.

[183] Zakonito.

[184] Informaciju.

[185] Poznate osobne podatke, i njegova prepoznatljiva obilježja itd.

[186] Listu papira.

[187] Znakove i poznate podatke.

i vasc Pomochnik Jelicza na obidvima. Pritisnite *Sigio* xupski:[188] nemojte xalit chiagheta, neggo ostavite *spatium vacuum*[189] da i ja mogu stavi *autenticat*,[190] potvardit, i murleisat *modis, et formis ad tollendam omnem ambignitatem etc*.[191]

Iznova nisctavam dokazat neznam: neggovas glubeznivo garlechi, svakovam dobro xelechi; i blagoslov svaki podigliujuchi ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojnici na 4. Maja [182]2

Rodjak f(ra) A(ugustin) B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[192]

XXIII.

1822

Pozivglase, dase povrati
Svomu Muxu Stipanu
Lozichiu Mare Kchi Niko-
le Radata, Koja stoi Kod
Rustan pashichia

Al Re(vere)ndo Pad(r)e P(ad)ro(ne) Col(endissi)mo
Pad(r)e Marcco Ostojch Lett(or)e Teolo(go)
Pred(icato)re e Par(ro)co Vig(ilantissimo) di
Scopje
in Bosna

Rev(ere)ndo Pad(r)e P(at)ron(e) Col(endissi)mo[193]

Razumiosam daste tute doscli za Paroka, stomije mnogo drago bilo çutti, i davas mogu u çemu posluxiti zapovidite. Biosam pisa onomu Paroku na misto kogaste vi doscli, alli u onno bas vrime u koje barzo umro, i darxim dase moja kniga i sada nalazi u kuchi. I ovoje uzdarxala.

---

[188] Župni žig.

[189] Prazno mjesto.

[190] Ovjeru.

[191] Na način i oblik kako bi se uklonila svaka sumnja itd.

[192] Vlastitom rukom.

[193] Časnom ocu, gospodinu vrlo poštovanom
ocu Marku Ostojiću lektoru teologu,
propovjedniku, i veoma brižnom župniku
Skopja
u Bosni.
Časni oče vrlo poštovani gospodine!

Mara xenna Stipana Lozichia, kojaje rodom iz Memedovichia chier pok(oinog) Nikole Radata, a u Proloscku xupu udata. Ima pet godina daje possla tamo u Bosnu, i namistilaseje u tu vassu Xupu, i stoj u Rustaj Pasichia u oxaczi Begha alibega.[194]

Premda ona nije od moje Xupe, alli moglien od gnezina muxa, buduchi da Capellani od Proloscza mallo pomglie za izviditi, i poznati, za koj uzrok, ona stoj rastavglena od svoga zakonitoga çovika, i çiniga toliko martvitti, i padati u obnevogliegne. Çini onna sebi veliku pogardu, a po niki naçin gnega çarni, i u ozloglassegnu kod svita prez uzroka xivu. I u mallo riçi rekavsi, zlo koise u dussi, i u tilu. Onna naipotle more zlo obarssiti, akose nektila povratiti ksvomu çoviku. Ima svoje lipo xivgliegne, nijejoi potriba da trasi drugoga, vek neka dogie k svojoi kuchi, pak da zapovida, i vlada. Dakle viste moglieni mnogo, da uçinite meni gliubav, i prizovete reçenu Maru, i ponukujete, da odma ima povratiti se ksvojoi kuchi, i ksvome çoviku, i da dogie na Czvitichia Moost[195] uçiniti contumaciu, a jachiuim kazati kako u miru, i u jedinsvtu imaduse uzdarxati. Innaçija, ako netila na lipo uçiniti, pisatichiese odovuda Veziru od Bosne, i bitichie gnezino neposctegne na sillu dovedena na megiu! Takojoi prikaxite, i obznaniteme, nekase znadem vladati.

Odvisce molimvas dami ovu uklopglienu pridate mojoi rodbini Kusturim. Megiuto gdima, i uçemu podobna poznajete davas na ove strane poslussati mogu, evosam sarçeno izliubaznivo pozdravgliajuchi.

D(i) V(ostra) P(aternità) R(everenda) *U(milissi)mo Dev(otìssim)o ed Obed(ientissim)o Se(rvito)r ed Amico*

Imoskchi 23. Giugno 1822.[196] *Fr(a) Marko Sumegl Par(o)co*[197]

volve[198]

P(ost) S(criptum)[199] Pozdravgliavas ovi o(tac) P(ostovani) Guardian, i lipovam zafagliuje na onim Sv(etim) Missam kojeste poslali na ruke P(ostovanog) *ex dif(inito)ra*[200] Pargometa. Neimavam kada Guardian sada pisati, alli radabi da ochiete amo dochi dase vidite, i u isto vrime opet priporuçujese vascoj dobroti: i lipoi uspomeni.

---

[194] Ali-beg Rustempašić iz Odžaka kod Bugojna, pripadnik islamizirane begovske obitelji.

[195] Cvitića Most – zaselak Vinjana kod Posušja.

[196] Vašem časnom očinstvu Vrlo ponizni, odani i

[197]

pokorni sluga i prijatelj
Fra Marko Šumelj župnik.
Imotski, 23. lipnja 1822.

[198] Okreni.

[199] Naknadno dopisano.

[200] Bivšeg definitora.

XXIV.

1822.

Porad Illie Duvgnaka

Ex officio
R(everen)do P(at)ri Marco Ostoich
L(ecto)ri Theo(lo)go Con(cionato)ri, D(e)f(inito)ri act(ua)li
atque Parocho in
Skopje

Cusino Car(issi)mo![201]

Taj nesrichni prokletacz, brezduscnik, i brezakonik Illia sin pok(oinog) Krixana Duvgnaka[202] roddom iz xupe od Vidoshà[203] kaxe dascje parvi puut oxenio zakonito u isto xupi Livanskoj, i damuje xenna umarla u xupi Travanskoj. Povrativse u Livno ondeje zajulario, i odvuko u xupu Skopaglsku Boduliçetinu nesrichnu, kojaje u xalostnomu stagnu od proklestva, i od brezakogna umarla od kughe[204] u toj istoj xupi Skopaglskoj. Posli toga opetje otisho u xupu od vidosha i zavarzavshi ka kravetinu, doveoje u tu xupu udoviçetinu Jakoviczu kcher pok(oinoga) Ivana Bilancza od Kraine Signske, kojaseje dva puta udavala u xupi od vidosha, i kojoj P(arok) Duich daje *oretenus*[205] svidoçanstvo od prostosti dasujoj zakoniti muxevi pomarli. Ova nitje vinçana za Illiu ni kod Czarkve, ni kod Mescheme: neggo xivu xalostni ko xivine nerazloxite u brezakognu i u bludnosti poganoj. Sada posli zaar negosuse smrada i pogasctine nasitili traxe gniovim xalostnim dushama likarie. Priteslimgliujecji vashoj razboritosti da s'velikim oprezom gniovim dushama upravite, akose smiete pouzat da to gniovo

---

[201] Po dužnosti.

Časnom ocu Marku Ostojiću,
lektoru teologu, propovjedniku, sadašnjem definitoru,
i župniku u
Skopju.
Predragi rođače!

[202] Iliju Duvnjaka iz Bojske, rodom iz Vidoša kod Livna, župnik fra Marko Ostojić vjenčao je 29. siječnja 1824. g. bez crkvenih navještenja s Jakom (Ivana) Ivanišević od Livna pred svjedocima Jurom Palinićem i Nikolom Kolakom. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1824., br. 95.

[203] Vidoši kod Livna.

[204] Umrli od kuge ili koje druge "bolesti otrovné" prema biskupu Miletiću trebali su se ukopati odmah nakon smrti. Preminuli na drugi način, posebice "od smarti nenadgne" trebalo je "darxat barem za jedan dán czio tílo neukopano; jerboseje dogagialo, daje koje çegliade xívo bilo ukopano. Tilesa pák martvá nekase kopaju duboko barem okó dva arshina, dase xivi od tilesa martví netruju." Miletić, *Naredbe, i Uprave biskupá*, 24, IX.

[205] Napamet.

brezakogne moxe ostat u toj xupi skrovito; jer nebbi rad bio ni po jedan naçin da kod suda Turskoga na kakav belaj udarite, i da porad gniove pasce kuczanie i jednu gazzetu sctetujete. Poradi scta akoji vi nebiste smilli vinçat u toj xupi, dopusctanvamvam (*sic*!) oblast, daji moxete poslat s'vashom pismenom oblastju olli u Rammu, olli u Kupris, olli kudavam bude zgodnie, i onde nekase vinçaju skrovito, *omissis omnibus denuntiationibus coram duobus testibus fidis, etc*.[206] A vichete gniovo vinçagne koje budete imat od onoga, koji budeji vinçat na knigama od vinçagna u toj xupi zabilixit: a moxe se zabilixit i u onoj xupi dasu vinçani s'vashom oblastju, kudaji odpremite.

Megiuto imateji izpitat za nauk karstjanski: nareditjim pokore pristojne na ispovidi svetoj za tolike gniove opaçine: priçestitji, akoji nagete pripravne i dostojne: jednom riçju, imateji poslat (akoji budete kuda slat) pa sve u stvarma duhovnim opremglene, i za vinçagne pripravne.

Svarhu

Svarhu svega priporuçitejim neka pristanu grishit, i nekase nesastaju dok nebudu vinçani po zakonu Boxienu.

Na 15. hodechega namisliosam podighnutse odavle, i zamariatse u Karvavu K(r)ainu.[207] Zapoçetchiu krizmu u Jajczu, i u Varczaru:[208] a odanle nastojatchiu, ako bude voglia S(veta) Boxia, prodriet, akose moch bude u Biach: paak u Volar,[209] Sasinu,[210] Ivansku,[211] Bagnaluku, Kottor,[212] Dobretiche,[213] Travnik ec. Megiuto neksamvam priporuçen osobitim naçinom u S(vetim) molitvam. I pozdravgliajuchivas s'vashim P(oshtovanim) Pomochnikom ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 3. Julla 1822.

P(ost) S(criptum):[214] ovdevam uklapam oprave toga nesrichnoga brezakonikà Illie duvgnaka, daji promotrite, pak kada budete imat prigodu povratiteji kmeni

Vasc Rodgàk f(ra) A(u)g(usti)n B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[215]

---

[206] Ispustivši sva navještenja, pred dvama povjerljivim svjedocima itd.

[207] Krvava Krajina, Bosanska Krajina.

[208] Varcar Vakuf = Mrkonjić Grad.

[209] Volar, Šipovo.

[210] Sasina, Sanski Most.

[211] Ivanjska, Banja Luka.

[212] Kotor Varoš.

[213] Dobretići, Jajce.

[214] Naknadno dopisano.

[215] Vlastitom rukom.

XXV.

1822.
Poradi Mate Shakichia,
i Jozipa Skorichia

P(ost) S(criptum): *Adnexam hoc pro Excellentissimo D(omi)no*
Dalmatiae Gubernatore pro Secura
[……..]*tilissimaque expeditione P(aternita)ti Tuae*
[……] *recommendo etc.*[216]

Cusino Car(issim)mo![217]

Etovam dispensa od trechega navisctegna, i svidoçanstvo od prostosti za toga Matu Shakichia,[218] koje svidoçanstvo potribitoje da i vi zdruxite s'vashim i poshaglete onomu paroku t(o) j(est) daste navisctegna izpunili, i dase nie nikakva zaprika u nas oçitovala protiva ozgor imenovanim Xegnenikom i udadbeniczi, kojase onamo nalazi. A megutó vi moxete vasc truud naplatit, kako i gniovi svesctegniczi naplachiuju.

Spomignam se i od toga nesrichnoga Prokletcza [i brezakonika] Jozipa Sckorichia damieseje pria [……] nà jednoç u toj xupi prikazivo, nitsam - [mogo mu] dat Likarie kakvuje od mene onda izis[kivo dok] mu xenturina zakonità xiva. [……] [……..] on isti svidoçio. I sada ako [……]pie Biskupa [……..] prestavila [……..] traxichemomu [……..] ter poslosamvam jedan Smotak [……] izim daste jurve primili, a drughi S[motak] chiuvam kadmise povrati iz Suttinske[219] [……..] moxete i vi priporuçit komugod od vas[hih posctegnih] xupglanà koji ono na Pazar dolaze [……] te svaki puut, i uppitaju moga Cancelara Petra imali kod mene koja kgniga gotova za tamo poniet.

Jutros P(ostovani) Gvaridan s' iz[im] moim Camarierom odshika priko varde.

Drugovam iznova od nashega Sheera nisca dokazat neumiem, neggovas gliubeznivo garlechi ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 14 8bra 1822.

Rodjak f(ra) A(u)g(ust)in B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[220]

---

[216] [……] Naknadno dopisano. Pridodati vrlo odličnom gospodinu,
upravitelju Dalmacije za siguran,
vrlo plodonosan pohod Tvoga dobročinstva
[……..] preporučujem itd.

[217] Vrlo dragi rođače!

[218] Mate Šakić živio je u Bistrici kod Gornjeg Vakufa. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1934., br. 13.

[219] Kraljeva Sutjeska, Kakanj.

[220] Vlastitom rukom.

XXVI.

1823
Porad Andrie Mursela
Dalmatincza

Ex officio. Conservanda in Archivio
Parochiali Skopiensi.
Rev(eren)do P(a)r(och)i Marco Jeliçich
L(ecto)ri Con(cionato)ri atque Coop(erato)ri in
Skopje

Rev(eren)de Char(issi)me![221]

Znate da kriviczé nitko na se primit neche; zato imaliste varlo dobro, i s'velikom pomgnom izvidit, izpisat, i prikazat vas dogagiaj od brezakogna ovogà Andrie Mursela Dalmatincza,[222] i te udoviçetine N. N.[223] kojuje bio kod suda izvanskoga zajulario: imaliste, reko, izpisat vas dogagiaj *per adjuncta, cum omnibus, circumstantiis*,[224] za dase znam vladat, pristojnejim pokore naredit, i gniovim xalostnim dushama upravit.

1. Bilobi od potribe znat porad kogasuse uzroka kod suda izvanskoga skerepili. 2. za kolikosu vrimena u bludnosti, i u brezakognu xivili. 3. jesuli porod imali, i jelli koje diete gniovo xivo. 4. Imajuli odluku vinçatse po zakonu, ilsuse za vazda ostavili. 5. kojisu bili uzroczi, jataczi, nagovaraoczi, i pomagaçi u tommu gniovu brezakognu. Sva ova, i druga okolostajna potribitoje znat u takim, i tizim priliçnim brezakognim.

Nisctamagne akose taj Andria, i tà udoviçetina zbiglno xelé iz proklestva izbavit, i u staddo Isusovo povratit: od koga suse po gniovoj povoglnoj opaçini odczipili, neka çine slidechiu pokoru oçitu, buduchi oçito gniovo brezakogne.

---

[221] Po dužnosti. Pohraniti u pismohrani
Skopjanske župe.
Časnom ocu Marku Jeličiću,
lektoru propovjedniku i suradniku u
Skopju.
Časni vrlo dragi!

[222] Andriju Murselovića iz Donjeg grada (Donji Vakuf), sina pokojnih Stipe i Kate Marijanović iz Brela kod Makarske, 9. veljače 1824. g. vjenčao je kapelan fra Marko Jeličić s Lucijom, kćerkom pokojnih Ivana Pilića iz Krupe i Ive Brnjić s Vrsa kod Gornjeg Vakufa. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1824., br. 113.

[223] U zabilježbi vjenčanja Andrije Murselovića i Lucije Pilić upisano je da su momak i djevojka (*virgo* & *virgo*).

[224] Pojedinačno, sa svim okolnostima.

1. Za 6. svetkovina Andria neka stoji van puka u vrime Mise Puçke s'kamenom o vratu obishenim i s'rukama raspetim: a udoviçetina pokrivena czarnom karpom po glavi, prosechi oprosctegne etc.

2. Za jednu godinu dana neka poste utorke, i svaki daan po jednoç neka prigovaraju dilla virre, uffagna, gliubavi, i skrushegna, klečechi na kollinim.

3. Za tri godine nekase ispovidaju barem po tri puta svake godine.

S'tizim uggovorom dopusctamovam oblast, *praemissis praemittendis*,[225] daji moxete iz proklestva izbavit, i u staddo pravovirni primit. A kadaji nagete u nauku karstjanskomu zadosta uvixbane, pripravne, i dostojne dajim moxete i prisvete sakramente podiglivat

Alli

Allise reçeni Andria u nashemu Biskupatu zakonito oxenit nemoxe, po naregegnu S(vetoga) Sabora Tridentinskoga[226] dokle nepribavi pismeno svidoçanstvo od svoje prostosti iz *Cancellarie Biskupata Macarskoga*,[227] kako jurve znate.

Sada u hitgni garlechivas, i podigliujuchivam sveti blagosov, ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 28. 8bra 1823.

Vazda pripravni u Gospod(in)u f(ra) A(u)g(ust)in B(is)k(u)p *m(anu) p(ropria)*[228]

N(ota) B(en)e.[229] Nejmajuse brez oçite pokore propustit niedan od oni kojisu bili uzroczi, nagovaraoczi, jataczi, i pomagaçi u tommu Andrinu brezakognu. A jurve znate dasu svi ovi uppali u veliko proklestvo, i imajuse oçito pokorit i iz proklestva izbavit.

Po isti naçin imajuse pokarat, i pokorit i Piarcxie akoje çignen kakov Pir, i vesegla izime togá brezobraznoga brezakogna: premda ovi niesu uklopgleni, po nashim naredbam, u proklestvu velikomu

[225] Ispunivši prije toga što treba ispuniti.

[226] Tridentski sabor (1545.-1563.)

[227] Ured Makarske biskupije.

[228] Vlastitom rukom.

[229] Pripazi!

XXVII.

1824.
Porad otimachia Bartulovichia

Ex off(ici)o Servanda Parochiali in Archivio.

R(everen)do P(at)ri Marco Jeliçich L(ecto)ri Con(cionato)ri atque Coop(erato)ri in Parochia Skopiensi

In absentia sua aperiatur exequaturque a R(everendo) Parocho ejusd(em) Paroeciae in Skopje

Rev(eren)de Char(issi)me![230]

Ottimaç Jozo Bartulovich,[231] i gnegovi striczi kojisuga primili u gniovu kuchiu znajuchi daje xenska glava na sillu dovedena uppalisu u veliko proklestvo; kako i drughi, kojisu na to priopako dillo od umaknutja pristali scto moxete prividit, i prividite varlo dobro u svetomu saboru Tridentinskomu[232] *Sess(ion)e 24. cap(ut) 6: de Reformat(ione) Matrimonii*.[233] A tako prividite i u Antoenu,[234] i kod Dobrete[235] na listu 571. pod brojem 80.

---

[230] Po dužnosti. Čuvati u župnom arhivu.
Časnom ocu Marku Jeličiću, lektoru, propovjedniku
i suradniku u Skopjanskoj župi.
U njegovom odsustvu neka otvori i izvrši
časni župnik ove župe
u Skopju.
Časni i predragi!

[231] Jozu Bartulovića iz Gračanice kod Bugojna, sina pokojnog Ivana Bartulovića i Kate Fišić, kapelan fra Vinko Alaupović vjenčao je 30. siječnja 1826. g. s Katom (Jure) Lučić iz Gračanice i Jele Perković iz Vinice kod Posušja. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1826., br. 62.

[232] Tridentski sabor (1545.-1563.)

[233] Sjednica 24, glava 6: o ženidbenoj reformi.

[234] Paul-Gabriel Antoine (1678.-1743.); *Compendium theologiae moralis universae* Rev(erendis) Patris Pauli Gabrielis Antoine Soc(ietatis) Jesu Presby(teris) et Theologi; item illustrationum R. P. F. Philippi de Carboneano, et Rev(erendis) Patr(is) Bonaventurae Staidel…; duos in tomos distributum, Venetiis, ex typographia Balleoniana, 1776.; *Thelogia moralis universa, omnia morum praecepta, et principia decisionis omnium conscientiae casuum, suis quaeque momentis stabilita, ad usum parochorum et confessariorum,* autore R(everendo) P(atre) Paulo Gabriele Antoine, ex typographia Balleoniana, 1755.

[235] *Krátko skupgliegne chudorednè, illiti morale bogoslovicze svarhu sedam katolicanske czarkvè sakramenatah iz Svetoga pisma, iz svétii sàborah, iz odregegniah svètii ottaczah*

81. i slidechim tia do broja 90. Pobilixiteji dakle sve kolike, i proglasite.

Udadbeicza Ottimana akoje postavglena u prostost podpunu na naçin, dase moxe udat, za kogjoj drago, zapovida S(veti) Sabor[236] na mistu ozgor spomenutomu daju ima ottimaç dotat za kolikogodjoj popravit scettu uçignenu, olli poscla za ottimaça, olli neposcla: i ta dos ima bit zabilixena *ad arbitrium judicis*.[237] Meni nisu poznana imanstva toga ottimaça poganoga; zato spusctamse na vashu razboritu dushevnost, i P(oshtovanoga) Parroka, da zabilixite kolikojojse ima dat; barem ako jedno stotignak grosha, bilo u mahlu, bilo u jaspram, olli nikoliko u jaspram, a nikoliko u mahlu.

Reçena udadbenicza Kate bilabi duxna po svakomu sudu, po pravdi, i po razlogu staat na parvom ugovoru, i vinçatse zakonito za parvoga ugovornika Blaxa Grabovcza, akobi ju ovvi i sada htio ukabulit: akolibi Blax povoglno od gne ruke otresso, i nebi-ju ktio vech ukabulit: u takom dogagiaju ottimaç ima popravit Blaxu sve scette uzrokovane, troshak; i hamanete, kojeje davó udadbeniczi.

Ottimaná Kate udadbenicza buduchi rogena u Viniczi u xupi Rosckopoglskoj,[238] potribitoje dase i onamo uçine navisctegna, i dajojse pribavi svidoçanstvo od prostosti, kako zakoni iziskuju.

Akobi spomenuta Kate ktilla poch za ottimaça Bartulovichia od gnezine draghe vogle posli negojoj popravi neposctegne uçigneno kolikomu bude od vaas i od P(oshtovanoga) Parroka naregeno, tada moxete procedit u navisctegnim, i u ostalomu ispitavshiji za nauk karstjanski.

Prokletczi megiutó koje budete proglasit neka çine pokoru slidechiu t(o) j(est)

1.

1. Za peet svetkoviná neka stoje van Puka s'kamenom o vratu obishenim, i s'rukama razpetim prosechi oprosctegne etc.

2. Za jednu godinu daana neka poste utorke, i svaki daan po jednoç neka prigovaraju dilla kriposti bogosctovni kleçechi na kollinim

---

papii, iz nauka nauçitegliah Czarkvè Boxié... Pomljivo sloxeno i skupglieno u slavnii illiriçki jezik... od Marka Dobreticha. Po Petru Pavlu Ferri. U Ankoni 1782.

[236] Tridentski sabor (1545.-1563.). Reformom je predviđeno da se "stavglia u veliko proklestvo sve otimaçe Udadbeniczá, Divojaká, Udoviczá, i drughí xenskí glavá, i sve gniove nagovaraocze, vichnike, i pomogaçe: i zapovidá istí S. Sabor, dase Cegliae otetó imá povratit u prostost podpunu, na naçin, dase more udat povoglno za koga hoche: alli za otimaça zakonito vinçatse nemore, doklegodse pod gnegovom oblastju nalazi". Miletić, *Naredbe, i Uprave biskupá*, 7.

[237] Prema odluci suca.

[238] Župa Roško Polje kod Duvna (Tomislavgrad).

3. Za tri godine neka se ~~poste~~ ispovidaju barem po tri puta svake godiné.

S'tizim ugovorom *praemissis praemittendis*,[239] odrishiteji od proklestva, i primiteji u stado pravovirní, od kogasuse pod gniovoj povoglnoj zlochi odczipili.

Pozdravite P(oshtovanoga) Paroka. A vaas garlechi, i podigliujuchivam S(veti) blagosov, ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 7. Jan(uar)a 1824.

P(ost) S(criptum).[240] Za vasc truud na vinçagnu, ako ottelá povoglno budese vinçat za otimaça nekavam plati Bartulovich gr(osha) deset.

Pripr(av)ni u Gospod(in)u f(ra) A(u)g(usti)n
B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[241]

XXVIII.

1824
Porad Jakova Kalichia,
i Ruxe Kcheri Illie Dadichia

Ex officio. Servanda Parochiali in Archivio

Rev(eren)do P(at)ri Marco Jelicza L(ecto)ri Con(cionato)ri
atque Coop(erato)ri in Parochia
Skopje
Rev(eren)de Char(issi)me![242]

Ta brezobrazna uxeghlicza Ruxe kchi Ilie Dadichia, nepishete jellise skerepila kod suda Turskoga s'tizim zloçinczom Jakovom Sinom N. Kalichiom iz Livna, illi josc stoje neskerepgleni. Alli kakomu drago bilo illisu skerepgleni, illi nisu; nastojte dase uxeghlicza svojim Roditeglim odma povrati, olli kod blixgne gneczine Rodbine u drugom komu sellu u poscte-

[239] Ispunivši prije toga što treba ispuniti.

[240] Naknadno dopisano.

[241] Vlastitom rukom.

[242] Po dužnosti. Čuvati u župnom arhivu.
Časnom ocu Marku Jelici, lektoru propovjedniku
i suradniku u župi
Skopje.
Časni predragi!

noj kuchi Karstjanskoj namisti; dok nauçe i jedno i drugo stvari potribite od nauka Karstjanskoga, dokle pribavite svidoçanstvo od prostosti toga zloçincza Jakova Kalichia od P(oshtovanog) Parroka Livanskoga, i dok izvarshe pokoru oçitu, kojajimse ovde naregiuje

1. da za çetiri svetkovine imaju staat u priliczi pokornika i pokornicze van Puka s'kamenom o vratu obishenim, i s'rukama raspetim, prosechi oprosctegne etc.
2. Za jednu godinu daaná neka poste utorke; i prigovaraju svaki daan po jednoç dilla Kriposti bogosctovni klecechi na kollinim.
3. Za tri godine nekase ispovidaju barem po tri puta svake godiné.
4. Ako moxete odkinut sctogod muleta, olliti czerimé za potribe otaraa u toj xupi, odkinite; akoli nemoghli nemojteji porad ovoga samoga uzroka obustavgliat, izpunivshi ostaalá ozgor zabilixená i svarhu svega priporuçujemvam daji pomgnivo za nauk karstjanski izpitate, i zaduxiteji da prose oprosctegne od Roditegliá uvrigeni tè uxeghlicze brezobrazné.

Izvidite varlo dobro da udadbenicza nie bila na sillu, olli s'privarom odvedena, kakose çesto dogagiá: paak posli negosu bile nagargene, i osramochene, obiçaju i onne iste govorit dasu povoglno same otiscle, i tako bivajujim vinçagna nevagliala na vikoviçgne osugegne jadni dusha gniovi; jerbo xivu u brezakognu, i u

i u bludnosti poganoj, kakosmo nascli na puno mistá daseje dogagialo godina proshasti. U takom dogagiaju od ottimaçine nie zadosta da xalostnicza privogli, i da reçe hochiu, da sctochiu akose nalazi pod oblastju otimaça prokletoga; jerbo sveti Sabor Trident(inski)[243] *sub nullitate matrimonii*[244] iziskuje, da ottetá xenska glava illiti udadbenicza imase povratit, u prostost podpunu na naçin dase moxe udat i za drugoga zakogojoj drago i osim otimaça, kako moxete prividit u istomu S(vetomu) Saboru *Sess(ion) e 24. cap(ut) 6. de Reformati(ione) Matrim(onii)*.[245]

Izpunivshi dakle ozgor zabilixená, i svaká bistro izvidivshi, ako nagete Jakova, i Ruxiczu ozgor imenované dasuse u nauku karstjanskomu zadosta uvixbali, i akose posli navischegna neiznage megiu gnima kakva zaprika, odrishivshiji od proklestva, ako su se kod suda izvanskoga skerepili, ispovidivshiji, i priçestivshi, akoji nagete pripravne, i dostojne, vinçajteji: i tako neka ta gniova kuczania dospie.

Drughi puut izpisujuchi take; i tizim priliçne nesrichne dogagiaje, xelim dase bogle istomaçite *per adjureta*,[246] da neçinim toliki *suppositione*[247] = a koje

[243] Tridentski sabor (1545.-1563.)

[244] Pod nevaljanošću ženidbe

[245] Sjednica 24, glava 6: o ženidbenoj reformi.

[246] Pod zakletvom.

[247] Nagađanje.

ovakó oli onako, vladajtese ovako, ol onako. A vidite i sami da vech odolit nemogu tolikoj pisanii, daan i noch çamechi pokraj discka.

Sada xelechivam podpunó Duha svetoga utishegne, i podigliujuchi vam s(veti) Blagosov, ostajem,

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 27. Jan(uar)a 1824.

Pripr(ostni) u Gospod(in)u f(ra) A(u)g(usti)n B(is)k(u)p *m(anu)p(roria)*[248]

P(ost) S(criptum).[249] U svim brezakogniim, i ottimaçinom imajuse pomgnivo istraxivat, i pobilixit svi oni kojisu bili uzroczi, i pomagaçi od brezakogná, od otimaçina etc. Svattovi, Piercxie, gostbeniczi, jegnghe etc. etc. jerbo niedno od ovizi nejmase propustit brez pokaragna, i brez pokòre pristojne *pro gravitate criminum*.[250] Budite dakle i u tom-mu pomgnivi za svaká bistro izvidit, pobilixit, i *circumstantiate per omnia adjuncta quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando*,[251] prikazat.

XXIX.

1824.

Porad Matie Bikichia;
i porad dosclacza Koji nisu
bili stighli a*d annos pubertatis*;[252] a osobito porad Andrie Mursel.

Ex off(ici)o Servanda Parochiali in Archivio.
Rev(eren)do P(at)ri Marco Jeliçich L(ecto)ri Con(cionato)ri, atque
Coop(erato)ri in Parochia
Skopje

Rev(erend)e Char(issi)me![253]

[248] Vlastitom rukom.

[249] Naknadno dopisano.

[250] Prema težini zločina.

[251] Okolnosti prema svim pojedinostima: tko, što, gdje, s čijom pomoću, zašto, kako, kada.

[252] U godine puberteta.

[253] Po dužnosti. Čuvati u župskom arhivu.
Časnom ocu Marku Jeličiću, lektoru propovjedniku i
suradniku u župi
Skopje.
Časni predragi!

Svidoçanstvo od prostosti Mattie Bikichia[254] prividiosam, i ukabulio. A koju dakle nagjete u nauku karstjanskomu zadosta uvixbanu, moxeteju propustit na dionistvo prisveti sakramenatá, i na vinçagne, *Servatis de jure servandis*,[255] akose nebi oçitovala kakva zaprika protiva istoj, i gnezinu Muscterii.

Sctose paak dotiçe dosclaczá, i doscliczá[256] iz drugi vilaetá u nasc Biskupat, kadbise moghlo dushevno pod istinu osvidoçit, da jedan Mladich nie imao çetrnaest godiná podpuni kadje u nasc Biskupat izbijó: a divojka da nie imala godiná dvanaest podpuni u ono vrime kadaje u Tursku zemgliu, i u nasc Biskupat izkoraczila, u takomu dogagiaju nebi bilo od potriba iztraxivat iz gniovi domorodni Biskupatá svidoçanstvá od gniove prostosti: to bivá akosu amo iztapali *ante annos completos illorum pubertatis*.[257] Allise ovaká stvar ima pouzdano, i nesumgnivo osvidoçit *per testes idoneos*,[258] a gnimase t(o) j(est) doslaczim navlastito koji hoche dase xenne, i udaju, nejma u takim stvarma virrovati, kako svi *cannuni*[259] govore, negose drughi svidoczi izvanski ama podobni iziskuju. Kadbise dakle moghlo dushevno, i nesumgnivo osvidoçitç da taj vasc xegnenik Andria Mursel nie imo onda kadje amo prisho godina 14. mogobise propustit na vinçagne *praemissis praemittendis, servatisque de jure servandis*,[260] i brez vede[261] Paroka od Brela Medichia,[262] i brez Cancellarie Makarske.[263] A za vechiu tvargiav moghlabimuse dat i zakletva çinivshiga stavit ruke na sveto evangegle, uxegavshi dvi sviche, prid nikoliko svidoka; da nejma xene zakonite xive na ovom svitu, daje prost i od svakoga ugovora xenidbenoga izvan te xupe Skopaglske i takobistega, kako reko, moghli vinçat. A Pop Medvidovich[264] ako imat bude potribu od Jemeniá moxeji lasno pribavit od Gliubusckoga,[265] od Mostara, illi od Saraeva.

---

[254] Matija, kćer Ivana Bikića i Uršule Čambić koji su potjecali iz Dalmacije, kapelan fra Marko Jeličić vjenčao je 9. veljače 1824. g. s Antom (Nikole) Lučić iz Kopčića kod Bugojna koji je bio iz Vinice kod Posušja i Magdalene Tustonjić iz Crniča kod Duvna. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1824., br. 108.

[255] Ispunivši što se po zakonu treba ispuniti.

[256] "Dosclaczi i dosclicze" su prema biskupu Miletiću bili oni "kojise primischiaju iz jedne u drugu Xupu, i kojisu iz drughi Kragleviná, i Biskupatá u ovo Darzavu izbigli akosu Katoliczi, i akosu u Nauku Karstjanskomu za dosta uvixbani, (svarhu koga imajuse pomglivo izpitat)…" Miletić, *Naredbe, i Uprave biskupá*, 46, II.

[257] Prije nego su navršene njihove godine puberteta.

[258] Po prikladnim svjedocima.

[259] Kanoni.

[260] Ispunivši prije toga što treba ispuniti, obdržavajući što treba obdržavati.

[261] Otpusnice.

[262] Don Ivan Medić ili Medvidović.

[263] Ordinarijat Makarske biskupije.

[264] D(um) Ivan Medich, olli Medvidovich.

[265] Ljubuški.

A za vas truud koiste vi imali izime pisanie, i vichete imat za izporavit na stazu od spasegna, za smirit, i uzakonit Andriu spomenutoga, dopusctamovam da moxete uzetmu gr(osha) 8. uklopivshi u tó lemozinu od Mise, i od vinçagna, scto scinim damu neche bit tesckoça a ettomu ja vas moj trud poklagnam, kogamu nikakvu Biskup Dalmatinski nebi poklonio.

Megiutó

Megiutó kad prigodu uffatite xelim dami poshaglete te obadvi kgnighe, kojeste primili od Paroka D(um) Ivana Medichia, olli Medvidovichia, daji i ja promotrim.

S' tizim pozdravgliajuchivas, i podiglijuchivam s(veti) blagoslov, ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 5. Feb(ruar)a 1824.

Pripr(av)ni u Gospod(in)u f(ra) A(u)g(ustin)
B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[266]

XXX.

1824
Porad blasphemije hereticale nike xenne, i poradi
vinçagna Dalmatincza
Jozipa Jurichevichia

Ex off(ici)o
Re(vere)ndo P(at)ri P(at)rono Co(lendissi)mo
P(at)ri Mariano Kozich Lect(o)ri Conc(ionato)ri
et Parocho in
Skopje

Re(vere)nde P(at)re P(at)rone col(endissi)me![267]

Odgovaram na parvi dogagiaj te nesrichnicze, kojaje izustila dajojje Bogh Kriv; i velim da akoje to onna i sarczem povirovala, nesamoje upala u

[266] Vlastitom rukom.

[267] Po dužnosti.

Časnom ocu branitelju vrlo poštovanom
ocu Marianu Koziću lektoru propovjedniku
i župniku u
Skopju.
Časni oče vrlo poštovani branitelju!

Reservu Blasphemie,[268] neggo joster i u nevirstvo, koji dogagiaj jest Papi *reservatus*:[269] u koju reservu upalaje i josh pria, kadnosè ukazivala *addicta secta* saracenica[270] akoja povirovala daje *saracenica fides vera fides, nostra autem falsa, vel dubia*.[271]

Izpitajteju dakle dobro, jeli tako bilo; i akoje, ima odbacziti i heresiu, i *infidelitatem*,[272] iznova uçinivsci *professionem Fidei catholice*,[273] a osobito ~~contra~~ *contra dictam heresim*,[274] da more Bogh bit kriv, *et infidelitatem, qua dubitavit de nostra Fide, et addicta erat saracenice secte*.[275] Imase porech prid sviim oniim, prid kojimje tako govorila, i ukazivalase taka. Scto uçinivshi, i nashavshiju utvargenu u virri svetoj, neka najparvo *privatim*[276] prid Vama uçini napomenutu *professionem Fidei*[277] (:ako ta stvar nie poznana tomu Puku; jer kadbi tako bilo, imalabi to çinit prid istim Pukom, i bit prid istim odriessena od Proklestva dvostruka:), i etovam oblast daju morete odrieshit od obadva ta dogagiaja, a i od drughih za ovi put, akobi josh koga po nesrichi imala, naredivshijoj dostojne i podugle Pokore, ossobito da çesto ponavglia *professionem Fidei,*[278] ilti govori skrushenim sardczem Dillo virre, za toboglie u istoj utvarditje.

Shtose pak dotiçe ovogh Jozipa Jurichevicha,[279] kabulim svidoçanstvo *Curie Macarensis*[280] od gniove prostosti; i etto kadje tolika potriba kako pishete, odpushchamjim dva navishchegna. Alli buduchi ta potriba doshla od gniove Krivicze, imaju podielit uboghiem, il za potribu toga Otara, po tri grosha za navishchegne, to jest u sve gr(osha) 6. (:il akobi vidili da niesu kadur toliko dat, nek barem dadu gr(osha) 4:). Dispensu[281] ovu zabilixite na kgnigam, daje odovud data *propter gravia motiva*.[282] A za opremitji

[268] Ekskomunikaciju zbog bogohuljenja.

[269] Odrješenje pridržano papi.

[270] Pristupivši saracenskoj sekti (islamu).

[271] Saracenska vjera prava vjera, naša pak lažna ili sumnjiva.

[272] Nevjeru.

[273] Ispovijest Katoličke vjere.

[274] Protiv rečene hereze.

[275] I nevjere, ona koja je posumnjala u našu Vjeru, te pristupila saracenskoj sekti (islamu).

[276] Privatno.

[277] Ispovijest vjere.

[278] Ispovijest vjere.

[279] U matičnim knjigama vjenčanih 5. srpnja 1824. g. upisano je vjenčanje Joze Juričića iz Boljkovca kod Gornjeg Vakufa, sina pokojnih Bartula Juričića iz Dalmacije i Jele Sabljić iz Prološca kod Imotskog s Matijom, kćerkom Andrije Grbavca iz Prološca kod Imotskog. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1824., br. 1.

[280] Makarska biskupija.

[281] Oproštenje od ženidbenih oglasa.

[282] Zbog ozbiljnih razloga.

brez drugoga *recursa*,[283] ettovam oblast. Daji za ovi put morete odriessit na Ispoviedi od *reservati*,[284] akolibi josh koji imali. Alli çinite da vech neopche niposhto *carnaliter*[285] doklegodse nevinçaju, i zato da dotle i kuchom budu rastavglieni.

Nepishetemi niscta jesteli primili one kotliche,[286] kojesamVam poslo po naredbi Biskupovoj, nit povrachate Kartolicha.[287] Kako tò?

Sarçanovas megiuto pozdravgliam, i jesam

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 2. Jula 1824.

Ponizni sluga
F(ra) Dominik iz Varessa

Vic(a)rius Gen(era)lis Ep(isco)p(a)lis. M(anu)p(ropria)[288]

XXXI.

1825
Pokora Illie Nemçichia,
illiti Draganovichia, i
Anicze Kckerri pok(oinoga)
Mate Antiçichia s'Kupresa

Rev(eren)do Patri Gregorio Kotromanovich Parocho de Kupres.

Ex officio. Servanda Parochiali in Archivio.
Rev(eren)do P(at)ri Mariano Kozich
L(ecto)ri Con(cionato)ri atque Parocho in Skopje

[283] Odstupanje.

[284] Pridržanih grijeha.

[285] Tjelesno.

[286] Mali kotao.

[287] Pismo.

[288] Generalni biskupijski vikar, vlastitom rukom.

Rev(eren)de Char(issi)me![289]

Taj nesritni Illia Niemçich illiti Draganovich,[290] koije sa svoim Parokom dovuko iz Xupe Kupriscke uxeghliczu brezobraznu Aniczu Kcher pok(oinog) Mate Antichia, akose xeli smirit, i u staddo pravovirni povratit, od kogaseje po svojoj povoglnoj opaçini odczipio najpria od potribeje da traxi mira od oni, kojeje uvridio t(o) j(est) od kuche Antichia, kako i Anicza brezobrazna upaglenicza; drughçie nisu dostojni dajimse prisveti sakramenti podiglijuju dokse onamo nepomire. A kada taj koraçaj uçine, ako nebude stvar daavuli ni od strane Antichià, ni s'kakve drughe strane, tada izpitajte pomgnivo koliko xegnenika, toliko udadbeniczu za nauk karstjanski, i akoji nagete zadosta uvixbane zapishite navisctegne, i çinite dase navisctuje ne samo u toj nego i u Xupi Kuprisckoj, a megiuto neka stoje razluçeni daleko jedno od drugoga da jim izaide navisctegna u obidvima Xupama.

Pokoru paak neka teghgle kako slidi

1. Za çetiri svetkovine Illia xegnenik i gnegov brat Juro neka stoje van Puka s'kamenom o vratu obishenim, i s'rukama raspetim prosechi oprosctegne etc. A udadbenicza neka stoji pokrivena czarnom karpom po glavi.
2. Za jednu godinu dana neka poste utorke, i prigovaraju svaki dan po jednoç dilla Kriposti Bogosctvni kleçechi na kollinim.
3. Za tri godine nekase ispovidaju barem po tri puta svake godine.
4. Paroku Kuprisckomu neka plate vischi obiçajni koiga toká izime vinçagna: pet grosha za Ruho otarnó u toj xupi Skopaglskoj: Pet grosha za uboghe u toj xupi: a peet grosha za vasc truud, koichete imat za izporavitji na put od spasegna.

S'tizim ugovorom dopusctvamse oblast daji moxete iz proklestva izbavit, i izpunivshi kojase imaju izpunit, daji moxete smirit, i uzakonit.

Megiutó

Megjutó akolise kakva dáva, i uzgona kod suda Turskoga zakuvala, vi odma od svega ruke otresite: a zloçinczim kako izajde. Vladajtese mudro, i oparno u takim stvarma kakosamvam i niki daan priporuçio.

---

[289] Časnom ocu Grgi Kotromanoviću, župniku
Kupresa.
Časni i predragi!
Po dužnosti. Čuvati u župnom arhivu.
Časnom ocu Marijanu Koziću
lektoru propovjedniku i župniku u
Skopju.

[290] Župnik fra Marijan Kozić vjenčao je 7. veljače 1825. g. Iliju Niemčevića ili Draganovića iz Vrpeći kod Bugojna, sina pokojnih Jure Niemčevića ili Draganovića i Kate Matić iz Duvna, s Anom, kćerkom pokojnog Mate Antića iz Botuna na Kupresu i Jele Martić iz Golog Brda kod Bugojna. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1825., br. 14.

S'tizim pozdravgliajuchivas, i podiglijuchivam Sv(eti) bl(agoslov) ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 17. Jan(uar)a 1825.

Vazda pripr(av)ni u Gospod(inu) f(ra) A(u)g(usti)n
B(is)k(u)p m(anu)p(ropria)

Milli Priateglu!

Sctose, i kakose tudi pishe, ettochete razumiti, i potomu molimvas odmami istu Kgnigu vratite, i Kako stvar, Kolikose viscma more iz ilacxite; Koichete svaka bogle od mene od mene razumiti ec. ostajem sarçano pozdravglujuchi, a meni Kaczanie dodiashe ec.

U skopju 19. Januara 1825.

Fra Marian

Kozich.

XXXII.

1825.

Porad vinçagna Jozze

Kcherri Stojana Radosha

Ex off(ici)o Servanda Parochiali in Archivio.

Re(vere)ndo P(at)ri Mariano Kozich Lect(o)ri Con(cionato)ri
atque Parocho in
Skopje

Rev(eren)de Char(issi)me![291]

Svidoçanstvo Cancellarie Arcibiskupske splitske[292] od prostosti Jozze Kcherri Stipana Radosha[293] prividiosam, i ukabulio.

[291] Po dužnosti. Čuvati u župnom arhivu.

Časnom ocu Marijanu Koziću, lektoru propovjedniku
i župniku u
Skopju.
Časni Predragi!

[292] Ordinarijat Splitske nadbiskupije.

[293] Kapelan fra Vinko Alaupović vjenčao je 7. veljače 1825. g. Jòzu Radoš iz Ljubnića kod Bugojna, kćerku Stipe Radoša i pokojne Magdalene Knezović koji su bili iz Dalmacije s

Izvidite varlo dobro da nie u kojoj drugoj nashoj xupi zaruçena, olli vinçana, i izpitajteju pomgnivo svaku stvari potribiti od nauka karstjanskoga; ter akoju nagete i u nashemu Biskupatu prostu od ugovora xenidbenoga, i od vinçagna zakonitoga, i zadosta uvixbanu u nauku karstjanskomu, i akose neoçituje kakva zaprika megiu istom Jozzom i gnezinim Muscteriom, izpunivshi kojase imaju izpunit po naredbi svetoga Sabora Tridentinskoga,[294] vinçajteji u Ime Boxie.

S' tizim pozdravgliajuchivas, i podigliujuchivam Sv(eti) bl(agoslov) ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 22. Jan(uar)a 1825.

Vazda pripr(av)ni u Gospod(in)u f(ra) A(u)g(usi)n
B(is)k(u)p m(anu) p(ropria)[295]

XXXIII.

1825.
Pokora Jure Pilipovi-
cha reçenogh Boscgnaka
gneg(ovog)a sinovcza Stipana,
Angje Cvitanove, i Luczie
Garrichia

Ex Officio Servanda Parochiali in Archivo
Rev(eren)do P(at)ri Mariano Kozich L(ecto)ri Con(cionato)ri
atque Parocho in
Skopje

*Rev(eren)de Char(issi)m*e![296]

Jakovom, sinom pokojnog Domina Brajkovića, iz Ljubnića kod Bugojna. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1825., br. 26.

[294] Tridentski sabor (1545.-1563.)

[295] Vlastitom rukom.

[296] Po dužnosti. Čuvati u župnom arhivu.

Časnom ocu Marijanu Koziću, lektoru propovjedniku
i župniku u
Skopju.
Časni predragi!

Juro Filippovich drughaçie zvani Boscgnak,[297] gnegov sinovacz Stipan Mladoxegna, udadbenicza Angje Czvitanova, i Luczia Kchi Mije Garrichia[298] buduchi pogazili narebe Pastirske, dostojnisu pokore, kojujim ovde naregiujemo

1. Za tri svetkovine Juro i Stipan imaju staat prid otarom s' Kamenom o vratu obishenim, i s'rukama razpetim.

A Ange i Luczia pokrivene czarnom kapom po glavi neka stoje megiu xenam.

2. Za tri Misecza Juro i Stipan neka poste utorke: a Ange i Luczia neka sushe subbote: i svaki dan po jednoç u to vrime neka prigovaraju dilla kriposti Bogosctovni kleçechi na kollinim svi ozgor imenovani.

3. Za tri godine nekase ispovidaju barem po tri puta svake godine.

Navisctegna paak nije u putu dajimse odpuste, buduchi udadbenicza Ange tako na pasiu odvedena, i otiscla od kuche protiva vogli gnezini Roditeglia, i takobise otvorio puut i drughim brezduscgnaczim, i bezobrazniczam, kadbi vidili dasu ozgor spomenuti bili od czarkve pomilovani za toliko gniovo brezobrastvo, i potlaçegne zakonà czarkovni, i naredbà pastrski, scienim *ex iniquitate lucrum reportarent, quod nullatenus permitti debet*.[299] A drugu stranu dabise /scto Bogh saçuvo/ kakva dava kod suda Turskoga potirala moghlibiste i vi na kakav belaj udarit vinçavshiji tako napriko brez obiçajni navisctegna, koja su varlo dobro Turczim poznana. A kada po obiçaju navistili, dase posli kakva uzgona i potira, nitkovas nebi mogo okrivit, jerbivas onda i Bogh isti branio od duscmanskoga zuluma kadste naredbe czarkvene obsluxili.

Sa

Sa svim tizim *N(ota) B(en)e*[300] dabiste vidili *absolutam necessitatem*[301] zaostavit koje navisctegne *ob imponentes rerum circumstantias*,[302] vladajtese mudro, i oparno s'oblastju koju vam pruxam, imajuchi prid oçima opomenu kojuvam pruxam, imajuchi prid oçima opomenu kojunam Spasitegl daje u Evangegliu s(vetomu) govorechi: *Estote [ergo] prudentes*

[297] Župnik fra Marijan Kozić vjenčao je 7. veljače 1825. g. Stipana (Joze) Pilipovića iz Bistrice kod Gornjeg Vakufa i Jele Grubišić iz Rame, s Anđom, kćerkom Ivana Cvitana iz Bistrice i pokojne Magdalene Trbara iz Grnice kod Gornjeg Vakufa. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1825., br. 35.

[298] Jure (Pilipović) Bošnjak i Lucija Garić s Vrsa kod Gornjeg Vakufa udali su 10. veljače 1840. g. u Čojluk kod Bugojna (koji je bio u sastavu Travničke župe) kćer Ružu za Miju (Nikole) Miloševića iz Čojluka. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1840., br. 68.

[299] Iz bezakonja izvući korist, što se nikako ne smije dopustiti.

[300] Pripazi!

[301] Apsolutnu potrebu.

[302] Zbog nametnutih stvarnih okolnosti.

sicut serpentes, ... Cavete autem ab hominibus. Tradent enim vos etc. [303] Math(eus) 10. 16. *et sequentib(us)*.[304]

S tizim u hitgni garlechivas, i podiglijuchivam S(veti) bl(agoslov) osajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojnici na 16. Jan(uar)a 1825

Vazda pripr(av)ni uGospod(in)u f(ra) A(u)g(usti)n
B(is)k(u)p *M(anu)p(ropria)*[305]

XXXIV.

1825
Poradi Andrie Giapichia
i Ruxicze od Migliaka

E*x officio. Servanda Parochiali in Archivo*
Rev(eren)do P(at)ri Andreae Alaupovich
L(ecto)ri Con(cionato)ri atque Parocho in
Skopje

Licentia copulandi ~~x(u)pe velika et~~
licen~~tia~~

Rev(eren)de Char(issi)me![306]

Dok neprimite pismenogh svidoçanstva od P(oshtovanog) Parroka Travanskoga svarhu stoga od prostosti udadbenicze Ruxe Kcherri pok(oinog) Mije Ghgnilichia (*sic*!), i da reçenà nie bila iz Travanske xupe na sillu olli s'kakvom privarom odvedena, nemoguvam dopustit daju vinçajete za Andriu sina Luke Giapichia,[307] koijuje tako na slipaçku iz one xupe

[303] Zato budite mudri kao zmije, …. Čuvajte se ljudi, jer će vas predavati itd.

[304] I dalje.

[305] Vlastitom rukom.

[306] Po dužnosti. Čuvati u župnom arhivu
Časnom ocu Andriji Alaupoviću
lektoru propovjedniku i župniku u
Skopju.
Dopuštenje za vjenačanje ~~Ž(u)pe Velika i~~
dopuš~~tenje~~.
Časni predragi!

[307] Kapelan fra Mato Antunović vjenčao je 1. prosinca 1826 g. Andriju Đapića iz Pirića kod Bugojna, sina Luke Đapića i pokojne Paule Ćurković koja je bila iz Dalmacije, s Ružom,

odveo. A sctose dotiçe navisctegnà u istoj xupi Travanskoj; da ti zloglavi, i zasukani Dalmatinczi nesargliaju u proklestvo, i u brezakogne, i za prikratit uzmnoxagne griha, prighibomse na odpusctegne reçeni navisctegnà; allise absolute iziskuje svidoçanstvo stagna od prostosti za reçenu udadbeniczu iz xupe Travanske koja svidoçanstvo prisiginjuchi dachetejoj muçno moch pribavit za vinçatji u doshastu subbotu; zato dopusctamvam oblast (:ako dushevno sudit budete daje takà potriba i da nemogu razmaknut gniova vinçagna do posli zavezà vodokarstni:[308]) daji moxete vinçat, kako i slipcze, u vrime ovi zavezà, skrovito *coram duobus vel tribus fidis testibus*,[309] ama brez blagosova koise obiçaje davat na Misi zaruçniczim u vrimena nezabragnenà, i brez ikakva zlamegna i veseglia pirnoga, kojese rigorose uz Advent i uz Korizmu od czarkve svete zabragnuje, kako jurve znate.

Xegnenik Andria Giapich ako scto nenauçi od nauka karstjanskoga pria vinçagna, stanovito moxete virrovat da posli ni Misă nauçit neche, kakosam viche putà vidio u drughim, kojisu kako na veresiu bili propuscteni. Poradi scta priporuçujemvam da nastojite, akoje moguche ikako, razmaknut gniovo vinçagne do posli zavezà ne bili barem sctogod od stvari potribitiji nauçio; jer ako nezna otajstva poglaviti, nemogumuse ni na strascni ças od smarti podiglivat prisveti sakrementi, kako svi Nauçitegli govore.

S' tizim pozdravgliajuchivas, i podiglijuchivam sv(eti) bl(agoslov) ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 29 9bra 1825.

Prip(onizni) u Gospod(in)u f(ra) A(u)g(usti)n
B(is)k(u)p *m(anu) p(ropria)*[310]

XXXV.

1826
Porad Otimaça Joze
Bartulovichia

Ex officio. Servanda Parochiali in Archivio
Rev(eren)do P(at)ri Francisco Ostoich L(ecto)ri Con(cionato)ri

---

kćerkom Mije Miljaka i Ive Knezović koji su također bili iz Dalmacije. Svjedoci su bili Petar Đapić i Mato Ivančević obojica iz Dalmacije. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1826., br. 87. Iz ovoga proizilazi da su "zasukani" Đapići bili iz Dalmacije.

[308] Sveta Tri Kralja.

[309] Pred dvama ili trima pouzdanim svjedocima.

[310] Vlastitom rukom.

Atque Parocho in
Skopje

Rev(eren)de Char(issi)me![311]

Akosu ottimaçi Bartolovichi izpunili, koja sujim bila u knjizi ovde umotanoj zabilixena, akosu ottimanù udadbeniczu Katu Perkovichia postavili u prostost podpunù, i akosu odrisheni od proklestva, moxete, *praemissis praemittendis*,[312] procedit, i vinçatju za ottimaça Bartulovichia Jozu,[313] akose megju istim i megiu udadbeniczom ottimanom neoçituje kakva druga zaprika. Pruxamvam oblast u isto vrime, daji moxete na ispovidi svetoj, za ovi put, i od sviu dogagiaja obustavgleni oprostit.

S tizim pozdravgliajuchivas, i podiglujuchivam Sv(eti) Bl(agoslov) ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 12 Jan(uar)a 1826.

Pripr(osti) u Gospod(in)u f(ra) A(u)g(usti)n B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[314]

XXXVI.

1826.
Poradi Slipcza Mate Nemçichia, i Slipicze Angelie Antichia

Ex officio. Servanda Parochiali in Archivio.

Rev(eren)do Par(och)o Andreae Alaupovich
L(ecto)ri Con(cionato)ri atque Parocho in
Skopje

---

[311] Po dužnosti. Čuvati u župnom arhivu.
Časnom ocu Franji Ostoiću, lektoru propovjedniku
i župniku u
Skopju.
Časni predragi!

[312] Ispunivši prije toga što treba ispuniti.

[313] Jozu Bartulovića iz Gračanice kod Bugojna, sina pokojnog Ivana Bartulovića i Kate Fišić, vjenčao je 30. siječnja 1826. g. kapelan fra Vinko Alaupović s Katom (Jure) Lučić iz Gračanice i Jele Perković iz Vinice kod Posušja. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1826., br. 62.

[314] Vlastitom rukom.

Rev(eren)de Char(issi)me![315]

Na 29. dospiuchega Aguscta, bimi prikazana mallo pria podne rukopisnicza vashega cumpagna Fra Mate podpisana na 14 istoga misecza, izime slipcza Mate Nemçichia,[316] i slipicze Angelie od Antichia iz xupe Kupriscke kojisuse naopako skerepili kod suda izvanskoga posli negosu bludnost poganu provodili. Nalazechise ja vehoma muçan i nezgodan u zdravju s'likariom u Tarbuhu i bavechise s'mojom nezgodom jedva mogo izrech slipczu nikoliko riçi s'Pencxera iz prid moje czelle, a on hitechi pokaratise odma s'drusctvom nisam bio u stagnu za datvam upravu svarhu gniovi dusha na po[… i]zgubglenu, izime koji imatiste se dostojat pisat vi ko Parok, do[hode]chi stvar oçita, *qua non pertinet ad meum conscientiae forum*.[317] Drugo imaliste bludniku i bludniczi naredit nekase razluçe, i pristanu grishit, akose xele iz proklestva izbavit, i u staddo pravovirno povratit, i poslatmi svidoçanstvo dasuse razluçili i grishit pristali, i od koliko vrimena. Treche imaliste pribavit svidoçanstvo od prostosti spomenute slipcze iz xupe Kupriscke. Intimajtejim dakle neka se razluçe *quoad lectum, et tectum*[318] dok budu iz proklestva izbavgleni, i po zakonu vinçani; drughçie dokse u svagdagnemu grihu od bludnosti, i u prigodi griscnoj nalaze nemogujimse podiglivat prisv(eti) Sakramenti.

Drugo, neka nauçe stvari potribite od nauka karstjanskoga svarhu koga imajusĕ pomgnivo izpitat.

Treche za sheest svetkovinà slipacz Mato i gnegov Brat Illia imaju staat u vrime Sv(ete) Mise Puçke s'kamenom o vratu obishenim; i s'rukama razpetim, a slipicza pokrivena czarnom karpom po glavi prosechi oprosctegne *propter scandala etc*.[319]

Çetvarto, za dvi godine dana neka poste utorke, i svaki daan po jednoç neka prigovaraju dilla Kriposti Bogosctovni kleçechi na kollinim.

Peto, za tri godine nekase ispovidaju barem po tri puta svake godine.

---

[315] Po dužnosti. Čuvati u župnom arhivu.

Časnom ocu Andriji Alaupoviću
lektoru propovjedniku i župniku u
Skopju.
Časni predragi!

[316] Kapelan fra Mato Antunović vjenčao je 5. veljače 1827. g. Matu Nemčića iz Vrpeći kod Bugojna, sina Joze Nemčića i Kate Matić iz Duvna, s Anđom, kćerkom pokojnog Jure Antića i Kate Raštegorac koji su bili s Kupresa. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1827., br. 92.

[317] Koja ne spada na sud moje savjesti.

[318] Kako od kreveta tako i od doma.

[319] Zbog sablazni itd.

Ako sva ova ukabule, i virno izpunit obechiaju, *praemissis praemittendis*[320] odrishiteji od proklestva. Posli toga kadaji nagete u nauku karstjanskomu zadosta uvixbane, pripravne, i dostojne podilite jim prisvete sakramente i vinçajteji akose neoçituje megiu gnima kakva zaprika. Izpunit i navisctegna u obidvima xupama, akose nebojite od kakve napasti od strane nepriateglske.

S' tizim pozdravgliajuchivas, i podiglijuchivam Sv(eti) bl(agoslov) ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 31. A(u)g(ust)a 1826.

Pripr(ost)ni u Gospod(in)u f(ra) A(u)g(usti)n
B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[321]

P(ost) s(criptum) vertat Fol(ium)[322]

P(ost) S(criptum)[323]

Po prikazagnu dushevni karstjana iz Konshiluka gdi reçeni Slipacz, i Prokletacz Mato Nemçich pribiva, izpisuje P(ostovani) Fr(a) Mato daje reççeni Slipacz <u>*insignis blasphemator*</u>,[324] scto akoje istina, doklegod toga paklenoga obiçaja od psovka i od riçi pogani zbiglno, i po sve neostavi, nemogumuse podiglivat pri[sv]eti sakramenti, kakovamje jurve – poznano, i kako svi Nauçitegli govore.

XXXVII.

1826.

Poradi Ruxicze Kcherri pok(oinog)
Mije Migliaka

Ex officio. Servanda Parochiali in Archivo

Rev(eren)do P(at)ri Andreae Alaupovich
L(ecto)ri Con(cionato)ri atque Parocho in
<u>*Skopje*</u>

[320] Ispunivši prije toga što treba ispuniti.

[321] Vlastitom rukom.

[322] Naknadno napisano, okreni list.

[323] Naknadno dopisano.

[324] Zloglasni bogohulnik.

Rev(eren)de Char(issi)me![325]

Svidoçanstvo Curiae splitske[326] od prostosti Ruxicze Kcherri pok(oinog) Mije Migliaka[327] s' Arxano ukabuliosam. Ako dakle reçena udadbenicza nejma kakve zaprike u xupi Travanskoj, i akose, posli obiçajni triu navisctegna, neoçituje megiu istóm, i megiu gnezinim muscteriom xegnenikom kakva zaprika, izpunivshi sva ostaala, koja se imaju izpunit, vinçajteji u ime Boxie.

S' tizim pozdravliajuchivas, i podigliujuchivam Sv(eti) bl(agoslov) ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 26. 8bra 1826.

Pripo(niz)ni u Gospod(in)u f(ra) A(u)g(usti)n
B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[328]

N(ota) B(en)e:[329] Za pokoru pomankagna, jerje krenuo udadbeniczu iz drughe xupe brez cedule, i brez znagna vashega, i P(oshtovanog) Paroka Travanskoga narediosam ovomu Luki Giapichu otczu xegnenikovu, da pria parstenovagna izplativam Pletà n° 6. biva gr(osha) 12. Za isplatit dvie kirie od shimglie kojache sluxit za pokrov ove czarkve; i manastira. Naregenu cxerimu kad primite odma s'namirnom prigodom P(oshtovanom) Custodu Fra Stipi poshaglite; prikazavshimu daje Lemozina od cxerime Luki Giapichiu naregene.

XXXVIII.

1827.

Poradi Petra Garghichia
i Annicze od Bolonichia

Ex officio. Servanda Parochiali in Archivio.

---

[325] Po dužnosti. Čuvati u župnom arhivu.

Časnom ocu Andriji Alaupoviću
lektoru propovjedniku i župniku u
Skopju.
Časni predragi!

[326] Splitskog ordinarijata.

[327] Kapelan fra Mato Antunović vjenčao je 1. prosinca 1826. g. Andriju, sina Luke Đapića iz Pirića kod Viteza, i Paule Ćurković iz Dalmacije, s Ružom, kćerkom pokojnog Mije Miljaka i Ive Knezović koji su bili iz Dalmacije. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1826., br. 87.

[328] Vlastitom rukom.

[329] Pripazi!

Rev(eren)do P(at)ri Andreae Alaupovich L(ecto)ri Con(cionato)ri
atque Parocho in
Skopje

Rev(eren)de Char(issi)me![330]

Tom-mu Petru Garghichiu[331] soldatu bixanczu, i gnegovoj brezakoniczi Aniczi od Bolonicz̀hia stavite prid oci sude Boxie, i xalostno gniovo stagne od brezakogna, i od vikoviçgnega izgubglegna, u komuse nalaze xivuchi u bludnosti, u brezakognu, i u proklestvu.

Drugo, nareditejim nekase odma rasluçe, i pristanu grishit, ako xele dajimse Bogh smiluje.

Treche, izpitajteji pomgnivo za nauk Karstjanski, koji ako neznaju nemogujimse podiglivat prisveti sakramenti dok nenauçe barem stvari potribite: navlastito imate s'velikom pomgnom izpitat toga nesritnoga Macxara, i izvidit jelli pravi katolik, a da nie kakva Harkachina Kalvin, olli Luteran, olli kakav drughi nevirnik, Çifut, olli krivoviracz.

Çetvarto, potribitoje damu i iz Travanske xupe, u kojoj-je pribivó svidoçanstvo od prostosti dobavite.

Peto, potribitoje da uçini *solemne juramentum*,[332] da nejma xenne zakonite xive na nigdi na ovomu svitu: ni udadbenicze ugovorne, osim te Anicze s'kojom xive u bludnosti, i u brezakognu.

Sve ovo çisto, bistro, i pomgnivo izvidivshi i obsluxivshi koliko s vashe toliko s'gniove strane, akoji nagete u nauku karstjanskom zadosta uvixbane, i buditeji sudit dasu podobni, i pripravni za primagne prisveti sakramenatà staviteji pod pokoru kako slidi: t(o) j(est)

1. Za 4. svetkovine neka stoje van Puka u vrime svete Mise s'kamenom o vratu obishenim, i s'rukama razpetim, prosechi oprostegne

2. Barem za jednu godinu neka poste utorke, i svaki dan po jednoç neka prigovaraju dilla krisposti bogosctovni kleçechi na kolinim.

3. Za tri godine nekase ispovidaju barem po tri puta svake godine.

---

[330] Po dužnosti. Čuvati u župnom arhivu.
Časnom ocu Andriji Alaupoviću, lektoru propovjedniku
i župniku u
Skopju.
Časni predragi!

[331] Župnik fra Andrija Alaupović vjenčao je 26. veljače 1827. g. Petra Grgića iz Goruše kod Bugojna, sina Petra i Luce Ivanković "iz krajeva preko Save", s Anom kćerkom Mate Bilanića iz Livna i Jele Nikolić iz istog mjesta. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1827., br. 109.

[332] Službenu zakletvu.

4. ostale pokore narediteji*m* *in sacro poenitentiae Tribuanli pro criminum enormitate*,[333] pruxajuchivam oblast potribitu daji moxete *pro hoc vice tantum absolvere etiam a reservatis*,[334] posli negoji oçito od proklestva odrishite. Ter akosse neoçituje megiu gnima kakva druga zaprika, izpunivshi kojase imaju izpunit, vinçajteji u Ime Boxie.

N(ota) B(en)e:[335] Akobi moguche bilo, *pro majori securitate*,[336] moghlibiste toga soldata i domene poslat, za damu i ja sctogod nascata dadem, i izpitam *quid sentiat de fide catholica, et de ecclesiasticis sacrementis*.[337]

S'toizim xelechivam obilatu milost, i podpuno Duha svetoga utishegne podigliujuchivam sv(eti) bl(agoslov) ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

Vazda prip(oniz)ni u Gospod(inu) f(ra) A(u)g(usti)n
B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[338]

U Fojniczi na 12. Jan(uar)a 1827.

XXXIX.

1827.

Poradi Nikole Garghicia

Ex Officio. Servanda Parochiali in Arhivio
Executum fuit die 24. Marcii
Rev(eren)do P(at)ri Andreae Alaupovich L(ecto)ri Con(cionato)ri
atque Parocho in
Skopje

Rev(eren)de Char(issi)me![339]

[333] U sudištu svete ispovijedi prema veličini zlodjela.

[334] Samo u ovom slučaju odrješite ih također od (biskupu) pridržanih grijeha.

[335] Pripazi!

[336] Zbog veće sigurnosti.

[337] Što zna o katoličkoj vjeri, i o crkvenim sakramentima.

[338] Vlastitom rukom.

[339] Po dužnosti. Čuvati u župnom arhivu.

Sprovedeno 24. ožujka
Časnom ocu Andriji Alaupoviću, lektoru propovjedniku
i župniku u
Skopju.
Časni predragi!

Davnascgni Prokletacz, i brezakonik Nikola Garghich, akose xeli zbiglno iz sincxira vraxiega izbavit, i u staddo Isusovo povratit od koga seje po svojoj povoglnoj opaçini za toliko godina odczipio xivuchi u prokletstvu, u brezakognu, i u bludnosti poganoj neka çini pokoru pram tegobom oçiti svoji opaçina t(o) j(est)

1. Za tolikó svetkovina neka stoji van Puka u vrime svete Mise s guzvom podebelom na vratu, i s'rukama razpetim za koliko je godina xivio u proklestvu, i u brezakognu: akoje dakle tako naopako xivio za petnaest godina, neka izastoji za 15. svetkovina prosechi oprosctegne etc.

2. Za çetiri godine neka posti utorke: i u to vrime neka prigovara svaki dan po jednoç dilla Kriposti Bogosctovni Kleçechi na Kolinim: i nekase ispovida barem po tri puta svake godine.

3. Nekase zakune prid pukom da neche unapridak u priliçno brezakogne zagazit, ni xenitse dokse nebude znat istinito damuje parva zakonito vinçana Dalmatinaka poscla s'ovoga svita.

S'tizim ugovorom dopusctamvam oblast daga moxete *praemissis praemittendis*[340] od proklestva izbavit, i u staddo pravirni Karstjanà zdruxit, i kadaga nagete u nauku Karstjanskom zadosta uvixbana, pripravna i dostojana, daga moxete i od griha obustavgleni naispovidi svetoj oprostiti, naredivshimu pokore pristojne pram tegobom griha, i opaçina gnegovi. A najboglebi da ovi nevoglnik Nikola pripravise, i da primi oprosctegne sadascgne svete god(in)e uçinivshi *generalem confessionem*[341] od sviu svoji opaçinà, izitakom dogagiaju jurve ima svaki Ispovidnik oblast priprostanu od Svetoga otca Pape.

Od Lemozine ja nisctamu nenaregiujem, jerbo kaxe daje u svemu i po sve uboxar. Nemojtega dakle ni vi s'kakvom cxerimom tovarit, koju nie kadar izplatit, da xalostan uvik neostaje zapetglian u sincxiru vraxiemu.

vartgli

Vartgliviczu Jelu Kelavinu xestoko pokarajte, kojaje porad gnezine nestalnosti bila uzrok od ottimaçine, i od proklestva, u kojesu brez ikakve sumgne uppali svi onni, kojisuju na sillu odvukli.

Vistese pametno vladali daji niste vinçali kako niste ni mogli vinçatiji dok nebudu od proklestva odrisheni, i daste çinili istu vartgliviczu u prostost podpunu postavit, kako sveti Sabor Tridentinski[342] naregiuje. *Sess(ion)e 24. cap(ut) 6. de reformat(ione) Martrimonii*.[343]

---

[340] Ispunivši prije toga što treba ispuniti.

[341] Životnu ispovijed.

[342] Tridentski sabor (1545.-1563.)

[343] Sjednica 24, glava 6: o ženidbenoj reformi.

Ottimaçim Petru Radoshevichiu[344] xenegniku, Anti Trogarlichiu, Filipu Nevistichu i Mati Radoshevichiu naregiujemo slidechiu pokoru t(o) j(est)

1. Za tri svetkovine neka stoje van Puka u priliczi pokornika s'kamenom o vratu obishenim i rukama raspetim prosechi oprosctegne od Boga, koga su uvridili, i od Karstjanluka komusu zlu priliku zadali.

2. Za tri miseca neka poste utorke: i svaki dan u to vrime neka prigovaraju dilla Kriposti bogosctovni kleçechi na kollinim i za tri god(in)e nekase ispovidaju barem po tri puta svake god(in)e.

Pod iste pokore stavgliamo i vartgliviczu Jelu, koja za tri svetkovine ima staat u Puku pokrivena czarnom kapom po glavi: ovabi i veche pokore bila dostojna, premda nemogu sudit daje u veliko proklestvo zagazila, alje kriva porad smutgne i piscmanluka.

Ako spomenuti otimaçi ukabule pokore gorri zabilixene odrishiteji od proklestva. Posli toga ako vartliva Jele ukabuli od gnezine draghe voglie, brez ikakva zdvoragnega usilovagna zarukovatse s' Petrom Radoshevichem, izpunivshi, kojase imaju izpunit po naredbam czarkvenim, i akose neoçituje kakva druga zaprika megiu gnima, vinçajteji u Ime Isusovo.

Posli paak nego reçene prokletcze smirite, i ukorite, i vas ovi poso opremite, izvidivshi pomgnivo kriviczu vraxiega Subashe Garghe Levarde,[345] i drughi smutglivacza, kojisu reçenu Jelu udadbeniczu na piscmanluk naveli, i taku smutgnu, i brezakogne od ottimagna uzrokovali, navistitejim dasujim obustavgleni prisveti sakramenti doklegod meni neprikaxu s'vashom pismenom priporukom, i dok neizvarshe pokore, kojashejimse naredit.

Sada xelechivam obilatu milost, i podpunó Duha svetoga utishegne, i podigliujuchivam Sv(eti) bl(agoslov) ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

Pripr(av)ni u Gospod(inu) f(ra) A(u)g(usti)n
B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[346]

U Fojniczi na 16. Feb(ruar)a 1827.

---

[344] Petra Radoša iz Glavica kod Bugojna, sina pokojnih Pavla Radoša iz Glavica kod Bugojna i Petre Baić iz Dalmacije, kapelan fra Mato Antunović vjenčao je 26. veljače 1827. g. s Jelom, kćerkom pokojnih Marijana Kelave iz Roška Polja kod Duvna i Ive Smoljić iz Vira kod Posušja. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1827., br. 108.

[345] Grgo Levarda živio je s obitelji u Glavicama kod Bugojna.

[346] Vlastitom rukom.

XL.

1827.
Poradi Joze Nemçichia
alias Dragana, i Mande
Pripuzove

Ex off(ici)o. Servanda Parochiali in Archivio

Rev(eren)d(o) P(at)ri Parocho in
P(arochiali) c(uria) sit(a in)
Skopje

Rev(eren)do Char(issi)me[347]

Kazosam tom-mu Jozi Nemçichiu,[348] drughçie zvanom Draganu nekase neuzda dachemu od mene bit rodstvo duhovno odpuscteno za da moxe uzet svoju kumu Mandu Pripuzovu[349] kojeje sina darxo na krizmi. A tako i vi kaxite Mandi, i zapoviditejim nekase odma oddaleçi jedno od drugoga, pod obustavglegne prisveti sakramenatà.

S' tizim pozdravgliajuchivas s'vashim Posct(ovanim) drusctvom i podigliujuchivam sv(eti) bl(agoslov) ostajem.

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 30. Marcza 1827.

Vazda prip(oni)zni u Gospod(in)u fr(a) A(u)g(usti)n B(is)k(u)p

m(anu)p(ropria)[350]

---

[347] Po dužnosti. Čuvati u župnom arhivu.
Časnom ocu župniku u
Župnom uredu koji se nalazi u
Skopju.
Časni predragi!

[348] Dobivši dispenzu od biskupa fra Augustina Miletića župnik fra Marijan Jakovljević vjenčao je 18. veljače 1828. udovca Jozu Nemčića iz Vrpeći kod Bugojna, sina pokojnog Joze Nemčića koji je bio od Makarske i Božice Gašpar iz Roška Polja kod Duvna s udovicom Mandom, kćerkom pokojnih Mije Bartulovića i Jake Bekavac koji su bili iz Studenaca kod Imotskog. Jozo i Manda prije toga su se vjenčali kod kadije. Bili su u duhovnom srodstvu pa se nisu mogli vjenčati u Katoličkoj Crkvi. Jozo je bio krizmeni kum Mandinom sinu. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1828., br. 152.

[349] Pripuzi se u uskopaljskim matičnim knjigama bilježe i kao Bartulovići odnosno Barnjaci.

[350] Vlastitom rukom.

XLI.

1827.
Porad Joze Nemçichia
alias Dragana

Ex off(ici)o. Servanda Parochiali in Archivio

Reve(ren)do P(at)ri Andreae Alaupovich
L(ecto)ri Con(cionato)ri, atque Parocho in
Skopje

Rev(eren)do Char(issi)me[351]

Josc lani u Agusctu kadje zaslipgleni i u dushi i u oçima stipacz Mato Nemçich[352] amo dolazio s'gnigom vashega Pomochnika Fra Mate, ondasamga s'Penzxera vidio, i nikolikomu riçi ozgor prosuo: a posli nikadaga moje oçi vidile nisu, ni moja usta progovorila. Çuosam daje i posli ovde dolazio, i daje neznam koga pito izime nikakva rodstva, kumstvali, kakomi dokaza moj kuvar Fra Petar, i jasam odcxevapio, da u skopju ima Parok, na koga spada brinutse dushama, i prikazivat potribe Xupske, i toje bio moj odogovor i nishta drugo. Slagoje dakle zaslipgleni slipacz na izgubglene svoje dushe govorechi, dasam ja povladio da gnegov otaczh prive-de svoju kumu bludniçetinu upaglenu, i poganu ter da s'gnome bludnost, i pogaschtinu provodi.

Zloçinczu od bludnosti pogane zaslipglenomu Jozi Nemçichu[353] otczu slipçevu, ovi put nisam pripustio ni unich u moju czèllu, negosam-mu çinio odcxevapit po vikaru Fra Jozi Vukadinu, damese zloçinacz proide i neka

---

[351] Po dužnosti. Čuvati u župnom arhivu.
Časnom ocu Andriji Alaupoviću,
lektoru propovjedniku i župniku u
Skopju.
Časni predragi!

[352] Matu Nemčića iz Vrpeći kod Bugojna, sina Joze Nemčića i pokojne Kate Matić koja je bila od Duvna, vjenčao je 5. veljače 1827. g. kapelan fra Mato Antunović, s Anđom, kćerkom pokojnog Jure Antića i Kate Raštegorac koji su bili s Kupresa, prije toga ih odriješivši od ekskomunikacije u koju su upali zbog vjenčanja kod kadije. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1827., br. 92.

[353] Dobivši dispenzu od biskupa fra Augustina Miletića župnik fra Marijan Jakovljević vjenčao je 18. veljače 1828. udovca Jozu Nemčića iz Vrpeći kod Bugojna, sina pokojnog Joze Nemčića koji je bio od Makarske i Božice Gašpar iz Roška Polja kod Duvna s udovicom Mandom, kćerkom pokojnih Mije Bartulovića i Jake Bekavac koji su bili iz Studenaca kod Imotskog. Jozo i Manda prije toga su se vjenačli kod kadije jer su bili u duhovnom srodstvu (tj. Jozo je bio krizmeni kum Mandinom sinu). Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1828., br. 152.

bludniçetinu od sebe odtira, kakomuje u priascgnoj mojoj na 30. Marcza ove god(in)e pisanoj bilo zabilixeno, i odcxevapgleno t(o) j(est) da kuma nemoxemu bit xena: i takoje tamo odkaso kgnighe neçekajuchi. Akose zloçinczi skerepe kod suda izvanskoga, kakoje i gnegov sin uçinio, niemuse çudit, jerbose oçito poznaje dajije neçestà bludnost posve zaslipila, zato nitise vidi u gnima ikakve pokornosti, ni podloxnosti zakonim czarkeve svete: nitijimse u takoj slipochi, i tvardokornosti mogu podiglivati prisveti sakramenti, kako poznajete i sami.

Sada xelechivam obilatu milost i podpuni Duha sv. utishegna i podigliujuchivam sv(eti) bl(agostov) ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

Vazda prip(oniz)ni Gospd(i)n f(ra) Augustin B(is)k(u)p
m(anu)p(ropria)[354]

U Fojniczi na 22. Ap(ri)la 1827.

XLII.

1827
Porad prokletcza Pavla
Bubala iz Kasabe gor-
gnegh Vakufa

Ex off(ici)o

Re(veren)do Patri P(atro)no Col(endissi)mo
Patri Mariano Jakovglevich
Lect(ori) Con(ciona)t(o)ri ac Prov(inci)ae ex Custodi
(:cum suis resp/onsalibus/ Titulis:) nec non
Parocho Vig(i)l(a)n(tissi)mo
in
Skopje

Re(veren)de Pater P(atro)ne Col(endissi)me![355]

Prisvitli Gospodin nahodechise josh u stagnu velike slabosti i zdravgla hargiava, naredishe meni davam odgovorim na Vashu Rukopisnicu, kojuste

[354] Vlastitom rukom.

[355] Po dužnosti.

Časnom ocu pokrovitelju, vrlo poštovanom
ocu Marijanu Jakovljeviću,
lektoru propovjedniku i bivšem kustodu Provincije
(:sa svojim odgovarajućim naslovima:) kao i
vrlo brižnom župniku u
Skopju.
Časni oče pokrovitelju vrlo poštovani!

poslali po Prokletczu Pavlu Bubalu.[356] Daklen etto pishete stagne gnegovo, a josh bogle znate koliko moxxe, kolikoli nemore obsluxit Pokora, sa svojom Brezakoniczom, zato Pris(vitli) Gosp(odin) pruxajuvam podpunu oblast, koju imadu od Bogha, i czargve Svete, da scgniovim nevoglnim Dushama, *tam in foro ex(terno) quam etiam interno*,[357] upravite, kakko bogle znate i daim Vi naredite Pokore, gniovom oblastju, koje vidite dassu kadur ispunit, kakovas Duh Sveti nadahne

A tako veli Pris(vitli) Gosp(odina) dasse sluxite ovom istom oblastju i udrugim dogagiaima priliçnim.

Sctosse dotiçe gniova stagna, joshse nahode zadosta slabbi i mlohavi, a isamse podzdrava nemogu prodat

Drugomi neostaje, neggo çestitkujuvam Pris(vitli) Gosp(odin) srichan poçetak novve Godine, skoizim i ja zdruxujuchi moju pozdrav i srichno çestikovagne, ostajem V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 30 Prosinca 1827

P(ost) S(criptum). U priliçnim dogagiaima, kako jur znate, potribitoje dasse amo kgnima *Testimonium*[358] poshaste, kakoste i sad poslali i primilisuga i a od óstaloga sluxitese, kakoje reçeno.

Po zapovidi Gniova Pris(vitlog) i Prip(ostovanog) Gosp(odstva) Fra Ivo Glavadanovich *M(an)up(ropria)*[359]

[356] Pavle Bubalo iz Gornjeg Vakufa, sin Petra Bubala i Mande Paštenjaković koji su bili iz Imotskog, nakon odrješenja od ekskomunikacije zbog vjenčanja kod kadije, vjenčan je 29. sječnja 1828. g. s Martom, kćerkom Bartola Vuletića iz Krupe kod Gornjeg Vakufa i Šime Pipunić iz Rakitna kod Posušja. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1828., br. 128.

[357] Kako u izvanjskom tako i unutranjem području.

[358] Svjedočanstvo.

[359] Vlastitom rukom.

XLIII.

1827.

Poradi Illie Bradichia[360]

iz Gorgnegh Vakufa

R(ever)endo P(at)ri P(at)rono Col(endissi)mo
P(at)ri Mariano Jakovglievich Lect(or)i Conc(ionatori)
ex Custodi, Emerito Ep(isco)p(a)li Secret(ari)o et Parocho in
Skopje
Gorgni-Vakup

Re(vere)nde P(at)re P(at)rone Col(endissi)me![361]

Pressato di continuo [362] od ovi Bradicha odtuda, daVam pishem izime skorashgnega gniova brezakogna, sasvim dase nalazim varlo pritisnut od bolesti moji noghù, buduch jedna od skora extraordinarie[363] búknula tako, dame mallo koraçaja darxi odkuçena od smarti, ter podpuno nemogu ni izvidit jeli, il nie tà uxeghla czurretina pria s'kiim drughim ugovarala, uzimala hamanete &&: nishtanemogne ettoVam pishem, i velim 1° daje tò dvoe, Bradich, i czurrettina, s'kojomse vinço na Meschemi, upalo u veliko Proklestvo zajedno sh'gniovim Pomagaçom Nikolom Shirichem odtuda; dakle oçitujteji svetroje tomu Puku u velikom Prokletstvu. 2° akose xele smierit, i izvadit iz Prokletstva, neka tò dvoje, nezakonito sklepetcheno, megiuto bude po sve raztavglieno i postegliom, i kuchòm, i svakim opchegnem megiu sobom; kaxumi daste Vi osudili, da czurrettina stoji u Bradicha kucchi, a momak gdigod u drugoj kuchi; alli buduch dache momak imat potribu dolazit çeshchè k'svojoj kuchi, bivaju potom dosta u blixgnoj prigodi od griha, zato mlogobi boglie bilo, akoje ikako moguche, dase czurra gdigod u drugoj poshtenoj kuchi podaleko namisti, a momak prige u svoju kuchu, zabranivshimu po sve dase nikako neprikuçuje pribivalightu czurrinu; tò-Vam varlo priporuçujem da tako bude. 3° dase

---

[360] Nakon odrješenja od ekskomunikacije zbog vjenčanja kod kadije, kapelan fra Mato Antunović vjenčao je 27. listopada 1827. g. Iliju Bradića iz Gornjeg Vakufa, sina Nikole Bradića i Ane Topić koja je bila iz Trišćana kod Prozora, s Marijom, kćerkom Stipe Tokića iz Gvožđana kod Fojnice i Kate Majstorović iz Bistrice kod Fojnice. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1827., br. 115.

[361] Časnom ocu pokrovitelju vrlo poštovanom
Ocu Marijanu Jakovljeviću, lektoru propovjedniku
bivšem kustodu, zaslužnom biskupovom tajniku i župniku u
Skopju
Gornji-Vakuf.
Časni oče pokrovitelju vrlo poštovani!

[362] Pritiskan stalno.

[363] Neočekivano.

i Bradichi, i czurrettina nastoje s'poniznim naçinom pomirit s'roditeglim czhurre, kojimsu injuriu[364] uçinili odvedavsci gniovu kchèr pod muçi &&. premdasu i ovì krivi suprotivechise nerazloxno, porad shta bitchè ovdi gognani. 4º Bradichi porad tolikogh brezakogna imadu poloxit u pokrov ove czarkve gr(osha) 100. velim stottinu grosha (:alli akobi Vi dushevno vidili da toliko nemogù nikako dati, dopushcham Vam dajim morete snixit do 80. gr(osha), a ne nixè:). 5º ima to troje u prokletstvu, za shest svetkovina teghglit oçitu Pokoru uz Missu s'kamenom o vratu, i mushkarczi s'rukam razpetim, a czurrettina s'czarnom karpom na glavi. Uz kojugod od isti svetkovana, kad vidit budete, moreteji oçito odrieshit od Prokletstva, s'oblastju daji il Vi, il Vashi Pomochniczi, morete i na Ispovidi odrieshit za ovi put od Reservatì; alli 6º imade svetroje za dvi godine postit sve utorke, i svaki dan kleçechi govorit Dielove. Ako pod sve ovo

dobrovogl-

dobrovoglno podleghnu, i pria vinçagna izbroje reçenu muktu, moreteji zakonito parstenovat, tri put navistit, i posli, nenashavshise nikakva druga zakonità zaprika, vinçati i imme Boxie.

Opprostite argiavu pisagnu, koje ni kadsam zdrav bio, nie bilo lipo.

Pozdravgliam Vas megiuto sarçano, i jesam za vazda

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 17. septembra 1827.

Ponizni sluga

Fra Dominik iz Varesha

Vic(arius) Gen(era)lis Ep(isco)palis m(anu)p(ropria)[365]

[364] Nepravdu.

[365] Generalni biskupijski vikar vlastitom rukom.

XLIV.

1827.

Porad Illie Bradichia[366]

iz Gorgnegh Vakufa

Al Re(vere)ndo P(ad)re P(at)rone Col(endissi)mo
Il P(ad)re Mariano Jakovglievich Lett(or)e Pred(icator)e
ex Cust(o)de già Segret(ari)o Vescovile, e Parrocho in

Skopje

Bosna
Bosna, quid

Re(vere)ndo P(ad)re P(ad)rone Col(endissi)mo.[367]

Kadsam naredio mukta tomu prokletczu Bradichu, supponiosam daju more izplatit, buduch nesamo naglasu gnegova kucha, vech da toliko more plachiat po meshchenam, i sctokud, za izpunit toliko brezakogne; a ne Boxe saçuvaj! za privalit gnegovu kruhu, a josh mogne za navuch veliko Boxie pokaragne na ovu s(vetu) Kuchu; i otiosam toliku muktu nesamo za dostojnu gnegovu pedipsu, neggo joshter za i drughiem dati kojugod remoru, da nenasavchu tako lazno na priliçna brezakogna. Sctosu pak gnegovi stari bili dobri karstiani i dobroçiniotegli te Kapele, nie dobar razlogh dajimse tako lagno propusschtaju gniova skandalosa brezakogna, kako i sami znate dobro. All' etto kad Vi sudite dabjimse posve privalila kucha porad naregene mukte, ettojumjim odpushcham svu koliku, al neka pridvostruçe sve ostale pokore, i dok postove utoraka u pridvostreçene godine izposte, nekase gori dvoje ispovida barem po tri puta nagodinu izvan korizmene ispovidi. Jaspri pak, kojesu po Kressevu arçili, kakoji breznàs arçili, tako nekaji breznàs sami sebbi i kupe, za moch lashgne i

[366] Nakon odrješenja od ekskomunikacije zbog vjenčanja kod kadije, kapelan fra Mato Antunović vjenčao je 27. listopada 1827. g. Iliju Bradića iz Gornjeg Vakufa, sina Nikole Bradića i Ane Topić iz Trišćana kod Prozora, s Marijom, kćerkom Stipe Tokića iz Gvožđana kod Fojnice i Kate Majstorović iz Bistrice kod Fojnice. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1827., br. 115.

[367] Časnom ocu pokrovitelju vrlo poštovanom
ocu Marijanu Jakovljeviću, lektoru propovjedniku
bivšem kustodu i biskupovom tajniku, župniku u
Skopju
Bosna
Bosna, što
Časnom ocu pokrovitelju vrlo poštovanom.

u napried gorit po priliçniim brezakognim. Reçene pak Pokore pridvostruçene, navistitejim od Otara prid svim Pukom, nebilise po tom tkogod uztruçŏ shtogod boglie od priliçni brezakogna.

Xaomie davas bolesti od nogù napastuju: koje bolesti evvo i mene aman po sve povalisce; ima desetak dana da ni Misse negovorim, vech po czelli primechemse od stola do stola, a izvan czelle od zida do zida, samo dok dotapam *ad loca necessaria*.[368]

Fala Bogu na svemu! Kako meni, tako i Vama xelim iz sarcza oblakshiczu, akoje taka sveta voglia Boxia. Megiutò xelechi Vam svako dobro, jesam za vazda

V(as) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 23. o(co)bra 1827.

Ponizni sluga

F(ra) Dominik iz Varessa

Vic(arius) Gen(era)lis Epp(iscopa)lis m(anu) p(ropria)[369]

XLV.

1828.

Porad Luke Çavline koizadobi dispensu za uzet rodiczumu i Oblast za smirivat prokletcze

Daavat

Rev(eren)do P(at)ri Mariano Jakovglievich
L(ecto)ri Con(cionato)ri jam Custodi, atque
Parocho actuali in
Skopje

Rev(eren)de Char(issi)me[370]

---

[368] Do nužnih mjesta.

[369] Generalni biskupijski vikar vlastitom rukom.

[370] Časnom ocu Marijanu Jakovljeviću
Lektoru propovjedniku i sadašnjem kustodu, i
sadašnjem župniku u
Skopju.
Časni i predragi!

Luku tvardoglvoga Çavlinu[371] ponukovosam kolikosam bio vridan, i staviomu prid oçi sude, i pokaragna pravde Boxie kojaga çeka, ako s'pravom pokornostju nebude zadovoglit kolikogod poradi Boxioj prema tolikim gnegovim opaçinam, i ako nebude liçit s'dillima od pokore rannu, kojuje zadao zakonu Boxiemu sa svojom bludnostju i naredbam czarkvenim sa svojom zlom prilikom. Vistega dobro izmirili, daje *durre cervicis, et incerno corde, et auribus*,[372] jerbosam i ja spazio damu riçi od ponukovagna nepadaju na sardcze. Sami Bogh sa svojom milostju moxe omekshat sardcza kamenita griscnika otvardnuti, i nepokorni. sa svim tizim da mi nebudemo dioniczi gnegova izgubg(ne)na;

Zató Privigiajuchi uzmnoxagne griha, i sctetà, kojebise moghle dogodit mnoghim pravednim, spusctam se na vashe molbe, i pruxamvam odpusctegne od rodstva Lukina i udadbenicze Lucie od Radichia sa svom oblastju potribitom, za daju moxete, *servatis servandis*,[373] vincat, i izporavitiji na stazu od prave pokornosti, od pravednosti, i od spasegna. Kakovas Duh Sv(eti) nadahne, i kako vidili budete dache bit *pro edificatione*,[374] i drughim, da nesargliaju u tolike, i priliçne opaçine.

Cxerimu, koju imate jur u Rukama, i kojuchete iziskivat s'mojom oblastju od Petra Radichia Jakimovichia otcza brezobrazne udadbenicze Luczie, barem najmagnom rukom gr(osha) 20. dragovoglno kabulim, da uloxite u provigene Ruha otarnoga u toj istoj xupi, a najpria da providite stvari potribite u Otaru dobroshinskomu, neka i zloçinczi, i drughi Lakomçine Dobroshignani vide, i poznadu, da mi nami nezgarchemo u kesu gniovi griha, i pogasctina, kako onni sude, i govorit obiçaju = podaj Fratru dosti jaspri, paak çini sctoti drago = da vinça se i sestru, opetse s'jasprama moxe stvar kod czarkve namistit. Tako zborre od naas niki brezumni imenom Karstiani, kakoste moxe bit i vi çulli ne jednoç

Sctose

Sctose dotiçe dosclacza, i dosclicza razumiosam, i razumiem podilitvam oblast, i u toj i u drughim Xupama ovoga Missiona, kako i podigliujem, da prividivshi, i poznavshi gniova svidoçanstva, i zabilixivshi na istim svidoçanstvim kako ja bilixit obiçajem, moxeteji vinçat neshagliuchiji do mene, i porad daleçine mistà i porad zloçesti i poghibglivi putà, i porad tisnoche vrimena, i porad harça ove Kuche; jerboji vaglia i raanit, i

---

[371] Luka Kalem zvani Čavlina iz Dobrošina kod Gornjeg Vakufa, sin Šimuna Kalema zvanog Čavlina i Jake Lepan iz Dobrošina, vjenčao se 4. veljače 1828. g. s Lucijom, kćerkom Petra Radića zvanog Jakimović i Magdalene Pavić koja je bila iz Neretve (Konjic). Prije toga su odrješeni od zapreke srodstva u 4. koljenu. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1828., br. 132.3.

[372] Tvrde šije, nerazumna srca i ušiju.

[373] Obdržavajući što treba obdržavati.

[374] Na izgradnju.

datjim konak, kakovamje jurve poznano, jest kad i veliki kakvi Prokletczi i brezakoniczi u Han poshagliuse bude marmgliagna i po varoshu, i po kasabi, i po kaffam, i po Hanovim protiva nama da nejmamo ni gliubavi, ni milosardja prama musafirim, ter daji zato od nashe kuche otiskujemo.

Poradi Scta Boghli dov, da na sva çetiri Kraja nashega obhardanoga Missiona i Darxave moxese nach barem jos jedan varstni i pouzhdani Misnik xupnik, kojimbi dragovoglno podilio oblast *vicariorum Foraneorum*,[375] za oblakshat kolikogod pritexko brime, za damise i za magné stvari glava nerazbia, kojebi mogli Paroki, kadbi znalli, moghli upravit s'oblastju obiçajenom, koju imaju od Boga, i od czarkve svete. Ovu xegliu uviksam imo, i imam, kakoste veche putà iz mojih usta çulli. Al vidite i sami kolikosmo obhardani. Uzmite Tabule od sve triù Familia, i promotrite priçesta pomiczagna, *amotiones, promotiones, insufficientias etc*.[376] i viditchete dachemii vagliat s'ovom xegliom i umriet nemoguchiju izpunit.

Po isti naçin kako gorri dopushtiosamvam i dopusctam oblast da moxete smirivat i nashe starosidiocze prokletcze, i brezaknike koje budete sudit zbiglno skrushene i pokorne, naredivshijim i exerime,[377] za uloxitse *ad causas pias*,[378] i drughe pokore oçite, i posobne pram tegobom gniovi kriviczà, i opaçina, razumiese ako nebudu zapleteni u rodstvu, u svojstvu, olli u kojoj drugoj zapriczi razlargujuchioj gniovu xenidbu, za koje iziskujese osobità svetoga stolla *dispensa*.[379]

Takoger

Takogjer i oblast, koju imat xelite za moch u potribi odpustit navisctegna, dragovoglnovam dopusctam; jerbo znam dachetese s'gnom sluxit razloxito, et *ad edificationem*.[380] A i u ovakvim dogagiaim *dispensandi*[381] neka sctogod za provigegne Ruha otarnoga na posctegne Boxie prikaxu, barem najmagnom rukom onliko, kolikobi platili kgnigonoshi, koibi imo od mene donitjim reçeno odpusctegne, kako jur znate, i kako Sv(eti) Sabor Trid(entski)[382] naregiuje.

U svim gorri zabilixenim dogagiaima opomignajte tvardoglavcze da vi imate osobite oblasti od Biskupa, za da neuzmu bah, mah, Kakose obiçaje rech protiva vashim *successorim*,[383] koji raoxe bit da neche imat oblasti, koje

[375] Izvanjski biskupov vikar.

[376] Uklanjanja, unapređenja, nedostatke.

[377] Najiskrenije.

[378] U nabožne svrhe.

[379] Oprost.

[380] Na izgradnju.

[381] Opraštanja.

[382] Tridentski sabor (1545.-1563.)

[383] Nasljednicima.

ja vashoj dobroti, i razboritosti dragovoglno pouzdano podigliujem, ter dajimse po sve izpod oblasti neotmu. *Sapienti satis*.[384]

Cordicitus[385] zafagliujemvam na tolikim zaobliczam, kojim steme nadarili, i poçastili. Ja nisam vridan odgovoritivam kakobi vaglialo, nego vapiem, *ut dominus pro me retribuat*.[386]

Jase jose harvem s'mojom Posavkom nezgodnom drugariczom, koju obicajem shishikat s'kinom, s' kabarbarom, i zdrughim sctokakvim gorkim Travama, i takome koji daan ostavi u miru paak iznenada na me naskoçi, i dostami mukke zadade navlastito u nochi, i takome sa snagom rastavi, da slidechi vas daan nemilimise prifatit, nittisam podoban za ikakav poso, a nalazimse zatarpan sa sviu strana s'kartushinam. Nekamie draghi Bogh na pomochi. Megiuto priporuçujuchi se vashim kripostnim molitvam, i garlechivas kako Bratta ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 15 Jan(uar)a 1828.

Zaduxni, i vazda pripr(av)ni u Gospod(in)u

f(ra) A(u)g(usti)n B(is)k(u)p *m(anu) p(ropria)*[387]

XLVI.

1828.

Poradi brezakogna Boscgnaka iz Shughini Bara,

Koji bishe Smireni

Ex off(ici)o

Rev(eren)do P(at)ri Mariano Jakovglevich

L(ecto)ri Con(cionato)ri, iam Custodi, atque

Parocho in

Skopje

[384] Pametnom dosta.

[385] Srdačno.

[386] Neka Vam za mene Bog plati.

[387] Vlastitom rukom.

Rev(eren)de Char(issi)me![388]

Taj Filip Boscgnak[389] nektiujuchise podloxit kako kod vaas, tako ni kod mene pod ikakvu cxerimu ni za vasi truud, ni za provigegne Ruha Otarnoga u toj xupi, posli toliki smutgnà, i potlaçegna zakona Sv(etoga) Boxiega, i naredba Czarkveni uzrokovani od gnegovi kuchianà, nie dostojan milostivoga poxalegna kod Czarkve Sv(ete) nitje parvo, nittise moxe dobre dushe propustit i brez cxerime i brez drughi potexki pokorà, oçiti taki gniove krivicze, i brezrednosti. Ako dakle budu krivczi uzdarxatse u gniovoj nepokornosti, i tvardoruçnosti proglasiteji u proklestvu, i priporuçiteji svemoguchemu, dabise po svomu neizmirnom milosardju dostojo omekshat sardcza kamenità gniova, i gannutji na pravu pokornost. Akoli prominé miso i podloxese pod czerimu, i pod ostale pokore oçite, i spasonosne, kojejim budu od vaas; s'oblastju koju imate, po nadahnutju duha Sv(etoga) naregene, u takomu dogagiaju moxeto procedit, odrishitji od proklestva, i izpunivshi, kojase moch budu izpunit po naredbom Sv(etoga) Sab(or)a Tridentina,[390] vinçatji, ako udadbenicza nie bila otteta, olli s'kakvom privarom odvedena, ol akose kakva drugà zaprika neoçituje megiu xegnenikom, i udadbeniczom. Razumiese da i nagovaraoczi i pomagaçi, i piercxie, i svattovi, akosu kakvi bili, nejmajuse propustit brez pokaragna, i brez pedipsà uçili. Kojesu po sebbi zasluxili; jer da nie vichniká i pomagaçá magnebi bilo u nashemu Puku tvardoglavomu brezakogna, i brezakonikà.

Sada xelechivam obilatu milost, i podpunó duha Sv(etoga) utishegne

S'duxnom zahvalnostju, ostajem,

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojnici na 17. Jan(uar)a 1828.

Zaduxni, i vazda prip(oniz)ni u Gospod(in)u
f(ra) A(u)g(usti)n B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[391]

---

[388] Po dužnosti.

Časnom ocu Marijanu Jakovljeviću,
lektoru propovjedniku, bivšem kustodu, i
župniku u
Skopju.
Časni predragi!

[389] Pilip Bošnjak zvani Pilipović iz Šuginih Bara kod Gornjeg Vakufa, otac je Stipe Bošnjaka zvanog Pilipovića koji se, nakon odrješenja od ekskomunikacije zbog vjenčanja "kod Turaka", 6. veljače 1828. g. vjenčao s Ivom, kćerkom Jakova Bilića iz Duratbegova Doca kod Gornjeg Vakufa. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1828., br. 143.

[390] Tridentski sabor (1545.-1563.)

[391] Vlastitom rukom.

XLVII.

1828.

Porad Joze Nemçichia drugojaçie Dragana, koji zadobi Dispensu, da more uzet Kumu, i bishe odrisheni od proklestva, i bishe vinçani

Ex off(ici)o Servanda etc.
Rev(eren)d(o) P(at)ri Mariano Jakovglevich
L(ecto)ri Con(cionato)ri jam Custodi, atque
Paroc[ho actuali in]
Skopje

Rev(eren)de Char(issi)me![392]

Ovde uklapam disepnsu za tè tvardoglave brezakonike i potlaçiteglie zapovidi Sv(eti) Boxii, i naredbà Czarkveni t(o) j(est) za Jozu Nemçichia,[393] i za Mandu Bartulavichia drughçie zvanu Pripuzovich, kojisuse znajuchi, i hotiuchi pod zaprikom od rodstva duhovnoga skerepili kod suda izvanskoga na vikoviçgne osugegne dushà gniovi, nittisu dostojni po odregegnu sv. Sabora Trid(entskog)[394] *Sess(i)a 24. cap(ut) 6. de Reformat(ione) Matrim(onii)*[395] nikakva poxalegna, ni pomilovagna od Czarkve sv. Boxie, kakovamje jurve poznano. Sasvim tizim porad uzrokà, kojemi stavgliate prid oçi prighibamse na vashe molbe, i pruxamvam çekano odpusctegne, sa svom oblastju potribitom izime *mulcta cum ipsis taxanda*,[396] i izime ostaalim [po]korà za nareditjimse, kakovas duh sv(eti) nada[hnuche] na

---

[392] Po dužnosti. Čuvati itd.

Časnom ocu Marijanu Jakovljeviću,
lektoru propovjedniku, sadašnjem kustodu, i
sadašnjem župniku u
Skopju.
Časni predragi!

[393] Dobivši dispenzu od biskupa fra Augustina Miletića župnik fra Marijan Jakovljević vjenčao je 18. veljače 1828. udovca Jozu Nemčića iz Vrpeći kod Bugojna, sina pokojnog Joze Nemčića koji je bio od Makarske i Božice Gašpar iz Roška Polja kod Duvna s udovicom Mandom, kćerkom pokojnih Mije Bartulovića i Jake Bekavac koji su bili iz Studenaca kod Imotskog. Jozo i Manda prije toga su se vjenačli kod kadije jer su bili u duhovnom srodstvu (tj. Jozo je bio krizmeni kum Mandinom sinu). Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1828., br. 152.

[394] Tridentski sabor (1545.-1563.)

[395] Sjednica 24, glava 6: o ženidbenoj reformi.

[396] Da im se globa odredi.

naçin, dase i drughi nagrihe, i na brez[akonike] za prighnuti kolikogod usvisle, i zauzbiu; jerbosa[m] basc ako praznoglaviczi uzmnaxali.

S' ovom istom prigodom [s]hagliemvam i Planetà, kojamiseje uçinila iz megiu sviu, koje imam, najughlednia, i od ponaj-jaçe czine, koju czinu nachete na istoj Planetà vashom vlastitom Rukom zabilixena.

Akosam u çemu drugomu vridan posluxitvas, javite se slobodno, u svako doba nacheteme pripravna.

Moj chiatib nalazise bolestan, i kolikomise vidi bojatseje dase na gnemu oghgnustina neizlexe, kojoj, veli, daje josc od ditinstva bio podloxan.

Mene josc vatrusctina çesto pohodi, nitjese mogu kutarisat sa svim gorkim pillulam, i drughim decertim[397] koje slidim uzimat. Bogu fala na svemu *sive enim vivimus, sive morimur ipsius sumus*.[398]

Sada xelechivam obilatu milost, i podpuno duha s(vetogha) utischegne, i pokripgliegne; ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

Zaduxni, i vazda prip(oniz)ni u Gospod(in)u[399]

U Fojniczi na 25. Jan(uar)a 1828. Fr(ater) A(u)g(usti)n B(is)k(u)p
m(anu) p(ropria)[399]

XLVIII.

1829

Ex officio. Servanda Parochiali in Archivio.
Rev(eren)do P(at)ri Nicolao Shugnich Parocho in
Kupres.
Lozançichia

Rev(eren)de Char(issi)me![400]

Vehomanasje sve kolike oxalostio nesrichni dogagiaj od smutgne, koju su kod otara Boxiega zametnuli, i karstjanluk kod Bogosctovshva raztirali, samom imenom Karstjani, a dillom odmetnici, i pogarditegli virre i zakona

[397] Pripravcima.

[398] Ili pak živimo, ili umiremo, njegovi smo.

[399] Vlastitom rukom.

[400] Po dužnosti. Čuvati u župnom arhivu.
Časnom ocu Nikoli Šunjiću župniku u
Kupresu.
Lozančića
Časni predragi.

Svetoga Isusova, i pravi upisni sinovi vraxii Lozançichi, i gniovo drusctvo priopako, od koji sviu otresamo skute, i pritestimgliujemoji primoguchioj desniczi pravde Boxie; nejmajuchi mi u nashim rukama oblasti za moch ponizit gniove holé glave, i za podipsatji Kakosu dostojni. Megiuto' sluxechise onom oblastju duhovnom, koju imamo od Boga, i od Czarkve svete, velimo, i osugiujemo dasu prokleti od Boga, od nas, i od sve skupstine pravovirni Karstjana, slidechi, t(o) j(est) Barisha Lozançich, i gnegova çetiri Bratta Anto, Jozo, Petar i Gargo. Marko Lozançich, i gnegova dva sina Ivan, i Juro. Jandro, i Pero Domuzovichi. Anto Kebich. Tomo Garbesha. Ivan Lozançich. Jozo Zubich. Petar Hargnkasc, i svi ostaali, koji su smutgnu kod otara zametnuli, kojisu vaas psovali, pogargivalivas, prietilivam, i na vashu kuchiu Misnicku udarali. Niednomu od ovi nemojte podiglivat prisveti sakramenatà dokse neponize, i neobsluxe pokorà spasonosni, kojejim budu od naas naregene.

Tvardoglavomu inadçii Stipanu Antichiu zapovidamo pod sveti poslù da odma otrese ruke od proklete vartglivicze, i brezobrazne udadbenicze Ange Kcherri Stipana Hargnkasha, kojaje toliku smutgnu u nashemu karsjanluku uzrokovala; drughçie akojese neotrese proglasujemo i gnega u proklestvu, obustavgliamomu prisvete sakramente, i dixemomu Patentu od procaraturstva, porad neposluha; buduchiga mù po sve naçine mollili kadje skorro amo dolazio, da od smardglivicze skute otrese, i nienas ktio poslushat. A jurveje kriv jerje çinio s'reçenom smardgliviczom ugovor skroviti, i davojoj hamanetĕ podmuoçi, sctose zabragnuje "Kgnixiczam od naredbâ Pastirski,[401] koje se glase s'otara po tri puta na godinu.

Vartglivicza paak brezobraznă, kojaje uzrok od své te smutgné, i galame, kod naas vinçatse neche, doklegod neizvarshi pokoru za deset svetkovină stojechi izvan Puka prokrivena pokrovczom, illiti çullom samarnim.

Osim toga, ima sushit subbote za tri godine prigovarajuchi

Svakí

Svaki daan po jednoç dilla kripostí bogosclovní kleçechi na kollinim. I za tè tri godine od pokore imase ispovidat barem po tri puta svake godine, osim ispovidi korizmene.

Vi za niko vrime morete govorit svetu Misu u dognoj Xupi, illiti u dognemu kraju xupa, gdi privigiate daste sigurnii i vi, i karstjanluk, i gdi sudite dase neche passia lavá od prokleti usilnikà Lozançichia, i gniovi jatakâ zakuvat.

Do najposli ako razloxito budete prividit, i razaznat kakvu poghibia uklonitese olli u koju oblixgnu xupu, olli u Manastir za nikó vrime dokle svemoguchi Bogh sa svojom primoguchiom desniczom odmetnike Lozançiche, i gniove u zlu pomochnike zauzbie, i usvisti.

[401] Miletić, *Naredbe, i Uprave biskupá.*

Reçena vartglivicza ako bas neche, ter neche poch za Antichia, mi nemoremoju vinçat na sillu, jer u naas sille nejma: a akose prighne na pokoru, skrovito kakogod po kakvu kipu, u koise moxete pouzdat, uçinite, da onna od sebe baczi prid Pukom hamanet Antichia oçito, a vi ondà navistitejoj pokoru gorri zabilixenu illi otreso Antich od gne ruke, il neotreso: nitvam ja drughçie uprave za sada znam napomenut.

Sin Antonin moxe slobodno brez ikakve zaprike uzet sestru svoje Machie Olive, ako nejma drughe kakve zaprike, da paçe, mogobi uzet i svoje Machie Kcher, kojuje z'drughim çovikom rodila: a tako dabise posli smarti Antonine oliva Oliva Machia Shimunova za drugoga çovika udala, i s'ovim kcher imala, mogobi Shimun i ovu kcher Olivinu brez ikakve zaprike uzet, *non obstante* [402] daje oliva Machia bila za Antonom Shimunovim otczem pokojnim. Antona samo nebi mogho uzet nikakve Rodicze olivine do petoga Kollina *exclusive*:[403] a tako ni Oliva nebi moghla poch nizakakva rodjaka Antonina do çetvartoga Kollina inclusive.[404]

Svi od vaas pozdrvglieni sa zafalnostju odgovaraju. A ja garlechivas, i podigliujuchivam sv(eti) bl(agoslov) ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojnici na 11. Junna 1829. Vazda pripo(niz)ni u Gospod(in)u

f(ra) A(u)g(usti)n B(is)k(u)p
m(anu) p(ropria)[405]

P(ost) s(criptum)[406]

Na 20. hodechega Misecza Junna jasam nahumio, ako bude voglia Sv(eta) Boxia, i akome kakva neprivigenà zaprika neobustavi, podighnutse u Krainu u svetu visitu, kojusam odredio zapoçet na Ivandan u Jajczu, odanle u Varczar,[407] u Biach, Volar,[408] u Sasinu,[409] u Ivansku,[410] ec. ec.[411]

Pisosam M(nogo) P(oshtovanom) P(aroku) Fra Ivanu Milloshevichiu[412] momu Procuraturu Splittu da proslidi s latnom Fogliete L'osservatore Triestino,[413] a vama priporuçujem kako i pos(tovanom) Custodu Fra

[402] Bez obzira.

[403] Isključivo.

[404] Uključivo.

[405] Vlastitom rukom.

[406] Naknadno dopisano.

[407] Varcar Vakuf = Mrkonjić Grad.

[408] Volar, Šipovo.

[409] Sasina, Sanski Most.

[410] Ivanjska, Banja Luka.

[411] Itd. itd.

[412] Splitski gvardijan fra Ivan Milošević zvani Arnaut.

[413] Listove L'osservatore Triestino.

Marianu posli negoji prosctiete daji M(nogo) P(ostovanom) Jubilatu momu Chiaji poshagliete, za da imi znat moremo, akoche bit i Kasno sctose rabotà na Svittini himbenoj ec. ec.[414]

XLIX.

[1830.]

Ex off(ici)o. Servanda Parochiali in Archivio.
Rev(eren)do P(at)ri Josepho Vukadin L(ecto)ri Con(cionato)ri
atque Parocho in
Duvno

Rev(eren)de Char(issi)me![415]

Frano Lonçarevich, i Ivan Gabrich, kojisu u prokleto dillo od ottimaçine zagazili, akose zbilno xele iz prokletstva izbaviti, i u staddo pravovirni povratit, neka çine slidechiu pokoru t(o) j(est)

1. Za tri svetkovine neka stoje van Puka u vrime sv. Mise sa stinom o vratu obishenom, i s'rukama raspetim prosechi oprostegne.
2. Za tri misecza neka poste utorke postom korizmenim, i u to vrime neka prigovaraju svaki dan po jednoç dilla kriposti bogostovni kleçechi na kollinim.
3. Za tri godine nekase ispovidaju barem po tri puta svake godine, osim ispovidi korizmene.
4. Neka usiku, oteshu, i dovuku po jednu dasku otarnu, po ulçii kojajim bude od vaas zabilixena.
5. S'tizim ugovorom dospusctavamse oblast potribità, daji moxete *praemissis premittendis*,[416] iz prokletstva izbavit, i u stado pravovirni karstjana zdruxit. Posli toga kadaji nagete u nauku karstjanskom zadosta uvixbane, pripravne, i dostojne, pruxamvam oblast daji moxete na ispovidi svetoj i od obustavglienei dogagiaja za ovi puut odrishit.

Sada pozdravgliajuchivas, i podigliujuchivam sv(eti) bl(agoslov) ostajem

---

[414] Itd. itd.

[415] Po dužnosti. Čuvati u župnom arhivu.
Časnom ocu Josipu Vukadinu, lektoru propovjedniku
i župniku u
Duvnu.
Časni predragi!

[416] Ispunivši prije toga što treba ispuniti.

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojnici na 22. Marcza 1830.

Vazda pripravni u Gospod(in)u f(ra) A(u)g(usti)n
B(is)k(u)p *m(anu) p(ropria)*[417]

L.

1830

Porad Karçmara Ivana Jerkovichia, illiti Majdangichia
Fojnica

Reverendo Patri in Christo honoratiss(im)o
Patri Mariano Jakovljevich
Lectori Conci(onato)ri, ex Custodi, et actuali
vigilantissimo parocho
in Skopje

Reverende Pater![418]

Nesrichni Ivan Jerkovich,[419] koi protiva Nashim oçitim zabranama pastirskim ussudioseje pitje k'missi svetoj donositi, i tako zlu priliku puku dajuchi njii od Bogoshtovja odvrachiati, ako xelli primati svete sacramente slidechim pokorama nekase podloxi, t(o) j(est):

1º Za tri svetkovine neka stoji u vrime puçke Misse s'kamenom o vratu obishenim, i rukama raspetim na onim Grebljim, na koje pitje donosio. 2º Neka za tri Misecza utorke posti, i za tri godine izpovidase nagodinu barem po tri puta osim Ispovidi Korizmene, i u to vrime svaki dan po jednoç prigovara dilla kripostih Bogoshtovnih. 3º Neka na Otar plati po oke voska za pomarshe svoih grihah.

Amo iz novva nishta, negovas svi pozdravljaju.

Fojniczae 30. Januar(a) 830

---

[417] Vlastitom rukom.

[418] Časnom ocu u Kristu vrlo poštovanom
ocu Marijanu Jakovljeviću
lektoru propovjedniku, bivšem kustodu i sadašnjem
vrlo brižnom župniku
u Skopju
Časni oče!

[419] Ivan Majdandžić zvani Jerković živio je u Ždrimcima kod Gornjeg Vakufa. Matica vjenčanih Župe Skopje Gornje, god. 1830., br. 72.

Gori immenovani ovdise
nie ispovidio

Sluga Fr(a) Lovro secretar *m(anu)p(ropria)*[420]

LI.

1830.
Porad Pilipa Budimira xenidbe, i poradi xenidbe Luterana Stipana Baroza sKatom Kovaçevichia iz Jajcza N(ota) B(ene).[421] ovi poslidgni nisu vinçani, *propter absentiam Stephani*,[422] nitse mogu smirit nezadobivshi novu oblast od sadagnegh Pris(vit)log Gosp(odi)na Biskupa.

Ex off(ici)o
Reverendo in Christo Patri Col(endissi)mo
Patri Mariano Jakovljevich.
Lect(ori) Con(cionato)ri, et Custodi provi(nci)ae et
actuali Parocho
in
Skopje

Reverende Pater Patrone Colendissime![423]

Nalazechise Prisvitli Gospodin u drughim poslovim, na imme Njiovo dajuvamse slideche oblasti duhovne t(o) j(est)...

---

[420] Vlastitom rukom.

[421] Pripazi!

[422] Zbog Stjepanovog odsustva.

[423] Po dužnosti.

Časnom u Kristu vrlo poštovanom ocu,
ocu Marijanu Jakovljeviću.
lektoru propovjedniku, i kustodu provincije i
sadašnjem župniku
u
Skopju.
Poštovani oče, vrlo poštovani pokrovitelju!

1º Da moxete Pilipa sina pok(oinog) Ivana Budimira,[424] kojise u velikoj potribi nalazi, pritisnut mloshtvom djeçiczeh, i Katu cher pok(oinog) Jakova Bardara obodvoe iz te vashe Xupe sjediniti po svetom Sacramentu od Xenidbe, *sed privatim, et strictissime inhibendo omnes solemnitates nuptiales, dispensando etiam omnes tres denuntiatione*s.[425]

2º Da moxete *Matrimonium*[426] Stipana Baroza Lutherana, i Kate Kovaçevichia iz Jajcza Karstjanke, kod suda izvaniskoga uçinjeno, *qua jam validum omnino, sua parochiali praesentia, in copia duorum adminus testium ratificare, qaesitis, et verbis de praesenti consensum liberum in tale matrimonium exprimentibus, sed nullam omnino adhibendo benedictionem Ecclesiasticam, nec quidem formam: "Ego vos conjungo, etc.*[427] nego samo: uzimashli? uzimam. *Et post taliter ratificatum matrimonium, interposita gravissima obligatione maritum ad saniora reducendi, et proles utriusque sexus in Catholica Religione educandi dicta Catharina post absolutionem ab excommunicatione, poterit admitti ad participationem sacramentorum*.[428]

3º *Capellanis ambobus Facultas, quam Parochi exercent in Foro Conscientiae dumtaxat, conceditur absolvendi quosvis poenitentes, usque Octavam pentecostes duratura*.[429]

Sada drugo neimajuchi sarçanovas, s'pomochniczima pozdravljajuchi ostajem.

Fojniczae 28. Febr(uarii) 1830.

Bratt, i sluga

fra Lovro Secretar *m(anu)p(ropria)*[430]

---

[424] Kapelan fra Mato Antunović vjenčao je 8. ožujka 1830. g. udovca Pilipa Budimira iz Vrpeći kod Bugojna s udovicom Katom kćerkom Jakova Brdara iz Crniča kod Bugojna. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1830., br. 75.

[425] Ali privatno, strogo zabranjujući sve ženidbene svečanosti, ispuštajući također sva tri navještenja.

[426] Ženidbu.

[427] Koja je već posve valjana, svojom župničkom nazočnošću, po mogućnosti pred najmanje dvoje svjedoka utvrditi, zatraživši, i riječima o sadašnjem izrazavajući slobodan pristanak u takvoj ženidbi, ali nikakav crkveni blagoslov ne upotrebljavajući, niti pak obrazac: "Ja vas vjenčavam …", itd/

[428] I poslije tako utvrđene ženidbe, nametnuvši najozbiljniju obvezu privođenja supružnika na neiskvarenost, i odgajanja djece obaju spolova u katoličkoj vjeri, spomenuta Katarina, nakon odriješenja od izopćenja, moći će se pripustiti pristupanju sakramentima.

[429] Obadvojici kapelna ovlast, koju župnici vrše samo na području savjesti, podjeljuje se za odrješivanje bilo kojih pokornika, koja traje sve do Duhovske osmine.

[430] Vlastitom rukom.

LII.

[1830.]

Rev(eren)do P(at)ri Georgio Zlokov(ich) L(ecto)ri Con(cionato)ri atque Parocho in

Biach[431]

Na 24 8bra 1830

Cum Patena consecrata. Recomendata R(everendo) P(atri) Paulo Kglinnovich Calepp(an)o resid(en)ti in Varczar

Pro secura atque sollicita promotione. Ex gratia etc.

Rev(eren)do Char(issi)me![432]

Ettovam Patena nova posvechena, kojuste smarlaisali M(nogo) P(oshtovanomu) Jubilatu doksam ja bio u ghlibovitoj Posavini.

Daosam za istu Marku Krilichiu Kujuncxii Platà 37. Karantana 11. Nalazim na momu Tefteru daje i od priascgnega esaba ostalo pri vama gr(osha) 10. i para 19.

Kadse Plete iscle po dva grosha ravno, a sada ovde igiu po dva grosha i pò, *id est* [433]po stò parà.

Kada dakle uffatite kakvu pouzdanu prigodu toh-mi Lemozine poshaglite, za da se mogu mojim zadusniczim odduxit.

Sczinechi da nie do vaas dopiralo ovo *Nuntium Literarium*[434] od Biblie Katançichia,[435] kojase ima sctampat u nasc jezik illiriçki, akose sabere *sufficiens numerus praenumerantium*,[436] koje *Nuntium*[437] ovdevam uklapam,

---

[431] Časnom ocu Juri Zlokoviću lektoru propovjedniku
i župniku u
Bihaću.

[432] S posvećenom patenom. Namijenjena časnom ocu Pavi Kaljinoviću kapelanu
u Varcaru
za sigurno i brižno korištenje. Iz zahvalnosti itd.
Časni predragi!

[433] To jest.

[434] Pismena obavijest.

[435] *Sveto pismo Novog' zakona, Sixta V. P. naredbom providjeno i Klementa VIII. pape vlastjom izdano, sada u jezik slavno-illyricski izgovora bosanskog' prinesheno; tad ss. otacah i naucsiteljah tomacsenjem nakitjeno = Biblia sacra Novi foederis, Sixti V. pontificis max. jussu recognita et Clementis VIII. p. auctoritate edita; nunc in idioma Slavino-Illyricum dialecti Bosnensis traducta; ac ss. patrum doctorumve exegesi illustrata*. U Budimu: Slovima i troshkom Kraljev(ske) Mudroskupshtine Macxarske, 1831.

[436] Dostatan broj pretplatnika.

[437] Obavijest.

dajuchivam na znagne dasam i vaas stavio u broj *de praesumpta licentia*,[438] i izbroiosam iz prid vaas Pletà Nº 15. velim Pletà potpuni petnaest; ukabulite dakle i ovi troshak, i poshaglite Pletà 15. s'ostalim kusurom ec.

Ako poznajete dasam vridan u çemu drugomu posluxitvas, javitese slobodno, nacheteme u svako doba pripravna.

Sada pozdravgliajuchivas i podigliujuchivam Sv(eti) Bl(agoslov) ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 24. 8bra 1830.

Vazda pripr(av)ni u Gospod(in)u f(ra) A(u)g(usti)n
B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[439]

LIII.

1831.
Porad Jele Kckerri Marka
Piplicze, i Luczie Kckerri
pok(oinog) Antone Bikichia
iz Dalmatie

Ex off(ici)o
Reverendo Patri Mariano
Jakovljevich ex Cutodi et
Parocho
in Skopje

Reverende Pater![440]

Velika nezgoda rad nesrichni Dalmatinah, i Dalmatinkah u xednidbi i udadbi, buduchi dajimse smetaju svidoçanstva iznositi kako dosad, akobose koje propushchi brez svidoçanstva sa zakletvom na vinçanje, ondache navaliti svi ovim putom, nittiche itko vishe ichi traxiti, a zdrughe strane akoimse zabrani xenidba, i udadba nemoguchi isti svidoçanstva dobaviti, bicheji

[438] S prepostavljenim dopuštenjem.

[439] Vlastitom rukom.

[440] Po dužnosti.

Časnom ocu Marijanu
Jakovljeviću bivšem kustodu i
župniku
u Skopju.
Časni oče!

ikod Kadia, a moxe bitti mloghi i virru privarnuti, ovo sve razloxito motrechi Prisvitli Gospodin neznaju na kojubise stranu okrenuli? *Interim pro hoc singulari casu*,[441] koga ispisujete rad dviu Dalmatinka Jele kckeri Marka Piplicze,[442] i Lucie kckeri pokojnoga Antuna Bikichia,[443] nemoguchi nachi drugoga naçina zgodniega *ad praecavenda majora mala*,[444] dajuvam oblast daji moxete pripustiti nazakletkvu svarhu njiove prostosti, i to skrovito da drughi nebise ussudili istim putom provartise; drugo nekavamse obadve Dalmatinke, i njiovi doshasti zaruçniczi svarhu Evangelja, da akose ikad obistini da onne imadu svoje zakonite drugove, dacheji odma kano luge xenne pushchati, a onne dache od istih kano od svojih nezakonitih muxovah odstupiti; treche nazakletvu pripushchite sve one, koje u vashoj knjighi immenujete, da mogu dushevno osvidoçiti dassu onne proste; paççe akobi i joshji bilo podobni za učiniti isto svidočanstvo, na zakletvuji pripushchite a posli negoste sve uçinili, propishite i njiova, i sviuh svidokah koisu zaketvu uçinili, immena, dan od zakletve, i od vinçanja njiova, i zakogasuse udale, pak podpisavshise vi vlastitiom rukom, i potvardivshi Peçatom Parokianskim poshaljite amo *totum actum in sua serie ordinate Calamo deductum*,[445] da akobise

doshta

Dotiralo immamose nashtogod nasloniti; a tako i na knjigam od Vinçanjah uçinite. Megiuto puku s'otara dobro priporuçite, da doshlaczi, i doshlicze kojise misle xenit i udavat na vrime sebbgi traxe spomenuta svidoçanstva, brez koji nemoguse niposhto vinçavati.

S ovim jessam sarçani pozdrav prikazavchi V(ašem) O(sobitom) P(oštovanju) od strane Pris(vitlog) Gospodina.

R(everendi) P(atris) V(escovi)[446]

Fojnicza 20. Jan(uara) (1)831.

Na imme Pris(vitlog) Gospodina
Fr(a) Lovro Karaula *m(anu) p(ropri)a*[447]

---

[441] U međuvremenu jedino za ovaj slučaj.

[442] Jela Piplica, kćer Marka Piplice, podrijetlom iz Medovog Doca kod Imotskog vjenčala se 7. veljače 1831. g. sa udovcem Stipom, sinom pokojnog Marka Uzdoljaka zvanog Livančić iz Ždrimaca kod Gornjeg Vakufa i Cvite Jazvić iz Livna. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1831., br. 102.

[443] Lucija, kćer pokojnog Ante Bikića podrijetlom iz Župe kod Imotskog, vjenčala se 14. veljače 1831. g. sa Jozom, sinom pokojnog Teodora Tipe iz Sharkeza u Županiji Petrienskoj u Ugarskoj. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1831., br. 103.

[444] Kako bi se spriječilo veće zlo.

[445] Cjeloviti akt u svojoj seriji uobičajeno perom zaveden.

[446] Časnog oca biskupa.

[447] Rukom vlastitom.

LIV.

1831

Pokora Karçmara Marka
Markovichia zvanogh Barzicza

Ex off(ici)o Dioecesano. Servanda in Archivio.
Reverendo in Christo Patri
Mariano Jakovljevich
emerito Provi(nci)ae Custodi, et
Parocho dignissimo
in Skopje

Reverende Pater![448]

Tvardoghlavi ohlicza, i pogärditelj Misnikah, kärçmar Marko Barzicza drugçie Markovich,[449] ovde dolazi, i primi ponukovanje od Prisvitloga Gospodina za svoj pogani jogunluk, i neposlu, za koji ettoje i oççitoj pokori podlaxe, kojomse naregiuje kako slidi...

1º Za deset svetkovina u vrime puçke Misse neka stoji izvan puka z'Guxvom o vratu, pitajuchi oproshtenje od Boga etc.

2º Za shest Misseczi neka posti utorke postom korizmenim, i svaki dan barem po jedan put, neka prigovara kleçechi na kollinim dilla Kripostih Bogoshtovnih Virre, uffanja etc.

3. Za tri godine nekase ispovida po tri put nagodinu ossim ispovidi korizmene.

4. Neka plati na otar sveti za svoje grihe Plete 4. koje ako nemore odma izruçiti, neka plati dvi, a drughe dvi nekamuse na dushu ostave, dok mogo budde neka plati.

Pokoram ovim akose dragovoljno podloxi spomenut ohlicza Marko, iako za se nage dve dobre dushe karstjanina, koichese za njega uchefiliti: dasse vishe nigda na prokletu karçmarinu kod Missishchia povratiti neche, dajevamse oblast; da moxete istoga *praemisso solemni juramento coram dictis testibus*[450] prepustiti na dionstvo svetih sakramenatah.

[448] Iz biskupskog ureda. Čuvati u arhivu.
Časnom u Kristu ocu
Marijanu Jakovljeviću
počasnom kustodu Provincije, i
vrlo poštovanom župniku
u Skopju.
Časni oče!

[449] Marko Marković zvani Brzica živio je na Sebešiću kod Novog Travnika. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1834., br. 37.

[450] Davši prije svečanu prisegu pred rečenim svjedocima.

Jakov Parskalo[451] po isti naçin karçmar, buduchi josh jedan put od Vas amo upuchivan, i nije mario od toliko vrimena za svoju dushu, kako nemari ni sada, nektiuchi amo dochi, nek neprima nikavih Sakramenatah doklen-god nepotrudise dovlen dochi.

Pozdravljau Prisvitli Gospodin, a ja ossobito jessam

R(everendi) P(atris) V(escovi)[452]

Fojniczae 28. Martii (1)831

Zafaljuju Prisvit(li) na pomnji-
vom poslanju knjigah u Livno.
Po naredbi Pris(vitlog) Gospodina
Fr(a) Lovro Karaula *m(anu)p(ropria) Secret(ar)*[453]

LV.

1831

Ex officio vicariatus Apostolici. Servanda Z.
Rev(eren)do P(at)ri Georgio Zlokov(ich) L(ecto)ri Con(cionato)ri
atque Parocho in
Biach[454]
Na 22 Marcza 1831

Cum Involucro Recommendato
R(everendo) P(atri) Parocho Jajcensi pro
secura atque sollicita promotione ex gratia etc.[455]

---

[451] Jakov Prskalo živio je u Voljicu kod Gornjeg Vakufa. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1835., br. 73.

[452] Časnog oca biskupa.

[453] Vlastitom rukom tajnik.

[454] Iz ureda Apostolskog vikarijata. Čuvati Z.
Časnom ocu Juri Zlokoviću lektoru propovjedniku
i župniku u
Biaću.

[455] S omotnicom namijenjenom
časnom ocu jajačkom župniku za
brižno i marljivo potpomaganje. Iz zahvalnosti itd.

2

1831

Rev(eren)do Char(issi)me![456]

Odgovaram na vashu pisanu na 7. hodechega Marcza, koju primi veçeras na jedan sahat nochi na 22. istoga Marcza. Ugodnomie velema çut dase u dobru zdravju; i u zadovoglnom stagnu nalazite, i daste primili, i ukabulili stvari od mene poslane i na vashe ime razregene. Akose niste smilli usudit poslatmi po Jozzi demiru onò Lemozine buduchi bio saam, dami barem budete poslali oni Lapat Mushema, od koje svaki ças imam potribu za poslagne smarlamà po svim xupama nashega priprostranoga Missiona. Nemojte dakle kasnit povratitmiju s'ovom, u kojojvam sada Misal Rimski[457] shagliem; koji Misal sa signalim *et cum additamenta*[458] zapada Pletà veliki 31. velim tridest i jednu. Sachinnite i ove s'parvascgnom Lemozinom, i poshaglite po kakvoj pouzdanoj prigodi.

Varlomie drago daste i u Kragliam sveti Otar namistili, i skonaturili, za da se Ruho Sveto nekvari i nedere prinosechi tam i amo. Zafalite tizim Karstjanim dobroçinioczim i od moje strane. Zarko zafagliujem i vama na pomgni i nastojagnu, koje imate za uzdarxat, i uzdarxat sctovstvo prama Gospodinu Bogu nashemu. Kod koga pripravglienavamje plachia vikoviçna.

Xalostni i nemilostivni katil, i prokletacz Shimun Vargovicz sa svojom brezakoniczm nekase skita kudamu drago, da najposlim sustighnutchega gdise nenadà ossuda pravde Boxie: a viste dobro uçinili dasteme obznanili daje priselio u xupu Bagnaluçku. A i jachiuse, ako ufatim ças vrimena, i ako budem imat prigodu, javit onom Parroku daga zloçinczi neprivare.

Postovani Parok Fra Blax Peich iz Dubravà[459] pishe momu shekretaru Fra Lovri Karauli na 6. hodechega Marcza kako slidi t(o) j(est) u dana proshasti doshoje ovdi kupovat vollove Juro Perishich iz Bischia /tako kaxe dase zove/ s'gnimje bio ortak Luka Lekich i jose jedan Turçin. Dakle ovi Juro razbolivshise na Vukshichiu,[460] ostaje ondi, a ortaczi otirali volove.

Poslie

Poslie gnekoliko danà otishosam ja isti, ispovidioga, i daomu uglie svetó, i blagoslov Sv(etoga) Otcza Pape, i sve opremivshiga, odma posli moga poshastja jest priminuo na 28. Februara, i ukopan u Grebju Karstjanskomu

[456] Časni predragi!

[457] *Rimski misal slavenskim jezikom izdan* (*Missale Romanum Slavonico idiomate, jussu S(anctissimi) D(omini) N(ostri) Papae Urbani Octavi editum*, Romae, 1741.

[458] I s dodatcima.

[459] Dubrave, Brčko.

[460] Vukšić kod Brčkog.

kod sella Skakave.[461] Dakle uçinite gliubav pisat onomu P(ostovanomu) Parroku, neka dade na znagè gnegovim kuchianom daje istinito pok(ojni) Juro s'ovoga svita priminuo... (*sic*!). Dovle P(oshtovani) Fra Blax Parok od Dubravà iz Posavine.

Navistite dakle molitvu po obiçaju za ovoga Pok(ojnog) Juru vashega xupglianina, i dokaxite gnegovim kuchianim kako boglie znate, dase varlo nesmuchiuju, i nexaloste;

Izime toga skitaça i brezakonika Petra Jurichia pisat chiu P(oshtovanom) Fra Stipi ex Custodu Markovichiu Parroku Travanskomu, i zamolitga damu iznage i poshaglie svidoçanstvo od prostosti.

Scinim daste jùr çulli daje odabran na 2. Februara proshastoga za Svetoga Otcza Papu dobri i prinaucni Cardinal Maurus Capellari, Monacus, *Ordinis Sancti Benedicti Congregationis Camaldalensis*,[462] koi-je bio *Praefectus sacrae Congregationis de Fide propaganda*,[463] imamu godina 66taije, i uzeoje Ime Gregorius XVI.[464] Mollimo Boga dragoga da mu dade dugo xivgliegne, i srichno vladagne.

Skoro priminuoje u xupi Tolliskoj u Posavini Mladi Misnik Fra Dominicus Çokarich od xupe, i od Familie Suttiske.

Sada garlechivas i podigliujuchivam Sv(eti) bl(agoslov) ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 22. Marcza 1831.

Vazda pripr(av)ni u Gospod(in)u f(ra) A(u)g(usti)n
B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[465]

461 Skakava kod Brčkog.

462 Reda svetoga Benedikta, Kamaldalenske kongregacije.

463 Predstojnik svete Kongregacije za raširenje vjere.

464 Grgur XVI (1831.-1846.).

465 Vlastitom rukom.

LVI.

1831

Porad Ivanicze Kckerri
Jakova Suçichia

Ex off(ici)o vicariati Ap(osto)lici Servanda etc.

Rev(eren)do P(at)ri Mariano Jakovglievich
Ex Custodi, atque Parocho in
Skopje

Rev(eren)de Char(issi)me![466]

Toj nevoglnoj klapovirniczi Ivani Kckerri Jakova Suçichia[467] naredite od moje strane pokore spasonosne, koje poznajete daje vridna ispunit, çinite dase odreçe poluvirstva garçkoga, odrishiteju od proklestçva, i kaxitejoj oçito, dase po zakonu Isusovu vinçat nemoxe nizakoga doklegodje oni Rischianin xiv s'koimseje bila sambirala premda kod suda izvanskoga, olliti Mescheme, i svarhu toga punta[468] dobroju ubavistite pria negoju na pokoru primite i od proklestva i poluvirstva odrishite.

S'ovom prigodom dajemvam na znagne, da imam odluku akome kakva neprivigenà zaprika neobustavi, na 7. olli na 8. doshastoga Misecza Junna uputitse kvama i zapoçet svetu visitu i krizmu u toj xupi: a od tale primistitchiuse u Kupris, Livno, Rosckopoglie,[469] Posuscje, Erczegovinu, Mostar, Planinu, Duvno, Ramu, Neretvu,[470] Kressevo, Saraevo ec. Tako sada snujem, ako svemoguchi odluku blagosovi. Moxete megiuto dat na znagne Puku, i pripravit gostioniczu ec.

Sada garlechivas, i podigliujuchivan Sv(eti) bl(agoslov) ostajem

V(ash) O(dani) P(riategl)

U Fojniczi na 22. Maja 1831.

Zaduxni, i vaza pripr(avni) u Gospod(in)u
f(ra) A(u)g(usti)n B(is)k(u)p *m(anu)p(ropria)*[471]

---

[466] Iz ureda Apostolskog vikarijata. Čuvati itd.
Časnom ocu Marijanu Jakovljeviću
bivšem kustodu, i župniku u
Skopju.
Časni predragi!

[467] Obitelj Jakova Sučića doselila se iz Livna u Udurlije kod Bugojna. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1844., br. 144.

[468] Točke.

[469] Roško Polje, Tomislavgrad.

[470] Neretva, Konjic.

[471] Vlastitom rukom.

LVII.

1827.

Don Jozi Lučiću, popu glagoljašu kapelanu u Foči,

kako da postupa sa samodošlom i sukrivcima.

Posctovani moj Domine![472]

Imaliste nesamo pisati, vech i poslat amo tè poganè Shimiche Juru, i Luku, kako i jest naredba da brezakonitczi dovle dokasaju za primit dostojno pokaragne. Drughi put vladajtese po ovi naçin; a za ovi put neka bude tako… Najparvo dakle gledaite dobro, da niesu silom czurru odveli; jerbi tada u veliko Proklestvo upali: a i brez toga jesu prikonaopako krivi, pogazivsci po taj naçin Zakon sveti kuczajuchise s'czurrettinom po vlashkim kuchama; nitse mogu brez velike Pokore smieriti. Parvo dakle neka odma czuretinu odaleçe od sebbe, i od svoje rodbine, povrativsciju ako ne k'gnezinu Otczu, barem komugod od gnezine rodbine, gdi more biti prosta od svake oblasti Shimichà. 2. izvidite dobro, da czurra nie komu drugomu obechana, il od drughì primala hamanete; scto nebuduch, 3.e Juro Shimich, a tako i Luka, nekase pomire s'roditegliem czurrinim, pitajuchijim oprosctegne etc.; a isto neka i czurra uçini. I tada more Juro zaprosit po zakonu istu czurru, ter ako mu privogli, neka se triput naviste: 4.to neka megiuto i Juro, i Luka, i czurettina ista za çetiri svetkovine stoje na oçitoj pokori uz Misu prid Pukom s'kamenom texkim o vratu, i gni dvojicza s'rukam razpetim, a czurettina s'karpom czarnom na glavi. 5.o Neka svetroje za czìlu godinu poste sve utorke, i svaki dan govore kleçechi Dillo Virre, Uffagna, Gliubavi, i Skruscegna. Ako sve ovo dobrovoglno prime, i ukaxuse pokorni, obechavscise, da vech nechè nikad zagazivat u priliçna brezakogna, ettovamse dèje oblast i daji na Ispovidi morete za ovi put odrìscit od obustavglienih, pak vinçati po zakonu, akose nebi nashla kakva druga zaprika.

I sarcano pozdravgliajuchi Vas, jesam za vazda.

V(ash) O(dani) P(riategl)

u Fojnici na 1. Juna 1827.

Ponizni Sluga

Fra Dominik iz Varesha

Opchenski Vikar Biskupov v(lastiom) r(ukom)[473]

---

[472] Gospodine!

[473] Jelenić, *Izvori za kulturnu povjest*, 116-117., C. Izvornik u arhivu franjevačkog samostana u Kraljevoj Sutjesci.

LVIII.

1827.

Naregegne pokore prokletczim i brezakoniczim,
i oçitim griscniczim,
kojise nalaze u Kapellanii Foçanskoj.
Ex Officio. Servanda in Parochiali Archivio[474]

Posctovanom Misniku

Don Jozi Luçichiu Kappelanu u Foççi

A) Slidechi ottimaçi i prokletczi t(o) j(est)

+ Jakov + sin pok(oinog) Ivana Millosha iz Soçanicze, i gnegov Brat Juro + Shimich

+ Ivan sin pok(oinog) Ivana Goghichia iz Komaricza i gnegova dva Bratta Miat i Stipan.

Jakov sin Nikole Stipure iz Foççe

Tadia sin Ante Mandichia iz Foççe.

Svi ovi ako se zbiglno xele iz proklestva izbavit, i u staddo Isusovo povratit neka çine slidechiu pokoru t(o) j(est)

1. Za tri Svetkovine neka stoje u vrime svete Mise Puçke izvan Puka S'Kladichim, olli s'guxvom podebelim o vratu obishenim prosechi oprosctegne od Boga, i od Czarkve Svete, i od Karstjanluka, komusu priopaki izghled zadali.

2. Neka poste utorke i svaki daan po jednoç neka prigovaraju dilla kriposti bogosctovni za toliko miseczi, za kolikosu miseczi xivili u proklestvu posli prokletoga dilla od ottimaçine.

3. Neka izplate */N(ota) B(ene)*[475] kojisu kadur/ po shest groshá Lemozine, koja se ima uloxit za potribe Ruha otarnoga u istoj Kapellanii Foçanskoj */N(ota) B(ene)*[476] a koji nisu kadur platit po 6. gr(osha) dospusctamo oblat Posct(ovagnom) Misniku Kapellanu, da im moxe sctogod oblakshat, olli u drugu pokoru spasonosnu prominit, za da neostaju za uvik u sincxiru vraxiemu.

S'tizim ugovorom dopusctamo oblast Misniku Kapellanu, akoji nage zbiglno pokorne skrushene priprvne, i dostojne, daji moxe iz proklestva izbavit posli nego uçine zakletvu stavivshi ruke na sveto Evangelie, dase neche unapridak na priascgne opaçine povratit.

---

[474] Po dužnosti. Čuvati u župnom arhivu.

[475] Pripazi!

[476] Pripazi!

Po isti naçin dopusctamo oblast daji moxe za ovi put na ispovidi svetoj i od griha obustavglenii oprostit kadaji nage u nauku karstjanskomu zadosta uvixbane pripravne, i dostojne, naredivshijim pristojne pokore pram tegobam i opaçinam griha gniovi.

B) Antun Mandich iz Jeovcza, koi-je uzrok da gnegova kchi vinçase nezakonito za Matu Lovrichia dostojan je pedipse oçite kojamuse ovda naregiuje t(o) j(est)

1. Za tri Svetkovine neka stoji u vrime svete Mise Puçke prid otarom u prilici pokornika prosechi oprostegne.

2. Za tri svetkovine neka posti Utorke, i to vrime svaki daan neka prigovara po jednoç dilla kriposti Bogosctovni kleçechi na kollinim.

3. Neka poloxi tri grosha Lemozine (akoje kadur) za potribe Ruha otarnoga u toj Kapellanii.

A kada ovu pokoru dokonça, i izpuni, i kada ga nagete u nauku karstjanskomu zadosta uvixbana pripravna, i dostojna, moxetemu podiglivat prisvete Sakramente.

C) Xenna Ante Mandichia Machia Taddina, i Ruxicza sestra Lovre Ançicha (ovde zabilixite gniova imena, koja sam zaboravio upisat) akose xele iz proklestva izbavit neka çine slidechiu pokoru

1. Za tri svetkovine neka stoje van Puka s'rukama razpetim pokrivene czarnom karpom po glavi, prosechi oprosctegne etc.

2. za Sheest miseczi neka sushe subbote na posctegne Gospino.

3. Za jednu godinu daana neka prigovaraju svaki daan po jednoç dilla kriposti bogosctovni kleçechi na kollinim.

S'tizim ugovorom dopusctvamse oblast daji moxete iz proklestva izbavit i podiglivatjim prisvete sakramente, kadaji nagete u nauku karstjanskomu zadosta uvixbane pripravne, i dostojne.

D) Davnascgni Prokletac, i Otimaç, Petar Kolak, koi blizu od dvadeset godina xive u brezakognu, i u bludnosti poganoj s Ivaniczom kcherju pok(oinog) Jure Dusparichia, akose xele iz proklestva izbavit, i u staddo Isusovo povratiti neka çine slidechiu pokoru t(o) j(est)

1. Akose sa zakletvom obechiaju dache stoat izvan Puka u priliczi Pokornika i pokornicze za toliko svetkovina za koliko su godina xivili u brezakognu, i u bludnosti t(o) j(est) za svaku godin po jednu svetkovinu, i akose odma razluçe i pristanu grishit, dopusctamovam oblast, daji moxete iz proklestva izbavit, i u staddo pravovirni Karstjana zdruxit. A kadaji nagete u nauku Karstjanskomu zadosta uvixbane, pripravne, i dostojne, daji moxete primit na dionstvo prisveti Sakramenata, i vinçatji zakonito, akose neoçituje megiu gnima kakva drugha zaprika osim ove kojajimse odpuscta po oblasti osobitoj izproshenoj od Svetoga Otcza Pape Pia VII. Svete Uspomene.

2. Za isplatit Boxioj na ovome svitu za tolike gniove opaçine naregiujejimse da za sedam godina sushe Petke na posctegne mukke Isusove: i u to vrime neka prigovaraju svaki dan po jednoç dilla kriposti bogosctovni kleçechi na kollinim: i nekase ispovidaju svake godine barem po tri puta na godinu i tako nastojte dase gniove xalosne dushe jedan put izbave iz sincxira vraxiega po pravom skrushegnu, po Misnickom odrishegnu po spasonosnoj pokori, i po zakonitom vinçagnu, kakovamse i ustoj dispensi bilixi.

G) Uboica Miat Goghich kadse pomiri s'rodbinom ubjenoga Mate Barukçicha zaprosi oprosctegne, od Karstjana, kojisu pora gnegova ubojstva nepraviedno scetovali, i kadami poshagliete svidoçanstvo daje svoju duxnost izpunio ondachemuse naredit pokora pristojna.

Oztale ukrivce popravgliajte kakovas Duh sveti nadahne i nastojte oçistit kapellaniu od prokletacza, i od brezakonika. A ovu Cartu çuvajte dase neizgubi, i pridajteju vashemu nastupniku koi bude.

Pisano u Koratju na 8. Auguscta 1827. u vrime pohogegna çetvrtoga xupa Posavski.

Fra Augustin B(is)k(u)p Namistnik Apostolski u Bosni
v(lastitom) r(ukom).[477]

LIX.

1819

Atestatio Spectabilis Curiae
Archiep(iscopa)lis Spalatensis
de Statu libero Georgii
filii Lucae Buglevich
e villa Xexevicza modo
in Parochia Kresceviensi
commorantis, et Helenae
filiae Michaelis Bekavacz
ex eodem archidiocesii
oriundorum[478]

[477] Jelenić, *Izvori za kulturnu povjest*, 117-119., CI. Izvornik u arhivu franjevačkog samostana u Kraljevoj Sutjesci.

[478] Svjedočanstvo časne kuće kurije

Splitske nadbiskupije
o slobodnom stanju Jure,
sina Luke Buljevića,
iz mjesta Žeževica, sada

pošt(o)v(ano)m g(spodi)nu po(oklonito)mu
g(ospodi)nu don mihovilu bolčiću,
kapelanu
u
žeževici

1819

pošt(ova)ni g(ospodi)ne pok(loni)ti

na knjigu vašu pisanu pripošt(ovanom) g(ospodi)nu vikaru, po naredbi istoga, odpišujem vama; na svaki dvorni zakon, kada jedan kip stoji u jednom mistu deset godina; činiga mišćaninom i podložan je oblasti svitovnoj, i duhovnoj od mista gdi se nahodi, toliko više podložan nahodise u mistu gdi je, kako vi pišete, jure bujlević, budući da ima 14. godina dase u turskoj zemlji nahodi.

rečeni pripošt(ovani) g(ospodi)n vikar ne more tako lako dati oblast gnemu vinčati ženu nezakonitu, radi koje, more biti da je ubijo svoju zakonitu ženu, jereje ovo zločinstvo; i parvlje svega valjalo bi iskušati gnega, i onu koju je sobom poveo, i žive, za izuviditi stvari u komu su načinu: neka dakle uteče se konomu biskupu spomoću paroka od mista u komuje, i pod čijuje oblast, neka iskaže svoja pomankagna, i svitujese šgnime, koii, ako pristojno, i dostojno nage, moćemu dati oblast za vinčati onu ženu; ako pak bude potriba koja onomu biskupu od g(ospodi)na, vikara onće mu i pisati.

što pak pišete, da turci oće da ji poturče, tere s ovim uzrokom nastojise nepristojno g ugrabit oblast od starešine carkovnoga,

nesiluju turci poturčiti nikoga. akose pak oće sami poturčiti, nije potribe, jere eto ima četarnajst godina da živu naopako. štosu radili do sada da u 14. godina nisu iskali put pravi za smiriti se sbogom? neka iskušaju duše svoje i neka pristupe onde konoj oblasti od onoga biskupa za ispraviti štosu štramputno pristupili.

u splitu na 6. otobra 1819.

nikola koić, kancelar po nared(b)a(m)

---

u Kreševskoj župi
nastanjenog, i Jelene,
kćerke kćerke Mije Bekavca,
podrijetlom iz iste nadbiskupije.

LX.

[1828.]

Priori connubii statu susceptam legitimam declarari humiliter postulant.

Quam Gratiam etc.

Supplicatum Kreshevii die 8 Aprilis 1828

Illustrissime et Reverendissime Domine!

Infrascriptus humilis Orator Illusstritati Vestrae exponere praesumit, qualiter Nicolaus Shikich Parochiae et Oppidi Kresheviensis incola ante octo annos non quidem ex integro bona fide, eo quod nonnulli jam tunc dubium obmoverint, nec tamen in rei veritatem, prout opportebat, inquirere adlaboraverint, cum Lucia Ljoljich ex eodem loco et Parochia proveniente in quarto gradu consanquinitatis lineae collateralis aequali, praemissis omnibus de iure praemittendis in statu viduali constituti in facie Ecclesiae Matrimonium contraxeriti~~t~~, atque ineodem perserverando proles quoque progenuerit; nunc igitur casu in rei veritatem devenientes suppliciter rogant Illustrissimam Dominationem Vestram, quatenus autoritate Apostolica tum ob dificilem sui separationem, et prolem iam procreatam, tum ob tollendum scandalum, quod ex tali separatione emanare posset, utpote cum res non nisi paucissimis nota sit, cum eisdem in gravidicto consanguinitatis dispensare gratiose dignetur, ut hoc non obstante matrimonium legitimare coram parocho et duobus testibus atque in posterum, legitimas proles progenerare Duo benedicente possint, sobolem etiam in priori

priori connubii statu susceptam legitimam declarari humiliter postulant.

Quam Gratiam etc.

Supplicatum Kressevii die 8 Aprilis 1828

Humilis Orator

Fr(ater) Andreas Kujuncxich m(anu)p(ropria) [479]

---

[479] Ponizno mole da se zakonitom prizna stanje već sklopljene ženidbe
Koju milost itd.
Moleći u Kreševu 8. travnja 1828.

Presvijetli i prečasni Gospodine!

Dolje potpisani ponizni molitelj koristi priliku izložiti Vašoj svetosti, kako je Nikola Šikić stanovnik Kreševskog grada pred osam godina, čak ne iz sasvim dobre vjere, s tim što su već tada neki iznijeli sumnju, i nije se istinu u stvari, kako je trebalo, nastojalo istražiti, s Lucijom Ljoljić koja je iz istog mjesta i župe, s kojom je u četvrtom stupnju srodstva jednake pobočne linije, nakon što je prije ispunjeno sve što je po zakonu trebalo ispuniti, u udovičkom statusu sklopio brak pred Crkvom, i u njemu ostavši djecu je također izrodio; stoga sada kad se u ovom slučaju došlo do istine, Vaše presvijetlo Gospodstvo ponizno mole, da Apostolskim autoritetom kako zbog teškoće samog razdvajanja i već rođene djece tako i izbjegavanja sablazni, koja bi mogla nastati iz toga razdvajanja, budući da stvar nije poznata osim tek malobrojnima, da ih se od zapreke krvnog srodstva udostoji milostivo osloboditi, da se unatoč tome ženidba

LXI.

[1827.]

(Račun za izgovorene mise iseljenicima u Uskoplje)

Mnogo Postovanomu otczu Fra andri terzichiu

ù Pogliczjm pod Imoskim na 19. Vegliaçe 1827

moj Draghi, i mnogo Pripostovani otçe svake çasti Dostognie, molim vas, da opomenete ove kipe koje budem ovde zabilixiti[480481482483484]

Nikola arexina[480] Imami dati petnest Pleta 15
za S(vete) misse kojeje naredio, za opçinu svoij umarli
Ilija Kvassina koje sta uvojevczu godine 1820
istimi Ima dati trideset pleta ---------- 30.
Petar Nakich Imami dati Pleta ---------- 15
za svete misse
Nikola Nakich Imami dati za s(vete) mise Pleta --------- 15.
Ivan Rako[481] ima dati pleta petnest ---------- 15.
za s(vete) mise
Jurleta Ivan iz bistricze Ima dati Pleta ---------- 15.
u Dovicza matkovussa jma dati Pleta ---------- 20
Barisa Vuletich[482] jma dati Pleta ---------- 15
Boxe Bargnich[483] Ima dati Pleta ---------- 10.
Mijo Jovanovich,[484] i zetmu Ivan zajedno Imadu datimi 45.
Pleta çetardeset, i pet ----------

---

ozakoni pred župnikom i dvama svjedocima, i da u budućnosti uz Božji blagoslov mogu rađati zakonitu djecu, također djecu rođenu u stanju ranijeg braka da proglasi zakonitom, ponizno mole.

Ponizno mole da se postojeći brak proglasi zakonitim.

Koju milost itd.

Moleći u Kreševu 8 travnja 1828.

Ponizni molitelj

Br(at) Andrija Kujundžić v(lastitom) r(rukom)

[480] Nikola Pervan zvani Arežina s obitelji je živio na Pidrišu kod Gonjeg Vakufa.

[481] Ivan Rakić iz Ždrimaca oženio se 13. veljače 1808. g. s Katom (Ivana) Milićevića. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1808., br. 70.

[482] Bariša Vuletić, podrijetlom iz Rakitna kod Posušja, živio je u Krupi kod gornjeg Vakufa. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1822., br. 62.

[483] Bože Brnjić živio je u Dobrošinu kod Gornjeg Vakufa. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1822., br. 51.

[484] Mijo (Vite) Jovanović iz Podgrađa kod Gornjeg Vakufa oženio se 13. rujna 1790. g. s Ružom (Mije) Grabovca iz Šuginih Bara kod Gonjeg Vakufa. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1790., br. 2.

Moj Draghi otçe javas molim, kumim, i gliubim kako moga Priateglia, i moju Dussu, daj opomenete, dase svide od svoje plemenite Dushe i dami pridadu ovu Lemozinu uruke Illije Custure[485] slobodno mogu dati istomu

Koliko, i meni istomu, mismo uçinili Vire misniczi tojest Gospodin D(o)m joze luetich Parok od ovoga Sella, i Gosp(odin) D(o)m mijo vujevich Parrok od Ravçe[486] Gosp(odin) D(o)m Filip Çerluka koje primio od Luka, i naredbu od isti Kipa dase imadu mise govoriti, i pravednosu, iz govorene prikrixivsi ruke na parsi, i mismo misniczi kojsmo govorili ove S(vete) misse, uçinili Vire od isti S(veti) missa, i snasim podpisom, i speçatom czarkovnim poslali iste Vire po Anti Zuichiu[487] iz gorgniega vakupa, koje tute bija Pria Vas naistoj Xupi Pripostovanomu otczu Fra Frani Vuçevichiu, da isti obznani, iste Kipe i daim prida iste Vire, a Sada mi neznamo jelli, alli Nisu obznali iste Kipe, Slobodno mogu isti Kipi dati istu Lemozinu uruke, illije Custure zastosu S(vete) misse izgovorene. mijh uzimgliemo na nasu Dusu onne Duse zakojesmo izgovorili S(vete) misse, allise ovde sada nemoremi Svi podpisati zastoje sada Gospod

D(o)m Filip Luetich naxupi u ravçi u Vargorskoj Kraini a D(o)m mijo ujevich u xupi u Zagvozdu, a mi podpisujemose Nasom vlastitom rukom uviru i Za Veçu istinu meçemo peçat czarkovni ove Czarque Parrokiane S(vete) Anne

Ostajemo na Vassu S(vetu) Sluxbu molimo, Kumimo, i Glubimo kako zeniczu isukarstovu a nasega Brata misnika, uffamose uvasse Veliko milosargie, dachietej opomenuti, kakosmovam pisali a vichiete u ovi put nesagliemo Vami gliubavi nijedne, mabichiete poznani domallo vrimena snasom glubavgliu, stose god more zapovidite po istomu illij, michiemo Svaku Opremi stovam bude potriba.

Ostajemo navasu sluxbu, i pozdravgliamo uopchinu kako Brata misnika, i molichemo Boga zavas davam Bog dade svako Dobro adio[488]

Dom joze lujetich Parok.

D(o)m pilip Chierluka

Capelan

pečat župe Sv. Ane u Poljicima

---

[485] Ilija Kustura živio je 1824. g. u Voljicu kod Gornjeg Vakufa. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1824., br. 132.

[486] Ravča kod Vrgorca.

[487] Ante (pok. Domina) Zuić s Mošćana kod Gornjeg Vakufa oženio se 14. veljače 1820. g. s Martom (Joze) Sičanica iz Ričica. Matica vjenčanih župe Skopje Gornje, god. 1820., br. 87.

[488] Zbogom.

MANJE POZNATE RIJEČI

akobose – ako bi se
arçiti - trošiti
atestat, attestat – potvrda
avst – haps, zatvor

bagatela – sitnica
bah mah –
balduza – ženina sestra
belaj – zlo, nevolja
besida – obećanje
bilixit (biližit) – bilježiti, pisati
biskupat – biskupija
biti kail (k'il) – biti voljan
bivá – dakle
bixanacz (bižanac) – prebjeg
blasphemie (blasfemije) – hule
boduliçetina (boduličetina) - Dalmatinka
bodulicze (bodulice) – Dalmatinke
Bogosctovshva (Bogoštovstva) - Bogoslužja
Bogoshtovja (Bogoštovja) – Bogoslužja
brezakogne (brezakonje) – divljaštvo
brezakonicza (brezakonica) - prostakuša
brezduscgnaczi (brezdušnjaci) – bezdušnici
brezduscnik (brezdušnik) – bezdušnik
brezrednosti – neredi
brezumni – maloumni
bujruntija – pašina pismena naredba

camarier – poslužitelj, sobar
cancelar – tajnik
carkovni – crkveni
chefil (ćèfil) – jamac
chiagheta (ćageta) – papiri
chiaja (ćiaja) – zamjenik
chiar (ćiar) – navika, običaj
chiatib (ćatib) – pisar
chiato (ćato) – pisar
chiefil (ćèfil) – jamac, garant
chiorit pitjem – nuditi pićem
chiud (ćud) – narav, volja
chiutucz (ćùtuc) – panj, klada
chiutuk (ćutuk) – panj, klada
circulari – službeni dopisi
contumacia – pojavljivanje
cumpagn (kumpanj) – pomoćnik
custod (kustod) – zamjenik franjevačkog provincijala
cxuzdan (džuzdan) - vreća
czarn (čarn) – crn
czèlla (cela) – ćelija
czerima (čerima) - kazna
czina (cina) – cijena
czurretina, czurrettina (curetina) – djevorčura
czvanczika (cvancika) – isto što i pléta

çamechi (čamećі) – bdijući
çarni (čarni) – ocrnjuje
çatisat (čatisat) – banuti, prispjeti
çeddo (čedo) – dijete
cedula – potvrda
çegliad (čeljad) – članovi obitelji
çerga (čerga) – šator
çestikovagne (čestitkovanje) – čestitanje
Çifut (Čifut) – Židov, škrtac, parazit
çiniti – cjelovati
çinivshiga (činivši ga) – čineći
çull (čul) – kostrjetni pokrov konjskog tovara

daava – gungula, tužba, parnica
daavuli – optuženi
daleçine (dalečine) – udaljenosti
darva – drva
darxati (daržati) – smatrati
dáva – gungula, parnica, tužba
davnascgni (davnašnji) – davni
degenek – batine
deghenek (degenek) - batine
demir – kovač
disck (disk) – stolić
dispensa – odpuštenje od zaprjeke
djeçicza (dječica) – mala djeca
djevojčura – raspojasana djevojka
dogna – donja
dohodechi (dohodeći) – dolazeći
dos - obeštećenje
dosclacz (došlac) – doseljenik
doscliczá (došlica) – doseljenica
doshasti (došasti) – naredni
dospiuchi (dospiući) – naredni
dotat – obeštećenje
dov (dòva) – molitva, blagoslov
dum – otac, svećenik
duscmanski (dušmanski) - neprijateljski
dushevno (duševno) – iz duše

effendia (efendia) – gospodin, islamski vjerski prvak
esab – račun, dug
exemplar – primjerak

Figure – svete slike
fojlia – list papira
franceschanski (fanćeškanski) – franjevački

garlechi - grleći
gazzeta (gazeta) – gàzeta, g'zêtâ – mletački srebrni i bakreni novac
ghloba (globa) – kazna
glibovit – blatnjav
gliubav – ljubav
glubeznivo (ljubeznivo) – uljudno
gludstvo (ljudstvo) – pristojnost
gneczin – njezin
gnegov – njegov
gnima – njima
gniov – njihov
gostbeniczi (gosbenici) – gosti
gostionicza – gostinjska soba
graga (građa) – gradnja
groš (gròš) – turski sitni novac od 40 para (akči)
guzva (gužva) – obruč spleten od pruća

hamanet (amànet) – zaručnički dar
han – konačište
harça (hàrča) – trošak
harga (hrga) - slabić
hargiav (harđav) – loš, slab
Harkachin (Hrkačin) – pravoslavac
heresia – krivovjerje
himben – prijevaran
hitgna (hitnja) – žurbi
hochiu, da sctochiu (hoću, da štoću) – dakako da hoću
hodechi (hodeći) – ovaj, sadašnji
holé – ohole
hud – jadan

igiu (iđu) - idu
ilacxiti (ilačiti) – liječiti
imanstvo – imanje
inadçia (inadčija) – svadljivac
indi – bilo gdje
innaçija (inačija) – svadljivac
intimajti - zapovjediti
iscle (išle) – mijenjale se
iskoračiti – doseliti
iskusuriti – isplatiti
istomaçiti (istomačiti) – objasniti, shvatiti
izbijó – doselio
izghle, izghleed – uvreda, sramota
izgubglegna (izgubljenja) – propasti
izime – po pitanju, vezano za
izkoracziti (iskoračiti) – doseliti
izkushat (iskušat) – ispitati, provjeriti
izmet – služba
iznach (iznać) – pronaći, utvrditi
izobila – mnogo
izporavitiji – usmjeriti ih
izrigati – izbljuvati
izruçiti (izručiti) – isplatiti
iztapati – doseliti

jà – dakle
jaram – teret
jaspra – turski sitni srebrni novac; tri jaspre = jedna para
jatak – zaštitnik
jegnghe (jenjge) – djeveruše
jemeniá (jemènija) – kadijino pismo
jere je – jer je
jogunluk – tvrdoglavost
jol (jòl) – put, staza
joshter (jošter) – dodatno, poviš toga
joster – dodatno, poviš toga
jubilat – titula nekih franjevačkih profesora
jur – inače
jurve – već, svakako

kabarbar – ljekovita trava
kabuliti - prihvaćati
kaczanie (kačanije) – popravljači kazana, vlasi iz Čipuljića kod Bugojna
kadur – sposoban, moćan
kaffa – kafana
kalem – cijep
kapia (kapija) – pašini dvori
kaprastak - hipoteka
karantan – sitni talijanski novac
karati – kažnjavati
karçmari – kavanari
karpa – krpa, marama
karstjani – katolici
karstjanluk – katolički puk
karta – list papira
kartushina (kartušina) – dopis, pismo
karvarine – krvarine, krvave tuče
Karvava K(r)aina – Bosanska Krajina
kasaba – turski provincijski gardić
katil – krvnik, ubica
kavga – svađa, tuča
kgniga (knjiga) – pismo

kgnige od vinçagnà (knjige od vinčanja) – matične knjige vjenačanih
kgnigha (knjiga) – pismo
kgnigonosha (knjigonoša) – donositelj pisma
kin – kinin, lijek protiv groznice
kíp – osoba
klanacz – tjesnac
klapovirnicza (klapovirnica) – prevjernica, koja je promjenila vjeru
kniga (knjiga) – pismo
kogni – konji
koiga toká – koji mu pripada
kojiziu – čija su
kokosc – kokoš
konoj – ka onoj
konshie (konšije) – susjedi
konshiluk (konšiluk) – susjedstvo
koraçaj (koračaj) – korak
korizma – preduskrsno vrijeme
korporal – franjevački ogrtač
Kraina – Bosanska Krajina
Kraina Signska (Krajina Sinjska) – Sinjska Krajina
ktilli (ktili) – htjeli
kuchianà (kućana) – ukućana
kuchiani (kućiani) – ukućani
kuczania (kucanija) – paranje pasa
kujuncxia (kujundžija) – kovač
kurisati – pribaviti
kurvarstvo – kurvaluk, prostituiranje
kustod – zamjenik franjevačkog provincijala
kusur – ostatak
kutarisat – riješiti
kuzczanica (kućanica) – domaćica

lakomçine (lakomčine) – pohlepnici
lapat – otkano sukno
lashgne (lašnje) – lakše
lasno – rado
lavá – lavež
legalizat – autorizirati, ovjeriti
lektor - učitelj
lemozina – milostinja
likarie – lijek
luge (luđe) – luđe

machia (maćija) – maćeha
Magiar (Mađar) – stanovnik preko Save
mahl (mal) – stoka
manastir – franjevači samostan
marmgliagna (mrmljanja) – gunđanja
martvitti – mučiti
megia (međa) – granica
megiutó (međuto) - međutim
memleche (mèmleće) – država
meschema (mešćèma) – islamska sudnica
mision – misija, misijsko područje
misischia, missishchia (misišća) – mjesta gdje se služila sv. Misa
mission (mision) – misija
Mletczi – Venecija
moglien – zamoljen
mubáshir (mubašir) – izaslanik
muçno (mučno) – teško
mukaet (mukàjet) – oprez, pažnja
mukt – kazna
mulet - prihod
murleisati – ovjeriti žigom
musafir – putnik-namjernik
muscteria (mušterija) – zaručnik
mushema (mušema) – ovošteno platno

nabascka (nabaška) – izdvojeno
nagargene (nagrđenje) – oskvrnjene
nagovaraoczi – podstrekači
nahumio – naumio
naipotle – konačno
namagne – namanje
namiran – prikladan
namisti – preseliti
namistilase je – postala slugom
naopak – kriv
napobascka (napobaška) – posebno
naslagnamse (naslanjam se) – oslanjam se
nastupnik - nasljednik
navischegne (navišćenje) – ženidbeni oglas
navisctegne (navištenje) – ženidbeni oglas
neczinim (necinim) – ne cijenim
neiznage (neiznađe) – ne pronađe
neobsluxiti (neobslužiti) – ne izvršiti, slagati
neotesan – nekulturan
nepokusuriti – neporavnati
neposctegne (nepoštenje) – sramota
neprivigenà (nepriviđena) – nepredviđena
nesargliaju – ne srljaju
neskerepgleni (neskerepljeni) - nesastavljeni
nesmuchiuju (nesmućuju) – ne unose nered
netila – nehtjela
neuzmloxaju – neumnažaju
nevoglni (nevoljni) – bijedni
niscto – nešto

obarssiti (obaršiti) – skončati
obhardan (obhrdan) – unakažen
obiknuti - naviknuti
obilixje (obiližje) – znak ljubavi
oblakshicza (oblakšica) – olakšanje
oblast – dopuštenje, ovlast
obmanitej – prevarant
obnevogliegne (obnevoljenje) – nevolje
obsluxivshi (obsluživši) – ispunivši
oçiti - javni
oçitovati (očitovati) – pokazati se
odcxevapiti (odčevapiti) – odsjeći
odaleçiti, oddaleçiti (odalečiti) – razdvojiti
odkasati – otići
odkuçen (odkučen) – odvojen
odpusctam (odpuštam) – oslobađam
odrishiti – osloboditi kazne
odshika – otputio se
oghgnustina (ognjuština) – groznica
oka (òka) – turska mjera za težinu: 4 litre po 100 grama = 1,283 kg
okolostajna – okolnosti
olli (oli) – ili
omaliti – umanjiti
opaçina (opačina) – izopačenost, zlodjelo
oparno – oprezno
opaz imati – bojati se
opchegne (općenje) – komunikacija
oprave – upute
oprosctegne (oproštenje) – oprost
osnovati – planirati
oteshu (otešu) – obrade
otressti – ostaviti
otresti ruke – dignuti ruke
ottetá (oteta) – odvedena na silu
ottimaçina (otimačina) – otimanje
oxaczi (odžaci) – osmanlijske kule

paramenta – misnica
parok – svećenik
parvlje – najprije
pasce (pašče) – pasije
patena – plitka liturgijska zdjelica za hostiju
patenta – odobrenje
pazar – tržnica
pedipsa – kazna
pencxer (pendžer) – prozor
piarcxie (piardžije) – svatovi
piercxie (pierdžie) – svatovi
pillula (pilula) - tableta
pirni – vjenčani
pisana – pismo
pisanie – dopisivanje
piscmanluk – (pišmánluk) – prijevara
pitje – rakija
pléta – turski novac, isto što i cvancika
po - pola
po chiudi (po ćudi) – po volji
pod muçi – potajno
podfatio – poduzeo
podipsatji – kazniti ih
podmuoçi (podmuoči) – potajno
pogan – zločest
pogarda – sramota
pogärditelj – oskvrnitelj
pogargivati (pogrđivati) – vrijeđati
pogasctina (pogaština) – zloća
poghibia (pogibia) – opasnost, pogibao
poglaviti – glavni
pokaragne (polaranje) – kazna
pokarati – kazniti
pokripgliegne (pokripljenje) – okrepa
pokrovacz (pokrovac) – pokrivač konjskog tovara
poluvirstva garçka – poluvjere pravoslavne
pomankagna (pomanjkanja) – mane
pomarshe (pomarše) - oproštenje
pomgna – pažnja
pomgniv (pomnjiv) – pažljiv
pomiczagna (pomicanja) – premještanja
ponukujete – potaknite
poscla – pošla
posctegne (poštenje) – čast
poscten (pošten) – častan
poshastja (pošastja) – odlaska
posvetiliscte (posvetilišće) – podizanje, najsvetiji dio sv. Mise
potlaçegne (potlačenje) – poniženje
povladio – dopustio
povoglno (povoljno) – svojevoljno
povot – raspolaganje
povrachiati – vraćati
poxalegna (požaljenja) – sažaljenja
poznan – počašćen
priascgni (priašnji) – raniji
pribivati - živjeti
priçesta (pričesta) – vrlo česta
prighibati se (prigibti se) savijati se
prighne (prigne) – prihvati
prigorka – preteška
prigovarati – moliti
priimenak – prezime

prikaxite (prikažite) – objasnite
prikazavshi (prikazavši) – objasnivši
prikloniti – odani
prikratit – skratiti
priliçan - prigodan
priliczi (prilici) – položaju, statusu
prilipagna – prelijepa
prinaçinit (prinačinit) – popraviti
priopak – jako zao
pripisavshi (prepisavši) – prepisujući
priprosti – ponizni
priprostran – prevelikog
pripustit – dopustiti
prišiti – opalit
priteslimiti – prepustiti
prividivshi (prividivši) – istraživši
privigiajuchi (priviđajući) – predviđajući
privogliti (privoliti) – pristati
prizvak – prezime
procaraturstvo – skrb o župnoj imovini
procedit - nastaviti
prodrieti – dospjeti
projdu – ostave na miru
proklestvo – izopćenje
prokletac – izopćenik
prokoratur – prakaratur, pomagač župnika
promotriti – proučiti
propetje – križ
prosctieti (prošćieti) – pročitati
prosechi (proseći) - moleći
proshasti (prošasti) – prošli
prostost – sloboda za vjenčanje
providiti – snabdijeti
provigegne (proviđenje) - uzdržvanje
puut – puta

rabotà – radnja
raoxati (raožti) – shvaćati
razglaman - oslabljen
razlargujuchi (razlargujući) – odgađajući
razloxito (razložito) - razumno
razluçe (razluče) – rastave
razregene (razređenje) – raspoređene
raztargujuche (rastrgujuće) – razdvajajuće
raztargujuchi (rastrgujući) – protivan
raztovariti – osloboditi tereta
remora – opomena
reservatì – grijesi pridržani biskupu
rigorose – strogo
rischiani (rišćanin) – pravoslavac
rodosquargnstvo (rodoskvarnstvo) – rodoskrvrnuće
rube – platno
rukopisnica – rukopis, pismo
rukopisnicza (rukopisnica) – rukopis, pismo
saade (sáde) – čist, pravi
sabricke manastira – novčana davanja franjevačkih samostana Osmanlijama
sachinniti (sačiniti) – skupiti
sambirati – vjenčati
sarçeno (sarčeno) – srčano
sardcze – srce
scetta – šteta
scieniti – rasuđivati
scinim (cinim) – smatram
scta (šta) – što
sctampat (štampat) – tiskati
sctetta (šteta) – šteta
sctetujete (štetujete) – trpite štetu
sctovstvo (štovstvo) – štovanje
sczinechi (scinećі) – smatrajući
sczinim (scinim) – mislim
sfatilismo – navratili smo
sheer (šeher) – osmanlijsko gradsko naselje
shimglie (šimlje) – daščice za krov
shirit (širit) – ukrasna traka
shishikati (šišikati) – liječiti
shtap (štap) – batina
sierota – sirotinja
sincxir (sindžîr) – lanac
skerepiti – sastaviti, vjenčati
sklepetcheno (sklepečeno) – vjenčano
skonaturiti – skupiti
skoot – porod
skroviti – tajni
skrushegne – kajanje
skrushen (skrušen) – pokajan, ponizan
skupsctina (skupština) – skup, Misa
slipaçka (slipačka) – slijepa, ćorava
slipacz – slijepac, zaslijepljen
slipicza (slipica) – zaslijepljena djevojka
smardglivicza (smardljivica) – smrdljivica
smarlaisat (smàrlaisat) – izraditi
smarlamà – zdjela
smeten – smućen
smiren – pomiren
smirivati – izmiriti
smotak – svitak
smutglivacz – poticatelj nereda
smutgnà (smutnja) – nered, pometnja
snopich (snopić) - svešćić

snujem – planiram
soldat – vojnik
soranit – vratiti na pravi put
sorma - bronca
spomignati (spominjati) – prisjećati se
stanovi – pastirske kolibe
stina – kamen
subasha - kolovođa otimačâ djevojke
subasha (subaša) – sakuplja aginskih i begovskih prihoda sa zemljišnih posjeda
sud izvanski – šerijat, katija
suditi – shvatiti
sudje (suđe) – posuđe
supponiti (suponiti) – misliti, pretpostaviti
sushiit (sušiti) – strogo postiti
suxanstvo (sužanjstvo) – ropstvo
sveti stoll – Sveta stolica, papa
svidoçanstvo (svidočanstvo) – potvrda
svidoçanstvo od prostosti – slobodni list za ženidbu
svittina (svitina) - svjetina
svituje se – svajetuje se

šgnime (šnjime) – s njim
štramputno – krivim putem

talir – venecijanski zlatnik
tefter – bilježnica
teghgliti (tegliti) – vući
tegoba – težina
timori – prihodi
tisnocha (tisnoća) – kratkoća
toká – toga
Turczi kalem unili – umiještali se Turci
tvardoruçnost (tvrdoručnost) – tvrdokornost
tvargiav (tvrđav) – sigurnost

ubavistiti – upozoriti
uboghi (ubogi) – bijedan
uboxar (ubožar) – siromah
uçeprkat (učeprkat) – sačiniti
uchefiliti (učefiliti) – jamčiti
uçiniti contumaciu – pojaviti se
uczviliti (ucviliti) – ožalostiti
udadbenicza (udadbenica) – mladenka
udiliti – darovati
udoviçetina (udovičetina) – udovica
ufagnie – nada
uglie svetó – posljednje pomazanje
ujagmit – zgrabiti
ukabuliti – razumjeti, shvatiti
uklopglien (uklopljen) – umetnut
ulçia (ùlčija) - mjera
umaknutja – otimanje djevojke
unapridak – ubuduće
unapridak – ubuduće
upaglenicza (upaljenica) – uspaljenica
uprava – uputstvo
usilnik – siledžija
usilovagne (usilovanje) - prisila
uskars – Uskrs
uskok – prebjeg
usvisle – uznapredovale
utishegne (utišenje) – utjeha
utoliti - ublažiti
uvixban (uvižban) – vješt, znalac
uxegavshi (užegavši) – uspalivši
uxeghla (užegla) – uspaljena
uxeghlicza (užeglica) - uspaljenica
uzakonit – ozakonit
uzdarxati (uzdržati) – opstati
uzdarxati (uzdržati) – sadržavati
uzmnoxagne (umnožanje) – povećanje
uztruçŏ (ustručo) – ustegnuo

vaglia (valja) – treba
var - vrh
varde – granice
varglivicza (vartljivica) – prevarantica, vjetropirka
varnuchemo se – vratit ćemo se
varosh (varoš) – čaršija, tursko naselje
vasc – vaš
vascuo (vaskuo) – posudica za čuanje sv. ulja
vaskul – posudica
vatrusctina (vatruština) – temperatura
velema – veoma
veresia – dug, kredit
vezir – osmanlijski upravitelj pokrajine
vichniczi (vićnici) – savjetnici
vikoviçgni (vikovični) – vjekovječni
vilaet (vilájet) – pokrajina, područje
virra – vjera
vischi (viši) - veći
viscma (višma) – više
vodokarst – Sveta Tri Kralja

xalostni (žalostni) – bijedni
xalostnicza (žalosnica) – ožalošćena
xegnenik (ženjenik) – mladoženja
xenetine - ženetine
xenska glava (ženska glava) – žena

xenturina - ženturina
xitto (žito) - žito
xivglegne (življenje) – život
xivu (živu) - žive
xupglani – župljani

zabilixen (zabilježen) – upisan
zadusniczi (zadužnici) – vjerovnici
zaduxni (zadužni) – zahvalni
zafalnost (zafalnost) – hvala
zajulariti – svezati, vjenčati
zakonosha - zakonodavac
zamariatse – zaputiti se
zamiriti – zaručiti
zaoblicza (zaoblica) – pečeno janje
zapadà – košta
zapricza - zapreka
zaruçegne (zaručenje) – zaruke
zasukan – uvrnut
zavarzavshi (zavarzavši) – zavezavši
zavezà – zabrana, zapreka
zbiglno (zbiljno) – uistinu
zborriti – govoriti
zdarpivši (zdrpivši) – ugrabivši
zdvoragni (zdvoranji) – vanjski
zenicza (zenica) – zjenica
zitto – žito
zlamegna – znakovi
zlamenovati – krstiti
zliubaznivo (zlubaznivo) – ljubazno
zloçesti (zločesti) – pogibeljni
zloglavacz – zao čovjek
zolota (zòlota) – turski srebrenjak od 30 para
zulum – nasilje, teror

POPIS OSOBÂ

Alaupović fra Andrija, II. 1817., III. 1818., IV. 1818., VIII. 1819., XXXIV. 1822., XXXIX. 1827., XXXVI. 1826., XXX-VII. 1826., XXXVIII. 1827., XLI. 1827.
Ančić Lovro, LVIII. 1827.
Ančić Ružica, LVIII. 1827.
Antić Ana, XXXI. 1825.
Antić Anđa, XXXVI. 1826., XLI. 1827.
Antić Anđelija, XXXVI. 1826.
Antić Anica, XXXI. 1825.
Antić Jure, XXXVI. 1826., XLI. 1827.
Antić Mate, XXXI. 1825.
Antić Stipan, XLVIII. 1828.
Antunović Marko, II. 1817.
Arežina Nikola, LXI. 1827.
Arp. Ivan, XIII. 1821.
Arvat (Mađar) Petar, XV. 1821.
Arvat Mađar Jozo, XV. 1821.

Babić zvana Petra, XI. 1820.
Babić zvani Šimić Ivan, XI. 1820.
Bagarić Matija, XI. 1820., XIII. 1821.
Baić Petar, XXXIX. 1827.
Barišić Jure, III. 1818., IV. 1818.
Barišić Marko, XIII. 1821.
Baroz Stipan luteran, LI. 1830.
Bartulavić drukčije Pripuzović Manda, XL. 1827., XLI. 1827., XLVII. 1828.
Bartulović Ivan, XXVII. 1824., XXXV. 1826.
Bartulović Jozo, XXVII. 1824., XXXV. 1826., XXVII. 1824., XXXV. 1826.
Bartulović Mijo, XL. 1827., XLI. 1827., XLVII. 1828.
Barukčić Mate, LVIII. 1827.
Batinići, XIII. 1821.
Bekavac (Ožegović) Mate, VII. 1819.
Bekavac Jaka, XL. 1827., XLI. 1827., XLVII. 1828.
Bekavac Jela, LIX. 1819.
Bekavac Mijo, LIX. 1819.
Bekavac Ožegović Petar, VII. 1819.
Beljan Ante, XI. 1820., XIII. 1821.
Beljan Ilija, XI. 1820.
Beljan Jure, XXI. 1822.
Beljan Petar, XI. 1820., XIII. 1821., XX. 1822.
Beljani, XIII. 1821., XIV. 1821.
Bežić Mato, XX. 1822.
Bikić Ante, LIII. 1830.
Bikić Ivan, XXIX. 1824.
Bikić Lucija, LIII. 1830.
Bikić Matija, XXIX. 1824.
Bilanča Ivan, XXIV. 1822.
Bilanča Jakovica, XXIV. 1822.
Bilanić Ane, XXXVIII. 1827.
Bilanić Mate, XXXVIII. 1827.
Bilić Jakov, XLVI. 1828.
Bolčić don Mihovil, LIX. 1819.
Bolonić Anica, XXXVIII. 1827.
Bošnjaci, XLVI. 1828.
Bošnjak Grgo, III. 1818., IV, 1818.

Bošnjak Jure, IV, 1818.
Bošnjak zvani Pilipović Pilip, XLVI. 1828.
Bošnjak zvani Pilipović Stipe, XLVI. 1828.
Bradić Ilija, XLIII. 1827., XLIV. 1827.
Bradić Nikola, XLIII. 1827., XLIV. 1827.
Bradići, XLIII. 1827.
Brajković Domin, XXXII. 1825.
Brajković Jakov, XXXII. 1825.
Brdar Jakov, LI. 1830.
Brdar Kata, LI. 1830.
Brnjić Bože, LXI. 1827.
Brnjić Iva, XXVI. 1823.
Brzica drukčije Marković Marko, LIV. 1831.
Bubalo Pavle, XLII. 1827.
Bubalo Petar, XLII. 1827.
Budimir Božo, XXI. 1822.
Budimir Ivan, LI. 1830.
Budimir Petruša, XXI. 1822.
Budimir Pilip, LI. 1830.
Buljević Jure, LIX. 1819.
Buljević Luka, LIX. 1819.

Capellari kardinal Maurus, LV. 1831.
Cvijanovići drukčije Budalići, XVIII. 1821.
Cvitan Anđa, XXXIII. 1825.
Cvitan Ivan, XXXIII. 1825.
Cvitanova Anđe, XXXIII. 1825.
Cvitanovići, XVIII. 1821.

Čambić Uršula, XXIX. 1824.
Čavlina Luka, XLV. 1828.
Čerluka dom Pilip, LXI. 1827.
Čikeš Jakov, IX. 1820.
Čikeš Jozip, IX. 1820., X. 1820.
Čokarić fra Dominik iz Vareša, XXX. 1824., XLIII. 1827., XLIV. 1827., LV. 1831., LVII. 1827.

Ćućek Ivan, XV. 1821., XVI. 1821.
Ćućek Katarina, XV. 1821.
Ćućek Mađar Ivan, XV. 1821., XVI. 1821., XXXVIII. 1827.
Ćućek Mate, XV. 1821., XVI. 1821.
Ćurić Petar, I. 1816.
Ćurković Paula, XXXIV. 1822., XXXVII. 1826.

Dadić Ilija, XXVIII. 1824.
Dadić Ruže, XXVIII. 1824.
Dalići, XX. 1822.
Dalmatinci, VII. 1819., XXXIV. 1822., LIII. 1831.
Dalmatinke, XXXIX. 1827., LIII. 1831.
Dobrošani, XLV. 1828.
Domuzović Jandro, XLVIII. 1828.
Domuzović Pero, XLVIII. 1828.
Dugar Pokršćenik Petar, XXII. 1822.
Duić parok, XXIV. 1822.
Dusparić Ivanica, LVIII. 1827.
Dusparić Jure, LVIII. 1827.
Duvnjak Ilija, XXIV. 1822.
Duvnjak Križan, XXIV. 1822.

Đapić Andrija, XXXIV. 1822., XXXVII. 1826.
Đapić Luka, XXXIV. 1822., XXXVII. 1826.
Đapić Petar, XXXIV. 1822.
Đerek Ivan, XXI. 1822.
Đerek Nikola, XXI. 1822.

Ferri Petar Pavao, XXVII. 1824.
Filipović Ali-beg, XV. 1821., XVI. 1821.
Filipovići begovi, XV. 1821.
Fišić Kate, XXVII. 1824.
Fišić Kate, XXXV. 1826.
Fra Petar, XLI. 1827.

Galić Vid, VIII. 1819.
Garić Lucija, XXXIII. 1825.
Garić Mijo, XXXIII. 1825.
Gašpar Božica, XL. 1827., XLI. 1827., XLVII. 1828.
Glavadanović fra Ivo, XLII. 1827.
Glavaš Marko, IX. 1820.
Glavaš Mato, IX. 1820.
Gnjilić Mijo, XXXIV. 1822.
Gnjilić Ruža, XXXIV. 1822.
Gogić Ivan, LVIII. 1827.
Gogić Mijat, LVIII. 1827.
Gogić Stipan, LVIII. 1827.
Grabovac Andrija, XXX. 1824.
Grabovac Bartol, XV. 1821.
Grabovac Blaž, XXVII. 1824.
Grabovac Iva, XI. 1820.
Grabovac Marija, XV. 1821.
Grabovac Matija, XXX. 1824.
Gragovac Jozo, XI. 1820.
Granić Ivan, IX. 1820.
Granić Ruža, IX. 1820.
Grbeša Tomo, XLVIII. 1828.
Grbić Ivan, XLIX. 1830.
Grgić Anđa, XI. 1820.
Grgić Nikola, XXXIX. 1827.

Grgić Petar, XXXVIII. 1827.
Grgur XVI., papa (1831.-1846.), LV. 1831.
Grubišić Jele, XXXIII. 1825.

Harnjkaš Anđe, XLVIII. 1828.
Harnjkaš Petar, XLVIII. 1828.
Harnjkaš Stipan, XLVIII. 1828.
Ivančević Mato, XXXIV. 1822.
Ivanišević Ivan, XXIV. 1822.
Ivanišević Jaka, XXIV. 1822.
Ivanković Luce, XXXVIII. 1827.
Ivićevići, XX. 1822.

Jakovljević fra Marijan, XLII. 1827., XLIII. 1827., XLIV. 1827., XLV. 1828., XLVI. 1828., XLVII. 1828., XLVIII. 1828., L. 1830., LI. 1830., LIII. 1830., LIV. 1831., LVI. 1831.
Jazvić Cvita, LIII. 1830.
Jelica (Jeličić) fra Marko, XXI. 1822., XXVIII. 1824., XXIX. 1824., XXVI. 1823., XXVII. 1825.
Jerković iliti Majdanđić Ivan, L. 1830.
Jovanović Mijo, LXI. 1827.
Jukić Jelena, XV. 1821., XVI. 1821.
Jukić Nikola, XV. 1821., XVI. 1821.
Jurčević Ivan, XIX. 1822.
Juričić Bartul, XXX. 1824.
Juričić Jozo, XXX. 1824.
Jurić Jakov, II. 1817.
Jurić Petar, LV. 1831.
Jurić zvani Tvrtak Dujam, XVIII. 1821., XXII. 1822.
Jurić zvani Tvrtak Ilija, XVIII. 1821.
Jurić zvani Tvrtak Križan, XXII. 1822.
Jurić zvani Tvrtak Mate, XVIII. 1821.
Juraćević Anđe, XX. 1822.
Juraćević Jozip, XXV. 1824.
Juraćević Nikola, XX. 1822.
Juraćevići, XX. 1822.
Jurišić Anton, XIX. 1822., XX. 1822.
Jurišić ili Tvrtak Dujam, XXII. 1822.
Jurišić Lucija, XIX. 1822.
Jurkašlić beg, I. 1816.
Jurleta Ivan, LXI. 1827.

Kalem zvani Čavlina Luka, XLV. 1828.
Kalem zvani Čavlina Šimun, XLV. 1828.
Kalić Jakov, XXVIII. 1824.
Kaljinović fra Pavo, LII. 1830.
Kamberović Husnija, XV. 1821.
Karaula fra Lovro, L. 1830., LI. 1830., LIII. 1830., LIV. 1831., LV. 1831.
Katančić Matija, LII. 1830.
Kebić Anto, XLVIII. 1828.
Kebić Oliva, XLVIII. 1828.
Kelava Jele, XXXIX. 1827.
Kelava Marijan, XXXIX. 1827.
Keškić Marija, XXI. 1822.
Knezović Iva, XXXIV. 1822., XXXVII. 1826.
Knezović Magdalena, XXXII. 1825.
Koić Nikola, kančelar, LIX. 1819.
Kokanović Božo, XII. 1820.
Kokanović Ivan, XII. 1820.
Kokić Ivan, XII. 1820.
Kokić Luka, XVIII. 1821.
Kokić Matijana, XVIII. 1821.
Kokić Mijo, XVIII. 1821.
Kokić Vid, XII. 1820.
Kolak Nikola, XXIV. 1822.
Kolak Petar, LVIII. 1827.
Kolovrat Magdalena, XV. 1821.
konzul, VI. 1819., XVI. 1821.
Kotromanović fra Grgo, XXXI. 1825.
Kovačević Kata iz Jajca, LI. 1830.
Kovačevići, XVIII. 1821.
Kozić fra Marijan, XXX. 1824., XXXI. 1825., XXXII. 1825., XXXIII. 1825.
Krilić Ivo kujundžija, V, 1818.
Krilić Marko kujundžija, LII. 1830.
Kujundžić fra Andrija, LX. 1828.
Kujunđić Iva, XXII. 1822.
Kujunđić Jure, XXII. 1822.
Kustura Ilija, LXI. 1827.
Kusture, XXIII. 1822.
Kvasina Ilija, LXI. 1827.

Lekić Luka, LV. 1831.
Lepan Jaka, XLV. 1828.
Let. Anto, XIII. 1821.
Levarda Grgo, XXXIX. 1827.
Levarda Grgo, XXXIX. 1827.
Lončarević Frano, XLIX. 1830.
Lovrić Mato, LVIII. 1827.
Lozančić Anto, XLVIII. 1828.
Lozančić Bariša, XLVIII. 1828.
Lozančić Grgo, XLVIII. 1828.
Lozančić Ivan, XLVIII. 1828.
Lozančić Jozo, XLVIII. 1828.
Lozančić Juro, XLVIII. 1828.
Lozančić Marko, XLVIII. 1828.
Lozančić Petar, XLVIII. 1828.

Lozić Stipan, XXIII. 1822.
Lučić Ante, XXIX. 1824.
Lučić Jozo, XVIII. 1821.
Lučić Jure, XXVII. 1824., XXXV. 1826.
Lučić Kate, XXVII. 1824., XXXV. 1826.
Lučić Marijan, VIII. 1819.
Lučić Nikola, XXIX. 1824.
Lučić Tomica, XVIII. 1821.
Luetić dom Jozo, LXI. 1827.

Ljoljić Lucija, LX. 1828.
Ljubičić Šima, XVIII. 1821.

Madunić Ivan, XIII. 1821.
Majdandžić zvani Jerković Ivan, L. 1830.
Majstorović Kate, XLIII. 1827., XLIV. 1827.
Malešević Anto, XI. 1820.
Malešević Nikola, XI. 1820.
Mandić Ante, LVIII. 1827.
Mandić Tadija, LVIII. 1827.
Marica Lucija, I. 1816.
Marijanović Kate, XXVI. 1823.
Marković fra Stipo, XXXVII. 1826., LV. 1831.
Marković Marko, XXII. 1822.
Marković Mijo, XXII. 1822.
Marković zvani Brzica Marko, LIV. 1831.
Maroljić Blaž, XVIII. 1821.
Maroljić Luka, XVIII. 1821.
Maršić Magdalena, XII. 1820.
Martić Jela, XXXI. 1825.
Matić Kata, XXXI. 1825., XXXVI. 1826., XLI. 1827.
Matić Marija, XV. 1821., XVI. 1821.
Matkovuša udovica, LXI. 1827.
Medić (Medvidović) don Ivan, XXIX. 1824.
Milanović Doma, XVIII. 1821.
Miletić fra Augustin, biskup, I. 1816., II. 1817., III. 1818., IV, 1818., V, 1818., VI., 1819., VII. 1819., VIII. 1819., IX. 1820., X. 1820., XI. 1820., XII. 1820., XIII. 1821., XIV. 1821., XV. 1821., XVI. 1821., XVII. 1821., XVIII. 1821., XIX. 1822., XX. 1822., XXI. 1822., XXII. 1822., XXIV. 1822., XXV. 1822., XXVI. 1823., XXVII. 1824., XXVIII, 1824., XXIX. 1824., XXXI. 1825., XXXII. 1825., XXXIII. 1825., XXXIV. 1822., XXXV. 1826., XXXVI. 1826., XXXVII. 1826., XXXVIII. 1827., XXXIX. 1827., XL. 1827., XLI. 1827., XLV. 1828., XLVI. 1828., XLVII. 1828., XLVIII. 1828., XLIX. 1830., LII. 1830., LV. 1831., LVI. 1831.
Milićević Doma, XXII. 1822.
Milićević Matija, XVIII. 1821.
Milićević Petar, XVIII. 1821.
Miloš Ivan, LVIII. 1827.
Milošević fra Ivan, XLVIII. 1828.
Milošević Mijo, XXXIII. 1825.
Milošević Nikola, XXXIII. 1825.
Miljak Mijo, XXXIV. 1822., XXXVII. 1826.
Miljak Ružica, XXXIV. 1822., XXXVII. 1826.
mubašir, IX. 1820.
Mursel Andrija, XXVI. 1823., XXIX. 1824.
Mursel Stipe, XXVI. 1823.
Mustaj-beg, VI. 1819.

Nakić Nikola, LXI. 1827.
Nakić Petar, LXI. 1827.
Nemčić (drukčije Draganović) Mate, XXXVI. 1826., XLI. 1827.
Nemčić drukčije Dragan(ović) Jozo, XXXV. 1826., XL. 1827., XLI. 1827., XLVII. 1828.
Nemčić ili Draganović Ilija, XXXI. 1825., XXXVI. 1826.
Nemčić Jozo, XLI. 1827.
Nemčić Mate, XLI. 1827.
Nevistić Filip, XXXIX. 1827.
Niemčević ili Draganović Ilija, XXXI. 1825.
Niemčević ili Draganović Jure, XXXI. 1825.
Nikolić fra Mato, XIX. 1822., XLI. 1827.
Nikolić Jele, XXXVIII. 1827.

Ostojić fra Frano, XXXV. 1826.
Ostojić fra Marko, XXII. 1822., XXIV. 1822., XXXV. 1826.

Palinić Jure, XXIV. 1822.
papa, XXXIX. 1827., LV. 1831.
Paštenjaković Manda, XLII. 1827.
Pavić Magdalena, XLV. 1828.
Peić Ilija, XIX. 1822.
Peić Jure, XIX. 1822.
Perišić Juro, LV. 1831.
Perković Jela, XXVII. 1824., XXXV. 1826.
Perković Kata, XXXV. 1826.
Pilić Ivan, XXVI. 1823.
Pilić Lucija, XXVI. 1823.
Pilipović (zvani Bošnjak) Jozo, XXXIII. 1825.

Pilipović (zvani Bošnjak) Jure, XXXIII. 1825.
Pilipović rečeni Bošnjak Jure, XXXIII. 1825.
Pilipović rečeni Bošnjak Stipan, XXXIII. 1825.
Piplica Cvita, XX. 1822.
Piplica Jele, LIII. 1830.
Piplica Jure, XX. 1822.
Piplica Marko, LIII. 1830.
Pipunić Šime, XLII. 1827.
Pleić fra Blaž, LV. 1831.
Pleić Ivan, VI. 1819.
Pranković (drukčije) Arambašić Nikola, XX. 1822.
Pranković drukčije Arambašić Ivan, XX. 1822.
Pravdić Palar Jakov, XVII. 1821., XX. 1822.
Prgomet bivši definitor, XXIII. 1822.
Prskalo Jakov, LIV. 1831.

Radat Mare, XXIII. 1822.
Radat Nikola, XXIII. 1822.
Radeljić Ilija, XII. 1820.
Radeljić Lucija, XII. 1820.
Radić Jakimović Lucija, XLV. 1828.
Radić Jakimović Petar, XLV. 1828.
Radić zvana Jakimović Lucija, XLV. 1828.
Radić zvani Jakimović Petar, XLV. 1828.
Radoš Jòza, XXXII. 1825.
Radoš Pavle, XXXIX. 1827.
Radoš Petra, XXXIX. 1827.
Radoš Stipe, XXXII. 1825.
Radošević Mato, XXXIX. 1827.
Radošević Petar, XXXIX. 1827.
Raffay (Emerik) Mirko biskup đakovački, XXII. 1822.
Raičević Jele, XVIII. 1821.
Rako Ivan, LXI. 1827.
Raštegorac Kate, XXXVI. 1826., XLI. 1827.
Romić, IX. 1820.
Rustempašić Ali-beg, XXIII. 1822.

Sabljić Jele, XXX. 1824.
Saraceni, I. 1816., XII. 1820.,
Simbschen Jozef, austrijski konzul, XVI. 1821.
Skočibušić Birgita, XVIII. 1821.
Smoljić Ive, XXXIX. 1827.
Stipura Jakov, LVIII. 1827.
Stipura Nikola, LVIII. 1827.
Sučić Ivanica, LVI. 1831.
Sučić Jakov, LVI. 1831.
Sučić Klara, XII. 1820.
Sulejman-paša, VIII. 1819.
Sveti Ivan Evanđelist, V. 1818.
Šakić Mate, XXV. 1822.
Šapina Iva, IX. 1820.
Šapina Šimun, IX. 1820.
Šekimić fra Marko, V. 1818., VI. 1819., VII. 1819., IX. 1820., X. 1820., XI. 1820., XII. 1820., XIII. 1821., XIV. 1821., XV. 1821., XVI. 1821., XVII. 1821., XIX. 1822., XX. 1822., XXI. 1822.
Šikić Nikola, LX. 1828.
Šimić Frano, LVIII. 1827.
Šimić Jurka, XX. 1822.
Šimić Juro, LVII. 1827., LVIII. 1827.
Šimić Luka, LVII. 1827., LVIII. 1827.
Širić Nikola, XLIII. 1827.
Šistov Ivan, VIII. 1819.
Šistov Marko, VIII. 1819.
Škorić Jozip, XXV. 1822.
Šumelj fra Marko, XXIII. 1822.
Šunjić fra Nikola, XLVIII. 1828.
Šunjić Marija, XX. 1822.

Terzić fra Andrija, LXI. 1827.
Tipo Jozo, LIII. 1830.
Tipo Teodor, LIII. 1830.
Tirić Marko, V, 1818.
Tirić Petar, V, 1818.
Tokić Marija, XLIII. 1827., XLIV. 1827.
Tokić Stipe, XLIII. 1827., XLIV. 1827.
Tomić Grgo, VIII. 1819.
Tomić Marija, VIII. 1819.
Topić Ane, XLIV. 1827.
Topić Ante, XLIII. 1827.
Trbara Magdalena, XXXIII. 1825.
Trogrlić Ante, XXXIX. 1827.
Turci, III. 1818., XVI. 1821., XVIII. 1821., XIX. 1822., XXXIII. 1825., XLV. 1828., LV. 1831., LIX. 1819.
Tustonjić Magdalena, XXIX. 1824.
Tvrtak Mato, XVIII. 1821., XXII. 1822.
Uzdoljak zani Livančić Stipo, LIII. 1830.
Uzdoljak zvani Livančić Marko, LIII. 1830.

Valiđić Ante, I. 1816.
Vargović Šimun, LV. 1831.
vezir, XXIII. 1822.
Vidović Frane, VII. 1819.
Vidović Magdalena, VII. 1819.
Vidović Marta, XI. 1820.
Vlaić Ruža, XII. 1820.
Vlaić Tadijana, XVIII. 1821.
Vučević fra Frane, LXI. 1827.

Vujević dom Mijo, LXI. 1827.
Vukadin fra Jozip, XLI. 1827., XLIX. 1830.
Vuletić Bariša, LXI. 1827.
Vuletić Bartol, XLII. 1827.

POPIS MJESTÂ

Ancona, XXVII. 1824.
Aržano, Imotski, XVIII. 1821.

Banjaluka, V, 1818., XXIV. 1822.
Bihać, XXVI. 1823., XLVIII. 1828., LII. 1830., LV. 1831.
Bijeli Potok, Kupres, XXII. 1822.
Biskupija Sempronienska, XV. 1821.
Bistrica, Fojnica, XLIII. 1827., XLIV. 1827.
Bistrica, Gornji Vakuf, XX. 1822., XXV. 1822., LXI. 1827.
Bišće, Bihać, LV. 1831.
Boljkovac, Gornji Vakuf, XXX. 1824.
Bosna, XXIII. 1822., XLIV. 1827.
Botun, Kupres, XXXI. 1825.
Brela, Makarska, XXVI. 1823., XXIX. 1824.
Budim, LII. 1830.

Cetina, Sinj, XI. 1820.
Crniče, Bugojno, VIII. 1819., XII. 1820., XVIII. 1821., XXIX. 1824., LI. 1830.
Cvitića Most - Vinjani, Posušje, XXIII. 1822.

Dalmacija, I. 1816., VII. 1819., XXXIV. 1822., XXXIX. 1827., XXV. 1822., XXIX. 1824., XXX. 1824., XXXII. 1825., XXXVII. 1826., XXXIX. 1827., LIII. 1831.
Dobretići, Jajce, XXIV. 1822.
Dobrošin, Gornji Vakuf, XI. 1820., XLV. 1828.
Donji Vakuf, XXVI. 1823.
Dubrave, Brčko, LV. 1831.
Duratbegov Dolac, Gornji Vakuf, XI. 1820., XLVI. 1828.
Duvno, V, 1818., XI. 1820., XXXI. 1825., XXXVI. 1826., XLI. 1827., XLIX. 1830., LVI. 1831.

Foča, Doboj, LVIII. 1827.
Fojnica, I. 1816., II. 1817., III. 1818., IV, 1818., VI. 1819., VII. 1819., VIII. 1819., IX. 1820., X. 1820., XI. 1820., XII. 1820., XIII. 1821., XIV. 1821., XV. 1821., XVI. 1821., XVII. 1821., XVIII. 1821., XIX. 1822., XX. 1822., XXI. 1822., XXII. 1822., XXIV. 1822., XXV. 1822., XXVI. 1823., XXVII. 1824., XXVIII. 1824., XXIX. 1824., XXX. 1824., XXXI. 1825., XXXII. 1825., XXXIII. 1825., XXXIV. 1822., XXXV. 1826., XXXVI. 1826., XXXVII. 1826., XXXVIII. 1827., XXXIX. 1827., XL. 1827., XLI. 1827., XLII. 1827., XLIII. 1827., XLIV. 1827., XLV. 1828., XLVI. 1828., XLVIII. 1828., XLIX. 1830., L. 1830., LI. 1830., LII. 1830., LIII. 1831., LIV. 1831., LV. 1831., LVI. 1831.
Fojnička župa, XVII. 1821.

Galičica, Gornji Vakuf, XI. 1820.
Glavice, Bugojno, XXXIX. 1827.
Golo Brdo, Bugojno, XXI. 1822., XXXI. 1825.
Gornji Vakuf, XLII. 1827., XLIII. 1827., XLIV. 1827.
Goruša, Bugojno, XXXVIII. 1827.
Grabovica, Posušje, XXI. 1822.
Gračanica, Bugojno, XXVII. 1824., XXXV. 1826.
Grnica, Gornji Vakuf, VII. 1819.
Guča Gora, Travnik, II. 1817.
Guvna, Donji Vakuf, XVIII. 1821.
Gvožđani, Fojnica, XLIII. 1827.
Gvožđani, Fojnica, XLIV. 1827.

han Fojnica, XLV. 1828.
Hercegovina, V, 1818., XVIII. 1821., LVI. 1831.

Imotski, V, 1818., XXIII. 1822., XLII. 1827., LXI. 1827.
Isakovići, Novi Travnik, XXI. 1822.
Ivanjska, Banja Luka, V, 1818., XXIV. 1822., XLVIII. 1829.

Jajce, V, 1818., XXIV. 1822., XLVIII. 1829., LI. 1830.
Jare, Široki Brijeg, XVIII. 1821.
Jehovac, Kiseljak, LVIII. 1827.
Jelaške, Olovo, XIX. 1822.

Komarice, Doboj, LVIII. 1827.
Kopčić, Bugojno, XXIX. 1824.
Kotor Varoš, XXIV. 1822.
Kraljeva Sutjeska, Kakanj, XXV. 1822.
Kreševo, XLIV. 1827., LVI. 1831., LX. 1828.
Kreševska župa, LIX. 1819.
Krupa, Gornji Vakuf, XXVI. 1823.
Krvava Krajina, XXIV. 1822., XLII. 1827.
Kula Ćelepirova, Bugojno, XIX. 1822.
Kupres, XIX. 1822., XXIV. 1822., XXXI. 1825., XXXVI. 1826., XLI. 1827., XLVIII. 1829., LVI. 1831.
Kupriška župa, XXXI. 1825., XXXVI. 1826.

Livno, XXIV. 1822., XXVIII. 1824., XXX-VIII. 1827., LIII. 1830., LIV. 1831., LVI. 1831.
Lovreć, Imotski, VII. 1819.

Ljubnić, Bugojno, XXXII. 1825.
Ljubunčić, Livno, V, 1818.
Ljubuški, XXIX. 1824.

Mađarska, XV. 1821.
Maglaj, XIX. 1822.
Makarska biskupija, VII. 1819., XXVI. 1823., XXIX. 1824., XXX. 1824., XL. 1827., XLI. 1827., XLVII. 1828.
Masne Luke, Posušje, V, 1818.
Medov Dolac, Imotski, IX. 1820., LIII. 1830.
Memedovići, Imotski, XXIII. 1822.
mešćema, III. 1818., XLIII. 1827., LVI. 1831.
Mletci, XI. 1820., XX. 1822.
Mostar, XXI. 1822., XXIX. 1824., LVI. 1831.

Neretva, Konjic, LVI. 1831.
Neretva, Konjic, XLV. 1828., LVI. 1830.

Odžak, Bugojno, XXIII. 1822.

Pirići, Bugojno, XXXIV. 1822.
Planina, LVI. 1831.
Poljica, Imotski, LXI. 1827.
Posavina, LII. 1830., LV. 1831.
Posušje, V, 1818., LVI. 1831.
Privor, Gornji Vakuf, XVII. 1821.
Prološka župa, XXIII. 1822.
Prološac, Imotski, XII. 1820., XV. 1821., XVIII. 1821., XXII. 1822., XXIII. 1822., XXX. 1824.
Prusac, Donji Vakuf, I. 1816.

Rakitno, Posušje, V, 1818., XLII. 1827.
Rama, XV. 1821., XVII. 1821., XXI. 1822., XXIV. 1822., LVI. 1831.
Ramska župa, XX. 1822.
Ravča, Vrgorac, LXI. 1827.
Ričica, Gornji Vakuf, XI. 1820.
Ričice, Imotski, XV. 1821.
Rim, XI. 1820., XLVIII. 1828.
Rostovo, Novi Travnik, XX. 1822.
Roško Polje, Tomislavgrad, V, 1818., IX. 1820., XXXIX. 1827., XL. 1827., XLI. 1827., XLVII. 1828., LVI. 1831.
Roškopoljska župa, XXVII. 1824.
Ružička župa, V, 1818.

Sarajevo, XXIX. 1824., LVI. 1831.
Sasina, Sanski Most, V, 1818., XXIV. 1822., XLVIII. 1829.
Sebešić, Novi Travnik, LIII. 1830.
Sharkez, Županija Petrienska, Ugarska, LIII. 1830.
Sinjska Krajina, XXIV. 1822.
Skakava, Brčko, LV. 1831.
Skopaljska župa, V, 1818., XX. 1822., XXIV. 1822., XXVI. 1823., XXVII. 1824.
Skopje, I. 1816., III. 1818., IV. 1818., V. 1818., VI. 1819.,VII. 1819., VIII. 1819., IX. 1820., X. 1820., XI. 1820., XII. 1820., XIII. 1821., XIV. 1821., XV. 1821., XVI. 1821., XVII. 1821., XVIII. 1821., XIX. 1822., XX. 1822., XXI. 1822., XXII. 1822., XXIII. 1822., XXIV. 1822., XXVI. 1823., XXVII. 1824., XXVIII. 1824., XXIX. 1824., XXX. 1824., XXXI. 1825., XXXII. 1825., XXXIII. 1825., XXXIV. 1822., XXXV. 1826., XXXVI. 1826., XXX-VII. 1826., XXXVIII. 1827., XXXIX. 1827., XL. 1827., XLI. 1827., XLII. 1827., XLIII. 1827., XLIV. 1827., XLV. 1828., XLVI. 1828., XLVII. 1828., L. 1830., LI. 1830., LIII. 1830., LIV. 1831., LVI. 1831.

Slavonija, XXII. 1822.
Sočanica, Dvor na Uni, LVIII. 1827.
Sovići, Jablanica, XVIII. 1821.
Split, LIX. 1819.
Splitska nadbiskupija, XXXII. 1825.
Studenci, Imotski, XL. 1827., XLVII. 1828.
Sutinska župa, LV. 1831.

Šugine Bare, Gornji Vakuf, XI. 1820., XV. 1821., XLVI. 1828.

Toliška župa, LV. 1831.
Travnička župa, II. 1817., XXIV. 1822., XXXIV. 1822., XXXIII. 1825., XXXVII. 1826., XXVIII. 1827.
Travnik, IX. 1820., XII. 1820.
Trišćani, Prozor, XLIV. 1827.
Turska zemlja, XVI. 1821., XXIX. 1824., XXXI. 1825.
turski sud XXVI. 1822., XXVIII. 1824., XXXIII. 1825.

Udurlije, Bugojno, LVI. 1830.
Ugarska, XV. 1821.
Uzdol, Rama, XX. 1822.
Uzričje, Gornji Vakuf, XV. 1821.

Varcar Vakuf, XXIV. 1822., XLVIII. 1828., LII. 1830.

Vidoši, Livno, V, 1818., XXIV. 1822.
Vinica, Duvno, XVIII. 1821., XXVII. 1824., XXIX. 1824.
Vir, Posušje, XXI. 1822., XXXIX. 1827.
Volari, Šipovo, V, 1818., XXIV. 1822., XLVIII. 1829.
Voljevac, Gornji Vakuf, LXI. 1827.
Voljice, Gornji Vakuf, XIX. 1822., XX. 1822.
Vrgorska Krajina, LXI. 1827.
Vrpeć, Bugojno, XXXI. 1825., XXXVI. 1826., XLI. 1827., XLVII. 1828., LI. 1830.
Vrse, Gornji Vakuf, XX. 1822., XXVI. 1823.
Vukšić, Brčko, LV. 1831.

Zmijanje, Banja Luka, V. 1818.
Zrilić, XVIII. 1821.
Zvizde, Gornji Vakuf, XVIII. 1821, XXII. 1822.

Ždrimci, Gornji Vakuf, L. 1830., LIII. 1830.
Žepačka župa, XIX. 1822., XX. 1822.
Žepče, XIX. 1822., XX. 1822.
Žeževica, Omiš, IX. 1820., LIX. 1819.
Župa, Imotski, LIII. 1830.

POPIS POJMOVÂ

Kongregacija za raširenje vjere, LV. 1831.
Kurija Splitske nadbiskupije, XXXVII. 1826., LIX. 1819.

L'osservatore *Triestino,* XLVIII. 1828.

Ordo Sancti Benedicti Congregationis Camaldalensis, LV. 1831.

Sacra Congregatio de Fide propaganda, LV. 1831.

Tridentski Sabor, XXVI. 1823., XXVII. 1824., XXVIII. 1824., XXXII. 1825., XXXIX. 1827., XLVI. 1828., XLVII. 1828.

OCJENE I PRIKAZI

Matija Divković: Nauk krstjanski za narod slovinski * Sto čudesa aliti zlamen'ja blažene i slavne Bogorodice, Divice Marije *(prir. D. Gabrić-Bagarić, D. Grmača, M. Banožić, M. Horvat), Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene, Sarajevo, 2013, 630 str., 24 cm, faks. 395 listova, 16,5 cm.*

Suvremeno izdanje Divkovića

Ove je godine, 2013., u izdanju Kulturno-povijesnog instituta Bosne Srebrene u Sarajevu svjetlo dana konačno ugledalo prvo cjelovito suvremeno izdanje prve tiskane knjige na narodnom (hrvatskom) jeziku u Bosni i Hercegovini – Nauka krstjanskoga i Sto čudesa Matije Divkovića. Divkovićeva knjiga tiskana je 1611. godine u Veneciji bosančicom, te donosi katekizam (Nauk krstjanski) i zbirku srednjovjekovnih mirakula (Sto čudesa) uvezane zajedno (premda imaju zasebnu paginaciju, naslovne stranice, posvete i predgovore).

Suvremeno je izdanje dio biblioteke Opera Franciscana Bosnae Argentinae (čiji je urednik Marko Karamatić). U dopadljivom kartonskom omotu ono donosi dvije knjige: prvu čine transkribirani Nauk krstjanski i Sto čudesa, formata 24 cm, popraćeni uvodnim studijama, rječnicima i tumačima imena, kao i (p)opisom svih sačuvanih primjeraka Divkovićeva djela. Druga je knjiga, formata 16,5 cm, pretisak Nauka i Sto čudesa. Izdanje je urađeno prema dvama sačuvanim primjercima Divkovićeve knjige, tako da donosi sve njezine sastavnice, uključujući kalendar (tabulu) i ilustracije. Kako bi se bolje osvijetlila vrijednost ovog izdanja, potrebno je nešto reći o (ne)proučenosti franjevačke književne baštine.

Starija hrvatska književnost u Bosni i Hercegovini, koju su uslijed specifičnih društveno-političkih okolnosti gotovo u cjelini stvarali bosanski i hercegovački franjevci, ostala je do danas veoma slabo istraženo područje. Od 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća pojačava se interes za nju pa tom vremenu dugujemo vrijedna izdanja: franjevačkih ljetopisa iz 18. i 19. stoljeća (prir. Ignacije Gavran), sabranih djela Ivana Frane Jukića (prir. Boris Ćorić), zbornika radova o Matiji Divkoviću, jezičnih monografija Herte Kune i Darije Gabrić-Bagarić, dviju hrestomatija bosanskohercegovačkih književnosti (u kojima se franjevačkom književnošću pozabavila H. Kuna) te drugih priređivačkih, lingvističkih i književnopovijesnih radova.

Međutim, većina franjevačkih djela još čeka osnovne radnje poput transkripcije te jezičnog i književnopovijesnog opisa i vrednovanja. Posljedica je toga da su djela franjevačkih pisaca nedostupna te se nerijetko događa da se u napisima o njima donose zaključci na osnovi postojećih interpretacija i na osnovi odlomaka u hrestomatijama.

Jedan je od franjevačkih pisaca o kojima se relativno mnogo pisalo, a bez postojanja suvremenog izdanja njegovih djela, i Matija Divković, autor kojem rado pridajemo naslov oca bosanskohercegovačke knjige. Za prvo u cijelosti transkribirano izdanje Divkovićeva Nauka i Sto čudesa zaslužno je nekoliko priređivačica. Transkripciju Nauka krstjanskoga uradile su Darija Gabrić-Bagarić, Dolores Grmača i Maja Banožić, za stručnu redakturu teksta pobrinula se također Dolores Grmača, a D. Gabrić-Bagarić napisala je rječnik i tumač imena te opsežnu uvodnu studiju (str. 7-78). U njoj autorica sumira najvažnije rezultate do kojih se dosad došlo u istraživanjima Divkovićeva djela (a neki su rezultat upravo njezinih vrijednih proučavanja ove problematike). Premda je riječ o preglednom tipu teksta, autorica ne ponavlja uvriježene rečenice o Divkoviću, nego ih propituje, mjestimice korigira i kreativno prezentira.

Dotiče se svih važnijih pitanja vezanih za Nauk. Tako se pozabavila piščevim životopisom i pogrešnim čitanjem njegova imena. Analizirala je žanrovsku pripadnost Nauka i Divkovićeve posebnosti u odnosu na onodobni žanrovski model, zatim moguće predloške i Divkovićev odnos prema njima, tj. njegove intervencije i inovacije na "razini sadržaja i na razini riječi" (str. 21). Obratila je pozornost na način strukturiranja teksta te na postupke za koje ne pronalazi paralele u drugim katekizmima tog vremena, kao i na status narativnih dijelova i način njihova uključivanja u katekizamski tekst. Osim toga autorica donosi vrlo detaljnu studiju Divkovićeva jezika. U zaključnom dijelu promatra Divkovića u kontekstu književne tradicije i utjecaja koje je njegovo djelo izvršilo na kasnije franjevačke autore. Podcrtava važnu činjenicu o zajedničkom jezičnom i književnom uzusu i nakon podjela provincije Bosne Srebrene u 18. i 19. stoljeću na dalmatinski, slavonski i potom hercegovački dio, ističući da je "koine franjevačke književnosti 18. st. izrastao zapravo iz književnoga izraza pisaca 17. st. (Divkovića i drugih)" (str. 74). A to čini Divkovića utemeljiteljem franjevačke jezične i književne norme.

Za posao oko drugog dijela Divkovićeve prve tiskane knjige – Sto čudesa – zaslužna je Marijana Horvat. Transkribirala je tekst, izradila rječnik i tumač imena te napisala uvodnu studiju. U njoj ukratko opisuje povijesni kontekst u kojem nastaje Divkovićevo djelo, donosi osnovne informacije o njegovu životu i djelima, a posebno o zbirci popularnih srednjovjekovnih mirakula Sto čudesa. Sumirajući rezultate dosadašnjih istraživanja, opisuje Divkovićeve izvore i njegov kreativni prevodilački postupak, a zatim analizira jezično-stilske osobine karakteristične za ovo djelo.

Na kraju ovo izdanje donosi još jedan vrijedan prilog, čiji su autori Dolores Grmača i Marko Karamatić: Opis sačuvanih primjeraka Nauka krstjanskoga

i Sto čudesa Matije Divkovića (str. 611-630). Autori priloga dovršili su i predstavili opsežan posao lociranja i detaljnog opisa sačuvanih primjeraka Divkovićeve knjige. Važnost pothvata transkripcije pokazuje i njihova napomena da nijedan primjerak koji su imali u rukama nije potpun. Autori tako ističu: "Malobrojni dosad sačuvani primjerci Divkovićevih djela uglavnom su nepotpuni što projekt pretiska i transkripcije, bibliografskog evidentiranja te lociranja i opisa stanja što više primjeraka Divkovićevih djela čini posebice važnim i neophodnim" (str. 611).

Na kraju knjige priređivačice donose napomenu u kojoj su objašnjena načela transkripcije, koja su u radu na Divkovićevu tekstu dosljedno i pažljivo provedena. Eventualno pitanje za raspravu predstavlja čuvanje Divkovićeva razlikovanja nepalataliziranih l'j i n'j (što se najprije uoči u riječi zlamen'ja u naslovu djela Sto čudesa) i palatala lj i nj, koje neki priređivači franjevačkih djela (primjerice Ivo Pranjković) ne drže posebno važnim za širu publiku.

Vizualno i tehničko rješenje knjige također zaslužuje pozornost. Transkribirano izdanje ima korice od tkanine koje podsjećaju na nekadašnja izdanja franjevačkih pisaca u izdavačkoj kući Veselin Masleša. Ugodna boja korica i papira, kvalitetan prijelom i uvez, dopadljiv pretisak (koji uz to popravlja i propust pretiska iz 2003. godine, koji nije imao naslovnu stranicu, kalendar ni Sto čudesa), pridonosi kvaliteti izdanja.

Može se reći da je rezultat ovog vrijednog projekta dostupnost Divkovića struci, koja može pred sobom imati (i) pretisak, ali i široj publici, koja dobiva prvu cjelovitu transkripciju. Ostaje se (samo?) nadati da bi ovo izdanje Divkovića moglo biti poticaj kulturnim i znanstvenim institucijama za osvještеniji odnos prema kulturnom nasljeđu te najava sličnih poslova i na djelima drugih zanemarenih pisaca u BiH.

Iva Beljan

And God will wipe away all Tears from their Eyes. A Theological Approach to the Suffering and Hopes of Women*, zbornik radova sa Osme regionalne konferencije Europskog društva žena u teološkom istraživanju za srednju i istočnu Europu "I otrt će im svaku suzu s očiju" (Iz 25,8 i Otk 21,4). Teološko približavanje patnji i nadi žena, ur. Rebeka Jadranka Anić, Ana Thea Filipović i dr., Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb 2013, 281 str.*

> "Zar žena sama nije drvo života? I zar nije ona razapeta? Ne u nekom davnom vremenu kojeg se više nitko i ne sjeća, nego baš sada, u ovom trenutku, u mnogim zemljama." (L. Isherwood, 43).

Detalj je ovo s jednog od devetnaest izlaganja predstavljenih u zborniku. Izjava u sebi ambivalentna i opasna za ženu jer može navesti na pomisao o glorificiranju ženske patnje koja se već dugo provlači kroz tradicionalnu teologiju i suvremene propovijedi jer ohrabruje žene u misli kako je njihova patnja u svakodnevnom životu sveta, pritom ih držeći u zatočeništvu vlastite muke, bez nade i otpora, a istodobno propovijeda Uskrslog u slavi. Jedna od nakana zbornika bila je kritika takve teologije kao i pokušaj osvjetljivanja jednog od središnjih misterija kršćanske vjere – misterija Kristove patnje, smrti i uskrsnuća te unutar njih razumijevanja patnje i nada žena kroz interdisciplinarne priloge s polja teologije, povijesti, antropologije, sociologije s posebnim naglaskom na društvena ozračja srednje i istočne Europe.

U prvoj tematskoj cjelini Trpeći Bog i patnja žena E. Adamiak govori o "Trpećem Bogu" kroz povijesni osvrt na trinitarne hereze i teološke rasprave o mogućnosti patnje Savršenog Bića. Nakon njih, donosi primjer iz kasnosrednjovjekovne likovne umjetnosti – prikaz Boga Oca na medaljonu iz Nürnberga kipara Veita Stossa. Prikazan sa svim atributima kralja i svećenika ali s jednom važnom markacijom – otiskom žigosanog obraza samog umjetnika koji je zbog navodno novčanih malverzacija dopao kazne i patnje. Slika Boga obilježenog patnjom svoga stvorenja provlači se i dalje kroz njezino predavanje – u stavovima židovskih mislilaca, svjedoka Holokausta, kao i njihovih kršćanskih suvremenika teologa i teologinja, koji dodaju još onu dobro poznatu rečenicu: – Kakva teologija je moguća nakon Auschwitza? Autorica to prenosi na konkretnu situaciju društava srednje i istočne Europe: – A kakva teologija je moguća nakon gulaga, Srebrenice…

I. Fischer u "Kako se Bog odnosi prema patnji žena" kroz starozavjetne primjere fenomena strukturalnog nasilja koji redovito pogađa žene, strankinje, siromašne, naročito u kriznim situacijama poput rata kada se nasilje legitimira na poseban način, pokazuje kako patrijarhalna društva podržavaju sustave koji podupiru nasilje. S druge pak strane grube životne realnosti stoje hvalospjevi žena o Bogu koji je na strani potlačenih, slabih, i Bog koji daje žrtvama glas – stoga poruka Starog zavjeta jest – da patnju treba izbjegavati, ona je skandal s kojim se čovjek ne treba pomiriti, o njoj se mora pričati – jer kada se desi "suze treba isplakati a onda ih Bog može obrisati" – zaključila je autorica.

L. Isherwood vodi nas na putovanje kontinentima - kroz feminističku teološku misao u Africi, Aziji i Americi u članku: "Žene, patnja i tijelo Kristovo". Afričke kršćanke su obazrive u načinu prihvaćanja Trpećeg Krista. Za njih on nije čovjek patnje i tuge nego Iscjelitelj, Spasitelj. Žene u Koreji promišljaju kršćansku teologiju unutar vlastitog životnog konteksta i kulture, iz šintoističke tradicije, dok pojam feminizam odbacuju kao nešto strano, uvezeno i nametnuto sa "Zapada". Na radikalan način čitaju Sveto pismo – dobri su oni tekstovi koji ih potiču na oslobađanje od dominacije braće, očeva, supružnika. Stoga, unutar teksta traže Krista Suputnika i Supatnika, i to ne tradicionalnog koji ih potiče na stoičko podnošenje patnje nego Krista koji ih oslobađa. Slično i Afroamerikanke ne žele pasivnog, trpećeg Krista nego Krista Oslobodi-telja, jer smatraju da je patnja kategorija kreirana od ljudi, a Isusova patnja treba oslobađati a ne porobljavati.

U drugoj cjelini Diskursi o patnji i nadi M. K. Moser problematizira način na koji se govori o žrtvi, tj. kako se taj, konkretni govor odnosi na samu žrtvu ili počinitelja. Iz naše perspektive zanimljivo je njezino raskrinkavanje moderne ratne retorike koja traži prinošenje žrtve.

A. T. Filipović analizira tumačenje patnje u udžbenicima vjeronauka i zaključuje da su značajke govora o patnji i nadi rodno neutralne te prate potrebe učenika i učenica i pomažu im da se nose s patnjom u vlastitom životu. Nadalje se pokazalo da su tekstovi molitava u muškom rodu, dok na fotografijama s prikazima crkvenog života i povijesti, kao i na umjetničkim slikama i kipovima nadahnutim biblijskim događajima, dominiraju muški likovi.

U cjelini Kontekst patnje i nade žena K. Magda i J. Mladenovska Tešija u istoimenom izlaganju osvrću se na društveni kontekst u Hrvatskoj – razdoblje komunizma i novih demokracija i ukazuju na frapantnu sličnost u odnosu prema ženama. Oba sustava proglašavaju jednakost žena na ideološkom polju dok u konkretnim životnim situacijama priječe njihovu jednakost i ravnopravnost. Njihova kritika nije zaobišla ni religiju: utvrdile su kako crkva podržava patrijarhalne stereotipe te da žene pate zbog načina na koji se poima njihova tjelesnost. Ukazuju nadalje da žene, kroz interpretaciju svetog teksta i razumijevanja sebe kroz tekst koji ih poziva i ohrabruje na inteligentnu vjeru i odgovornu akciju, mogu i moraju intervenirati u svojem okruženju kako bi ga

pridobile za svoju jednakost i nadvladavanje patnje. Iz tih premisa gradile su i svoj pastoralni i misionarski rad unutar baptističke zajednice u Hrvatskoj.

J. Kiersztejn u izlaganju "Paroikos – patnje i nade žena prema 1 Pt 3,1" tumači samo značenje tog grčkog pojma koji se odnosi na marginalizirane skupine, izdvojene, izolirane od zajednice, strance – u ovom slučaju na kršćane, naročito na žene kao posebno ranjivu skupinu. Autorica se osvrće na položaj žena čiji muževi nisu bili kršćani povlačeći paralelu sa položajem žena u suvremenoj Poljskoj.

L. Ryliškytė donosi biografije tri Litvanke, zatočenice Gulaga i nastoji razumjeti patnju nevinih kroz teološka promišljanja protestantske teologinje S. Nelson i njezino viđenje zla kroz paradigme radikalne patnje, otkupljujuće patnje i eshatološku imaginaciju. Te su žene živjele svoje zatvorske dane kao da je kraljevstvo koje je Isus najavio već tu i kao da zakon smrti i grijeha nema zadnju riječ. Birajući teologiju slobode i ljubavi nalazile su snage za poeziju, prijateljstvo, slavljenje euharistije, humor, radost učenja i otkrivanja, unatoč torturama. Preoblikovale su vlastiti očaj i patnju u novi život što odgovara eshatološkoj imaginaciji, odnosno Bogu koji je na strani patnika i vodi ga u novi život. Paralelu pronalazi u litvanskoj pobožnosti koja je sklona slici Boga – Rupintojelisa – drvenog krajputaša, koji prikazuje Zabrinutog Isusa, Ranjenog Iscjelitelja, čovjeka tuge i suosjećanja, odnosno Isusa koji s tobom sjedi u tvojoj tuzi.

M. Bodo u "Memorija patnje. Život za vrijeme komunizma" slijedom misli E. S. Fiorenze da je feminizam i teorija i praksa koja ne traži samo razumijevanje nego i promjenu odnosa koji se temelje na marginalizaciji žena zaključuje da je zadaća feminističke teologije doprinijeti praksi pravde i integracije marginaliziranih skupina a prvi korak u tome jest da ih se čuje. Stoga i donosi biografije dviju žena iz Transilvanije, povijest žena iza ratnih kulisa, povijest pozadine na kojoj se ne iščitavaju slavne bitke nego potraga za smislom i očuvanjem identiteta i integriteta za vrijeme egzila, prisilnih deportacija, zatvora, gladi.

U članku "Genij žene" D. Petrović Štefanac donosi statističke podatke i zapažanja o radu žene, famoznoj dvostrukoj smjeni i poteškoćama balansiranja između posla, kuće i obitelji. Indikativno je uočiti kako u prikazu uloge društva i crkve o raspravi na temu rada žene i njegovom vrednovanju, Katolička crkva u Hrvatskoj – što sama autorica nigdje ne spominje – štiti prava žena onda kada treba zaštiti prava obitelji – npr. zabrana rada nedjeljom.

L. Šikić Mićanović analizira ulogu nade u životima beskućnika, dok M. Marinić govori o ženama s invaliditetom te ukazuje koliko i kako podrška društva i socijalni kontakti utječu na kvalitetu života osoba s invaliditetom i na stupanj njihove sreće. Odnosno, ženama obuhvaćenim u njegovom istraživanju teže je pala društvena isključenost nego sama bolest.

Naredna tematska cjelina Duhovnost u patnji i nadi žena donosi zapažanja R. Perintfalvi o svezi erotike i mistike u "Kada pronađete moga ljubljenog,

recite mu, da sam bolesna od ljubavi. Pj kao poziv ženama na prelazak društvenih i religioznih ograničenja". Kroz život i djelo mističarke Mechtilde Magdeburške kao primjer prelaska nametnutih ograničenja te analizu pojedinih dijelova Pj, uočila je duboku povezanost erotike i mistike u spoznaji Boga, jer se u spoznaji Boga kroz erotičnu ljubav i nadvladavanje svog vlastitog Ja otkriva Mi što je temelj za zrelu i odgovornu vjeru u konkretnom svijetu.

L. M. Paraschiva Vasilescu govori o "Daru pustinje", odnosno o ženama monahinjama, poznatijim u literaturi i očima suvremenika kao "majke pustinje", duhovne majke, poznate i cijenjene zbog svog iskustva, mudrosti i zrelosti.

H. Zorgdrager opisuje život i djelo E. Behr Siegel koju su privlačile netipične osobe, "redovnici u gradu" poput Marie Skobtsove te preko njihova života pojašnjava što znači pobožanstvenjenje, kenoza. Odbija također najmanju pomisao da je patnja "usud žena", kao i ontološke razlike između žena i muškaraca, budući da su žene stvorene na sliku Božju imaju jednakog udjela u duhovnom životu koji sam nadilazi rodne obrasce muškosti i ženskosti.

A. M. Raffai u izlaganju "Između pukotina u vjeri i potrage za Više od života", nadahnuta teologijom D. Sölle, analizira njezino poimanje smisla patnje te ga aktualizira na primjeru Srebrenice: – Što je nama Srebrenica? Naglašava važnost preuzimanja odgovornosti za patnje drugih što se očituje kao sućut.

L. Hrotko govori o teološkoj i antropološkoj interpretaciji rođenja u judaizmu, prikazuje odnos majki i babica koje su povezane kao duh i tijelo, a zovu ih – one koje žive.

U posljednjoj tematskoj cjelini Patnja i nada žena u medijima I. Sever opisuje kristolike ženske likove na filmu – snažne žene koje prelaze zadane patrijarhalne granice i donose mir, nadu, spasenje u zaboravljena mjesta i među zaboravljene ljude – kao npr. glavni lik Jasmin u Baghdad Cafe-u.

S. Vrhovski Peran donosi zapažanja o mjestu i slici žene u katoličkim medijima, za koje piše velik broj žena ali se problemi s kojima se susreću stvarne žene ne spominju (bolest, samohrano majčinstvo, nezaposlenost, obiteljsko nasilje, ovisnost…). Kada se raspravlja o ženama, u medijima koje je analizirala (Glas Koncila, Glasnik Srca Isusova i Marijina, Kana, Marija, Veritas) rasprava se svodi na njihovu poziciju u hijerarhijskom sustavu, pritom svodeći mjesto i ulogu žene u Crkvi na ulogu časne sestre ili majke a u društvu na ulogu majke. Zaključuje kako je toliko toga već rečeno o ženama a da im se samima nije pružila mogućnost da progovore o svojim problemima ili da govore o izazovima s kojima se susreće društvo ili Crkva.

Na kraju, ovaj dvojezični zbornik (engleski i njemački jezik) svojom je aktualnom tematikom i interdisciplinarnim karakterom izniman doprinos feminističkoj teološkoj misli na našim prostorima. Čuli su se glasovi žena iz Poljske, Austrije, Velike Britanije, Hrvatske, Litve, Rumunjske, Mađarske,

Nizozemske i Ukrajine. Nadajmo se da će to potaknuti i glasove feminističke teologije iz Bosne i Hercegovine.

A osim ovih glasova, prisutni su bili i "Ušutkani glasovi" – ciklus radova C. Boyd Tomasović, slikarice i nevladine aktivistice za ženska prava, plod njenog susreta sa ženama i njihovim osobnim pričama. Lica njezinih žena, prisutna i tijekom same konferencije i ovdje su se udomaćila u tekstualno i tehnički minuciozno osmišljen prostor. Nijema lica, iznimne sugestivnosti i snage, otkrivaju svu tragiku zatočeništva u patrijarhalne zidove i vode nas do najdubljih ponora patnje i zatomljenih krikova za izlaskom van, izvan granica predodređenog i nametnutog svijeta.

Roberta Nikšić

Frédéric Lenoir, Bog, *TIM press, Zagreb 2013, 200 str.*

U biblioteci "Naslijeđe" vrijednoga i renomiranog hrvatskog nakladnika *TIM press* iz Zagreba iz tiska je izišla knjiga *"Bog",* autora *Frédérica Lenoira* (1962) - filozofa, povjesničara religije i jednog od najpoznatijih suvremenih francuskih sociologa religije, zaposlenog u Centru za interdisciplinarne religijske studije (EHESS) u Parizu. Tema koju autor obrađuje u ovoj knjizi ima izuzetno značenje u suvremenome poimanju bogova, Boga i božanskoga, ne samo kod vjernika nego i kod suvremenih ateista i agnostika. Svoja razmišljanja o Bogu, odnosno o razvoju ideje Boga u ljudskoj povijesti, Frédéric Lenoir objavio je prvi put 2011. godine u obliku knjige razgovora s novinarkom Marie Drucker, pod naslovom "Dieu" (Éditions Robert Laffont, Paris). Autor je za hrvatskoga nakladnika svoju knjigu preradio i ponudio bez novinarskih pitanja. Knjigu je s francuskog na hrvatski veoma uspješno prevela Ita Kovač.

Osim predgovora i epiloga, knjigu čini dvanaest zasebnih cjelina, nazvanih poglavlja u kojima Lenoir na veoma zanimljivi način govori o prethistoriji i šamanizmu, rođenju božica i bogova te istražuje jesu li uistinu židovi izmislili monoteizam te ukazuje da se u Isusu ostvaruje kršćansko vjerovanje da je Bog ljubav. Potom govori o osobnome iskustvu božanskoga, o impersonalnom apsolutu orijentalnih mudrosti, Muhamedovu Bogu te o vjeri i razumu, stavljajući u odnos filozofe, znanost i Boga. Naravno, autor ne propušta prigodu govoriti o ateizmu, potom o nasilju, mizoginiji i potisnutoj seksualnosti. U posljednjim poglavljima knjige postavlja pitanje je li Bog fanatik, potom govori li Bog ikada srcu te postavlja ono neizostavno pitanje: kakva budućnost očekuje Boga?

U svome govoru o Bogu koji vodi na "distanciran način i bez strasti", Frédéric Lenoir nastoji odgovoriti na mnoga pitanja koja zaokupljaju suvremenoga čovjeka, kao što su na primjer: tko je izumitelj ideje jednoga Boga (monoteizma/jednoboštva) i od kada postoji takvo vjerovanje kod ljudi te je li Bog osoba, sila, energija, kreativno načelo? Naime, iako ljudska bića postoje već nekoliko milijuna godina, ideja Boga pojavljuje se, smatra Lenoir, tek prije desetak tisuća godina, uz napomenu "da su bogovima prethodile božice, a da je ideju jednoga, i to muškoga Boga, kojeg nalazimo kod židova, kršćana i muslimana, moguće naći mnogo ranije kod Egipćana, u 16. stoljeću prije Krista. Autor zatim traži odgovor na pitanje: zašto bi Bog morao biti muškarac, i to - sijedi starac?

Leonir se potom pita, jesu li židovi uistinu prvi koji su počeli vjerovati u jednoga Boga, ili su to neki drugi narodi, te je li potrebno iznova propitivati na koji se način iz politeizma i egipatskoga monoteizma u židovstvu javlja ideja osobnoga Boga, ali Boga koji ratuje, koji je ljut i osvetoljubiv? Autor stoga u svojoj analizi biblijskih, ali i drugih tekstova 'prati' na koji način takav židovski Bog postaje Isusov Bog ljubavi, koji je, istina, još uvijek 'Sudac na kraju svjetova', te na koji način taj Isusov osobni Bog ljubavi u modernome vremenu zadobiva impersonalni oblik božanstva, odnosno na koji način takvo božanstvo poprima značajke koje imaju žene i majke – crte nježnosti i blagosti. Autora interesira također i pitanje nije li, kao npr. u katoličanstvu, sve snažnije čašćenje Marije, Isusove majke, put k prerastanju Boga starca s bradom u žensko biće nježnosti i blagosti, opraštanja i mira? Na kraju se čak pita hoće li moderni ateizam, koji više nije borben i kojeg ne zastupaju starije, već mlađe generacije, i to stoga što uopće ne poznaju osobnoga već impersonalnog Boga, završiti Nietscheovim 'proroštvom' o "smrti Boga".

Međutim, ako već postoji Bog kojeg svi prihvaćaju zašto onda ljudi, pita se autor Lonoir, u ime toga Boga ubijaju, vode ratove, stvaraju mržnju i osvećuju se? Ne pokušavaju li oni nastupati u Božje ime, uzimajući si pravo donositi prosudbe što bi to bila Božja volja, a što ne? Pri tome zaboravljaju tražiti odgovor na pitanje: može li se vjerovati sumnjajući, te možemo li biti sigurni da uistinu naš Bog postoji, odnosno ako naš Bog uistinu postoji kako to da neke religije, kao na primjer budizam, mogu okupljati toliko mnoštvo ljudi (vjernika) a da uopće nemaju ideje o postojanju jednoga Boga, te kako to da postoje toliki ateisti i "sumnjivci"?

Čitajući ovu vrijednu i sadržajem bogatu knjigu uviđamo da u njoj iznesene ideje predstavljaju autorov osobni i na vlastit i izvoran način 'ispričanu priču' o nastanku bogova u ljudskoj povijesti. On ovom knjigom ne želi ni dokazivati ni braniti Božju egzistenciju, nego kroz dvanaest sadržajno i smisleno međusobno povezanih poglavlja pružiti čitatelju mogućnost da iznova propita svoje dosadašnje tradirane spoznaje o Bogu i bogovima, o njihovoj povijesnoj i geografskoj uvjetovanosti, njihovu nastanku i trajanju, kao i njihovim povijesnim i društveno uvjetovanim metamorfozama.

Kako do sada nismo imali ovako sažet i znanstveno neutralan socioreligijski pristup nastanku i razvoju ideje o jednome Bogu, izdavanje ovoga djela ima zacijelo svoju znanstvenu i društvenu opravdanost i predstavlja stoga hvalevrijedan nakladnički poduhvat.

Ivan Markešić

Boško Kovačević, Stvarnost i izgledi,
izdavač: VPA, Novi Sad 2013.

Vodič iz postsocijalističkog košmara

Kad Hana Arendt opominje da totalitarizam ne teži despotskoj vladavini nad ljudima, nego ka sistemu u kome su ljudi (resp. građani) suvišni, onda ona futuristički ocrtava okvir Kovačevićevog rukopisa koji upravo te "suvišne ljude" pokušava ponovo vratiti u etno-totalitarizmom obezljuđeni sistem.

Zagledan u arendtovski deprimirajuću stvarnost naše etno-obojene sadašnjice koja zaklanja horizont jedne ljudskije, građanske budućnosti, Boško Kovačević, u svom rukopisu Stvarnost i izgledi, pedagoški korektno opominje i istovremeno normativno uzorno pokušava usmjeravati na put izlaska i reorganizacije naših društava zapetljanih u mrežu postsocijalistički nehumane prakse, vođene logikom prvobitne akumulacije kapitala i agresivnog, društveno pogubnog rizik-kapitala u njegovoj neoliberalističkoj zahuktalosti.

Naravno, svoje ključne uvide Kovačević oslanja na iskustvo i praksu društva zapalog u procjep kolektivističke etno-narcisoidnosti, kojoj najvišu cijenu plaćaju njegovi građani, a nije pošteđen ni region u mjeri u kojoj je, logikom spojenih posuda, prisiljen da dijeli poraznu sudbinu epidemiološki posredovane entropije sistema zatvorenog u bezizlaz klero- i etno-političkog autizma.

Poput individualnog, i politički autizam ogleda se u povlačenju iz realnosti (svijeta životne svakodnevnice) u pseudostvarnost ideološke etno-fantazije i težnji ka samodovoljnosti u ekstremnoj zaokupljenosti samim sobom. Odnosno, u opsesivnosti istrajavanja na obrascima nerazumijevanja i odsustva svijesti o potrebama i pravima drugih i drugačijih. Na sceni je idejno projektovana rigidnost ponašanja i otpor spram mogućih promjena u rutiniziranoj praksi besmislom etno-ideološki uzurpirane svakodnevnice.

Ta "zamrznuta ravnodušnost" u svojoj fantazmatski okoštaloj osiljenosti sistematski se opire inovativno-demokratskim izazovima života. I to je ona

uporišna tačka oko koje autor plete gusto i još nedovršeno tkanje ("ovaj rukopis se može smatrati nekompletnim i nezavršenim") svoje progresivno-humanistički zacrtane analitike.

Gustinu tog tkanja valja nam prepoznati u razuđenoj taksativnosti sadržaja ovog rukopisa: 42 problema opservirana u 11 aktualno-tematskih poglavlja – od besmisla ratova, totalitarizma i izazova različitosti do tema evropeizacije, privatizacije, aksiologije, civiliteta, kulture, regionalizacije, održivog razvoja i ekologije kao neizbježnog problema svijesti o podizanju kvaliteta života, za koji se autor kontinuirano (sa stranice na stranicu) i istrajno zalaže.

Naravno, na tragu kritičke intonacije teksta koji je pred nama, to zalaganje nije samo deklarativno, nego – najblaže govoreći – praktično-upućujuće. Tako nam se rukopis Stvarnost i izgledi, nudi kao vrsta politološki-kritičkog vodiča na putu izlaznih strategija iz košmara postsocijalističkog i postratnog, sofisticirano-idejnog (pseudotranzicijskog) haosa, u službi tzv. političkih (resp. politikantskih) etno-elita još uvijek vulnerabilnog i geopolitički nestabilnog regiona ex-jugoslavenskih prostora. U najkraćem, ovaj rukopis, snagom svojih implikacija, prerasta iz analitke iracionalne stvarnosti inercije "zaslijepljenih normi", u vrijednosnu kritiku organizovanog bezumlja prizemnog strančarenja koje funkcionira po principu "ratnih štabova" uporno istrajavajući na logici sirove i sfisticirano beskrupulozne moći vladanja.

Pisan uzorno pacifističkim jezikom i bez navijačko ideoloških natruha bilo koje vrste, rukopis Boška Kovačevića daje nadu i otvara neke vrijednosno-političke i etički ohrabrujuće horizonte novih životnih mogućnosti, a na tragu aktuelne evropeizacije (resp. atlantskih integracija) prostora našeg regiona. Naravno, sve to pod uslovom da politički subjekti shodno novootvorenim mogućnostima konačno krenu putem osluškivanja ljudskih potreba. Odnosno, potreba "građanina kao primarnog subjekta društvenih i političkih odnosa", kakav se pojavljuje u društvima svijeta razvijene i iskustveno iskušavane demokratije našeg vremena. Međutim, nema idealnih, ali ima čitavo mnoštvo boljih društava od ovih kojima se dijagnostičko-terapeutski bavi, još uvijek finalistički nedovršen i idejno-kritički otvoreni, rukopis humanistički orijentisanog, te etički i bio-etički, sasvim osviještenog autora.

Idejne okvire tako zacrtanih mogućnosti, Kovačević oslanja na zasade vlastitog razumijevanja, pacificiranja i civiliziranja društva, a sve to, idući tragom savremene socijalno-političke aksiologije u najširem registru vrijednosti koje savremena nauka zagovara, a praksa postepeno (i ne bez otpora) ugrađuje u shemu najprogresivnijh političkih gibanja našeg vremena. Slijedeći doslovnost riječi samog autora (shodno racionalnom kondicionalu kojim ih izriče), ta nam mogućnost (po)kazuje sljedeće:

"Ako Evropu sutra vidimo u koordinatama ekologije, rodne ravnopravnosti, ljudskih sloboda i prava, individualnog i socijalnog dostojanstva građana, multi i interkulturalizma, regionalnog pluralizma, socijalno odgovornog kapitala

i solidarnosti, onda su to sadržaji i programi koji idu korak dalje. Oni su iskorak u civilizovanju ovih prostora. Dakle, svaki državni entitet, koji je u Evropskoj uniji, ili pak predvorju, kao što je to u državama, upućen je da konkretizuje, da delatno potvrđuje ove zadatosti, koje nesporno rade na fonu uspostavljanja građanina i njegovog individualnog i socijalnog dostojanstva".

Ono što ovom rukopisu daje posebnu težinu, jeste nezajedljiva, racionalno-trezvena dosljedno kritička nota, kroz koju autor sagledava i prošlost i budućnost, ali ne samo vlastitog domicila, nego i najbližeg okruženja koje je dijelilo zajednički sistem idejnih i moralnih vrijednosti socijalizma, u kome je (uz sve zamislive kritičke rezerve), život imao smisao i težinu znatno uljuđenijeg sociopsihološkog bivanja nego danas. Na tom ljudskom putu, ispriječio mu se romantičarsko pomahnitali "resantimanski nacionalizam", koji će logikom etno-isključivosti, pogaziti sve civlizacijske norme, dovodeći obespravljene mase ovih prostora u odnos etno-kolektivističkih omraza i najdubljeg nepovjerenja. A na mržnji i nepovjerenju, građenje iole smislenije životne stvarnosti postaje logički nezamislivo i praktično neizvedivo. Na taj način, Građanin Obični (G. Allport), je zguran u Prokrustovu postelju spolja mu nametnutih standarda koji su potpuno izvan njegovog iskustvenog i voljnog domena.

Otuda Kovačevićevo rezolutno stajanje iza građanina kao ključne društvene kategorije sposobne da se nosi sa težinom najvećih životnih izazova. Naravno, u okviru svijeta bez zidova, kako autor rukopisa vidi post-moderno društvo, građanin je participant, subjekt društvenih odnosa a ne puki retorički ukras, odnosno, ne idejno nominalna kategorija i – pojam bez sadržaja. Nošen snagom tog uvjerenja, autor zagovara "povratak osnovnim ličnim vrednostima, povratak pravu i pravdi, poštenju, solidarnosti, razumevanju drugog/različitog", ističući ih kao temeljni modus za "novu i drugačiju specifikaciju društvenosti", koja inherentnošću vlastite implikacije "postaje pretpostavka za afirmaciju mudrosti i odgovornosti u javnim i društvenim poslovima". A bez te mudrosti i odgovornosti nema poštenog društva uređenog na pretpostavkama uzajamnog prihvatanja i poštovanja nedodirljivih individualnih prava subjekata povezanih neumitnošću logike zajedničkog lebensrauma (životnog prostora). Etno ili bilo koja druga kolektivistička i idejna jednostranost nije (i ne može biti), rješenje nego problem, jer "mudrost ne stanuje samo u jednoj kući". A ona nam kaže da u "dobro uređenom društvu dobri treba da služe kao uzor, a zli kao primjer" (L.G. Bonald). Nažalost, i autor nas osvješćuje za tu činjenicu, mi još uvijek živimo aksiološki obrnutu varijantu koja prosto vapi za promjenom nabolje.

Ako je istina da je "izlaz tačno tamo gdje je bio ulaz", onda ovaj rukopis, polazeći od situacije postratnog naslijeđa našeg regiona, pokušava (taksativno-inventurnim sabiranjem emancipatorskih energija u tačkama njihovog zatiranja), slobodu vratiti upravo tamo odakle je protjerana – u okrilje građanski pojmljenog bivanja i življenja. Time ovaj rukopis zagovara ideju individualizma kao "kritičke antidogmatske svijesti koja afirmira antropološki karakter

čovjekove prirode, a smisao postojanja izjednačava sa svjesnom djelatnošću i angažovanjem u konkretnim životnim situacijama" (N. Kovač).

Sa stanovišta afirmacije tog aksiološkog oslonca (čije se temelje već dvije decenije tvrdoglavo negira i sistematski potkopava), ovaj čitljivi filantropski rukopis na najbolji način preporučuje sam sebe regionalnoj javnosti. Kako stručnoj tako i najširoj čitalačkoj.

Esad Bajtal

Đuro Tošić, Srednjovjekovna turobna svakodnevnica (od prostitutke, preko vještice do vampira), *Istorijski institut Beograd, Edicija Studije knj. 6, Beograd 2012, 370 str.*

Pozitivan zaokret u historiografiji o ženama u srednjem vijeku, kako naše zemlje tako i onih susjednih koje svoju medievalistiku zasnivaju na izvorima arhiva dalmatinskih gradova, u većem obimu je izražen u 2012. godini. Naime, u navedenoj vremenskoj odrednici u Sarajevu je u organizaciji Društva za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije održan okrugli sto na temu "Žene u srednjovjekovnoj Bosni", dok je gotovo istovremeno u Zagrebu održan skup pod nazivom "Žene kroz povijest" u organizaciji Društva studenata povijesti "Ivan Lučić – Lucius". Za razliku od navedenih događaja publikacija Đure Tošića, objavljena u izdanju beogradskog Istorijskog instituta, svoju pažnju je usmjerila na opisivanje životnog vijeka ženskih osoba sa posljednjih stepenika srednjovjekovne društvene ljestvice. Od informativnog je značaja spomenuti i kako ova knjiga predstavlja integralni dio šireg projekta pod nazivom "Srednjovekovne srpske zemlje (13-15 vek): politički, privredni, društveni i pravni procesi". Tošić je svoje djelo kategorizirao u tri zasebna dijela, te kroz crtice iz života glavnih junakinja Bogne i Mrne izvodi zaključke o turobnoj svakodnevnici osoba s margina tadašnjeg surovog društva, dok kroz slučaj Tribe uočava kako srednjovjekovne predodžbe o nadnaravnim pojavama nisu zaobišle ni ovaj kutak Evrope.

Početno poglavlje naslovljeno *Prostitucija* (13-41), pored deskripcije životne svakodnevnice pripadnica ovog načina stjecanja materijalne dobiti, registruje refleksije tadašnjeg društva, crkve i države spram ovih osoba u srednjovjekovnom Dubrovniku. Ako pažnju usmjerimo ka poznatom pravnom kodeksu tog doba, Dubrovačkom statutu iz 1272. godine, neće nas iznenaditi činjenica kako samo jedan član ovog akta tretira problem prostitucije, koji ovo pitanje riješava na način da problem ove vrste treba riješiti u okvirima porodice.

Čini se kako u ovo vrijeme prostitucija u Dubrovniku nije uhvatila čvršće korijenje, te stoga i ne čudi ovako, za srednjovjekovne prilike, liberalan sud. No, po staroj dubrovačkoj tradiciji, "grešnicama" ove vrste su davali da popije otrov i tako okrutnom smrtnom presudom spere ljagu sa ostalih pripadnika svoje porodice. Zasvjedočena je i vladina odluka s početka XV. stoljeća kojom je odlučeno da "javne žene smiju stanovati i djelovati unutar samo određenog dijela grada". Zanimljiva je i institucija Castelleta, čije postojanje autor dovodi u vezu sa određenom zajednicom prostitutki, koji bi u suštini i bio sinonim za dio grada u kojem su one djelovale. Promatrajući tužbe podnesene zbog tuča u krčmama autor uočava kako su prostitutke živo obitavale i na ovim mjestima, te je zbog njih nerijetko dolazilo do fizičkih obračuna između muškaraca. I bordel, kao mjesto gdje su one djelovale, često se u izvorima javlja kao mjesto u kojem je dolazilo do nasilja. Zanimljiva je i situacija zasvjedočena u jednoj tužbi gdje se navodi i muž jedne od prostitutki pri čemu Tošić postavlja pitanje da li je među siromašnim bračnim parovima prostitucija mogla biti prihvaćena kao sredstvo zarade za puko preživljavanje.

Prateći poslovne ambicije najpoznatije dubrovačke prostitutke s početka XV stoljeća Bogne, autor iznosi pred oči javnosti surovost i oholost srednjovjekovnog društvenog poretka spram osoba sa korica tadašnjeg društva. Naime Bogna, učestal gost izvora u kojima se spominju nasilje, tuče, pljačke i ostale nezakonite radnje u čestim se slučajevima javlja kao stradala osoba, dok se u nešto rjeđim situacijama ona pojavljuje u ulozi napadača.

U poglavlju pod nazivom "*Čarobnjačko bajanje, vradžbine i čarolije" vještica* (43-92) autor ove publikacije dovodi u istu ravan čarobnjaštvo i inkviziciju srednjovjekovne Evrope i dalmatinskog primorja. Odgovarajući na pitanje zašto se žene češće javljaju u ulozi vještica, Tošić prihvata Bayerovu sintagmu po kojoj odgovor leži u samoj prirodi podjele poslova, pri čemu je obaveza žena bila i briga o bolesnima, koja je često dovođena u direktnu vezu sa vradžbinama. O učestalosti ovakvih postupaka na ovom prostoru svjedoče i kazne za ovakve radnje propisane u nekoliko statuta od kojih se izdvajaju Vrbanski, Trsatski i Poljički statut, te Vinodolski zakon. No, pored teorijskog uopštavanja o instituciji čarobnjaštva i progonima istog, Tošićevu pažnju je privukao jedan inkvizitorski spis nastao u Šibeniku 1443. godine, kojeg je objavio Petar Kolendić, a sa latinskog preveo Vladimir Bayer. Spis prati proces suđenja Mrne i njene kćeri Dobre koje su u ovom slučaju optužene za čaranje.

Glavne junakinje ovog izvora, ponajviše Mrna, optužena je zbog vještičijih vradžbina s ciljem postizanja ljubavnih ambicija njene kćeri Dobre. Posve je zanimljiv i razlog njihova izvođenja pred sud, a ono se desilo na osnovu čaršijskog govorkanja. Naime, kako je ustanovio inkvizitor fra Ivan iz Trogira, Mrna je prvenstveno radila na tome da Jurko, muž njene kćeri Dobre, ostavi svoju ljubavnicu u čemu je i uspjela. No, kako je Dobra pobjegla od muža plemiću Draganu Draganiću, te kako je Mrna uočila da je on bolja prilika,

usmjerila je svoje vradžbine ka Draganu. Inkvizitori su ove iskaze isposlovali nakon mučenja protagonistkinja, ali se nisu zadovoljili sve dok Mrna, uslijed mučenja nije popustila i izgovorila kako je u svojim vradžbina koristila riječi "u ime đavola". Zanimljiva je i činjenica kako je Mrna izjavila da su jednom prilikom njenom čaranju prisustvovale i druge dvije žene što je autora nagnalo da razmisli o postojanju družbe vještica *consortum maleficarum* ili *consortum veneficarum*. Na koncu ovog procesa sud, na čelu sa biskupom Jurajem Šišgorićem, donio je odluku da se za kaznu obe izvrgnu javnom ruglu jahanjem magarca, a da se pritom Mrni žigoše i lice tri puta u znak svetog trojstva.

Posljednje poglavlje knjige naslovljeno *Vrijeme "zlih vampira"* (93-103) svakako ne govori o marginaliziranim društvenim slojevima, nego skreće pažnju na još jedan fenomen koji je moderno doba naslijedilo kao zaostavštinu srednjovjekovne mašte. Strah od nepoznatog i neobjašnjivog oduvijek je čovjeka tjerala da odgovore traži u natprirodnim silama, pa otuda u srednjem vijeku tako izražen strah spram đavolskog duha (spirito diabolico). Tako se ukorijenilo i vjerovanje po kojem su se pojedini pokojnici, koji za života nisu poštovali ustaljene društvene norme, ili nisu prošli kroz predviđen obred sahranjivanja, "povampirili" odnosno pretvarali u zle demone. Po tadašnjim vjerovanjima vampira se moglo umiriti samo ako bi umrlu osobu proboli kocem od gloga ili crne ruže. Koliko je ova praksa bila ukorijenjana svjedoči i jedan član Dušanovog zakonika koji zabranjuje otkopavanje i spaljivanje umrlih osoba, te se propisuje i kazna za oglušenje o ove naredbe.

Primjer spomenutog povampirenja autor posmatra na slučaju Pribe sa otoka Pašmana. Naime, sačuvano je nekoliko arhivskih podataka iz 1404. godine koji govore kako su mještani sretali ovu ženu i nakon smrti. Tako je u spisima upravnika grada Zadra Pavla Pavlovića navedeno kako je Priba napala i izudarala jednu ženu, koja se uspjela spasiti jer je glasno vrištala na što su dotrčali sugrađani koji su je zatekli samu. Drugi put je Priba uočena kada je pokušala podmetnuti požar u jednoj kući u čemu su je opet uspjeli spriječiti sugrađani. Koliki je strah i paniku izazvao ovaj slučaj svjedoči i odluka zadarske opštine po kojoj se dozvoljava stanovnicima Pašmana da otvore grob i probodu Pribu. Iako nam izvori u ovom ne otkrivaju kraj ovog događaja, ovaj slučaj je od velike važnosti za praćanje ustaljenih običaja tadašnjeg društva

Objavljivanjem knjige *Srednjovjekovna turobna svakodnevnica* Đuro Tošić doprinosi nužno potrebnim iskorakom u sklapanju jedne šire slike nižih društvenih slojeva feudalnog sistema na našim prostorima. Kroz ovo izdanje autor iz vrtloga prošlosti izdvaja životnu praksu i nedaće, za tadašnje poimanje, malih i nebitnih ljudi. Potkrepljujući svoja teorijska uopštavanja egzaktnim primjerima, autor u dalmatinskim gradovima uočava jedan srednjovjekovni trend zapadne Evrope, te demonstrira kako ovaj prostor ni po ovim mjerilima nije iskakao iz kolosjeka kršćanskog ustrojstva feudalnog društva koje proklamuje odbojnost prema svemu onome što je drukčije. Iako se opaža autorovo nastojanje ka što egzaktnijoj deskripciji tadašnjih društvenih odnosa

na osnovu niza kriterija, primjećujemo izostanak određivanja nešto jasnije pozicije integriranosti marginalnih skupina u društvene tokove. Ova knjiga sa srednjovjekovnom tematikom na koncu je ponudila kvalitetno i koncizno sublimiranje postignutih rezultata, koje predstavlja zanimljivo štivo kako pripadnicima struke, tako i čitalačkoj publici bez posebnog predznanja.

Enes Dedić

Godišnjak za znanstvena istraživanja, *Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, br. 4, Subotica 2012, 454 str.*

Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata je prva profesionalna ustanova u kulturi vojvođanskih Hrvata osnovana 2008. godine, a njezina misija su znanstvena, stručna, razvojna i primijenjena istraživanja u području kulture, zatim menadžment u kulturi i kulturna produkcija hrvatske nacionalne zajednice u Vojvodini. Jedan od rezultata ove misije jest *Godišnjak za znanstvena istraživanja* čiji četvrti broj čitamo u 2012. godini. U ovom broju pišu Mario Bara, Nikolina Čuljak, Emanuel Hoško, Ivan Armanda, Robert Skenderović, Ivana Andrić, Josip Lisac, Dražen Živić, Ivica Martinović, Tomislav Žigmanov (gl. urednik) i dr.

Godišnjak je tematski podijeljen u devet rubrika. Prva rubrika *Povijesne znanosti – prostor, procesi, događaji* donosi sedam radova iz socijalnog, crkvenog i glazbenog područja. Prvi rad obrađuje migracije Bunjevaca s dinarskog područja u Podunavlje te njihovu promjenu načina života, tj. promjenu stočarske u ratarsku tradiciju. Drugi se rad nadovezuje na prethodni baveći se temom salaša kao društvenim fenomenom koji se na prostoru sjeverne Bačke javlja krajem XVII. i razvija kroz cijelo XVIII. stoljeće. Zatim slijede prikazi lika i djela triju osoba iz crkvenog života – svećenika Pavla Sučića, časne majke Marije Roze Anuncijate Kapunović i franjevca Beata Bukinca – te rad koji obrađuje promjene u Bačkoj apostolskoj administraturi kroz sudbinu dvojice administratora – Józsefa Ijjasa i Lajče Budanovića. Rubrika završava osvrtom na glazbeno nasljeđe Petrovaradina, u povodu 90 godina od osnutka Omladinskog društva "Jelačić" i Ženskog prosvjetnog društva "Zora".

U rubrici *Jezikoslovlje* donesena su dva članka. Prvi obrađuje sve hrvatske dijalektne tipove u Vojvodini, a drugi se bavi jezičnim krajobrazom, tj. jezičnom uporabom na javnim natpisima u Subotici.

Jedini, ali vrlo zanimljiv rad o svakodnevnoj tradicijskoj prehrani bačkih Hrvata Bunjevaca sačinjava treću rubriku *Etnologija*. Kako sama autorica

kaže u *Uvodu*, rad se temelji na samostalnom istraživanju u Subotici i Ljutovu, a prikazuje svakodnevnu prehranu od 1930-ih godina sve do danas.

Četvrtu rubriku *Sociologija, demografija, kulturologija* čine dva istraživačka rada. Prvi na temlju 500 punoljetnih ispitanika nastoji utvrditi postoji li povezanost između dimenzija etnocentrizma, religioznosti i nacionalnog i europskog identiteta te kako se strukturira nacionalna svijest bunjevačkih Hrvata u komparaciji s drugim nacionalnim skupinama u Subotici. U drugom radu autor na temelju rezultata popisa stanovništva u Srbiji analizira kretanje broja i promjenu prostornog razmještanja vojvođanskih Hrvata u razdoblju od 1948. do 2011. godine.

Sljedeća rubriku *Povijest umjetnosti* donosi jedan članak u kojem se obrađuje franjevačko barokno slikarstvo XVIII. stoljeća u Vojvodini. Tekst je obogaćen sa sedam crno-bijelih fotografija baroknih slika iz nekoliko franjevačkih zajednica u Vojvodini, a nakon teksta još osam kolor fotografija prikazuje razne scene iz Franjinog i franjevačkog života, svece iz franjevačkog reda te krunidbu Bogorodičinu.

Filozofija i povijest filozofije je šesta rubrika *Godišnjak*-a, u kojoj su dva članka. Prvi iscrpno prikazuje filozofski tezarij Grgura Peštalića na franjevačkom učilištu u Baji iz 1780. godine, razvrstan u četiri subtezarija – logika, povijest filozofije, algebra i geometrija. U prilogu je donesen prijepis Peštalićeva prvog tezarija. Drugi rad filozofske rubrike prikazuje biografiju Tome Vereša i važne dijelove njegova filozofsko-teološkog opusa.

U osmoj rubrici pod nazivom *Bibliografije* pred nama su ponovo dva rada. Jedan donosi popis svih bibliografskih jedinica od 1918. do 1989. godine koje za jedinu ili glavnu temu elaboracije imaju određeni segment društvenog i kulturnog života određene subetničke ili regionalne skupine Hrvata u Vojvodini. Drugi donosi popis od 102 bibliografske jedinice nastale u razdoblju od 1978. do danas, koji za temu imaju književne kritike Vojislava Sekelja.

Prikazi knjiga kao osma rubrika sadrži 27 prikaza knjiga, 24 objavljene u 2011. godini, dvije 2009. i jedna 2008. godine. Uz svaki prikaz donesena je fotografija naslovnice dotične knjige. Jedna od prikazanih knjiga jest *Franjevačka književnost u Bosni u XVIII. stoljeću*, koju je priredio Marko Karamatić, profesor na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu. Knjigu je 2011. godine, u ediciji "Stoljeća hrvatske književnosti", izdala Matica hrvatska.

Zadnji naslov nosi naziv *O* Godišnjaku *ZKVH-a*, u kojem autorica Milana Černelić prikazuje prva tri broja ovog časopisa. Uz svaki broj spominje časopise koji su objavljivali prikaze *Godišnjak*-a od drugih autora.

Želimir Gogić

Ivan Cifrić, Leksikon socijalne ekologije,
Školska knjiga, Zagreb 2012, 466 str.

Početkom 2013. godine iz tiska je izišlo jedno veoma vrijedno djelo – *Leksikon socijalne ekologije,* autora, akademika Ivana Cifrića (1946), redovitoga profesora na Odsjeku za sociologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Osim *Predgovora, Izbora iz literature, Kazala imena, Kazala pojmova* i *Bilješke o autoru*, u Leksikonu su pojmovi, a ima ih 991, obrađeni abecednim redom, od A (*adaptacija*) do Ž (*žrtveni jarac*).

Kako i sam autor u *Predgovoru* naglašava, *Leksikon socijalne ekologije* prvi put se pojavljuje u hrvatskoj stručnoj literaturi i nakana mu je pojmovno povezivati različita znanstvena područja i discipline. U tu svrhu u njemu je prof. Cifrić obuhvatio i određena tematska područja, kao što su kultura i okoliš, održivi razvoj, ekološki pokreti i ekofeminizam, bioetika i ekološka etika, zaštita prirode i okoliša, itd.

Autor navodi da promjene u suvremenom društvu i okolišu svjedoče o postojanju dviju velikih kriza: 1) kriza unutar društva (a što se ponajprije odnosi na ekonomsku, ili pak moralnu krizu) i kriza suvremenih sustava (kao što su politička i kriza upravljanja) te 2) kriza odnosa društva prema okolišu, gdje je moguće primijetiti da je nekoliko pojedinačnih kriza u stanju stvoriti cijeli niz međusobno povezanih socijalnih i ekoloških kriza koje u bitnome utječu na "cijelo čovječanstvo i njegovu perspektivu".

Kako nastale probleme nije moguće rješavati istim sredstvima i na isti način kako su stvarane, potrebno je, smatra autor, pristupiti određenim promjenama da bi se situacija promijenila. No da bi do toga došlo potrebna je suradnja znanosti i politike, jer "različite znanosti daju nova znanja, a politika ih nastoji pretočiti u praksu". Međutim, novostvorene probleme nije moguće riješiti starim metodama neprestanoga prilagođivanja. Potrebne su korjenite promjene. No, da bi te i takve promjene uspjele, potrebno je, smatra autor, imati jasan smjer i okvir djelovanja i politike i znanosti. Stoga je u svrhu međusobne suradnje različitih znanosti u ovim promjenama, potrebno stvoriti "mrežu pojmova i znanstvenih informacija", a što je utoru i bio temeljni motiv pisanja ove knjige koja u bitnome i želi biti "pokušaj stvaranja zajedničke strukture pojmova".

Počnemo li prelistavati *Leksikon*, vidjet ćemo da on sadrži pojmove koji se mogu pronaći, ali i koji se također mogu veoma uspješno primijeniti u različitim znanostima počevši od sociologije, ekologije i biologije pa sve do filozofije, teologije, antropologije, pedagogije, itd.

Kao što je u ovakvim izdanjima uobičajeno, neke natuknice su kraće, a neke, za koje je autor smatrao da su važne, znatno duže. Osim već uobičajenih

i svima nama poznatih pojmova, autor unosi i one do sada nepoznate i "nepriznate". A kao primjer tih novina, ovdje navodim samo njih nekoliko:

Dužničko ropstvo u prirodi - njime se ukazuje da suvremeno čovječanstvo tendencijski teži "prezaduženosti", a to znači da ljudi nekontrolirano iskorištavaju postojeće prirodne resurse ne obazirući se na upozorenja da oni time troše "kredit prirode", da kradu vrijeme u ciklusu "proizvodnje" prirode. Nekoć davno, u vremenima ne tako snažnog napretka, čovjek se i mogao zaduživati na kredit kod prirode. Međutim, u modernome vremenu zbog sve veće nestašice prirodnih resursa, može se početi govoriti o stanju "nelikvidnosti prirode". Autor se stoga pita: nije li napredak, u poimanju industrijskoga društva, za čovjeka "put u 'prirodno' ropstvo, a za prirodu put u propast (kolaps)". (75) Stoga se i postavlja pitanje nije li suvremeno društvo došlo na novu prekretnicu gdje njegovo daljnje "zaduživanje u prirodi postaje pravo ropstvo, i to dužničko ropstvo u prirodi".

Govoreći o *filozofiji žrtvenoga jarca,* autor želi ukazati na svjesno prenošenje odgovornosti na pojedinca (ili kolektiv) radi oslobađanja od odgovornosti i krivnje. U povijesti ljudskoga roda veoma je puno primjera za to. U obrazloženju toga pojma akademik Cifrić se služi primjerima iz Staroga i Novog zavjeta, ali i iz novije povijesti, gdje su određene narodnosne ili vjerske skupine, npr. Židovi, bili okrivljeni za sve socijalne nedaće (u vrijeme nacionalsocijalizma), ili kad su Hitler i Staljin proglašeni krivim za sva stradanja nedužnih ljudi, kao da drugi o tome nisu ništa znali. Odatle, navodi autor, i izreka "Neka visi Pedro!"

Posebno zanimljivom leksikonskom natuknicom čini se *Otisak vremena* kojom se strukturira "novi koncept" promatranja objektivnih posljedica čovjekovog djelovanja na prirodu. Naime, tim pojmom, koji je u društvenu znanost uvela Barbara Adam (2008.), želi se pokazati na koji način današnji način života utječe tijekom nekog vremena na društvo i okoliš. Zapravo, cilj ovoga "novog koncepta" je upozoriti da općenito društvena praksa vodi pretjeranoj potrošnji budućih prirodnih potencijala i da je stoga potrebno mijenjati društvenu praksu modernoga društva koje napredak shvaća kao "kanibalizirajući rast", kao pretjeranu potrošnju prirodnih dobara, i time kao posljedicu mogućih oružanih sukoba.

Pojam *Ruža kulturne evolucije* predstavlja teorijski koncept kojim se tumače razvojne perspektive čovjekove kulturne evolucije za velike epohe od neolita do suvremenog doba. U kulturnoj i antropološkoj povijesti veliku ulogu imale su dvije r/evolucije: neolitska i industrijska, a u tijeku je, smatra autor, *bio/geo/kibernetička revolucija* koja ne znači samo prilagodbu čovjeka i društva okolišu i okoliša čovjeku i društvu, nego prije svega znači "proizvodnju evolucije", to jest "smišljenog zahvata u biološku strukturu i kreiranje sustava upravljanja biološkom evolucijom". Akademik Cifrić ovdje ukazuje na individualnu razinu (na zahvate u organsko tijelo), ali i na antropološku (promjena

čovjekovih osobina) i globalnoj razini, na kojoj se pokušava upravljati Zemljom kao globalnim ekosustavom.

S druge strane, natuknica *Susvijet* – označava prirodni i kulturni prostor za čovjekovo samoodređenje. Dakle, to je svijet s kojim se zajedno nalazimo u nekome prostoru i vremenu. Uvođenjem pojma *susvijet* željelo se napraviti distancu, granicu u odnosu na pojam *okoliš*. Naime, živa bića nisu oko nas, nego su zajedno s nama u svijetu (*Mitwelt* - susvijet), u zajednici svih živih bića. A to dalje znači da čovjek nije izdvojen iz svijeta kao neka posebnost.

Želeći usporediti sudbinu žabe nakon ubacivanja u (vrelu ili ledenu vodu) sa sudbinom društva nakon (kratkoročnih i dugoročnih) društvenih kriza, autor se koristi pojmom **Žablji sindrom**. U tome on polazi od prirodnoga fenomena da živa žaba ubačena u vrelu vodu želi iskočiti iz posude, a da se ubačena žaba u ledenu vodu nastoji prilagoditi, ali da ipak u oba slučaja ugiba. Slične su i reakcije društva, kako na nagle (kratkoročne), tako i na "prikradajuće" (dugoročne) društvene krize. Tako se npr. društvo oporavlja od nagloga šoka (ekonomske krize), ali se prilagođava na postupno pogoršavanje stanja, na povećavanje i bujanje krize. Međutim, postoji opasnost da se navikavanjem na socijalno- ekološku krene u još dublju društvenu krizu, a što može dovesti do upitnosti konačnog ishoda.

Na kraju leksikona nalazi se i vodič za raspravu kojim nas autor poziva da se odredimo prema životinjama oko i pokraj sebe, o našemu odnosu prema njima, zatim o vegeterijanstvu i veganstvu kao i vrijednostima koje ono nosi u sebi, što naravno sugerira i korištenje određenih namirnica koje mogu poslužiti umjesto životinjskih.

Kao dobar profesor i pedagog, akademik Cifrić daje i popis postojeće literature iz ovoga područja koju bi čitatelji, želeći proširiti svoja znanja, mogli potražiti i pročitati.

U tome smislu Leksikon ostaje otvoren za nove pojmove i nova objašnjenja, posebno stoga što će *Socijalna ekologija* kao zasebna sociologijska disciplina s interdisciplinarnim značenjem dobivati u budućnosti sve više na značenju, i to upravo zato što čovjek, ne obaziruć se na zdravu budućnost novih naraštaja, nastavlja s nekontroliranim iskorištavanjem prirodnih resursa, izazivanjem uvijek novih i opasnijih ekoloških katastrofa, zagađivanjem okoliša, posebno vode. Sve to prate i snažne klimatske promjene. Svojim znanstvenim pristupom gornjim temama i problemima Cifrićev *Leksikon socijalne ekologije* postat će neizostavan savjetnik u nadolazećim teškim i za održivi razvoj veoma kriznim vremenima.

Na kraju prikaza ovoga vrijednog pionirskog djela, pravog "pojmovnika socijalne ekologije", potrebno je reći da će njegovi čitatelji, odnosno korisnici, u njemu pronaći ne samo tako veliki broj leksikonskih i enciklopedijskih natuknica nego i njihove veoma precizne definicije kao i kraća ili duža objašnjenja, i to temeljem stajališta različitih autora, pa se slijedom toga može

reći da je Leksikon i informativan. Osim toga, svi pojmovi prevedeni su na engleski i njemački jezik, pa se njihova objašnjenja mogu potražiti i na tim jezicima. Međutim, kako autor kod objašnjenja pojedinih pojmova daje i svoje kritičke osvrte, ovo djelo može se shvatiti i dijaloškim, kao poziv za dijalog s drugima koji imaju drukčija shvaćanja.

Ipak, zaključuje autor, njegov implicitni cilj s ovim leksikonom je "pridonijeti znanstvenom konsenzusu o potrebi novoga scenarija izlaska iz socijalno-ekološke krize kao koncepta nove velike transformacije na osnovama eko-socijalno-tržišnog gospodarstva".

Budimo ekološki osviješteni i potražimo ovo vrijedno djelo kako ne bismo ostali neinformirani o fenomenima koji nas okružuju, o fenomenima koji imaju jako velik utjecaj na naš svakodnevni život, a o kojima ne znamo ama baš ništa ili jako malo.

Profesoru Cifriću, pak, hvala na ovom djelu zbog pomoći u razumijevanju svakodnevne eko-socijalne zbilje.

Ivan Markešić

AUTORI U OVOM BROJU

Dr. Esad BAJTAL, Sutješčica, BiH

Mr. Anđelko BARUN, Franjevački samostan, Gorica / Livno

Dr. Iva BELJAN, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru

Dr. Jadranka BRNČIĆ, Filozofski fakultet, Zagreb

Mr. Kristina ČUSTONJIĆ, etnomuzikologinja, Žepče

MA Enes DEDIĆ, Filozofski fakultet, Sarajevo

Dr. Marko DRAGIĆ, Filozofski fakultet, Split

Marko P. ĐURIĆ, pravnik i teolog, Velika Ivanča / Beograd

Želimir GOGIĆ, Franjevačka teologija, Sarajevo

Dr. Alisa MAHMUTOVIĆ, Institut za jezik, Sarajevo

Stipo MANĐERALO, književni povjesničar, Livno

Dr. Ivan MARKEŠIĆ, sociolog religije, Zagreb

Dr. Luka MARKEŠIĆ, Franjevačka teologija, Sarajevo

Mato NEDIĆ, književnik, Tolisa / Orašje

Roberta NIKŠIĆ, dipl. theol., Velika Kladuša

Dr. Željko PAVIĆ, Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, Zagreb

Dr. Ivan PEDERIN, povjesničar i germanist, Split

Stipo PILIĆ, prof. povijesti i geografije, Zagreb

Dr. Ante ŠKEGRO, Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Dr. Andrija ZIRDUM, povjesničar, Žeravac /Derventa

KAZALO

RASPRAVE I ČLANCI

Jadranka Brnčić: *Isus Krist – riječ, parabola, događaj* 5

Anđelko Barun: *Nauk o vjeri po izjavama I. i II. vatikanskog sabora* 13

Kristina Čustonjić: *Elementi stila ženskog pjevanja Žepča i okolice* 25

Alisa Mahmutović: *Identitet sevdalinke (ili: čija je naša sevdalinka?)* 51

Marko Dragić: *Badnje gobinjanje i kićenje u kulturnoj baštini Hrvata* 63

Stipo Pilić: *Korićani u Drugom svjetskom ratu – prešućena stradanja, zločini, žrtve i počinitelji* 77

Ivan Pederin: *Prilozi u "Viencu" u doba oko austro-ugarskog ulaska u Bosnu i Hercegovinu 1878.* 135

Stipo Manđeralo: *Spomenici fra Mije Sučića, oca mu Petra i bake Matije* 147

Mato Nedić: *Fra Ilija Starčević i bosanskohercegovačko školstvo* 153

Andrija Zirdum: *Dopunjena karta srednjovjekovnih crkava u BiH do 1463. godine* 163

POGLEDI

Željko Pavić: *Orwellov veliki brat Slavoj Žižek* 179

Andrija Zirdum: *Franjevci u Srebrenici* 191

Luka Markešić: *Što je nama Ahdnama? (Osvrt na različita aktualna tumačenja Ahdname)* 195

Marko P. Đurić: *Međureligijska povezanost i upućenost kao naša zajednička sudbina* 205

Esad Bajtal: *Umiranjem do sebe* Anite Murđani 215

NA IZVORIMA BAŠTINE

Ante Škegro: *Pisma u ostavštini biskupa fra Augustina Miletića, apostolskog vikara u Otomanskoj Bosni u Fojničkom samostanu* Duha Svetoga 221

OCJENE I PRIKAZI

Iva Beljan: *Matija Divković: Nauk krstjanski za narod slovinski * Sto čudesa aliti zlamen'ja blažene i slavne Bogorodice, Divice Marije (prir. D. Gabrić-Bagarić, D. Grmača, M. Banožić, M. Horvat),* Sarajevo 2013. 345

Roberta Nikšić: *And God will wipe away all Tears from their Eyes. A Theological Approach to the Suffering and Hopes of Women, (zbornik radova, ur. Rebeka Jadranka Anić, Ana Thea Filipović i dr.),* Zagreb 2013. 348

Ivan Markešić: *Frédéric Lenoir, Bog,* Zagreb 2013. 352

Esad Bajtal: *Boško Kovačević, Stvarnost i izgledi,* Novi Sad 2013. 354

Enes Dedić: *Đuro Tošić, Srednjovjekovna turobna svakodnevnica (od prostitutke, preko vještice do vampira),* Beograd 2012. 357

Želimir Gogić: *Godišnjak za znanstvena istraživanja,* br. 4, Subotica 2012. 360

Ivan Markešić: *Ivan Cifrić, Leksikon socijalne ekologije,* Zagreb 2012. 362

AUTORI U OVOM BROJU 366

KAZALO 367

Divković opet među nama

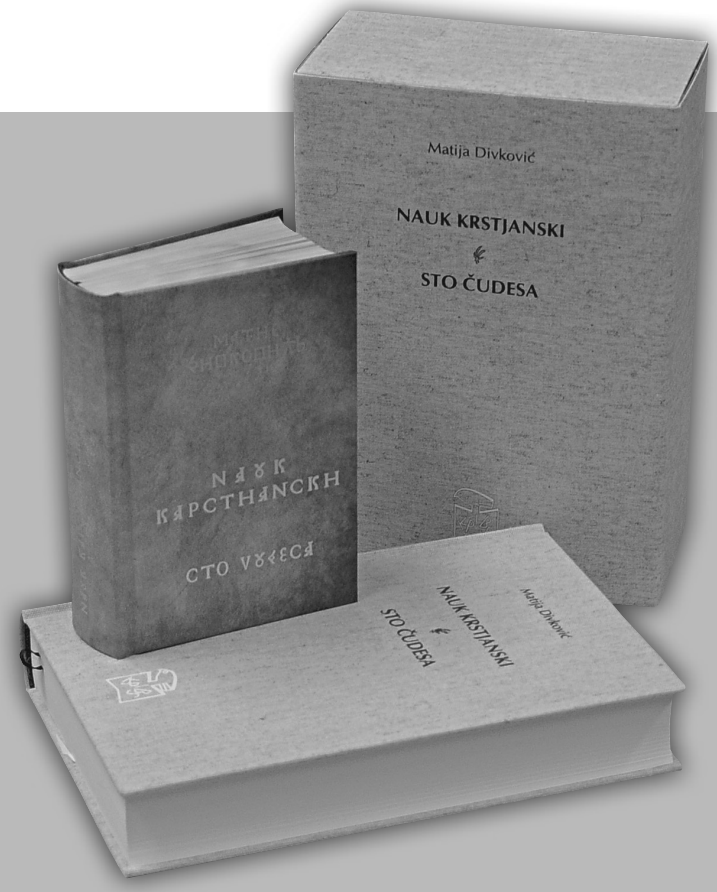

Matija Divković, *Nauk krstjanski* i *Sto čudesa*
(latinični prijepis s bosančice i pretisak izvornika),
priredile: Darija Gabrić-Bagarić, Marijana Horvat,
Dolores Grmača i Maja Banožić,
Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene, Sarajevo 2013.

HRVATSKA KNJIŽEVNOST BOSNE I HERCEGOVINE U 100 KNJIGA

MATICA HRVATSKA U SARAJEVU

71000 Sarajevo, Vrazova 7, tel: 00387 33 712 870, fax: 00387 33 712 871,
e-mail: mh-sa@bih.net.ba; misao@bih.net.ba

FMC SVJETLO RIJEČI

17000 Sarajevo, Zagrebačka 18, tel.: +387 33 726 200, fax: +387 33 661 364
e-mail: urednistvo@svjetlorijeci.ba

Od 2001. do 2010. godine u ediciji **Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga** objavljeno je 30 knjiga.

Leksikon hrvatskih književnika Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do danas
knjiga 1, cijena 15 KM
Napomena: Tiraž ove knjige od 1.500 primjeraka je rasprodan. U pripremi drugo, dopunjeno izdanje.

Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine – Lirika, epika, retorika
knjiga 4, cijena 25 KM

Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine – Proza, drama i mikrostrukture
knjiga 5, cijena 15 KM

Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine od XIV. do sredine XVIII. stoljeća
knjiga 6, cijena 15 KM

Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine od sredine XVIII. do konca XIX. stoljeća
knjiga 7, cijena 20 KM

Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u drugoj polovici XIX. i početkom XX. stoljeća
knjiga 8, cijena 15 KM

Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine koncem XIX. i prve polovice XX. stoljeća
knjiga 9, cijena 25 KM

Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u prvoj polovici XX. stoljeća
knjiga 10, cijena 20 KM

Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u XX. stoljeću
knjiga 11, cijena 20 KM

Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u XX. stoljeću
knjiga 12, cijena 17 KM

Silvije Strahimir Kranjčević: Izabrane pjesme
knjiga 13, cijena 15 KM

Silvije Strahimir Kranjčević: Pjesnička proza, kritika, pisma
knjiga 14, cijena 20 KM

Tugomir Alaupović, Ante Neimarević, Štefanija (Štefa) Jurkić, Ljubo Hrgić (Hrvoje Bor): Izbor iz djela
knjiga 15, cijena 25 KM

Tin Ujević: Riđokosi Mesije, poezija
knjiga 16, cijena 15 KM

Tin Ujević: Predigra bure, proza
knjiga 17, cijena 18 KM

Ivo Andrić: Prokleta avlija
knjiga 18, cijena 10 KM

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija
knjiga 19, cijena 18 KM

Ivo Andrić: Travnička hronika
knjiga 20, cijena 20 KM

Ivo Andrić: Pripovijetke
knjiga 21, cijena 24 KM

Antun Branko Šimić: Pjesme
knjiga 22, cijena 18 KM

Antun Branko Šimić: Proza I
knjiga 23, cijena 20 KM

Antun Branko Šimić: Proza II
knjiga 24, cijena 20 KM

Ilija Jakovljević: Proza i poezija
knjiga 25, cijena 30 KM

Jakša Kušan: Jedan život
knjiga 26, cijena 16 KM

Nikola Šop: Pjesme, drame
knjiga 28, cijena 20 KM

Nikola Šop: Proze
knjiga 29, cijena 15 KM

Nikola Šop: Pisma
knjiga 30, cijena 15 KM

Stanislav Šimić: Izabrana djela

Vladimir Jurčić: Izabrana djela
knjiga 31, cijena 37 KM

Vitomir Lukić: Romani
knjiga 38, cijena 20 KM

Vitomir Lukić: Pripovijetke i novele
knjiga 39, cijena 30 KM

Vitomir Lukić: Pjesme, druge proze
knjiga 40, cijena 30 KM

Bosna franciscana izlazi dvaput godišnje.
Priloge dostavljati za ljetni broj do 15. travnja / aprila
a za zimski do 15. listopada / oktobra

Časopis je upisan u bazu podataka
C.E.E.O.L. (Central and Eastern European Online Library)

Uplate za časopis
Franjevačka teologija, Aleja Bosne Srebrene 111, Sarajevo
(za časopis *Bosna franciscana*)

Transakcijski račun
INTESA SANPAOLO BANKA d.d. BiH – poslovnica Ilidža
1549995000000950
Identifikacijski broj: **615626**
IBAN / BA391549995000000950
SWIFT UPBKBA22

Rješenjem Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta
Federacije Bosne i Hercegovine broj 08-651-222-4/97, od 5. lipnja 1997.
časopis *Bosna franciscana* upisan je
u evidenciju javnih glasila pod rednim brojem 690.